anul 13,

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL XLV

ANUL XIII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ
„VIAŢA ROMÎNEASCĂ".
1921

Focurile

Dela Puntea-Caprei în sus, între Topolog şi Argeş, pădurile ţin într'una până la hotar. Din orice loc înalt, cît cuprinzi cu ochii, revărsarea fără margini a codrilor de fag se încovoae în adîncituri de văi, se rotunjeşte pe dealuri cu spinări posomorîte până ce se îmbină, albăstrie şi întunecată, cu poala munţilor din zare. In zile senine de vară, cîte un nour îşi poartă umbra călătoare peste această privelişte vastă şi monotonă.

Dar cînd cobori în adîncurile codrului, cînd străbaţi pădurile săptămîni întregi fără să le dai de capăt, atunci fiecare cotitură îţi deschide în faţă o privelişte nouă. Prin poene singuratice, mestecenii te întîmpină cu frunzişul lor neliniştit şi mărunt ca roiuri de fluturi argintii. Piepturi negre de pripoare coboară povîrnişul subt umbrare de frunză. Rîpi înalte, cu forme curioase iscodite de ploae, se ivesc departe, ca ziduri de castele în ruină, ori îţi răsar fără veste în faţă, cu poala acoperită de zmeuriş des, cu păretele drept şi purtînd ca o floare la piept, o tufă care parcă s'a coborît de-a rostogolul şi s'a agăţat acolo în cădere. Mai în jos, la răspintie luminoasă, cîte un ulm înalţă în văzduh o clopotniţă de verdeaţă palidă şi te chiamă de departe subt umbrarul lui să te odihneşti pe îndoitura unei rădăcini bătrîne, eşită din pămînt, ca un genunchiu.

O nelinişte uşoară te cuprinde cu încetul, un fel de aşteptare nelămurită, o încordare zadarnică a auzului. Parcă aştepţi în fiecare clipă, cu toate cele din preajma ta, sunet de glasuri omeneşti, rîsete şi strigăte apropiate, o larmă vie care să umple odată golul tăcerii din jurul tău. Dintr'o vâlcea tăinuită vine mireazmă de ferigă şi de căpşune coapte. O ciocănitoare bate cadenţat în scoarţa unui fag, cine ştie unde, ca un tăetor de lemne. Fără voe îţi opreşti răsuflarea şi asculţi... A tăcut. Dar peste puţină vreme începe iar, mai departe, sporind încă liniştea largă care, până la urmă, îţi aduce în suflet reculegere şi melancolie.

Prin acele singurătăţi aveam obiceiu mai demult, într'o vară, să rătăcesc zile 'ntregi de-a rîndul, singur cu puşca 'n spate. Mă afundam în codri, cu hrană pe cîteva zile, şi rătăceam la voia întîmplării. Cînd dădeam peste vre-un afiniş neştiut de nimeni, mă lăsam pe stratul de muşchiu afînat şi culegeam din jurul meu, stînd jos, bobiţele negre şi parfumate, cu gust de miere sălbatică. Dar mai cu samă întîrziam la margini de padină, printre buchetele de aluni care-şi ridicau in mănunchiu dela pămînt crengile drepte, cu scoarţă netedă, ca pielea de şarpe. Alunele erau încă verzi. Le desghiocam din cupele lor înflorite şi subt coaja moale găseam miezul crud şi alb, învăluit în puf umed ca măduva de soc.

Intr un rînd, mă apucase noaptea prin locuri surpate şi rele, pline de buturugi care-mi aţineau drumul culcate pe brînci, ca lighioane la pîndă. Urcam priporul să ies din fundurile acelea încremenite la vre-un luminiş unde, ca de obiceiu, să aprind un foc de uscături şi să mă odihnesc până a doua zi. Vrejuri încîlcite mi se agăţau de picioare, îmi întîrziau urcuşul. Cînd mă opream în loc, văgăuna din spate parcă-şi deschidea spre mine gura-i de tăcere şi întuneric, să mă soarbă îndărăt. Sihla neagră mă înconjura de toate părţile cu muţenia ei fioroasă.

Iar cînd am răzbătut de-asupra pe plai, la codru liniştit, nici o rarişte nu se zărea printre tufarii bătrîni. Noaptea era senină, fără lună. Prin scorburi de fag, putregaiul sclipea ca ochi de lup în vizuină. Crengi uscate strigau cu spaimă subt paşii mei. Stele mari licăreau printre ramuri.

Eram ostenit şi mă gîndeam să mă las acolo, pe aşternutul de foi moarte, şi să dorm fără foc. Dar, după cîţiva paşi, peste creştetul pădurii de subt coastă, o luminiţă roşietică se zări, ca o stea căzută în întunecimile din vale.

Era un foc, aprins acolo de cine ştie ce pribeag pustnicit prin aceste locuri. Acum se micşora gata să piară, acum creştea licărind vesel şi ospitalier, anume parcă pentru mine.

Imi făcui socoteala: dacă ţiu în linie dreaptă spre cele două stele mici ale Andromedei, trebue să ajung la foc. Altfel cînd voiu cobori în hîrtoapele din vale, îl pierd din ochi şi pot rătăci în juru-i până la ziuă, fără să mai dau de el.

In adevăr, de-abia coborîsem cîţiva paşi şi o perdea groasă de umbre mi-l ascunse vederii. Dar socoteala mea fusese bună. Cînd am eşit din hăţişurile pîrăului ş'am urcat coasta lină prin pădure, m'am trezit la o margine de poiană.

De partea cealaltă, un om stătea cu braţele împreunate peste genunchi, lîngă foc.

Intorcea capul într'una spre locul de unde veneam şi rămînea cu privirea aţintită în întuneric. Mă simţise... Cînd făcui încă un pas din marginea pădurii, frunzele foşniră scurt în urma mea şi piciorul mi se afundă în iarbă moale.

Omul sărise în picioare. In mîna stîngă ţinea de-asupra capului un vreasc aprins şi 'n dreapta, o cioturâ de fag.

— Ho, lupu' mă! chiui el, pe cînd mă apropiam.

— Nu-i lup! strigai eu, dela distanţă. Şi intrai, de partea cealaltă a focului, în bătaia luminii.

— Bună sara!

Cu capul grămădit între umeri, omul se trase un pas îndărăt şi mă privi, nemişcat. Purtam căciulă, cizme cu carîmb înalt şi cartuşieră încinsă peste haina de postav cenuşiu. Puşca o ţineam de ţeavă, cu stratul în iarbă.

— Bună să-ţi hie inima! răspunse străinul într'un tîrziu, c'un glas ca din pămînt. Şi zvîrli în foc ciotura pe care o ţinea în mînă. Un roiu de scîntei se înălţă la cîţiva stînjeni de-asupra tăciunilor, în întuneric.

— Bucuros de oaspe? întrebai, ferindu-mă de fum ca să desluşesc faţa ciudatei arătări care sta înaintea mea.

Nu-mi răspunse. De subt sprincenele-i prăbuşite pe ochi ca două streşini, îmi aruncă doar o privire scurtă, pe care şi-o pironi numaidecît în para focului. Pîlpîiri nestatornice îi jucau pe faţă, pe piept. Mă uitai la el mai de aproape. Era îndesat şi noduros, cu umerii mari, cu picioarele ţepene, — un fel de Strîmbă-Lemne eşit la luminiş din negura pădurii. Cînd şi cînd, întorcea capul, cerceta întunericul, parcă aştepta ceva... Braţele lungi îi atîrnau până la genunchi şi, prin spintecătura cămăşii cu baerile rupte, i-se vedea pieptul păros şi roşcat ca frunza uscată.

Ii întinsei tabacherea:

— Bei tutun?

— Mulţămesc dumitale, răspunse cu acelaş glas înfundat, care parcă-i eşea cam anevoe din gîtlej. Luă tabacherea, o întoarse pe-o parte, o întoarse pe cealaltă...

— Bună tabacheră! rosti el, însfîrşit. E de argint.. Cine ştie dela ce boer îi fi găbjit-o! — adăogă cu o strîmbătură largă care-i scotea la iveală, în lumină, doi dinţi mari cu strungăreaţă la mijloc.

De departe, din întuneric, ajunse până la noi prăvălit peste păduri, un strigăt lung şi ascuţit, ca un rîs de nebun. Nici eu, nici tovarăşul meu nu-l luarăm în samă. Şi glasul de lîngă mine urmă, după o tăcere:

— Pe aicea ştiu că nu ţi-or mai da de urmă, de te-ar căuta cu toate puterile... Sihla-i deasă şi te înghite ca pe-o furnică...

Vorbea rar, fără să se uite la mine de-a dreptul; mă fura numai cu coada ochiului şi aştepta să vadă ce zic.

— Cum te chiamă? îl întrebai.

— Gligore.

— Şi ce cauţi noaptea, aici, în inima pădurii?

— Deci făcu el. Fiecare cu *hiba* lui... Parcă eu te-am

întrebat adineaori ce cauţi, cînd ai venit la foc? Focu' e al meu, dar n'are îngrăditură. Şi poiana nu-i a nimărui.

De peste plaiurile cufundate în întuneric, acelaş ţipăt, hohotit şi prelung, înfioră singurătăţile codrilor până departe în vale.

— Huhurezul! zise Grigore, ciulind urechea. Trage a ploae... Cînd strigă el aşa, peste şapte dealuri, se schimbă vremea...

Răcoarea umedă a nopţii începea să mă stringă în spate. Mă apropiasem de foc şi stăteam pe o coastă, în iarbă. In faţa mea, de partea cealaltă, omul rămăsese în picioare. Cu faţa întoarsă, îşi ţinea în dreptul obrazului mîna mare cu palma spre foc, ca să se apere de dogoare.

— Ia-ia-ia! făcu el deodată, cu gîtul strîmb, arătînd spre pădure.

Mă ridicai, speriat... Sus, printre fagii de pe culme, o flacără mare şi albă mai fîlfîi de două ori în clipa în care o zărisem; apoi se stinse încet, lăsînd în urma ei o fosforescenţă palidă, care dispărea uşor, ca dîra unei stele căzătoare... Intunericul se închise din nou în jurul nostru.

— Ce-a fost?

Grigore îşi vîrîse mînile subt chimirul lat, de piele lustruită de vechime, şi privea mereu spre acelaş punct.

— De geaba! zise el, cu ciudă. Iar am prăpădit-o. N'am oblicit bine dac'a fost între ulmi, de-asupra Goişte[1], ori mai încoace, pe Tamaşu... Ştiam eu că trebue să joace în noaptea asta. Mîne e Sfîntu-Ilie, praznic mare, mijlocu' verii. Până la ziuă, toate comorile trebue să joace...

— Ce folos că joacă, dacă nu le poţi scoate,—zisei aşezîndu-mă la locul meu.

— Apoi asta-i toată greutatea, răspunse Grigore mai înviorat. Incerci pămîntu' cu sapa, dai ici, dai dincolo, până ce auzi că sună a gol. Atunci sapi cu nădejde şi trebue să ajungi la aur... Hm! poate că-i fi avînd noroc mai mult ca mine... Ne prindem tovarăşi, dacă vrei. Săpăm amîndoi şi, ce-om găsi, facem pe din două...

Imi aruncai ochii spre zeghea lui ruptă, pe care o lăsase cam la o parte, în umbră. Jos, lîngă ea, zărisem mai dinainte parcă o coadă de sapă, cu fierul îngropat în iarbă. Şi abia acum înţelegeam rostul gropilor singuratice, mari şi rotunde, pe care le găseam uneori, la cîte o furcă de plaiu, în rătăcirile mele.

Il întrebai:

— De cînd umbli după comori, ai văzut multe jucînd?

— Hei, cîte focuri d'astea n'am văzut eu! răspunse el îndesat. Da' nu ştiu dacă toate erau comori, că'n pădure joacă noaptea fel de fel de lumini. Cîteodată ţi se năzare, alte ori te amăgeşte de departe vre-o horă luminoasă de iele... Odată, îmi însemnasem locu' din ochi, mă luasem după lumină — şi

tocmai a doua zi, la Surle în deal, am găsit iarba culcată cît o arie... Le-am învăţat eu rostu' de cînd umblu. In fiecare noapte, în ajun de praznic mare, îmi iau sapa şi mă afund în păduri...

— Şi cum ţi-a venit să te apuci de treaba asta, la început?

Tovarăşul meu rămase cîtăva vreme cu ochii ţintă la foc.

— Apoi asta mi se trage mie dintr'o întîmplare veche, dintr'o păţanie a mea de cînd eram tînăr.. Da' bag samă că ne lasă focu'!

Se ridică greoiu şi se depărtă în întuneric. Multă vreme îi auzii paşii foşnind, încoace şi încolo, prin pădure. Apoi se întoarse cu un braţ mare de vreascuri pe care le aruncă de-asupra jeratecului. In curînd, vîlvătaia se înălţă între noi, începu să joace cu limbi uşoare şi galbene.

Tovarăşul meu se aşeză, cu picioarele desfăcute în furcă spre foc.

— Ce fel de întîmplare? îl iscodii eu.

Se uită la mine lung, fără să înţeleagă dintr'odată parcă întrebarea mea. Apoi îşi întoarse ochii spre foc.

— O întîmplare de dragoste, răspunse el încet, într'un tîrziu.

— De dragoste?

Mă uitai din nou, uimit, la faţa lui cu sprîncenele eşite, la pieptul păros, la umeri-i grei şi puternici, încovoiaţi parcă subt greutatea lor.

— De dragoste, vezi bine, — făcu el, scormonind c'un capăt de gătej în cenuşă, cam la o parte. Iacă, am pus de cu sară nişte crumpene în spuză. Poate ţi-i foame..." Şi 'mi aruncă, pe de-asupra focului, un cartof copt, pe care-l izbise dintr'o palmă în alta, ca să-l scuture de spuză.

— Şi cum a fost întîmplarea?

— „Ei, cum să fie! începu el, stînjenit. Poate că n'a fost comoară, poate a fost un semn dumnezeesc... Mă băgasem cu simbrie la schit, la călugăriţe, să păzesc caprele mînăstirii. O duceam tare bine. Plecam dimineaţa, mă întorceam într'amurgit. Cînd îmi sfîrtica lupu' vre-o capră, aduceam *semn*, o ureche ori un corn însîngerat, şi scăpam cu faţă curată. Călugăriţe erau fel de fel, şi bătrîne şi tinere, da' eu nu le cunoşteam pe toate, că eram de curînd intrat la mînăstire. Şi în fiecare sară cinam tot la altă chilie, cu rîndul...

„Intr'o sară, mă ajunsese rîndu' să mănînc la o chilie veche, în fundu' schitului. Eram necăjit că prăpădisem, ziua, nişte capre. Cînd am deschis portiţa dela grădină ş'am zdupăit cu opincile pe prispă, am auzit glas din chilie:

— Maică Magdalenă, a venit Grigore...

„O călugăriţă tînără crăpă uşa şi mă pofti într'o cămară din dos.. O mai văzusem eu, într'o dimineaţă, pe lîngă biserică. Nu sămăna cu altele. Era nantă şi subţirică, cu faţa albă şi cu ochii întunecaţi. Mergea aşa, cam legănat, şi cînd mişca din şolduri, toate hainele foşneau pe ea, ca borangicul.

„Maica Magdalena puse pe firida ferestrii sfeşnicul cu luminarea aprinsă, şi-mi turnă o ceaşcă de rachiu. Mă cerceta cînd şi cînd cu ochii, se uita c'un fel de spaimă şi parcă se ferea să nu mă atingă... Pe urmă a început să-mi rînduiască dinainte merindea, pe o laviţă. Eram şi eu mai tînăr pe atuncea şi-mi fugeau ochii la mînile ei de cucoană, albe şi grăsulii. Imi venea să i-le prind şi să le bag în sîn... Da' unde 'ndrăzneam? Ea avea scufie de mătasă, haine subţiri şi moi, —că era neam de boer, pe semne. Şi mirosea frumos, cînd trecea pe lîngă mine... Eu aveam păru' mare, cămaşa neagră, sfîşiată 'n mărăcini, şi miroseam a ţap ş'a capră. Imi văzui umbra pe părete, cît o matahală de urs, şi-mi plecai nasul în mîncare...

„Mîncam încet, dinadins, ca să mai întîrziu pe lîngă ea. De vre-o două ori m'am întors şi i-am văzut ochii mari, sticliţi asupră-mi. Se trăsese lîngă uşă, în umbră, cam la spatele meu, şi tăcea... Cînd am isprăvit de mîncat, îi dădui traista să-mi puie merindea pe a doua-zi. Ţineam amîndoi de gura traistii, eu de-o parte, ea de alta... Şi fără veste, ne-am pomenit că rămînem aşa, cu ochii unu' la altul. Se uita la mine, întunecat, cu sprîncenele încruntate, şi-i tremurau nările nasului... După asta am cunoscut că-i femee pătimaşă la dragoste. Am lăsat traista, am dat s'o apuc... Se feri un pas îndărăt, cu coatele în dreptul obrazului, — şi traista căzu între noi... Atunci am auzit glas din chilia de-alături, şi ne-am depărtat repede unu' de altul.

— Viu îndată, Maică Epraxie...

Da' cînd să trec pragul, Magdalena se alătură de mine şi'mi şopti iute, şuerat, la ureche:

— Aşteaptă-mă până la utrenie, în capătu' livezilor, lîngă pădure..."

Tovarăşul meu se opri şi oftă adînc. Un freamăt uşor, venit de departe, trecu pe de-asupra pădurii, în întuneric, ca un suspin. Eu mă ridicasem în coate şi aşteptam cu încordare.

„Sînt douăzeci de ani de-atunci, urmă Grigore. Era tot în noaptea asta, în ajunu Sfîntului Ilie... Aciuat în marginea pădurii, ca un lup, pîndeam cu ochii spre vale, spre luminile schitului. Vine? Nu vine?... Şi tot sîngele mi se grămădi la inimă cînd zării într'un tîrziu, o negreaţă mişcînd printre garduri, pe ulicioara dintre livezi. Venea iute şi drept spre locul unde eram, parc'o trăgeam c'o sfoară.. Cînd fu lîngă mine, m'am dat iar s'o cuprind,—da' ea se feri în lături şi intră în pădure. Am mers aşa, pros it, în urma ei, printre copaci, până ce am intrat într'un luminiş îngust, cu iarbă. Acolo s'a oprit, întâiu ea, pe urmă eu... Am apucat-o fără veste... S'a cutremurat toată,—apoi a gemut încet şi s'a lăsat moale spre mine..

„Nu ştiu cîtă vreme o fi trecut după asta. Ştiu numai că 'ntr-un rînd am simţit-o că se zbate tare şi mă izbeşte cu pumnii în obraz... In preajma noastră, undeva, aproape, o vîlvătae mare lumina toţi fagii dimprejur, ca ziua. Cît a ţinut? De unde venea lumina? Nu ştiu. Parcă-mi luase Dumnezeu minţile. Tot ceru' dacă ar fi căzut, nu m'aş fi ridicat de-acolo, din iarbă... Cînd m'am trezit, era întuneric. Magdalena mi se smulsese din mîni şi fugea printre fagi, la vale. Până 'n schit n'am mai ajuns-o din urmă".

*

Tovarăşul meu tăcu, dar mişca încă din buze, strîmbîndu-se, parcă mestecă între dinţi ceva amar. Focul murea între noi. O flacără mică izvorî, ca o şuviţă luminoasă de fum albăstrui, dintr'un capăt de tăciune. Apoi se stinse şi ne lăsă în întuneric.

— Şi ce-a mai fost pe urmă, cu Magdalena?

— Pe urmă, cu Magdalena n'a mai fost nimic. Am mai întîlnit'o de cîteva ori prin schit, da' se ferea să dea ochi cu mine, parcă nici nu mă vedea. Mai tîrziu, am auzit c'a plecat din mînăstire, s'a pustiit în lume..."

*

Faţa tovarăşului meu rămăsese în umbră. Zidul de întuneric din jurul nostru se depărtase uşor şi, prin străvezimea curată a nopţii, vedeam fagii negri din marginea pădurii. In clarităţile întunecate de de-asupra, dealuri cu coamă înaltă îşi zugrăveau silueta de cărbune. Imi plecai ochii spre focul stins şi rămăsei aşa, multă vreme. Pe moldărul de jar se prinsese un înveliş de sgură, uşor, cu crăpături mici prin care se vedeau licărind, roşii, cărbunii. Inaintea ochilor mi se arăta un chip gingaş de femee, cu obraz palid, cu gene lungi, tremurătoare... şi lîngă el, faţa de gorilă, făptura puternică şi hidoasă, ca o buturugă de pădure, a omului care răsufla acolo, în umbră.

Mă lăsai cu capul pe un braţ de iarbă, cu ochii 'n sus, spre stele. O tristeţă adîncă îmi coborîse în suflet. Eram chinuit de o întrebare nelămurită, de o teamă vagă, ca o presimţire. Şi sufletul meu tînăr de atunci, apăsat de această taină fără nume, se simţi pentru întâia oară singur, subt licărirea focurilor nenumărate şi misterioase care ardeau deasupra, în întuneric, departe—înfiorător de departe...

Cînd m'am deşteptat a doua-zi, în zori, tovarăşul meu nu mai era acolo. Steaua-ciobanului licărea, singură şi rece, de-asupra pădurii.

G. Topîrceanu

Metafizica și Religia

Metafizica nu poate fi înlocuită de nici-o știință pozitivă, nici de ansamblul lor. Părerea lui Comte, exprimată în celebra lege a celor trei stări, potrivit căreia spiritul nostru în mișcarea lui evolutivă a trecut sau va trece dela faza metafizică (care și ea luase locul celei teologice) la faza pozitivă, în care se va hrăni exclusiv din constatarea faptelor concrete și din înșirarea lor pe firul unor legi calculabile, renunțînd la orice speculare care să treacă dincolo de fenomenele experienții, — părerea aceasta nu se poate susține din nici un punct de vedere. Nu este exactă nici istoricește, întrucît spiritul nostru, cu toate că își schimbă atitudinile, revine adesea la unele un moment părăsite; și asistăm în decursul vremii la alternări periodice de năzuinți metafizice și dispoziții pozitiviste. Epoca noastră este o mărturie a întoarcerii la preocupări metafizice, după ce ele păruseră definitiv înlăturate de pela mijlocul veacului trecut. Legea lui Comte nu este nici logicește posibilă, întrucît științele pozitive, chiar dacă expulzează metafizica din anume domenii, nu-i pot lua niciodată ținutul ei în întregime, așa că spiritul nostru oricît ar fi de îmbătat de dorul cunoștințelor pozitive, și ar aprecia valoarea lor, nu poate decît într'o eclipsă trecătoare să se limiteze la fragmente de cunoaștere, fără să încerce a le depăși, unificîndu-le și înălțîndu-se către principiile ultime ale realității, — lucruri care constituesc și vor constitui totdeauna chestii de metafizică. Ceiace poate rămînea valabil, în această privință, din legea lui Comte, nu este înlocuirea metafizicii prin știința pozitivă, ci cel mult indicarea unei direcții pentru dezvoltarea ulterioară a metafizicii, admițîndu-se că subt influența crescîndă a spiritului pozitiv, metafizica va trebui, nu să dispară, dar să devie și dînsa din ce în ce mai pozitivă, ținînd riguros sama de toate rezultatele științelor și servindu-se de metode strict controlate și aplicate.

Dar nu vom stărui prea mult asupra acestor lucruri pe care le-am tratat mai întins altădată.*

O altă problemă ni se pune acum.

Dacă progresul oricît de mare al științelor pozitive nu poate desființa metafizica, înlocuind-o, metafizica însă nu este oare chemată, prin

* A se vedea „Viața Romînească" An. XII, No. 2 și 4.

natura ei, să înlocuiască religia și teologia? Și atunci n'ar fi adevărată cel puțin întâia jumătate a legii lui Comte, care afirma că fazei teologice—cea dintâiu stare a cugetării omenești — îi va urma, substituindu-i-se, faza metafizică?

Căci, fără îndoială, situația reciprocă a metafizicii față de teologie nu este aceiași ca a metafizicii față de știința pozitivă. Pe cînd se poate dovedi că există un ținut — mai mult sau mai puțin accesibil — pe care nu-l poate exploata știința pozitivă și metafizica și-l însușește, se poate mult mai greu susține, că dincolo de hotarele metafizicii, mai rămîne ceva pentru religie, metafizica urmînd să cuprindă totul, inclusiv ultimele și supremele izvoare ale existenții. Atunci se pune în mod firesc întrebarea: Metafizica nu vine să ia locul teologiei și credinței religioase? Neputîndu-și împărți între ele domeniul suprasenzibil, întrucît metafizica nu lasă nimic în afară din ceiace poate fi accesibil, fie pe calea conjecturilor și a presimțirii, — care ar mai fi ținutul deosebit al religiei—și își poate legitima dînsa ființa ei aparte invocînd un teren al ei propriu, unde să-și afirme o realitate valabilă?

De data asta chestiunea e mult mai delicată și toți acei care au ținut să stabilească religiei un drept de ființare aparte, deosebit de speculația metafizică, și-au dat silințele cele mai neînchipuite.

Nu mai vorbesc de Evul-mediu, cînd cele mai îndrăznețe construcții metafizice nu atingeau decît pragul adevărurilor supreme, care erau destăinuite omenirii prin revelațiune și alcătuiau cuprinsul unor dogme imutabile. Dar și mai tîrziu, după emanciparea cugetării, se croia pentru religie un domeniu aparte, pe care nu și-l putea apropia nici-o metafizică. Oricît ar fi fost de cuprinzătoare speculațiile unui Descartes sau Malebranche, oricît s'ar fi ridicat cu gîndirea până la izvorul izvoarelor — până la Dumnezeu — pe care l-au și introdus ca noțiune de bază în cuprinsul sistemelor lor, n'au susținut nici-un moment, că metafizica lor surplantează, ori măcar înglobează vechiul domeniu al religiei, pe care îl considerau mai departe, ca fiind deosebit și intangibil în înțelepciunea și subt haina dogmelor tradiționale. Va fi fost aceasta o tactică utilă într'o vreme cînd biserica era încă prea puternică, sau o convingere că domeniul suprasenzibil se poate împărți între cunoștința metafizică ce se oprește la un anume punct și cunoștința religioasă care merge mai departe? In acest din urmă caz se pot face multe obiecții de principiu. Căci sau spiritul nostru poate înainta până la capăt și atunci nu este nici-un motiv să îngrădești aceiace se cheamă speculație metafizică, punîndu-i un hotar artificial, sau pentru culmile extreme ale realității e nevoe a se înlocui mintea neputincioasă printr'o „revelațiune" și atunci una din două: ori această revelație este o metodă *valabilă* și atunci ea poate fi folosită și de metafizică, ori este o ficțiune și atunci produsul ei, care ar fi în cazul nostru adevărul religios, rămîne o pură fantazie, lipsită de temeiu.

Leibniz, pentru a mai aminti o mare figură a celui de-al XVII-lea veac, are și dînsul un fel de a separa domeniul metafizicii de obiectul cultului religios. Aparte respectul său pentru biserica oficială și canoanele ei, Leibniz are aerul de a deosebi de cîmpul metafizicii, pe care îl explorează în a sa „Monadologie", un ținut care merge mai departe și de care se ocupă în opera sa „Teodicea". Dar și'n această carte, care are ca obiect divinitatea, raporturile ei cu lumea și motivele pentru care creațiunea se înfățișează așa și nu altfel,—

şi'n această carte zic, el nu ese de fapt din metafizică, de oarece tratează o anumită problemă, desigur cea mai înaltă şi cea mai extremă, dar tot din cadrul acelei sforţări de unificare totală a cunoştinţelor şi de suire până la primele principii ale realităţii. Teodiceia faţă de metafizică nu poate avea alt raport decît *acela dela parte la tot*. Teodicea rămîne un compartiment al metafizicii,—în ultimul ei etaj. Totodată mai putem adăoga că slăbiciunea argumentelor din „Teodicea" lui Leibniz, faţă de acelea din „monadologia" lui, n'ar legitima cituşi de puţin să le considerăm că fac parte fiecare, din *altă ordine* de speculaţiuni. Acea slăbiciune a argumentelor Teodiceii se explică fie prin acela că ne apropiem cu ea de confinele metafizicii, pe cînd la monadologie, realitatea concretă e încă vizibilă sau în tot cazul mai apropiată,—fie prin acela că autorul ei voia să susţie cu orice preţ o anume temă şi a fost nevoit în urma urmei să apeleze la orice fel de argumente!

Un filozof care a vrut să facă o separare de domenii categorică şi tranşantă între metafizică şi religie (respectiv teologie) este desigur Kant. După dînsul metafizica este ştiinţa condiţiilor apriorice ale experienţii, în timp ce la propoziţiile constitutive ale religiei, inaccesibile cugetării noastre logice, se ajunge cu „raţiunea practică" (un fel de convingere subiectivă nedemonstrabilă ştiinţificeşte), care stabileşte pe această cale a conştiinţei lăuntrice imortalitatea sufletului, existenţa lui Dumnezeu şi recompensa după moarte. Noi credem însă, şi am arăta în paragrafele anterioare, că a concepe metafizica după definiţia lui Kant, înseamnă a o îngusta aproape până la suprimare. Concluziile „raţiunii practice", ele, constitue adevărata metafizică şi ni se pune din nou aceeaşi dilemă: sau calea raţiunii practice este o cale *valabilă* de investigaţiune şi atunci poate fi utilizată de metafizică, sau nu este valabilă şi atunci acele concluzii nu pot să aibă temeiuri serioase, oricum s'ar numi disciplina care se prevalează de ele.

Hegel, dintre urmaşii lui Kant a simţit, mai bine ca oricare altul, imposibilitatea de-a se atribui religiei un obiect, care să nu fie şi al metafizicii. După acest filozof religia şi filozofia metafizică au *acelaşi obiect*, cu deosebirea că pe cînd aceasta din urmă exprimă adevărurile în forma abstractă a noţiunilor, cea dintâiu le exprimă subt veşmîntul plastic al imaginilor. Una operează cu raţiunea, cealaltă cu fantazia. Ţinînd sama de faptul că însuşi Hegel afirmă că exprimarea prin imagini este „inadequată", în timp ce formularea prin concepte este adequată adevărului, am putea crede că după acest filozof—întocmai caşi după Comte—teologia este o formă nedesăvîrşită şi premergătoare a metafizicei, rămînînd să fie înlocuită cu vremea prin aceasta. Dar dacă este vorba ca, după ce s'a stabilit astfel deosebirea, să se admită dreptul lor de a exista paralel, neconfundîndu-se una cu alta, atunci se ridică şi aicea obiecţiuni. Atît în elaborările religioase participă raţiune, cît şi în acele metafizice participă fantazie. Ar rămînea atunci să se accepte diferenţiarea lor pe o chestie de „quantum",—atîta fantazie şi atîta raţiune. Însă ideile religioase, caşi cele metafizice, aspiră să exprime adevărul,—şi în cazul acesta fantazia nu poate să zboare decît în marginile îngăduite. Dacă trece de aceste margini, *atunci ideia religioasă e tot atît de falşă, cît şi ideia metafizică*. Nu poate avea valoare de adevăr într'un domeniu şi să i se refuze aceasta într'altul. Că în fapt, în religiile existente, se merge cu fantazia, dincolo şi

împotriva unei speculaţiuni temeinice, asta este adevărat. Dar aceste depăşiri sînt contestate de metafizică şi ca dovadă că în cazul acesta existenţa lor rămîne precară, este faptul că religiunile, în rafinarea lor progresivă, îşi leapădă treptat această coajă concretă, menţinînd o întructiva numai de formă şi din respect pentru tradiţiune. Deci soluţiunea hegeliană, principial vorbind, nu rămîne nici dînsa în picioare. Cu toate silinţele acestui mare filozof, n'a putut reeşi că *acelaşi obiect* îngădue simultan două discipline, cu două serii de adevăruri.

Schleiermacher, un contemporan al lui Hegel, alege o cale mult *mai* radicală. Pe cînd ştiinţa şi filozofia năzuesc să afle şi să formuleze adevărul *obiectiv*, religia, după dînsul, nu exprimă decît o stare subiectivă, întrupînd în imagini plastice sentimentul de dependenţă al nostru faţă de infinit. În cazul acesta religia, asimilîndu-se mai mult cu arta, ar rămînea deosebită de speculaţia metafizică şi va putea tot aşa de puţin să intre în coliziune cu cercetarea obiectivă a adevărului, caşi arta cu ştiinţa între ele.

Soluţiunea lui Schleiermacher ar fi excelentă, cu o condiţiune însă: ca religia să nu aibă pretenţia de-a exprima un adevăr. Smulgîndu-i însă această pretenţiune — pe care netăgăduit o are — ea încetează să mai fie aceiace este. Căci fără îndoială, chiar făcînd abstracţie de fanatismul religios, care implică credinţa îndîrjită în adevărul unei idei, dar simpla credinţă, oricît de domoală, presupune şi ea o convingere, într'un lucru real, obiectiv.

Meritul lui Schleiermacher nu este de-a fi dat o teorie satisfăcătoare a raportului dintre religie şi cercetarea filozofică, ci numai de-a fi apăsat cu o putere neobişnuită asupra participării sentimentului la orice viaţă religioasă.

Veaim acuma la un alt filozof, acesta mai aproape de zilele noastre şi care a îmbrăţişat chestiunea cu o vigoare deosebită. Acesta este Herbert Spencer. Urmînd de altfel tradiţia filozofilor englezi, care respectuoşi de instituţiile statului, oricîte obiecţii raţionale ar fi acumulat împotriva dogmelor religioase (a se vedea ca pildă scînteetoarele „Dialoguri asupra religiei" ale lui D. Hume), le admitea totuşi *ca obiect de credinţă*, — urmînd, cum zic, această tradiţiune care ajungea la o profundă separare de domenii între religie şi filozofie, Herbert Spencer, în cele dintâiu capitole din „Primele Principii", cu o argumentare energică şi ingenioasă, elaborează o teorie care a avut mare răsunet şi'n ochii multora înfăţişa chiar un caracter definitiv.

Cunoştinţa noastră, spune Spencer, este evident şi radical *relativă*. A şti, înseamnă a pune în legătură sau în raport. Ce cunoaştem noi este veşnic o relaţie între doi termeni, — şi de loc termenii înşişi. Aşadar pe lîngă faţada cognoscibilă a universului există un imens şi profund *incognoscibil* care ne înconjoară. La rădăcina fiecărui lucru şi a fiecărei cunoştinţe este o taină şi pretutindeni ne izbim de mister.—Cu cît cunoştinţa noastră relativă sporeşte, cu atît luăm un contact mai mare şi pe o suprafaţă mai întinsă cu acel incognoscibil imens şi nepătruns.

Pe această temelie, Spencer concepe astfel situaţia reciprocă dintre filozofie şi religie, destinate după dînsul a trăi fiecare pe propriul său domeniu, nesupărate, îndată ce niciuna din ele nu va săvîrşi greşala de a-şi trece marginile naturale şi de-a se amesteca în treaba celeilalte. După filozoful englez, separaţiunea şi totodată

convieţuirea se face astfel: domeniul cognoscibilului aparţine ştiinţei şi filozofiei; incognoscibilul, care e domeniul absolutului şi pe care funcţiunile spiritului nostru nu-l pot străbate, nici explora,— acesta rămîne pe sama religiei. Un hotar limpede se trage astfel între religie şi filozofie (inclusiv metafizica), care le desparte şi împiedică orice conflict.

Soluţia lui Spencer, oricît va fi părut dînsa de ademenitoare şi oricît ar fi fost de sărbătorită de mulţi interesaţi, nu ne pare totuşi ferită de obiecţiuni. Acea separare de domenii şi în modul în care o voeşte Spencer ne pare cu neputinţă. Una din două: sau absolutul e un profund mister şi-atuncea nu-l poate explora nimeni, nici religia (care, oricum, rămîne o manifestare a sufletului nostru); sau absolutul este explorabil şi atunci nu poţi opri la hotarele sale conceptele ştiinţii şi speculările filozofiei.

A se pretinde că religia se poate constitui pe pur şi simpla *afirmare a unui mister*, asta înseamnează a uita multe alte laturi ale religiei, precum şi alte nevoi ale ei; *în special pe aceia de a da unele explicări şi de-a avea unele întrezăriri prin vălul misterului.* Fără aceasta, religia s'ar mărgini la cultivarea unui sentiment de teroare, care îşi poate avea şi dînsul părticica lui, dar care nu poate alcătui fiinţa totală a vieţii religioase. Dacă sentimentul de frică ar constitui esenţa unică a unei religii, atunci — după cum observă cu multă ingeniozitate Otto Liebmann în altă ordine de idei — un om ar trebui să fie cu atît mai religios, cu cît este mai fricos, şi în cazul acesta nu ne-am putea explica martirii pentru o credinţă religioasă. Şi am putea complecta pe Liebmann, adăogînd că intransigenţa şi răbdarea martiriului, presupune fanatismul, iar acesta din urmă nu se poate întemeia niciodată pe un sentiment nedesluşit şi imprecis, ci presupune neapărat *o idee*, o idee copleşitoare şi fixă, dar înfîrşit o idee, care la rîndul ei nu se poate reduce la afirmarea existenţii unui mister, ci la *un mod de a concepe şi tălmăci acel mister.*

Religia creştină, care este şi a ţării lui Spencer, se întemeiază oare dînsa numai pe afirmarea permanentă a misterului ce ne înconjoară? Noi credem dimpotrivă că această religiune, îşi capătă fizionomia ei specială, întemeindu-se pe o interpretare determinată a misterului, deci pe o anumită concepţiune metafizică, indiferent acuma dacă această concepţie este justă şi bine sprijinită. Liniile doctrinei creştinismului — care ar fi admiterea unui principiu superior universului, izvor de iubire şi pildă de dreptate, admiterea unei vieţi viitoare cu juste recompense pentru fiecare — nu se pot confunda cu ale altor religii, cum este de pildă a budismului, care are cu totul altă înfăţişare. Aceste caractere determinate nu sînt cituşi de puţin superflue şi indiferente; ele sînt o parte integrantă şi esenţială ale unei religii, care cuprinde prin urmare pe lîngă afirmarea existenţii misterului, o încercare — oricît de neîndestulătoare — a pătrunderii şi tălmăcirii lui. Religia nu se poate despărţi de metafizică. Şi dacă e vorba de-a se concilia una cu alta — ceiace vrea Spencer să facă pentru a se evita conflict între ele — asta se poate face nu separîndu-le, ci unificîndu-le, creînd dacă este cu putinţă un edificiu metafisic care să confirme postulatele fundamentale ale religiei, la care se va adăoga fireşte, ca element secundar şi nimbul de mister care înconjoară orice construcţie metafizică, din cauza limitelor spiritului nostru.

O ultimă dovadă pe care o putem aduce, că religia nu are un domeniu explorabil, deosebit de metafizică, după cum aceasta din urmă are faţă de ştiinţele pozitive,—ar fi şi faptul următor. Pe cînd o epocă de înflorire a ştiinţelor pozitive poate fi totodată ş'o epocă de lîncezire a metafizicii, mai întotdeauna — c'o excepţiune despre care vom vorbi — o perioadă de avînt metafizic este în acelaşi timp şi una de entuziasm religios. Unitatea obiectului religios şi al metafizicii e cea mai bună explicare...

De altfel examinînd bine chestiunea vezi că este imposibil ca să purtăm în noi două fiinţe deosebite, care să n'aibă atingere între ele. Esenţa unei personalităţi închegate este *unitatea* şi nu e cu putinţă să ne divizăm în omul care gîndeşte şi în acela care crede. Nu este serios posibil ca ceiace contestă şi refuză mintea noastră cercetătoare să se admită de convicţiunea noastră religioasă. Criteriile adevărului sînt permanent aceleaşi şi tocmai fiindcă este sau trebue să existe „unitate de metodă", nu pot trăi în noi două serii de adevăruri, care nu se controlează, nu se îmbină şi care trec indiferente unele pe lîngă altele, avînd totuşi amîndouă — chiar dacă eventual s'ar contrazice — valoare şi drept de existenţă.

Un fapt recent ar putea să ilustreze acest mod de a vedea. Unul din produsele cele mai nouă şi mai răsunătoare ale cugetării contemporane este aşa numitul „pragmatism". Izvorît în bună parte din *dorinţi* religioase, şi nemulţumindu-se cu nici unul din argumentele clasice, care voiau să demonstreze existenţa lui Dumnezeu, pragmatismul vine cu un nou argument: Dumnezeu există, fiindcă ideia existenţii sale ne este utilă şi binefăcătoare. Criteriul pentru adevărurile religioase ar fi deci utilitatea lor. Totuşi simţindu-se instinctiv că nu se pot stabili criterii deosebite pentru adevărurile religioase deoparte şi celelalte adevăruri de altă parte, din cauza acelei unităţi de metodă pe care o reclamă unitatea fiinţii cugetătoare, pragmatiştii—silindu-se de altfel, a găsi şi alte argumente—au extins şi generalizat criteriul utilităţii, pentru *toate* felurile de adevăruri, au venit deci cu o nouă teorie a adevărului ca atare, făcînd din el nu o icoană a realităţii, ci doar un mijloc de izbîndă practică. În filozofia anterioară se asemăna domeniul faptelor experienţii sigure cu o insulă—încetinel crescîndă—iar acel al transcendentului, cu un ocean imens, pentru care, după unii, nu aveam bărci şi corăbii, după alţii puteam naviga o distanţă oarecare, fără a ne depărta prea mult de ţărm. Pragmatiştii pentru a face deopotrivă de lesnicioasă înaintarea noastră pretutindeni, şi a nimici diferenţa dintre lumea senzibilă şi acea transcendentă, neputînd seca oceanul, au sfărîmat pur şi simplu acea insulă modestă — pe care unii credeau să aibă un adăpost solid — şi a lăsat apele să se întindă pretutindeni, într'o masă omogenă pe care cugetarea noastră pluteşte ca un vas-fantomă, aflîndu-se în orice punct, ai zice, egal de bine,—dacă n'ar fi egal de rău.

Nu este vorba să discutăm aici valoarea concepţiunii pragmatiste, care degradează şi scoboară adevărul, la o reţetă utilă şi atîta tot. Am vrut numai să arătăm că odată admiţîndu-se ca valabil acel argument de utilitate pentru existenţa divinităţii, partizanii lui nu s'au putut opri de-a generaliza criteriul utilităţii pentru orice fel de adevăruri, deci la toată cunoştinţa, la toată ştiinţa, chiar pentru acele lucruri evidente la care o astfel de aplicare constitue o absurditate strigătoare *),—numai şi numai pentru a nu se diviza în două

*) Să se gîndească numai cineva ce aberaţie este să susţii bunăoară că judecata „eu exist" este adevărată, fiindcă îmi este utilă!

ființa omenească, avînd un mod de a vedea și un criteriu într'un domeniu și alt mod în celelalte. A fost instinctul unității mai tare ca orice!

A spune că ființarea oricărei religii se întemeiază pe o metafizică nu este a spune tot. Căci și metafizica se bazează pe științele pozitive, fără a se confunda cu ele. In ce privește religia trebue să spunem mai mult decît atita, anume că partea ei doctrinară (fără de care nu există) *este* o metafizică. Religia nu posedă un ținut aparte, deosebit de metafizică, iar cît privește atitudinea sentimentală și volitivă care sînt factori constitutivi ai oricărei religii, ele nu sînt altceva, după a mea părere, decît *consequențe practice ale teoriei metafizice.*

In această privință nu pot decît să reproduc cîteva rînduri dintr'o scriere mai veche, în care am dat expresiune acestui fel de a vedea. Intr'un articol filozofic intitulat „Filozofie și Religie" *), după alte cîteva considerații spuneam următoarele în concluziune;

„Orice speculație omenească, orice ramură de știință, au corelativele lor de aplicare. O știință adevărată, care să nu se aplice „în viața practică, e aproape de neconceput. Matematica o aplici, „Mecanica o aplici, Fizica, Chimia, Economia, Psihologia le aplici. „Așa dar paralel cu Matematica teoretică, cu Mecanica, Fizica, Psihologia teoretică etc..., ai un șir identic de științe aplicate sau practice. Este vorba, filozofia—considerată ca știința constatărilor supreme—nu are și ea aplicarea ei? Firește că da. Orice idee tinde „a se traduce în act, zice Psihologia; ba mai mult decît atita, orice „idee e un început de mișcare, orice idee conduce necesar la o mișcare, cum conduce aprinderea pulberii la exploziune. Noțiunile filozofiei, ca ale oricării alte științe, caută să se traducă în afară, „printr o mișcare adequată, care nu este nimica alta decît *aplicarea* lor.

„Dar tocmai aicea apare abizul dintre înfățișarea aplicărilor „științelor particulare și a aplicării noțiunilor filozofice... Pe cînd aplicarea științelor particulare conduce la dominare, aplicarea metafizicii conduce la supunere."

După asta continuam arătînd că, odată în posesiunea unor legi științifice, certe și calculabile, poți modifica și perfecționa natura, pe cînd în posesiunea unor întrezăriri metafizice nu poți ajunge la fapte de stăpînitor, ci, din același nevoe de exteriorizare, ajungi să te curbezi ca un supus. Legile științifice îți cresc puterea, întrezăririle metafizice îți sporesc umilința. Cele dintăiu îți sînt un instrument, acestelalte, în cel mai bun caz, un protector...

Și încheiam spunînd că „Religia ar fi *practica* Metafizicei". Am rămas nestrămutat la această concepție, pe care o socot cea mai exactă.

Aceasta fiind situațiunea, avînd în realitate o *fuziune* între metafizică și religie, una fiind practica celeilalte, mai pot fi și cum mai pot fi conflicte între ele?

Conflicte au existat și există,—unele din cauza religiei, altele din vina metafizicii.

Nu toate sistemele metafizice recunosc deasupra lumii materiale un principiu superior și, deasupra legilor mecanice, norme de altă natură. Filozofia, așa zisă materialistă, identifică ideia de realitate, cu ideia de corporalitate și face din molecule și atome ultima esență și supremul izvor al realității. O astfel de filozofie este cu necesitate antireligioasă, fiind o concepție de trufie și de indiferență, care exclude acea atitudine sentimentală despre care am vorbit. Am putea zice chiar că *unul* din mobilele filozofiei materialiste, a fost dărîmarea zeilor. Omul, simțindu-se la început prea singur în mijlocul unei naturi uriașe și ostile, și-a imaginat—îndemnîndu-se și de alte motive mai intelectuale—acele divinități protectoare înaintea cărora a îngenunchiat. Tot așa precum în societate, pentru același motiv de ocrotire și-a ales și s'a supus unor semeni mai puternici, luîndu-i de conducători. Dar după cum a venit un moment în care a vrut să scape de stăpînirea acestora—stăpînire ocrotitoare dar și *apăsătoare*—tot așa au fost momente în care s'a răzvrătit și a dorit să scape și de stăpînii din ceruri, rămînînd cel mai mare, crezîndu-se a toate știutor.

*) „Cercetări Filozofice", 1907, pp. 64, 65, 66.

Concepția materialistă, esențialmente atee, pe lîngă celelalte cauze, a avut-o desigur și pe aceasta. Și-și dă de altfel deplină satisfacțiune.

Știu că au fost cîțiva materialiști care au admis ș'un Dumnezeu creator al atomelor materiale. Aceasta însă printr'o mare neconsequență,—fiindcă sau acel Dumnezeu e corporal și atunci, fiind supus vicisitudinilor materiale, nu mai este o divinitate, sau nu este corporal și atunci însamnă că se mai admite, pe lîngă materie și de-asupra ei, un principiu imaterial... Totuși această inconsequență, care ar fi materialismul teist, reprezintă o involuntară mărturisire, făcută chiar de materialiști, a insuficienții concepțiunii materialiste, care, după părerea mai tuturor filozofilor, e cea mai improbabilă dintre teorii.

Dar afară de teoria materialistă — care ar fi absolut condamnabilă, dacă n'ar fi adus și cîteva servicii accesorii cugetării în evoluția ei—toate celelalte sisteme metafizice autoriză și provoacă acea stare a simțirii care se cheamă sentiment religios. Tot așa mai toate celelalte sisteme încorporează în țesetura lor, într'un mod mai mult sau mai puțin categoric, acea noțiune cardinală pentru orice religiune,—ideia de Dumnezeu. Că această noțiune nu se poate închipui cu claritate și prezintă puncte vulnerabile, aceasta e și adevărat, e și firesc. *Noțiunea de Dumnezeu este o încercare supremă de-a exprima absolutul în termeni relativi.* De aici unele incoherențe și contradicții inevitabile,—care nu pot însă nimici valoarea ei.

Această noțiune de Dumnezeu, exceptînd filozofia materialistă, se poate ajusta la concepții foarte variate. Un caz tipic e cu ideia de *infinit*. Această idee, cel puțin în ce privește infinitatea spațiului, apare abia în filozofia renașterii, derivînd din acele minunate descoperiri astronomice care au revoluționat acea știință. Biserica creștină a fost la început viu îngrijorată de această idee, care părea să dărîme întreaga ei doctrină, întrucît se nimicea deosebirea dintre cer și pămînt, dintre „sus" și „jos"—și întrucît divinitatea creatoare părea periclitată dacă lumea n'ar mai fi acea sferă rotundă și limitată, de care vorbea Aristoteles, Ptolomeu și toată filozofia medievală. Se părea că Dumnezeu n'ar mai avea loc într'o lume infinită și de aici se explică opoziția înverșunată a bisericii, care a mers până la nelegiuire, asasinînd pe Giordano Bruno, filozoful care susținea mai cu entuziasm infinitul, alături și după Nicolaus Cusanus.

Totuşi după cîtva timp s'a băgat de seamă că această noţiune, departe de-a expulza divinitatea, putea fi folosită tocmai ca un argument în favoarea omnipotenţii divine. Un Dumnezeu infinit, ce putea oare să creeze decît tot o lume infinită! Altfel rămînea în discuţiune puterea lui de a crea! Şi opoziţia a încetat, observîndu-se că noţiunea de Dumnezeu, din suprema ei depărtare şi imensa ei elasticitate, se poate acomoda cu sisteme foarte variate, putîndu-se împăca cu cele mai multe, dacă nu există o încăpăţînare de a-i lega cu orice preţ soarta de-o anumită concepţie filozofică şi ştiinţifică pe care timpul poate n'o va mai respecta!

In afară de conflictele care pot izvorî din vina metafizicii—deoarece şi dînsa poate apuca pe căi rătăcite—mai sînt conflicte care provin din cauza religiei. Toate religiile existente sînt conservatoare şi tradiţionaliste, ţinînd cu orice preţ şi declarînd intangibilă, întreaga parte doctrinară a organismului lor, toate acele dogme care în multe privinţe nu sînt decît o metafizică învechită, născută şi elaborată la o anume epocă a istoriei, care a fost depăşită de progresul cugetării filozofice. De aici conflictul este inevitabil. Conflict între o metafizică mai nouă care îşi cere drepturile şi una mai veche care nu voeşte a ceda terenul. In conflictul acesta toată dreptatea este de partea metafizicei cele nouă, care oricît ar fi de religioasă—şi am arătat că în genere este—nu poate primi orice şi nu poate admite ca valabil acela ce refuză metoda şi cunoştinţa modernă.

In această luptă, metafizica, păstrînd sentimentalitatea religioasă, trebueşte să biruiască vechea religie, întrucît aceasta îşi leagă soarta de anume concepţii perimate. In principiu, învingătorul nu poate fi altul şi nu trebue să fie.

Dar *în fapt*, situaţia nu este aşa de simplă şi sînt avantagii din partea religiilor existente, care le dau enorme puteri de rezistenţă şi chiar izbînzi provizorii... care pot fi îndelungate.

In ce constă această superioritate?

Sînt mai multe pricini care dau în această luptă unei religii existente, oricîte absurdităţi ar cuprinde, o forţă deosebită.

Mai întâiu, în timp ce metafizica, conştientă de slăbiciunile spiritului nostru, nu face decît afirmaţii *problematice*, dimpotrivă religia afirmă întotdeauna *categoric* şi este un loc comun al psihologiei maselor, că o afirmaţie categorică are o putere de atracţiune cu mult superioară unei afirmaţii făcute cu rezervă şi cu ezitaţiune. Am putea spune chiar mai mult decît atîta: religia în deobşte afirmă fără să demonstreze, în timp ce metafizica se sileşte a demonstra,—şi sînt multe capete pentru care o demonstraţiune departe de-a întări o idee, mai degrabă o slăbeşte, lăsînd impresiunea că acelei idei îi lipseşte evidenţa şi tot acel eşafodagiu de argumente se sileşte să suplinească această lipsă, în timp ce o idee care se afirmă fără demonstrare, chiar dacă nu e axiomă, din chiar scutirea sa de demonstraţie, capătă—rostită energic—prestigiu de axiomă. Convingerea acestui lucru ne explică pentruce papii şi alţi reprezentanţi ai bisericii priveau adesea cu ochi răi chiar filozofia scolastică-medievală, din cauza sforţărilor ei de-a găsi dogmelor religioase temeiuri raţionale,—ceiace era desigur un omagiu care se aducea raţiunii, dar prin însăşi această operaţiune li se micşora puţin prestigiul care-l aveau, în ochii multora, prin afirmarea lor necondiţionată.

Un alt avantagiu al oricărei religii existente, faţă de metafizică, e că orice religie prezintă o clădire gata, isprăvită, în timp ce metafizica e o clădire în veşnică construcţie. Şi oricît ar apărea cea dintâiu clădire de incomodă şi demodată, tot pare a oferi un adăpost mai liniştit, decît între zidurile mereu neterminate ale metafizicii, cu meşteri care se ceartă, cu arhitecţi care nu se înţeleg. O fi mirosind a umezeală într'una, iar dincoace clădirea are toate celelalte inconveniente, pe care cineva nu le uită lesne, decît numai dacă lucrează la ea.

Incă un avantagiu al unei religii este existenţa ritualului,—care a fost întotdeauna o forţă. Ce poate fi mai comod pentru cineva, decît închipuindu-şi că prin cîteva practici uşoare, se poate dispensa, pentru asigurarea fericirii şi a drepturilor lui de-a fi fericit, de orice altă sforţare? Cea mai crasă absurditate aduce astfel religiei cea mai mare tărie!

In sfîrşit mai menţionăm încă un însemnat motiv care favorizează vechile religii. Oricare din ele reprezintă în deobşte o tradiţie a unui popor şi nicăeri ca în umbra bisericilor şi pe lespedea mănăstirilor nu simţi legătura cu strămoşii, acea tainică unire cu ceiace a fost. Nicăeri nu-ţi vorbeşte mai deadreptul dulcele trecut!

Cît este de dezarmată metafizica laică, oricît ar fi dînsa de superioară, prin concordanţa şi cu ştiinţa vremii şi prin rigoarea metodii aplicate!

Avînd „în principiu" dreptul de-a învinge, întîlneşte piedici de acelea care-i zădărniceşte, în orice caz amînă, biruinţa. Şi trebueşte să aştepte ceasul, care poate să întîrzie, cînd un suflet din acelea care nu apar decît din vreme în vreme, va şti, folosindu-se de împrejurări prielnice, să toarne o doctrină religioasă, în armonie cu năzuinţele cele nouă şi cunoştinţele cele nouă, o doctrină care să prindă şi să se reverse, desrădăcinînd vechile dogme şi făcîndu-le cît mai puţin regretate.

Dar până atunci? Până atunci se poate găsi „un modus vivendi" între vechile religii şi metafizică, dat fiind acordul dintre ele, în punctele lor esenţiale. Religia să apese cît mai puţin asupra elementelor ei învechite, iar metafizica să închidă ochii cît mai mult asupra lor. Este ceva care se poate face şi de altminteri se şi face într'o măsură oarecare. Oricît ar fi de incomodă haina unei vechi religii, e în orice caz, pentru anume clipe, mult mai potrivită, decît haina zilnică a treburilor mărunte. Şi de multe ori simţi că trebue s'arunci vestonul şi să 'mbraci o haină de ceremonie, chiar dacă ea ţi-a rămas strîmtă şi e roasă pe alocuri de vreme...

I. Petrovici

LIED

Al meu mi-e sufletul, ori mi-e străin ?...

Mi-e sufletul de vechi amurguri plin,
Şi 'n mine plinge-un cintec fără grai,
— Aşa cum într'un vechiu amurg pe Rin
Cînta pe-o stîncă zîna Lorelei...

Dar cintecul, de l-am ştiut demult,
Să-l spun acum nu ştiu, ştiu să-l ascult.
Nu pot să-l cînt, dar cîntă 'n mine-acum,
Aşa cum apa curge lung, sau cum
Clipeşte-o stea, ori şerpueşte-un drum...

Al meu mi-e sufletul, ori mi-e străin,
Pătruns în mine parcă fără veste?...
— Mi-e sufletul adînc ca o poveste
In care e un vechiu amurg pe Rin,
Şi un luntraş, îndrăgostit de-o zînă...

Sînt cîntecul pe care îl cîntai
Luntraşului pe Rin odinioară,
Sînt cîntecul cu care îl chemai
Să moară,

— Şi sînt luntraşul,
Lorelei...

Năluca pădurii

Pîrâul curge 'n adieri domoale;
Prin ierburi mari foşneşte vîntul moale;
Şi luna e un fir de vînt verzui
Ce tremură, subţire ca o aţă,
Pe dealul unde brazii dorm
Cu ceru 'n braţă...

In vale,
Acolo unde malul se prăvale
Ca o pleoapă
Peste apă,
Din vîrful dealului s'au furişat
Cîteva stînci, la mal, să ţie sfat...

Din munţii unde stele roşii cad
Aduce vîntul miros crud de brad..
Şi vîntul se lasă mai greu la pămînt:

Năluca pădurii coboară din vînt...

Năluca-i verde ca şi luna. Nasul
Ii tremură şi-l pierde la tot pasul,
De trebue să-l caute prin iarbă
Năluca oarbă...

Năluca, unii spun că-i Duhul rău,
De-aceia urlă noaptea la pîrău,
Şi-aşteaptă toată vremea lîngă mal
Să vie s'o iee
Satana cu picioarele de cal...

Iar alţii spun că e-o năluca bună,
Că toată noaptea se 'nchină la lună
Sărmana Năluca nebună..

Mai este o poveste, care spune
Că-i sufletul unei fete nebune
Care umbla pe-aici odinioară,
Rătăcitoare...

Şi sufletul nebunilor nu moare
(Povestea spune!)

...Pirăul curge 'n adieri domoale,
De-alungul undei,
Prin ierburi mari adoarme vintul moale..

Năluca unde-i?

Să nu te miri—aşa-i întotdeauna,
Năluca piere cind apune luna...

Dar mîni dimineaţă lemnarii din sat
Vor face în tăcere semnul crucii
Cînd vor vedea de ramuri atîrnat
Trupul Nălucii,
Spînzurat...

In preajma lunei

Morminte vechi; cărări pustii; urme de cîni.
Vînt încîlcit prin crengi. Amurg. O piatră
Luceşte ca un craniu, printre spini.
Şi peste tot atîrnă greu văzduhul vînăt,
Din care cînii muşcă mult, cînd latră..

Dacă priveşti în suflet mult, ţ'-e frig..
Pe-o cruce putredă se lasă-o cioară...
Se luminează ceru 'n ţintirim,
Şi vîntul molcom bate-a primăvară...

Nu-i crede... E destul ca să priveşti
In suflet, unde sînt urme de cîni,
Cărări pustii, morminte vechi, şi spini..
Vrei să vorbeşti, dar vorbele-s pustii.
Ai vrea să plîngi, dar nu-i nevoie, ştii..,

Groparul care a trecut pe drum,
Şi care e nebun de tot (spun unii)
Pentrucă joacă seara 'n preajma lunii,
Şi-a rezemat lopata de-un mormînt,
Şi-acum
Incearcă să-şi păşească umbra, care
I-o leagă luna de picioare...

Al. A. Philippide

Elenuța nu se mai mărită

— Trebue să-i scrii, Andrei. Tu ești bărbat, ești tată, și trebue să ai curajul de-a aduce odată liniște în casa noastră. De trei zile de cînd a cetit în ziar despre numirea lui, Elenuța nu mai are liniște nici-o clipă. Arde ca de friguri, și-i cetești durerea din fiecare clipire a ochilor,—deși, sărmana de ea, cît poate se ascunde. Și e palidă, tot mai palidă, tot mai puțintică. Abia de azi dela prînz pare mai liniștită.

— Da, știu; se zbuciumă din nou de durere și de rușine.

— Nu, Andrei, de rușine nu! Pentruce i-ar fi ei rușine? Are vr'un motiv?

— Știu că nu are; știu că el singur are motive de a se rușina. Dar îți repet: și eu și tu vă rușinați de situația în care am ajuns, în care ne-a aruncat el. Altfel pentruce ar suferi ea din nou? Pentruce aceste stăruințe ale tale să-i scriu lui? De-o jumătate de an am avut liniște în casă, de cînd nu i-am mai știut de nume, de cînd el și-a perdut urma. N'a trecut copila, și tu și eu, ba-mi pare că și mobilele din casă, prin toată durerea pe care ne-a putut-o aduce pe cap acel nenorocit? N'am suferit destul pentruca, însfîrșit, să fim hotărîți a ne purta, fără murmur, crucea? De-o jumătate de an Elenuța nu l-a mai pomenit, și vedeam eu bine, simțeam, că poate trăi și fără el. Ba adeseori am văzut în ea o mîndrie nebănuită, își purta capul semeț și dîrz. Știa să înfrunte viața, știa să înfrunte lumea. Nu numai în casă, nu numai prin curte și grădină, dar la biserică, pe stradă, și chiar la oraș cînd se întîlnea cu fete cunoscute, privirea ei n'a clipit, nu s'a plecat în fața nimănui. Simțeam cum crește în ea vulturul superiorității sale. Și acum arde iar de friguri și nu mai cutează să ese din casă! Femee, îți spun adevărul: durerea a biruit-o ea, dar n'a zdrobit vanitatea. Și tu, tot din acest simțimînt mișelesc, mă îndemni să-i scriu lui. Ei bine, să știi, nu-i voiu scrie! Nu vreau să avem într'adevăr motive de care să ne rușinăm, nici Elenuța, nici tu, nici eu!

Tatăl se ridică furios dela masă, își luă pălăria din cuer, dar cu mîna pe clanța ușii se întoarse spre femee:

— Ai vorbit Elenuții? I-ai spus că vei stărui pe lîngă mine să-i scriu?

— Nu, Andrei! Te liniștește! Tu știi că numele lui n'a mai fost pomenit în casa noastră de-o jumătate de an.

Cu pălăria în mînă bărbatul se întoarse și șezu din nou în fața femeii, la masa din mijlocul odăiții împodobite cu gingașe țesături naționale. In curte cădea înserarea și printr'un colț al geamului pătrundea în odăiță o rază roșie de asfințit. Andrei învălui întâiu cu privirile sale sure, întunecate pe soție, cercă apoi să-i prindă privirea, dar ochii ei erau la adăpostul palmei stîngi, și nu putu să vadă decît o lacrimă care i se strecura pe obrazul palid. El își pironi atunci privirea pe raza roșie a asfințitului, și o contemplă vreme îndelungată. Un oftat adînc se auzi în odăiță, prin geamurile mici ale căreia mijea înserarea, presărînd pe ele un nespus de fin praf auriu.

— Suferi și tu, șopti, abia auzit, umbra din fața lui. Suferi și tu din nou, deși pe tine nimeni nu te va putea învinovăți că ești vanitos.

— Da, sufăr, însă pentru Elenuța și pentru tine, și sufăr chiar fiindcă văd cum cel mai deșert simțimînt din viață are rădăcini atît de adînci în sufletul vostru. Noi ne-am fost împăcat cu soarta. Dar iată, a fost de-ajuns ca să-i vedeți numele la gazetă, cu prilejul numirii sale într'o slujbă, pentruca să tremure iarăși inima voastră întrebîndu-vă: Ce va zice lumea? „Uite, logodnicul Elenuții e numit într'o slujbă atît de frumoasă,—pe cînd cununia? Pentruce se întîrzie atîta cununia asta?" Așa vi se părea că o să se întrebe toți cunoscuții, toată lumea, poate chiar și servitoarea noastră. Și, iată, sărmana fată nu mai cutează să ne privească în față, nu mai cutează să ese până în curte, iar tu vii și mă îndemni la o nelegiuire.

— Nelegiuire, zici? E o nelegiuire să-ți vezi fata liniștită, mulțămită, fericită; dacă se poate? Însfîrșit noi n'am vorbit cu el decît o singură dată de cînd s'a întors din războiu. Recunosc că a fost o vizită foarte scurtă, dar și tu trebue să recunoști că, înainte de a-și vedea părinții, a venit să-și vadă logodnica. Andrei! Tu nu poți să te gîndești că'n lumea asta răsturnată de după războiu a fost nevoit și el să alerge unde a fost trebuință să dea o mînă de ajutor, însfîrșit să-și vadă de-o carieră? Cînd te-ai gîndi bine, n'ai afla nici-o desvinovățire pentru el?

— Nici una decît doar că lumea e răsturnată, după cum spuseși tu. Multe s'au răsturnat dintre lucrurile care trebuiau să rămînă drepte, și pe care, cine știe a cîtea generație va putea să le pună iarăși în picioare! Dar pentrucă sîntem în mijlocul ruinelor avem oare dreptul să ne dărmăm și noi casa? Principiilor la care ne-am închinat o viață întreagă să le dăm cu piciorul? Fiindcă el s'a ticăloșit, urmează ca noi să ne milogim, să cerem mila unui om pe care nu-l mai cunoaștem, care ni-e străin? Fata noastră să-și întemeeze feri-

cirea pe mila unui om care și-a renegat principiile? N'ar fi aceasta cea din urmă ticăloșie din partea noastră, a părinților, care ne-am îmbrîncit copila spre prăpastie? N'ar însemna că e aproape clipa în care se prăbușesc toate temeiurile vieții celei adevărate? Și dacă eu, prin puterea pe care o mai simt în mine, l-aș aduce pe acel ticălos de urechi și i l-aș da Elenuței, n'ar însemna că-mi bat joc de ce am mai sfînt pe lume, de copilul meu? Nu, Mario, nu te lăsa înșalată, nu te lăsa biruită de demonul vanității. El ți-a pus în gură cuvintele ce mi le-ai spus. Tu știi că el nu mai e un om, tu știi că s'a ticăloșit. Tu știi că noi trei, tu, Elenuța și eu, ne-am rostit definitiv asupra acestui om, dupăce am judecat amănunțit tot ceiace l-ar putea desvinovăți. Liniștea deplină de care ne-am bucurat o jumătate de an, a putut urma numai dupăce ne-am convins că Dumitru Negru pe care-l cunoșteam noi, a murit. Creștini fiind, noi nu vom mai avea decît un cuvînt de spus asupra lui: Dumnezeu să-l ierte. Numai cît, mi se pare, că Dumnezeu va avea prea mulți de iertat în răsturnarea de azi, și chiar îndelunga lui răbdare va fi pusă la încercare.

Tatăl spusese cuvintele din urmă fără nici-un strop de ură, de patimă. O durere adîncă tremura în glasul lui scăzut. Soția suspina încet, și din cînd în cînd își zbicea lacrimile cu un colț de batistă.

— Andrei, șopti ea, dup'un restimp de liniște— nu te gîndești tu că durerea înoită a Elenuței ar putea avea și alte motive decît jignirea mîndriei sale, a vanității, cum spui tu? Nu crezi că ea ar putea încă să-l iubească și că liniștea ei de-o jumătate de an acopere încă o prăpastie care nu se poate umplea?

Bărbatul sări depe scaun și începu să strige, plecat peste masă spre soție, ca o amenințare neagră:

—Să taci, Mario! Nu poți merge așa de departe în dorința ta de-a ne ști scăpați de gura lumii—căci de aceasta te temi tu și acel pui de femee care e fata noastră—încît să-ți bați joc de Elenuța! Cum ar mai putea să-l iubească? Pe cine să mai iubească? Pe logodnicul care de un an și jumatate n'a văzut-o, nu i-a scris, nu i-a trimis o vorbă, ci dimpotrivă, a făcut tot ce-a putut să-și piardă urma? Pe logodnicul care, așteptat cu atîta sfințenie, patru ani în șir, îndată ce-a văzut că azi poate găsi o fată mai bogată, n'a avut curajul să-i ceară înapoi inelul de logodnă, să-i spue pe față că nu mai ține la ea, ci se tîrie în întuneric, strecurîndu-se ca un cîine bătut, pe lîngă garduri, pe acesta să-l mai iubească fata noastră? Să-i mai bată inima pentru o ruină care, sînt sigur, se va căsători cu alta fără să aibă curajul să strice logodna cea dintăiu, sau să-i spună logodnicei de-a doua adevărul? Pe-un om pe fruntea căruia e pecetea rușinii și a degradării să-l

mai iubească Elenuța? O, nu poate fi adevărat; nu-i adevărat! Eu știu că nu-i adevărat!

El își îndreaptă trupul, ridicîndu-se de deasupra mesii, gîfîind, și brațele-i căzură grele dealungul trupului uriaș. Femeia plîngea cu hohote în întunericul din cameră, cu fruntea rězămată de masă.

— Nu e adevărat, începu din nou bărbatul. Eu îmi cunosc copila! Ea e azi cu sufletul mîndru și slobod! Ea a biruit durerea! Și o să birue și cel din urmă atac al mîndriei jignite! Da, acum se rușinează, se gîndește și ea, cași tine, la gura lumii. Văzîndu-i din nou numele nenorocitului aceluia la gazetă sărmana copilă o să-și zică: Ce va spune lumea cînd Dumitru Negru are o slujbă și nu-și mai ține cununia cu Elenuța? Da, e adevărat! Logodna asta a fost cunoscută în tot jurul! Noi nu eram ori și cine; și, mulțumită lui Dumnezeu, nu sîntem nici azi mai puțin decît am fost! Din cîți n'a rămas nici jumătate, nici-un sfert! Da, e neliniștită draga mea fată, dar va birui neliniștea asta, care nu purcede dintr'o iubire care n'a murit. Iți jur că nu-l mai iubește!

Femeia își ridică încet capul și-l întrebă în șoaptă:

— Andrei, crezi tu că cunoști așa de bine sufletul unei femei, a unei fete?

— Al mamei, al tău și al fetei mele îl cunosc! În casa asta parohială, strămoșul tău a fost tot preot; și de atunci până azi nimeni nu și-a înjosit sufletul aici, nimeni nu s'a înjosit pe sine și principiile sale de viață pentru a cîștiga un bine trecător în lumea asta. Iar din ce neam mă trag eu, știi foarte bine. Satele în care au păstorit părinții noștri sînt vecine.

—Știu, Andrei, știu. Grozav de aspri v'am știut pe toți, suspină femeia.

— Las'să fim aspri! Putrezim mai anevoe! Și mai ales în zilele noastre cînd se dărîmă caracterele ca niște putregaiuri, în asprimea noastră se mai păstrează sîmburele regenerării. Deci, iți spun Mario, iți jur, că Elenuța nu-l mai iubește. De-un an și jumătate nu mai poartă inelul de logodnă; inima ei l-a simțit dela vizita ce ne-a făcut-o după întoarcerea din războiu, că nu mai e omul de odată. Am simțit și eu deatunci. Deatunci inelul e la mine. L-am pus într'un loc în care să știe și ea. De-o jumătate de an nu s'a mai apropiat de el, nu l-a mai privit, nu l-a mai dorit. Am urmărit-o zi cu zi! Să nu crezi că vreau să-mi nenorocesc fata! Intr'un an și jumătate m'am gîndit, m'am frămîntat mult. Au fost ceasuri în care mi-am zis: Dacă aș fi atît de nenorocit încît Elenuța să nu-l poată uita, să fie nenorocită fără de el, i l-aș aduce din fundul pămîntului, i l-aș da, deși din clipa aceia n'aș mai fi avut copilă! Dar Dumnezeu ne-a ferit și pe noi, și pe ea de nenorocirea asta; în Elenuța trăește ceva ce nu-și pleacă ca-

mul în fața ticăloșiilor omenești. Fata noastră azi nu-l mai iubește.

Ușa se deschise și slujnica intră să aprindă luminarea.

— Ce-i Ano, ce cauți aici? o întrebă cu mînie preotul.

— Credeam să aprind luminarea... Cina e gata.

— Da, cina! La cină te gîndești tu acum? Nu mîncăm încă, poți să ieși.

— Domnișoara întreabă dacă-i dați voe să vină cu domnul director dela școală?

— E aici D. Martin?

— De vr'un ceas a tot sfătuit cu domnișoara prin grădină. M'a trimis domnișoara să-l chem.

— Da, pot să vie. Adică spune-le că o să-i chem eu numaidecît. Cît ce ieși slujnica, mama începu să plîngă din nou:

— Știam eu că o să se pornească din nou gura lumii! Desigur și directorul a cetit despre numirea lui Dumitru Negru. Ascultă Andrei, așa nu mai putem rămînea. Logodna trebue stricată. Tu trebue să-i scrii.

— Dar nu e stricată? întrebă uimit preotul.

— Nu. După toate formele, nu. Lumea trebue să știe că fata noastră a rupt orice legături cu el. Trebue să-i trimiți inelul, să-i scrii, și trebue să spunem cunoscuților.

— Nu poți spune că eu nu mă țin de forme. Sînt preot. Dar pentru mine logodna e stricată de cînd s'a stricat omul. Și cred că și pentru Elenuța. O să-i înapoiez inelul; e al lui, ai dreptate. Acum îi știm adresa. Dar de scris nu-i voiu scrie: n'am om cui să-i scriu. E într'adevăr ciudat: odată, în războiu, și puțin și dupăce s'a înapoiat acasă, aveam un om, așa credeam, a cărui adresă n'o știam; acum avem adresa, și nu mai este omul.—Și acum să chem pe directorul. Știi pentruce l-a adus la noi Elenuța? Eu bănuesc că e vorba tot de stricarea oficială a logodnei; ea, mai tare decît noi, fiindcă e mai tînără și mai curată, vrea să pue o cruce mare peste tot ce-a fost, să se simtă cu totul liberă. Bănuesc că vrea să intre ca învățătoare la școala noastră cu începutul lui Septembre.

— Ți-a spus ea?

— Nu, dar cred că o cunosc destul de bine. E tot ce ar putea face mai potrivit pentru a arăta lumii că nu mai e logodită, și tot ce-i mai folositor pentru a începe o viață nouă. Fata noastră a început să știe înfrunta lumea și viața."

El se ridică încet și porni spre ușă.

Mama începu din nou să plîngă.

— Da, știu eu ce crezi tu acum: Săraca fata noastră! Invățătoare la o școală de sat, azi cînd toată lumea roește la orașe. O să se înmormînteze într'o pustietate! Da, da!

Dacă nu s'ar mai îngropa nici-o sămînță bună în pămîntul țării ne-ar blăstema nepoții și strănepoții, căci ar muri de foame, nemai avînd ce să secere.

El deschise ușa și se auzi îndată răsunînd în curte:

— Elenuța, domnule director, poftiți!

Intorcîndu-se scăpără un chibrit și aprinsă luminarea.

— Șterge-ți lacrimile, Mario. N'ai pentruce plînge, îți spun. Vei vedea pe Elenuța zîmbitoare, plină de credință. Nu mă înșală pe mine inima. O, dacă m'ar înșala...! Dar nu, sînt sigur că nu mă înșală. Mi-o simt crescînd, iar presimțirea nenorocirii strînge inima.

Se auzi o bătae ștrengărească în ușă, și îndată intră un bătrîn adus de spete, cu capul chel, cu musteţele albe, urmat de o fată înaltă, subțire, brunetă, cu fruntea luminoasă, cu priviri agere pline de bucurie.

— Sănătate, sănătate, domnule Marin, zise preotul strîngîndu-i mîna. Am o prinsoare cu preoteasa: dacă voiu ghici ce te-a adus azi la noi și ce v'au adus pe amîndoi la mine.

Bătrînul se făcu serios, îi peri toată lumina din ochi.

— O să pierzi prinsoarea, părinte. Nu poți să ghicești. E ceva ce nu ți-ar fi trecut prin cap niciodată. E un lucru mare, Sfinția ta. Și bătrînul își plecă ochii în pămînt. Preotul se cutremură, pe-o clipă se întunecă, dar uitîndu-se adînc în ochii limpezi ai Elenuții, se însenină de-odată.

— O să cîștig, domnule Marin. Lasă-mă deci să-ți vorbesc! Bătrînul se uită mirat la preot.

— Stăm rău cu școala.

— Adevărat, Sfinția ta!

— Din patru puteri didactice am rămas cu directorul.

— Așa este, părinte!

— Un învățător e azi revizor la oraș, unul e învățător de stat la oraș, iar altul e la administrația fieanciară, tot la oraș.

— Da, e adevărat, astea puteai să le știi. Din Mai ne-a părăsit și cel din urmă; acum sîntem în Iunie, și școala se razimă toată pe umerii mei bătrîni.

— Da. Exodul la orașe a început. Tot ce-i mai sprinten fuge, dar poate nu și tot ce-i mai bun. Nu-i așa, domnule director? Acum, fiindcă școala noastră a rămas părăsită, c'un singur stîlp, și cu toate că e cel mai vechiu, cu cel mai sănătos încă, domnișoara Elenuța, avînd diplomă de învățătoare, se va fi gîndit că n'ar strica să-i dee o mînă de ajutor bătrînului director.

Cuvintele din urmă nu le mai putu spune deslușit. Elenuța, cu fața luminoasă, cu ochii strălucitori, din cîteva salturi fu lîngă el, și-l săruta plîngînd pe fața bărboasă.

— Tată! Dragă tată! Cum ai gicit? N'am spus gîndul meu la nimeni pe lume, deși de-o jumătate de an eram hotărîtă să fac așa.

Preotul Andrei privi în treacăt la soția sa, care începu să se însenineze la față.

— De unde știu? Dintr'o carte! Noi popii din cărți le știm toate. Aceia în care am cetit acum e a inimii. Și nu ești tu suflet din sufletul meu?

Fata îl îmbrățișă din nou, apoi trecu în brațele mamei sale.

— Va să zică vă învoiți? întrebă uimit directorul.

— Mai încape vorbă! Dacă ne rămîne școala pustie! spune părintele zimbind. Dar fapta asta are și un tîlc, domnule Marin: Elenuța a stricat logodna.

— Nu, tată, nu-i acesta tîlcul; altul e, domnule Marin Elenuța nu se mai mărită, zise fata rîzind din toată inima.

— Nu, dragă, zise părintele Andrei. Asta nu o poți spune. Viitorul e în mînile Domnului, și oamenii tot așa.

I. Agîrbiceanu

Peste zidurile albe

Zbor lăstunii șerpuind.
Peste zidurile albe
Intre florile de nalbe
Cade sara fîlfîind.
Și luceafărul răsare,
Turma a pornit spre sat,
Și luceafărul răsare,
Albăstrit de depărtare.
Liniște.—A înoptat.
Luna-i albă ca o floare,
Trec și vitele mugind,
Luna-i albă ca o floare,
Mugetul în neguri moare—
Toate stelele s'aprind.

In bataia vîntului
Iarba 'n valuri se desparte,
Iarba 'n valuri se desparte
Și auzi urlînd departe
Cînele pămîntului.

Tâlharul

Zbor ereți tarcați
In ceruri strivite
De munți despicați
Cu ape 'ncrețite.
Ș'un Rumin pitit
La foc de frunzare
Șade ghemuit
S'ascultînd tresare
Pași cînd tropăind,
Cînd foșnind încet...
L-or fi urmărind
Subt negrul brădet ?
Pietre 'n rostogol,
Frunzătură ruptă.
El, cu pieptul gol,
S'a gătit de luptă.
Cerbi țîșnesc în fugă
Și vulpi de jăratic,
Pe creangă îndrugă
Cucoșul sălbatic.
Puști fac larmă mare
— Cine l-a vîndut ?—
Nu-i nici o scăpare !...
Văile-au tăcut !
L-au ucis c'un plumb
Potera-i plecată...
Pe cer un porumb
Scăparea își cată,
Dar ereți tarcați
In soare-asfințit
L-au tot urmărit.

Un havuz

Toamnă. Pe un cer ca pînea soarele coboară 'ntr'una,
Inspre zări, ca să-l oprească nori de aur s'au lungit.
Nu mai bate vîntul serii și de-odată a 'nflorit
Ca un nufăr de mătase încă străvezie luna.

In inel de piatră sură, apa cercuește unde,
Peşti—ca fuse—albi și negri săgetează sticla ei.
Și tăcerea se întinde ca și umbra pe alei.
Mierla care fluerase într'o scorbură s'ascunde.

Zîna de aramă verde varsă valuri argintii.
Era sînge cît apusul sfărîmase un rubin,
Și acum e doar o șoaptă care tremură 'n basin
Cînd în zbor se bat liliecii peste crengile pustii.

Adrian Maniu

Remedii financiare in criza economico-socială actuală

(Răspuns D-lui Al. Perieţeanu)

In No. 5,920 al „Vieţii Romineşti" am publicat un articol intitulat „Dezastrul financiar şi individualismul deplasat al Statului" in care am susţinut in esenţă următoarele:

Războiul este un generator de socialism in acest sens că, mai ales in timpurile moderne, el nu poate fi pregătit şi purtat decit dacă organizaţia socială a fiecărui Stat ia mai mult sau mai puţin direct o formă *quasi socialistă*. Socialismul de războiu este un moloch care cere neapărat sacrificii de nuanţă socialistă pe altarul interesului obştesc.

Dacă aceste sacrificii se fac la timp şi in măsura necesară, societatea se alege numai cu trecerea printr'o *criză socialistă temporară*, atît cît ţine războiul şi efectele lui imediate, revenind indată apoi la *forma normală de echilibru intre libertatea şi drepturile cît mai largi ale individului deoparte, şi drepturile reduse la minimum ale colectivităţii pedealta*; dacă insă socialismul de războiu, dintr'o cauză sau alta, nu este satisfăcut, societatea intreagă este minată de zguduiri şi frămîntări profunde, care pot distruge complect subt o formă sau alta insăşi ordinea socială actuală.

In ce ne priveşte in special, am remarcat că socialismul de războiu şi-a găsit cu ocazia luptei pentru intregirea naţională o relativă aplicare in toate domeniile: socializare de bunuri in natură prin rechiziţii, socializare a persoanelor prin mobilizarea militarilor, decretarea muncii obligatorii, etc., etc., — afară de un singur domeniu de o importanţă extremă şi anume: domeniul financiar.* Statul nu s'a sfiit să ceară individului să moară pentru ţară, dar a avut rezerve nespus de gingaşe cînd a fost vorba să facă apel la punga particulară. Din cauza acestei rezerve pe care am numit-o „individualism deplasat" şi intrucît războiul nu putea fi purtat fără bani, iar resursele lipseau, Statul a recurs la un mijloc, deturnat, pe cît de nedrept, pe atît de periculos, spre a găsi sumele de care avea nevoe: anume la emisiunea de hîrtie-monedă prin intermediul Băncii Naţionale. Sumele colosale emise pe această cale, la care se adaogă emisiunea armatei ocupante, emisiunea străină din teritoriile alipite, cifra fantastică a contrabandelor de monedă străină, iar acum in urmă se adaogă şi felul oneros pentru Stat in care s'au preschimbat rublele şi coroanele, — toate aceste sume şi operaţiuni, precum şi *faptul că intreaga monedă care circulă e lipsită de orice garanţie reală*, au depreciat moneda intr'o măsură desnădăjduită, provocînd astfel, pe lîngă *criza economică de subt-producţie*, fatală in orice Stat in timp de războiu, dar relativ mai puţin insemnată, *o criză monetară formidabilă*, alături de care există, din cauza aceleiaşi rezerve deplasate de a ataca *direct* fondul averii particulare, *o criză budgetară* fără precedent.

Criza financiară evitabilă, subt aceste două forme, *mult mai insemnată decît cea economică de subt-producţie ca proporţie*, agravează până la paroxism criza economică inevitabilă şi astfel impiedică reintrarea in normal prin singurul mijloc salvator: intensificarea producţiei.

Dacă este insă adevărat că criza economică nu se poate remedia atîta vreme cît nu se remediază *in prealabil* cea financiară (*monetară* şi budgetară), — dacă pedealtă parte este adevărat că criza financiară anormală provine din faptul că socialismul de războiu nu s'a putut aplica in domeniul financiar, atunci remediul *prin noi înşine*, impotriva marii noastre calamităţi, nu putea să vină, in modul nostru de a gîndi, decît din infăptuirea unor măsuri, prin care socialismul de războiu să poată lucra măcar in ceasul al 11-lea.

Acest mijloc nu poate fi decît un sistem riguros de impozite şi anume un *impozit pe capital* (unul pentru reducerea inflaţiei şi altul pentru resurse budgetare), *precedat neapărat de un impozit asupra cîştigurilor de războiu* (quasi-confiscarea lor) şi urmat de *impozitul progresiv pe venit*, care va constitui noua şi definitiva formă a impozitului normal.

In privinţa infăptuirii impozitelor extraordinare, intrucît trebue să ţinem compt că fondul averilor particulare nu se compune numai din numerar ci şi mai mult din bunuri in natură, atît mobile cît şi imobile (acestea din urmă mai ales subt forma de creanţe şi valori mobiliare), am preconizat ideia ca impozitul asupra bunurilor in natură să fie infăptuit (faţă de cel momentan lipsit de numerar), prin următoarea operaţie: a) dacă e vorba de reducerea inflaţiei, Statul să ia inscripţie ipotecară asupra bunului imobil sau fond de comerţ, până la concurenţa sumii datorită ca impozit de particularul lipsit de numerar, sau să ia in gaj mobilele de preţ, şi apoi acest gaj şi aceste ipoteci să le transmită particularilor care au mai mult numerar, luînd numerarul acestora cu imprumut benevol sau forţat, — şi astfel *totul se va reduce la o operaţie de imprumut pe ipotecă sau gaj intre particulari şi pe termen mai mult sau mai puţin scurt*. Dacă e vorba de resurse budgetare nouă, operaţia va fi uşor diferită in acest sens că nu va mai fi vorba de captarea numerarului dîndu-se in schimb ipoteci, — operaţie care se presupune deja efec-

* Insăşi exproprierea rurală cu preţurile cu care s'a făcut şi legea chiriilor nu sînt altceva in fond, decît tot un efect ceva mai indirect, şi mai indepărtat a aceluiaşi socialism de războiu, care dacă in cazul acesta nu s'a aplicat in chiar interesul purtării războiului insuşi, nu este mai puţin un efect caracteristic al mentalităţii create de legea inexorabilă a socialismului de războiu.

tuală, — ci dimpotrivă de o emisiune nouă de monedă bazată pe ipoteci şi gaj *pe termen*.

Aceasta e ideia centrală a articolului nostru...

Acest articol, mai ales în partea sa privitoare la remediile propuse şi modalitatea lor, nu a avut darul să satisfacă pe d. Al. Perieţeanu, inspector general de Poduri şi Şosele.

Intr'un articol publicat in No. 8 al „Vieţii Romîneşti", D-sa se ocupă de aproape de articolul nostru.

Reducînd discuţiunea mai ales la două puncte, pe care D-sa pune mare temeiu, şi căutînd a ne combate sau poate chiar a ne corecta, d. Perieţeanu întrebuinţează în a doua jumatate a articolului său un ton care conţine multe elemente străine de seriozitatea şi seninătatea principială a unei discuţiuni academice. Acest fel de ton a ţinut în primul moment să ne oprească de a răspunde. Dar, dat fiind că chestiunea prezintă prin natura ei un interes cu totul principial şi obiectiv, ne-am hotărît a răspunde, nu atît pentru d. Perieţeanu, cît pentru publicul cetitor.

D. Perieţeanu ne face două întîmpinări principale şi cîteva secundare.

Iată *întîmpinările principale*: a) D. Ioanid crede că deprecierea banului se datoreşte *cantităţii prea mari a monedei*, pe cînd această depreciere se datoreşte *calităţii proaste* a monedei; b) D. Ioanid urmăreşte înfăptuirea inutilului şi chiar a imposibilului cînd cere să se întărească moneda prin sistemul garantării cu ipotecă sau gaj. *Întîmpinări secundare:* a) D. Ioanid nu cunoaşte cauza imposibilităţii de variaţii mari între monedele fiduciare normale ale diferitelor ţări; b) D. Ioanid are o idee „ciudată" cînd crede că numai averea deţinătorilor de numerar a fost atinsă de modul cum Statul şi-a satisfăcut nevoile de războiu; c) Argumentele d-lui Ioanid împotriva împrumuturilor de Stat ca mijloc de asanare a crizei financiare actuale provoacă... surîsul; d) D. Ioanid e misterios cînd se opreşte la cota de 85 la sută cînd e vorba de confiscarea cîştigurilor de războiu, etc., etc.

...Vom căuta a răspunde pe rînd la toate aceste întîmpinări, cu toată repulsiunea noastră faţă de elementele străine discuţiunii principiale în sine.

Vom examina în urmă soluţia propusă de d. Perieţeanu şi în fine vom reveni un moment asupra ideii noastre, căutînd a preciza ceva mai mult unele din aspectele ei.

*

D. Perieţeanu îşi începe critica sa astfel: „De acord cu autorul asupra acestor puncte,* îmi propun a demonstra în prezentul studiu că nici diagnosticul maladiei arătat de autor nu e cel real, nici remediul eficace, mai ales că remediul nici nu e aplicabil".

Şi mai întâiu cu privire la „diagnostic".

Prima obiecţie a d-lui Perieţeanu este aceasta: Nu *cantitatea* exagerată, ci pur şi simplu *calitatea ei rea* a depreciat moneda *şi această calitate rea nu constă în altceva decît în lipsa de convertibilitate a hîrtiei în aur*.

* Punctul cel mai însemnat asupra căruia sîntem de acord e efectul funest al deprecierii banului asupra economiei naţionale în general şi prin repercusiune asupra întregului mecanism al vieţii sociale.

In articolul nostru am susţinut *textual* că moneda noastră este depreciată „atît din cauza *cantităţii* cît şi din cauza *calităţii ei*" (p. 263 al. 3 în fine art. nostru). Dar, pe cînd d. Perieţeanu—cînd e vorba de valoarea monedei—nu se preocupă decît de convertibili—tate, noi aveam în vedere în articolul nostru şi *cantitatea* monedei şi *calitatea* ei, aceasta din urmă constînd însă sau în convertibilitate sau cel puţin în garanţie fără convertibilitate.

Desigur *convertibilitatea* este o calitate foarte importantă a unei monede, mai ales în acest senz că ea menţine utilitatea monedei şi peste graniţă, dar totuşi ea e mai puţin însemnată decît *garanţia*, în acest senz că o monedă fără nici-o garanţie n'are absolut nici-o valoare, pe cînd o monedă (în cantitate potrivită), garantată solid, dar lipsită de convertibilitate imediată, are cel puţin o valoare foarte mare în graniţele naţionale şi o valoare relativă, chiar peste graniţă.

Dacă am avea alegerea între moneda convertibilă şi cea numai garantată fără convertibilitate imediată, n'ar trebui să ezităm a prefera pe cea convertibilă. Dar sîntem noi oare în situaţia aceluia care n'are altă încurcătură decît alegerea? Vom vedea că nu. Şi atunci mijloacele de asanare relativă a monedei nu puteau fi pentru moment decît: *garantarea* şi *reducerea cantităţii*.

Dar d. Perieţeanu socoteşte că nu numai garanţia, dar nici *cantitatea* mai mare sau mai mică a monedei n'ar avea nici-o influenţă asupra valorii ei, căci dacă moneda de aur, de exemplu, sau cea convertibilă ar fi prea multă, ea ar pleca automatic peste graniţă în schimbul mărfurilor şi surplusul, prin penetrare internaţională, s'ar răspîndi în mod egal, în toate părţile ca lichidul în vasele comunicante, — cum spune D-sa.

Aceasta e foarte exact, dacă avem în vedere o singură ţară cu monedă metalică prea multă, pe cînd celelalte ţări au mai multe mărfuri şi mai puţină monedă decît le trebue. Dar dacă, de exemplu printr'o supra-producţie mondială a minelor de aur, — acest metal preţios abundă peste tot, sau dacă, fără supra-producţie de aur, printr'o împrejurare oarecare ţările cu care venim în contact comercial nu au surplus de mărfuri pentru export (sufăr de sub-producţie, cum e cazul omenirii în aceste momente), atunci, cu toată comunicativitatea tuburilor cu lichid mai mult decît trebue, moneda ideală a d-lui Perieţeanu nu se va deprecia totuşi? Evident că da. Lucrul de altfel este cunoscut în Economia Politică subt numele de *teoria cantitativă a monedei* şi e admis ca o lege după care, într'o societate organizată, există un raport strîns între stocul de monedă deoparte, oricît ar fi ea de metalică sau convertibilă, şi stocul de mărfuri cu care se contraschimbă sau mănunchiul de transacţii ale pieţii pedealta. Dacă cantitatea monedei trece peste limita necesităţilor pieţii generale, dacă stocul ei creşte pecînd cel de mărfuri stă pe loc sau chiar se micşorează, — oricît ar fi moneda de perfectă din punctul de vedere al convertibilităţii şi al garanţiei, ea începe fatal să se deprecieze ca orice marfă surabondentă şi necăutată, pierzîndu-şi în proporţie valoarea ei de schimb.*

* Dacă deprecierea prin surabondenţă e un fenomen indiferent pentru colectivitate sau dacă efectele sînt diferite, după cum ne punem din punctul de vedere al întregei colectivităţi sau din punctul de vedere al intereselor particulare, *aceasta e o altă chestiune*, care pre-

Dacă teoria cantitativă este adevărată în principiu, — atunci, cînd e vorba de o monedă neconvertibilă imediat, cum e cazul emisiunei de hîrtie, adică de o monedă care nu poate trece ușor granița oriunde ca lichidul în vasele comunicante, ci dimpotrivă tinde să se acumuleze peste măsură într'un vas închis, se impune dela sine să cerem reducerea sau menținerea cantității la limitele indicate de nevoile pieții, care nevoi, se înțelege, nu pot fi fixate cu preciziune matematică.

Așadar și cantitatea și calitatea monedei influențează valoarea ei; iar din elementele calitative cel mai important este garantarea și în subsidiar, ca un lux, convertibilitatea.

Deaceia, am cerut în articolul nostru întâiu *reducerea cantității* de monedă la strictul necesar, operație care ea singură, pe baza teoriei cantitative, va avea un prim efect de întărire a valorii ei, pe lîngă faptul că modalitatea propusă de noi va repara multe injustiții fatale emisiunii de hîrtie; în al doilea rînd (numai din punct de vedere al expunerii al doilea, dar în primul rînd din punctul de vedere teoretic), am cerut *garantarea monedei* rămase în circulație, prin elemente patrimoniale solide *din averea particularilor*; înfine, în ceiace privește convertibilitatea ne-am mulțumit deocamdată cu putința realizării în termen scurt prin execuție silită a averii particulare afectate ca garanție, tinzînd însă mereu, se înțelege spre o cît mai largă convertibilitate propriu zisă, care nu se va putea totuși realiza decît pe îndelete. *

Trecînd la cauzele generale ale calamității, d. Perieţeanu adaogă, din ce în ce mai argumentativ: „Cauza relelor este incertitudinea, și variațiile bruște ale acestui efect de credit, iar nu deprecierea, care odată făcută încetează de a mai avea vre-un efect, dacă

---

supune tocmai realizarea posibilă a deprecierii prin inflație. In principiu se zice că deprecierea prin inflație e indiferentă colectivității ca atare, întrucît puterea de achiziție a întregului stoc de monedă considerată global este aceiași. Cu toate acestea, cînd e vorba de *hîrtie-monedă*, este de observat că fiecare nouă emisiune, apasă creditul Statului cu valori din ce în ce mai mari decît valorile reale utilizate de Stat, iar pedealtă parte dacă înloc de colectivitatea întreagă, considerăm pe indivizi izolați unul față de altul, deprecierea prin inflație provocată de emisiunea exagerată, capătă o importanță deosebită, căci ea operează o deplasare injustă de averi, așa că chestiunea economică a deprecierii se dublează de o chestiune diferită de ordin social. (Vezi articolul nostru).

* D. Perieţeanu ne explică meticulos și generos chestiunea că lipsa de convertibilitate e o cauză de depreciere calitativă a monedei, cașicum noi nu ne-am fi dat seama de un lucru atît de elementar! Vezi asupra inconvenientului rezultînd din lipsa de convertibilitate, articolul nostru p. 291 nota 1 și pagina 293 în notă, — unde calificam lipsa de convertibilitate: „imperfecția clasică a oricărei monede cu garanție reală, dar fără putința unei rambursări metalice imediate", — trimițînd și la Cauvès II, 612.

Cu toate acestea azi, socotim folositor discuției să adăogăm următoarele: „Il ne faut pas espérer qu'aucun des systhèmes imaginés puisse garantir absolument le remboursement des billets. En effet les banques sont et doivent être des institutions de crédit. Si l'on veut user du crédit il faut en subir les inconvénients; c'est poursuivre la quadrature du cercle que de vouloir réunir à la fois les avantages du crédit et ceux du comptant: l'un exclut l'autre". (Ch. Gide, I, 578).

s'ar fixa" (pag. 264). Cu alte cuvinte nu deprecierea banului este cauza relelor ci *fluctuația* valorii lui (pag. 267).

Dar cine a zis altfel? Lucrul este atît de evident încît nici nu e nevoe să se scrie expres. Aceasta însă nu înseamnă că el nu e presupus pretutindeni unde e vorba de depreciere, cuvînt care trebue luat, nu atît în senz de *rezultat* la care s'a ajuns (monedă *depreciată*), cît în senz de *operație în curs de depreciere.*

Iată de exemplu cîteva extrase din articolul nostru, edificatoare: „Dar deprecierea exorbitantă și *mai ales continuă* a banului constitue indirect și eventual *un grav și permanent* pericol social" (pag. 273 al. 4), iar la pagina următoare 274 scriam: „Atunci însă cînd deprecierea e mare, cînd ea se datorește în mare parte slăbirii garantării monedei și cînd ea *continuă a se menține în curs de ascendență*, astfel că încrederea în valoarea reală a monedei dispare, cum e cazul la noi, — atunci producția în loc să urmeze aceiași cale, dimpotrivă... se dezorganizează". (pag. 274). In fine la pagina 275 ziceam: „Atunci, *cum deprecierea continuă*, plîngerile și cererile lucrătorilor se înmulțesc, întreținîndu-se astfel în mijlocul lor un spirit de efervescență și nemulțumirea continuă... Deprecierea banului *continuînd*, oricît de mare ar fi culanța patronului..." (pag. 275).

Din toate aceste citate se vede că ne-am dat perfect seama și de înrîurirea răufăcătoare a *fluctuației* monedei asupra întregii economii naționale. Dar atunci dece am vorbit de depreciere în general, cînd trebuia să vorbim numai de *lipsă de fixitate?*

Pentrucă; *în primul rînd*, însăși operația deprecierii dacă se datorește numai surabondenței fără micșorare a garanției, sau cel puțin cîtăva vreme chiar cu micșorare a garanției, — printr'o iluzie inevitabilă a publicului, care nu se poate deprinde repede cu ideia că moneda lui familiară își perde o valoare atît de fixă altădată, — această depreciere începîndă, poate avea cîtăva vreme o influență binefăcătoare asupra producției cu condiție ca salariile să crească concomitent (vezi articolul nostru pag. 273-274); în *al doilea rînd*, dacă lipsa de fixitate dezorganizează producția, nu e mai puțin adevărat că și deprecierea considerată ca rezultat, „fixată", cum zice d. Perieţeanu, încă are un efect funest consumat și anume: deplasarea injustă de averi, care trebue reparată cu orice preț... * Aceasta în privința *„diagnosticului maladiei"*.

Să trecem acum la a doua obiecțiune principală a d-lui Perieţeanu: ineficacitatea *remediilor* propuse de noi.

„Plecat dela un diagnostic fals, sistemul d-lui Ioanid se complică în a doua parte, cum e și natural, cînd voești să realizezi imposibilul". (pag. 267 al. 9).

Discutînd ideia impozitului general pe capital, propus de noi la a doua linie, după cel asupra cîștigurilor de războiu și *în special modalitatea prin sistemul ipotecei și a gajului*, d. Perieţeanu face următoarele comentarii, deocamdată cu privire la gaj: „(Omițînd a vedea că Statul nu va rămîne titularul ipotecelor nici al gajului, ci că ele vor fi transmise particularilor care-i vor da numerar, după citarea cuvintelor noastre; „din suma realizată, Statul trebue". D-sa

---

* De altfel o fixitate absolută a monedei nu se poate concepe, întrucît valoarea monedei metalice urmează fluctuațiile valorii metalului prețios deoparte, iar pedealta depinde de evoluția mijloacelor de credit.

exclamă : „care sumă ? Acea obținută adunind n scaune + m rochii + p cisme, etc. ? Dar aceasta nu e sumă ci hală de vechituri. Intrăm in plin roman".

Şi aici d. Perieţeanu alergind voios după spirit, scrie următoarea intimpinare: „Vedeți Dv. pe Coana Manda rămasă cu 85 la sută din tistimel fiindcă a dat 15 la sută din el ca impozit de războiu? Autorul simte probabil *absurditatea* (d. Perieţeanu alege cuvintele !) propunerii şi caută să o corecteze... Astfel de unde la inceput combătuse imprumutul, de astădată admite la rigoare (care rigoare ?) * şi imprumutul forţat... Şi in fine „următorul procedeu ii pare salvator. ...Inainte de a examina sistemul, să clarificăm ceiace probabil a voit să spună autorul. (Aici d. Perieţeanu e de-a dreptul generos). Cum o fi inţelegind autorul gajul parţial asupra mobilelor corporale ? Mai are voe Coana Manda să-şi poarte tistimelul din care 15 la sută e pus gaj parţial ? Dacă da, cum are să facă să nu uzeze partea pusă gaj ? Dacă nu are voe să-l poarte ca să nu micşoreze valoarea gajului, atunci la ce-i mai serveşte ? Dar cel ce are 10 vagoane de griu ? Fi-va el obligat să ţină gajul in magazie până se va plăti, chiar dacă aceasta ar dura 30 de ani ? Dar cel ce are oi, pasări, etc., care nu trăesc 30 ani ?" (pag. 269).

Oricit ne-ar repugna să răspundem unor asemenea intrebări... spirituale, vom face-o totuşi, — odată ce am primit a intra in această horă, unde Coana Manda primează !

Aşa dar, să fie oare greu de priceput că prin gaj parţial trebue să inţelegem nu gajarea unei părţi dintr'unul şi acelaşi lucru *indivizibil* (Doamne cum s'ar putea aceasta !), ci gajare care să atingă numai o parte din toate lucrurile mobile din patrimoniul unui individ ?

Să fie oare greu de inţeles că atit impozitul asupra cîştigurilor de războiu cit şi cel asupra capitalului, de indată ce necesită o garanţie pentru o sumă neobişnuită, nu pot atinge, fireşte, decit persoanele cu oarecare stare şi deci numai lucrurile oarecum de preţ, cum ar fi cantităţi mari de producte, bijuterii şi in special valori mobiliare care au luat o aşa de mare desvoltare in timpurile actuale ? Lucrurile necesare vieţii zilnice a omului, scutite de orice urmărire prin toate legile din lume, cum ar putea fi atinse tocmai de o măsură, care, departe de a tinde la descurajarea iniţiativei şi a muncii private, tinde dimpotrivă să prepare un inceput de intensificare a producţiei naţionale ?

Să fie deci liniştit d. Perieţeanu ; il rugăm chiar să asigure pe Coana Manda de al cărei tistimel este atit de ingrijat, că tistimelul ei este in afară de pericol, ca şi condeiul de scriitor al autorului, care, la adăpost de gajul Statului, va putea scrie şi de acum inainte, cu aceeaşi elastică concepţie atit cu privire la fondul cit şi la forma discuţiilor ştiinţifice.

Dar cu griul cum rămine ? Rămine că proprietarul sau negustorul va gaja griul său *pe termen scurt* Statului. Dacă gajul se va face prin intermediul magaziilor sau depozitelor publice, adică prin deposesiunea materială a debitorului, cum cere rigoarea principiilor in materie de gaj, atunci Statul va avea o siguranţă perfectă că va fi plătit, căci va avea şi un drept de preferinţă

* Rigoarea este: Lipsa curajului lui M. Sceavola ! Vezi pag. 24-25 infra.

la preţ şi echivalentul unui drept de suită, intrucit posesiunea materială prin ea insăşi e opozabilă tuturor ; dacă gajarea va fi materialmente imposibil să se facă prin deposesiunea materială a debitorului, se va constitui gajul prin simplă convenţiune (conform art. 480 Codul Comercial şi in spiritul gajului din legea Băncii Agricole, a Creditului Agricol şi a Băncilor Populare), ceiace nu va adăoga, bineinţeles, mult in acest caz special la dreptul general de preferinţă, pe care Statul il are pentru incasarea impozitelor sale. De altfel acest din urmă sistem de garantare prin lucruri mobile destinate a fi repede vindute, ocupă in concepţiunea noastră un loc minimal...

Dar „lăsind la o parte chestiunea gajului, să examinăm ideia unei ipoteci pe averea imobiliară care, deşi tot atit de imposibilă, pare totuşi mai serioasă şi a inşelat şi alte spirite" (pag. 269 jos).

Pentru a dovedi injustiţia la care ar da naştere impozitul, prin mijlocul ipotecelor asupra bunurilor in natură propus de noi in principal, d. Perieţeanu ia exemplul a doi cetăţeni A şi B, dintre care A are avere de 100 mii lei numerar, iar B o casă care, *după preţul de azi in bani depreciaţi*, valorează tot 100 mii lei şi ambii, crede D-sa, vor fi impuşi la 15 la sută pe capital. A, dind de 2 ori Statului cu imprumut cite 15 mii lei, a scăpat cu atit şi se alege cu, restul de 70 mii lei intăriţi şi o creanţă, pe cind B, grevat cu 15 mii lei pe imobil, işi vede in urma intăririi leului casa redusă la valoarea normală dinaintea războiului adică la 10 mii lei, astfel că pe lingă dobinzi ipotecare, el se va vedea complect lipsit de intregul imobil pe care A il poate chiar cumpăra dela B numai cu 10 mii de lei. Rezultatul e că A va avea 60 mii lei tari, plus o casă şi o creanţă, pecind B va fi redus la sapă de lemn. „Aşa este că sistemul d-lui Ioanid e drept ?..." exclamă ironic d. Perieţeanu. (pag. 270).

Evident, propunerea unei modalităţi de impoziţie asupra tuturor averilor este ceva foarte gingaş şi susceptibil in mod fatal de a fi incomplect sau chiar greşit in forma sa iniţială. Noi nu am avut pretenţia in articolul nostru să dăm soluţia ideală spunind ultimul cuvint şi credem că nici specialiştii consumaţi in principiile şi tehnica finanţelor, nu ar putea concepe un sistem căruia să nu i se poată aduce nici-o critică sau indreptare.

Se intimplă insă că critica d-lui Perieţeanu este totalmente nefondată, astfel că sistemul rămine deocamdată neatins.

In adevăr, pentru soluţionarea chestiunii de mai sus, d. Perieţeanu omite să distingă *dacă A este cîştigător de războiu sau dacă e numai un deţinător al sumei de mai sus deja din timp normal.* Dacă A este cîştigător de războiu, Statul trebue să-l atingă in *prealabil şi neapărat* pentru funcţionarea sistemului nostru, cu un impozit foarte ridicat *care-i va confisca tot surplusul datorit imbogăţirii prin deprecierea banului.* Dacă insă A nu este cîştigător, ci deţinător al sumei de 100 mii lei din timp normal, atunci evident lucrul e mai simplu. El va da Statului procentul stabilit de cota progresivă fixată pentru suma averii sale prin lege şi restul ii va rămine neatins ca cifră şi intărit ca valoare.

Dar B, proprietarul casei cit va plăti ? Este elementar că fixarea procentului de impozit nu se va face după preţul actual al casei, umflat in mod artificial prin deprecierea banului, ci după preţul probabil pe care casa il poate avea in urma operaţiilor tinzind spre normalizarea monedei, preţ care pentru simplitatea ipotezei poate fi

socotit cel absolut normal. Cu alte cuvinte B va fi impus ipotecar nu la un capital de 100 mii lei, valoarea fictivă a casei, ci la capitalul de 10—15 mii lei, valoarea ei normală. Cota de progresivitate corespunzătoare sumei de 10—15 mii lei va fi evident, cu mult mai mică decît cea plătită de A deținătorul sumei de numerar. La rîndul lui, A își va vedea numerarul rămas, întărit în valoare și aceasta nu e decît drept, dacă (prin ipoteză) el este deținător al acestei sume anterior războiului.

Unde este injustiția? In nici-un caz în sistemul nostru, astfel că putem — de data aceasta fără ironie — să repetăm cuvintele D-sale: „Așa este că sistemul d-lui Ioanid e drept?" Da, sistemul nostru este *mai ales drept*, atît numai că pentru a fi pus în practică, el are nevoe, poate, de o tehnică financiară consumată, care din nefericire nu e apanagiul nostru...

Dar în definitiv, ce nevoe are Statul să ia ipotecă specială pe bunurile particularilor cînd știut este că Statul are o *„ipotecă tacită în averile noastre"*, fără nici-o inscripție ipotecară? se întreabă d. Periețeanu. (pag. 265 al. 4 și 5 și pag. 270 jos).

Este în afară de orice îndoială că Statul are un privilegiu pentru încasarea impozitelor sale. Cine s'a gîndit vreodată să conteste sau să mai discute un lucru atît de elementar? Dar acest privilegiu pentru încasarea impozitelor nu poate fi eficace decît cu o singură condiție neapărată, care scapă d-lui Periețeanu: trebue *în prealabil* ca impozitul să existe, ca creanță principală. Or, în baza art. 109 din Constituția noastră „nici-un impozit al Statului nu se poate stabili și percepe decît în puterea unei legi (art. 33 legea Comptabilității Statului); iar art. 1725 al. 1 Cod. Civil zice: „Privilegiile tezaurului public și ordinea în care se exercită ele, sînt regulate prin legi speciale..." * Ce-am cerut noi altceva decît tocmai votarea unei asemenea legi care născînd *creanța* și *rangul ei*, să dea drept Statului să atingă însuși fondul averii particularilor trecînd peste venit, ceiace până acum nu e admis? De altfel autorul omite să compteze că în caz de impozit pentru reducerea inflației, nu Statul însuși poate să-și încaseze imediat și toate creanțele ipotecare, ci deținătorii de numerar care furnizează imediat sumele ce lipsesc debitorilor ipotecari și, odată impozitul votat, e vorba tocmai să se transmită particularului cu numerar, un privilegiu sau o ipotecă, *limitate și precise*.

In general vorbind, Statul pentru încasarea impozitelor sale nu are o ipotecă specială care să-i dea și un drept de preferință și un drept de suită, asupra bunurilor contribuabilului, ci numai *un privilegiu* **general** *asupra mobilelor și imobilelor*, — dispensat ce e drept de inscripție în privința imobilelor (prin derogare la principiul art. 1738 Cod. Civil)—dar care privilegiu, *întrucît e general*, nu poate da decît un drept de preferință între creditorii neplătiți ai contribuabilului, nu însă și un drept de suită în contra terților achizitorii, — *afară de cazul special al foncierei și taxelor de succesiune* (art.

* De unde urmează că Statul nu are un singur privilegiu *uniform* pentru toate cazurile, ci mai multe, după cazurile concrete care se prezintă.

1725 și 1738 Cod. Civil combinat cu *art. 7 al legii pentru urmărirea dărilor din 24 Martie 1877*). *

Chiar dacă s'ar admite că în toate cazurile obișnuite Statul ar avea nu numai un drept de preferință, dar și un drept de suită, *cu toate că n'a luat inscripție*, ceiace e o gravă derogare la principiile de drept, — trebue să nu omitem a observa că sistemul dispensei de inscripție ar fi, în primitivitatea lui și în principiu, cît se poate de periculos interesului general, dacă n'ar fi justificat în cazurile obișnuite prin anumite considerațiuni speciale. Tocmai de aceia nici nu trebue extins à la legère.

In adevăr, este de remarcat că dispensa de inscripție a privilegiilor *generale* nu se acordă în drept, pe singurul motiv al vreunei majestăți a Statului, față de care interesele tuturor particularilor trebuesc sacrificate, ci pe motivul lipsei de timp material de a se lua inscripția în unele cazuri de posibilitate grabnică de fraude (imobil. succes.), precum și pe motivul de ordin general că unele creanțe cum sînt, printre altele, și creanțele Statului din impozite neplătite, — sînt cu totul neînsemnate (minimale) față de valoarea bunurilor imobile ale datornicului, așa că se poate renunța la o formalitate vexatoare și inutilă. **

Nu tot astfel s'ar prezenta lucrul în cazul unui impozit *extraordinar* pe capital și în special în caz de impozit asupra cîștigurilor de războiu care poate socializa până la 80—85 la sută din valoarea averii realizată prin cîștigul de războiu.

In acest caz, dacă se admite ideia unui impozit extraordinar subt formă de ipotecă, *numai principiul specialității inscripției ipotecare obligatorii, oricîtă „cerneală și hîrtie" ar necesita, poate,— precizînd atît suma datorită cît și materialitatea imobilului grevat, — să mențină securitatea tranzacțiilor particulare și circulația bunurilor ipotecate, — fără a se frusta nici Statul, dar nici a se surprinde bunacredința terților achizitori.* ***

Odată acestea spuse cu privire la obiecțiunile principale ale

* Art. 75 al. 9 din leg. Timbr. și înreg., dă, ce e drept, Statului un drept de suită fără inscripție ipotecară asupra imobilului dintr'o succesiune ale cărei taxe către Stat n'au fost plătite, — dar această dispoziție este aplicabilă *numai* cazului extraordinar de alienare rapidă și prin surprindere, — pecînd în cazurile normale, cînd există timp material, art. 71 al aceleiași legi, prevede pentru Stat dreptul *și chiar obligațiunea* de a lua inscripții ipotecare asupra imobilelor succesiunei, vădindu-se astfel dorința legiuitorului ca, pe lîngă interesele Statului, să salvgardeze și interesele Terților. Interpretarea din text se bazează pe considerația că, dacă Statul ar fi avut în *general* un drept de suită, nu mai era nevoe ca art. 75 al. 9 să prevadă expres acest drept care ar fi rezultat suficient din art. 7 al leg. pentru urmăriri și chiar din art. 85 al legii timbrului. Faptul că art. 75 al. 9 prevede expres dreptul de suită, înseamnă că în principiu el nu există pentru Stat și deci e nevoe să se acorde printr'o dispoziție excepțională.

** Comparînd și situația chestiunii în Belgia, unde Statul, avînd adesea o ipotecă legală asupra bunurilor imobile ale contribuabilului, trebue de cele mai multe ori să o înscrie. (Laurent, XXX, 146—152). In Franța, în imensa majoritate a cazurilor, Statul n'are decît un privilegiu asupra *mobilelor*. (Planiol, II, 2577-2582).

*** In cazul pămînturilor date țăranilor și neplătite încă, sarcina apare vădit în însuși titlul de achiziție a proprietății, așa că exemplul acesta (pag. 271) e în afară de chestiune.

d-lui Perieţeanu, să trecem la examinarea *obiecţiilor sale de ordin secundar.*

D. Perieţeanu socoteşte că nu cunoaştem cauza pentru care osciIaţiile dintre valorile tratelor din timp normal nu pot însemna mari diferenţe şi atunci... ne o explică D-sa astfel (ne întrebăm în ce scop şi cu ce utilitate): „Cauza rezidă în faptul că diferenţele între valorile monedelor convertibile nu pot fi mari, căci nu pot întrece costul transportului efectiv de aur, pe cînd diferenţele între cele neconvertibile pot ajunge la orice valoare, de vreme ce nu mai au nici-o legătură între ele". (pag. 264).

Răspuns: La pag. 266 (articolul nostru) ziceam: „acest fenomen nu lasă loc la oscilaţii de preţ decît într'o relativ mică măsură, orice oscilări mai însemnate şi bruşte de preţ tinzînd repede la o restabilire de echilibru datorită unor cauze anumite (Ch. Gide Cours d'Ec. pol. pag. 521-523)". Cu privire la aceste cauze anumite trimeteam la Gide fără a cita textual, pentru a nu lungi în mod inutil expunerea. Pentru a nu lungi nici expunerea de faţă în mod inutil, rugăm pe cetitorii doritori de a se edifica să citească pasagiile din Gide la care articolul nostru trimetea fără a-l transcrie şi vor vedea că, printre altele, Gide expune magistral, ceiace d. Perieţeanu crede că pentru prima oară *D-sa* ne aduce la cunoştinţă prin rîndurile sale citate mai sus.

Observaţiunea d-lui Perieţeanu este deci neavenită.

A doua obiecţie de ordin secundar a D-sale e următoarea: D. Ioanid are o idee „ciudată" cînd crede că numai averea deţinătorilor de numerar a fost atinsă de cheltuelile de războiu ale Statului. „S'ar părea, zice d. Perieţeanu, că la războiu şi oamenii şi animalele mîncau numerar sau produse depe domeniile Statului. Oare plata rechiziţiilor şi furniturilor în moneda care s'a depreciat ulterior, pe măsură ce s'a depărtat termenul de convertibilitate, nu a adus nici-o pagubă producătorului şi averii sale? Oare ce fel de împrumut forţat a făcut Statul fără a atinge averea particularilor?" (pag. 265).

Răspuns: Trebue să facem deosebire între cheltuelile Statului care s'au putut satisface din producţia naţională (venitul naţional) şi cheltuelile *cu mult mai mari* care au trecut peste ce putea furniza anual producţia în timp de războiu. Or, *tot ce s'a cheltuit peste producţia naţională şi veniturile încasate ale Statului, adică marea majoritate a cheltuelilor de războiu s'a prelevat exclusiv din averea deţinătorilor de numerar (hîrtie) şi de creanţe, prin emisiunea şi deprecierea biletelor.* Lucrul e mai presus de discuţie posibilă. Dar chiar în privinţa cheltuelilor în marginile producţiei anuale, încă situaţia detentorilor de bancnote şi creanţe cu dobîndă fixă, e mai tristă. În adevăr, *individualismul deplasat al Statului şi socialismul lui incomplect şi injust mai ales subt forma emisiunii de bilete, a depreciat* numai *moneda de hîrtie (singura circulantă), prin aceia că fiecare procent nou de depreciere nu e compensat prin nici un contra-equivalent în patrimoniul deţinătorului de numerar, pe cînd celelalte forme de avere decît numerarul, n'au perdut nimic, ba dimpotrivă, toate au crescut în valoare.*

Astfel deşi e adevărat că, după cum ne învaţă d. Perieţeanu, „animalele şi oamenii" nu mînîncă numerar, totuşi *ceiace războiul propriu zis a consumat dela producători, s'a plătit în principiu după costul zilei, variabil după deprecierea banului, — s'a dat cu alte cuvinte un contra-equivalent, care înlocueşte în patrimoniul producătorului lucrul rechiziţionat.* În al doilea rînd pierderea *relativă* pe care producătorul a încercat-o mai ales prin bonurile de rechiziţie neplătite imediat, — pedeoparte este o pierdere pe care el n'o încearcă în calitate de producător *ci tocmai în calitate de deţinător de numerar sau creanţă,* iar pedealta ea e bogat compensată prin celace producătorul şi negustorul a cîştigat vînzînd la particulari produsele neatinse de rechiziţii *cu preţuri din ce în ce mai mari,* precum şi prin enorma plus-valută anormală a fondului. *Această plus-valută anormală a bunurilor în natură este exact minusul de valoare din averea deţinătorului de hîrtie monedă.* De altfel chiar dacă am admite că plus-valuta bunurilor în natură datorită deprecierii banului este oarecum fictivă, — este în afară de orice îndoială că pe cînd bunul în natură în cel mai rău caz şi-a menţinut valoarea, averea în numerar şi-a perdut nouă zecimi din valoarea ei cu care s'au îmbogăţit alţii pe nedrept, — sau în alte vorbe, — pe cînd o parte *din deţinătorii de bunuri în natură şi forţei de muncă au luat parte la sacrificiile colective de războiu numai cu o parte din venit, toţi deţinătorii de numerar ca atare, au fost impuşi forţat la nouă zecimi atît pe venit cît şi pe capital.*

Acest fenomen a avut de urmare o cu totul *injustă* deplasare de averi dela un individ la altul, — şi de acest fenomen, — incredibile dictu — se ocupă cu insistenţă însuşi d. Perieţeanu în broşura sa „Efectele suprimării monedei legale asupra producţiei" *.

A treia obiecţiune secundară e aceasta: D. Ioanid „combate împrumutul intern cu argumente care provoacă surîsul cum e acela că prin operaţia împrumutului Statul nu ar reuşi să se scape de „datorii"; parcă a sperat cineva vreodată să scape de datorii împrumutîndu-se, dar toată lumea face un împrumut pe termen lung ca să scape de unul pe termen scurt, *celace e o bună operaţie*". (pag 268).

Răspuns: Evident că dacă o datorie presantă, cum e acela a Statului în urma emisiunii de monedă, se înlocueşte cu una pe termen lung consolidată, este *relativ* o bună afacere; dar chestiunea e dacă stingerea complectă a unei datorii prin impozite nu constitue pentru Stat o şi mai bună afacere, decît înlocuirea împrumutului pe termen scurt cu unul pe termen lung, căci astfel pe lîngă uşurare economică s'ar realiza şi satisfacerea unor imperative mai înalte. Or, această din urmă cale este atît de puţin pretabilă la „surîs", încît, printre alţii, savantul economist englez Keynes, care cel dintâiu analizează cu profunzime, efectele dezastruoase ale războiului mondial asupra economiei naţiunilor beligerante, — nu întrevede alt mijloc financiar de salvare a omenirii *în faţa imensităţii necunoscută până azi a datoriilor publice* decît: în subsidiar acordarea unui împrumut *problematic* din partea Americei naţiunilor aliate şi aso-

* Iată de pildă cum descrie d. Perieţeanu însuşi,—în felul său— *fenomenul scumpirii bunurilor în natură* şi mai ales a pămîntului, precum şi cauza acestei scumpiri: „De altfel cine susţine că griul, găinile, curcanii şi boii s'au scumpit, iar pămîntul a rămas pe loc, uită că aceste producte sînt de fapt productele solului (!); valoarea lor să fi crescut, fără să fi crescut şi valoarea *uneltei* (sic) care le produce? Utilitatea pămîntului e tocmai aceasta că permite a hrăni,— iar dacă s'a sporit utilitatea găinilor, aceasta atrage dela sine scumpirea pămîntului." (A. Perieţeanu. Efectele suprimării constituţiei şi monedei legale asupra producţiei. pag. 65-66).

ciate, iar *în principal*: a) din punct de vedere extern (internațional) *stingerea* prin renunțare reciprocă a tuturor datoriilor de războiu ale aliaților; b) din punct de vedere al situației interne a fiecărui Stat avariat de războiu *stingerea complectă a datoriei sale de războiu* **prin impozite**. (Vezi nota 1 pag. 37, infra.) *

In ceiace privește celelalte argumente pe care le-am dezvoltat împotriva pretinsei oportunități în aceste timpuri, a împrumuturilor interne, le subscriem din nou așa cum au fost expuse la pag. 282 și 286-287 a articolului nostru și trimitem la aceste pagini pe cetitorii doritori de a se fixa definitiv asupra seriozității, atît a acelor argumente, cît și a criticilor d-lui Periețeanu.

Infine ultima obiecție-întrebare (secundară) a d-lui Periețeanu este aceasta: „Pentru ce cîștigurile de războiu se vor impune numai până la 85 la sută și nu 100 la sută?" „Mister", răspunde D-sa și în subsidiar mai întreabă: „și apoi dupăce monedă?" se va calcula cea dinainte de războiu, cea de azi sau cea de mine?*

Răspuns: Este evident și elementar și ca atare inutil de spus negru pe alb într'o aluzie sumară asupra acestui fel de impozit, cum o făceam la pag. 283 (articolul nostru), că impozitul asupra cîștigurilor de războiu nu poate fi calculat cînd e vorba de conzistența lui *în bunuri în natură*, decît după valoarea monedei din timp normal. Cetățeanul declară subt sancțiuni severe în caz de fraudă, ce avere (indicînd și din ce elemente anume) poseda la declararea războiului; ce avere (și din ce elemente) posedă *acum*. Calculînd valoarea averii *din timp normal* după valoarea normală a monedei, — iar valoarea averii *de acum* după valoarea nominală a monedei, dacă averea constă în numerar sau creanțe și după valoarea din timp normal a monedei, dacă e vorba de bunuri în natură, — diferența dintre aceste două valori (dupăce se va scădea cîștigul și plus-valuta normale), — constitue cîștigul de războiu imposabil.

Dece totuși 85 la sută și nu 100 la sută? Pentrucă aceste cîștiguri, deși independente de industria cîștigătorului în principiu, totuși pentru o mică parte se datoresc, poate, unui surplus de muncă, străduință și risc, *peste cele din timp normal*. De altfel 85 la sută, cifra maximă a progresivității, este, evident, o cifră arbitrară,—dar cine s'ar fi gîndit că fixarea unei asemenea cifre, admisă curent în alte țări, va da loc la o discuție atît de inutilă?

Acestea fiind obiecțiile d-lui Periețeanu și temeinicia lor, împotriva unor idei expuse în articolul nostru, să ne întrebăm cu meticulositate: ce a mai rămas din articolul d-sale?...

...Nimic!

*

Nimic, în ceiace privește obiecțiunile propriu zise. Rămîne însă de examinat încă o chestiune cu ocazia acestui articol și anume: Căutînd să dărîme ideia noastră, ce pune d. Periețeanu în loc? D. Periețeanu, pe care pericolul grav prin care trece țara l-a făcut să iasă „din sfera sa obișnuită de acțiune, ca ursul din vizuină" (broșura p. 55), s'a ocupat de aproape de criza noastră economico-financiară și și-a expus ideile într'o broșură intitulată „Efectele su-

* De altfel eficacității *relative* a unui împrumut (forțat) *pe termen foarte lung*, i-am consacrat în articolul nostru un capitol special 9 bis (pag. 286-287), *subordonînd însă această eficacitate unei condiții foarte importante (printre altele) și anume ca împrumutul să fie precedat neapărat de socializarea cîștigurilor de războiu* **prin impozit**.

primării constituției și a monedei legale asupra producției",—pe care cu ocazia răspunsului datorit d-sale, am cetit-o până la capăt. Articolul d-sale ne trimite cu drept cuvînt la acea broșură unde subiectul e tratat pe larg și de unde vom căuta să extragem și să examinăm *soluția* autorului.

Broșura, a cărei publicare, pe lîngă pericolul grav prin care trece țara, a avut drept imbold și faptul că „*oricît de elementare ar fi aceste elemente, ele sînt neglijate în științele financiare, care grație acestor erori au ajuns la rezultate fenomenale și au încurcat repartiția averilor*", cum zice d-sa la p. 14 a broșurii sale*— această broșură pare a indica mai multe *soluții* printre care e greu să vedem căreia autorul i-a dat preferință.

In adevăr, în materie de soluții principiale ale crizei, se pot concepe: și intensificarea producției și îmbunătățirea transporturilor și consolidarea financiară (prin întărirea monedei, echilibrarea budgetului prin împrumuturi sau impozite, economii, etc., etc.) A propune laolaltă toate aceste mijloace înseamnă în realitate a nu spune nimic precis, căci chestiunea principală este: care din aceste mijloace și pentruce trebuesc puse în practică în primul rînd. Or, d. Periețeanu pare a zice: entre toutes mon coeur balance!

Să-l lăsăm să-și prezinte singur soluțiile, în stilul d-sale nealterat.

Intensificarea producției și exportul.—Și mai întâiu iată-l partizan al intensificării producției,—deși de acord cu noi asupra acestui punct, d-sa constată în general tocmai imposibilitatea de reîncepere a muncii intensive, atîta vreme cît efectul paralizant al deprecierii monedei subsistă: „Evident că refacerea cași facerea averii publice nu se obține decît prin excesul de producțiune asupra consumațiunii, că prin urmare omenirea e condamnată pentru un lung șir de ani... să ne încordăm la muncă și să ne decidem la economii... Deocamdată să încetăm de-a acoperi adevărul subt cuvînt că producem panică. *Căzătura* (sic) e cu atît mai gravă cu cît cădem mai de sus... (Efectele suprimării monedei legale p. 77-78); iar într'o altă broșură a d-sale „Efectele măsurilor excepționale asupra industriei naționale" la p. 42, preconizînd activarea exportului și restringerea importului, zice: „...pe de altă parte *ridicarea leului nu se va face simultaneu, dar va trebui să începem noi a exporta pe lei urcați și numai pe urmă a ne primi ei alți lei, pentru care vor îngriji să ne dea tot parfumuri, întocmai ca negrilor cărora le dă mărgele pe cauciuc! Oare semnînd tratatul de pace devenit-am negrii?*" (p. 42).

Economii.—Precum se vede, chiar în pasagiile citate s'a făcut deja aluzie și la *economii*, ele însă sînt abordate în principal în altă parte: „*Va* trebui dar introduse privațiuni, în toate budgetele inclusiv al Statului... Să ne întindem cît ne e pătura, căci nimeni nu ne va permite să intrăm subt pătura lui... Problema e cu atît mai grea cu cît rezbelul nu e terminat pentru noi. *După 4 secole* de lupte cu Turcii spre a ne apăra pe noi și toată Europa, fi-vom condamnați a lupta *alte decenii* cu Rușii? Ar fi prea nedreaptă soarta acestui neam" (p. 82)**.

* Să fie oare adevărat că însăși știința financiară e vinovată de încurcături și alte *rezultate fenomenale*?

** Primele decenii sînt desigur cele 4 secole în sensul celebrelor „lupte seculare care au durat peste 30 de ani!".

Situația budgetară.—Mai presus de orice, „budgetul trebue echilibrat cu orice preț" (p. 82). „S'a spus că proectele de budget ce s'au încercat sînt așa de colosale că au speriat pe autori, care s'au decis să recurgă tot la împrumut spre a susține sarcinile Statului (p. 60)... Pentru a fi neglijat aceste principii, s'au speriat cei ce au încercat să facă budgetul care, precum vom vedea, nu e greu de făcut deloc,—căci în definitiv nu vom fi așteptînd să vină Americanii să ne plătească funcționarii" (p. 70).*

Impozitele.—Să fie oare mijlocul de a echilibra budgetul, și în general de asanare a întregului complex al crizei, impozitele? S'ar părea că d. Periețeanu nu e departe de acest gînd cînd scrie: „Dar nu aceasta e calea pe care Statul trebue să-și procure resursele. Nu. *Generația actuală nu poate fi scutită de impozite. Ea nu poate spre a-și ușura sarcina, să o mute pe umerii generațiilor viitoare...*" (p. 60-61). Și aceiași idee, cuprinsă în comparația cu o operație chirurgicală, pare a rezulta din următoarele pasagii de o vădită elocuență: „Cine va avea curajul să-și piardă popularitatea impunînd glasul înțelepciunii? Cine se va decide să se sacrifice pe altarul patriei? Căci nu trebue să ne facem iluzii, bolnavul piere adesea, fiindcă nu se decide la intervenția chirurgicală, iar chirurgul nu se operează niciodată pe sine însuși. *Avea-vom eroismul lui Mucius Scaevola*?" (p. 78)... „Bolnavul e încă în stare de a fi salvat, dar cangrena e la ușă. Intervenția chirurgicală e iminentă, dar avea-vom curajul să ne operăm noi înși-ne? Lăsa-vom să ne opereze alții? *Sau vom muri*** *eroic dar stupid din frica de a suferi?*" (p. 63).

Modificarea constituției.—D. Periețeanu în solicitudinea sa pentru tot și toate nu uită nici legea legilor care trebue revizuită și apoi stabilizată cît mai răpede: „...*ceiace am voit să atrag atenția, este că munca* nu e posibilă în incertitudine (sîntem de acord cu autorul asupra acestui punct... în fond) și... dacă constituanta în loc să înceapă cu legea legilor, cum e natural, începe cu alte legi, *fenomenul seamănă cu cel care voind a-și clădi casa*, începe prin așezarea ferestrelor... căci o țară fără statut nu constitue un Stat, cum indică însuși cuvîntul Stat" (p. 72) ***.

Așa dar, intensificarea producției, echilibrarea budgetului, întărirea leului prin export, modificarea constituției, economii, impozite, etc.

Imprumutul și consolidarea; emisiunea monedei convertibile.—Cu toată această varietate a mijloacelor de îndreptare, propuse de d. Periețeanu cu egală solicitudine, se pare totuși că pentru cetitorul meticulos și atentisim se desprinde à la longue *ideia oare cum mamă* că asanarea monedei (a cărei depreciere este cauza primordială a tuturor relelor) nu se poate face decît prin retragerea ei totală și consolidarea tuturor cheltuelilor și pagubelor de războiu prin *emisiune de rentă* de-a Statului purtînd 1% dobîndă aur.—Aceasta pare a fi *în principal „modul de procedare care trebue făcută de Stat", cum zice autorul* la pagina 5 a broșurii a II-a.

* Sosirea neașteptată a Americanilor la sfîrșitul frazei, este, de sigur, o lovitură de efect *voită* de autor!

** Dece nu muri-vom?

*** In alte vorbe: „O societate fără moral ș fără principiuri, va să zică că nu le are", iar fenomenul seamănă cu cel care-și clădește o casă!

In adevăr, vorbind în general de cheltuelile și pagubele de războiu, autorul preconizează astfel panaceul emisiunii de rentă: „Este cert însă, că nimeni nu poate să redea invalidului membrul pierdut, orfanului pe părinte... Pagubele rezbelului dar, trebuesc constatate, iar interesații trebue să primească titluri, care să le dea dreptul la o rentă anuală egală cu ceiace le-ar fi produs averea distrusă, membrul pierdut... Hîrtia monedă trebue retrasă și consolidată subt aceiași formă (!), căci de fapt și astăzi ea constitue un împrumut..." (p. 59).—„Biletele, coroanele etc., se vor retrage și înlocui cu titluri de rentă 1% lei aur, adică 5% lei hîrtie; biletele puse în circulație de emitent se vor retrage de el însuși restituind tratele depuse de debitori; în fine lichidarea complectă a cheltuelilor resbelului, trebue făcută prin emisiune de rentă" (p. 80).—Intregul stoc de monedă care circulă azi, trebue deci complect retras depe piață, dîndu-se în locul biletelor rente de Stat,—iar *pentru nevoile de numerar ale pieții trebuește emisă o nouă monedă integral garantată, convertibilă în aur, fără ca detentorului* să i se poată refuza la guichet cu nici-un chip plata integrală în aur: „Va trebui ținut cuvîntul de a da un pol de aur oricui va prezenta hîrtia monedă din noua emisiune... Orice refuz de aur va trebui considerat ca încetare de plăți, căci e evident că nimeni nu va prezinta aur, dacă se va cere să-i cedeze altuia, pentruca acesta să ia trei piei după el, și să dea una depunătorului" (p. 75).*

— Lăsînd la o parte într'un răspuns principial chestiunea formei „*ciudate*" în care d. Periețeanu își îmbracă ideile, formă care adeseori provoacă, după cum se vede ceva mai mult decît... „surîsul",—să luăm în serios propunerea principală a d-sale, căutînd să ne dăm sama de temeinicia ei în fond.

Așa dar întreaga monedă de hîrtie care circulă se va retrage de către Stat și în locul ei se va da în schimb foștilor detentori de numerar rentă producătoare de dobîndă; pe de altă parte nevoile de numerar ale pieții se vor satisface printr'o nouă emisiune de monedă *integral și imediat convertibilă în aur.*—Acest sistem este în primul rînd *insuficient*, în al doilea rînd este *cît se poate de injust* și în fine el este radicalmente *inaplicabil.*

Sistemul acesta de consolidare este insuficient fiindcă, chiar dacă ar fi posibil, el n'ar avea alt efect decît cel mult o îmbunătățire a crizei monetare. In ceiace privește cea de-a doua față a crizei financiare și anume: criza budgetară, ea ar rămîne nerezolvată, dat fiind că pentru moment producția menținîndu-se subt normal, venitul național singur nu va fi suficient să facă față nevoilor. Or, pe lîngă criza monetară, calamitatea rezultînd din faptul că deoparte masele trăesc din greu, pe cînd o parte din populație trăește într'o opulență fantastică, iar de alta Statul a ajuns în situația unui cerșetor cînd umilit cînd neleal,—trebuește numaidecît remediată.

Pentruce sistemul este injust?—Pentrucă emisiunea de rentă neputîndu-se face decît, sau după valoarea nominală a hîrtiei sau după valoarea ei reală, cădem fatal în următoarea dilemă: „dacă se dă, în schimbul biletului, rentă în valoare nominală egală cu aceia a biletului retras, atunci operațiunea înseamnă că Statul este

* Poate că ar fi fost tot atît de „plastic" dar mai „armonios" să se fi zis: „trei piei după el, dintre care una...".

spoliat, căci el, luind acum monedă depreciată și plătind mai tirziu în monedă tare, la acum 10 și restitue cu încetul și pe termen lung 100.—In afară de aceasta, dacă operațiunea de mai sus nu este *precedată* (cum cerem noi chiar în caz de impozit pe capital) de un impozit special tinzînd la quasi-confiscarea cîștigurilor de război, atunci emiterea de rentă înseamnă pur și simplu *consacrarea pe vecie a injustițiilor produse prin deplasarea averilor din cauza războiului*, deplasare de care se ocupă larg și pe care o deplînge cu drept cuvînt d. Perieţeanu însuşi în broşurile sale. (Vezi asupra acestui fenomen articolul nostru din „Viața Romînească" No. 5 | 920, p. 282, text și nota 3, precum și p. 287 al. 1, lit. b).

Dacă în schimbul biletelor retrase se dă rentă în valoare nominală corespondentă valorii reale a biletului retras, adică circa a 10-a parte din valoarea bancnotei, atunci deținătorii vechi ai unei sumi de numerar, aceiași azi cași în timp normal, vor mai pierde încă 90 la sută din ce le-a mai rămas pe urma deprecierii care i-a spoliat până acum!

In toate cazurile, titularii de creanțe neachitate de tot felul, și mai ales aceia dintre ei care au apucat să-și plaseze deja numerarul cîștigat fără merit în valori mobiliare sigure, altele decît rente interne, vor rămîne neatinși pe urma unei măsuri care pentru unii e, cum zice poporul, mumă iar pentru alții ciumă.

Dar mai presus de orice sistemul acesta e radicalmente imposibil de aplicat.

Lăsînd la o parte faptul că din cauza nevoilor operei de refacere, care reclamă zilnic noi capitaluri *peste cele din timp normal*, precum și faptul că azi mai toate operațiile se fac pe bani peșin și deci ar fi nevoe de o cantitate mai mare de numerar decît în timp normal,—să admitem totuși *prin imposibil*, că ar fi suficientă cantitatea de monedă tare care exista în timp normal. Or, în vechiul regat moneda circulantă se ridica atunci la 6-700 milioane; azi teritoriul dublîndu-se ar fi nevoe în mediu de o cantitate dublă, adică de minimum 1½ miliard în mediu.—Acoperămîntul în aur al biletului nostru de bancă normal este după lege 33-40%: ar trebui deci pentru moneda de mai sus, după sistemul băncii noastre de emisiune, cel puțin 5 până la 600 milioane aur efectiv. D. Perieţeanu însă nu se mulțumește cu acest acoperămînt care nu garantează eventual decît numai o convertibilitate efectivă parțială; d-sa, după cum am văzut, preconizează biletul *integral garantat și imediat convertibil în aur*, revenind pentru mai mare siguranță la o formă primitivă a emisiunii de bilete *. *Așa fiind, în sistemul d-sale, avem nevoe de minimum 1½ miliard de aur efectiv!*

De unde însă vom găsi această însemnată cantitate de aur ?! ** O țară nu poate avea aur decît: sau dacă ea posedă mine unde se lucrează efectiv și se produce aurul în mari cantități, ceiace deocamdată și din nefericire nu e cazul nostru ***—sau această țară pro-

* Vezi și pag. 26—30 No. 17—23. Broșură.

** D. Perieţeanu este împotriva împrumutului extern propriu zis, cel puțin în forma lui normală în care Statul ar fi debitor (p. 84—87). Vezi și pag. 76 No. 80.

*** Producția auriferă a Romîniei Mari nu poate întrece pentru moment cu mult 3000 kgr. anual, adică în mediu 10 milioane lei normali. (V. D. Rolman, *Bogățiile miniere ale Romîniei* în „Viața Romînească" No. 1 | 920, p. 109 și urm.).

duce intens bunuri peste trebuințele ei și exportînd surplusul de capital și bunuri, absoarbe aur din afară, ca creditor al străinătății, ceiace deocamdată și tot din nefericire nu este cazul nostru.

Cantitatea de aur tezaurizată în interiorul țării fiind neglijabilă, ne întrebăm nedumeriți: Prin ce mijloc magic speră d. Perieţeanu, ca toate lipsurile noastre de toate felurile, să se transforme peste noapte în aur ? O rugă fierbinte către zeul economiei și al finanțelor nu mai poate desigur să aibă azi șanse de izbîndire mai mult sau mai puțin integrală, ca ruga regelui Midas depe vremuri; așa că întrebarea îngrijorătoare rămîne: de unde scoatem bagheta magică ?

Străduința d-lui Perieţeanu este evident eroică, dar fără șanse de reușită. De aceia d-sa nu e departe de adevăr cînd scrie (fără să se gîndească la soluția d-sale desigur): „După aceia au venit alchimiștii, care au încercat a transforma toate corpurile în aur (D. Perieţeanu încearcă să transforme chiar nimicul în metal prețios) până ce chimia a probat absurditatea încercărilor. Deși absurditatea e tot atît de evidentă în finanțe, va trebui încă timp până ce aceștia (care aceștia: alchimiștii sau finanțele ?) să înțeleagă că nu se face monedă fără aur, cum nu se face locomotiva fără fier.—Căutarea mișcării perpetue continuă în lumea..." (p. 271, articolul d-lui Perieţeanu)

Cetitorii sînt, credem, edificați complect asupra persoanei alchimiștilor financiari...—

Dar iată ceva cu totul neașteptat,—pentru cei care nu cunosc în detaliu expunerea d-lui Perieţeanu. Dupăce d-sa și-a clădit cu străduință edificiul, dupăce ne-a prezentat întărirea monedei, condiție prealabilă neapărată intensificării producției, ca un panaceu *realizabil prin emisiunea rentei și o nouă emisiune de monedă 100% convertibilă în aur*,—iată-l că, bazîndu-se deodată nu pe nepulința realizării încercărilor alchimiste, ci pe... rezistența țăranului la operația retragerii și înlocuirii monedei actuale, scrie textual năruindu-și singur întregul său sistem: „*Incercarea unei emisiuni de bilete de bancă, chiar garantată 100 la sută aur, ar fi imposibilă și chiar periculoasă !!*" *(p. 77 No. 83 în fine)*.

Mărturisim că nu mai înțelegem nimic din sistemul de îndreptare preconizat de autor! Dacă cel mai însemnat mijloc propus de d-sa are soarta copiilor lui Cronos, ce ne mai rămîne de făcut ?!...

...Nu ne mai rămîne decît s'o luăm dela capăt:

„*Intensificarea producției*.—Evident că *refacerea* cași *facerea* averii publice nu se obține decît prin excesul de producțiune asupra consumațiunii..." (aceiași pag. al. ultim).— Așa dar, pentru a intensifica producția, să întărim moneda; întrucît însă întărirea monedei nu e posibilă decît prin intensificarea producției, să începem prin aceasta din urmă operație! Să nu uităm totuși că intensificarea producției nu poate să reînceapă, până nu se asanează moneda, și așa mai departe,—în triste infinitum...

Se poate închipui un exemplu mai perfect de cerc vițios ? „Mișcarea perpetuă, în toată splendoarea ei!" cum ar zice d. Perieţeanu.

*

Intensificarea producției, adică singurul mijloc materialmente salvator, nefiind posibilă fără întărirea prealabilă a monedei, și întărirea monedei neputîndu-se face în momentele actuale prin con-

vertibilitate mai mult sau mai puțin perfectă în aur, întru cît aur nu avem și pentru moment nu putem avea, nu ne mai rămîne ca mijloc de asanare atît a crizei monetare cît și a celei budgetare, pe tot timpul cît durează subt-producția, decît *utilizarea ca garanție a fondului averii naționale*, prin mijloacele ce am preconizat în articolul nostru și asupra cărora nu vom reveni aici.

Desigur, soluția noastră nu este un panaceu infailibil, nici la adăpost de constatarea imperfecțiilor pe care incomoditatea de a o înfăptui le scoate la iveală.

Soluția totuși se impune, atît din punct de vedere economic și financiar cît și din punct de vedere al interesului direct a menținerii ordinei societății actuale.

Evident, soluția din punct de vedere *monetar*, nu e decît temporară până vom putea reveni la sistemul clasic al emisiunii convertibile din timp normal.

Ea este numai temporară prin natura ei și dintr'un alt punct de privire și anume: Operația de satisfacere a *nevoilor budgetare*, cu o parte din fondul averii particularilor socializată și monetizată, nu poate merge ca singură la infinit; ea nu este decît un expedient inexorabil de scurtă durată. Dacă Statul ar recurge continuu la ei și numai la ei, cantitatea de monedă emisă pe baza averilor socializate, deși ideal de garantată, ar începe à la longue să se deprecieze *prin sur-abundență*.

Statul însă, cu cea mai mare certitudine, nu va avea nevoe în împrejurările actuale, să recurgă multă vreme la acest mijloc grav, căci primele emisiuni, bazate pe averea particulară socializată, aruncînd pe piață monedă în cantitate relativ mare și ideal de garantată (relativ mai ușor realizabilă decît dacă averea ar fi a Statului), vor constitui cea mai propice impulsiune spre intensificarea producției și astfel în curînd Statul va fi scutit de a recurge la un mijloc atît de extrem pentru satisfacerea nevoilor sale.

Dacă totuși prin extraordinar, subt-producția continuă încă să se mențină în stadiul actual de anemie, ceiace pare exclus,—atunci, împotriva nouei deprecieri prin sur-abondență a nouei monede solid garantată, nu se va pregeta să se recurgă la o nouă reducere a inflației printr'un nou impozit pe capital, care astfel — tour à tour, — va servi atît împotriva inflației de orice fel cît și spre satisfacerea nevoilor budgetare extraordinare.

Dacă monetizarea prin socializare ar fi avut loc dela începutul războiului, am fi avut până azi de mai multe ori și în mod alternativ: cînd un impozit contra inflației, care ar fi avut de scop menținerea relativă a etalonului, cînd un impozit pentru socializare care ar fi prevenit crizele budgetare.

Întrebuințat la timp și cu măsură, impozitul pe capital subt cele două forme de mai sus ale sale, constitue politica financiară cea mai potrivită pentru a reduce calamitățile crizei financiare de războiu la minimum. *

* Limita până la care impozitul pe capital așa cum l-am arătat se prezintă ca o chibzuită politică financiară de războiu, trebuește considerată dintr'un îndoit punct de vedere: a) Dacă e vorba de o națiune blocată, care nu poate face comerț cu nimeni, atunci limita extremă până la care impozitul pe capital poate da roade este momentul cînd subt-producția a atins acel punct subt care întreaga populație ar începe să fie lipsită de strictisimul necesar; b) *In general vorbind* și chiar dacă e vorba de o națiune care poate face comerț cu alții, impozitul pe capital subt forma ipotecelor poate merge până în momentul cînd debitorii încep să prefere a-și vedea bunurile grevate,- urmărite și vîndute, în loc de a căuta să scape cît mai repede de datorie. In acel moment însă și bunurile care servă de garanție încep să se deprecieze prin supra-ofertă pe piață și imboldul la muncă dispare complect. - Atunci situațiunea devine extrem de dificilă.

O altă obiecțiune care s'ar putea aduce soluției noastre ar fi următoarea: Această metodă bruscă de a face să dispară inflația, avînd ca efect imediat o coborîre foarte mare a prețurilor, n'ar opri brusc producția și comerțul, aducînd astfel după ea inevitabile ruini? Cu toate acestea, între cele două metode de reducere a inflației, care neapărat trebue odată înfăptuită: cea bruscă pe care o preconizăm noi și cea lentă care s'ar întinde pe un interval de 10—15 ani, trebuește să preferim cu hotărîre metoda bruscă. Căci chiar dacă ar fi adevărat, că metoda bruscă ar opri mașina economică, această oprire n'ar ține decît un moment, după care producția ar reîncepe imediat pe baze normale; iar dacă ea ruinează o seamă de industriași și comercianți, trebue să observăm că acest fenomen, dacă nu e chiar numai aparent, el nu are decît efecte reduse și momentane, esențialmente trecătoare,—bogat compensate cu cîștigurile de războiu deja realizate (necomplect impuse), și cu mărirea puterii de achiziție a monedei rămase. Dimpotrivă, metoda lentă, aducînd după sine o mai mică—ce e drept—dar tot așa de inevitabilă scădere a prețurilor, care însă spre deosebire de cea momentană de mai sus, va dura 15—20 de ani în șir,—*aceasta înseamnă că micșorarea continuă a prețurilor, acest fenomen esențialmente paralizant al producțiunii, timp de 15-20 de ani, va fi narcoticul permanent al economiei noastre naționale.*

Să preferăm deci metoda bruscă și radicală cu stagnare incertă sau cel mult momentană a producției,—și cu ruina aparentă a cîtorva,— metodei lente, care ruinează, încet dar sigur, întreaga economie națională pe cel puțin un sfert de veac.

— De altfel sistemul de impozite, așa cum a fost expus în articolul nostru, este de necesitate grabnică nu numai din punctul de vedere fiscal și economic, dar, cum ziceam mai sus, și din punct de vedere al interesului menținerii a însăși actualei ordine sociale.

Deja din timp de pace lupta de clasă dintre capital și muncă lua pe fiecare zi o formă din ce în ce mai acută, din cauza defectuoasei repartiții a produselor și avuțiilor. Socialismul extremist tindea spre răsturnarea prin revoluție a actualei ordine, și înlocuirea ei violentă cu alta în care repartiția să se facă pe alte baze; socialismul moderat, așa zis științific, aștepta transformarea societății prin evoluție pașnică, dorind însă o transformare tot atît de radicală. Cu toate acestea, dacă repartiția era în adevăr injustă,—calea cea mai cuminte de urmat nu era oare să se caute un mijloc, prin care *fără să se răstoarne o ordine socială închegată cu atîtea străduințí de veacuri*,—să se ajungă totuși fără nici-o sguduire la o mai justă repartizare a bunurilor,—și atîta tot?

Mijlocul pare a fi fost găsit odată cu ilustrarea ideii, de către marele economist german Wagner, idee care în esența ei, domină azi Știința Economiei Politice moderne, și după care, impozitul nu trebue *să aibă în vedere numai satisfacerea unui interes fiscal, ci*

trebue să fie în mîna Statului un mijloc regulator de justă repartiție a avuțiilor, de nivelare a asperităților rezultînd din inegalitatea socială, adică un mijloc de prevenire a luptelor de clasă și deci un mijloc de menținere a ordinei sociale.

Dacă această nouă concepție a impozitului, în timp de pace, era recomandabilă, acum în urma războiului ea devine un imperativ categoric.

Războiul, afară de mizeriile fizice și morale pe care le-a impus mai ales maselor, a provocat — prin diferitele sale urmări, dar mai ales prin deprecierea banului, după cum am arătat, — o cu totul *anormală, nouă și injustă deplasare de averi,* adică a mărit și mai mult injustiția care stă la baza repartiției bunurilor, reduse și ele de criza de războiu, semănînd astfel în sufletul maselor ura și revolta.

Acest fenomen de-o importanță covîrșitoare în momentele de azi, a intensificat până la extrem lupta de clasă, deja destul de acută înaintea războiului și amenință astfel în tot momentul ruina socială.

Nu este acesta prilejul cel mai însemnat, ceasul al 11-lea, cînd trebue cu hotărîre să încercăm punerea în aplicare a celei de-a doua misiuni sociale a impozitului?

D. Stere, în articolul său despre cartea lui Keynes (Viața Romînească, No. 8, p. 202) constata cît se poate de just: „Cînd există o nepotrivire între puterea de producțiune și trebuințele de consumație, soluțiunea poate fi căutată in abstracto pe trei căi deosebite:

„Ori producțiunea trebue să crească până la măsura trebuințelor;

„Ori consumațiunea să scadă până la nivelul producțiunii;

„*Ori în sfîrșit, bazele de repartițiune să fie schimbate.*

„O a patra cale nu-mi pot închipui."

Și d. Stere arată că toate trele soluții, par a presupune neapărat revoluția socială...

Dar dacă totuși,—*plecînd dela ideia că producția n'a scăzut încă subt ultima limită, subt care populația actuală n'ar mai avea aici strictul necesar,*— am încerca cu ajutorul impozitului să îndreptăm pe cît posibil repartiția bunurilor existente (rămase) fără sguduiri profunde, dacă nu să facem repartiția ideală, *cel puțin și deocamdată o justă repartiție a sarcinilor extraordinare de războiu, fără de care mizeria e mai mare jos, iar opulența mai mare, mai densă și mai nemeritată sus,—nu am putea oare prin acest mijloc să prevenim revoluția socială atît de mult pregătită prin adăogarea suferințelor și injustițiilor războiului?*

Se pare că s'ar putea prea bine, ca tocmai *aceasta* să fie „cealaltă perspectivă" pe care o anunță D. Stere.

Din parte-ne mărturisim că, înainte de normalizarea producției, nu vedem altă perspectivă fără sguduiri decît impozitele cu misiune socială pronunțată, dar impozitele subt întreita lor formă și în ordinea riguroasă, așa cum le-am prezentat în articolul nostru, adică: a) impozitul asupra cîștigurilor de războiu, b) impozitul pe capital; c) impozitul progresiv pe venit.

La noi unde toate reformele mari se fac in extremis, se vorbește deocamdată, cu oarecare insistență, numai de impozitul pe venit.

Impozitul pe venit singur, poate fi suficient cînd producția e înfloritoare și cînd repartiția bunurilor nu suferă decît de injustiția oarecum normală, cum era aceia care sta la baza repartiției clasice dinaintea războiului. Intr'un astfel de timp, impozitul progresiv pe venit poate constitui un bun mijloc *preventiv* împotriva înăspririi inegalităților care ar rezulta dintr'o acumulare exagerată și poate nemeritată pe dea'ntregul a veniturilor; eficace pentru viitor, el consacră pentru totdeauna situația de fapt deja realizată până la punerea lui în aplicare.—In momentele de față cînd producția e cu mult redusă și cînd pe lîngă injustiția dinaintea războiului rezidînd la baza repartiției, s'a adăogat o injustiție nouă și anormală, cu mult mai mare în complexitate și proporții,—*impozitul pe venit singur, e inoperant atît din punct de vedere fiscal, cît și din punct de vedere al marii misiuni sociale ce trebue să o aibă azi impozitul.— E vorba acum nu de prevenirea unor injustiții și de evitarea operei de inegalizare prin acumulări viitoare, ci de reparația răului deja înfăptuit.* *

* John M. Keynes, profesor la Universitatea din Cambridge, a cărui carte recentă „Urmările economice ale păcii", a făcut atita vîlvă în lumea politică și financiară,— deși oarecum rezervat față de atingerea cîștigurilor de războiu ale „profitorilor", pe motiv că aceștia ar reprezenta clasa activă întreprinzătoare și deci, lovind în ei, s'ar descuraja producția,— cași cum majoritatea „profitorilor" n'ar fi negustorii, jucătorii de bursă și intermediarii inutili din mijlocul cărora puținii adevărați producători ar putea fi luați,— acest savant economist se exprimă astfel cînd atinge direct chestiunea refacerii interne a fiecărei țări care a fost în războiu: „*In ceiace privește datoriile din interiorul țării, eu sînt unul din aceia care cred că, pentru stingerea lor, un impozit general prin preluare de capital este o măsură neapărat trebuitoare pentru așezarea unor finanțe sănătoase în toate statele beligerante ale Europei*".—(Keynes, Urmările Economice ale păcii Traduc. Rom. Editura „Viața Romînească" p. 211—212).

...In ultimul moment, d-nii Deputați Dr. I. N. Angelescu și V. Madgearu au avut curajul să ia inițiativa de a prezenta camerei noastre cîte un proect de impoziție extraordinară.

D. V. Madgearu, într'o expunere bogat și frumos motivată, propune un impozit asupra capitalului *imediat încasabil,* așa cum cer împrejurările de azi. D-sa însă, pentru considerațiunea neconcludentă a greutății de aplicare, nu admite necesitatea prealabilă a socializării cîștigurilor de războiu, sistem care dacă s'ar înfăptui astfel fără coroana socializării cîștigurilor, — s'ar consacra pentru totdeauna profunde injustiții.

— De altă parte d. Dr. I. N. Angelescu într'un adevărat sistem *complex și complect* de impozite, cerute de timpurile noastre, prevede (cași noi) atît necesitatea prealabilă a socializării cîștigurilor de războiu, cît și un impozit extraordinar asupra capitalului a cărui cotă progresivă merge până la 32 la sută, deosebit de socializarea plusvalutei imobiliare, și care vor preceda marea reformă a introducerii pentru prima oară în Romînia, a impozitului pe venit subt dubla lui formă, cedulară și globală, reunite.

Dar impozitul pe capital propus de d. Angelescu, întru cît pentru a fi perceput se împarte în 10 părți plătibile de contribuabil în 10 ani, în primul rînd revine la un impozit pe venit (capitalul neservind decît pentru evaluarea cotelor),— iar în al doilea rînd, lucrînd prea lent, nu va fi destul de eficace și va menține în plus inconvenientele de care ne-am ocupat la p. 33—34 supra.

Până acum, ambele proecte de mai sus nu au deșteptat în opinia publică și în presă ecoul și interesul ce trebue să deștepte,— pentru a se pregăti terenul spre aplicarea unor măsuri atît de importante, și singure salvatoare.

Așa dar, înaintea impozitului pe venit se impune azi *neapărat* un impozit tinzînd la socializarea cîștigurilor de războiu, unul general asupra capitalului, subt forma preconizată de noi, sau subt alta mai perfectă,—chestiunea formei nu este cea mai importantă,—și *numai în urmă* impozitul progresiv pe venit, care va satisface nevoile normale ale Statului și încetul cu încetul va căuta să repare pe cît posibil injustițiile acumulate lent în repartiția clasică dinaintea războiului.

Injustițiile extraordinare de ordin social, cași nevoile de bani extraordinare ale Statului, trebuesc preîntîmpinate sau reparate cu mijloace extraordinare.

Iată dece preconizăm: *prin socialism de războiu calculat și voit la salvarea actualei ordine sociale profund amenințată de un socialism de războiu fatal care poate degenera, trecînd peste limitele rezonabile.*

...Dar vorba d-lui Periețeanu: „Avea-vom eroismul lui Mucius Scaevola ?... sau vom muri eroic dar stupid din frica de-a suferi ?“

Pitești, Decembre 1920. **C. D. Ioanid**

Erată. La p. 37 („Remedii financiare“), ultimul aliniat, în loc de: „ci și mai mult din bunuri în natură“—să se citească: „ci și mai mult din bunuri de altă natură“; iar paranteza din același pasaj: „(acestea din urmă mai ales subt formă de creanțe și valori mobiliare)“—să se citească: „(acestea din urmă mai ales subt formă de valori mobiliare)“.

O pruncucigașă nebună

Vorbește:

—Luați fetele de mînă,
Ori scoateți-le ochii,
Cînd merg pe drum,—căci ochii
Din țărnă stau la pîndă
Și-s plini de mormoloci...

La ce goniți copiii ?..
Lăsați-i să se joace.
Eu n'am nimic cu dînșii
Și nici cu voi...
Acolo,
în mlaștina din care
Beau sînge cînd mi-i sete,
Am îngropat o broască...
Orăcăia prea tare
Și-am gîtuit-o... Ce
Vă închinați la mine ?

Eu n'am ucis pe nimeni
Și nu mi-i foame... Merg
Pe drum pentrucă pașii
Pe care-i tîrîiu șterg
Și-astupă ochii țărnei, -
Și-omoară mormolocii.
Altfel mi-aș prinde iarăși
Aripele,
Și-aș merge
Pe sus...

Nu mai închideți poarta,
Și nu goniți copiii,—
Păziți-i de mocirlă
De vreți să vă trăiască.
Eu nu-i mănînc... De-acu
Mă duc deadreptu 'n steaua
Ce'ndeamnă pe fecioare
Să cate 'n ochii țărnei
Cînd merg pe drum...
Mă duc
Să gîtui para stelei,
Mă duc să-i sting lumina,
Și pân' ajung, pe drum,
Astup
Și șterg
Toți ochii de țărnă 'n care steaua
Prăsește mormolocii ispitelor...

Mă duc...
Nu mai sbierați la mine,
Că nu vă cer nimica,—
Mi-a dat ast-noapte moartea
Trei stîrvuri mici
Dar grase
Și fragede,—
Erau
Trei broaște pescuite
In tainița din care
Erau să iasă 'n lume
Orăcăind rușine,
Necinste
Și năpaste
După cîteva luni.

•

Eram flămîndă tare
Si le-am mîncat pe toate.
N'aveau nici păr nici unghii,
Dar mirosean a om...

Nu vă 'nchinați la mine
Și nu goniți copiii
Că sînt sătulă-acuma
Și mă grăbesc. Mă duc
Să gîtui para stelei...

Dar pân' ajung luați seama
La ochii din țărînă
Că 's plini de mormoloci...

Elena Farago

La răspintie

> Să nu uităm că mai presus de legătura cu aliații există legătura cea mai sacră de frați, între toți Romînii, și că dacă unii au gîndit altfel, toți au simțit la fel, pentrucă și suferințele de moarte și izbînzile de viață n'au fost nici ale unora, nici ale altora, ci ale Patriei întregi.
>
> (Matei Cantacuzino, ministru al Justiției, în ședința senatului dela 6 Iulie 19.0).

„Germanofilii" și „naționaliști": două epitete deopotrivă greșit întrebuințate.

Prin „Germanofilii" se înțeleg acei care au fost împotriva unui războiu alături de Rusia. Cuvîntul cuprinde însă o noțiune de simpatie, și chestiunile sentimentale n'au fost determinante pentru atitudinea celor porecliți „germanofili".

Prin „Naționaliști" se înțeleg acei care au voit războiul alături de Rusia pentru cucerirea Ardealului. Epitetul este iarăși greșit pentrucă idealul național nu se mărginea la provinciile romînești transcarpatine. Ministrul basarabean Ciuhureanu putea spune, în ședința Camerei dela 26 August 1918: „noi n'am putut fi alături de cei care doreau izbînda Rusiei, ceiace însemna împiedicarea izbîndirii idealului nostru".

Astfel, patima deslănțuită de războiu a împărțit pe Romîni în două categorii, deși toți urmăreau deopotivă aceiași țintă finală: realizarea idealului național *integral*, care cuprindea atît provinciile romînești de peste Carpați cît și pe cele de peste Prut,—dar nu se înțelegeau asupra mijloacelor de-a ajunge la ținta dorită unanim.

Potrivnicii unei acțiuni alături de Rusia, erau de acord asupra principiului că o Rusie victorioasă ar împiedica pentru totdeauna, realizarea deplină a idealului național, și-ar stînjeni chiar dezvoltarea statului romîn. Nu mai erau însă de-

acord asupra chestiunii de fapt de-a ști care din grupările beligerante va eși victorioasă. O parte, în frunte cu P. P. Carp, credeau că Germania va impune pacea. Altă parte, în frunte cu Maiorescu, credeau că războiul se va sfîrși printr'o pace de tranzacție. Cei dintăiu se pronunțau deci pentru o acțiune a Romîniei alături de puterile centrale, cei din urmă pentru neutralitate.

I

Credința că o Rusie victorioasă era un pericol pentru romînism, nu s'a ivit la noi odată cu războiul mondial. N'a fost o teză creată *ad-hoc*. Era o convingere veche a clasei conducătoare romîne. Își avea obîrșia în timpurile de ocupație rusească a Principatelor la începutul sec. al XIX-lea, cînd comandanții ruși spuneau ritos că nu vor lăsa Romînilor „decît ochii ca să plîngă".[1] De atunci, privirile Romînilor s'au îndreptat spre Occident pentru a cere ajutor *împotriva Rusiei*.[2] Convingerea aceasta era împărtășită deopotrivă de conducătorii Principatelor, cît și de fruntașii ardeleni, dela cei adunați la Blaj în anul 1848, care propuneau Austriei un mare ducat romînesc, pe baze naționale, împăratul purtînd titlul de mare duce,[3] până la Aurel Popovici. Nu protestau acești Ardeleni împotriva stăpînirii habsburgice, dar împotriva supremației Ungurești.[4] La Romîni cu sentimente patriotice neîndoioase s'a putut naște chiar ideia unei confederații romîno-ungare, ca barieră împotriva celor două slavisme, din imperiile rus și austriac.[5] După revoluția dela 1848, A. G. Golescu publica o notiță care avea de scop „a populariza în Germania ideia cum că Moldo-Romînii doresc și așteaptă intervenția Germaniei ca să-i scape de protectoratul rusesc".[6] Toate aceste planuri și proecte diverse și uneori contradicto-

1. Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof, ed. Sc. Lahovari, 1909, p. 560.
Din neștiință sau intenționat această vorbă s'a atribuit comandanților germani („Viitorul" de Luni 12 Mai 1919).
2. Vezi I. C. Filitti, Romînia față de capitulațiile Turciei. Extras din An. Acad. Rom. 1915, p. 28.
3. Iorga, Unirea Principatelor. V leni, 1909, p. 45.
4. Dacă nu ar fi fost dualismul și șovinismul maghiar „toate naționalitățile ar fi înțeles că este un interes de viață pentru ele, ca și pentru Ungaria însăși, ca împreună cu Austria să formeze o putere cît mai strașnică în contra și a Germaniei și a Rusiei". (Aurel C. Popovici, Naționalism sau democrație, p. 16).
5. Ion Ghica și Chesar Boliac la 1850. Către N. Bălcescu (Aricescu, Corespondența secretă a capilor revoluției dela 1848, Buc., 1874, p. 9. 23.—N. Cartojan, Scrisori inedite dela N. Bălcescu și I. Ghica, Buc., 1913, p. 3 4.—Cf. Iorga, Studii și doc. XVIII (1910) p. 55)
6. Aricescu, l. c. 64.

rii, aveau acelaşi fond comun: teama de Rusia. Alipirea noastră, la 1882-3, după Italia, de puterile centrale, era deci concluzia firească a unei vechi politici, pe care o recunoşteam iarăşi bună după deziluzia încercată la 1878 şi față de încercările Rusiei de-a transforma Bulgaria liberată în anexă muscălească. [1]

„A cugeta romîneşte“ nu înseamnă deci neapărat a fi pentru războiul alături de Rusia spre cucerirea Ardealului. „Idealul național“ cuprindea deopotrivă şi Basarabia. Nu erau mai naționalişti cei ale căror priviri se îndreptau în primul rînd spre Ardeal, decît cei care revendicau în primul loc Basarabia. Dacă „sentimentul național“ al majorității căta spre Ardeal, aceasta nu înseamnă că dorința redobîndirii mai întâiu a Basarabiei nu izvora şi ea dintr'un sentiment tot național.

Panrusismul era mai primejdios pentru noi decît slavismul austriac, de cît pangermanismul sau panmaghiarismul. Un Francez scrisese cînd cu războiul balcanic, că „este opera Rusiei şi drumul de fer Dunăre-Adriatica este un proect rusesc. Dacă izbuteşte, o barieră neîntreruptă de popoare sla-

1 R. Léonoff, Documents secrets de la politique russe en Orient, 1893.

Bismarck care semnase alianța austro-germană, nu înțelegea prin aceasta să indispue pe Rusia de care mai putea avea nevoe contra Franței şi vroia să împiedice apropierea între aceste două state. De aci tratatul secret ruso-german dela 1884 care evident era o felonie față de tripla alianță de curînd încheiată. In timpul cîrmuirii lui Andrassy, care-i ținea piept şi fusese promotorul politicei antislave, Bismarck nu şi-ar fi permis un astfel de act. Cunoscînd sentimentele antiruseşti ale lui Andrassy, Anglia încheiase la 6 Iunie 1878 cu Austro-Ungaria convenția prin care „se lega să susție orice propunere privitoare la Bosnia pe care guvernul austro-ungar ar crede de cuviință s'o facă“ la congresul din Berlin. Politica lui Andrassy avea într'adevăr la bază „antagonismul Englezilor şi Ruşilor (care) întărea poziția monarhiei ca rivală a Rusiei în Orient“. (Henry Wickham Steed. La monarchie des Habsbourgs, p. 325—6, 334). Politica de duplicitate a lui Bismarck a durat până la 1890 cînd cancelarul de fier s'a retras. Imediat a şi urmat vizita țarului în Franța la 1896, iar Austria a putut reveni la țelurile ei antiruseşti, la visul de desmembrarea Rusiei cu ajutorul Germaniei (ibid. 331—2, 434). Dăinuia însă în monarhie teama ca „Rusia şi Germania să se înțeleagă pentru a împărți statele Habsburgilor“ (ibid. 438) Deaceia Franța şi Anglia doreau deopotrivă întărirea monarhiei, cea dintâiu împotriva Germaniei, cea din urmă atît împotriva Germaniei cît şi a Rusiei. Deaceia publiciştii francezi şi englezi deplîngeau cauzele de slăbiciune ale Austro-Ungariei şi propuneau înțelegeri cu Slavii de Sud şi cu Romînii pe care Ungurii aveau interes să nu le împiedice dacă nu voiau să pue „securea la rădăcina sistemului austro-ungar de rezistență față de Rusia în Europa sudorientală“ (ibid. 427—9). Cînd Aerenthal a hotărît anexarea Bosniei, celace preocupă mai mult Anglia a fost ca Rusia să nu ridice cumva, drept compensație, chestia Dardanelelor (ibid. 379, 381). Contra Rusiei, cf. Ewald Paul, Die Ziele des Russentums, Leipzig. 1886.

ve se va ridica în fața expansiunii austro-germane şi-i va închide drumul“. [1] Ne aflam aşezați astfel între două tendințe rivale de expansiune şi ştiam din studiul istoriei că cea mai periculoasă pentru noi era cea rusească. [2] Dacă trădarea Austriei față de noi la 1913 constase în aceia că voise o Bulgarie mare şi-o Sîrbie mică, ştiam că prietinia Rusiei putea fi mai primejdioasă. Deaceia, atitudinea ei față de noi în timpul războiului nu m'a mirat. Protectori, iar nu aliați, cum se intitulau în Moldova, intenția Ruşilor era de-a pune stăpînire pe partea de dincolo de Milcov, de-a ne distruge forța militară, de-a ne sustrage grînele, de-a ne dezorganiza administrația, pentru a realiza planul infernal de-a ne împărți cu Austria. [3] In negocierile începute pe subt mînă cu puterile centrale, în acest scop stă, pare-se, taina celei dintâiu opriri a Germanilor pe Siret în Decembrie 1916. [4]

Fără prăbuşirea Rusiei, este evident că n'am fi avut Basarabia, cu pămîntul ei fertil, cu populația ei de 2 milioane de Romîni, cu stăpînirea ce ne-o asigură la gurile Dunărei. Dar şi înafară de aceasta, cu privire la celelalte revendicări

1. Francis Delaisi, citat în Mémoires de l'ambassadeur Gérard (fost ambasador al Statelor-Unite la Berlin) (Paris, Payot, 1918, I, 83).

2. „Exemplul cel mai recent şi cel mai odios poate al procedeurilor vechiului regim (rusesc) ne este dat de istoria invaziei Galiției în cursul războiului. Statul major al marelui duce Nicolae cuprindea o legiune de popi, jandarmi şi funcționari care se aruncară pe nenorocita țară ca un cîrd de ciori. Şi rusificarea începu. In timpul celor dintâiu zece luni ale cîrmuirii contelui Bobrinski, a fost oroare în permanență. Cele 4 milioane de Ukrainieni din Galiția aveau, subt regimul austriac, 2430 şcoli primare ukrainiene, 13 gimnazii, 15 catedre la Universitatea din Lemberg, biblioteci populare, 2 muzee, mai multe ziare... Dela sosirea sa, dintr'un condeiu, guvernatorul rus desființează toate aceste instituții“. (Etienne Antonelli, La Russie bolchéviste, Paris, 1919, p. 132.—Cf. Articolul din Revue de Paris, citat în Gustave Le Bon, Enseignements psychologiques de la guerre européenne, p. 237). La noi, un naționalist, d. Costa-Foru, deşi partizan al războiului alături de Rusia, mărturiseşte că dădea dreptate „celor care plîngeau mai mult pe Basarabeni decît pe Ardeleni şi Bucovineni“. „Ştiam, —zice d-sa— că mai primejduiți sînt Basarabenii de a fi rusificați, ştiam că mai bine stau Ardelenii şi Bucovinenii din punctul de vedere culturei şi al libertăților necesare omului cult“. Cf. în acelaşi sens, Vintilă I. Brătianu, Pentru conştiința națională, p. 66 şi C. Dobrogeanu-Gherea, Neoiobăgia, p. 41.

3. Articol în revista „Democrația“ reprodus în revista „Munca“ No. 3 din 20 Aprilie 1919, p. 13.—Cf. articolul lui Joseph Reinach: „La guerre sur le front occidental, l'année de Verdun“, reprodus, în parte, în „Adevărul“ de Luni 21 Ianuarie 1919. Se arată că Sturmer ajuns la cîrmă în Iulie 1915 nu inspira încredere guvernului romîn, care totuşi a intrat în negocieri cu Bulgaria „în urma informațiilor false ce luase şi a sfaturilor perfide sau neroade dela Petersburg“.

4. Charles Rivet, Le dernier Romanof. Dare de seamă în „Steagul“ de Mercuri 14 Ianuarie 1920. Faimosul raport, semnat „Polivanov“ publicat de guvernul bolşevist şi reprodus de presa noastră, îşi păstrează toată tăria, oricine ar fi autorul.

ale noastre, sîntem în drept a afirma că rezultatele n'ar fi fost pentru noi aceleaşi dacă la masa conferinţei de pace s'ar fi aşezat şi Rusia victorioasă. O Rusie care ar fi cuprins Galiţia şi o parte din Maramureş, ar fi întins o aripă protectoare asupra Ceho-Slovaciei,[1] ar fi sprijinit pretenţiile sîrbeşti asupra Banatului,[2] ar fi amnestiat pe Bulgarii totdeauna gata a se pocăi,[3] ar fi formulat revendicări asupra gurilor Dunării,[4] Mării Negre şi Strîmtorilor.[5] Intr'un articol din „L'action française" reprodus în presa noastră,[6] se scria că „prin ceiace s'a petrecut cu Basarabia (cu prilejul pretenţiilor amiralului Colceag) se poate judeca ce s'ar fi întîmplat pentru Polonia şi pentru alte multe chestiuni dacă delegaţii unei Rusii restaurate în vechea ei putere ar fi participat la lucrările păcii". Ce deziluzii am fi încercat atunci, dacă şi cu Rusia învinsă am avut de îndurat atîtea dezamăgiri!

In privinţa garanţiilor pe care partizanii intrării în acţiune alături de Rusia le sperau dela aliaţi faţă de pretenţiile acesteia, cred că mari surprinderi le-ar fi fost rezervate în cazul unei Rusii victorioase.

Mai întâiu, politica puterilor occidentale nu mai era aceia care culminase în războiul Crimeei împotriva Rusiei. Franţa, după 1870, gravitase spre Rusia, pe sprijinul căreia se bizuia în caz de agresiune din partea Germaniei şi căreia în schimb nu putea să-i refuze nimic.[7] Anglia, deasemenea, nu mai susţinea integritatea imperiului otoman. Ea se dezinteresa de afacerile Turciei europene. Preocupările ei se refereau la Egipt şi la posesiunile asiatice ale Sultanului. Se înţelesese cu Rusia asupra sferelor respective de influenţă şi se îngrijea mai ales de expansiunea *germană* în acele părţi.[1] Deschiderea canalului de Suez redusese de altfel din însemnătatea de altă dată a Dardanelelor pentru puterile occidentale.

Pentru Franţa şi Anglia, duşmanul era acum Germania. Contra ei contractase Franţa alianţa cu Rusia. După zdrobirea Germaniei, problema ce se impunea era de a o împiedica prin toate mijloacele să se refacă. Franţa şi Anglia sînt santinelele dela apus. In planul iniţial, Rusia avea să fie santinela dela răsărit. Interesul aliaţilor era prea covîrşitor pentru a sta la îndoială să facă Rusiei toate concesiile în schimbul acestui rol.[2] Deaceia, prăbuşirea Rusiei a fost pentru aliaţi o catastrofă. Statele mici care au înlocuit-o sînt încă prea slabe şi nu pot inspira aceiaşi încredere.[3] Ele trebue pregătite pentru a îndeplini rolul ce era rezervat Rusiei. In lipsa acesteia, Polonii şi Ceho-Slovacii, scria «Le Temps», trebue să fie «santinelele înaintate ale *lumii slave* care se va găsi... faţă 'n faţă cu acelaşi *pericol german*». Trebue să se ridice la înălţimea unei «politici europene» şi „să nu uite că duşmanul, *singurul duşman*... este Germania". Ei trebue să fie, la est „acel dig pe care Franţa şi Anglia îl vor constitui la vest".[4]

Problema deci nu era pentru noi atît de simplă cum părea celor care nu vedeau decît victoria celor mulţi coalizaţi împotriva Germaniei, şi cucerirea provinciilor româneşti de peste Carpaţi. Ingrijorările şi temerile „germanofililor" erau întemeiate. Ele au fost împărtăşite, *după războiu*, de mulţi care le negau altădată orice temei, le calificau de „superfetaţii" şi se obişnuiseră cu gîndul de a renunţa la Basarabia. S'a recunos-

1. Cehii au fost născocitorii şi propovăduitorii idealului panslav, minînd bazele monarhiei habsburgice. Şi azi sînt în Ceho-Slovacia două partide: cel democrat al lui Kramar, slavofil şi panslavist, este mai numeros; partidul lui Beneş şi Masaryk nu este conform sentimentului naţional. Partidul slavofil se plînge de robia economică pe care apusul vrea s'o impue şi nu vede neatîrnarea deplină decît într'o confederaţie slavă; voeşte graniţă limitrofă cu Rusia, chiar sovietică. Singurul argument puternic al partidului la cîrmă este posibilitatea unei apropieri germano-ruse care poate fi fatală Cehilor. (Articol documentat de Alexandru Ioan în Convorbiri literare, anul 52 (1920) p. 573 6.

2. Un articol dintr'un ziar sîrbesc publicat în „Dacia" No. 201 din August 1920: „Cunoscută fiind iubirea naturală ce ne leagă de poporul rus, credem că nici un guvern iugo-slav nu va avea puterea să ordone mobilizarea contra Rusiei" (în ajutorul Poloniei).

3. Vezi în „Viitorul" de Vineri 6 Aug. 1920 dovada că Rusia sovietelor n'a renunţat la ideia panslavistă care are adepţi numeroşi în Bulgaria şi Ceho-Slovacia.

4. Chestia numită „Stari Stambul", aproape necunoscută publicului, face obiectul unui dosar în arhiva ministerului nostru de externe. Prin felul cum Rusia înţelegea să se facă delimitarea în dreptul acelei guri, hotarul rusesc ar fi ajuns până la Sulina.

5. Rusia, chiar învinsă, se ştie că a cerut un „mandat" al Ligei Naţiunilor pentru Constantinopol (vezi ziarele dela 17 Iulie 1919).

6. „Viitorul" de Duminică 13 Iulie 1919.

7. Deaceia nu era contrazicere între Petre Carp care la 1870 declara că „acolo unde sînt ginţile latine acolo va fi şi inima Romîniei" şi între Carp care a combătut acţiunea alături de Rusia, aliata Franţei. La 1870, Carp răspundea lui Ion Brătianu care rezumase politica urmată la 1867—8 prin cuvintele: „acolo unde este ortodoxia, acolo este Romînia" (Discursurile lui P. P. Carp, Buc., 1907, I. 35).

1. René Pinon, La question de Macédoine et des Balkans, în Les questions actuelles de politique étrangère (Conferinţe la şcoala de şt. politice din Paris), 1907 p. 201.

2. Deaceia, în timpul războiului, Franţa a încheiat acorduri *secrete* cu Rusia prin care-i recunoştea pretenţiile asupra *Poloniei* şi *Constantinopolului* în schimbul dreptului pentru Franţa de a-şi întinde hotarul până la Rin (D'Estournelles de Constant, Que devient la Société des Nations, Paris, 1920. Recenzie în Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială, II, (1920) 387.

3. Articol de fond „La paix" de Gabriel Hanotaux în „Figaro" de Sîmbătă 10 Mai 1919.

4. „Le Temps" dela 27 Iunie 1919: La question de Teschen. Nu este locul de a analiza acest articol din punctul de vedere al intereselor Romîniei.

cut rolul politic şi economic al Rominiei la gurile Dunării. [1] S'a recunoscut pericolul ce ar însemna pentru Romînia, chiar mărită, reconstituirea Rusiei, fie şi federative. [2]

Iată pentru ce „germanofilii" au trecut prin chinuri sufleteşti pe care nu le-au cunoscut cei ce au pornit fascinaţi de gîndul cuceririi Ardealului:

„Cum ne puteam ruga şi pentru patria noastră şi pentru victorie" [3] alături de Rusia?

Fericiţi, după vorba Evangheliei, cei... ce n'au înţeles complexitatea problemei şi nu şi-au dat seamă de prăpastia pe marginea căreia păşeau, cu ochii ţintă peste Carpaţi!

Prăbuşirea Rusiei a putut apare, momentan, ca o nenorocire, [4] dar a fost în realitate începutul mîntuirii noastre. Rezultatul la care am ajuns este datorit în mare parte unei împrejurări ce eşea din cadrul prevederilor oamenilor politici care au hotărît intrarea Romîniei în războiu: prăbuşirea Rusiei. Tot ce am dobîndit pe urma acestei prăbuşiri, nu se datoreşte chibzuinţii celor ce au pornit acţiunea alături de Rusia: realipirea Basarabiei, stăpînirea la gurile Dunărei, înlăturarea Rusiei din Galiţia, Maramureş şi dela Constantinopol, şi a influenţii ei asupra celorlalte state slave din jurul nostru. Şi aceste folcase cîntăresc tot atît de greu în balanţa cîştigurilor Romînismului întreg, cît alipirea provinciilor transcarpative. Cei ce au voit războiul alături de Rusia, nu au deci căderea a spune că „a admite Rusia, fie Rusia sovietică sau oricare alta, pe crestele Carpaţilor... ar fi a reveni asupra unuia din cîştigurile esenţiale pe care *victoria comună* ni le a procurat." [5] Sînt cîştiguri datorite prăbuşirii Rusiei.

II

Petru Carp şi grupul său, era neîndoios că Germania va impune lumii pacea. Prin urmare Romînia trebuia să culeagă acum rodul alianţei ce încheiase la 1882—3. Curînd însă, cursul operaţiilor militare a permis îndoiala în privinţa rezultatului final. Carp a rămas totuşi neclintit în părerea sa. Întreaga lui atitudine înainte de războiul nostru, cît şi în timpul ocupaţiei, se explică prin credinţa în victoria Germaniei.

Pentru Maiorescu, rezultatul războiului apărea, dela început, ca îndoelnic. Nu credea în sinceritatea Rusiei, după cum

1. „Viitorul" de Marţi 27 Nov. 1918.
2. „L'Indépendance roumaine", articol citat în „Steagul" de Duminică 17 30 Martie 1919. „Adevărul" de Joi 29 Mai 1919 („Recunoaşterea guvernului Colceag o primejdie pentru Romînia"). Cf. interesantul articol din „Dacia" de Duminică 30 Mai 1920: „Cu ce se ocupă misiunea denikistă dela noi?"
3. Shakespeare, Coriolan, act. V, scena III
4. „Viitorul" de Vineri 22 Februarie 1919.
5. Interview al D-lui Take Ionescu în gazeta „L'Eclair", reprodusă în „La Roumanie", Vineri 1 Oct., 1920.

bănuia deasemenea că, dacă am fi mers contra Rusiei, ajutorul unguresc ar fi fost probabil într'adins tardiv. [1] Era deci de părere că Romînia trebuia să stea deoparte, atentă la desfăşurarea evenimentelor. Acest punct de vedere a fost împărtăşit, un moment, şi de „naţionalişti", atunci cînd „Epoca" scria: „să fim Romîni şi să aşteptăm cu încredere ziua în care soarta ne va chema să luăm o hotărîre. În acea zi, nu trebue să fie vorba nici de Franţa, nici de Austria, nici de Germania, ci numai de Romînia." [2] Maiorescu a rămas însă, până la sfîrşitul său, înclinat a crede că rezultatul războiului nu va fi o lichidare generală. Nu se aştepta nici la *zdrobirea* Germaniei nici la *desmembrarea* Austro-Ungariei. Şi erau motive pentru a fi sceptic în aceste privinţe.

La zdrobirea Germaniei nu se aştepta fostul ambasador al Statelor-Unite la Berlin, Gerard, nici chiar după intrarea Americei în războiu. Mai vorbea de putinţa ca Kronprinţul să succeadă într'o zi tatălui său, ca *o porţiune* numai din vechiul regat al Poloniei să devie stat *autonom*, ca Germania să se transforme într'o monarhie liberală, asigurînd astfel pacea lumii. [3] Italianul Pareto admitea ipoteza unei păci care „va lăsa pe adversari cu puteri egale sau aproape egale", iar profesorul Rignano scria că „aliaţii nu trebue să-şi facă iluzii asupra putinţii de a zdrobi definitiv Germania". [4]

Se poate afirma că Germania, la 1917, cu mai puţină intransigenţă şi cu mai puţină închipuire despre forţele ei, ar fi putut evita ostilitatea Americei, a căreia intrare în acţiune a fost hotărîtoare pentru rezultatul războiului. [5] Fostul ambasador Gerard arată că Statele-Unite au chibzuit mult înainte de a se pronunţa. [6] Au lăsat să treacă ocazii care le-ar fi dat pretexte şi chiar motive de războiu, precum incidentul cu Lusitania şi altele în urmă, în legătură cu războiul submarin la 1915—1916. [7] Germanii, în orbirea lor, erau convinşi că Statele-Unite nu vor *îndrăzni* să declare războiu. [8] În cele din urmă, capitalismul american, lovit în interese prin războiul submarin, [9] a hotărît acţiunea. Era şi teama că Germania vic-

1. T. Maiorescu, Romînia şi politica de neutralitate. Fragment postum în Conv. Lit., 52, (1920), p. 81—4.
2. „Epoca" dela 22 Aug. 1915.
3. Mémoires de l'ambasadeur Gérard, I. 33. 47. 231. 324.
4. Gustave Le Bon, l. c. 344.
5. Profesorul John Maynard Keynes, fost delegat al Angliei la Conferinţa de pace, scrie: „Statele-Unite au dat Europei ajutoare nelimitate, şi *fără aceste ajutoare*, chiar dacă n'am ţinea seamă de *influenţa decisivă* produsă de sosirea trupelor americane, *aliaţii n'ar fi putut niciodată cîştiga războiul*" (Citat de C. Stere, în „Viaţa Romînească", XII (1920), 108).
6. Mémoires, I. 13, 236, 240, II 241.
7. Ibid. I, 174, 185, 187, 190, 195, 205, 249, 253, 279, 293, 295.
8. Ibid. I, 192, 209, 234.
9. Ibid. I, 215, 217, 222, II 47.

torioasă va pătrunde în America de sud. [1] Un motiv secundar a fost chestia de amor-propriu de a şti dacă „un monarh european poate dicta unor supuşi americani atitudinea ce trebue să ia". [2]

Şi după intrarea Statelor-Unite în războiu fostul ambasador Gerard scria că „puterea militară şi navală a imperiului german e intactă", că „marina germană n'a suferit încă pierderi mari", [3] că „nimeni să nu se lase pornit a crede că Germania va fi redusă prin foamete sau silită să închee pace sub presiunea unei revoluţii", [4] că „pericolul submarin este real pentru Anglia" [5] şi că prăbuşirea Rusiei va libera soldaţi germani de pe frontul oriental. [6]

Iată deci pentruce era îngăduit şi la noi unora să nu crează că războiul va continua până la *zdrobirea* Germaniei.

Cît priveşte *desmembrarea* Austro-Ungariei, ea nu corespundea nici intereselor Franţei, nici ale Angliei. Prin tradiţiile diplomaţiei ei, dar mai ales dela 1870 încoace, Franţa voia o Austrie în care să predomine elementele negermane, dacă se putea o Austrie întărită prin federalism, care să se opue tendinţelor pangermaniste, şi oamenii de stat francezi erau de acord că dacă Austro-Ungaria n'ar fi existat, trebuia inventată. [7] Cît despre Anglia, ea exprimase oficial, la 1909, dorinţa de a ajunge „ca relaţiile ei cu Austro-Ungaria să redevie tot atît de cordiale ca mai nainte.... Pentru a înlătura orice neînţelegeri, este mai ales de dorit să se ştie dacă, în raporturile lor cu Austro-Ungaria, oamenii de stat englezi vor avea a face cu o putere conştientă de propria ei individualitate, sau cu o Putere care, la fiece împrejurare critică, se crede obligată, peste limitele legăturilor ei ca aliată, să se identifice cu altă Putere (adică Germania)... cu care Marea-Britanie are, în tranzacţii, o serie deosebită de interese de apărat." [8] Şi într'adevăr, Anglia se temea de Germania, întrucît putea viza Egiptul, Asia mică şi Indiile. Deaceia şi englezul Stead putea scrie: „nu mi-a fost dat să zăresc, timp de 10 ani de observaţiuni şi de experienţă constantă, nici o raţiune suficientă care să impiedice.... monarhia Habsburgilor să-şi păstreze locul legitim în comunitatea europeană". [9] Precum altă dată antagonismul dintre Anglia şi Rusia, tot aşa acum antagonismul dintre Anglia şi Germania întăreau poziţia monarhiei. „*Drang nach Triest*" (al politicei germane) a fost totdeauna şi rămîne un factor mai pozitiv şi mai practic al politicei europene decît *Drang nach Osten* austro-ungar, sau decît visul unui „marş spre Salonic". Deaceia Anglia vedea favorabil şi înţelegerile italo-austriace. „Politica cea mai sigură ar fi de a favoriza uniunea slavilor de sud într'o înţelegere cordială cu casa de Habsburg. Numai astfel monarhia şi Italia vor putea scăpa amîndouă de pericolul de care le ameninţă „Drang nach Triest" al Germaniei. [1] Ambasadorul Gerard nu se gîndea nici el la desmembrarea monarhiei cînd scria, după intrarea Statelor-Unite în războiu: „Păstrez nădejdea, *împreună cu toţi prietinii Ungariei*, că această ţară se va libera în curînd de *influenţa prusiană* care a atras îndoita monarhie într'o horă a morţii" [2] Deaceia şi în mesagiul preşedintelui Wilson dela 10 Ianuarie 1918, al zecelea din faimoasele 14 puncte, glăsuia că se va da „ocaziunea unei dezvoltări autonome pentru naţionatităţile Austro-Ungariei". Abia în Noemvrie acelaşi an secretarul de stat Lansing făcea cunoscut guvernului romîn că Statele-Unite vor sprijini revendicările naţionale ale Romîniei. Se explică deci declaraţiile făcute presei romîne de ministrul ceho-slovac Beneş: „Cum ştiţi, *în timpul războiului*, am avut de luptat pentruca să fac să triumfe la aliaţii noştri ideia desmembrării monarhiei austro-ungare. Căci se spunea că odată cu distrugerea monarhiei, ar izbucni turburări în Europa centrală". [3]

Iată deci că era îndrituit ca unii din oamenii noştri politici să se îndoiască de desmembrarea Austro-Ungariei.

Şi fiindcă războiul nu trebuia neapărat să urmeze până la *strivirea* Germaniei şi până la *desmembrarea* monarhiei habsburgice, o pace de tranzacţie era cu putinţă, cum credea Maiorescu şi cum se găseau pilde în istorie după mari conflagraţiuni. [4] Şi într'adevăr, ambasadorul Gerard arată că o astfel de pace se putea încheia în 1916—1917, dacă Germania nu înăsprea războiul submarin, [5] dacă era mai puţin intransi-

1. Ibid. II, 75, 101, 164.
2. Ibid. II. 47.
3. Ibid. I. 9.
4. Ibid. I. 10. II. 282.
5. Ibid. I. 12.
6. Ibid. I. 317
7. Chéradame, L'Europe et la question d'Autriche. Gabriel-Louis Jaray, La question d'Autriche-Hongrie. Amîndouă în Les questions de politique étrangère en Europe. Paris, 1907, p. 97, 148. Răspunsul lui Francis Charmes, în acelaşi sens, ibid. 152. Charles Andler, Le pangermanisme de Guillaume II, *passim*.
8. H. W. Stead, l. c. 397.
9. Ibid. p. VIII.

1. Stead nu schimbă nimic în ediţia din *1917* de pe care citez, p. 420.
2. Mémoires, II. 190
3. „Adevărul" de Sîmbătă 21 Aug., 1920. Ne putem explica astfel de ce d. Brătianu va fi ţinut cu orice chip să facă ofensivă în Ardeal, deşi se pare că din punct de vedere militar ofensiva trebuia îndreptată spre sud.—Cf. articolul generalului de divizie Georgescu în „Universul" de Sîmbătă 5 Iunie 1920. D-l Brătianu i-ar fi spus: „Eu urmez politica mea... Vreau să pătrund în Transilvania, chiar cu sacrificarea corpului d-tale de armată". Nu însemna oare că d-l Brătianu nu se încredea numai în tratatul ce încheiase şi că socotea mai sigur să pue pe aliaţi în faţa faptului împlinit?
4. I. C. Filitti, Maiorescu la 1913, în Conv. Lit., anul 52 (1920), pag. 122.
5. Mémoires, I, 281—4, 287, 290.

gentă şi încrezută în puterile ei, Germania nu s'a pronunţat lămurit atunci asupra condiţiilor ei de pace. Zicea că va evacua Belgia, dar „cu garanţii", că-i trebue o rectificare de fruntarie spre Franţa. Romînia să se înţeleagă direct cu Bulgaria şi Serbia cu Austria. [1] Nu putea deci inspira încredere. [2] Partidul militar şi unele cercuri industriale au avut atunci ultimul cuvînt, cum îl avusese şi în declararea războiului. [3] In fine şi mai tîrziu, dacă prin tratatele dela Brest Litowsk şi Bucureşti, puterile centrale n'ar fi lămurit lumea asupra adevăratelor lor intenţii, şi n'ar fi redeşteptat astfel spiritul de rezistenţă, ar fi înlăturat, poate, catastrofa finală.

Prin urmare, politica de neutralitate preconizată de Maiorescu, nu era o greşală, şi mai puţin o crimă împotriva aspiraţiilor neamului. Dacă ar fi fost chemat la guvern în August 1916, ar fi urmat aceiaşi metodă ca la 1913, ar fi aşteptat „trenul Romîniei", iar desfăşurarea evenimentelor, aşa cum a fost, ne permite a zice azi că aşteptarea n'ar fi fost zădarnică. [4]

III

In memoriul remis M. S. Regelui la 12 Martie 1918, D. I. I. C. Brătianu arată că „pentru Romînia (războiul) punea întrebarea: cu izbînda cărei părţi se asigura mai bine fiinţa şi interesele ei". [5] La această întrebare „germanofilii" răspundeau hotărît că fiinţa şi interesele Romîniei ar fi fost periclitate prin victoria Rusiei. Pentru D. Brătianu, această părere era o greşală, dar D-sa recunoştea că „în primele timpuri greşeli erau permise în faţa acestei întrebări". Apoi D-sa lămureşte ce înţelege prin „primele timpuri". Sînt timpurile până ce „păcile separate, manifestaţiile clare ale Germaniei victorioase, arată neîndoios care ar fi soarta lumii în caz cînd ea ar rămînea sub izbînda definitivă a puterilor centrale". S'ar înţelege, pare-se, că ar fi fost Romîni care şi după aceste „manifestări clare" ale intenţiilor Germaniei, credeau încă, în Martie 1918, că fiinţa şi interesele Romîniei erau legate de victoria Germaniei.

1. Ibid., I, 296—7, II, 51, 56, 82, 95, 157—9, 160.
2. Ibid., I, 301—2, 307.
3. Ibid., I, 325, II, 166—7.
4. Cu drept cuvînt mîhnit de nesocotirea de către aliaţi a tratatului încheiat cu ei, D-l Brătianu declara ziarului italian „Secolo" la 28 Iunie 1919, că d-sa „putea rămîne liniştit fără să compromită prin aceasta aspiraţiile naţionale romîne". Intr'adevăr, cînd desmembrarea Austro-Ungariei a devenit inevitabilă, provinciile romîneşti în mod firesc ar fi gravitat spre Romînia, care ar fi dispus în momentul acela de o armată intactă şi de o situaţie economică şi financiară înfloritoare. Iar conferinţa, în virtutea principiului de autodeterminare, admis prin intervenţia preşedintelui Wilson, nu s'ar fi putut opune.
5. „Viitorul" de Luni 19 Noembre, 1918.

Această legendă, care s'a acreditat prin propaganda naţionaliştilor, este o tăgadă de dreptate faţă de o întreagă categorie de buni Romîni. Răspunde însăşi atitudinea lui Petre Carp care, în Martie 1918, era de părere că orice negocieri de pace cu puterile centrale trebuiau să înceteze, odată ce nu se putea obţine respectarea integrităţii teritoriale şi a neatîrnării economice, şi că Romînia trebuia să rămînă pasivă până la începerea negocierilor generale de pace între toate statele beligerante.

Se confundă,—sperăm că fără intenţie,—*credinţa* perzistentă a unora în victoria Germaniei, cu *dorinţa* unei astfel de victorii. Ar trebui să se lămurească odată în toate minţile romîneşti că din momentul prăbuşirii Rusiei, a încetat chinul sufletesc al acelor Romîni pe care-i îngrozea spectrul unei Rusii victorioase, şi care a fost răstălmăcit ca un sentiment antinaţional.

Dar dorinţa este una, şi credinţa în posibilitatea realizării ei, este alta. Este adevărat că au fost Romîni care n'au crezut că evenimentele se vor întoarce, cum s'a întîmplat, deatotului tot. Dar aceasta nu constitue un act de trădare de neam. Indoiala a alunecat şi în sufletele „naţionaliştilor": „Părea că Dumnezeu şi-a întors faţa dela noi. Toate se năruiau în jurul nostru. Fraţii se învrăjbeau între ei, ţara era fărîmată *şi cei mai tari începeau să se clatine în credinţa lor.*" [1] Azi, din toate colţurile răsar profeţi care au prevăzut totul, şi prăbuşirea Rusiei care ne-a dat Basarabia, şi desmembrarea Austro-Ungariei care ne-a dat Ardealul. Nu mă sfiesc a mărturisi că n'am avut aşa adîncă pătrundere. Am avut clipe de amară desnădejde. Fericiţi cei ce nu s'au îndoit niciodată, în timpul fazelor atît de deosebite prin care am trecut în războiul nostru, dela ocuparea Bucureştilor până la ocuparea Budapestei: înfrîngerea, trădarea rusească, perspectiva unei păci separate pe socoteala noastră, putinţa unei păci de tranzacţie între grupările beligerante!

VI

Acestea fiind constatările impuse de realitatea faptelor, nu prezintă decît un interes de psihologie a vremurilor, consideraţiile sentimentale sau de filozofie transcendentală cu care a fost însoţită acţiunea militară întreprinsă de Romînia alături de Rusia.

S'a scris spre pildă că războiul nostru alături de puterile înţelegerii se *impunea în primul rînd* „fiindcă într'acolo era dreptatea, fiindcă din partea opusă venea agresiunea, fiindcă onoarea şi solidaritatea omenească ne comandau să sărim în ajutorul celor atacaţi." Numai „*în a doua linie* venea ideia liberării fraţilor." [2] O astfel de concepţie a fost împărtăşită de foarte mulţi la noi. Incă dela 1850, N. Golescu scria lui I. I. Filipescu: „Trebue oare să maimuţărim Franţa până şi în defectele ei?...

1. Vlăhuţă în „Dacia", Ianuarie, 1919.
2. D. Costa-Foru.

Noi, cestălalți, nu avem decît un singur partid: al fericirii țării noastre; n'avem decît un singur strigăt: trăiască Romînia!" [1] Totuși, Romînia a fost singurul stat a căruia acțiune a fost hotărîtă în mare parte de considerații sentimentale. [2] Numai la noi s'a manifestat mîndria de a lupta alături de o anumită putere, oricare ar fi consecințele. Cu sentimentele nu se discută. Deaceia și așa zișii „germanofili" au fost porecliți „ticăloși cu argumente." Știam însă din istorie că sentimentul în politică este un lux primejdios mai ales pentru statele mici, care au servit deseori ca „monedă de schimb" pentru împăciuirea celor mari.

O altă pană autorizată a scris că „ceiace ne-a făcut să ridicăm armele, a fost dorința legitimă de a ne da tributul în tabăra acelora care au proclamat întronarea principiului naționalităților." [3] Decît, noi am ridicat armele alături de Rusia, care nu reprezinta, — și nu numai în ce ne privește, — principiul naționalităților și care, dacă ar fi fost victorioasă, la masa verde, ar fi adus mari știrbiri acestui principiu.

Războiul a fost, e adevărat, declarat de Germania, unde casta militară, marea proprietate rurală și cîțiva mari industriași au influențat hotărîrea împăratului șovăelnic, folosindu-se de mobilizarea rusească. [4] Franța a intrat deci în războiu ca să se apere. Anglia, la rîndul ei, a tras sabia cînd violarea neutralității Belgiei punea în joc atît onoarea ei de putere garantă, cît și interesele ei amenințate printr'o înaintare germană spre coastele de nord-vest. [5] Italia a intrat în războiu pentru a-și asigura interesele din Adriatica. In fine, Statele-Unite s'au hotărît și ele, după multă îndoială, cînd perspectivele de heghemonie germană s'au părut amenințătoare pentru interesele capitalismului american. [6] Deaceia președintele Wilson, uitînd de cele 14 puncte, a declarat într'un discurs dela 15 Sept. 1919 că „acest războiu a fost comercial și industrial. El n'a fost un războiu politic... Cu Liga Națiunilor, direcția financiară va fi a noastră (adică a Statelor-Unite), supremația industrială va fi a noastră, avantagiile comerciale vor fi ale noastre." [7]

Fiecare stat beligerant, atît dintr'o grupare cît și din cealaltă, era, cu drept cuvînt, preocupat de asigurarea proprillor sale

1. Aricescu, Corespondența secretă, p. 33.

2. Un articol plin de realism asupra schimbărilor după interese în grupările statelor, a publicat un strașnic naționalist, d-l C. Bacalbașa, în „Adevărul" de Sîmbătă 21 Aug. 1920 subt titlul „Interese și sentimente". Sînt totuși naționaliști care cred sau se fac a crede în veșnicia unor anumite constelații politice europene.

3. General Averescu, Filism și fobism, în „Indreptarea", de Sîmbătă 19 Aprilie 1919.

4. Memoriile lui Gerard, I, 77 9. De aceia denunță el „Kaiserismul" ca sistem, nu persoana Kaiserului (ibid. II. 41, 155–7, 274).

5. Ibid. I. 110. II, 297–9.

6. Citații la C. Stere în „Viața Romînească", XII (1920), 195.

7. Citat în Stere, l. c., 196.

interese. Deaceia Franța, în chiar timpul războiului, încheia acorduri *secrete* cu Rusia prin care, în schimbul fruntariei Rinului, îi recunoștea pretențiile asupra strîmtorilor și *Poloniei.* [1] Deaceia, pentru a se atrage Italia în războiu, i se făceau concesii pe coastele Adriaticei pe care Serbia, cînd le-a aflat, nu le-a putut primi. Deaceia, istoricul francez Barthélemy, într'un articol din *Mercure de France*, vorbind de Liga Națiunilor, consideră frazeologie goală a crede că ceasul biruinții ar fi sunat de astă dată pentru satisfacerea aspirațiilor idealiste. Acest ceas, căruia unii vor să-i dea un caracter îngeresc, nu se deosebește, zice Barthélemy, de celelalte ceasuri de biruință din istorie și asigură deci interesele biruitorilor. Alt cugetător francez, Gustave Le Bon, spune și el că „dreptul și justiția n'au jucat niciodată nici un rol, de cîte ori a fost vorba de relații între popoare cu puteri inegale" și de aceia trebue „să lăsăm la oparte vorbăria copilărească a pacifiștilor despre pacea prin triumful dreptului. Dacă o pace durabilă se obține, nu dreptul o va crea, dar necesitățile economice și sociale superioare tuturor voințelor." [2]

Conferințele ce s'au încheiat prin tratatul acla Versailles au confirmat pe deplin aceste adevăruri. „Invingătorii în războiul mondial, scrie francezul Francis Delaisi, [3] renunță la visul glorios de a libera popoarele subjugate și se ocupă a le smulge combustibilul necesar mașinilor și cuptoarelor lor." Iar profesorul englez Keynes, fost delegat al Angliei la conferință, de unde s'a retras în semn de protestare, scrie și el că „s'a văzut un războiu început pentru a apăra sfințenia îndatoririlor internaționale, isprăvindu-se prin călcarea desăvîrșită a uneia din cele mai sfinte îndatoriri de către sprijinitorii acestor idealuri, cînd au ajuns biruitori." [4] Și principiile n'au fost uitate numai față de învinși [5] dar și față de unii aliați. Am avut și noi dreptățile noastre. [6] Dar se vorbise atîta de „dreptate" încît trebuia făcut ceva pentru a salva măcar aparențele. Și s'a inventat atunci spre pildă sistemul „mandatelor" Ligei Națiunilor asupra unor anumite teritorii, sau categoria statelor cu interese „limitate." [7] Toate acestea sînt omenești și firești. Cea mai blîndă calificare ce se poate da sentimentului celor ce nu se pot dumeri, este cea hărăzită de realistul Clemenceau visătorului Wilson: „o nobilă nevinovăție" (une noble candeur).

1. D'Estournelles de Constant. Que devient la Société des Nations? L. c. 387.

2. L. c. 346.

3. Le pétrole. Recenzie in „Viitorul" de Duminică 26 Dec., 1920.

4. Citat în Convorbiri Literare, anul 52 (1920), p. 509.

5. Argentina se retrage din Liga Națiunilor „pentrucă nu s'au respectat principiile de admitere a tuturor națiunilor... punct indispensabil pentru îndeplinirea înaltelor scopuri ale adunării" (Le Temps, 14 Dec., 1920).

6. Cea mai recentă, a ministrului nostru de finanțe la Spa (Le Temps, 14 Dec. 1920).

7. D'Estournelles de Constant, l. c..

In fine, le-a mai plăcut unora să vază în războiul mondial „ultima bătălie între lumea veche, pe care o reprezentau puterile centrale... și lumea nouă pe care o reprezentau democrațiile din apus..." [1] Lupta s'a dus într'adevăr în contra „Kaiserismului", dar nu de dragul principiilor democratice, dar de teama heghemoniei germane. De aceia de partea democrațiilor apusene putea sta și Rusia, numită cu drept cuvînt „focarul de reacțiune mondială". [2] Democrația, după războiu, este hărțuită atît de partidele burgheze care cred că are nevoe de multe corective, [3] cît și de teoriile sociale extremiste care o privesc ca o ficțiune. [4] Mai apropiați de adevăr par a fi acei pentru care rezultatul războiului va fi apropiata prăbușire a burgheziei capitaliste și instituirea dictaturii proletariatului. [5] Dar desigur aceasta nu va fi o consecință voită de biruitori, ci o urmare indirectă a modului cum au înțeles să închee pacea, preocupați de zdrobirea pentru totdeauna a Germaniei. Tratatul dela Versailles, zice Keynes, a creat „o Europă neproductivă, neocupată, dezorganizată, sfîșiată de certuri interne și de uri internaționale... Ea se războește, ea moare de foame, ea pradă, ea minte". [6] Pe un astfel de teren nu-i de mirare să încolțească revoluția.

V

Nu! „Germanofilii" n'au fost împotriva idealului național. Pentru ei, hotarele naționale erau Nistrul la răsărit și Tisa la apus, și credința lor era că drumul spre Ardeal duce prin Basarabia, *cum de fapt a și fost*. „Germanofilul" prin excelență, Petre Carp, zicea la 1901: „ideia conservatoare este că politica externă nu poate să fie politică de partid, pentrucă, în ultimă instanță, oricare ar fi deosebirea între noi, *în inima fiecăruia dintre noi e același gînd, aceiași aspirație, adică mărirea acestei țări*, și nu rămîne altceva decît lucrarea intelectuală care te face să judeci care sînt momentele în care poți să dai ideii *un început de realizare*" [7] Iar în ajunul intrării noastre în acțiune, tot Carp declara în Camera liberală că „fiecare vreme are sarcina ei *în mersul înainte spre ideal*" și că „ce va aduce un viitor îndepărtat, aceasta se sustrage vederii noastre". [8]

Un viitor apropiat, prin împrejurări care au depășit prevederile tuturor oamenilor de stat, și nu numai dela noi, a realizat în loc de idealul național parțial, idealul integral. Și acest

1. D. Take Ionescu la o întrunire a partidului democrat („Adevărul" de Luni 30 Iunie 1919).
2. C. Siere, în „Viața Romînească", XII (1920) p. 109.
3. Lysis, Vers la démocratie nouvelle, Paris, 1920, p. 30, 35
4. Sindicalismul și bolșevismul.
5. Sanielevici, Filozofia războiului, în ziarul „Lumina"...
6. Citat în „Viața Romînească", l. c. 189.
7. O pagină din viața partidului conservator, Buc., 1901, p. 130
8. „Moldova" dela 11 Martie 1915.

ideal s'a realizat în ordinea concepută de „germanofili", mai întâiu Basarabia, prin prăbușirea Rusiei cu care ne aliasem, apoi Ardealul. Insuși D. I. Brătianu a recunoscut că am „eșit din acest războiu cu roade pe care nu le-ar fi putut da decît *două* mari războae europene: am ajuns la Nistru, și am ajuns la Tisa". [1] Este mărturisirea acestui fapt evident că realizarea idealului nostru integral n'a fost urmarea firească a războiului pornit alături de Rusia.

Printr'un concurs fericit de împrejurări, tocmai cînd ne credeam pe marginea prăpastiei, lucrurile s'au întors în favoarea noastră și am putut vedea visul nostru de secole împlinit. [2] Este simbolică întîmplarea că ordinul pentru trupele romînești de a ocupa Basarabia a fost dat de guvernul Brătianu, iar cel pentru ocuparea Bucovinei de guvernul Marghiloman.

Rezultatul obținut corespunde astfel năzuințelor naționale supreme ale *întregei* suflări romînești. Tocmai deaceia, excluderea așa zișilor „germanofili" dela manifestările de obștească bucurie, n'a dovedit decît reaua credință, neînțelegerea sau patima oarbă a celor ce au pronunțat ostracismul.

Intreaga desfășurare a războiului nostru întărește în credința, pe care o împărtășea Maiorescu, că evoluția popoarelor este independentă de acțiunea conducătorilor,—a căror influență este numai aparentă,—și că se desăvîrșește prin imboldul tainic al unei voințe sau inteligențe supreme, în afară de noi și deasupra noastră.

Deaceia a putut scrie Gustave Le Bon următoarele rînduri care ar trebui să dea de gîndit celor ce nu se îndoesc de pătrunderea spiritului lor: „A face procesul evenimentelor împlinite, a distribui răspunderi, ocară sau laudă, este o treabă copilărească... Păpușa care, inconștientă de sforile care o pun în mișcare, ar batjocori sau lăuda mișcările altor păpuși, ar greși desigur grozav". [3]

Deaceia gîndindu-mă la discordiile, prigonirile și chiar profanările care au aruncat o umbră atît de urîcioasă pe tabloul măreț al supremelor jertfe cași al supremelor bucurii, voiu încheia cu observația lui Voltaire că Creatorul nu ne-a dat inimi ca să ne urîm, după cum nu ne-a dat ghiare ca să ne sfîșiem, iar dacă uneori prostia, pasiunile sau fanatismul pare că triumfă, cuvîntul din urmă îl are tot rațiunea.

Ioan C. Filitti

1. „Viitorul" de Marți 20 Noembrie, 1918.
2. Discursul generalului Averescu, prim ministru, la Cernăuți. „Indreptarea" de Vineri 28 Mai, 1920.
3. Psychologie du socialisme, p. 447.

SONETE

Zmăul

Copii, vreau Libertatea să v'o cînt:
Oricît de sus în sfere zmăul sboară,
Avîntul lui e 'ntemeiat pe sfoară;
De-o rupe,—cade 'ndată la pămînt.

Şi-oricare altul, vulturesc avînt,
E susţinut de-aripa lui uşoară;
De apă-i ridicată, piuta, doară...
Iar nourii sunt înălţaţi de vînt.

În Haos chiar, fantomele de stele,
Legate 'n firul forţei dintre ele,
Valsează nebulosul lor poem...

...Şi toţi suntem ca zmăul de hîrtie;
Iar lanţul este sprijinul suprem
Al Libertăţii noastre 'n veşnicie.

Metamorfoză

Mă văd un act de farsă... şi trăesc
În toată goala mea zădărnicie,
Ca o stupidă fantasmagorie
Pe care însu-mi o dispreţuesc.

Nefericire mie că gîndesc...
Şi că simţesc,—nefericire mie!
Mai bine-aşi fi rămas în veşnicie,
Nimicul către care năzuesc.

...Şi-am fost doar înainte de Deluviu,
O stîncă stearpă lîng'un mal de fluviu,—
Dar am eşit din visu-mi de granit...

De-atunci, mă sbat între Pămînt şi astre,
Ca o nălucă 'n creer de smintit,
Bătîndu-mi joc de rostul vieţii noastre.

Glasul Neamului

Eu sunt copilul mut al disperării:
Ori cît m'atingi,—scrîşnesc din dinţi şi tac;
Dar ca urzeală de Roman şi Dac,
Vărs uneori văpăi prin ţeava nării.

...Şi-aşa lăsat în voia întîmplării,
Întind spre Soare ramuri de copac
Şi tot mai largi în juru-mi le desfac,
Căci port în crengi vitalitatea mării.

Nu ştiu ce ţintă caut prin pustiu,—
Dar asta-i poezia: Să n'o ştiu;
De-aceia, fluerînd, merg înainte...

Iar cînd încerci privirea să mi-o 'nfrunţi,
Visezi şi tu, căci ea ţi-aduce-aminte
Melancolia codrilor cărunţi.

Digestia lui Yorick

„Alas, poor Yorick!—I knew him, Horatio; a fellow of infinite jest, of most excellent fancy".

Shakespeare—Hamlet

Sunt, regii, de carton,—cu-atît mai bine—
Iar eu... eu sunt spiritual bufon;
De-aceia 'nghit toți regii de carton
Și-i digerez apoi în glume fine.

De pildă: Boul Apis, în ruine,
Deși-a trăit cu fast de Faraon,
S'a 'ntors în grajd din vechiul său amvon
Și-i azi un simplu biftec pentru mine.

Sunt—idoli, zei și regi—de carnaval;
Iar eu, cu pofta mea de canibal,
Le devorez grăsimea lor prin veacuri...

Și-mi spun, căscînd, sătul de bunătăți,
Că toate majestățile sunt fleacuri
Și toate fleacurile, majestăți.

Eternul narcotic

„Nel labirinto intrai, ne veggio ond'esca".

Petrarca.

Amorul e o drogă cabótină,
Care ne 'ncîntă cu-amăgirea sa
Și ne îmbată cum ne-am îmbăta
Cu opium, eter, sau cocaină.

E-o criză de halucinații plină,
Ce prinde eul a ni-l consuma
Și ni-l reduce pân'a ne lăsa
Răpuși de ea, ca fierul de rugină.

Pentru-a lupta cu-acest vulcanic spasm,
M'am îmbrăcat în zale de sarcasm
Și mi-am condus cu brațul sigur barca...

Dar prins în laț de-un trandafir de Mai,
Mă clatin pe prăpăstii ca Petrarca,
Stînd atîrnat de-un fir de păr bălai.

Mihai Codreanu

Demostene Botez

D. Demostene Botez, care ocupă în poezia romînă actuală un loc de primul rang, n'a fost un precoce. La debuturile sale, în cei doi-trei ani înainte de războiu, d-sa era un poet prea direct-sentimental, puțin cam flasc și cam uniform și fără o pronunțată hotărîre de a ocoli căile bătute, deși cîteva bucăți de pe atunci au putut intra cu drept de egală cetățenie în *«Floarea pămîntului»*, ca de pildă frumoasa elegie «Castanii», cu versurile ei sonore și spațioase:

> Pe sub castani cu frunza mare eu mi-am purtat ades tristeța,
> Cînd părăsită sta de vorbă cu sine însăși tinerețe.

In deosebire de mai toți poeții noștri, d. Demostene Botez a dat mai mult decît făgăduia, fapt care constitue un pronostic favorabil viitorului său literar.

După războiu, am avut cu toții surprinderea plăcută de a întîlni în d. Demostene Botez pe altcineva și anume pe *cineva*, —un poet în toată puterea cuvîntului. S'ar zice că impresiile serioase, profunde și grave, simțite în anii teribili, adîncindu-i sufletul, i-au relevat sie însuși personalitatea sa adevărată. Aceste cuvinte nu vreau să spună că d. Demostene Botez a revenit un poet social, un poet revoltat sau, cel puțin, un poet de concepție în legătură cu zguduirile morale, pe care le-am suferit toți într'un fel sau în altul. D. Demostene Botez a rămas același poet subiectiv, cu atenția întoarsă încordat asupra propriului său suflet, pe care uneori îl detaliază fibră cu fibră, pe care alteori îl exprimă prin imagina, transfigurată de însuflețire, a lumii externe.

Efectul tranșeii a fost de altă natură: D. Demostene Botez s'a întors mai personal, mai profund, mai concentrat și mai tragic.

Numai o singură dată, acest poet *egolist* s'a uitat pe sine însuși, atunci cînd pierdusem podoabele țării și cînd a exprimat durerea tuturora în funebrele elegii, intitulate «Munții».

Și dacă ne-ar fi permis să exprimăm aici dorinți, am formula-o pe aceia ca d. Demostene Botez să poată ieși mai des din el însuși: Egotismul este o limitare.

D. Demostene Botez a fost—şi poate fi—revendicat de «moderniști». In adevăr, d. Demostene Botez este uneori poet de senzații, și de senzații curioase și stranii, de o stranietate care adesea nu e departe de a atinge morbiditatea, ca în minunatul «Somn», în care senzibilitatea se eliberează sau este pe punctul de a se elibera de controlul rațiunii,—ceiace ar putea constitui însăşi definiția unui aspect al modernismului—:

. . . .
Mă simt o greutate inutilă,
Pe care'n clipa ultim'o arunc.
Durerea doarme'n mine ca'ntr'un prunc
Şi dac'aş vrea să mişc un braț, mi-e silă.

Işi toarnă'n mine vechiul el contur
Mumia mea de vreme desgropată
Şi ca'ntr'o piramidă dărîmată
Se adînceşte'n noaptea dimprejur.

Imi pastişez, aşa, propria-mi moarte
Şi noaptea a trecut fără să ştiu.
Visez tăcut şi-adînc, şi'ntr'un tîrziu
De mine însu-mi viața mă desparte.

Această poezie conține o luxuriantă eflorescență de senzații interne. D. Demostene Botez introduce pentru întâia oară în poezia noastră acest fel de senzații, şi-l introduce în chip fericit. In acelaşi gen caşi «Somnul» este şi puternica halucinație organică «Intuneric».

Pagini ca acestea sînt impresionante prin sforțarea, încoronată de succes, pe care o face poetul spre a pătrunde, ca un scafandru, în subconştient ca să scoată perle. E o zămislire, o germinație de senzații, adesea de senzații penibile, la eclozlunea cărora asistăm (şi aceasta este o plăcere mai mult), urmărind sforțarea conştiinței de a surprinde şi formula ceiace e subt pragul ei,—sforțare însă uneori excesivă, căci are aparența unei încercări de a viola inconştientul, prin intervenirea prematură şi inoportună în procesul de gestație. In aceste momente, poetul e în clipa care precede imediat dezagregarea psihică, e în punctul de unde începe la unii decadentismul, la cei mai mulți şarada. Iar meritul d-lui Demostene Botez este că are arta de a rămînea înțeles, chiar şi atunci cînd exprimă ceiace este mai nelămurit în senzibilitatea umană. D-sa nu beneficiază de obscuritatea fondului, pentru a-şi îngădui obscuritatea formei. D-sa a înțeles că tocmai atunci este mai merituoasă victoria formei asupra fondului, cînd este mai dificilă.

Dar d. Demostene Botez nu e poet de pure senzații decît întîmplător. In genere d-sa este un poet de sentiment, şi unul din poeții cei mai profund sentimentali din literatura noastră.

Sentimentalitatea din poeziile sale, care adesea nu este cu totul lipsită de o uşoară nuanță de morbiditate, este uneori o melancolie apăsătoare, ca în «Dumineci», «Tristeți atavice»:

Tristeți adînci de iarmaroace,
De hăli cu cuşti şi panorame,
Tristeți de şubrede barace
Cu 'ntortochiate diagrame.

. . . .
Tristeți bolnave de flaşnete
Cu valsuri vechi şi anodine,
Tristeți şi moaşte de regrete,
Ce veac v'a îngropat în mine!

(Tristeți atavice)

alteori o exasperare sumbră, ca în «Singur», «Putrezim»:

Şi putrezeşte parcă'ntreg pămîntul,
Nici soarele nu-apare, nici n'apune,
Stau neclintiți copacii de cărbune
De teamă parcă să nu-i sfarme vîntul.

Şi pretutindeni ca'ntr'un țintirim
Mai goi de visuri, mai săraci de viață,
Inmormîntați în toamnă şi în ceață
Putrezim...

(Putrezim)

şi cele mai adese ori sentimentul misterului lucrurilor obişnuite, frica de semnificația realității banale, ca în „Sară tîrzie", „Amiază" etc.:

Zarea se tot lasă, se închide,
Sapă cineva adîncuri mute
Şi departe, după dealuri desfăcute,
Zările se termină livide

Tot pămîntul cade ca'ntr'o apă,
Cade-adînc, întunecat şi sferic,
Ca'ntr'o mină sapă întuneric
Cineva în jurul nostru, sapă.

(Sară tîrzie)

Iar cînd sentimentul e obişnuit, el are întotdeauna la d. Demostene Botez o nuanță cu totul personală, căci acest poet este original în accepția cea mai riguroasă a cuvîntului. D-sa nu face parte din nici o şcoală, nu are maeştri şi nu e deloc *livresc*. Intre d-sa şi lumea din afară sau cea lăuntrică nu se in

ierpune nimic străin în momentul concepției. De aici impresia de spontaneitate și de sinceritate—și de încîntătoare naivitate a versurilor sale.

In mai toate poeziile d-lui Demostene Botez, e un sentiment de necontenită mirare în fața lucrurilor, parcă poetul ar vedea pentru întâia oară realitatea.

Natură eminamente impresionabilă și sentimentală—poeziile d-lui Demostene Botez sînt foarte rar o idee, ca de pildă «Dumnezeire», care e cam compusă, ca toate poeziile cu subiect. Poeziile sale sînt mai degrabă un fior, o neliniște, o tremurare a sufletului.

Această particularitate a senzibilității sale, îmbinată cu o extremă delicateță de suflet, dă poeziei erotice a d-lui Demostene Botez un caracter cu totul deosebit. Din acest punct de vedere poezia «Fericire» (subiect în care poeții reușesc mediocru, pentrucă e banal și nepoetic) are o superioritate de netăgăduit în lirica noastră, căci nimeni la noi n'a redat pasiunea înfrigurată cu atîta fetișism și cu atîta castitate și în acelaşi timp cu un așa de ascuțit sentiment de îndoială în posibilitățile fericirii, și nimene nu a implorat cu un așa accent clipa—«să stea».

Dar poetul «Somnului», al «Intunericului», al «Duminicilor» și al «Fericirii», desrădăcinatul și intelectualul încărcat, dacă nu chiar copleșit de senzații și de sentimente, romanticul excesiv, ca să tranșăm cu un cuvînt, are, și nu putea să nu aibă, nostalgia dureroasă a vieții simple și a sănătății sufletești:

Sînt un străin,
Azi m'a uitat demult pămîntul,
Nici țarina nu mă mai știe,
Sînt ca un puf de păpădie
Pe care-i poartă veșnic vîntul.

(Desnădejde)

Subt povara acestui sentiment, poetul aspiră la comuniunea cu natura și are uneori sentimentul că aspirația i s'a îndeplinit:

Mă'ntorc acasă încărcat
Ca o albină
De soare mult ce-am adunat
Pe dealuri de lumină.

. . . .

Gîndirea nu-mi mai pare grea,
Nu mă mai doare.

(Intoarcere)

Dar este o iluzie. Poetul nu reușește să devină om al pămîntului. El va rămînea întotdeauna un înstrăinat și un nostalgic:

Dar parcă mă elimină Natura,
Mă simt străin de'ntreaga-i sărbătoare,
Abia suport a codrilor suflare
Şi-mi port ridicul printre pomi statura.

(Ironie)

Viața de altădată, stăruindu-i cu putere în minte, îi va da cel mult imagini de contrast, pentru a-și exprima sentimentele «moderne» ale desrădăcinatului.

*

Resursele d-lui Demostene Botez sînt bogate. D-sa are o remarcabilă forță de creație. Poezia sa este în întregime o poezie de inspirație. Iar inspirația sa este completă. Vreau să spun că la d-sa nimic nu e voit, combinat. Acest poet inventează deodată și realizează dintr'odată. Se pare că d-sa chiar abuzează de acest dar, de această vivacitate și prospețime a senzibilității și a imaginației. In orice caz d-sa pune totul (și aceasta este prea mult) în spontaneitatea inspirației. De aceia uneori produce impresia că nu se exprimă complect, că n'are răbdare de a realiza întreaga sa viziune, ca de pildă în versurile:

S'aude liniștea... E tot sonor
E ca un clopot care nu'ncetează,

(Liniște de iarnă)

din care abia înțelegem că prin «nu'ncetează» d-sa vrea să evoce vibrațiile armonice ale clopotului,—imagină atît de justă a tăcerii care se aude în văzduhul vibrant de iarnă.

Dar trebue să adăogăm că adesea nesiguranța în expresii și chiar imperceptibila neglijență dau un farmec versurilor sale—farmecul lucrurilor naturale și spontane.

Puterea și spontaneitatea inspirației sale se vădesc perfect în forma sa. D. Demostene Botez are *sinceritatea formei*. D-sa nu traduce niciodată senzația. Imagina apare în acelaşi timp cu impresia. Imaginile d-lui Demostene Botez nu sînt numai nouă. D-a nu are numai procedeul său original de a imagina. De cele mai multe ori imaginile lui sînt oarecum neașteptate și totuși parcă predestinate, așa sînt de firești și de juste. Aceste imagini rezultă de multe ori dintr'un epitet pus pentru prima oară lîngă un cuvînt și pus parcă cu forța—și totuși dînd impresia că trebuia pus.

D. Demostene Botez este un bogat risipitor de imagini. Uneori are cascade de imagini rare:

Stă patul alb de perne troenit,
Ca încrustat în sînuri de fecioare,
E ca un bloc neregulat de soare
Căzut şi împetrit.

Ca un reflex de lună solitar
Stropit acolo neglijent şi fin,
Schiţează-un rug imaculat de crin
Pentru jertfirea unui vis bizar.

Ca'ntr'un gheţar în care-ai fi topit
Cu trupul moale gheaţa dimprejur,
A mai rămas fluidul tău contur
Uşor săpat în patul răscolit.

(Interior)

Uneori imaginile prin amploarea lor, prin cortegiul de stări sufleteşti pe care le evoacă, ridică bucata până la simbol, ca în «Dimineaţa», în care se zugrăveşte şi se cîntă faptul zilei mai splendid decît oriunde aiurea în literatura noastră:

Din soare,
Ca pe gura unei amfore prea plină
Răsturnată
De pe-un umăr gingaş de virgină,
Dimineaţa
Toarnă din belşug lumină
Peste valea toată.
. . . .
. . . .
Şi Dimineaţa,
Inseninîndu-şi de răcoare faţa,
Cu părul ei de aur despletit,
Ridică amfora ei plină
Tot mai sus,
Şi-acum în picioare,
Pe zarea dela Răsărit,
Toarnă mereu din soare,
Până ce moare
Cu faţa la Apus.

Ceiace face ca poezia d-lui Demostene Botez să fie încîntătoare este mai ales forma ei, strălucirea şi frumuseţea culorii, şi perfecta ei adaptare la fond. La d. Demostene Botez fondul şi forma, poezia şi arta, se suprapun perfect.

Incă odată, creaţia la acest poet este spontană, dintr'odată, prin izbucniri de inspiraţie. Sentimentul apare dela început ca o închegare de senzaţii, ori se rezolvă în senzaţii. Iar aceste senzaţii se îmbină în imagini, care sînt nu numai juste, dar şi *frumoase*.

D. Demostene Botez are apropieri cu «modernismul» şi în formă, şi anume în acelaşi măsură, în care are apropieri şi în fond.

Forma liberă la extrem este o rebeliune împotriva tuturor condiţiilor versului: împotriva măsurii, a ritmului şi a rimei. Condiţiile versului fiind naturale, efecte ale fiziologiei, forma liberă este efectul oboselii nervoase—din societăţile ajunse la o extremă civilizaţie. Este neputinţa de a suporta regula, legea. In societăţile perfect sănătoase, regula e suverană şi inflexibilă—în artă caşi în morală. Aritmia în vers ar corespunde cu aritmia funcţiunilor unui organism degenerat. Esenţa versului, în romîneşte şi în alte multe limbi, este ritmul. «Vers» fără ritm este o contradicţie între termeni. Versul fără ritm este vers numai din punct de vedere tipografic. D. Demostene Botez în puţinele bucăţi cu formă liberă respectă ritmul. D-sa nu-şi ia oarecare libertăţi decît cu privire la rimă şi la măsură. Fără rimă, versul rămîne, fireşte, tot vers, dar rămîne şchiop, orb, mut, pentrucă şi rima e în legătură cu fiziologia, fiind o anumită exagerare a ritmului. In privinţa măsurii, trebue de observat că, în variaţiile ei, d. Demostene Botez nu e anarhic, are norme: oricît ar varia numărul de silabe al versurilor sale, există un raport muzical între numărul de silabe al versurilor corespunzătoare. Şi d. Demostene Botez realizează efecte fericite cu aceste variaţii în măsura aceleiaşi bucăţi. Versurile sale devin prin această «libertate» un mulaj mai potrivit pentru ceiace are de spus:

Undele ca nişte aripi ce-s tăiate de curînd
Se sbat,
Şi pe-adîncul apei roşii de amurg însîngerat
Mai palpită cînd şi cînd.

Dar însfîrşit, ceiace este esenţial e un lucru foarte simplu. D. Demostene Botez e un poet, care emoţionează şi încîntă. Aceasta este totul. Aceasta este poezia lirică.

D. Demostene Botez are însuşirea rară, mai ales în vremurile noastre, de a fi un adevărat poet liric.

G. Ibrăileanu

Henrik Ibsen

Perioada Filozofică *

In Roma cunoaşte Ibsen geniul latin cu plăsmuirea lui cea mai necontestată şi mai necontestabilă, — arta plastică care dă schema literaturii clasice pe care o inspiră, îl cunoaşte în operile lui culminante de relief şi colorit, de distincţiune şi inspiraţie, îl cunoaşte în belşugul lui plurisecular, în desăvîrşirea lui de formă şi armonie, de subtilitate şi farmec. In Italia mai cunoaşte Ibsen dărnicia naturii, care-i va inspira atîtea imagini şi concepţii luminoase şi care-l va ajuta să evoce şi să reinvie antichitatea romană cu o putere de realizare extraordinară. Culoarea şi relieful cu care ne înfăţişează Ibsen persoanele din „*Imparat şi Galilean*", alăturea de misticismul care alcătueşte nodul dramei, dau o îmbinare sufletească de un efect unic.

Ceiace se numeşte *teorie individualistă*, al cărui apărător fanatic este Ibsen, şi care în esenţa ei s'ar defini: dreptul nealterabil al individului la deplina dezvoltare a tuturor aptitudinilor, fără nici-o stînjenire din partea nimănui, teoria individualistă, zicem, se prea poate să fie la Ibsen o simplă inspiraţie poetică datorită mediului italian. In adevăr, orizonturile largi şi albastrul senin şi neţărmurit al Cerului dau şi nostalgia statornică a nesfîrşitului şi setea de deplină contopire cu firea, dau şi amăgirea unei desăvîrşite neatîrnări de omenire. Italia în special, cu toată seria organizărilor sociale felurite care au încătuşat-o în şirul vremurilor — militară, clericală şi altele, — Italia a rămas poate singura ţară, în care individul se simte slobod şi în care el poate visa şi trăi în largul lui.

In afară de imboldirea dată geniului său de către lumea latină din frumosul privaz, Italia,—Ibsen mai primeşte una hotăritoare dela filozofia germană, care în acel moment are o supremaţie nediscutată în Europa. Sîntem într'o vreme cînd

* Vezi V. R. No. 4, 1920.

intelectualitatea e în totul stăpînită de filozofia lui Kant, înfăţişată în patru variante de către cei patru urmaşi ai lui nemijlociţi: Hegel, Schelling, Fichte şi Schopenhauer. Filozoful care a avut cea mai mare înrîurire asupra lui Ibsen, ca de-altmintrelea asupra tuturor artiştilor, a fost Schopenhauer, singurul care-şi prezintă gîndirea în relief şi culoare, singurul care izbuteşte să stăpînească concepţia germană, împrăştiată şi nebuloasă din firea ei, până 'ntr'atîta încît să-i impue forme şi îngrădiri latine. Decît, teoria der „*Weltwille*" a lui Schopenhauer, în mînile lui Ibsen,—şi'n aceasta marele norvegian se apropie de Kant mai mult decît toţi patru kantiştii pomeniţi mai sus,—teoria, din metafizică devine psihologică şi morală.

Vom vedea mai tîrziu înfăţişarea ei de doctrină morală. Să-i arătăm mai întâiu pe cea psihologică.

Esenţa individului, ceiace constitueşte unitatea desfăşurării lui în timp, identitatea şi statornicia evoluării lui, demnitatea şi mîndria lui, puterea organizatoare şi stăpînitoare, este *voinţa*. Ei, ca unui cap hierarhic, trebue necondiţionat să i se supue porniri şi sentimente, idei şi aspiraţii. Numai o astfel de subordonare duce la armonie şi la izbîndă, poate da unitatea sufletească, identitatea individului de eri cu cel de azi şi cu cel de mîne, numai dînsa alcătueşte demnitatea de om.

Această teorie o desfăşoară Ibsen prezentînd voinţa subt trei înfăţişări osebite, în trei poeme magistrale: „*Brand*", „*Peer Gynt*", „*Imparat şi Galilean*".

In „*Brand*" vedem realizată această subordonare ideală. Poema Brand este o apologie a voinţii, o ilustrare artistică a imperativului categoric kantian. Cumpătat în mijloacele de exteriorizare, adînc în concepere, vibrant în realizare, poemul Brand, de o frumuseţă aspră şi hieratică, pare inspirat, caşi cele mai multe picturi ale lui Michel-Angelo, cu care are atîtea puncte de întîlnire, de vechiul testament.

„*Peer Gynt*" dimpotrivă este individualitatea lipsită de voinţă, deci de unitate, este personalitatea supusă exclusiv fluctuaţiunilor momentului şi subjugată de impresiile exterioare sau de accidentala împuternicire a instinctelor. La „*Peer Gynt*" două acţiuni succesive rămîn fără legătură, ba pot fi chiar absolut contrazicătoare. Peer are o inteligenţă ageră care-l ajută să iasă din orice încurcătură, are o fantazie destul de bogată ca să-i arate gama tuturor posibilităţilor ademenitoare, el rămîne însă neputincios în urmărirea unei ţinte, oricît ar rîvni la dînsa. Pecît Brand ne face impresia unei stînci, omogenă în constituţia ei, nealterată în forma ei, pe atît Peer este o fluiditate care ia forme felurite, după întîmplătoare impresii exterioare. Mlădierea este în concepţia lui Ibsen o slăbiciune şi o micime. Adaptarea la nevoile schim-

bătoare ale momentului, o scădere. Stană de piatră, caracter neînfrînt, iar scopul vieții,—un ideal.

In *„Impărat și Galilean"* Ibsen ne arată voința subordonată inteligenții. Eroul, Iulian Apostatul, este un tip analog cu regele de drept divin, din *„Pretendenții la tron"*. Un spirit de analiză care desface firul în patru, pornit veșnic spre cercetare și scrutare, iar această scrutare se face în dauna încrederii, în dauna inspirației, a energiei de hotărîre și execuție, și-i cășunează nu numai înfrîngerea, ci și moartea. Văzînd toate posibilitățile, el nu se poate hotărî nici pentru una; stăpînit de îndoială, el nu are puterea să îndrumeze energia altora și nici să și-o canalizeze pe a lui, într'o direcție unică. Neîncrezător în puterile și dreptul său, pururea șovăitor, Iulian este victima propriei lui inteligențe.

Caracteristica concepției lui Ibsen în toată această perioadă este apoteozarea voinții. Lucrul este firesc. Sîntem în vremea cînd lumea stă uimită încă de izbînda supraomenească a unui Napoleon, sîntem în vremuri cînd atot-stăpînitoare este filozofia kantiană, acea supramărire a energiei individuale.

In poema *„Brand"*, afară de miezul filozofic, pe care l-am văzut, Ibsen mai urmărește să deosebească concepția adevărat creștină, concepție de îndurare, de îngăduire, de caritate, de acea a protestanților de nord, care reduc credința la o schemă, la o formulă, la o doctrină sacă și îngustă, ce încătușează pe individ și-i înăbușă orice căldură și orice avînt.

Brand este un pastor protestant, un apostol popular care-și ia drept ideal de viață purificarea credinței și înălțarea bisericii. Doctrina lui *„nu din carte"*, cum zice el, *„ci din suflet"*, este îngenuncherea desăvîrșită a individului față de divinitate, este absorbirea lui deplină în credință, ceiace din punct de vedere psihologic nu-i decît subordonarea absolută și necondiționată a tuturor pornirilor unui ideal *ales*.

„Tot sau nimic" este lozinca lui.

„Fii cu tărie și sinceritate, ceiace natura sau voința ta te-a făcut",—iată învățătura lui.

Pentru a da un model viu poporenilor săi, Brand jertfește orice ambiție personală, jertfește dorința legitimă de un traiu mai bun, jertfește chiar familia și iubirile lui. Soția și mama sa îi spun adesea: „D-zeu e mai îndurător decît tine".

Mulțimea nu-l poate înțelege, cu atît mai puțin urma în această beție de sacrificiu și 'ntr'o mișcare de răzvrătire, îl ucide cu pietre. Inainte de moarte, cînd se vede zdrobit de cei pentru a căror îndrumare el jertfise totul, Brand se întreabă: „oare am cunoscut eu cu adevărat pe D-zeu?"

Un glas din ceruri îi răspunde: *„D-zeu este caritate"*. Indoiala, coardă foarte adesea folosită de către Ibsen, este aici de un mare efect dramatic, după încordarea eroică de o viață a lui Brand.

Rol însemnat mai are mulțimea care, întocmai corului

din tragediile antice, dă tonalitatea generală a acțiunii și îndrumează aproape în chip fatal spre desnodămînt. Gerd, o nebună născută din pacatul antecesorilor lui Brand și care, spre ispășirea acelui pacat îi va da lovitura ultimă, acea care-l ucide — inconștiența deplină care doboară conștiința cea mai luminoasă, viața brută care ucide idealul—e totdeauna în fruntea mulțimii. S'ar zice că Ibsen n'are mare idee de democrație.

Mama lui Brand este fire salbatecă. Agnès, soția lui, este tovarășa ideală, este sufletul care din devotament se înmlădie după acela al barbatului iubit, este gîndul care nu vede altă menire decît aceia de a îmblînzi soarta soțului, care nu cunoaște alte dorinți, altă voință, decît pe acele ale tovarășului ales. Agnès jertfește totul pentru Brand, până și iubirea ei de mamă, dar acest sacrificiu o omoară.

S'a zis că Brand este quasi-biografia lui Ibsen. Figura acestui apostol are toată frumusețea și măreția aspră și sublimă a sibilelor lui Michel-Angelo.

„Peer Gynt" este o poemă unde miraculosul mitologiei populare norvegiene joacă mare rol și care a inspirat lui Ed. Grieg o operă minunată.

Peer Gynt este un țaran norvegian de 20 de ani, îndestul de frumos și de voinic ca să placă fetelor de țară, dar leneș și fără alt capital sufletesc decît poveștile spuse de mama lui în lungile nopți de iarnă. Lăudăros și bătăuș, oridecîteori e sigur că protivnicul său nu-i poate ținea piept, gata să dispară pe nevăzute, în orice altă împrejurare. Are un vis: s'ajungă rege!

Lucrul nu este așa de extraordinar. Sîntem la 'nceputul veacului al 19-lea, atunci cînd Napoleon stăpînește lumea, și cînd în Suedia domnește un modest general francez. Atîta numai că Peer nu e omul să se apropie cu știință și voință de idealul visat. El e prea leneș și prea bicisnic. Peer așteaptă...

Peer Gynt încarnează fluctuația unui temperament care primește orice, care nu face osebire între vis și impresii reale, care reacționează la toate cu aceiași bunăvoință, cu aceiași seninătate de conștiință. Fără cel mai mic simț critic, fără nici-o putere de inhibiție, fără cea mai mică stăruință în cele hotărîte și complect lipsit de simțul răspunderii.

Mama lui ține să-l însoare. Peer nu se 'mpotrivește, dar nici nu o ajută la îndeplinire cu nimic. Intr'o dimineață află că Ingrid, fata pe care o alesese mama lui, se mărită. Fără cea mai mică tulburare, se duce să joace la nuntă. Aici vede pe Solweig, o arătare dumnezeiască, un fel de Gretchen a lui Goethe, care-l fascinează. Vra să joace cu dînsa. Mama fetei nu îngădue ca ea să stee de vorbă cu'n flăcău așa de rău văzut în sat. Pe temeiul acestui refuz, toți flăcăii îl iau

în rîs. Ca să-şi răzbune, Peer fură mireasa, care poate că n'aştepta decît atîta, şi fuge 'n munţi.

După scurt timp Peer alungă pe Ingrid şi se lasă ademenit de Fecioara verde, fiica regelui Trolilor.

Acum intrăm în lumea miraculosului. Trolii, nişte vieţuitoare subpămîntene, sînt oameni decăzuţi şi înjosiţi. Printre ei Peer poate ajunge la cinste mare, dar i se cer multe concesii, între altele să poarte coadă, ca animalele. Peer nu e omul scrupulelor... Dela un timp însă el se plictiseşte şi se răzvrăteşte... fugind.

Se întoarce acasă. Mama lui care e pe moarte, îi cere un preot, dar dînsul se teme să treacă prin sat. Îi vine o idee: ia biciul, se sue calare pe capătul patului şi improvizează o poveste întreagă, amăgind pe mama lui c'o duce la Sf. Petru, în raiu. Mama lui moare. Peer o lasă în plata Domnului şi fuge, ca să nu-l găsească cineva. Fuge în munţi. În coliba făcută pentru Ingrid, el găseşte pe Solweig, care a părăsit totul ca să-l urmeze.

Un moment de lumină în conştiinţa lui Peer, singurul din întreaga lui viaţă.

„Solweig, zice el, eu nu sînt vrednic de tine, sînt un păcătos.. dar aşteaptă-mă!" şi pleacă.

In actul al II-lea, 20 de ani mai tîrziu, Peer devenit un strugle-for-life-er de prima forţă, este în Maroco, în tovărăşia unui Englez, unui Rus şi a unui Francez – tipuri caricaturi—în faţa cărora vra să treacă drept om cult şi cu o inteligenţă superioară. Slăbiciunea lui de a se lăuda îi joacă festa. Cei patru cavaleri de industrie află despre bogăţiile lui, cîştigate în fel de fel de afaceri murdare—şi îl pradă. Iată-l pe Peer tot aşa de sarac la 40 de ani caşi la 20.

Alte afaceri, altă avere. Profet intr'un trib de beduini, unde Anitra, animalul primitiv subt formă de fată frumoasă, îl despoae din nou, Peer trece în Egipet – prilej pentru Ibsen să-şi desfăşoare minunata lui putere de a plasticiza—unde întîlneşte un *mare* învăţat şi filozof german, care-l uimeşte şi care la rîndul lui, înmărmurit de înţelepciunea şi ştiinţa norvegianului, îl pofteşte să vie la Academia din împrejurimile Cairului unde poate să-l proclame... „*regele*" învăţaţilor. Peer, deşi aspirase la altfel de putere regală,—la auzul vorbei, care îi răsunase în urechi o viaţă, se lasă ademenit. Care nu-i este mirarea că aşa zisa Academie, nu-i decît o casă de nebuni, iar cel care-l invitase un simplu client al ei?

Acest stabiliment de alienaţi îi slujeşte lui Ibsen să caricatureze mai multe personalităţi din Suedia precum şi cîteva mişcări culturale pe care el le socoatea nepotrivite.

Umilit Peer se duce în America, unde strînge o avere nouă, iar la 60 de ani se întoarce în ţară.

Nava cu care vine face naufragiu drept în faţa Norvegiei, iar Peer scapă ucizînd pe bucătarul vaporului pentru a-i lua scîndura de salvare.

Iată-l în satul său, sarac cum plecase cu 40 de ani în urmă. Nimeni nu-l cunoaşte, nimeni nu-l aşteaptă, nimeni nu-l doreşte. Nici-o legătură între dînsul şi pămîntul natal, şi nici-o legătură cu viaţa. Şi scrutîndu-şi trecutul, acum cînd puterile nu-i mai îngădue să înceapă dela capăt, bagă de samă că viaţa lui n'a folosit nimănui şi nici lui însuşi. Un egoism searbăd pe care s'au înşirat evenimente fără legătură.

Ce frumos simbolizează Ibsen părerile de rău ale omului care nu-şi mai găseşte un motiv de existenţă.

„Sîntem gîndurile ce trebuia să le gîndeşti", zic frunzele. „Sîntem faptele ce trebuia să le făptueşti", zice iarba. „Sîntem lacrimile ce trebuia să le verşi", spune roua.

Peer vrea să moară. Mama lui i se arată şi-l mustră că din frică, un motiv aşa de josnic, el nu i-a adus preot la moarte şi i-a aruncat sufletul în iad pe vecie. „Iadul?" Iată ce mă aşteaptă. Tulburat şi înspăimîntat, vrea totuşi să moară. La chemarea lui moartea se îndură şi vine, dar cînd îi cercetează viaţa, nu vrea să-l iee.

„Viaţa ta nu e viaţă, trebue să începi dela capăt". Să reînceapă? Cu nici-un chip! La rugăminţile lui, moartea se înduplecă cu o condiţie: „dă-mi o dovadă, una singură măcar, că ai fost şi tu cîndva acelaşi, că ai fost tu însuţi."

Şi atunci Peer cutreeră sate şi oraşe, munţi şi văi şi nu găseşte dovada. În desnădejdea lui se duce la coliba zidită pentru Ingrid şi găseşte pe Solweig, Solweig care-l aşteaptă...

Ce ironie dureroasă la Ibsen! Ca să-l aştepte Solweig 40 de ani, era nevoe să nu-l fi văzut decît cîteva minute. Ca să poată avea încredere în el, a trebuit să nu-l cunoască...

Nenorocita de Solweig îl aşteaptă cu aceiaşi iubire, cu aceiaşi credinţă.

Şi cînd moartea repetă: „dă-mi o dovadă că în viaţa ta ai fost o singură dată tu insuţi, c'ai fost acelaşi, neschimbat şi statornic", Solweig zice: „Peer a fost *totdeauna* acelaşi, *totdeauna* el însuşi, în gîndul meu, în dragostea mea, în credinţa mea".

Iată ceiace va răscumpăra păcatele lui Peer: scrupulul pe care l-a avut faţă de Solweig, şi iubirea acesteia rămasă neîntinată.

Moartea ia sufletul lui Peer, pe cînd Solweig îl leagănă în braţele ei, îngînînd un cîntec de leagăn: „tu scumpul, tu scumpul meu copil."

In „*Impărat şi Galilean*" eroul este Iulian Apostatul, în realitate inteligenţa modernă chinuită de analiză.

In actul I Iulian, creştin, se simte foarte nenorocit. Îl doare contrastul dintre doctrina curată, senină, severă, care-l ademenise şi purtarea zilnică a coreligionarilor săi. Il doare mai ales constatarea că această doctrină încătuşează pe individ şi-l nimiceşte, îi înăbuşă orice pornire spre lumină, spre fericire, spre ideal.

„Nu-i destul de frumos creştinismul", zice el şi se întoarce la păgînism. Dar aci alte dezamăgiri. Toată religia se reduce la

forme goale, schematice, fără nici-o căldură, fără nici-o inspirație, fără nici o credință.

„Păginismul nu mai este adevărat", strigă Iulian; și pentru a da o mingiere îndureratului său suflet, se îndreaptă spre filozofie. Scrutează doctrinele filozofice toate și toate școlile filozofice le cercetează și de-abia află puțină mingiere la misticii orientali, care vestesc sosirea unei nouă religii, „*domnia a III-a*" cum o numesc ei, doctrină care va ști să împace principiul păginismului, cultul frumosului, cu acel al creștinismului, cultul ființii morale.

Din răspunsul mistic și nebulos al oracolului, care face această prezicere, Iulian înțelege că el este omul ales de către destin ca să realizeze acea *domnie a III-a* și se întreabă cu teamă dacă o va face cu condeiul sau cu sabia.

Împrejurări politice prielnice, ambiția lui care se ridică, îl fac să ia armele împotriva împăratului și să ajungă la tron.

Iată-l în putința de a înfăptui *domnia a III-a* în numele căreia luptase. Dar eroul cade. Din motive josnice, nemulțumiri personale, ca înșelarea soției lui, care rămăsese creștină, și sfidarea foștilor săi coreligionari, Iulian hotărăște prigonirea creștinilor. Forțele mărunte și răzlețe ale acestora devin însă putere supraomenească și-l doboară. Într'o luptă, Iulian cade lovit de săgeata unui creștin, fost prieten al său.

„Ai învins, Galileene", strigă Iulian; iar după cîteva clipe: „soare, soare, de ce m'ai înșelat?"

Cele două personaje mai însemnate, din punctul de vedere al analizei sufletești, după Iulian, sînt Elena și Macrina. Elena, soția lui Iulian, creștină ca doctrină, păgînă ca porniri. Macrina, creștină adevărată, care în fața cadavrului lui Iulian, al aceluia care-i prigonise pe dînsa și pe coreligionarii săi, nu găsește decît vorbe de îndurare, de îngăduire, de iertare.

„*Brand*" și „*Peer Gynt*" sînt în versuri de o frumusețe, zice-se, neperitoare.

„*Împărat și Galilean*", operă de erudiție, cu o putere de reînviere, de înviorare, de evocarea trecutului, cu un colorit de misticism tulburător, cu o tărie de sugestie extraordinară, e probabil una din creațiunile cele mai mărețe ale veacului.

După publicarea ultimei opere, care reprezintă 10 ani de meditare și de muncă, Ibsen se reculege. El studiază, iar cînd va relua condeiul, va deveni campionul școalei realiste.

A. Conta-Kernbach

Cronica literară

L. Rebreanu: „Ion"

Într'o icoană complexă, vie fără exuberanță, bogată în amănunte de observație, interesantă totuși prin linia ei generală, d. Liviu Rebreanu ne-a înfățișat, cu primul său roman, *Ion*, viața românească a Ardealului. Sînt două sau chiar trei acțiuni de însemnătate care își încrucișează firele lor, derivă și încrucișează acțiuni secundare, pentru a ne prezenta, într'o figurație de peste optzeci de persoane, mai întîiu șirul populației rurale, apoi acea burghezie intelectuală așa de caracteristică vieții românești de dincolo și care acolo primește numele de „inteligență", contactul dintre aceste două pături însfîrșit, și contactul lor comun cu fosta pătură stăpînitoare maghiară. Ba chiar, la un moment dat, firul acțiunii aduce față în față reprezentanții ei lumii de dincolo cu personagii din vechiul regat și scena care se înfiripează atunci e din cele mai interesante. Simțim cum fiecare caută să-și salveze mica vanitate personală, — personagiile sînt divergente, — dar cu vioiciunea care trebue să fie aceiași în Ardeal ca și în Muntenia, grupul de inteligenți reușește să se unifice într'un entuziasm sociabil și fără adîncime. E ceva din situația unor rude îndelung despărțite și care, temîndu-se reciproc, ajung la o reapropiere. În cele din urmă, Titu Herdelea, fiul dascălului din Pripas, un băiat căruia i se publicase versuri în „Tribuna", trece munții în gîndul avîntat al luptei naționale. Dela București, tînărul luptător trimete părinților săi o scrisoare în care nostalgia lui de-acasă nu se deosebește bine de ușoarele deziluzii ale începuturilor; în curînd însă romanul se termină. Dar chiar și prin această ultimă trăsătură, se vădește intențiunea autorului de a pregăti o icoană a vieții românești de pretutindeni.

Deocamdată însă, interesul cade asupra relațiunilor proprii Ardealului. Nu trebue să facem totuși greșala de a crede că d. Rebreanu ne-a oferit un roman social, în înțelesul strict al cuvîntului. Dramatismul lucrării nu privește atingerea claselor sau a națiunilor. Trebue să ocolim însă și cealaltă greșală, inițiată în mai toate recenziile închinate acestui roman, și care acordă întreaga însemnătate simplului conflict psihologic. Mai mult decît atît, romanul prețuește printr'o anumită *intuire a rasei*, în care feluritele episoade se unifică și-și dobîndesc înțelesul lor adînc. Apoi constatarea acelei „obiectivități" din care s'a făcut însușirea esențială a romanului, poate fi dreaptă, dar e puțin sumară. Cele două volume care îl constituesc poartă subintitulările: *Glasul Pămîntului* și *Glasul Iubirii*, într'o intențiune oarecum romantică. „Obiectivitate" nu poate însemna nu știu ce înșirăinare de propriul tău subiect. Obiectivitatea nu privește decît discrețiunea artistică a mijloacelor de realizare. E util să deceuțăm însă elanul generator al unei concepții: viziunea etnică.

Căci fără aceasta ce ar fi romanul și ce ar rămîne orice operă poetică?

Oricum, d. Rebreanu nu ne-a oferit un roman social. Opera sa n'ar fi pierdut totuși nimic dacă relațiunile dintre anumite personagii ar fi fost precizate în semnificația lor general-socială. Dimpotrivă, pe alocuri, operația aceasta ar fi atenuat o anumită uscăciune care ține de natura imaginației autorului nostru. Imaginația aceasta e fără strălucire, exclude pecii poate natura, preferă monstruosul; iar dintre senzații alege pe acele fără trup și plasticitate, oboseala, iritările difuze, toate impulsiunile. Astfel, mai multă vioiciune în contactul personagiilor, o suprafață mai largă și mai variată a acestui contact, ar fi înmulțit, poate, numărul paginilor, dar ar fi dat pitorescul care adeseori lipsește. Așa, de pildă, din prezența unei națiuni stăpinitoare deosebite, viața Ardealului avea o înfățișare specială. Națiunea romînă nefiind chemată să conducă și să stăpinească, diferențiarea pe clase, atribuțiuni și prin urmare mentalități rămăsese sumară. Exista o țărănime și exista o burghezime oarecum rudimentară. La intelectualii care treceau Carpații ne plăcea uneori să prețuim o sănătate primitivă, o îndrăzneală simplă a cuvîntului și gîndului, un fel de integritate care crease și vorba „regenerării prin Ardeal". Era poate rodul cel mai bun al Ardealului. Apoi, „inteligența" care se formase, păstra cu țărănimea care o produsese, un raport caracteristic tuturor regiunilor romînești, caracteristic însă mai ales Ardealului. Un fel de „păstorie", o conducere sufletească, prestigiul local al preotului și învățătorului. Situațiunea acestor „păstori de turmă" crease și generalizase un fel de dogmatism național, un idealism pe care purtătorii lui neștiind să-l varieze, să-l înmlădie, să-l rafineze, îl mențineau, dimpotrivă, într'o *rigiditate* cu care spiritele libere nu s'au putut niciodată împăca.

Sînt aspecte pe care le vedem intrînd în planul romanului, dar pe care autorul său le lasă bucuros la o parte. Ele'ar fi alcătuit materialul unor vieți mai bogate, mai inventive, mai pline, în locul acelor existențe monotone peste care imaginația scriitorului a răspîndit culoarea cenușie. În cadrele unor existențe mai largi ar fi fost, neapărat, un alt spațiu, o altă capacitate, o altă *aerare*. Ar fi fost *stilul mare* al romanelor lui Tolstoi și Balzac.

D. Rebreanu a preferat însă alt stil. Și concepția d-sale e legitimă. Lipsită de un farmec generos și comunicativ, — e mai sobră.

Căci e o adevărată concepție.

D. Rebreanu ia o adevărată atitudine față de problema Ardealului. (Înțeleg o atitudine artistică, o viziune personală a lucrurilor, căci semnatarul acestor pagini nu dorește scriitorului despre care se ocupă, să raționeze, să discute și să despice cît dînsul). Pentru noi, însă care am crescut în idolatria idealului național, Ardealul era un cîmp de lupte, de mari fapte decisive, de sacrificii istorice. Noi nu ne puteam închipui viața zilnică în Ardeal, viața relativ calmă, posibilă, indiferentă. Istoria, — frontispiciul ei măreț de date și evenimente,— se ridică totuși pe temelia unei asemenea vieți. Adevărul e că viața Ardelenilor suferea permanent de vexațiunile stăpînitorilor. Cu toate acestea, dacă am compara viața unui mic funcționar din vechiul regat cu viața colegului său de subt stăpînirea maghiară, am afla, probabil, aceiași sfidare pe care puternicii pururi o aruncă destinelor umile. Istoria individualizase însă cauzele suferințelor ardelene — care în esență rămîn aceleași pretutindeni — și potențîndu-le și divinizîndu-le, creese acea serie discontinuă de date și evenimente, între care noi nu știem să umplem golul vieții mediocre, posibile, indiferente. Această concepțiune proprie Istoriei a trecut apoi în literatură menținînd un romantism naționalist de care, la un moment dat, a fost nevoe.

Față de romantismul acestei viziuni, d. L. Rebreanu pare un *pozitivist*.

•

La întîlnirea caracteristică pe care am subliniat-o la începutul acestui articol, învățătorul Herdelea, tatăl tînărului amintit, povestește „rudelor din țară". Cu cîteva luni mai înainte, neîndemînarea îl împinsese să redacteze unui țăran o pîră împotriva unui magistrat. Fapta este destăinuită de însuși țăranul pîrîtor, așa, din iuțeala vorbei... Lucrul atrage asupra „defăimătorului" Herdelea o pedeapsă care îl aruncă într'o panică îngrozitoare. E un om timid, incapabil să facă răul; dar lipsit de caracter. E un fricos: pentru neplăcerile vieții are o impresionabilitate de animal domestic. Cînd redactase jalba fatală, o făcuse din slăbiciune, din nehotărîre. Cînd i se aplică pedeapsa, toată existența i se răstoarnă; trăește într'un leșin permanent, într'o beție de lăcrămi și bătăi de inimă. În cele din urmă scapă cu fața curată, i se redă locul, dar i se anunță scoaterea la pensie. Îi venise de altfel și timpul — sau nu trebuia să mai aștepte mult. Rudelor din țară el are grija să le înfățișeze lucrurile altfel și scriitorul are o expresie brutală arătînd cum Herdelea întoarce lucrurile pe „coarda națională". În sistematizarea noastră am spune că Herdelea *individualizează* o cauză reală, înfățișîndu-se ca o victimă a împilării unguresti... Nu importă. Acest Herdelea era tocmai subt amenințarea pedepsei, cînd se produse alegerea la scaunul de deputat pentru districtul în care se cuprindea și comuna sa. Candidează un Ungur și un Romîn, avocatul Victor Grofșoru. Scena alegerii e lipsită de orice măreție. În învălmășeală un jandarm rănește un țăran din asistență. Candidatul romîn intervine:

— Cetățeni! A curs sînge nevinovat! Teroarea...

„Nu izbuti să continue, căci un ofițer de jandarmi îl opri scurt, declarîndu-i că nu e voe să ațîțe lumea. Grofșoru se *clondăni* un răstimp cu ofițerul, protestînd cu gesturi largi, pe cînd partizanii îl sprijineau stăruitor:

— Trăiască!... Trăiască!..."

Scena devine însă deadreptul lamentabilă cînd, în timp ce Grofșoru se *clondănea* cu ofițerul de jandarmi, apare bătrînul Herdelea, învățător romîn, care, „cu fața luminată de un zîmbet sfios, uitîndu-se puțin speriat în dreapta și în stînga", se ducea să-și dea votul său candidatului ungur, pentru a se recomanda astfel autorităților de care împrejurările îl adusese să aibă nevoe.

Platitudinea aceasta nu-l scutește însă de pedeapsa care într'o zi trebui să vie. *Autoritățile* se arătară foarte neatente față de devotamentul învățătorului Herdelea. Ca orice om cu o mentalitate simplistă, el crezuse în existența unor raporturi concrete, personale, între ființe și instituții. Herdelea nu era nici inteligent. Cînd, înfirșit, nenorocirea îl izbi, criza sufletească se declară cu o acuitate extraordinară. E un suflet fără mîndrie, n'are nici-o discrețiune. Se plînge oricui, luînd totdeauna povestirea dela capăt; cere un sprijin fiecăruia. Ar fi făcut alte o mie de platitudini, dacă ar fi știut că mîntuirea îi poate veni de-acolo. Buna inspirație îl îndreaptă către însuși Victor Grofșoru, a cărui cădere se datora tocmai voturilor întoarse de Herdelea. Caracterul lui Grofșoru nu ne este înfățișat în amănunte. De altfel scena care urmează are pentru mine o valoare psihologică mult mai generală. Victor Grofșoru îl primește, așa dar, neașteptat de bine. Îl mîngîe și îl dojenește cu blîndețe, îi făgăduește tot sprijinul, îl adoptă: are pentru el generozitatea tatălui care jertfește vițelul cel mai gras pentru fiul risipitor... Și nu e numai diplomație în fapta candidatului care se pregătea pentru o nouă alegere, dar și o *bonhomie* specială, un sentiment vag pentru acest conaționel, pentru această *existență romînească*. Și din ce era făcută această existență? Din o samă de umiliri, din sărăcie, din mediocritate, din platitudini. N'are de-aface... în înșiruirea rasei Grofșoru dobîndește și nu știu ce garanție de izbîndă a neamului său. În aceste momente, el se ridică,

deși nemărturisit, până la conștiința trăiniciei vieții. El pare că adresează bătrînului învățător, șoptindu-i cu blîndețe și înduioșare, o formulă de înțelegere sibilinică: „*Te iubesc pentrucă exiști*".

Herdelea nu rămîne dealtfel nici-o clipă antipatic.

Odată cu Herdelea este pedepsit și *Ion*, țăranul pentru care fusese redactată jalba. Avusese mai întâiu, pentru o infracțiune fără însemnătate, o pedeapsă de opt zile închisoare; în urma pîrii pedeapsa i se ridică la două luni. Eșind dela judecătorie, el e totuși liniștit și în mintea lui observă că: „temnițele pentru oameni sînt făcute". Scăpat de gîndul judecății, el se întoarce la gîndurile care îi sînt mai apropiate. De un an de zile între el și țăranul Vasile Baciu se dădea o luptă crîncenă.

Ion simțea o vocațiune obscură, înrădăcinată pentru pămînt. Era sărac, de-aceea. Și era lacom. Lăcomia pentru pămînt nu e însă o revelație, — dupăcum nici lăcomia pentru monedă, așa de *generalizată* printre noi, nu e o revelație. Numai avariția e o revelație. Și avariția e un sentiment adînc, o pasiune tragică. E o vocațiune, o poetizare, o idolatrie. O asemenea chemare profundă simte și Ion pentru posesiunea pămîntului. Neapărat, personagiul e idealizat; el servește un simbol. Cu toate acestea activitatea lui e condusă de autor cu o înțelegere artistică superioară. Nimic nu face acest țăran mai răsărit, care să nu poată fi explicat prin șiretenie sau încăpățînare. Misticismul personagiului e fixat în esența lui, în rațiunea ființării sale, în origine... Altfel, e o natură concentrată, stăruitoare, premeditativă. Dorește, prin urmare, pămînt. *Dorește* însă pămînturile lui Vasile Baciu care are o fată. De aici violul fetei, certurile și bătăile pentru înzestrare, căsătoria. Scopul e urmărit cu stăpînirea și preciziunea unui accelerat. E foarte interesant întreg episodul duelului dintre Ion și Vasile Baciu. Sînt două pasiuni identice care se concurează. *Dar* Vasile Baciu are în el un germene de cedare, o slăbiciune; bea și își schilodește fata în lovituri. Celălalt îi pîndește slăbiciunile, le provoacă, le folosește. Cînd căsătoria s'a făcut, dar conflictul dintre cei doi oameni nu s'a terminat — căci Ion vrea pămîntul, tot pămîntul lui Vasile Baciu — femeia primește și loviturile soțului ei care manifestează, astfel, rece, calculat, neînduplecat. Ajunge un fel de erătare care bate șoseaua satului dela casa lui tată-său, la casa bărbatului. Intre timp a născut și își poartă pruncul la piept în rătăcirile ei, ca o *mater dolorosa* schingiuită și idiotizată. In curînd se spînzură și copilul care nu mai supraviețuește multă vreme îl lasă pe Ion moștenitorul întregii averi a lui Vasile Baciu.

Numai că atunci cînd se hotărîse la planul lui, Ion trebuise să înăbușe pasiunea pentru femeia de astăzi a lui George Bulbuc care, la rîndul lui, pe vremea aceia, arăta pentru fata lui Baciu o preferință la care trebui să renunțe.

Pasiunea aceasta e o senzualitate. Ion are o viață animalică puternică, plină de ecou. La muncă, autorul observă că: „oboseala îl întărîta ca o patimă". Totul se amplifică în complexiunea aceasta bogată. E ceiace se numește „un temperament". Mai întâiu, fiecare senzație desfundă toate izvoarele zăvorîte în carne; fiecare senzație e un prilej de senzualitate, de posesiune. E un epicureism barbar. Apoi, astfel sprijinite de întreaga viață animalică, senzațiunile se înrădăcinează, devin repede obsesive. Senzualitatea unui asemenea temperament e o putere tiranică, exasperată, distructivă. Ion este surprins de George și omorît.

Sînt numeroase paginile în care d. Rebreanu dovedește o intuițiune a situațiunilor psihologice, care singură ar merita o analiză specială. Așa, de pildă, inteligența corespondențelor din natură; acompaniamentul pe care îl face natura tuturor momentelor sufletești

acute. E poate numai o iluziune care răsfrînge un sens peste lucruri indiferente. O unificare de impresii subt violența unui sentiment. Personal, intuitiv, am oarecare greutate însă să n'o atribui unui animism al firii. Cînd George, pînditor, aude pașii care se apropie în noapte, întrebarea:

— Cine-i ?... Cine-i ?...

„Un vînt rece se porni deodată, deșteptat parcă de glasul omului, fîșiind trist prin frunzele pomilor și trîntind poarta ogrăzii care rămăsese crăpată".

In sfîrșit, îl ucide: „...Lovi a treia oară, fără să-și mai dea seama unde. Orocăitul broaștelor reîncepu brusc, speriat, amenințător, ca o vălmășeală vîlvorită în văzduh de vîntul ce sufla mereu mai mînios și mai înțepat".

Simțim că e adevărat, și e foarte curios.

Nu e desigur un fapt divers povestea destinului care sfîrșește astfel. Siguranța și unitatea gestului care își conduce viața prin pasiune, la posesiunea pămîntului și la posesiunea femeii are o măreție reprezentativă; e poate sinteza acelor două instincte cardinale care au asigurat persistența rasei (pe care Groftșoru o ghicise degradată în natura slăbănoagă a învățătorului Herdelea). In cazul acesta, *Ion* este adevărata poemă a Ardealului.

Tudor Vianu

Cronica juridică

Impozitul justiţiei

Unificarea legislativă, dela care atirnă nu numai echilibrul vieţii juridice a Rominiei Mari, dar şi adaptarea dreptului pozitiv actual la formele nouă ale vieţii,—va satisface greu pe cei grăbiţi.

Nu spun aceasta pentru a ridica vre-o suspiciune împotriva comisiunilor constituite de guvern, de al căror spirit de metodă şi de a căror intensă activitate se leagă atitea frumoase speranţe. O spun însă pentrucă, realminte nu-mi închipui ca o operă de caracterul, diversitatea şi proporţiile acesteia, s'ar putea îndeplini, fără grave neajunsuri, de o zi pe alta.

Cînd gîndesc că 'n Germania, lucrările pentru reforma codului civil au durat aproape un sfert de secol; că 'n Franţa, reforma procedurii civile e adusă în discuţie încă dela 1837, fără ca până astăzi să se fi putut realiza; cînd ştiu iarăşi că n'avem nici-un motiv, dar absolut nici unul, de a ne crede mai tari decît Apusul, noi, care ţinem de Orient nu atît prin aşezarea geografică a teritoriilor, cît mai ales prin toată structura intimă a sufletului nostru; cînd consider dar toate aceste, îmi spun cu profundă convingere: unificarea legislativă a Rominiei Mari va întîrzia, va trebui neapărat să întîrzie, mult...

Căci dacă e adevărat că legea nu crează dreptul, ci numai îl exprimă; că dreptul e mobil ca viaţa, iar legea stă mereu neclintită: atunci, a legifera înseamnă a lega trecutul de viitor, adică a stabili norme obligatorii care nu numai să corespundă cerinţelor de moment, după datele empirice ale trecutului, dar să convie totodată cît mai mult mersului evolutiv al tuturor intereselor, ideilor, credinţelor şi aspiraţiilor sociale. A legifera, este, aşa dar, a prevedea; şi a prevedea este a pătrunde în misterele ascunse ale vieţii.

Se cuvine fără 'ndoială să lăsăm dar comisiunilor existente şi viitoare, timpul de a-şi face în linişte cercetările de care au nevoe...

Aşteptînd,—guvernele care s'au succedat dela declaraţia de războiu şi până astăzi, au creat ceva ce s'ar putea numi, pentru timpul de faţă, dreptul de tranziţie,—„dreptul războiului" şi „dreptul de după războiu" cu acele reci şi aspre legi de excepţie care apasă încă aşa de greu viaţa agitată de astăzi.

La început, silit de împrejurări, mai tîrziu alunecînd fatal pe panta exceselor, statul a generalizat metoda intervenţionistă ducîn-

d-o până la cele mai extreme consecinţe. Astfel, însuşindu-şi toate atributele puterii legislative, guvernele şi-au impus sistematic voinţa prin simple acte de autoritate politică, introniînd, pentru întâia oară în viaţa noastră constituţională, era decretelor-legi.

Dacă lucrurile acestea s'au putut legitima un moment prin teoria necesităţii publice, atîta timp cît a durat criza politică din anii războiului întregirii,—astăzi, de bună seamă, sistemul începe să devie însă o adevărată primejdie naţională. El viţiează viaţa noastră publică, nesocoteşte principiul separaţiunii puterilor în stat, şi nu-i trebue mult pentru a deveni, prin obiceiu, un mijloc nou de tiranie politică şi administrativă.

Aşa dar, dreptul de până acum insuficient; cel nou, arbitrar; cel viitor, încă aşa de departe... Tristă perspectivă! Vorbesc bineînţeles de dreptul consacrat, codificat, pozitiv, închis în formule concrete, inviolabile... Căci celalalt, o, celalalt,—are o viaţă atît de deosebită! El se formează aşa, spontan, zi cu zi; se desprinde încet din condiţiile şi lupta vieţii; creşte în atmosfera ideilor nouă; se dezvoltă liber în lumina noilor idealuri; şi... aşteaptă consacrarea oficială a comisiunilor.

Acum cîteva luni s'a modificat, pe cale de decret, „Legea timbrului şi înregistrării".

Faptul a trecut aproape neobservat. Totuşi decretul pentru reforma timbrului merita o atenţiune deosebită, atît pentru importanţa materiei în care inovează şi pentru efectele pe care le va avea asupra vieţii sociale, cît şi din cauza viţiilor lui constitutive care marchează, în chip caracteristic, toate viţiile actualului sistem legislativ.

Sînt desigur şi alte decrete care interesează de aproape viaţa juridică şi care, înfăţişînd aceleaşi neajunsuri, au determinat schimbări mari în raporturile sociale,—bunăoară decretul pentru chirii, din 2 Aprilie trecut. Toate acestea au însă un caracter vădit excepţional şi tranzitoriu, iar efectele lor sînt dela sine restrînse la anumite categorii de drepturi,—în timp ce reforma timbrului, concepută în spirit de continuitate şi privind direct funcţiunea procedurală a justiţiei, produce netăgăduit efecte largi şi generale.

Să vedem dar, în ce constă această importantă reformă, care-i sînt lacunele şi care-i vor fi urmările.

Dacă examenul acesta nu va schimba, desigur, nimic din ordinea pe care a aşezat-o legiuitorul improvizat,—el va contribui totuşi cu ceva la cunoaşterea mai exactă a stării în care a ajuns astăzi la noi, funcţiunea legislativă.

În lipsă de ceva mai bun, se va găsi poate cineva să spue: e şi acesta un cîştig...

Regimul timbrului, cu toate regulele şi măsurile sale, aparţine creaţiunilor de drept arbitrar. Aceasta nu înseamnă însă, că legile pentru taxele de timbru n'au nici-o legătură cu principiile generale sau cu funcţiunea justiţiei şi că voinţa legiuitorului în această materie n'ar cunoaşte nici-o limită. Fireşte, Statul e în dreptul său de a-şi creia, pe această cale, veniturile de care are nevoe, şi în zadar am căuta criteriul juridic care, într'un caz anumit, a determinat cifra unei taxe oarecare. Dar dreptul acesta principial pentru Stat de a

fixa anumite taxe pentru anumite acte și operații juridice, nu poate merge mai departe decît il îngădue echitatea și respectul ideii de egalitate în fața justiției și interesul general de a nu îngreuia tranzacțiile între justițiabili, etc.. De altfel, pentru actele care privesc formele judiciare, legile de timbru aici nu pot fi privite ca aparținînd exclusiv regimului fiscal. Prin funcțiunea lor, aceste legi țin mai mult de sistemul formelor înseși, și subt multe raporturi ele se pot socoti ca făcînd parte din dreptul de procedură. Cît despre acesta, e știut că, arbitrar și el în instituțiile sale de detaliu, rămîne totuși în întregul său închis în cadrul fixat de principiile juridice de care atîrnă, la fel cu toate celelalte legi pozitive.

În ce spirit a fost concepută „Noua lege a timbrului și înregistrării" ?

La această întrebare „Expunerea de motive" răspunde fără înconjur:

„Greutățile financiare prin care trecem impun ca o necesitate imperioasă luarea de măsuri pentru sporirea veniturilor, fie prin crearea de impozite nouă, fie prin majorarea celor existente. *Taxele de timbru și înregistrare fac parte din acele impozite, care pot fi sporite în largă măsură, fără ca prin aceasta să se aducă vre-o perturbare în starea economică a țării...*"

Așa dar modificarea legii s'a făcut din punct de vedere pur fiscal. De altfel, intenția d-lui ministru Argetoianu, de a aduce statului pe această cale, cu orice preț, o sporire de venituri, se afirmă încă și prin graba neobișnuită cu care decretul a fost pus în aplicare. În respectul unor principii a căror rațiune e lesne de înțeles, legile sînt îndeobște supuse unor forme preliminarii de publicitate, care pregătesc cunoașterea și aplicarea lor. Cu decretul acesta, nu s'a mai ținut samă de asemenea lucru. Ca la o descindere polițienească, particularii s'au trezit cu ordinul „mîinile sus!"—și statul a început căutarea noilor taxe, în vrafurile de înscrisuri, de convenții, de adeverințe, pentru a smulge regimului abrogat toate operațiile juridice, în privința cărora fiscul nu-și pricepuse încă drepturile.

Decretul poartă data de 27 Aprilie; Monitorul oficial în care a fost inserat, n'a apărut însă—din cauza grevei dela Imprimeria Statului—decît după punerea lui în aplicare și de fapt nici n'a fost distribuit în țară din cauza dificultăților de comunicație postală, decît mult mai tîrziu. Cu chipul acesta decretul a devenit obligatoriu mai înainte de a fi putut fi cunoscut, ceiace, în tehnica legislativă, constitue un caz straniu și fără precedent.

Cel puțin dacă din toate aceste n'ar fi decurs decît consecințe neînsemnate! Dar apariția legii întîrziind și funcționarii publici avînd instrucțiuni telegrafice să nu perceapă nici-un fel de taxă până la apariția ei, nu puține drepturi s'au pierdut prin imposibilitatea de a fi exercitate la timp.1

Dac'ar fi să se calculeze astfel coeficientul de beneficii pe care Statul le-a realizat din această precipitare a măsurilor sale, s'ar vedea ușor că neajunsurile grave cu prețul cărora și le-a asigurat, în dauna creditului și prestigiului său, n'ar putea niciodată legitima procedeul în sine.

---

1 Vorbind de legea timbrului, înțeleg a mă ocupa și de regulamentul pentru taxele de portărei, care în tot ce privește actele de procedură constitue o anexă a celei dintâiu.

Să vedem însă până unde a mers spiritul acesta în rînduelile decretului, ce a adus nou acest decret și ce ar fi putut aduce.

Las intenționat la o parte, toate taxele nouă sau sporurile de taxe care privesc unele acte fără caracter juridic, cum sînt permisele de circulații pentru automobile, cererile pentru purtare de decorațiuni străine etc., în privința cărora taxele au caracterul și natura unor impozite curente, și despre care s'ar putea ocupa, fără nici-un inconvenient, orice altă lege fiscală. Trec de asemenea peste taxele care lovesc succesiunile testamentare și *ab intestat*, în contra sporirii cărora, mai cu samă în timpul de față, nu s'ar mai putea ridica obiecțiuni serioase. Și astfel mă mărginesc la examenul dispozițiilor care privesc actele de procedură judiciară și extrajudiciară și diversele tranzacțiuni și operațiuni juridice curente.

Aici, ar veni în discuție o chestie veche: legitimitatea impozitului pentru justiție. Contestat în teorie1 cu argumente ce nu pot fi ușor trecute cu vederea, impozitul acesta e astăzi generalminte admis și pentru considerațiuni juridice și pentru motive economice. Gratuitatea justiției n'ar profita adesea decît oamenilor de lege; ea ar umplea instanțele de contestațiuni fără însemnătate și ar îngreuia considerabil mersul justiției. Dar dacă taxele de timbru au caracterul și natura unui impozit2, așezarea lor nu poate avea loc decît cu cea mai mare moderațiune.3 O procedură prea costisitoare, spunea Tissier,4 merge în contra scopului său social, scumpetea excesivă a justiției fiind ea însăși o formă a injustiției.

Adevărul acesta, repetat ori de cîte ori și ori unde se pune în discuție reforma procedurii, a făcut obiectul unei dispozițiuni exprese în legea franceză dela 24 August 1790, care proclamă acest deziderat, neîndeplinit până astăzi: „Codul de procedură va fi mereu reformat în așa chip încît procedura să devie cît mai simplă, cît mai expeditivă și *cît mai puțin costisitoare*".

Dacă s'a putut spune, cu destul temeiu, că dreptul pozitiv n'a fost niciodată decît o consacrare a inegalităților,5 cu atît mai mult se poate afirma că nici-o lege nu e în stare să marcheze deosebiri mai mari între justițiabili, decît o lege rea de procedură sau o lege de timbru excesivă. Dar lupta judiciară e o formă curentă a luptei pentru drept, și societatea e interesată în cel mai înalt grad în desfășurarea ei. Căci pe lîngă funcțiunea lor regulatorie, formele procedurale și hotărîrile judecătorești au un rol preventiv. Cei care se judecă plătesc nu numai pentru triumful dreptului lor, ci și pentru liniștea celorlalți.6 E dar și în materia aceasta, ceva care samănă

---

1 Bentham, *Traité des preuves*, appendice II.

2 Impozitul de timbru e o dare indirectă și de consumațiune. V. E. Naquet, *Traité des droits de timbre*.

3 „Je proclame que ces taxes sont contraires à la raison et à l'équité, et qu'elles deviennent surtout odieuses quand elles dépassent le chiffre déboursé par l'Etat pour rendre la justice aux sujets: quand elle devient ainsi un bénéfice, un impôt affecté à d'autres services". Bordeaux, *Philosophie de la Proc. civile*.

4 *Les méthodes juridiques*, leçons faites au collège libre des sciences sociales en 1910 (Paris).

5 Jean Cruet, *La vie du droit*.

6 „Celui qui, pour défendre un droit légitime, est engagé dans une lutte judiciaire, combat à ses périls et risques, pour la sécurité de tous, dans l'intérêt de la société entière. C'est parceque tel plaideur aura fait décider telle question douteuse... que la même question ne sera plus incertaine pour vous... qu'on n'élèvera plus la même prétention". Bellot, *Loi sur la proc. civ. du canton de Genève*.

cu incidența legilor fiscale: avantagiile justiției sînt pentru toți, sarcinile ei sînt numai pentru unii.

Decretul d-lui Argetoianu pare a nu avea nici-o considerație pentru toate aceste lucruri,—nici-o grijă și nici-un respect pentru interesele particulare. Mai exact, el ignorează toate normele și principiile expuse, căci—dacă nu le-ar fi ignorat—fostul ministru de finanțe nu s'ar fi întemeiat pe această maximă falșă că „taxele de timbru fac parte din acele impozite, care pot fi sporite în largă măsură, *fără ca prin aceasta să se aducă vre-o perturbare în starea economică a țării...*"

S'ar putea obiecta că sistemul nostru legal, punînd cheltuelile de procedură în sarcina celui ce pierde procesul, salvează principiul echității, căci aruncă sarcina impozitului pe seama celor care au susținut cauze nedrepte sau care s'au dovedit de rea credință în apărarea lor. Dar oare cel care pierde procesul e întotdeauna cel care în adevăr n'are dreptate? Un proces se pierde pentrucă un drept n'a fost exercitat la timp, pentrucă formele cerute spre conservarea lui nu s'au îndeplinit în condițiile prescrise de lege, sau pentru insuficiența probelor sau chiar din greșala judecătorilor. Ignoranța legii, abilitatea unui adversar rutinat, lipsa de mijloace pentru a-și pregăti o bună apărare, nu sînt decît o mică parte din cauzele ce pot hotărî de soarta unui litigiu. Cîți împricinați nu pot spune adesea ca eroul lui Molière:

On publie en tout lieu l'équité de ma cause;
Sur la foi de mon droit mon âme se repose.
Cependant je me vois trompé par le succès,
J'ai pour moi la justice et je perds mon procès! [1]

Pierderea unui proces nu e deci, adesea, decît un simplu accident, la fel cu o nenorocire, cu o boală...

Echitatea nu poate dar fi invocată în sprijinul unui asemenea argument.

S'ar mai putea obiecta de asemenea că scumpirea timbrului ar sili oamenii să se judece mai puțin. Este însă aceasta de dorit? Problema armoniei sociale nu cere împuținarea proceselor, ci, dacă s'ar putea, împuținarea conflictelor între oameni. Poate scumpirea taxelor contribui cu ceva la acest scop? Cituși de puțin, nu. Este foarte adevărat că, în marea majoritate a cazurilor, dreptul se realizează dela sine, fără mijlocirea judecății. Dar este imposibil de admis ca, oamenii să poată trăi în comun, fără ca interesele și pasiunile lor să nu provoace conflicte, și tot așa de imposibil a lasa ca aceste conflicte să se rezolve direct de părțile interesate. Dacă există un mijloc de a împuțina procesele prin reducerea conflictelor posibile, și prin urmare de a împiedica pe oamenii de rea credință și ușor porniți spre gîlceavă să inunde instanțele judecătorești cu cereri nedrepte și futile, apoi acest mijloc nu poate fi decît unul: a întări autoritatea justiției, simplificînd procedura, ușurînd accesul tribunalelor și asigurînd cu mijloace cît mai eficace și mai repezi, triumful obiectiv al dreptului.

Noua lege a timbrului introduce însă o inovație în sistemul

1 *Le Misanthrope*, act V, sc. I.

vechiu: proporționalitatea taxelor pentru acțiuni.[1] Ideia în sine e dreaptă și democratică; aplicațiunea ei în sistemul legal, însă,—cel puțin criticabilă.

In alte țări, bunăoară în Franța (unde se știe că legea timbrului e destul de fiscală), drepturile proporționale se calculează asupra condemnațiunilor pronunțate. Legea romînă ia de bază cererea de chemare în judecată și aplică impozitul în momentul constituirii litigiului.

In credința mea, sistemul acesta nu se justifică din nici-un punct pe vedere.

In primul loc, e nedrept ca cel spoliat în averea sa, cel ce se pretinde victima unei inichități, să fie silit la sarcini destul de mari către stat, în momentul cînd apelează la justiție, adică tocmai atunci cînd situația sa e poate mai dificilă decît oricînd.

E nedrept iarăși ca taxarea să aibă loc aprioric, pe baza pretențiunilor formulate de cel ce reclamă, căci în afară de cazuri determinate cînd e vorba de creanțe certe,—în genere, subiectiv, partea nu-și poate aprecia singură întinderea dreptului său. Și fără îndoială, justiția nu cîștigă nimic din împrejurarea, că reclamantul e silit, pentru a nu plăti taxe prea mari, să-și reducă cererea sau să renunțe la ea.

In fine, trecînd peste toate aceste, impozitul s'ar mai legitima încă, dac'ar constitui unica sarcină impusă celor ce se judecă. Dar nu e deloc astfel. In afară de taxa proporțională de mai sus, statul percepe încă, în fiecare proces, drepturile sale de timbru și de portărei pentru actele de procedură. Aceste drepturi sînt astăzi așa de ridicate, încît pentru cauzele de o valoare mai mică, ele întrec cu mult proporționalul stabilit la introducerea acțiunii. Cum totalul acestor taxe atîrnă de numărul părților în proces, de domiciliul lor, de natura probelor și de lungimea instrucțiunii, adică de o sumă de cauze accidentale, fără nici-un raport cu importanța litigiului, se vede bine că regimul proporțional nu e decît o ficțiune și că el n'a servit legiuitorului decît ca un pretext pentru o simțitoare sporire de taxe.

Pentruca cineva să-și facă o idee de sarcinile pe care le creiază noile taxe de timbru și de portărei, dau cu titlu de exemplu, lista cheltuelilor unui proces de o valoare de 10000 lei în care ar figura trei părți litigante:

Cererea de chemare în judecată (timbru prop.)	70 lei
Citațiuni pentru trei termene la prima instanță	180 „
Taxe de apel	240 „
Taxe de procedură la două termene în apel	90 „
Duplicate, interogator, comunicarea hotărîrilor, etc.	60 „
Total	640 „

Presupunînd că în cauză ar fi 5 sau 6 părți, că unele din ele ar domicilia într'o comună rurală (celace ar da loc la perceperea taxelor pe kilometri) sau în străinătate (celace ar necesita publicațiuni

1 In prima sa formă, decretul aplica acest sistem și la apel. S'a văzut imediat că aceasta alcătuia o inichitate și după vre-o 10 zile de aplicare, decretul a fost modificat, menținîndu-se pentru apel, dreptul taxelor fixe.

în Monitorul Oficial), că în proces s'ar invoca martori, că în prealabil s'ar fi făcut anchete, notificări sau diverse alte acte pregătitoare,—cheltuelile s'ar dubla, adică s'ar ridica până la 20 la sută și chiar mai mult, din valoarea litigiului. Și mergînd mai departe, dac'am presupune că acțiunea e admisă numai pentru jumătate din valoarea ei sau și mai puțin, am ajunge la constatarea că drepturile statului pot copleși chiar beneficiile părții cîștigătoare. Trebue să se știe, că în calculele de mai sus n'am socotit spesele urmăririi și eventualele proceduri incidentale care pot naște din contestațiuni, recurs, cereri de revizuiri, acțiuni în anulare, etc.

Firește că proporția aceasta n'are loc în toate cazurile, altfel judecățile ar deveni o adevărată calamitate publică;—dar pentru procesele de o valoare mică sau mijlocie, cazul citat e real și destul de frecvent.

Inutil să mai intru în amănuntele decretului. Destul să semnalez că taxarea legală e lipsită de orice bază empirică și de orice criteriu, că ea nu ține samă de funcțiunea juridică a actelor impuse, de frecvența lor și de capacitatea lor impozabilă. In liniile sale generale, decretul menține clasificarea veche, diversitatea taxelor și confuziunea lor; astfel în respectul unei tradiții nejustificate, menține diviziunea între taxe de timbru și taxe de înregistrare, impunînd adesea același act la ambele impozite. El ignorează în fine asistența judiciară, care afirmată în cîteva regule ipocrite, a rămas, cum era și în trecut, pur și simplu o minciună.

Intîmplător numai, și excepțional, decretul coprinde cîteva dispozițiuni nouă, juste și deci acceptabile. Citez: noul sistem de calcul în materie de uzufruct, imitat după legea franceză, introducerea timbrului proporțional la unele acte simple din viața comercială, stabilirea principiului că în caz de întîrziere, creanța statului pentru taxele de succesiuni produce dobîndă legală, și poate încă altele cîteva.

Dar în totalitatea ei, noua lege a timbrului, complectată prin regulamentul portăreilor, e departe de a răspunde chemării sale în viața economică și, raportată la ideile curente, departe de a se putea numi o lege democrată. Elaborarea ei s'a făcut fără nici-un studiu prealabil, fără priceperea mecanismului procedural, fără cunoașterea precisă a importanței actelor și operațiilor juridice. Spiritul său pur fiscal va avea de efect, pe de o parte, a înlesni frauda în aplicarea ei, și pe de alta, de a încuraja înclinarea și de a slăbi respectul legilor, prin îndepărtarea părților din pretoriul instanțelor. Cei care au conceput această lege au uitat că statul nu ne vinde justiția, că el ne-o datorește; și că taxele de timbru nu se legitimează decît dacă sînt echitabile și moderate.

Legea nouă avea însă chemarea să pue bazele unei reforme serioase și nespus de utile, fără a sacrifica totuși interesul budgetar. Astfel în primul loc, ar fi putut realiza unificarea tuturor taxelor și simplificarea sistemului, codificînd toate regulele privitoare la impozitele pentru justiție, după cum s'a făcut de demult în Anglia și în Germania și după cum s'a făcut, în parte, în numeroase alte state. Ar fi putut dezvolta în mod rațional sistemul taxelor proporționale, în spiritul proectului Brisson prezintat în camera franceză la 1892. Ar fi putut întinde și chiar generaliza întrebuințarea timbrelor mobile, ca în Austria. Ar fi putut desființa sau cel puțin modifica sistemul vizelor așa de prielnic arbitrarului administrativ. Ar fi putut

face din asistența judiciară o realitate, — și în cele din urmă ar fi putut chiar spori veniturile statului cu o repartiție mai întinsă, dar mult mai dreaptă, mai simplă și mai riguros proporțională a taxelor.

Ea n'a făcut nimic, și pentru aceasta a rămas o lege rea și nedreaptă, care va atrage după sine grave neajunsuri în viața noastră socială.

Cei care au conceput-o, n'au nici scuza lipsei de timp, pentrucă sterila activitate a actualului parlament îi dezminte,—n'au nici scuza necesităților budgetare, pentrucă într'o fericită țară fără budget ca a noastră, în care banul public se împrăștie cu o prodigioasă risipă, dacă aceste necesități ar exista realmente, guvernul n'ar fi întîrziat să priceapă că cel dintîiu și cel mai bun material impozabil stă în acele imense avuții de războiu, care de atîta timp sfidează nevoile și răbdarea poporului.

Eug. Herovanu

Cronica agrară

Situaţia noului împroprietărit.—Cîţi ţărani rămîn fără pămînt.

Soluţia reformei agrare a fost aproape smulsă din mîna unor conducători, care s'au lăsat convinşi mai mult de ivirea unor factori politici neaşteptaţi, decît de necesitatea în sine a acestei importante probleme, pe care timpul şi nevoile sociale ale ţărănimii o puseseră în discuţiune.—Ivirea acestor factori externi, care răpeau posibilitatea unei amînări, au făcut însă ca această reformă să se legifereze în grabă şi într'o formă care lasă de dorit. — Chestiunea agrară a preocupat multă vreme spiritul unor oameni, care au arătat cu prisosinţă nedreapta repartiţie a solului cultivat, precum şi tristele consecinţe ale acestei situaţii. Deşi necesitatea în sine a reformei agrare era o axiomă în timpul din urmă, totuşi nu se studiase şi normele după care trebuia să se rezolve această importantă problemă, pentruca soluţia ei să fie un factor esenţial de progres în economia noastră naţională.

S'a afirmat că criza noastră agrară nu este o *criză de repartiţie de proprietate* ci o *criză de producţie.*

In felul în care se înfăptueşte azi problema agrară se tinde a se rezolvi criza de repartiţie, adică tocmai acela pe care d-l Garoflid o neagă şi rămîne neatinsă criza de producţie, singura cauză a răului după d-sa.

Oricît ar fi căutat D. Garoflid să arate că nodul gordian al problemei noastre agrare constă într'o criză de producţie, faptul sigur peste care nu se poate trece, cu oricîte subtilităţi de doctrină economică, este că nejusta repartiţie a pămîntului—împreună cu tot sistemul nostru de legi agrare puţin chibzuite — a adus ţărănimea noastră la acea situaţie, pe care Gherea, cu drept cuvînt, a numit-o *Neoiobăgia*. Oare faptul că 4171 de proprietari posedau 3.810.351 hectare, cînd 1.015.302 ţărani posedau 3.319.695, în întinderi dela 0—10 hectare, să fi avut drept consecinţă numai o criză de producţie şi să nu fi fost o adevărată monstruozitate din punctul de vedere al repartiţiei?

Prin reforma agrară, care a început a se traduce în fapt — o mare parte din latifundii trece în mînile ţăranilor.

In cîteva cuvinte, vom încerca să arătăm rezultatele la care se va ajunge prin înfăptuirea acestei reforme. Vom arăta care e situaţia ţăranului împroprietărit şi cîţi ţărani rămîn fără pămînt.

Pr. C. Dron, în „Cronica Economică“ din No. 6 al *Vieţii Româneşti*, privind în linii generale noua repartiţie a proprietăţii şi comparînd-o cu repartiţia solului în Franţa şi Elveţia, ajunge la concluzia că „această repartiţie este, din punctul de vedere social şi ştiinţific, satisfăcătoare“,—ba chiar „foarte satisfăcătoare“, întru cît ţărănimea noastră posedă 75% din solul cultivabil al ţării, iar marea proprietate numai 14%.

Concluziile la care ajunge Pr. C. Dron sînt juste atîta vreme cît elementele din care le deduce, sînt privite în linii generale şi numai din punctul de vedere teoretic. Dar cînd este vorba de o reformă care tinde să înlocuiască vechea noastră organizare socială, îmbunătăţindu-ne starea economică, morală şi culturală, atunci ea trebue judecată—până la rezultatele aplicării — după cele din urmă elemente în care se poate descompune.

Dacă soluţia problemei agrare este „foarte satisfăcătoare“ cînd vedem că 75% din pămîntul cultivabil revine ţărănimii, ea este însă foarte puţin satisfăcătoare cînd vedem cît pămînt va lua fiecare ţăran şi cîţi ţărani rămîn fără pămînt.

* * *

O scurtă analiză a unor date statistice necontestate ne va pune în faţa situaţiei reale. Pentru a fi în cadrul în care se rezolvă problema agrară, ne vom mărgini numai la elementele care se vor bucura de noua împărţire a pămîntului expropriat, adică numai la ţăranii care vor primi loturi de 5 hect., sau li se va complecta această întindere.

In anul 1896 aveam 744.364 de contribuabili, care posedau între 0—5 hect. în întindere totală de 2.016.209 hectare. Ţinînd seama că populaţia noastră rurală creşte în fiecare an cu 1.71%, avem în 1920 cam 1.044.835 contribuabili, care posedă între 0—5 hect. Intinderea totală pe care o posedă această ţărănime se menţine tot cam în jurul cifrei de 2.016.209 hect., deoarece dela 1896 până azi nu s'a mai împărţit pămînt ţăranilor, dela proprietari s'a cumpărat de către ţăranii mai bogaţi care au între 5—10 hect., vînzările făcute de Casa Rurală sînt de mică importanţă, iar vînzările dintre ţărani nu au schimbat cu nimic situaţia.

Rezultatul este că proprietatea ţărănească nu s'a mărit cu o cantitate apreciabilă, în schimb însă s'a pulverizat prin succesiuni, devenind astfel şi mai puţin productivă. Deci avem azi cam 1.049.835 contribuabili cu aproximativ 2.016.209 hectare.

Din felul în care guvernul actual face reforma agrară, reesă că principiul călăuzitor în noua distribuţie a solului cultivabil ar fi ca fiecare ţăran să aibă 5 hect., iar acei care mai au deja pămînt să li se complecteze această întindere. Această concepţie a fost aspru criticată de D. Garoflid—actualul ministru al împroprietăririi—în *memoriul agricultorilor mari*: „A lua tot pămîntul din mîna celor ce ştiau să-l muncească şi a împlini fiecărui ţăran un lot de 5 hect. este o concepţie politică periculoasă“.

Pentruca toţi ţăranii să posedă cîte 5 hect. ar trebui să aibă în total 5.249.175 hect., deci pe lîngă cele 2.016.209 hect. pe care deja ţărănimea le are, ar mai trebui date încă 3.233.966 hect.

In baza decretului-lege de expropriere s'au expropriat până acum 2.187.814 hect. în loc de 2.620.756 hect., cît se putea lua dacă s'ar fi expropriat din proprietatea particularilor complect cele 2 mi-

lioane prevăzute în Constituţie. Ţinînd samă de pămîntul pe care deja ţărănimea îl are şi de cel expropriat, proprietatea rurală are 4.208.033 hect. Pentru o rezolvire aproape echitabilă am pus ipoteza că fiecare ţăran va trebui să aibă 5 hectare de pămînt cultivabil. Întinderile de pămînt scoase prin expropriere sînt însă insuficiente şi ar mai trebui pănă la complectarea întinderii necesare ţărănimii încă 1.045.152 hect. D. Vîlcovici în studiul *„Reforma agrară"* spune: „Vom avea altă dată ocazia să arătăm că cele 2.390.000 hect. (după calculul făcut atunci), care ar putea rezulta din exproprierea constituţională, sînt departe de a fi suficiente pentru împroprietărirea ţăranilor". Întinderea pămîntului pentru împroprietărire se va mărgini numai la celace deja s'a expropriat, deoarece „suprafaţa care se expropriază în plus peste celace s'a expropriat prin Decretul-Lege din 16 Decembre 1918, se destinează islazului comunal" spune art. 2 din *Legea pentru înfiinţarea păşunelor comunale*. Cele 441.942 hect. care ar trebui să se mai exproprieze ca pămînt cultivabil pănă la complectarea celor 2 milioane constituţionale, vor fi trecute la islazul comunal, rămînînd astfel pentru cultură numai cele 2.187.814 hect. deja expropriate. Şi acum două ipoteze sînt posibile: 1) Sau se vor da loturi de 5 hect. şi se va complecta această întindere ţăranilor ce au mai puţin şi în acest caz vom rămînea cu 209.030 contribuabili sau 910.631 suflete ţărăneşti fără pămînt.—Vom avea astfel la o populaţie rurală de 6.672.409 locuitori 14% fără nici-o palmă de pămînt; 2) Sau guvernul va căuta să facă pe fiecare ţăran proprietar pe o porţiune de pămînt ce i s'ar cuveni la împroprietărire, şi atunci ar stăpîni fiecare ţăran cam 4 hect.

Reforma agrară se înfăptueşte de către D. Garoflid, care în această privinţă are păreri bine cunoscute. D-sa este unul din susţinătorii proletariatului agricol şi deci—azi cînd are prilejul—va căuta să creeze acest proletariat. De data aceasta ar fi uşor de creat acest proletariat, căci dacă tot pămîntul expropriat se va împărţi în loturi de 5 hect., în mod implicit vor rămîne 14% dintre ţărani fără pămînt. Acesta va fi rezultatul la care D. Garoflid va ajunge prin reforma agrară.

Şi acum naşte întrebarea: Care va fi situaţia ţăranului cu cele aproximativ 5 hect. şi care va fi situaţia celor 209.030 contribuabili sau 910.631 suflete, care rămîn fără pămînt şi care vor forma proletariatul agricol de mîine?

Fără analiza acestei situaţii la care ne conduce felul în care se rezolvă problema agrară, nu se poate aplauda cu entuziasm această reformă.

Care va fi situaţia ţăranului proprietar pe 5 hect. de pămînt arabil?

Înainte de a răspunde la această întrebare o mică paranteză e necesară: Am pus ipoteza că fiecare ţăran împroprietărit va avea 5 hect., însă din pămîntul destinat exproprierii prin art. 2 din legea păşunelor comunale a D-lui Garoflid s'a mai extras *o optime* din suprafaţa cultivabilă a tuturor moşiilor mai mari de 100 hect. pentru crearea acestor păşuni, care vor fi complectate cu celace se va expropria peste cota deja expropriată. Astfel cantitatea de teren expropriabil se va micşora şi în nici-un caz ţăranul nu va primi 5 hect. ci o întindere mai mică. Închidem paranteza.—Cele aproape 5 hect. pe care le va poseda ţăranul împroprietărit, vor fi suficiente din

punctul de vedere economic, pentru o familie ţărănească compusă din 4—5 membri?

D. Garoflid în studiul D-sale *„Problema agrară şi deslegarea ei"* ne arată, că lotul de 5 hect. nu poate asigura existenţa independentă a noului proprietar şi a familiei sale. — D-sa ne arată că pentru întreţinerea unei familii se calculează în Irlanda 6½ hect. pămînt bun, în Germania 6—7 morgen (3—3½ hect.) în pămîntul cel mai fertil, iar în pămîntul mijlociu 24 morgen (12 hect.). D. Garoflid pentru întărirea susţinerilor d-sale citează pe *Suchon*, care spune: „Chiar pentru culturile ai căror produs e mai mare, e greu de conceput că o familie poate să trăiască cu produsul unei proprietăţi ţărăneşti mai mică de 5 hect." Pentruca aceste 5 hect. să fie suficiente trebue ca ele să fie din pămîntul cel mai fertil.

Ca un leit motiv D. Garoflid în ambele lucrări ale D-sale—foarte importante—afirmă că întinderea de 5 hect. este insuficientă pentru întreţinerea unei familii ţărăneşti, chiar în cazul unei producţiuni bune.

Este uşor de văzut că la noi unde fertilitatea este foarte diferită, iar munca foarte rudimentară—această întindere este cu adevărat insuficientă. O bună parte din pămîntul pe care deja ţărănimea îl posedă este aşa de pulverizat, încît productivitatea lui trece cu mult sub limita unei producţiuni mijlocii.

O altă chestiune vine să îngreueze şi mai mult situaţia noului împroprietărit. Din produsul pămîntului pe care-l primeşte acum, ţăranul va trebui să-şi reţină o parte necesară existenţei lui şi a familiei; o altă parte va trebui să o pună deoparte pentru a achita anuităţile pentru plata acestui pămînt. După toate probabilităţile — comisiile de expropriere de apel deja au început să fixeze preţul pe hect. între 3-4000 lei—acest preţ va fi foarte ridicat*. Invocăm le

* Este drept că preţul pămîntului expropriat este mic după evaluarea făcută de decretul-lege, faţă cu valuta de azi, dar nu-i mai puţin adevărat că a fixa acest preţ la 4-5000 lei hect.—chiar avînd în vedere valuta actuală a leului—este extrem de mult. După art. 46 din Decretul-Lege de expropriere, plata pămîntului expropriat se va face în titluri de rentă amortizabilă în 50 de ani cu dobîndă de 5% pe an. Valoarea leului nostru—aşa de mică azi—va ajunge în cel mult 5-6 ani la al pari. Deci, dacă se cere azi un preţ mărit pe pămîntul expropriat, pe motivul invocat de d. Garoflid că valuta e scăzută, acest motiv nu va mai exista peste 5-6 ani şi atunci ţăranul va plăti anuităţile în hîrtie monedă cu valoare al pari, deci foarte scump. Din aceasta vor profita numai proprietarii, căci produsele ţăranului se vor plăti pe valuta de atunci, dar va plăti pămîntul socotit după valuta de azi, însă în hîrtie bună. O soluţie care să mulţumească ambele părţi se impune. Pentru a ajunge la această soluţie se va considera preţul pe hectar prevăzut de Decretul-Lege, luîndu-se această sumă ca valoare reală. Această valoare reală va fi înmulţită cu cîtul dintre 1 (valoarea reală a hîrtiei-monedă) şi valuta leului pe piaţă, pentru a se afla valoarea relativă a pămîntului. Să presupunem că preţul unui hectar este de 1000 lei după decret, iar valuta leului ar fi 0.33. În acest caz valoarea unui hect. în monedă depreciată ar fi lei 3030. 30 b. cînd valuta ar fi 0.50 valoarea relativă ar fi 2000 lei, care ar face în valoare absolută 1000 lei, adică preţul prevăzut de decret.

Acest sistem împacă pe proprietar, căci el îşi va primi preţul absolut al pămîntului, indiferent de fluctuaţiile pieţei şi ar împăca şi pe ţăran, care va plăti preţul pămîntului cu o valoare ce este egală cu acea pe care el o primeşte pe produsele sale.

sprijinul acestei probabilităţi, pe lingă argumentul de mai sus şi părerea D-lui Garofild, care în acelaşi *Memoriu* spune: „A plăti azi pămîntul după evaluarea superficială dela 1910 sau chiar 1915, este o imposibilitate morală, căci nu se poate pune în sarcina unei singure clase, împlinirea tuturor fanteziilor politice" (e vorba de proectul de reformă agrară al d-lui Mihalache), iar în altă parte adaugă: „A nu ţine sama de acest factor (de scăderea valorei monedei) înseamnă a face o confiscare de avere".

Cînd acestea sint părerile D-lui Garofild — ministrul actual al împroprietăririi — care poate fi preţul pămîntului expropriat? În nici un caz acel indicat de Decretul-Lege de expropriere, adică arenda înmulţit cu 20. Pe lingă neproductivitatea pămîntului vechiu ţărănesc, se adaugă o sarcină destul de mare — preţul pămîntului — care va trebui amortizat cu productivitatea — să zicem bună — a pămîntului expropriat.

Dar atunci — oricît de lung ar fi timpul în care se va plăti acest pămînt — ce va mai rămîne ţăranului pentru existenţa lui şi a familiei?

D. Garofild, conchizînd despre starea ţăranului cu 5 hect., spune: „rămîne *proprietarului* după legea din 1889 (care primise 5 hect. caşi acum) lei 308. 70 * atît cît şi codaşului meu, care nevrînd să muncească mai mult de 7 pogoane mănîncă mămăligă cu ceapă şi dacă acest proprietar are o familie mai mare de trei suflete e nevoit, pentru a-şi echilibra bugetul, să mănînce odată pe zi". Acestea sint concluziile D-lui Garofild şi ele nu sint departe de situaţia reală.

S'ar putea spune însă că azi produsele agricole sint foarte scumpe şi ca atare situaţia ţăranului s'a îmbunătăţit. Aceasta ar fi exact numai în cazul cînd valoarea produselor industriei şi manufacturei ar fi rămas aceiaşi ca înainte de războiu. Scumpetea produselor de orice natură a urmat însă o scară progresivă de urcare şi în dependinţă una de alta, aşa că raportul dintre valorile acestor produse este acelaşi ca înainte de războiu.

Concluzia finală, pe care o tragem din această sumară expunere, este că lotul de 5 hect. este insuficient din punctul de vedere economic pentru existenţa unui ţăran şi a familiei lui.

* * *

Rezultatul reformei agrare ne apare şi mai puţin satisfăcător cînd analizăm situaţia noilor proletari agricoli.

După D. Garofild un proletar agricol cu familia lui ar fi putut cîştiga minimum 500 lei anual, pe cînd un ţăran cu 4 hect. ar fi reuşit să scoată din munca lui şi a familiei cel mult 360 lei **. Situaţia proletarului agricol într'o exploatare agricolă capitalistă — pe care o preconizează D. Garofild — ar fi îmbucurătoare, datorită faptului că acest proletar ar fi găsit pieţe suficiente unde să-şi ofere munca.

În situaţia de azi marea proprietate care mai rămîne — pe lingă instrumentele de muncă — va avea nevoe şi de braţele proletariatului agricol. Aceste braţe sint însă cu mult mai puţine azi decît înainte

* C. Garofild. Problema agrară pag. 82 nota.
** C. Garofild. Problema agrară pag. 102—103.

de războiu şi ar fi urmat ca ele să fie mai căutate. Azi cînd numărul proletarilor agricoli este de 910.631, din care se scad elementele ce nu pot munci — copiii şi bătrînii — oferta braţelor ţărăneşti ar fi fost avantajată, în cazul cînd cererea pentru muncă ar fi fost aceiaşi caşi înainte de războiu. În acest caz s'ar fi putut stabili o concurenţă serioasă şi care ar fi fost în folosul proletariatului agricol.

Cererea de muncă s'a micşorat însă şi ea prin expropriere, aşa că braţele proletariatului agricol vor fi mai puţin cerute. Astfel acest proletariat va fi nevoit să-şi ofere munca lui pe preţuri mici, mai ales că în multe părţi proprietarii vor căuta să-şi mărească inventarul agricol cu tot felul de maşini. Situaţia economică a acestui proletariat va fi cu totul inferioară ţăranului proprietar pe 5 hect.

Dar proletarul nostru agricol apare într'o situaţie şi mai tristă, cînd îl comparăm cu proletarul agricol din Occident. Proletarul nostru nu va putea face acela ce a făcut proletarul agricol din Apus, care e om liber, deslipit de gleba iobagistă şi care-şi vinde munca acolo unde găseşte condiţiile mai bune, după cum ne spune Dobrogeanu-Gherea.

Proletarul nostru agricol are în satul lui o casă, un redus inventar agricol şi 4-5 prăjini de loc, pe care nu le părăseşte pentru a merge acolo unde cererea e mai mare şi răsplata mai bună, în cazul cînd proprietarul vecin nu-l primeşte sau nu-i oferă un preţ convenabil. Caracterul tradiţional al ţăranului este o piedică care-l opreşte de a-şi oferi munca acolo unde este căutată. Ţăranul proletar va primi orice condiţie a proprietarului vecin şi va refuza alte condiţii mai avantajoase, pe care le-ar avea departe de bordeiul lui.

Să nu uităm că acest proletar va fi salariat numai 7-8 luni pe an cel mult, cît ţine perioada muncilor agricole, iar restul timpului va trebui să stea degeaba.

Nevoile îi vor sili să-şi angajeze munca din iarnă în condiţiuni dictate de acel ce nu începuse încă să aibă nevoe de oferta proletarului.

Vedem deci că proletarul agricol va fi într'o stare de complectă dependenţă de proprietar şi neîndestulat pentru a-şi satisface nevoile lui şi ale familiei.

* * *

Concluziile la care ajungem cînd analizăm rezultatele reformei agrare sînt:

1. Un proprietar cu 5 hect. aproximativ, care abia îşi scoate o existenţă sărăcăcioasă din munca lui şi a familiei.

2. Un proletar agricol la discreţia proprietarului vecin.

Aceste rezultate sint departe de a forma un factor de producţie în economia noastră naţională.

V. G. Beldie

Scrisori din Paris

Ianuarie.

I. Cabinetul Briand și politica Europei

Oricare cetitor al marelor cotidiane pariziene, care a cetit în seara de 20 Ianuarie, declarația de principii a guvernului Briand, n'a putut să aibă impresia vreunei schimbări în directiva politică a Franței. Aceleași fraze evazive, aceleași banalități incolore, cu care se ascunde de obiceiu realitatea împrejurărilor. Pentru cine știe însă să ghicească celace maschează, nu celace exprimă litera mesajelor oficiale, o semnificație timidă care se desprinde printre rînduri, va avea o deosebită importanță.

Guvernul precedent, prezidat de Georges Leygues, fantomă impersonală a acțiunii lui Millerand, fusese pus în minoritate cu imensă majoritate. Parlamentul vroia să trimită la conferința interaliată din Paris dela sfîrșitul lui Ianuarie, care avea să se ocupe de despăgubirile datorite Franței, un guvern de mîna întîiu.

Toată viața politică a Franței de azi e preocupată de problema reparațiunilor. După părerea unor experți, reconstruirea ruinelor din regiunile devastate s'ar ridica la cifra de 100 miliarde mărci aur. Cum guvernele trecute au avansat sinistraților deja fonduri imense în vederea reconstruirii, fonduri de care bugetul Franței se resimte, Franța n'ar mai putea face față imenselor sale cheltueli, dacă n'ar fi despăgubită ulterior de Germania. Asupra cifrei și modalitățile plății („à forfait" sau prin rate progresive, cu executare violentă ori cu colaborare reciprocă etc., etc.) sînt două mari grupuri de opinii, cu rețetele lor respective.

O tabără, compusă din grupul roialist și republicanii din dreapta, majoritatea miliardari capitaliști sau oameni de afaceri în felul lui Loucheur, ministrul refacerii, cer aplicarea integrală a tratatului din Versailles, fără a mai controla dacă Germania poate ori nu plăti această sumă. Mijloacele de a o face să plătească ar fi: anexiuni, confiscarea averilor particulare, mobilizare, etc. Leaderul acestei opinii e fostul președinte de republică Poincaré, prietinul țarismului, ultimul mare reacționar al Europei după retragerea lui Clemenceau și după prăbușirea Hohenzolernilor și a Romanovilor. Impregnat de vechea diplomație europeană, parcă educat în atmosfera de intrigi a unei curți imperiale austriace din secolul XVIII-lea, de o miopie re-

marcabilă în relațiile internaționale, Poincaré a rămas „le président de la guerre". El simbolizează șovinismul intransigent pe deasupra oricărei alte considerații de umanitate, de progres ori chiar de utilitate. Căci șovinismul e orb. Absurditatea urii la speța aceasta de politiciani merge chiar contra instinctului de conservare. Logica lor nu știe să calculeze, căci celace îi interesează în primul rînd e reacțiunea imediată.

De cealaltă parte concepțiile apar mult mai elastice. Germania va plăti pe cît e posibil și mai ales ca să poată plăti, ea trebue ajutată.

Regulele celei mai elementare operații de credit cer ca să-ți ajuți debitorul în momentele de criză. Altfel urmează falimentul total din care ese păgubit nu numai debitorul, dar mai ales creditorul. In afară de aceasta, politica de destrucțiune a producțiunii germane, nu are asentimentul Angliei.

Imediat după căderea lui Leygues s'a căutat formațiunea unui guvern „național" în care aceste două tendințe să fie împăcate. Președintele acestui cabinet urma să fie Raoul Péret, președintele Camerii, care trebuia să ia ca colaboratori pe Poincaré la finanțe, reprezentînd prima tendință și pe Briand la externe, reprezentînd pe cea de a doua. Combinația n'a fost posibilă: grupul reacționar a cerut externele pentru Poincaré și programul său pentru întregul guvern. In fața refuzului lui Millerand de a primi combinația în acest fel, grupul din dreapta s'a retras și Briand a fost însărcinat, nu știu pentru a cîtea oară, să formeze cabinetul.

Toată lumea cunoaște personalitatea sinuoasă și cariera zbuciumată a acestui om politic pe care Jaurès îl numea altădată „l'aventurier". Cu greu s'ar putea găsi însă o formulă comprehensivă pentru un astfel de caracter. Odiseia sa prin toate grupurile parlamentare, puterea miraculoasă de a înoda și deznoda grupări politice de care se servea fără să servească nici una, simțul de oportunism realist cu care s'a menținut totdeauna la o înălțime respectabilă, te împinge să găsești, că celace-l caracterizează în primul rînd e geniul practic al politicei de partid. Lipsit de generozitatea aproape religioasă a unui Jaurès, fără concepțiile îndrăznețe și pline de amploare ale lui Caillaux, fără energia de fier a lui Clemenceau, Briand are un suflet ca oricare politician, idei ca toată lumea, energie ceva mai puțină decît ceilalți colegi. — Nimeni însă nu are mai clar ca dînsul intuiția posibilității de a guverna în complexele organizări democratice de azi, nimeni nu se poate face mai suportat, respectînd susceptibilitățile, utilizînd vanitățile, canalizînd slăbiciunile. Și aceasta e o mare artă! Cîte idei generoase, cîte soluții magistrale n'au fost îngropate sau n'au putut vedea lumina zilei printr'o neputință practică de realizare, numai pentrucă n'au știut să capteze absurditatea atîtor capricii individuale ori de grup. Dacă un guvern cade pentru o idee și dacă ideia e bună și fecundă, Briand o reia din mîna celui căzut și guvernează cu ea.—Briand poate triumfa cu propriile arme ale celui înfrînt. Cu toate acestea subt toate aspectele variate ale vieții politice de fiecare zi, actualul șef de guvern are o linie continuă de conduită: aceia a unui bun democrat, care n'a părăsit definitiv, niciodată măcar, liniile largi ale programului politic dela care a pornit.

Oricît ar spune „Humanité" că asistăm la cel mai reacționar guvern pe care l-a avut Franța după războiu și oricît ar spune „Ac-

ţion française" că avem de afacе cu un guvern bolşevic, Briand rămîne un bun şi sincer republican democrat.

Vechile acuzări care i se aduc astăzi din nou, în special, acela de a fi trădat principelui Georges al Greciei o serie de secrete de stat în timpul războiului sau de a nu fi ştiut să fie energic şi discret cînd trebuia, toate acestea sînt mahalagisme politice obişnuite. Omul rămîne acelaş.

Faptul că a reuşit să vie la guvern contra grupului Poincaré are o îndoită importanţă: una pentru Franţa, cealaltă pentru Europa întreagă.

In Franţa, politica de războiu începe să se dizolve. Tirania naţionalistă a lui Clemenceau, influenţa puternică pe care o avea grupul „Action française" asupra guvernelor trecute, felul cum această politică a adus condamnarea lui Caillaux, politica financiară de anul trecut etc., e pe cale de dizolvare.

Pentru prima oară tradiţia democraţiei republicane dinainte de războiu se reintronează aici după războiu, pentru prima oară impulsiunile militariste, rămăşiţă tristă a războiului, fac loc unei politici de pace.

Pentru Europa, speranţele sînt ceva mai mici. Nimeni nu trebue să-şi facă iluzii prea mari de planurile actualului guvern. Să nu se creadă că o conciliaţiune totală va domni în relaţiunile internaţionale.

Totuşi un progres se poate spera.—Se poate spera că actualul guvern va pricepe aceia ce pînă şi Anglia a priceput, anume că salvarea Europei stă în colaborare, în libertate şi solidaritate. Politica unei singure ţări e deacum în funcţie de politica Europei întregi. Nimeni nu se poate izola în pereţii muţi ai unui orgoliu naţional. Bătrînul continent va fi de aici înainte el singur o ţară care va trebui să se apere dinspre extremul apus ori dinspre extremul răsărit. Pacea dela Versailles e accesul nihilist de ură care vrea prăbuşirea Europei. Pe deasupra lui popoarele trebue ajutate ca să poată munci, iar centrului Europei îi trebue puţin aer ca să respire. Fiecare credit tăiat, fiecare maşină distrusă, va aduce foamea atitor existenţe în plus. Patrimoniul ruinat trebue clădit în comun. Aceasta însă nu se poate face desigur nici prin mobilizări, nici prin speculaţii pe schimbul ţărilor în ruină.

Datoria Europei trebue internaţionalizată şi repartizată la diferitele popoare după puterile lor. Economiceşte, imensa uzină care era Europa înainte de 1914, uzină care hrănea peste 100 milioane de oameni mai mult decît îi permiteau resursele naturale, numai din produsul muncei industriale, e astăzi dislocată.

Nimeni nu se gîndeşte la problemele solidarităţii europene.

Abia dacă un glas din exil (Caillaux: „Mes prisons" 1921) aminteşte în rînduri magistrale care trebuia să fie politica învingătorilor: „conflictul mondial fiind menit să fărîmiţeze Europa, să creeze o serie de state nouă, o serie de precauţiuni trebuiau luate. N'ar fi trebuit să se permită naţiunilor chemate la viaţa politică să distrugă curentele şi organizaţiile industriale şi comerciale. N'ar fi trebuit să se admită ca Europa să se ferece între atitea linii de vamă. Nu era greu de înţeles că, pentru a restabili „uzina" europeană, care înaintea războiului se acomoda cum putea cu vechile linii de vamă fiindcă erau stabilite de multă vreme, fiindcă producţia era organizată în consecinţă, nu trebuia, cel puţin, să se ridice noi ob-

stacole. Ce importă din punct de vedere a schimbului că regatul ceho-slovac ori jugo-slav s'au constituit din corpul vechii Austrii, dacă produsele ar putea circula liber între Praga şi Buda-Pesta ori între Wiena şi Serajevo. Din contra totul e răsturnat dacă noile state au facultatea de a pune tarifele protecţioniste pe care le vreau. S'a permis de-alungul Europei zigzaguri de cordoane vamale care corespund la ziduri ce despart atelierele solidare ale aceleiaşi uzine. Ce poate fi totuşi mai legitim şi mai necesar ca de a impune popoarelor chemate la libertate şi a căror emancipare politică n'ar fi trebuit în nici un caz să oprească reconstituirea economică a Europei, o serie de regule în fruntea cărora ar fi trebuit să stea interdicţia de a taxa la intrare ori la eşire materiile prime indispensabile vieţii. E admisibil ca o naţiune pe care natura a dotat-o cu cărbune, care reprezintă pînea industriei, să tragă un profit excesiv din acest avantaj? Astfel s'a ajuns la cea mai grozavă anarhie financiară şi economică, anarhie care paralizează viaţa Europei, care i-a răsturnat schimbul, în timp ce averea i se prăpădeşte, astfel încît de unde altădată exploata universul, astăzi clienţii de eri se detaşează dela ea, se organizează ca să se satisfacă ei înşişi. Dacă popoarele vechiului continent nu se vor uni, nu se vor organiza reciproc pentru a lucra în comun, în curînd ele vor încerca dificultatea de a trăi. In prada unei mizerii crescînde, Europa continentală va merge ori către revoluţia finală, ori către o definitivă degenerare". (pag. 338).

Diplomaţii reuniţi în consiliul suprem vor fi desigur departe de a recunoaşte aceste negre prevederi. Ei vor continua să rechiziţioneze averea particulară a Europei centrale, vor disloca atelierele, vor crea noi taxe vamale. Nimeni nu va încerca să privească peste hotarele sale. Transformat în jandarmul Europei, apusul va continua să ignoreze că viaţa unei singure naţiuni e împletită cu a tuturor.

Astfel sinistrele prevederi ale unor profeţi ipocondri poate că ar putea lua fiinţă. Ceiace susţine un autor german, Oswald Spengler, într'o vestită lucrare care a cunoscut mii de ediţii: „Der Untergang des Abendlandes", „apusul Europei", poate că ar putea deveni o tristă realitate. Atunci mîndrul nostru continent n'ar mai putea opune nici o ambiţie, ci s'ar resemna să devie ceiace reprezintă doar ca expresie geografică, adică „o simplă peninsulă prelungită a continentului asiatic."

II. Cella Delavrancea

Rominii din Paris, găzduiţi în sinul uneia din cele mai strălucitoare civilizaţii ale lumii, au aspectul unor elevi cuminţi condamnaţi a primi veşnic lecţiunile occidentului. Rareori amorul lor propriu poate căpăta o revanşă, rareori pot arăta străinătăţii că în ţara lor înfloresc forme superioare de artă, că geniul specific rominesc are şi el colţişorul lui în concertul popoarelor. Anul trecut G. Enescu ne-a dat multe momente de mîndrie naţională.

D-na Cella Delavrancea a dat nu demult două concerte într'o sală prea mică pentru un aşa de încăpător talent. La primele acorduri jocul ţi se pare rece, fin, egoist. Te face să te gîndeşti că arta acestei persoane e un derivativ superior menit să-i umple „spleen-ul" vieţii, că ai de a face cu o artistă dotată în mod egal pentru orice branşă a artei şi că, dacă s'a oprit la muzică, aceasta se da-

toreşte unui simplu hazard. Incetul cu incetul însă mişcarea sufletească umple clapele. Acestea devin un obstacol dureros în ascensiunea mereu crescîndă a ființei. Arta curge ca un fluid continuu trecînd peste realizarea materială a sunetului ori a melodiei.

Şi totuşi calitatea principală a naturii artistice a D-nei Delavrancea nu e sentimentalitatea, cel puţin nu e acel complex banal de mişcări sufleteşti care în muzica obişnuită la acest nume. Există o sentimentalitate primitivă, care oglindeşte părţile vulgare ale pasiunii. Ea e făcută din senzualitate şi din emoţii dulcegi; ea reprezintă violenţa eftină sau artificialitatea construită după reţete date, cu care unele suflete parodiază pasiunea.

Deasupra acestei manifestări, care n'are scuză estetică decît atunci cînd e spontană, inteligenţa intervine şi purifică printr'o critică, printr'o analiză superioară, deschide prin imaginaţie orizonturi infinite, exasperează pănă la paroxism viziunea artistică.

Paralizînd în primul moment prin cenzura gustului mişcarea pasiunii, inteligenţa creiază în urmă, din propriile ei resurse, o alta, mult mai bogată, mult mai nuanţată. Intre sentimentalitatea eşită din intelectualitate şi între sentimentalitatea ordinară e o mare deosebire. Cea dintăiu e nelimitată, fără hotare, ea nu cunoaşte barierele, fiindcă se hrăneşte din imaginaţie, care nu cunoaşte sfîrşit; cea de a doua e limitată căci nu exprimă decît conţinutul sufletesc actual, acela de care dispune artistul în momentul creaţiunei. In al doilea rînd pasiunea hrănită de inteligenţă e critică, deci nu cunoaşte umilinţele prostului gust; sentimentalitatea cealaltă e un torent amorf în care arta e pătată de vulgaritate, platitudine ori indecenţă.

Ca să pricepeţi aceste două tipuri de creaţiune estetică, gîndiţi-vă la dragostea de simţuri comparată cu dragostea platonică. Cît de intinsă şi de complexă e cea din urmă, cîte elemente în plus conţine, cîte imagini, cîte sentimente auxiliare îşi asociază! Intre actul mecanic, barbar, sărac în uniformitatea dragostei de simţuri, şi între idealismul exasperat, între epopea generoasă pe care şi-o creiază îndrăgostitul în nopţile de insomnie, ce diferenţă esenţială!

Arta D-nei Cella Delavrancea e cerebrală şi hrănită de cerebralitate. Ea e un produs de ordinul al doilea în care inteligenţa prefăcînd datele naturii, s'a transformat ea însăşi în sentiment. *Misticismul intelectual* mi se pare formula cea mai comprehensivă pentru secretul acestui talent. Unii din criticii obişnuiţi, uită, desigur, aceste nuanţe, atunci cînd cataloghează arta D-nei Cella Delavrancea, ca fiind lipsită pur şi simplu de sentiment.

Aceşti D-ni uită că patrimoniul artei universale conţine alături de emoţiile de flaşnetă ale muzicei italiene, pe Wagner, iar alături de dramele declamatorii în felul lui „Hernani" ori „Ruy Blas" a lui Hugo, pe Ibsen, de care, cu siguranţă se poate spune că e un sentimental.

Mihai D. Ralea

Folticenii

In cetatea Sucevii, la 15 Martie 1490, Ştefan-Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn pămîntului Moldovei, întăreşte domniei sale visterniculului Isac două sate: *Folticenii*, pe apa Şomuzului, „unde au stătut Oană Pintece", cumpărat cu 200 de zloţi tătărăşti dela Neacşa, fata lui Oană, care-l avea dela voevozii Iliaş şi Ştefan, şi Buciumenii, din jos de Rădăşeni, cumpărat cu 120 de zloţi dela Maruşca, fata logofătului Mihul, nepoata popii Iuga şi dela Dragoş Stăniţescu, feciorul lui Nanul. Iuga şi Nanul îl aveau dela Alexandru-Vodă-cel-bătrîn.

....Cum se vede, umilita aşezare a Folticenilor cunoaşte zile vechi şi bune. Dealtminteri şi alte aşezări din acest minunat colţ de ţară ţin minte dedemult. Dincolo de Rădăşeni, spre miază-noapte, sînt Rotopăneştii şi Mihăleştii; către răsărit, Hreaţca şi Petiea; către apus, Baia, vechiu tîrg şi scaun al ţării; către miază-zi, Dumbrăviţa şi Dolheştii: toate sînt pomenite de diacii acestui mare stăpînitor şi biruitor de limbi străine. Aşezări vechi, gospodării, grădini şi prisăci, la apele Şomuzului şi Moldovei...

Drumuri albe şi curate duc aproape, spre dărămăturile cetăţii Sucevii, spre ruinile dela Baia, unde în fiecare primăvară plugul scoate din întunericul ţărinei şi al trecutului zale şi săgeţi; spre mănăstirile Probota, Rîşca şi Slatina, poetice ctitorii ale binecredincioşilor Domni de odinioară. Pe-aici au fost drumurile oştilor lui Ştefan-Vodă. La Probota, odihneşte mama înfricoşatului Voevod. La Dolheşti, se vede încă mormîntul cumnatului său, viteazul Şendrea Hatmanul. La „Temelie" mai stăruesc încă amintiri ale unui păcat de dragoste a jupînesei lui Nistor Ureche...

Pămîntul şi apele vorbesc la fiecare pas. Sîntem în plină „Ţara-de-sus", unde, după cum zice Dimitrie Cantemir, oamenii sînt mai curaţi şi mai buni: „în slujbele ţării sînt mai harnici decît ceilalţi, trebile gospodăriei le fac foarte bine şi poruncile le împlinesc cu cea mai mare rîvnă; şi la primirea oaspeţilor se îndeletnicesc mai mult decît ceilalţi locuitori din Ţara-de-jos..."

Aici a fost sîmburele dintru'ntăiu al ţării Moldovei, cînd scaun era Baia. Şi tîrgul lui Foltic cel dedemult e drept urmaş al Băei. Cînd acest tîrg a căzut, odată cu pierderea Bucovinei, în al optsprezecelea veac, iarmarocul cel mare al Sfîntului Ilie s'a mutat la Şo-

muz, lingă drumul mare şi de-atunci neguţătorii şi-au întins tarabele între Folticeni şi Şoldăneşti.

Tîrgului nou, la început, chiar îi zicea Şoldăneşti, până ce jupîn Başotă, boer bogat şi stăpîn al Folticenilor, ridicînd jalobă la Divan, a izbîndit să-i schimbe numele.

Deci, de o sută şi mai bine de ani, paşnicele şi adormitele grădini unde au stătut Foltic, Oană, Isac şi alţi bărboşi boeri, au parte de bolţi ovreeşti şi de zgomotosul şi marele iarmaroc dela 20 Iulie, pe care aşa de frumos şi prietinos l-a descris, cătră anii 1850, Wilhelm de Kotzebue.

E un tîrg mic şi sărac, care nu numără mai mult de 9000 de suflete. E un tîrg în care *adaosul* stărueşte până în zilele noastre. Deoparte stau îmbulzite şi înăduşite dughenile, magherniţele şi hudiţele Ovreimii, adevărat gheto oriental, nefericit şi sărac, — de alta, pe culmea dinspre Buciumeni şi Rădăşeni, în lărgime şi curăţenie, livezile şi grădinile vechilor băştinaşi. Devale, e *Broscăria*, feredeul, *heighesul*, — în deal lumină şi pace; şi, subt cerul primăverii, mireazme de grădini înflorite şi vara de privighetori...

E un tîrg mic şi sărac, care n'are nimic deosebit în analele lui. Un cronicar credincios ar putea aminti, din trecutul apropiat, numai puţine lucruri. Un boer mare, Lazu, şi-a dat nevasta la *stos* şi cel care a cîştigat-o a dus-o acasă la el cu tot cu carita de Viena. La 1859, cînd s'a jucat hora Unirii, în faţa bisericii Adormirea, dumnealui Alecu Forăscu Toielol, antiunionist crîncen, a coborît din casa lui încăpătoare, unde astăzi e prefectura, şi s'a prins în joc. Era în halat şi'n papuci, — şi, jucînd, rîdea şi striga în pofida unioniştilor, în tactul muzicii de alămuri:

> Am mîncat
> Un rahat —
> Asta-i tot ce-am cîştigat!

Cel dintâiu trotuar de lespezi de piatră a fost aşezat de un primar isteţ, care s'a gîndit să lege casa domnieisale cu primăria. Şi urmîndu-i pilda, toţi ceilalţi primari care au urmat, lucrînd cu osîrdie, au biruit cu vremea mările de glod, spre bucuria tîrgoveţilor... Minunile lumii, greci care scoteau foc pe nări, boscari, capvorbitor, palat de cristal, sitaiene americane, dihănii din Africa şi panorame, se aşezau regulat în fiecare an, pentru trei săptămîni, în Tîrgul-Vitelor, şi încîntau şi înfricoşau lumea tîrgului şi ţăranii în straie albe din împrejurimi, făcîndu-i să se mire un an de zile... Încolo, nimic. Oraşul dormita în colţul lui de ţară, la trei chilometri de graniţa Bucovinei, caşi cele trei iazuri ale Şomuzului, în care oameni tihniţi îşi azvîrleau undiţele în dimineţi limpezi de vară... Toamna, veneau neguţătorii „din gios", ca să cumpere merele livezilor şi convoiuri de cară porneau pe şoseaua cea mare a lui Mihai Sturza, spre podgorii, ca să aducă vin bun, de cel „carele înveseleşte inima omului şi-i alină năcazurile lui..." Din ceaţa munţilor, soseau, după toamne blînde, furtunile, şi iarna îngropa ca'ntr'un mare mormînt alb bătrîna aşezare. Răsunetele lumii ajungeau aici numai ca nişte pierdute şi neînţelese zvonuri. Căci, tîrziu, încoace, s'a legat capitala judeţului Suceava cu lumea printr'un crîmpeiu de cale ferată de 20 de chilometri: o cale prin şerpuirile Şomuzului, în-

tortochiată, tăiată de o jumătate de sută de poduri. Gîfîitul greu al locomotivei pitice, desfăşurînd penajuri de fum pe oglinzile iazurilor, arată paşnicilor tîrgoveţi ora adevărată a lumii civilizate. Din cînd în cînd, la alegerile cele mari ale „colegiului al treilea", coborau muntenii din Dorne şi de pe plaiurile cu brazi şi făceau nişte alegeri minunate şi înfricoşate, cîteodată cu părueli şi bătăi, totdeauna însă cu mare alişveriş pentru renumitele localuri cu vin bun: *Vadana* şi *Şapte-fete*.

Ce-ar mai putea spune credinciosul cronicar? Biserici vechi nu se găsesc în tîrg. Este una — cu frumos turn bizantin, dar se află părăsită, între oraşel şi Folticenii-Vechi, satul cumpărat odinioară cu 200 de zloţi tătărăşti de Isac visternicul... Una din şcolile primare are oarecare vechime: e întemeiată în vremea cînd în toată ţara Moldovei nu erau decît şapte asemenea instituţii liberale. Arhivele ei pomenesc de vechi dascăli unionişti, încruntaţi şi severi, purtînd linia ca o spadă. Prin băncile ei au trecut toate generaţiile de funcţionari şi pensionari care sălăşluesc în mutele şi albele căsuţe dintre livezile din deal.

În sălile gimnaziului, un harnic şi modest profesor a întemeiat un mic muzeu regional. Într'o zi are să vie un savant neamţ cu ochelari, să admire şi să fotografieze o frumoasă căpăţînă de bour dezmormîntată din rîpele Şomuzului.

Teatrul, funebră şandrama, a căzut pradă flăcărilor. Se zice că odată ar fi primit între culisele-i colbăite o trupă de actori fantastici, care au jucat pe Hamlet cu costume naţionale şi uniforme de dorobanţi.

Cine ar crede că, în această tihnită şi blîndă *retragere*, neguţătorii din legea lui Moisi îţi pot vorbi cu mîndrie de o firmă aurită, *Alter David & Co.*, centrala celui mai mare comerţ de blănuri din Orient, cu sucursale la München, Moscova, Bucureşti şi aiurea? Cîteodată şi comerţul, printr'un ciudat joc de împrejurări, se înnobilează c'o răsfrîngere de poezie.

În baza aceleiaşi bizare orînduiri a lucrurilor omeneşti, doi bătrîni prietini ai mei, pensionari cu nasuri roşii, care au apucat pe Cuza-Vodă, mă asigură că, în anume pivniţi a locului, se găsesc cele mai minunate şi mai straşnice vinuri care au curs vreodată din lumi — deşi pe asprele culmi de subt munte soarele nu coace niciodată strugurii. Dar le-au adus răposaţii boeri de altădată din misterioasele crame dela Cotnari, — şi s'au păstrat până în zilele noastre ca nişte sfinte şi generoase extracte de soare, pecetluite în butelii...

Îndrăznesc să adaug, pentru ştiinţa cinstiţilor locuitori dela Şomuz, că 'n tîrgul lor s'a născut blajinul povestitor Nicolae Gane. Casa lui bătrînească, cu cerdac şi stîlpi albi, stă şi azi lîngă primărie şi 'n ea locueşte bunul meu prietin coconu' Artur Gorovei. Pe uliţa Rădăşenilor, într'o căsuţă în care azi dormitează domnu' Alexandrescu, poreclit Vrăbioiu, a petrecut, pe la mijlocul veacului trecut, marele Humuleştean Ion Creangă, ca învăţăcel la şcoala de catiheţi.

Aceste amintiri nu sînt un titlu de glorie pentru folticineni, din bunul motiv că nu-i interesează. Locul unde au stătut Foltic şi Oană Pîntece îndeamnă mai curînd la somn şi la îmbelşugate mîncări, — în armonie cu funcţia fizică pe care o evocă aceste memorabile umbre.

Să-i lăsăm să-şi facă siesta în pace.

Mihail Sadoveanu

MISCELLANEA

Primejdia cea mare

Aşa dar Rusia viitoare ne-a declarat de pe acum războiu. Reprezentanţii tuturor partidelor ruseşti ale Rusiei viitoare, adunaţi la Paris într'o şedinţă oficială a „Constituantei", au declarat că nu renunţă la Basarabia—că Basarabia face parte integrantă din Rusia.

Chiar dacă Ruşii nu şi-ar fi spus cu atita cinică sinceritate gîndul lor, încă n'ar fi trebuit multă filozofie ca să fim siguri de pe acum ce are să se întîmple, cînd Rusia va redeveni ceiace a fost.

De două sute de ani Rusia urmăreşte cu tenacitate planul de a se întinde spre sud.

Răpirea Basarabiei la 1812 şi la 1878 sînt numai momente în îndeplinirea acestui plan.

Şi, printr'o ciudată ironie a istoriei, deciteori ne-a ciopîrţit sau a voit să ne ciopîrţească, s'a întîmplat ca noi să-i fim nu duşmani, ci sau indiferenţi, sau chiar amici. La 1812 Rusia a purtat războiu cu Turcia, nu cu noi—şi ne-a luat întreaga Moldovă de peste Nistru. La 1878 i-am fost prieteni şi aliaţi, am salvat-o de dezastru şi—ne-a reluat Basarabia de sud. La 1916 îi eram foarte buni prieteni, prieteni entuziaşti şi aliaţi preţioşi, atrăgînd asupra capetelor noastre fulgerele austro-germane, care erau pe punctul de a se descărca asupra ei şi—guvernul rusesc se bucura de înfrîngerea noastră şi plănuia să ne împartă ţara cu Ungurii, luîndu-şi pentru sine Moldova, „Basarabia nouă", cum o numiau Ruşii, căci îi dăduse şi nume.

Dacă în cursul celor două sute de ani trecuţi, Rusia nu ne-a înghiţit complect, ci s'a mulţumit deocamdată numai cu o bucată respectabilă, cu Basarabia, aceasta se datoreşte antagonismului dintre lupii, între care am trăit, antagonismului dintre Rusia, Turcia şi Austria şi mai pe urmă Austro-Germania.

Cum se prezintă chestia pentru viitor? Afară de Polonia (care însă e ameninţată şi de primejdia germană) şi poate Ungaria, (care însă nu ne poate fi prietenă) niciun alt stat din jurul nostru nu poate fi un element antirus. Din contra, nimic mai rusofil decît Jugoslavia şi Cehoslovacia şi probabil Bulgaria de mîne.

Repetăm ceiace am mai spus aici. Numai o putere formidabilă, ca de pildă a Angliei, care să fie în antagonism cu Rusia şi care, pe lîngă aceasta, să aibă un interes imperios, al ei, pentru desvoltarea noastră liberă şi integrală, numai existenţa unei asemenea puteri ne-ar putea linişti dureroasele îndoeli.

Atunci Rusia ar şti că atacîndu-ne pe noi, atacă interesele vitale ale acelei puteri formidabile şi deci ar sta în rezervă.

Situaţia este îngrijitoare, pentrucă istoria ne-a aşezat în coasta unui popor de aproape 200 milioane, ale cărui interese, aşa cum le înţelege el, îl mînă spre sud, peste noi. Intre noi şi Rusia nu sînt antagonisme trecătoare. Este un antagonism elementar şi etern, izvorît din lucruri imuabile. „Este vorba de două vieţi, care se exclud" (Take Ionescu).

Ni se pare curios, că presa noastră a dat şi dă o atît de puţină importanţă acestei probleme şi o atît de distrată atenţie „constituantei" ruseşti din Paris. Aiurea, viitorul interesează mai mult. In Franţa, apar sute de articole şi zeci de volume cu privire la viitoarea primejdie germană—care, cine ar putea s'o nege? e mai mică şi mai puţin sigură pentru Franţa decît primejdia rusească pentru noi. Germania e mai răpusă decît Rusia; între Franţa şi Germania viitoare va fi o mai mică disproporţie de putere; în păstrarea şi apărarea Franţei sînt interesate atîtea state, aproape întregul glob!

Cît despre entuziasmul unora dintre noi pentru Rusia viitoare, pentru Kolceag, pentru Denikin, pentru Wrangel—ce să mai vorbim!

Contribuţii la biografia lui Eminescu

D-l Traian Ichim, funcţionar la Arhivele statului din Iaşi, ne-a pus la dispoziţie în copie cîteva documente ale familiei lui Eminescu: un act de naştere al Ruxandei, o soră mai mare a poetului, născută la 5 Mai 1845 şi botezată la 10 Mai, o jalbă a mamei lui Eminescu către judecătoria ţinutului Botoşani şi foaia ei de zestre.

Din documentul relativ la Ruxanda, aflăm că botezul copilei se face numai după 5 zile dela naştere. Se ştie că în lunga discuţie asupra datei exacte a naşterii poetului, un argument împotriva zilei de 15 Ianuarie 1850, este şi faptul că botezul, fiind la 21 Ianuarie, adică prea apropiat de 15 Ianuarie, data de 15 n'ar putea fi primită ca zi de naştere a lui Eminescu. Dar actul de naştere al Ruxandei ne arată că lucrul e posibil—şi argumentul cade.

Nu sîntem printre acei care atribuim o importanţă excesivă biografiei unui scriitor şi cu atît mai puţin datelor mai neînsemnate. Ţinem însă să punem la îndămîna cercetătorilor faptele din aceste documente, care pot arunca vre-o lumină asupra împrejurărilor în care s'a desvoltat Eminescu. Iată pentruce vom transcrie aici:

«Isvodul di zăstri ci dau fiicei meli Ralu cu blagoslovenie şi sănătati.—Din anul 1840 Mai 26:

Una icoană, Maica Domnului, fericată în argint.—Una candelă tij de argint.—Patru inele cu diamant.—Una părechi cercei cu mărgean.—Un fermual.—Două brăţele de aur.—Una părechi de cercei cu coletul lor.—Una alesidă de aur.—12 linguri.—12 cuţite.—12 furculiţe.—12 linguriţe.—1 lingură mare.—Un paneraş lucrat în ajur.—Una ladă mare.—Şasă tingiri de aramă.—Două tablale de Lipţca.—

6 sfeșnice.—Un lighian.—Un ibric de alamă.—Un salop de atlas.—7 rochii de mătasă.—1 rochie de alibet.—8 straie de cit.—2 măsuți și cărți.—3 tacimuri de masă.—Pînză de fabrică.—4 tacimuri.—Pînză de casă.—24 bucăți, cămeși și fuste.—4 bucăți scorțuri.—2 scrinuri.—2 saltele.—2 oghealuri.—3 rînduri prostiri.—8 perine cu trei rînduri de fețe.—3 capele.—7 șaluri și unul turcesc.—2 mindire de lînă.—8 prosoape.—1 gardirop.—10 părechi scarpe de tot soiul.—12 părechi colțuni.—Sticlării și farfurii.—Bani în numărătoare înaintea cununiei 1500 #.—*Bani în numărătoare în ziua cununiei la 29 Iunie anul 1840, rest 1500* #.—Adică în bani 3000 # (galbeni) și zestre în haine și obiecte 576 #.

ss) Stolnicul Iurașc.

Intocmai am primit:

ss) Gheorghe Eminovici

ss) Raiu Eminovici (părinții lui Eminescu).

Acest „isvod" ne arată mai concret clasa socială din care făcea parte Eminescu, ne dă un indiciu asupra stării materiale a părinților săi. El ne poate ajuta să reconstituim mediul ambiant al copilăriei poetului, fizionomia casei în care a văzut lumina zilei și a trăit primii ani.

O veche gospodărie moldovenească de boerinași cu oarecare dare de mînă, un confort patriarhal, care evocă ceva din „Sîmbăta"-d-lui Brătescu-Voinești,—împrejurări care își au, desigur, partea lor de contribuție în afinarea naturii lui Eminescu.

Drepturile naturii

Tot ce e mai răsărit din punct de vedere intelectual și moral deplînge pierderea libertăților și „falimentul" parlamentarismului nostru. Doleanțele, firește, sînt justificate. Dar mai important e, cum spuneam în numărul nostru precedent, că lumea începe să se deprindă cu această situație și să o considere normală. Cea mai bună dovadă e starea de suflet a reprezentanților societății, adică a Parlamentului. S'a văzut că el nu e îndeajuns de gelos de libertățile publice.

Libertățile noastre nu au fost cucerite prin sacrificii și lupte aprige, adesea ale mai multor generații, ca aiurea. Ele au fost o formă, introdusă, fără să existe fondul. Ele erau menite să producă, *să provoace* fondul, adică nașterea și întărirea sentimentului de libertate, de demnitate personală și de rezistență la despotism. Dar se vede că cele cîteva decenii cît a domnit *forma* europeană, nu au fost de ajuns pentru a provoca și fondul. Cînd s'a desființat forma, nu a subsistat nici un fond, care să reacționeze. Sau, dacă a rămas ceva, a fost puțin și inapreciabil ca eficacitate.

Dar trebue să adăogăm că forma nici nu s'a exercitat în trecut, în așa chip ca să poată provoca fondul. Libertățile erau apanajul numai al unei pături foarte subțiri, dela suprafața societății romînești. Aceste libertăți, în realitate, erau o condiție în plus a *întăririi* claselor suprapuse. De aceia au și fost acordate așa de ușor. Iar parlamentarismul a fost în tot timpul o parodie. Un „șef" de partid era chemat să alcătuiască un guvern. El, prin electorii săi, *numea* pe deputați. Ii numea și pe cei din opoziție (prin aranjamente cu „șefii" adverși). Și, rar, intrau în parlament cîțiva deputați aleși prin luptă adevărată. Așa dar, nu guvernul era creație sau emanație, sau expresie a parlamentului, ci parlamentul a guvernului. De aceia lupta în parlament era o simplă formalitate, și în zile mari o simplă paradă. O lege adusă de guvern, era „votată" întotdeauna. Un guvern nu cădea niciodată prin parlament (și nici prin alegeri, de oarece el numea pe deputați).

Astăzi, grație votului universal, lucrurile nu mai pot merge exact la fel. Există o opoziție aleasă prin propriile-i forțe. Aceasta poate aduce tulburare în vechiul sistem. De aici o dezorientare în politica noastră. Și ca concluzie—tendința de a guverna (cași altădată) fără parlament, fie prin întîrzierea alegerii lui, fie prin întîrzierea convocării lui, fie prin grăbirea închiderii lui, fie prin legiferarea cu decrete-legi în intervalul dintre dizolvarea unui parlament și convocarea celuilalt, ori chiar în intervalul dintre două sesiuni ale aceluiași parlament.

Va trebui să recîștigăm libertățile, sau mai exact: garanțiile libertății, cum s'au cîștigat și aiurea. Impotrivirea va fi puternică, căci *deacuma* de libertăți vor avea a se folosi și cei mulți. Cîștigate prin muncă *ele ne vor fi scumpe*. Atunci și cealaltă problemă, a parlamentarismului, corolar al celei precedente, se va rezolva dela sine. Și astfel, *natura* își va relua revanșa: *fondul va garanta forma*.

P. Nicanor & Co

Cinstitei Firme Nicanor & Co.

In ultimul număr din „Viața Romînească" începeți mesuale Dv. „Miscellanea" printr'o notă de retrospective regrete, intitulată „Alte Vremuri". Fără să încerc o clipă să descopăr anonimatul firmei Dv., m'am putut asigura că proza aceia miroase cale de-o poștă a Critic. După modesta mea părere, Criticul, prin esență, e un periculos *laudator temporis acti*, și aceasta fiindcă el în fața operei de artă contemporane, în loc să se lase emoționat de ea, se simte obligat să ia atitudine critică, uzînd de mijloace apreciative învechite și, prin urmare, care dau greș în fața actualității operei. Niciodată o operă de artă nu va mai avea aceiași vigoare ca în momentul în care a fost creată. Nu-i oare ea un compromis între inspirația artistului și un anumit public al său? Pentru un spirit deopotrivă sensibil și plin de discernămînt, între opera de artă contemporană și cea din trecut există o diferență definitivă și categorică; pe cînd una se prezintă ca un halo de emotivitate, în care se confundă, pierzînd judecata critică, cealaltă îi apare în afară de el, ca o construcție căreia cu inteligență încearcă să-i dea de rost și un asemenea spirit, între cele două opere, în cel mai favorabil caz pentru cea din trecut, se află cam ca un candidat la căsătorie între mumia unei principese memphite și o fată de țăran. Dar criticul există și criticul, prin definiție, trebue să critice; astfel el a fost acela care a întîrziat legitima admirație a publicului, modest și naiv, pentru un Verlaine sau un Mallarmé, ca apoi, s'o îngădue, cînd opera lor începuse să-și piardă din subtila savoare a contemporaneității.

Spornică și lăudabilă, cînd își limitează investigațiile în domeniul trecutului și face operă de istoric, critica împotriva contemporanilor e adesea dăunătoare. In deosebi e neplăcută, cînd ia atitudine ostilă sau depreciativă față de producția actuală întru tămîierea răposaților. Și cam acesta e cazul Dv.

Pomenind înflorirea literară de prin anii 1880, Dv. vorbiți cu melancolică evlavie de cugetătorii ei și deplîngeți, în același timp, nivelul intelectual al actualei literaturi, lipsită de idei. Departe de mine e intenția să tăgăduesc acelora pe care îi slăviți capacitățile lor și tot atît de departe să iau apărarea contimporanilor depreciați. Dorința mea e să răspund la cîteva afirmații din acea notă pe care le găsesc lipsite de temeiu.

Cred dela început că regretele Dv. nu pot fi în nici un chip îndrituite ca acelea ale criticului francez. Acesta, după cît se vede, e unul dintre apărătorii unei vechi tradiții, acela a clasicismului francez,—un spirit care se hrănește încă cu exemple din *Art Poétique* și care-și zice: „n'aimez que la raison...“ Și, vă mărturisesc, îl pricep foarte bine. Aceasta, fiindcă ține de o școală extrem de trainică, de cea mai naturală pentru spiritul francez și care a produs, poate, cea mai formidabilă înflorire în literatura franceză. Nu tot astfel putem vorbi noi despre școlile noastre dela 1880. Pe cînd în Franța clasicismul a fost construit, cu grijă și cu trudă, din generație în generație, formîndu-și postulatele estetice din înseși produsele literare ale autorilor, la noi, dimpotrivă, s'au alcătuit mai întâiu școlile, care urmau să dea autori. Strînsă între două rigide școli literare, clădite *ad-hoc*, deoparte *Junimea*, inspirată din neo-clasicismul banal al cîtorva boeri diletanți și zeflemiști, de alta *Contemporanul*, sectara filială a idealismului slav anestetic, producția noastră literară a suferit, subordonată,—un fel de a cincea roată la căruță,— criticei. Talentele, în loc ca ele să facă școală din producția lor, s'au limitat să gîndească și n'au îndrăznit să producă în voe. Aici, mi se pare, se ascunde explicația pentruce aceste școli s'au stins fără ecou.

Cred, mai departe, că această lămurire e suficientă pentruca să vă arate că afirmarea Dv. atît de categorică cum că dacă toate școlile sînt legitimate, nu toate au același valoare, nu e atît de întemeiată pe cît pare. Școlile, ce pot fi altceva decît o expunere sistematică a unor principii de care o anumită categorie de artiști la o anumită epocă s'au ținut în creațiile lor? Și de aici reesă că acele școli sînt mai valoroase, care au fost clădite de artiști mai puternici. Repet: nu artiștii au devenit mai iluștri prin superioritatea unei școli asupra alteia, ci școlile s'au ilustrat fiind create de artiști mari.

Dar Dv. țineți la *idee*, la gîndire. Pentru Dv. acuzația adusă împotriva lui Panu cum că ar fi un stilist neglijent vă e pe deplin indiferentă, prin faptul că Panu a fost un adînc cugetător. Schopenhauer scria odinioară că, adesea, cugetările cele mai profunde și mai originale, odată puse pe hîrtie, devin banale. Tocmai din partea lui Schopenhauer, unul din rarii filozofi stiliști, o asemenea afirmare capătă o imensă valoare. Cuvîntul are o sumedenie de valori diverse, poziția sa în frază îi dă nesfîrșite accepțiuni, toate minime, dar toate importante; sînt ciocniri imprevizibile între cuvinte, e acea „frange affective“ a cuvîntului—și din toate acestea și din multe altele se formează stilul. Dar stilul e ceva cu mult mai subtil

și mai complex decît își pot măcar închipui criticii; el e singurul indiciu al geniului. Fiecare dintre noi avem o nesfîrșire de gînduri, de imagini, de senzații; puțini sînt însă acei cărora le e dat să le exteriorizeze, și acei puțini vor rămîne. Dar exteriorizarea însăși e stilul. Autorii din trecut, dacă au rămas celebri, aceasta nu e din pricina ideilor exprimate, ci mulțumită formei în care au izbutit să le exprime. Un exemplu strălucit e acela a lui La Rochefoucauld. Trăind într'un anumit cerc în care se scriau maxime, a scris și el. La Rochefoucauld trăia într'o epocă și într'o societate în care s'ar fi socotit o necuviință să ai *idei*, idei originale care să nu corespundă ideilor comune ale societății. Din patrimoniul de idei al cercului autorul *Maximelor* a luat și el materialul ce-i trebuia. Azi La Rochefoucauld e singurul care a rămas dintre toți ceilalți ai vremii lui. Și se poate explica altfel acest mister decît prin însuși misterul stilului? Mi-e teamă însă ca acestea să rămînă pentru critici, adesea stiliști mediocri sau chiar mai puțin, neglijabili sau puțin serios.

Și pentruca să închei, dați-mi voe să vă liniștesc. Cinstită Firmă, puteți fi pe pace; deprecierea gîndirii în literatură nu comportă în nici un chip deprecierea gîndirii în cultura generală. Tot astfel cugetătorii din 1880 nu reprezentau cultura generală, ci erau simple accidente individuale, a căror cugetare a încetat odată cu moartea lor trupească. Inteligența, prin definiție, are însușiri proteice; subt forme cît de multiple și de diverse, ea își caută de treabă: stabilește societăți pe acțiuni, realizează concesionări, construește aeroplane, crează noi producte chimice și fără preget merge înainte.

Pentruca să fii critic e suficient să fii inteligent; pentruca să te naști artist trebue ceva cu totul alta decît inteligență și idei. Acestea sînt lucruri pe care noi le pricepem și la care cei din *splendida* epocă de prin anii 1880 nu ajunseseră încă. Orice epocă își are însușirile ei, orice gen artistic al unei anumite epoce e complect pentru acea epocă și incomplect pentru viitor; de placul retardatarilor nimic nu trebue siluit. Nouă, prin prisma nepărtinitoare a istoriei, epoca dela 1880 ne pare plină de siluiri. După înseși confidențele lui Caragiale credem Junimea, zeflemistă și criticizantă, o piedică dezvoltării talentului acestuia.

In general credem fără șovăire că stîrpirea ideii din creațiunea artistică, dezintelectualizarea ei, e un imens progres al inteligenții însăși, rezultatul unor cercetări inteligente a esenței intime a operei de artă, purificarea ei de un element străin, adesea inutil și cîteodată dăunător.

Mă rog să mă credeți, Cinstită Firmă, al Dv. plecat.

Luca Ion Caragiale.

(D. Nicanor & Co. va răspunde în No. viitor).

Recenzii

G. Galaction, *Răboji pe bradul verde,* 1920, Edit. „Viața Romînească". Prețul 9 lei.

Ar fi locul să ne întrebăm dacă părerile politice ale unui scriitor interesează prin altceva decît prin stil. Ultimul volum al autorului „Bisericuței din răzoare" aduce în privința aceasta un răspuns, — și o podoabă. Gustăm din pragul volumului cele trei pagini ale „Tîlcuirii și precuvîntării", în care autorul caută să dee o legătură firească și unitară răbojilor pe care i-a crestat în decursul anilor din urmă. „E, poate, o îndrăzneală timpurie, scrie d. Galaction, să adun într'un volum unele din schițele și monoloagele de față, care atît de lesne pot fi comentate și exploatate împotriva autorului independent. Totuși n'am nici-o grijă... Viața aceasta e atît de neprevăzută și de paradoxală, încît nu poate să fie erezie care să n'ajungă cu vremea părere ortodoxă, și nu există ortodoxism care să nu se pară, într'o zi, rătăcire și vechitură. Pe urmă, cînd este vorba de un scriitor, întrebarea care biruește este una singură: Avut-a el talent, ori nu?"

Atitudinea d-lui Galaction în fața propriilor sale păreri și gînduri e rezultatul firesc al spiritului de adînc creștinism și nestrămutată Credință cu care ne-a obișnuit de cînd își slujea leturghia singuratică și adeseori minunat de barbară, în Bisericața de care am pomenit.

D. Galaction (cine nu știe? ar trebui să știe toți!) în literatura noastră pe trei sferturi falșă, stearpă și lipsită de orice fel de avînt, a adus un îndemn de sălbatică simplicitate, de viguroasă blîndețe creștină și, mai presus de tot, stilul său în care sănătatea biblică se împreunează cu nevroza misticismului modern. În literatura noastră d. Galaction e unic. Stilul lui are ceva din văzduhul aspru și crud care plutește în munți, peste pădurile de brad, acolo unde stau ascunse mănăstirile; și are ceva din limpezimea pîrăului de munte, încătușat de colțuroase stînci.

În secolul nostru de mașini, uzine și civilizație aeronautică, D. Galaction surprinde printr'un nobil fatalism și printr'o patriarhală propovăduire evanghelică. Talentul lui e îndelung hrănit cu sunet liniștit de clopot, cu cîntec de biserică și citații biblice. Credința D-lui Galaction a dat talentului său o fizionomie specială și curioasă.

Am regăsit pe scriitorul minunat în toate micile articole, impresii și „monoloage" care alcătuesc volumul de față. Nu mi-am putut stăpîni regretul de a vedea irosit (cuvîntul, poate, e prea greu) în toate aceste ocazionale bucăți, un stil care curge domol și solemn peste tot, în cele mai puternice nuvele cît și în însemnările cele mai fugare.

Paginile despre „Agapia veche", cele scrise „A treia zi" după moartea lui Anghel, „Biserica cu plopi", „Octomvrie", epilogul volumului, pot lua locul alături de cele mai frumoase nuvele ale D-lui Galaction.

P. ALEXA

* * *

Romulus Cioflec, *Lacrimi călătoare,* 1920, Edit. „Viața Romînească". Prețul 10 lei.

Volumul d-lui R. Cioflec cuprinde schițe și povestiri cu subiectele mai cu seamă din viața satelor ardelene. Întîmplările se petrec adesea în timpul războiului, în anii aceia grei, cînd durerile au bîntuit sufletele omenești. Volumul mai cuprinde cîteva tipuri și scene din viața tîrgurilor, două sau trei istorii de dragoste nenorocită și unele momente din viața copiilor.

O atmosferă întunecată plutește îndeobște peste aceste povestiri. Eroii d-lui Cioflec sînt niște oameni necăjiți, care își trăesc viața

de toate zilele, — o viață posomorîtă și neînsemnată, — într'o permanentă luptă cu dușmani peste puterile lor. Mai totdeauna eroii rămîn doborîți parcă sub greutatea vieții. Uneori n'avem de-a face cu personagii izolate: Lumea întreagă a satelor, mulțimea aceia minată de datini și de superstiții („Clopotul") este zugrăvită de autor, laolaltă, în trăsături sigure, viguroase... Sentimentele simple și grave, care agită mulțimea, sînt redate c'o putere reală de emoție.

Printre aceste personagii sumbre, doar copiii de-și poartă figurile luminoase, c'e-o veselie comunicativă. Scena din livadă („Iluzii"), cu copii agățați prin cireși are într'însa ceva fraged și proaspăt:

„Se vedea într'un cireș, sus de tot, șapca lui Pătru, și ceva mai jos parcă era Ioniță Calapăr — și se încolăcea ca un șarpe să răsbată mai la margine între cireșele cele pîrguite. Subt îl cireș era, apoi, pălăria lui Machidon... Fără să gîndească mult, și-a dat (Machidon) drumul din vîrful cireșului — și venea ca pe funie, pe tulpină de-alungul, apucînd abia ici colo cîte-o creangă... Se auzeau doar, în cireși, niște fîșîituri cu svîcnituri în amestec și mai răzbăteau cu greu și alte zgomote: plescăituri ușoare din buze și din limbă, un fel de zgomote din gîtlej și din nas"...

Autorul știe să citească în sufletul copiilor și să ni-l desvălue; uneori c'o duioșie caldă, alteori c'o nuanță plăcută de umor.

Povestirile cu întîmplări dela țară, adică din mediul care a dat autorului primele impresii, sînt cele mai reușite: ele închid viața, așa cum este.

Autorul e un spirit serios, veșnic preocupat de-o problemă psihologică sau morală, un suflet pătruns de-o adîncă milă pentru suferința omenească.

M. SEVASTOS

* * *

C. Garoflid, *Chestia agrară în Romînia,* 428 pag., Ed. Gutenberg, București, Anul MCMXX.

Lucrarea d-lui Garoflid, destul de voluminoasă ca cuprins și foarte importantă ca concepție, ar avea nevoe de un studiu mai larg, decît se poate spune într'o recenzie, dacă n'ar fi, cum spune însuși autorul, „reimpresiunea lucrărilor sale asupra chestiei agrare publicate pentru întîia oară în 1907", pe lîngă cîteva chestiuni, în legătură cu legea arendării obligatorii și alte proecte de legi din 1918, ale aceluiaș autor.

Prin urmare deși cartea e nouă, opera e veche.

Cum însă d. Garoflid este astăzi ministru însărcinat cu rezolvirea problemei agrare, lucrarea d-sale care se ocupă de această problemă, sugerează cîteva nedumeriri ciudate.

În adevăr, d-sa prezidează astăzi opera împroprietăririi pe baza istului de complectare până la 5 hectare, iar în lucrarea d-sale spune, relativ la această chestie, următoarele: „Și apoi ce sînt acele loturi de complectare? Țăranului care are în vatra satului 3 ha. i se va da oare restul de 2 ha. în moșia expropiată? Ar fi ceva „de neînchipuit". (pag. 394).

Și noi credem că e „de neînchipuit", numai că acest lucru „de neînchipuit" îl face chiar d-sa.

Despre obștii găsim următoarele aprecieri: „sub conducerea specialiștilor țăranii trecură dela cultura lor de predilecție: orzul și porumbul, la asolamente mai variate, în care grîul și leguminoasele ocupau locul de frunte", sau „anarhia și pripeala desfacerii produselor, care îi făceau victimele micilor samsari de bucate, fură înlocuite cu vînzarea în comun, sau: „obștiile sînt nu numai un mijloc de educație ci și de selecție". (pag. 400 și 401).

Și totuși, manifestele prin care se anunță desființarea obștiilor, poartă semnătura d-lui Garoflid.

Apoi, lucrarea de care ne ocupăm cuprinde chiar în ea însăși

unele contraziceri, în felul celor de mai sus. Astfel, la pag. 415, d-sa opune aceste foarte exacte și cuminți adevăruri: „pentru a da muncei colective priceperea, energia, inițiativa, perseverența, care asigură în organizația capitalistă burgheză producția și distribuția bogățiilor, trebue ca *interesul personal*, care este motorul acestei organizațiuni economice și concurența care determină selecțiunea, să funcționeze atît încît să determine, ca aceste calități sufletești să existe în toți și reacțiunea lor să devie automatică. Mai mult încă, trebue ca muncitorul să fie pătruns de motivele de *ordin moral* ale „activităței economice colective".

Și totuși la pag. 366 și urm. se face apologia muncilor forțate, cu prilejul acelui vestit proect de lege alcătuit de d-sa.

Evident aceste sînt nedumeriri ciudate, dar nu stă deloc în intențiunea noastră, de a jubila pe socoteala lor, procurîndu-ne un succes efitin.

Căci în fapt d. Garofild rămîne cel mai bun cunoscător al problemei noastre agrare pe care a analizat-o amănunțit și științific, iar lucrarea d-sale conține unele pagini superbe cum sînt de pildă capitolele: „Pămîntul și repartiția proprietății" (pag. 3); „Lotul de 5 ha." (pag. 21); „Socializarea" (pag. 409), etc., etc.

In special d-sa este autorul concepției că pămîntul este un instrument de muncă de unde rezultă ca un corolar, că cine îl stăpînește, trebue să-l facă productiv și util.

Părerea nu e nouă, dar la noi, d-sa a impus-o în lumea științifică.

Toată lucrarea d-sale de care ne ocupăm aici, e închinată acestei idei și nu există pagină unde adevărul acesta să nu fie aparat și cu căldură și cu competență.

Iar dacă în toată opera d-sale există unele contraziceri, cauza poate fi situația d-sale de mare proprietar, fost altădată socialist, ceeace face ca sufletul său să fie frămîntat de două concepții deosebite, din care cauză contrazicerile semnalate răsar chiar fără voe.

C. DRON

*
* *

Traian Alexandrescu, *Evoluția dreptului sindical*, București, Prețul 2,50.

E o broșură prilejuită de conflictul mai mult de natură politică decît socială, născut cu ocazia congresului funcționarilor judecătorești. Sindicalizarea funcționarilor a fost interzisă și chiar reprimată nu pe considerente de principii sociale, ci din motive de ordin pur politic. Broșura d-lui Alexandrescu vine să aducă un sprijin teoretic tendinței de sindicalizare, prin o redare sumară a evoluției dreptului de sindicalizare dela sfîrșitul evului mediu până astăzi. Cu toate că spiritul corporativ este născut dintr'un instinct defensiv al conservării individuale, și ca atare ține mai mult de construcția spiritului omenesc, — viața economică dîndu-i numai prilejul de-a se manifesta și de-a fi pus în valoare, a fost necontenit și periodic îngrădit și reprimat. E ca și cum s'ar fi reprimat un copil fiind-că crește. Tot așa de naturală e și tendința de dezvoltare a sindicalismului, crescînd cu asprimea luptei economice. Deaceia suprimat de Constituanta revoluționară dela 1789, ajunge legitim ca forță naturală recunoscută de ministrul Waldek Rousseau în camera franceză la 1884. D. Alexandrescu vine apoi la dreptul sindical în Romînia, recunoscut prin art. 27 din Constituție și maltratat de legea Orleanu, defunctă azi în Monitorul Oficial de unde revine iar subt forma de strigoiu. Autorul insistă mai mult asupra dreptului sindical al funcționarilor publici pentru apărarea căruia a fost de fapt scrisă această broșură, care este o sinteză bine și sistematic alcătuită, scrisă viu și colorat. D. Alexandrescu a gîndit și a tratat serios deși rezumativ o chestiune importantă, ceiace este foarte rar la noi. Anatemelor cu interjecții a conducătorilor de popor care nu s'au fixat încă nici asupra noțiunii de sindicalism „descoperită" de ei abia acum, D. Alexandrescu, civilizat, opune cu curaj, indicînd prin broșura sa, mantele unei doctrine, care nu vrea să vie el la Mahomeții de astăzi.

DEMOSTENE BOTEZ

*
* *

Constantin Em. Krupenski, *Cîteva cuvinte despre reeducația profesională a invalizilor de războiu*, „Convorbiri Literare" București, 1919.

Războiul nemai fiind astăzi o luptă între armate profesionale ci aruncînd popoare întregi unele asupra altora, a trebuit să se renunțe la vechile remedii întrebuințate altădată în lecuirea ranelor produse de el. Instituții ca otelurí, aziluri pentru invalizi trec în domeniul antichităților. Ideia că individul vătămat în luptă trebue redat societății așa ca să fie cît mai util, s'a impus ca necesitate. De aceia pretutindeni, în Anglia, Germania, Denemarca, Franța, Italia, și chiar lîngă noi în Ungaria și Serbia, s'au înființat școli, unde prin toate mijloacele puse la îndemînă de știința contemporană se caută a se da indivizilor mutilați de lupte *reeducația funcționalǎ* și *reeducația profesională*. Prin cea dintâi se urmărește a se deprinde membrul sau organul atins să facă din nou mișcările obișnuite astfel ca să poată fi iarăși întrebuințat pentru nevoile de toate zilele și muncă; a doua însamnă învățarea rănitului să facă anumite munci, servindu-se, în locul membrului pierdut, de aparate speciale.

In reeducația profesională trebue să se stărue ca invalidul să poată executa aceiași muncă ce făcea și înainte și numai dacă aceasta e cu neputință, să fie învățat o altă meserie. In această reeducare nu trebue să perdem din vedere, că „nu este vorba de o faptă de umanitate, de caritate, milă sau generozitate ci trebue să ne dăm bine sama că avem a face cu o mare problemă socială și economică a cărei dezlegare este astăzi una din îndatoririle de căpetenie ale Statului". Invalidul are și dreptul și datoria să ceară, dacă a rămas în el cît de mică putere de muncă, să i se pună la îndemînă toate mijloacele pentru a păstra și chiar mări această putere.

Aceste sînt cîteva principii pe care țările civilizate din apusul și centrul Europei le-au pus în evidență ocupîndu-se de marea problemă cum să se redea societății o parte din fiii săi perduți.

Ce s'a făcut la noi în această chestiune? O lege și o societate; mai exact: o societate și o lege, căci cea de-adoua a fost determinată de cea dintăi. Dar această societate n'a putut avea o acțiune eficace în rezolvirea problemei pentru că: 1) a urmărit două scopuri incompatibile între ele: ajutorarea și reeducarea profesională, 2) puterile sale financiare sînt prea slabe față cu mărimea sarcinei ce și-a luat-o. Pentru cei 28.000 sau 30.000 invalizi ce, aproximativ, trebue reeducați în școli și ateliere înzestrate cu aparate și unelte numeroase și scumpe, cu profesori și medici competenți și devotați, societatea dispune de un capital ce nu trece de 2.500.000 lei. Relevăm ceva caracteristic psichologiei noastre: așa de redus este simțul de solidaritate socială la noi că „în al doilea an cotizațiile au fost în întreaga țară numai de 1050 *(una mie cincizeci)* lei, din care la filiala din Iași 40 *(patruzeci)* lei."

Este însă, desigur, și o greșală enormă a Statului care a abdicat dela datoria de a îngriji de martirii ce l-au apărat și mărit prin suferințele lor. Pentru îndeplinirea acestei mari datorii sociale el trebue să cheltuească din bugetul său general căci „nu cu venituri nesigure și întîmplătoare, nici cu inimă și înd loșare, nu cu serbări, cu baluri și cu loterii și *din nenorocire*, nici cu cotizațiuni, nici cu donațiuni și legate se pot întreține multele și deosebitele școli trebuitoare și se pot acoperi cheltuelile cerute neapărat de reeducațiunea făcută temeinic, cum trebue". Ce să facă binevoitorii alcătuitori ai unei societăți într'o chestie, unde se cer cunoștințe speciale, aptitudini deosebite, muncă neclintită și statornică, localuri numeroase, etc.?

Dar problema mai are un aspect: invalizii înşişi, în diferitele lor congrese, arată că sînt departe de a-şi înţelege adevăratele interese: Ei cer ajutoare, favoruri, privilegii, brevete de băuturi spirtoase şi debite de tutun sau funcţiuni; ei uită că 90% sînt agricultori, care duc o viaţă anevoioasă şi plină de chinuri în întunecimea satelor. Şi plini de solicitudine pentru aceştia, d. Krupenski termină interesanta sa expunere arătînd ce se face în străinătate pentru reeducarea schilozilor agricoli, unde aceştia sînt în stare să execute aproape toate muncile unui bun agricultor, podgorean sau grădinar.

Dacă nu ne înşelăm, d. Krupenski este singurul până azi care s'a ocupat teoreticeşte de această chestiune. Glasul său a răsunat în pustiu. Pentru a obţine rezultatele practice la care tinde, d-sa trebue să revină mereu pentrucă noi ne mişcăm anevoe şi sîntem lipsiţi de tenacitate în rezolvirea problemelor de interes pur moral.

M. JACOTĂ

*
* *

Charles Baudelaire par Gonzague de Reynold, *professeur de littérature française à l'université de Berne.* — Paris, G. Crès et comp. MCMXX, Pr. 14 fr.

Autorul spune în prefaţă: „Cartea aceasta e dezvoltarea unui curs ţinut la Facultatea de filozofie a Universităţii din Berna". Rîndurile acestea l-ar fi mirat, poate, şi pe Baudelaire. Nu l-ar fi măgulit prea mult.

Intr'adevăr, Baudelaire, prilej de cursuri universitare, prilej de admirative cărţi, format mare (cum e cea de faţă), în care, de-alungul a patru sute de pagini e analizat, destrămat, explicat, interpretat, descifrat, cu un cuvînt, mult şi prea mult popularizat; avalanşa asta de rubrici, capitole, subcapitole, paragrafe, note şi indexuri; pătrunderea lacomă şi brutală (subt pretext de admirativă înţelegere „complectă") utilizîndu-i scrisorile, bruioanele, chitanţele şi poliţele! Năvala asta barbară într'un suflet surprinde, jigneşte, şi, dela o vreme desgustă.

„Baudelaire şi dragostea", „Baudelaire şi societatea", „Dandysmul lui Baudelaire", „Religia lui Baudelaire", „Boala lui Baudelaire", „Datoriile lui Baudelaire", „Baudelaire şi creştinismul veacului de mijloc", „Baudelaire şi romantismul", „Caracterul clasic, plastic, muzical al artei lui Baudelaire", şi n'am citat nici jumătate din titlurile şi subtitlurile cărţii. Autorul nu omite nimic. Baudelaire e descusut până în cele mai mici amănunte. Nimic nu rămîne neexplicat (crede autorul), totul e riguros lămurit. Nici un efect a cărui cauză să nu fie riguros demonstrată. Nu mai este o carte despre Baudelaire, e un tratat baudelairian în toată puterea cuvîntului. Arta lui Baudelaire apare ca un vast domeniu quasi-ştiinţific, cu legi speciale şi laborios determinate.

Autorul, ce e drept, e un baudelairian convins. E pătimaş şi înverşunat. Dar n'a putut să uite că e şi profesor şi, mai ales, că are o metodă. A aplicat cu dragoste metoda lui Baudelaire. Dar metoda d-lui Gonzague de Reynold, ca orice metodă (în Estetică) e justă, dar foarte puţin subtilă. Şi deaceia în înţelegerea lui Baudelaire nu aduce niciun punct de vedere nou. Sînt lucruri pe care fiecare din cei care au pentru Baudelaire o *frăţească* admiraţie, le-au cîntărit şi meditat de atîtea ori. Pentrucă, insist, lui Baudelaire nu-i putem da decît o prietinie — sau nimic. Simţim cu el sau nu simţim. La ce ne-ar servi să-i cunoaştem viaţa, patimile, durerile? Le privim pe toate, cu o egală claritate, în opera lui strînsă şi chinuită. Analiza „omului"? Omul e opera. Dovadă cartea lui Gonzague de Reynold, care nu adaugă nimic, sînt sigur, — *sufleteşte!* — unei sîrguitoare lecturi a „Florilor Răului".

Şi, totuşi, autorul aduce ceva frumos. O naivă şi curată admiraţie, şi o *cinstită* sinceritate în admiraţia lui pentru Baudelaire. Prea *cinstită* chiar. Câteodată Baudelaire apare superficial interpretat. De o pildă, buna credinţă a autorului în sinceritatea lui Baudelaire cînd

scrie avocatului său, cu prilejul procesului intentat, la apariţia „blestematelor" „Fleurs du mal": „din cartea asta se desprinde, te asigur, o *aspră moralitate*". Credea, într'adevăr, Baudelaire asta? Şi chiar crezînd, e sigur dl. Gonzague de Reynold că *morala* lui Baudelaire era identică cu morala celor care aveau să-l judece, şi cu morala publicului care avea să-l citească? „Orice artă poate fi considerată, spune Nietzsche, ca un leac, în ajutorul vieţii în descreştere sau în luptă: arta presupune întotdeauna suferinţi şi suferinzi. Dar sînt două feluri de suferinzi: întâiu, cei care suferă de *un prea mare belşug de viaţă*, şi care vor o artă dionysiană precum şi *o viziune tragică* a vieţii lăuntrice şi din afară. — şi pe urmă, cei care suferă de *o descreştere de viaţă*, care cer artei liniştea, tăcerea, o mare senină sau pe de altă parte, frămîntările, uitarea, nebunia.

Deci, suferinţă şi deoparte şi de alta. In care din aceste două categorii (arbitrare, poate, dar *existente*) vom pune pe Baudelaire? D-l Gonzague de Reynold ar fi, mă tem, cam încurcat. In orice caz, ar elimina *definitiv* preocuparea de vre-o morală oarecare, în aprecierile sale. Deasemeni, cînd vorbeşte de pasiunea lui Baudelaire pentru cînii schilozi şi fără stăpîn, pentru bătrînele gheboase şi oamenii umiliţi... „Mila duioasă" a lui Baudelaire, etc... („Méfiez vous de la pitié des poètes!" cine a spus asta?) Nu e oare nevoia „viziunii tragice" de care vorbeşte Nietzsche? Şi, iarăşi, dragostea serafică a lui Baudelaire pentru Madame Sabatier, în acelaşi timp cu pasiunea murdară pentru Jeanne Duval, femeia urîtă şi perversă. „Nevoia de linişte şi de senin" alături de aceiaşi „tragică viziune a vieţii." Baudelaire a fost complex. De asta nu poate fi pus în nici-o categorie. E un banal adevăr. Toată lumea ştie asta. D-l Gonzague de Reynold o ştie. Şi a vrut să orînduiască această complexitate. Şi n'a fost departe de a-l face pe Baudelaire incognoscibil. Asta, pentrucă vorbeşte prea mult şi parafrazează prea des, şi, deci, inferiorizează. Prefer o frază din Gourmont unei pagini din volumul său savant şi definitiv.

Cartea aceasta îmi sugerează, *p în ce ar mai putea conţine*, cîteva reflexii simple, cărora le voiu da loc, aici, în cadrul acestei recenzii strîmte.

O poezie poate fi, după împrejurări, o *intenţie* sau un *rezultat*, în sensul că poate *îndemna* la ceva sau poate *numai oferi* ceva. Şi de multe ori, cea de-a doua ne mihneşte mai mult, *pentrucă ne statorniceşte*. I s'au atribuit lui Baudelaire mai multe intenţii decît avea. De aici o cauză a influenţii lui, dinamizată de timp. Dar poezia lui Baudelaire, mai mult decît oricare, e o poezie de *rezultate*, constatate de omul acesta pătimaş, chinuit şi lucid. „Cea mai mare noutate a artei lui, spune André Gide, n'a fost tocmai de a-şi *statornici* poemele, de a le desfăşura în adîncime?"

Pe de altă parte, Baudelaire, din pricina originalităţii lui (care nu stă decît *numai* în constatarea de *noi* rezultate sufleteşti), prin faptul că a putut *da* un suflet la generaţii întregi (indiferent dacă a fost falsificat, rău înţeles, prost admirat!), a fost, în opera lui, mai mult decît oricare din moderni, o epocă, *un timp*, cu evoluţii personale şi sugerări proprii.

Dar nu e oare o greşală să vorbeşti de o mai bună sau mai rea înţelegere a operei lui Baudelaire?... *Trăeşti* sau *nu* trăeşti în ea. Atît.

AL. A. PHILIPPIDE

*
* *

Robert de Flers, *La petite table,* éd. Flammarion, 1920.

Noul academician, bunul prieten al Romîniei, îşi strînge în volum articole cu caracter politic, apărute în ultimul timp în *le Figaro*. Cu toate că — foarte vremelnic şi, oarecum, în amator — a trecut prin *carieră*, d. de Flers, care mărturiseşte că s'a inspirat din documente oficiale, rămîne mai mult un literat. Temperamentul său de ar-

ţel îl face să încline în chip agreabil spre sentimente mai mult decît spre opinii inflexibile. Titlul ales, îl explică printr'un *motto*.

„On traite trop volontiers les petites puissances comme des enfants auxquels on n'interdit point complètement l'accès de la salle à manger un jour de grand dîner, mais qui ne sont invités à y venir qu'à l'heure du dessert, et autour de la petite table".

Precum se vede, d. de Flers e un sentimental, un apărător al celor slabi, — şi e un apărător elegant, simpatic şi subtil, fiindcă ştie să parafrazeze adevărul banalizat al milei în imagini şi în metafore pline de neprevăzut şi de interes.

In cartea d-lui de Flers, Romînia revine des şi întotdeauna e amintită cu o simpatie sinceră şi emoţională, lucru rar pentru un politician francez. Ultima oară în cartea lui, pomenind de Romînia, găseşte într'adevăr cuvinte de o delicateţă sensibilă:

„Pour ma part, je revois toujours les collines rondes de la Dobroudja, le mur de Trajan à l'abri duquel nous avions creusé nos tranchées, les champs de maïs et de tournesol, et le rivage de la Mer Noire ou le blé pousse jusqu'au bord des vagues, et les rives du Danube, dont le sable est aussi jaune que le flot."

„Pour ma part...", — după ce a ridicat obiecţii împotriva severităţii diplomaţii inepte...

Desigur, în *La petite table* e mai multă literatură, de cît fapte exacte şi concluzii solide.

Cel mai bun scriitor din lume însă nu poate da decît ce are. Pentru un om sensibil farmecului prozei franceze, volumul d-lui de Flers e o agreabilă surpriză şi pentru orice Romîn un măgulitor testimoniu de simpatie.

L. I. CARAGIALE

*
* *

Charles Richet, *L'homme stupide*, Paris, Ernest Flammarion, éditeur, Prix 5 fr.

Un violent pamflet contra stupidităţii omeneşti, pe care autorul i-l aruncă în faţă cu brutalitate.

Omul posedă o licărire de inteligenţă, ştie ce-i bine şi ce-i rău, — dar el preferă, mai întotdeauna, răul. Aceasta-i stupiditatea lui. (Animalele, care ignorează totul, nu sînt stupide).

Vezi un vapor şi te minunezi de ingeniozitatea constructorilor, dar cînd ţi se spune că vasul acesta are menirea să scufunde un altul la fel — te revolţi. Aeroplanul e un strălucit produs al minţii omeneşti; dar el aruncă bombe asupra oraşelor... Ingeniozitatea nu trebue să procure durere nimănui.

Oamenii se mutilează între dînşii, cu sînge rece. Unii string în feşe capetele copiilor. Alţii îşi deformează picioarele sau îşi desenează pe corp figuri şi cuvinte. Sînt oameni care se circumcid, dînd şi o scuză igienică. Dar, ca să fie omul curat — trebue să-i tai o bucată de piele? Atunci creştinii ar urma să nu fie niciodată curaţi ca Evreii!... Castraţii, călugării se abat, prin fapta şi traiul lor, dela legile naturii. Oare cincizeci de maice pot răscumpăra obscenităţile unei lumi de curtezane? Naivitate! Insultăm natura, crezînd că procedăm mai bine decît dînsa.

Deatîta vreme oamenii suportă ilegalităţile sociale! Stăpîni şi sclavi, subt diferite forme — mai demult şi acum. Zece milioane de robi, odinioară, s'au trudit subt soarele Egiptului să ridice o piramidă, satisfăcînd astfel gustul unui singur om. Şi, totuşi, oamenii rabdă şi sufăr mai departe, cu fruntea plecată. Inegalitatea îl primeşte pe copil din leagăn, deşi ar trebui ca toţi copiii să plece deacolo, cu şanse deopotrivă. D. Richet nu-i un reformator, cum singur declară: nu crede că ceva bun ar putea fi instituit definitiv. Totuşi, „c'est assez que pendant cent siècles la base de tout état social ait été l'injustice".

Richet surîde în faţa religiilor. Pe pămînt au trăit de cînd există lumea — să zicem: 600 miliarde de oameni, — adică cam 100 miliarde

Hinduşi, 100 miliarde diferiţi păgîni, 100 miliarde Budişti, 100 miliarde Musulmani, 100 miliarde Catolici şi 100 miliarde Protestanţi. Din aceste şase religii distincte, cel puţin cinci sînt false. Deci cinci părţi din omenire au trăit şi trăesc încă în eroare.

Autorul trece în revistă protecţia industriilor naţionale, care sărăceşte populaţia în folosul cîtorva fabricanţi; alcoolul, descoperit de om pentru propria-i distrugere; pădurile, frumuseţa naturii, care dispar; modele, bijuteriile, ruinile — semănate cu dărnicie pe pămînt; şi în sfîrşit animalele, pe care omul le chinue şi le ucide.

Dar oamenii îi prigonesc chiar pe cei mai buni dintre dînşii: Socrat, Columb, Huss, Lavoisier, Descartes, Hugo, Cervantes, Ovidiu, André Chénier, Silvio Pellico, Seneca, Arhimede, Cicero, Demostene, etc., etc., au fost prigoniţi cu furie de oameni, pentru vina de a se fi ridicat deasupra nivelului lor.

Stupiditatea omenească atinge culmea, cînd masele de oameni se întrencid, *fără ură* chiar, într'un războiu dezlănţuit de alţii. Războiul aduce morţi, ruine. Nopţile umplu însă golurile populaţiei. Munca omului drege clădirile distruse. Un lucru nu poate fi vindecat: „Durerea — o imensă şi universală durere. Durerea, pricinuită de războiu, a curs valuri-valuri, de o sută de ori, de o mie de ori mai mult decît sîngele, şi el atît de darnic vărsat". Omenirea tinde spre fericire, spre o fericire colectivă sau individuală. Deci lucrurile omeneşti trebuesc judecate după cantitatea de fericire sau nefericire, pe care ele le procură oamenilor. Din acest punct de vedere, războiul din 1914-1918 este o catastrofă. Au fost peste 15 milioane de morţi. „Să admitem că fiecare mort — spune autorul — n'a fost plîns decît de cinci persoane: tatăl, mama, soţia, sora, fiul, prietinul. Iată deci 75 milioane de dureri atroce, care se vor prelungi ani dearîndul. Crezi că soţia, care şi-a pierdut de curînd bărbatul, mama care şi-a pierdut fiul se vor putea consola într'un an, în doi ani sau în zece ani? Deacum viaţa lor e învenintă. Moartea, care a lovit pe fiinţa iubită, a lovit pe mamă şi pe soţie mai crud încă decît pe soldatul căzut. Viaţa lor va fi deacuma sarbădă, nefericită. Aceste femei nenorocite nu vor mai putea nici rîde, nici zîmbi. Vor trece ceasuri, zile, luni, ani; dar chinul lor va fi tot atît de puternic, ca şi 'n ziua dintîiu — caşi 'n ziua aceia nefastă, cînd — ca un trăsnet — a răsunat cuvîntul: Ţi-a murit feciorul, ţi-a murit bărbatul!"

Dacă enorma sforţare, pe care oamenii o fac pentru distrugerea vieţii şi a avuţiilor, ar fi utilizată spre combaterea bolilor, viciilor, ignoranţii — omenirea, desigur, ar avea o soartă aproape divină.

Insă, după cum bolnavii de pe ţărmurile Mediteranei, cu plămînii măcinaţi de tuberculoză, cu o spumă roşie la gură, îşi concentrează ultimele forţe deasupra meselor de joc — tot astfel omenirea, încărcată de vicii, lepre, sifilis, alcoolism... nu-şi întrerupe avînturile războinice, ca să-şi tămăduiască plăgile. Nu. Ea nu vrea să se vindece. Omenirea vrea să se bată.

După schiţarea acestui tablou sumbru, autorul ne spune că nu-i apostol, că nu vrea să facă prozeliţi şi că indignarea — e ferm convins — nu serveşte la nimic. Cursul furiei umane dezlănţuite nu va putea fi oprit.

„A perfecţiona o larvă în plin regres — aceasta-i problema, care se pune". Şi totuşi... parcă ar mai fi o speranţă. Poate ar fi posibilă ameliorarea inteligenţii umane! — ne lasă să credem, un moment, autorul. Şi începutul ar fi modul cum va şti omul să privească moartea în faţă — moartea, care nu-i crudă pentru cel ce... adoarme, ci pentru cei ce rămîn să-i plîngă.

Omul nu va putea vorbi cu mîndrie despre inteligenţa lui decît atunci, cînd va şti să aibă o moarte senină.

Cartea d-lui Richet se ceteşte c'un profund sentiment de desolare.

M. SEVASTOS

* * *

Ch. Diehl, *Byzance, Grandeur et Décadence.* Bibl. de Philosophie scientifique, E. Flammarion, Paris, 1919.

Cartea corespunde unei îndoite nevoi, și are deci și o îndoită însemnătate. Deoparte, istoria și civilizația bizantină erau încă prea puțin cunoscute de marele public, pentru care definiția superficială a lui Taine: „un putregaiu de zece veacuri" rămăsese o formulă mulțumitoare. Iar cei care cunoșteau mai bine această parte atît de însemnată a Evului Mediu, simțeau nevoia unei lucrări de sinteză, care să întrunească și să rezume activitatea bizantinologiei împrăștiate în zeci de monografii. Desigur că puțini erau mai calificați decît D. Diehl ca să îndeplinească această îndoită misiune de popularizare și revedere a trecutului bizantin.

Cartea I, în două capitole scurte, cuprinde un rezumat, în linii mari, a faptelor și întîmplărilor acestei evoluții, de peste o mie de ani. Căci Imperiul de răsărit n'a fost deloc statul cristalizat și neschimbat, așa cum îl văzuseră istoricii de odinioară: acest organism a trăit, a crescut și s'a dezvoltat, trecînd printr'o nebănuită varietate de forme. Dela început tinde a deveni din imperiul roman de limbă latină stat oriental de limbă greacă. Evoluție întreruptă de domnia lui Justinian, care împotriva concepției orientale a împărătesei Teodora, susține vechea idee a împărăției universale, tradiția Romei veșnice. Cuceririle apusene aduc multă strălucire, dar slăbesc și zdruncină temeliile statului. In perioada de anarhie ce urmează, se întrezărește viitorul: lupta cu Slavii și Arabii, ruperea legăturilor bisericești cu Apusul, strîngerea împărăției în provinciile din Răsărit împărțite cu vremea în „teme" militare. Două dinastii puternice, Izaurienii și Macedonenii, dau statului o glorie nouă. Veacul al X-lea vede apogeul puterii bizantine, deși ținuturi de veche cultură, ca Siria și Egipetul, rămîn în stăpînirea Musulmanilor. După Vasile Bulgaroctonul, Imperiul zdruncinat de lupte lăuntrice și de loviturile Turcilor, pare la marginea prăpastiei. Comnenii îl ridică din nou, aducînd marea feodalitate la Domnie. Imperialismul lui Manoil Comnen slăbește din nou puterea de luptă și pregătește dezastrul din 1204, împărțirea stăpînirii Bizanțului între cruciații veniți la pradă și noul Imperiu Vlaho-Bulgar. Cu greu se alcătuește după jumătate veac statul Paleologilor care duce o viață grea și umilită între noile state creștine din Balcani și năvălirea turcească. Constantinopolul supravețuește împărăției moarte până ce cade și el, în atacul fatal din 29 Maiu 1453. Ultimele zile ale Bizanțului văzuseră renașterea elenismului, ce era să deștepte Renașterea italiană.

In Cartea a II-a D. Diehl examinează elementele de putere ale acestui stat. Le găsește în stăpînirea aproape nemărginită a autocratului, care-i dă o puternică unitate de cîrmuire, în armata mereu sporită și încercată în dese războaie, în iscusința diplomației care găsește „arta cîrmuirii barbarilor", în administrația centralizată la extrem, care știa totuși să se plece împrejurărilor, de autonomie locală în puterea economică a Imperiului ce cuprindea toate punctele de trecere ale negoțului cu Răsăritul depărtat. Le găsește în strălucirea fără pereche a Capitalei, „Parisul veacului de mijloc", care răspîndea în țările cele mai puțin cunoscute prestigiul basilevșilor. Totuși puterea reală era în Asia Mică, în Anatolia muncitorilor harnici și a soldaților disciplinați.

Cartea a III-a expune în antiteză elementele de slăbiciune: demoralizarea treptată în anarhia politică, ce clatină statul prin revoluții, răscoale și ucideri de Împărați; în lipsa de sprijin moral a caracterelor, pentru care religia era numai o formă și o superstiție fanatică, și a căror înțelepciune practică, realistă și mai cu samă egoistă își găsește expresia în cărticica de sfaturi a lui Katakalon Kekaumenos. Intr'un capitol foarte interesant se arată cauzele de dizolvare socială,

primejdia feodalității ce se dezvoltă mai cu seamă în Asia Mică – prin războae și întindere necontenită a marilor moșii și a iobăgiei (proces istoric ce se dezvoltă și în trecutul nostru), se insistă asupra luptelor de clase, care țin până la sfîrșit aducînd în veacul al XIV-lea sîngeroasa „comună" a Zelaților din Tesalonic. Pe lîngă primejdia amestecului în stat a Bisericii, a patriarhatului, imperialismul însuși, cuceririle costisitoare și depărtate slăbesc Împărăția, pricinuind zdrobirea populației rurale sub dări din ce în ce mai grele. Slăbiciunea financiară corespunde cu decăderea negoțului și risipirea înceată a puterii militare și navale. In lupta neîncetată cu Turcii, dușmănia politică și religioasă cu Apusul surpă apărarea și aduce sfîrșitul de neînlăturat.

Cartea a IV-a și cea din urmă rezumă serviciile aduse omenirii de civilizația bizantină – eșită din clasicismul vechilor Eleni, din înrîurirea creștină și din elemente orientale. Mai puternic decît bogata literatură de cronicari și teologi, se impune arta, care a lăsat în atîtea biserici atîtea minuni. Și civilizația aceasta, care a păstrat prin noaptea vremilor barbare tezaurul cunoștințelor lumii vechi, a fost în același timp leagănul culturii neamurilor slave. Aici e începutul culturii bulgărești, sîrbești, rusești – un paragraf se ocupă chiar de Romîni, în care se confundă totuși influența bizantină primitivă cu acea grecească de mai tîrziu, a timpurilor fanariote și prefanariote. Un capitol arată înrîurirea adîncă a artei din Constantinopole asupra Apusului latin, a formulelor bizantine, din care se dezvoltă pictura italiană din Quatrocento. Se amintește înrîurirea teoriilor imperialiste asupra renașterii Dreptului Roman și a ideei de Stat în Italia, Germania și Franța. Paginile din urmă ne înfățișează moștenirea bizantină: Împărăția turcească, care a copiat atîtea instituții ale statului, pe care l-a înlocuit: dacă forma, religia și numele s'au schimbat, proporțiile imperiului și metodele de cîrmuire au rămas aceleași. Altă moștenire e Elenismul. învlat după patru veacuri de asuprire. Și poate succesiunea cea mai însemnată a fost Imperiul uriaș al Țarilor, care a trăit în forme și concepții, o viață de stat foarte apropiată de Curtea Țarigradului. Ca să nu mai vorbim de ambițiile statelor balcanice, care rîvnesc și azi Orașul cu bogății din povești, care e ținta și culmea dezvoltării lor istorice.

Scrisă într'un stil curgător și frumos, cu pagini de literatură și descrieri atrăgătoare, cartea e o inițiare plăcută în istoria unui trecut ce merită a fi cunoscut mai bine. Pentru cercetători e o interesantă încercare de sinteză—cam superficială uneori, dar care pentru noi, Romînii, prezintă un deosebit interes. Doar și noi sîntem, în atîtea privințe, urmașii Romei răsăritene, a civilizației, a tradițiilor – am putea zice chiar și a mentalității bizantine.

O. B.

* * *

Frank Thiess, *Der Tanz als Kunstwerk*, 1920, Delphin-Verlag-München, Mit 24 Kupferdrucktafeln. Prețul 13. 50 mărci.

Celace Thiess prezintă publicului e un preludiu la o lucrare asupra dansului, pe care ne-o promite; lucrarea lui poate fi un preludiu și pentru cetitori la aprofundarea teoretică a artei dansului.

Predominant în dezvoltările lui Thiess e ideia că dansul artistic are un domeniu de activitate propriu și că dansul artistic este superior celui de imitație. Prin dans artistic sau pur înțelege exprimarea dansatorie a unei idei ca: dorință, bucurie, așteptare, au a unui eveniment extern ca: vînătoare, luptă, și față de care [illegible] dansul devine simbol expresiv.

Intr'un mod obișnuit înainte de el, izolează dansul artistic de mișcarea zilnică, de sculptură, de pictură, de muzică, de poezie și de pantomimă. Specific dansului ar rămîne ritmul în ce privește timpul, și linia mișcării, în ce privește spațiul. Făcînd izolarea, el analizează și alte mijloace pe care dansul le utilizează de comun cu alte arte, ca de pildă formele corporale, culorile, eclerajul.

In ce privește superioritatea dansului pur față de cel ilustrativ, pare a o așeza pe o simplă afirmare personală.

Analiza e aceia a unui specialist și apare totuși ca teoretizarea unui gust ades personal sau de direcție artistică puristă în dansul contemporan.

O. SAVUL

*
* *

Code bolchevik du mariage, Paris, edit. de la Sirène, 1920.

Din codul căsătoriei instituit în Rusia sovietelor se evidențiază și mai mult schimbarea fundamentală a vechii realități sociale, căci e atinsă, mai bine zis e distrusă orînduirea considerată ca imuabilă a Familiei.

„Primul cod de legi al Republicii ruse federative a Sovietelor" a fost publicat în 1919 de Comisariatul popular al Justiției, prin îngrijirea jurisconsultului Alexandru Hoichbarg, șeful biroului de legi, membru al Academiei de științe sociale. El e alcătuit din 262 articole votate în 16 Septembrie 1918 de Comitetul executiv central al Sovietelor și tratează despre starea civilă, căsătorie, familie și instituții tutelare.

E de observat că mai stăruesc oarecare urme din vechile norme: căsătoria civilă și libertatea căsătoriei religioase; chiar înregistrarea „căsătoriei oficiale" e reproșată de fanaticii extremiști. Totuși, uniunea liberă e de pe acum consacrată. Dacă căsătoria civilă e menținută provizor, cauza e că-i liberă și căsătoria religioasă. Dar nici una nici cealaltă n'au vreun avantaj asupra *uniunii libere*. Căsătoria civilă e foarte ușor de încheiat. E suficientă o simplă declarație verbală sau scrisă pe care viitorii soți o dau, odată cu un act de identitate, serviciului de înregistrare a actelor stării civile. „Ofițerul public" citește actul de căsătorie înscris în registrul special și declară căsătoria încheiată conform legii.

Dar tot așa de lesne se poate desface căsătoria. O simplă declarație scrisă sau verbală din partea ambilor soți, arătarea certificatului de căsătorie — și judecătorul local eliberează îndată un alt certificat: de divorț. Se acordă divorțul chiar dacă cererea vine numai dela unul din soți.

Femeia și bărbatul sînt depliní egali. Scopul căsătoriei nu mai e procrearea. Articolul 104 lămurește că „Dacă unul din soți își schimbă domiciliul, celalt nu poate fi silit să'l urmeze". Iar art. 105: „căsătoria nu implică comunitatea bunurilor între soți"; dar dacă unul din soți e nevoiaș sau invalid, celalt trebue să-i dea asistența necesară. Sînt considerați incapabili de muncă: minorii, bărbații dela vîrsta de 55 și femeile dela 50 ani. Soții pot încheia între ei orice fel de înțelegeri care, dacă au însă ca efect micșorarea drepturilor de proprietate ale femeii sau ale bărbatului, sînt nule față de lege.

Capitolul relativ la „Dreptul familiei" precizează dela început: „Baza familiei e filiațiunea efectivă; nu e nici-o diferență între paternitatea naturală și cea legitimă". Copiii naturali au aceleași drepturi cași copiii născuți din părinți căsătoriți conform legii. Mama e special apărată de lege — deși are toată libertatea. Ea trebue să declare la „starea civilă", cu trei luni înainte de naștere, numele și domiciliul tatălui copilului, *chiar cînd tatăl nu e bărbatul cu care e căsătorită legal*. Dacă relațiile mamei cu bărbatul vizat în declarația ei dovedesc că el e înadevăr tatăl copilului, tribunalul ordonă ca acel bărbat să participe la toate cheltuelile cauzate de nașterea și întreținerea copilului. Dar dacă bărbatul pus în cauză nu e singurul care a avut relații cu mama copilului, atunci tribunalul chiamă pe toți bărbații cu care mama a avut relații în epoca concepțiunii și îi silește să participe toți la cheltuelile nașterii și întreținerea copilului.

Copiii nelegitimi pot purta numele tatălui sau al mamei sau amîndouă numele. Femeia nu-i obligată să ia numele bărbatului cu care se căsătorește; bărbatul poate lua, dacă vrea, numele femeii sale.

Părinții pot da copiilor religia pe care o vor, până la 14 ani. Dreptul părinților asupra copiilor e până la 18 ani pentru băeți și 16 ani pentru fete. Copiii pot fi crescuți de părinți de comun acord; dacă nu se înțeleg, decide tribunalul. Statul sovietic a și început să ia asupra lui creșterea copiilor, în așezăminte speciale. Tendința statului e de a se crește copiii în și prin societate, sustrăgîndu-i dela educația familiei atît de arbitrară deseori, atît de absurdă uneori: „părintele de mîine va avea un oarecare dispreț pentru acea dragoste maniacă și silnică cu care tatăl de eri își obosea progenitura".

Instituțiile tutelare sînt desvoltate. Există un comisariat popular al Asigurării-sociale cu numeroase secțiuni care au organizat protecțiunea minorilor și a incapabililor, numirea și revocarea tutorilor și ai curatorilor și supravegherea activității lor. Și nebunii sînt în grija acestor instituții tutelare fiind întreținuți de stat, cași orfanii sau minorii ai căror părinți sînt lipsiți de mijloace. Numeroase clauze privesc tinerele generații ale societății: a copiilor, minorilor, *orfanilor*, alienaților, *etc.* — și toate au ca scop protejarea lor în vederea progresului societății, făcîndu-se abstracție de vechile norme ale proprietății și familiei.

Prin codul bolșevic de căsătorie, s'a stabilit deci egalitatea economică, civilă și politică între bărbat și femee, uniunea liberă, protecțiunea mamei, a copilului, a „declasatului" și a nebunului — și mai presus de toate s'a stabilit *libertatea maternității*, ceiace a făcut ca prostituția, cumplita plagă de care suferă vechea societate să dispară aproape cu totul, după cum ne arată diverse documente autorizate. Totuși, înregistrăm după *Clarté*, No. 44, următorul document care e poate cel mai caracteristic în privința noilor moravuri din Rusia sovietică:

„Comisariatele Poporului dela Higiena publică și Justiție au publicat un decret relativ la *avortul artificial*, în care se spune în esență: „Măsurile luate contra avortului n'au avut nici-un efect în statele capitaliste de oarece maltusianismul e favorizat de o serie de împrejurări inerente regimului capitalist. Guvernul muncitorilor și țăranilor are ferma convingere că activitatea statului socialist, progresul moral al proletariatului și mai ales al femeilor, măsurile legale luate pentru protejuirea mamei și a copilului, vor face să dispară cauzele care favorizează propaganda anticoncepțională".

„Dar cîtă vreme moștenirea trecutului apasă asupra noului Stat Comunist, cîtă vreme vecinătatea statelor capitaliste impune Rusiei urmările unui regim ce stărue fără voia ei, guvernul sovietic autoriză avortul artificial în spitalele statului, unde această operație poate avea loc, în toată siguranța. Nici-o măsură violentă de impunere nu va fi luată; educația morală va ajunge să dea mamelor conștiința datoriilor lor".

„In orice caz, operațiile chirurgicale de avort vor trebui să aibă loc în spitalele Statului – și oricine le va practica în mod clandestin „pentru cîștig material" va fi pedepsit cu asprime".

Opunem, pentruca să completăm imagina tragică a vremii noastre, faptul că în Austria cea istovită de foametea, s'a propus de avocații din Viena autorizarea de către Stat și subt controlul lui a *sinuciderii* celor care vreau să scape de chinul foamei și să ușurească viața celorlalți...

E. RELGIS

*
* *

Lucien Poincaré, *L'électricité*, Bibliothèque de Philosophie scientifique, Paris, 1919.

Importanța mare pe care o are energia electrică și aplicațiile ei industriale, determină pe autorul cărții *„La phisique moderne"* să scrie această carte adresată marelui public, care se interesează astăzi de progresele științei.

Cu toate progresele extraordinare făcute de electricitate, graţie colaborării fizicianului cu inginerul, ea e te încă înconjurată de ceva misterios, care împinge chiar spiritele cele mai rezervate la ipotezele cele mai hazardate.

Mist rul va subsista căci *„imperfecta adaptare a simţurilor noastre faţă cu lumea exterioară explică pentruce noi nu vom putea construi reprezentaţii, care să fie în perfectă conformitate cu realitatea obiectivă"*.

Autorul începe cu magnetismul, unde ne arată toate ideile şi fapt le care s'au succedat în decursul vremii, precum şi teoriile magnetismului.

Intre acţiunile interesante de remarcat sînt experienţele lui Du Bois, prin care se arată că organismele primitive nu încearcă nici o senzaţie magnetică. De altfel nici *noi nu posedăm un simţ magnetic* şi Lord Kelvin a zis că *„absenţa unui astfel de simţ e o adevărată minune"*.

Industria electrică est o consecinţă a *inducţiei* şi acest fenomen, a cărui legi sînt din cele mai simple de enunţat, a fost cu mare greutate stabilit. Faraday ne-a făcut cunoscut curenţii de inducţie şi modul de a-i privi aşa cum şi astăzi este admis; totuşi fizicienii din timpul său nu-l înţelegeau şi savanţi distinşi îşi perdeau ani de zile pentru a rezolvi chestiuni care astăzi ne par zadarnice. Descoperirea fenomenelor de inducţie a schimbat condiţiile sub care se prezenta energia electrică până atunci, adică sub formă de *curent continuu*, şi ne-a pus în faţa *curenţilor alternativi*, a căror importanţă practică nu scapă nimănui.

Descrierea şi *teoria maşinelor generatoare*: dinami cu curent continuu, alternativ, formează un capitol special.

Asemenea şi *„couplage"*-ul şi *„compoundage"*-ul, adică modul de asociere a dinamurilor pentru a produce un debit mai mare, avîndu-se în vedere că o uzină mare se întreţine şi costă mai puţin decît mai multe uzine mici care ar produce acelaşi debit.

Din punct de vedere practic, dintre diversele forme sub care se poate întrebuinţa energia electrică, e fără îndoială *energia mecanică*; şi o maşină a unui fizicean rus Jacobi (1838) a servit mai tîrziu pentru a da naştere *motorului electric*, deşi ilustrul Verdet scria pe vremea aceia: „qu'il y a peu de chose à espérer de l'avenir des machines électro-motrices".

Astăzi motoarele electrice se substitue progresiv celorlalte motoare greoaie şi anevoios de condus.

Unul din marele avantaje ale energiei electrice este uşoara sa transportibilitate la distanţe destul de mari, aşa încît energia mecanică a căderilor de apă, transformată în electricitate, poate fi transportată la distanţe mari şi utilizată sub diverse forme.

Pila electrică apare ca cel mai minunat transformator de energie din studiul termodinamicii. Mecanismul producerii forţei electromotrice a fost studiat de ilustrul fizicean *Nernst*, care e plecat dela teoria presiunii osmotice a lui *Van't Hoff*, emiţînd ipoteza îndrăsneaţă a presiunii disoluţiei metalelor în contact cu lichidele (Lösungsdruck)

Electrochimia o ştiinţă nouă, născută abia acum 30 de ani, a prosperat cu o repeziciune de nedescris şi azi *energia electrică* e utilizată în două moduri diferite: sau transformată în energie chimică pentru a obţinea metale pure (electrometalurgia cuprului); sau sub formă de energie calorică (electrotermie).

Una din aplicaţiile electricităţii este şi luminatul. Poincaré ne redă aici toate teoriile din punct de vedere optic şi termodinamic, studii datorite lui Kirchoff, Stefan, Boltzmann şi lucrărilor mai noi datorite lui Pringsheim şi Lummer, Wien, Rubens, etc.

Se ştie de rendement mic avem din transformările energiei în lumină, aşa pentru lumina electrică abia 2 la sută din energia consumată. Lampa cu mercur a lui Cooper Hewitt, a cărei temperatură nu trece de 140° (lumină rece), pare a fi ceva mai economică.

Astăzi progresele ce urmează a se face în electricitate par a fi ameliorări de detaliu şi M. Leblanc zicea, acum cîtva timp, la societatea internaţională a electricienilor: „Notre génération a vécu de l'*induction* et je crois que ce thème est usé, si l'on veut trouver quelque nouveauté il faut chercher dans les tubes à vide".

Recentele cercetări în gazurile rarifiate au dat rezultante importante pentru filozofia naturală; în spaţiile aproape vide de orice materie se produc manifestări electrice la fel cu acelea din imensitea spaţiilor planetare.

„Cînd suveica va lucra singură, zicea Aristot, atunci se va putea suprima sclavul". Aceste timpuri, pe care filosofia antică le credea că nu vor sosi niciodată, par a fi foarte apropiate şi în curînd, mişcată prin energia pe care ştiinţa a ştiut s'o cucerească, suveica va lucra sub direcţia omului şi atunci *„Electricitatea va fi marea liberatoare"*.

C. V. GHEORGHIU

* * *

Boccioni, *Pittura, scultura futuriste*, Ed. Poesia, Milano.

Voluminoasa culegere de articole şi manifeste a lui Boccioni e un depozit bogat de unde se pot extrage răspunsuri la o serie de chestiuni de estetică şi de istorie ale teoriei şi plasticei futuriste.

Care e atitudinea pozitivă şi negativă a futurismului? Cum derivă futurismul din impresionism şi cubism? Ce loc e de dat futurismului în istoria artei? Ce este dinamismul futurist?

Atitudinea pozitivă.—Futuriştii sînt atraşi de manifestările moderne ale vieţii, de modernolatrie, cum spune însuşi Boccioni. De aceia simpatia lor se îndreaptă de pildă spre holurile marilor oteluri, trenuri, mulţimea depe stradă, spre restaurantele nocturne, vuetele metalice, curse, luptele atletice, strigăte, cartierele populare, telegraf, telefon, gramofon, afişe, firme, watercloseţele engleze, dansurile negre, printre lumini şi prostituate, şanteze, casele de toleranţă, velocitate, arhitectura mecanică, marile case americane, drilnauturi, transatlantice, ocultism, magnetism, clovni, acrobaţi, reclama strigătoare, cafeşantane, uzine, îmbulzeli, laboratoare, hip-hip-hip-hurra...

Atitudinea negativă.—Boccioni declarînd că „Noi Italienii moderni sîntem fără de trecut" şi că „Era marilor individualităţi mecanice a început, şi tot restul e paleontologie", e natural să condamne tot ce e produs caracteristic al trecutului. De aceia antipatia futuriştilor se îndreaptă de pildă încontra „melancolicei expoziţii mineralogice ne e forul roman", încontra a „rău mirositoarelor canale veneţiene", încontra peisajelor din natură prin a căror pază şi admiraţie sistematică se răspîndeşte un panmuzeism, în contra „plictisitorilor Beethoven şi Bach", a concertelor, conferinţelor, academiilor, profesorilor, în contra „superficialităţii oficiale a lui Raffaelo", a „clasicismului sentimental—bere" al lui Böcklin, a teatrului tragic, a statuii eroice, a muzicei misterioase, a poeziei civile, morale şi nostalgice, în contra lui „Beethoven, Michelangel oşi Dante care ne întorc stomahul pe dos", în contra criticei, a regretului, a scepticismului, în contra monumentului declarat naţional...

Cum derivă futurismul din impresionism şi cubism?—In linii generale, Boccioni arată derivaţia în modul următor:

Dela Manet se dezvoltă coloriştii Monet, Sisley, Pissaro şi Renoir pedeoparte, iar pedealta desemnatorii Cézanne, Degas, Gauguin, Van Gogh şi Derain. Dela colorişti se dezvoltă divizioniştii culorii cu Seurat, Signac şi Cross; dela desemnatori se dezvoltă divizioniştii elementelor formale Picasso şi Braque. Dela divizioniştii culorii se dezvoltă pictorii sintezii de culori statice Matisse şi Van Dongen; iar dela divizioniştii formali se dezvoltă cubiştii de sinteză de forme statice Gleizes, Metzinger şi Léger. Insfîrşit dela sinteiştii de culori sta-

tice și dela cubiști se dezvoltă plastica futuristă a pictorilor Severini, Russolo, Boccioni, Carrà, Soffici și Balla. Deși derivă din impresionism și cubism, futurismul se deosebește de impresionism prin acela că pe cînd energia la impresionism e ceva pulverizat, la futurism e solidă, și de cubism prin acela că e static acesta, pecînd futurismul e dinamic. Mai sînt și alte multe deosebiri, dar acesta e punctul principal.

Ce loc e de dat futurismului în istoria artei? – Boccioni acordă plasticei futuriste un loc de invidiat. El divide istoria artei în patru perioade: întâia perioadă este a abstracțiunii plastice elene, cînd exteriorul fizic al omului era considerat ca centru al universului. A doua e a abstracțiunii plastice creștine, cînd s'a făcut trecerea dela exteriorul omului la interiorul lui. A treia perioadă este a abstracțiunii plastice naturalistice, cînd interiorul omenesc se exteriorizează tocmai departe în ambianță. A patra perioadă este a abstracțiunii plastice futuriste cînd interiorul uman și exteriorul se amestecă. Fiecare perioadă trece prin patru subperioade: de elaborare, de culme, de transformare și de ultim stadiu. In prima perioadă a abstracțiunii plastice grecești, avem subperioadele de elaborare cu Egiptenii, Asirienii și Babilonenii; de culme cu Arhaicii și Fidias, de transformare cu arta romană, și de stadiu ultim cu Bizantinii. In a doua perioadă a abstracțiunii plastice creștine, avem subperioadele de elaborare cu arta romană și bizantină, de culme cu Goticii și Michelangelo, de transformare cu Venețienii, Flamanzii și Rubens, și de stadiu ultim cu Rembrandt, Spaniolii și Francezii. In perioada a treia a abstracțiunii plastice naturaliste, avem subperioadele de elaborare cu Rembrandt, Spaniolii și Francezii, de culme cu Francezii sec. al XIX-lea, Delacroix, Manet și impresionismul propriu zis de transformare cu divizionismul și postimpresionismul, și de stadiu ultim cu Fovii și cubismul. In perioada a patra a abstracțiunii plastice futuriste, avem subperioadele de elaborare dela impresionism la cubism, și de culme cu dinamismul futurist. Subperioadele de transformare și de stadiu ultim sînt deschise viitorului.

Ce este dinamismul futurist? – După Boccioni, futuriștii țin seamă în plastica lor, spre a produce un efect dinamic, de următoarele mijloace, luate parțial și mai rar în totalitatea lor: de mișcare absolută, de mișcare relativă, de durată, de transcendentalism fizic, de complementarism, și de simultaneitate.

Ce se înțelege prin aceste mijloace, dealtmintrelea nu chiar așa de nouă?

Prin mișcare absolută se înțelege energia unui corp manifestată plastic, depildă prin formă, ton, clarobscur, densitate, greutate, transparență. Așa un corp în unghiu ascuțit are o energie absolută agresivă, e mai dinamic decît unul în unghiu drept sau obtuz.

Prin mișcare relativă se înțelege mișcarea ce rezultă din vecinătatea a două sau mai multe corpuri. Așa punînd o sferă în apropierea unui con, sfera ne va face impresia că emite cercuri de energie relativă înspre con, conul că se înalță, atmosfera dintre sferă și con va fi mai groasă parcă și liniile din afară ale sferei și conului vor fi mai precise.

Prin durată se înțelege mișcarea succesivă privată spațial și continuă în fazele ei. Cînd o roată se învîrte răpede, spițele ne apar, în aceiași clipă, mai multe decît zicem că sînt în realitate; dar cum futuriștii nu-și impun numaidecît a reda celace se întîmplă în lumea externă, ei vor, fiindcă găsesc în aceasta un mijloc plăcut de variație, să dee depildă la un cal 24 de picioare, atunci cînd noi nu vedem, cu toată iuțeala, decît 4.

Prin transcendentalism fizic, ei înțeleg facerea vizibilă prin plastică, a influențelor energetice invizibile dintre corpuri, pe care ni le indică științele fizice și oculte. Dar dacă nu sînt în realitate vizibile, dece să le redee artistul plastic? Nimic nu poate constrînge artistul

de a nu reda decît celace mărginitele noastre simțuri permit. Dacă din complectarea aceasta a mărginirii văzului nasc rezultate plastice frumoase, dece să nu ție seamă artistul de celace futuriștii numesc, cam curios, transcendentalism fizic?

Prin complementarism, futuriștii înțeleg vechiul principiu de apropiere al contrastelor spre a produce la culori, depildă roș-verde, la clarobscur și la compoziția formelor, un efect mai puternic; numai că principiul ei îl extind cu mai multă libertate la forme. Așa prin complementarism pozitiv, se va adăuga la o formă o alta, spre a o verifica, cu toate că această a doua poate să nu existe nicăirea în natura externă. Artistul nu e sclavul fotografic al naturii, și celace îl interesează pe dînsul este efectul pur plastic, înainte de toate. La un complementarism negativ se va scoate dintr'un obiect o parte, depildă o mînă, un picior, care ar strica întregului plastic, dacă artistul s'ar supune bucherește naturii.

Prin simultaneitate, futuriștii înțeleg punerea în același clipă, a două sau mai multe acțiuni petrecute în timpuri deosebite; și mai ales în repătrunderea acestor acțiuni. Cînd simultaneitatea privește obiectele externe, sau în termeni dinamici, acțiunile externe, atuncea artistul pune corpuri de timpuri deosebite și mai ales le întrepătrunde, deși în realitate ne apar ca distanțate, căutînd să cîștige prin această ireală întrepătrundere de obiecte, frumoase obiecte nemaicunoscute. Cînd simultaneitatea se referă și la sufletul artistului sau al unui personaj din întregul plastic, atuncea la obiectele lumii externe vizibile, artistul amestecă senzații și amintiri plastice, ce erau evident, înainte, invizibile. Din aceste amestecuri rezultă ceva mai mult sau mai puțin confuz, ce ar comunica starea complectă de suflet plastică a artistului.

Cîteva cuvinte. – Futurismul plastic este până acuma o mișcare mai mult teoretică decît de realizare artistică, și cauza nu e de căutat numai în faptul că n'are un trecut decît de vre-o zece ani, ci și în acela că propagatorii lui au fost mai mult naturi teoretice, decît adevărați artiști. Futuriștii n'au ținut îndeajuns samă că orice e permis în artă afară de un singur lucru, și anume afară de a nu avea talent. Totuși, așa cum este, remarcabila concepție dinamistă a plasticei, se va întinde, mai probabil în parte decît în întregul ei, și în alte țări decît Italia. Deja astăzi are partizani răzleți și puțini în mai toate țările de cultură. Judecînd imparțial, un mijloc ca acela de atracție între un automobil în fugă și casele dimprejur ce parcă vin să cadă peste dînsul, pentru a reda viteza, poate fi adoptat, deși mai puțin important, tot așa de bine cași de demult în pictură perspectiva dela Ucello, Carpaccio, Mantegna, Raffaelo, Veronese, căci și descoperirile artistice pot, fără daunare, să se aplice general; dupăcum iarăși în artă, spre deosebire depildă de știință, nu e nici o obligație de progres de a le adopta. Același perspectivă a lui Ucello, aproape universalizată la pictorii culți de astăzi, este totuși astăzi refuzată de unii ca primitiviștii și cubiștii, iar la futuriști ea e o perspectivă ce tinde a fi pur plastică, care adică să nu aibă nimic ilustrativ în ea. Se poate deci și la noi primi sau nu principiile dinamice ale plasticei futuriste, principalul este de a aduce noi ceva nou în plastică. Și eu cred că se poate merge mult mai departe decît tot ce s'a făcut până astăzi cu futuriști cu tot la un loc. Continuînd asimilarea și propagarea culturii de împrumut, pe care cu multă muncă, bunăvoință și capacitate le-au făcut înaintașii noștri, noi avem mai ales datoria de a intensifica puțina contribuție romînească la cultura universală. După toată probabilitatea, intrăm acuma într'o fază de expansiune peste granițele țării. Mai mult decît orice, cuvîntul de ordine al generației noastre este acela de *noutate*.

O. SAVUL

* * *

Baron Boris Nolde, *Le règne de Lénine*, Paris 1920.

Autorul, profesor la facultatea de drept din Petrograd, este un duşman hotărît al regimului sovietist; de aceia lucrarea sa — de altfel cu un real talent alcătuită — nu depăşeşte cadrul restrîns al unei opere pur polemice, şi nu aduce astfel mai nici o contribuţie nouă la studiul problemei în sine.

Pentru d. Boris Nolde, bolşevismul, departe de a fi, cum se crede în deobşte, simpla aplicaţiune în Rusia a unora din multiplele variante ale socialismului internaţional modern, nu este în fapt decît un fenomen eminamente naţional şi local aparţinînd unui mediu şi unui moment istoric bine determinat. Lenin nu este, după concepţia autorului nostru, decît un fanatic stăpînit de o ambiţie fără margini, ajutat de o putere de voinţă uriaşă. El a ajuns să stăpînească Rusia numai graţie chipului cum a ştiut să utilizeze, pentru satisfacerea ambiţiunilor sale, doi factori esenţiali ai revoluţiei ruseşti: armata şi ţărănimea. Mişcarea revoluţionară din 1905, care a urmat războiului cu Japonia, arătase lui Lenin două lucruri: a) Că un războiu aduce totdeauna cu sine cel mai bun prilej pentru deslănţuirea unei revoluţii, putînd duce uşor la transformarea războiului din afară în războiu civil şi b) Că ţărănimea rusă, cu spiritul ei adînc sediţios, cu setea ei nestăpînită de pămînt, la care s'a socotit totdeauna ca avînd un drept imprescriptibil, constitue un factor revoluţionar de prima ordine.

Că acest factor era cu totul altceva decît acel proletariat revoluţionar din concepţiunea marxistă asupra revoluţiei sociale, aceasta puţin interesa pe Lenin. Lui îi trebuia un explozibil puternic cu care să arunce în aer vechea clădire socială a Rusiei ţariste, şi acest explozibil putea fi numai ţărănimea, care alcătueşte imensa majoritate a populaţiei. Cu aceste învăţăminte dobîndite, odată războiul mondial început, Lenin aşteaptă în străinătate desfăşurarea evenimentelor.

Cînd revoluţia burgheză din 1917 izbucneşte în Rusia şi regimul ţarist se prăbuşeşte, în haosul care urmează, singur Lenin îşi dă seama de psihologia celor doi factori care puteau stăpîni situaţia: *Armata*, obosită, dorea cu orice chip pacea, pe care Kerenski nu o aducea, iar *ţărănimea* vroia pămîntul, pe care acelaşi pătimaş întîrzia să-l împartă. Cînd Lenin oferă pacea şi imparte pămîntul, dictatura lui e asigurată.

A numi această stăpînire „dictatura proletariatului" este, după autorul nostru, o simplă farsă. Lenin, spune el, este un autocrat tot aşa de absolut şi tot atît de obtuz caşi Nicolae II. Sus, un tiran, înconjurat de o mînă de fanatici ambiţioşi. Jos, o nesfîrşită biurocraţie de apaşi, acesta ar fi după d. Nolde aspectul Rusiei sovietiste de azi. O alcătuire hibridă, sprijinită pe teroare, nesusceptibilă de nici o ameliorare, care a anarhizat totul, distrugînd producţiunea, anihilînd comerţul, endemizînd foamea şi frigul. Dispariţia unui astfel de regim, autorul o vede într'un viitor ce nu mai poate întîrzia mult. Singurul sprijin al bolcevismului, armata roşie, îl va părăsi în curînd, căci gărzile roşii şi în special ofiţerii „sînt ca ridichile, roşii pe dinafară, dar albi înăuntru" şi nu aşteaptă decît momentul prielnic pentru a-şi scutura jugul. Numai atunci, cînd ultimele urme ale sovietismului bolcevic vor dispare, numai atunci Rusia va putea intra pe calea adevăratei democraţii, declară d. Nolde încheind şarja sa înpotriva stăpînirii lui Wladimir Ulianof-Lenin.

In atît de bogata literatură antibolcevistă, lucrarea de mai sus, dacă e lipsită de aparatul ştiinţific al D-lui Landau-Aldanov, de pildă, care aprofundează cu atîta competenţă problema bolcevismului, e lipsită însă şi de nesfîrşitele trivialităţi şi injurii care abundă în mai toate scrierile ce combat în deobşte stăpînirea sovietelor.

D. MAZILU

Revista Revistelor

Analele Dobrogei (Anul I).

Una din puţinele reviste de provincie care nu apar în zadar. Conţine studii, mai ales cu privire la Dobrogea, şi dă traduceri, uneori reuşite, din scriitori străini. De obiceiu revistele de provincie ţin să dea literatură originală, oricum ar fi ea. Şi mai ales acum, în seceta aceasta literară, literatura lor este în genere lipsită de orice calităţi. Iată pentruce Analele Dobrogei dînd literatură bună, tradusă din scriitori străini, face un mai bun serviciu decît alte reviste similare.

Acelaşi lucru şi despre articolele din această revistă.

Inloc să-şi cheltuiască timpul şi energia cu studierea problemelor, pe care le tratează atîţia scriitori din lumea întreagă, Analele Dobrogei fac iarăşi un mai bun serviciu cititorilor lor.

Ele dau studii relative la provincia de peste Dunăre de care scriitorii de acolo se interesează mai mult şi pe care o cunosc mai bine.

Prin activitatea ei această revistă îşi îndeplineşte o menire utilă, făcînd o muncă, pe care nu o poate suplini o altă revistă. Iată de pildă ceva din sumarul numărului 4 pe care-l avem dinainte: „Clima ţermului romînesc al Mării-Negre" (St. Hepites). „Romînii din Dobrogea depe o hartă din circa 1769-1774" (O. Vîlsan). „Mişcări epirogenetice şi caractere morfologice în basinul Dunării de jos" (C. Brătescu). „Folklor tătăresc din Pervelia" (I. Dimitrescu). Traduceri din: Heine, Haraucourt, Heredia, Lenau, Kipling, Renan.

Revue mondiale (Ianuarie 1920).

Războiul european, zice *d. general Bujolle* în **Panislamismul şi Pacea lumii**, care a trezit atîtea popoare şi atîtea probleme, a dat o viaţă nouă panislamismului. Naţionaliştii turci, profitînd de nemulţumirea produsă în lumea musulmană de tratatul dela Sèvres, care a redus Turcia în Europa numai la Constantinopol, i-a răpit cele mai bogate provincii în Asia, i-a micşorat prestigiul şi puterea, încearcă să ridice pe musulmani în contra lumii europene. Acest partid naţionalist, compus din vechii partizani ai alianţei cu Germania, este împins şi susţinut de această ţară care caută să provoace pretutindeni dezordini spre a împiedica executarea tratatelor ce-i consacră înfrîngerea. Dar cu toată simpatia ce o deşteaptă în populaţiile musulmane, mişcarea naţionalistă turcească, lăsată la puterile ei, s'ar fi mărginit la simple revolte militare; ajutorul venit din partea Rusiei sovietice dă însă primejdiei musulmane o cu totul altă amploare.

Bolşevicii, vizînd la provocarea revoluţiei mondiale, au găsit în panislamism un excelent mijloc pentru a ridica împotriva Franţei şi Angliei coloniile musulmane. Sub impulsul lor, naţionaliştii turci au lăsat pe al doilea plan revendicările pur naţionale, au lărgit şi înălţat conflictul, afirmînd intenţia lor de a elibera toate populaţiile musulmane supuse stăpînilor europeni. Căci naţionaliştii turci sînt destul de fini pentru a şti că nu pot îngloba într'un imperiu pe toţi credincioşii islamului; ei sînt convinşi însă că influenţa lor ar fi enormă chiar mărginită la o legătură morală, de oarece, cum o spune şi Coranul, musulmanii sînt toţi fraţi, — legătura religioasă e mai presus de naţionalitate.

Ce-i de făcut în faţa acestei primejdii, care ameninţă pacea lumii?

Ar fi trebuit ca Anglia să provoace un contra-curent religios în regatul Hedjaz, creat de curînd, să opună pe urmaşii direcţi ai profetului sultanului din Constantinopole; era însă necesar să le asigure o independenţă reală pentru a le da autoritate în faţa credincioşilor şi *asta* n'a convenit Angliei; ea a vrut să facă din şeful statului Hedjaz un protejat în felul rajahilor din India.

Franţa trebue numaidecît prin o politică moderată şi înţăleaptă să-şi cîştige încrederea şi afec-

Les Humbles (No. 8, seria 5-a)

In 1914, cînd până și grupurile și personalitățile care păreau că reprezintă liberul spirit critic și dîrza atitudine împotriva minciunii colective au fost tîrîte de furtunile stîrnite de războiul mondial, cîțiva, dintre cei tineri și obscuri, au stăruit să rostească adevăruri mai presus de interesele imediate și să demaște pe toți acei care au abdicat dela menirea lor de „luptători ai Spiritului."

In Franța revistele de „avantgardă", — mereu sugrumate de cenzură și mereu reapărind subt alte forme la Paris și în diverse centre provinciale, au pregătit acea explozie de „umanitarism" care, acum, își croește cursul său multiplu și fecund.

Se cuvine să numim „La Mêlée" a lui P. Chardon, „Les cahiers idéalistes français" ale lui Ed. Dujardin, „L'idée libre", „Soi-même" a lui Josephe Rivière, „La Veilleuse" și „Demain" a activului și oprimatului Henri Guilbeaux. „Les Humbles", dirijată de *Maurice Wullens* e cea mai caracteristică publicație a tinerelor generații care în vremea altor năruiri își aveau privirile ațintite asupra lui Romain Rolland. E bine de știut că puternicile apeluri pentru solidaritatea intelectualilor, strigătele Omului care s'a putut ridica deasupra învălmășelii sîngeroase și pe care le avem acum reunite în volumele „Les Précurseurs" și „Au dessus de la mêlée" au apărut întâiu în acese revisie mărunte, dar în care se păstrau, curate, credințele de înoire.

Nici la stînga, nici la dreapta! Așa că multe adevăruri dureroase erau spuse și socialiștilor și intelectualilor în compromis cu dușmanii lor de eri. Idealismul, care nu ignorează dureroasa realitate umană, era apărat cu îndîrjire. Impotriva materialismului excesiv, a „urangutanismului", cum scrie C. Pansaers, se repetau protestări neobosite. „Știința populară învață... că realitatea rezidă în intestinul subțire. Iată de ce „ea" cere înainte de toate satisfacțiunea — dela esofag până la anus și, ca supliment, după digestie, mai acordă, cu generozitate grațioasă, actul... Pîntecul regulează oscilația barometrică a majorității spre dreapta sau spre stînga. Și aceasta e singura logică a lumii însuflețite."

M. Wullens, analizînd principiile grupului „Clarté", care are ca deviză „revoluția spiritelor," îi reproșează și lui îngăduința față de cîteva personalități cu duble atitudini. Tocmai marii scriitori trebuiau să stea, neînfrînți, în mijlocul tuturor dezastrelor războinice. „Partidul inteligenței" trebue să fie curat: un Ch. Richet sau Anatole France, oricît de mari ar fi prin opera lor științifică sau literară — nu sînt oameni *întregi*. Au strigat în cor cu războinicii și patrioțarzii — și acum sînt în comitetul lui „Clarté" și în tot felul de asociații.

(In volumul „Literatura războiului și Era nouă" (1918) d. Relgis mai înainte a arătat aceleași exemple de compromis *războinico-literar*). Aceste compromisuri face ca un R. Rolland și tinerii de avantgardă să se țină deoparte: de aci rezultă și manifestările individualiste, paralele cu cele umanitariste.

Interesante sînt și numerele speciale pe care „Les Humbles" le alcătuesc ca omagiu pentru un E. Verhaeren, Philéas Lebesque, R. Rolland, E. Dujardin precum antologiile de versuri și proză în care se rezumă năzuințele lumii nouă.

La Revue Hebdomadaire (Decembrie 1920).

Albert Londres, martor ocular al recentelor evenimente din Grecia, ne dă în articolul **La rue d'Athènes avant et après le coup de théâtre**, pasionante descrieri ale psichologiei poporului grec în preajma alegerilor generale.

Stranie moarte a tînărului rege Alexandru scoase două strigăte îndreptate către poporul grec: „Ceasul a sunat, chemați-mă înapoi", striga ex-regele Constantin din refugiul elvețian. „Nici un echivoc, el sau eu", se adresa, aceluiași popor, Venizelos. Că cel dintâiu avea ca emblemă *elia*, — olivul, iar cel de-al doilea *anghyra*, — ancora, asta puțin importă. Instructiv în aceste evenimente este ceiace autorul numește „capodopera simulării colective", evidențiarea a „tot ce un popor are mai sumbru din instinctul oriental: viclenia".

Cu ocazia alegerilor, starea de asediu fusese ridicată. Gunaris se întorsese din exil. Era într'o Vineri, în Noembrie. Un jurnal din opoziție, cu chipul lui Constantin pe o pagină întreagă, cade ca o bombă în mijlocul mulțimii. Foaia trecu din mînă în mînă și strigăte de *Elia* răsunară din sute de piepturi.

După 2 zile, Duminică 7 Noembrie. Lupta electorală era începută. Opoziția Gunaris, Rhalis, Stratos anunțaseră întruniri, însă nicăeri nu li se oferea un balcon. (In Grecia oratorii obișnuesc să vorbească din balcoane). 50.000 de drachme oferite în acest scop hotelului englez, fură refuzate. Către ora 4 găsiră o tribună într'un colț al orașului. Lumea începu să alerge. Strigătele de *Elia* se înmulțeau. Damele, înfloritoare de grații, fluturau batiste și strigau, cuprinse de nebune speranțe: „erchete, erchete" (vine, vine). Acest „vine" însă era un imperativ, căci Constantin „est resté l'homme des dames d'Athènes". Din balcoane, experții calculau numărul manifestanților. Toți căzură de acord: erau ca la 15.000.

Joia următoare. O mulțime imensă se rostogolește pe străzile Atenei. De data asta e rîndul *anghyrei*. 60.000 de oameni aclamă, nebuni de entusiasm, pe marele Cretan. Ei nu mai strigă, urlă. Se aprind focuri bengale, se aud pocnituri de revolvere. „Perfect. Proba e făcută. Venizelos a triumfat."

Timp de 8 zile povestitorul urmase mereu pe Venizelos în turneurile sale. La Patras, la Atena, la Corint, la Calchis, în Macedonia, pretutindeni era primit cu frenezia cu care desigur nu a fost primit vreun bărbat de stat al timpurilor moderne. La orice adunare, între 15.000 - 60.000 de capete imobile îi sorbeau cuvintele.

Mulțimea juca de bucurie. Dar spectacolul, în toată măreția lui, începea după aceia. Cobora pe trotoar. Celățeni, în mase compacte, îl sufocau literalmente. Ii cădeau în genunchi. Ii sărutau mînile. Iși băteau fruntea și pieptul cu pumnii. Cădeau la picioarele lui cu fruntea la pămînt, ca în fața unui al doilea Christ.

In toată perioada alegerilor, anghyra pretutindeni, la butonieră, în vitrine, în biserici, pe frontispiciul tramvaelor; anghyra, făcută din carton, turnată în argint, în aur. Pretutindeni, chipul Cretanului: pe monede fabricate ad-hoc, pe baloanele de copii, pe prăjituri, pe săpunuri, pe țigarete, pe lanternele trăsurilor, la automobile.

La 14 Noembrie, în ziua alegerilor, ai fi dat mult să găsești o fereastră care să nu-și aibă expus idolul. „Fiecare vrea să-și dea obolul pentru monumentul pe care în ziua aceia patria se decisese să i-l ridice", pentru ca „la ora 9 seara, cînd vălul cu care era înfășurată opera, trebuind dat la o parte, să se ofere privirilor un rug imens."

Incă dela ora 7 jurnalele publicau proporția voturilor. Cam în toate cartierele: 700 pentru Venizelos, 200 pentru Gunaris. Era triumful!

Dar la orele 9 se anunță triumful... lui Constantin. „Cifrele de acum două ceasuri? Dar erau false. Manifestările de iubire către Cretan? Dar ele erau făcute pentru a-l adormi mai bine. Ancora dela butonieră? Dar nu ați observat nimic? Dacă la butonieră aveau *ancora*, în dos era *măslinul*. Recunoștința? La acest cuvînt un hohot de rîs pervers răsună în întreaga Atenă: Elada își trădase salvatorul."

Venizelos se retrase în camera sa din strada Lycabete. După două ore de amară disperare, urmă o destindere totală: lîngă umbra fidelă a lui Markentonakis, Venizelos plîngea. Eșecurile începură să curgă din toate părțile. Nu cîștigase nici un loc. La ora 2 dimineață, cîțiva generali îi făcură propunerea de a face o lovitură de stat. „Facă-se voia poporului", răspunse Cretanul și refuză. (Interesanți acești doi generali contra unui popor!)

Ca prin farmec chipul lui Venizelos fu înlocuit cu al lui Cons-

tanlin și *ella* răsună dela un capăt la altul al Greciei. Bucuria era imensă. Toate figurile erau radioase. Faptul fusese împlinit. Numai aceasta conta. Venizelos? Dar cine cunoscuse vreodată pe acest om?

Iar în ziua în care ilustrul bărbat părăsea orașul care-l gonea ca pe un ciumat, în toată după-amiaza aceia, cît timp fumul yachtului pe care se depărta încă se mai zăria la orizont, cetățenii, în masă, îi lapidară umbra, „et, comme son ombre, était encore, malgré tout, une très grande ombre, tous étaient dans la joie, car tous, ainsi, pouvaient l'atteindre."

E caracteristic acest articol, — polemică cu un popor.

La revue communiste (Paris, An. I, No. 10, Dec. 1920).

Consacrînd cîteva pagini centenarului lui Fr. Engels (28 Nov. 1820 — 28 Nov. 1920). *Ch. Rappaport*, directorul acestei bogate publicații de doctrină comunistă, nu-l poate despărți de Marx. „Engels și Marx! Aceste două nume vor străluci totdeauna în cartea de aur a omenirii în luptă pentru emanciparea ei integrală." Deși Engels se considera ca un discipol al lui Marx, el poseda o vastă cultură istorică și sociologică. N'a neglijat aici știința militară, căci era convins că soarta societății capitaliste se va hotărî prin arme, prin războiu și revoluție. A fost unul dintre fondatorii Internaționalei a II-a și, după succesele electorale crescînde ale socialiștilor, el a scris „un adevărat imn al acțiunii legale"; cu toate că era un critic adînc pătrunzător și se temea de compromisul social-democrației, el a justificat apărarea națională, și a dorit victoria patriei sale germane în războiul mondial pe care îl prevedea. Eroarea lui Engels, ca și a tuturor „social-patrioților" era în credința că socialismul va triumfa prin militarismul națiunii armate. Dar și genii ca Aristot și Platon credeau în eternitatea sclaviei antice! — Referindu-se la partea lui Engels în opera lui *comună* cu Marx, autorul socoate absurdă cercetarea paternității ideilor. Ideile constituesc „proprietatea" comună a întregii evoluții trecute și prezente: a lucrurilor și a oamenilor." Rappaport relevă caracterul nobil al lui Engels care a făcut pentru Marx ceiace n'a făcut poate nici un savant sau om public: s'a condamnat la o muncă materială și neplăcută — la acel comerț vulgar, pentru a asigura amicului său putința de a termina „Capitalul" — operă pentru care îl considera ca singurul capabil. „Sîntem departe de certurile care au izbucnit între Newton și Leibnitz relativ la *proprietatea* invenției calculului infinitesimal..."

J. Lorin, făcînd bilanțul celor Trei ani de regim economic al Sovietelor, cercetează cu ajutorul statisticilor situația economică a Rusiei, succesiv în cei trei ani, în legătură cu situația politică și lupta contra-revoluționară. In industrie în 1919—1920 randamentul anual mediu al unui lucrător este numai 45 la sută din randamentul dinainte de războiu, ca tot șomajul, lipsa de materii prime etc. In 1919, lucrătorul (care înainte consuma în medie 3.320 calorii pe zi), consuma 2.680 calorii, iar în 1920, 2.980 calorii, care nu sînt insuficiente față de munca pe care o poate înfăptui în situația actuală a industriei. Dar toate cifrele, paralel cu înfrîngerea contrarevoluționarilor, adică cu trecerea forțelor de războiu în domeniul activității productive, arată tendința de îmbunătățire a situației economice a Rusiei, care, precum se știe, dispune de imense materii prime dintre care unele (pădurile) neexploatate încă. Dacă în 1919 și 1920, Rusia sovietică avea o producție industrială de 20 la sută din producția industrială a Rusiei țariste, cu toate că lucrătorul industrial dădea atunci un randament de 45 la sută, aceasta se datorește, pe lîngă lipsa actuală de materii prime, și faptului că lucrătorii buni mai trebue să servească în armata roșie.

Totuși e de remarcat că până în 1920 comuniștii au construit vre-o 6000 km. de cale ferată nouă (adică 10 la sută din rețeaua creată sub țarism în 3 sferturi de secol). Numeroase fabrici care au stagnat ca țesătoriile, metalurgia și instalațiile petrolifere își reiau pe rînd activitatea. Cerealele îngrămădite în Rusia de sud, lemnele de construit și petrolul din Caucaz sînt tot mai mult transportate spre inima Rusiei comuniste.

Electricitatea ia un avînt formidabil. Incepe să fie aplicată pretutindeni. In guvernămîntul Vladimir nu se cunoștea electricitatea decît în orașul de reședință. In trei ani de comunism s'au construit *la țară* 59 stațiuni electrice care luminează bordeele mujicilor și pun în mișcare morile și atelierele lor. Alt efect al organizației comuniste e schimbarea regimului monetar; tendința e de a se face gradat tot mai inutil uzul banului. Inflațiunea hîrtiei monedă e o pacoste pretutindeni bine cunoscută. In Rusia, moneda e folosită în „tîrgul liber" — dar în mai toate „afacerile" statului sovietic s'a reintrodus străvechiul troc: schimb de produse și de muncă. Deci, nu e contabilitate în bani ci în natură, ceiace face ca schimbul produselor dela o provincie la alta să fie tot mai intens. Statul, pentru produsele alimentare și industriale furnizate lucrătorilor și funcționarilor, nu cere bani ci muncă. Incălzitul, electricitatea, telefonul, călătoria și transportul mărfurilor pe cale ferată, nu se plătesc nici ele în bani.

Autorul încheе: „Primul stat al sovietelor și-a trecut cu succes examenul de trei ani și intră în al patrulea an mai puternic ca oricînd și gata să-și împlinească menirea sa istorică".

In acelaș număr *B. Lecache*, publică un studiu despre Revoluție și literatură, analizînd pe cei trei poeți revoluționari francezi: Marcel Martinet, P. Vaillant-Couturier și Noël Garnier. Nu există poeți socialiști, zice autorul — ci numai poeți. Dar... nu poate fi poezie adevărată fără socialism! Căci socialismul e iubire, libertate, milă — și poetul nu poate fi decît cîntărețul iubirii, libertății, etc...

L'esprit nouveau (Paris, An. I, No. 1).

O publicație luxoasă și voluminoasă, care își propune să limpezească haosul noilor tendințe estetice și să trateze (documentat și științific) toate problemele artistice bazîndu-le pe o doctrină care poate fi a tuturor și-a nimănui. Căci iată cum se prezintă acest „spirit nou" al vremii noastre:

Sîntem în ajunul unei mari epoci artistice și literare. In pictură, sculptură, literatură, muzică se ivesc forțe nouă și îndrăznețe. In industrie și în „geniul civil" se vădește un stil al vremii actuale, în timp ce arhitectura suferă o eclipsă totală. Există o corelație intimă între toate artele, din care nu pot fi excluse cinematograful, circul, sportul, industria, ingineria, etc. Aceleași principii dirijează activitățile care par antagoniste sau indiferente una față de alta. De pildă, construcțiile industriale (silosuri, docuri) și mașinile sînt adevărate opere de artă prin proporții, volum și material, ele fiind bazate pe număr, deci pe ordine. Artiștii și industriașii nu-și dau seama că se deosebesc numai prin „utilitatea practică" a operelor lor *artistice*. Nu floricelele, ornamentele, dau stilul arhitectonic al unei epoci ci volumul, suprafața, armonia, formele geometrice, universale, aplicate în toate vechile arhitecturi. Chiar aeroplanul și automobilul caracterizează mai bine arta unei epoci, decît o pictură ce ignorează realitatea vieții și a omenirii.

Estetica poate fi științifică, arta are legi, ca și fiziologia ori fizica. Se pregătește o estetică experimentală care va da tuturor ramurilor de activitate, un sistem de practică și acțiune în care adevărul va fi unit cu frumosul și stilul.

In pictură — ca și în literatură — spiritul nou își caută expresia definitivă și prin curentele cubiste, futuriste, orfiste, puriste și chiar dadaiste. Nu trebuesc ignorate artele populare și cele primitive. Chiar arta negrilor trebue pusă la contribuție. (In treacăt observăm că aplicînd principiile acestei estetici nouă, o statuetă africană brut cioplită, e bună, pentrucă corespunde „geometriei estetice", iar un peisagiu fluid al lui Monnet sau o statue a lui Rodin, care înfăți-

șează viața în mișcări succesive — sînt *proaste*, pentru noii esteți!)

Marea epocă estetică ce începe e bazată pe spiritul de construcție și sinteză, de ordine și voință conștientă; acestea sînt tot atît de necesare artelor și literelor cași științelor pure sau aplicate sau filozofiei. Astfel, Victor Basch, profesor de estetică la Sorbona, explică evoluția estetică care, fiind la început metafisică, a devenit logică cu Kant și apoi psihologică. Estetica nouă vrea să fie obiectivă, științifică și începe deci cu senzațiile elementare și cu formele geometrice.

Ni se pare că aceasta ar fi o reîntoarcere la artele primitive, care au început doar cu senzații și forme simple. Dar pentru noii esteti ianî acestea sînt bazele tuturor artelor moderne. E firesc ca, aplicînd în literatură aceste principii, *lirismul* să fie astfel caracterizat de Paul Dermée, directorul revistei: „Nici o idee, nici o anecdotă sau povestire, nici o desfășurare, nici o logică aparentă, nici o imagină realizabilă în plastică: — lirismul să lase pe cetitor cu eul său profund și să aibă numai tendința de a răspîndi fluxul liric în conștiința cetitorului."

Cît privește plastica, ea e redusă la meserie: „estetica se concepe; geniul e o fatalitate și meseria se învață." Plastica e știința maselor, a volumului, a proporțiilor. E geometrie aplicată: utilă, necesară, naturală, etc. „Ornamentul" ucide orice operă de artă. E firesc ca cilindrele gigantice ale silosurilor sau cuburile de beton ale uzinelor și docurilor să fie mai prețuite de noii esteți decît catedralele gotice care sînt aberații sentimentale cioplite în piatră...

Iar cinematograful „e singura artă internațională" căci lipsește cuvîntul și se redă gestul, tipul. „Adevăratul Cinema e filmul de *idei*." Cinematograful e viața, „e creațiunea plastică prin ajutorul *duratei*." (Bergsonism!) El nu e o ficțiune, ca teatrul.

Circul e și el „artă nouă", deși e cea mai veche și mai firească „manifestare spectaculoasă" a noroadelor. Circul e și el bazat pe realități: corpul uman, voință, primejdii mortale; e emoția reală, directă. Teatrul *reprezintă* viața, pe cînd circul *prezintă* acțiuni veridice, și, prin improvizația... clownilor ne apropiem astfel de dadaismul în pictură și literatură, adică de spontaneitatea naivă, fragedă a copiilor și a primitivilor.

Vedem deci că noua estetică duce prea departe. Dacă lămurește unele tendinți ale epocei noastre *industriale* și caută să bazeze o estetică științifică pe senzație și geometrie ea lasă libertate *tuturor* curentelor trăsnite și abracadabrante, numai pentrucă au aceleași „principii" fundamentale.

Astfel, primul număr al „Spiritului nou", bogat în documente inedite și curioase, ne încredințează că trăim într'o epocă în care estetica, departe de a-și găsi baza ei definitivă, e încă în faza ei haotică, cînd surprindem — în dosul creatorului conștient — strîmbătura futuristului sau a dadaistului sistematic „naiv și pe dos". Trăim în epoca post-războinică, cînd, căutînd o lume nouă printre atîtea ruini morale și spirituale, sîntem bucuroși să primim pe cel dintîiu „teoretician" care își vinde principiul său miraculos, cu care să deschidem toate tainele. Și astfel trecem dela catedrala Notre-Dame-de-Paris la silozul cutărei societăți anonime, dela Monnet la arta bușimană, dela Shakespeare la August-cel-prost, dela Faust la hihihihihihi-ul lui Picabia, și dela Sorbona lui Taine sau Brunetière la balamucul cu pereții plini de cuburi și de umbre suprapuse ale lui Picasso, la tantara îndrăcită a lui Marinetti și la sbieretele poeților cuprinși de „demență precoce".

Intr'adevăr, estetica nouă își caută drumul pe care l-a pierdut în vremea aceasta plină de dezastre.

Deutsche Rundschau (Decembrie 1920).

Generalul von Zwehl scrie un studiu asupra factorilor hotărîtori din prima fază a războiului. După părerea lui, elementul moral nu a jucat decît un rol secundar în războiul mondial și cauzele înfrîngerii germane trebue căutate în domeniul realității.

Din punct de vedere militar, Germania nu a intrat în războiu deajuns pregătită în ceiace privește numărul. In anul 1912, 210.000 tineri au fost respinși la recrutare ca neapți pentru serviciul militar și trecuți în Landsturm, pe cînd cel puțin două treimi din ei erau în stare să poarte arma. Franța, dimpotrivă a înrolat până la ultimul om în stare de a fi întrebuințat. Răspunderea o are în privința aceasta ministrul tezaurului Wermuth și opoziția parlamentară care a combătut în Reichstag proectele militare din 1912 și 1913 din motive de ordin financiar. Dacă aceste proecte s'ar fi admis, armata germană ar fi avut trei sau patru corpuri în plus și, în momentul hotărîrilor, importanța lor ar fi fost decisivă. Armata germană era desigur în 1914, una din cele mai bine pregătite armate pe care le-a cunoscut istoria. Corpul ofițeresc mai ales era la înălțime. Mai tîrziu însă ofițerii de carieră, pierind în cea mai mare parte, au fost înlocuiți cu cei de rezervă, iar capacitatea de conducere a armatei a scăzut.

O lipsă însemnată a constituit artileria de cîmp, inferioară celei franceze. Artileria grea era însă superioară, mai cu samă în primul an al războiului. In ceiace privește munițiunile, Germania a avut lipsuri, căci industria ei de războiu nu avea la dispoziție mijloacele nelimitate ale Antantei. Tankurile mai ales au fost arma împotriva căreia Germania nu a putut opune nimic și ele i-au dat lovitura de grație.

In privința aviației, la începutul războiului Francezii nu erau superiori Germanilor, dar în vara anului 1918, cînd Americanii au construit 9987 avioane, cu 2000 aviatori, superioritatea aliaților a devenit covîrșitoare.

In ceiace privește planul războiului și conducerea operațiilor, toată răspunderea nu cade, cum cred unii, asupra Kaizerului, ci a șefului statului-major Moltke. El avea o inteligență clară și o mare putere de muncă, dar nu era considerat în oștire ca omul în stare de a lua succesiunea marelui său unchiu și a generalului von Schlieffen. Moltke a adoptat planul acestuia: războiu pe două fronturi, defensivă la Est, iar la West marșul prin Belgia și învăluirea armatei franco-engleze cu ajutorul aripei drepte, formidabil întărită. Acei care combat acest plan nu vor să țină samă de faptul că Anglia și Franța erau dușmanii cei mai puternici.

Deaceia ei trebuiau întâiu atacați pentru a feri de invazie regiunile cele mai bogate și mai industriale ale Germaniei. Apoi aici, evitîndu-se unele greșeli, un rezultat hotărîtor, scoaterea din luptă a unuia din adversari, putea fi imediat obținut, ceiace părea imposibil de realizat pe frontul de est. Căci Schlieffen prevăzuse cu multă dreptate că, războiul prelungindu-se, Germania va trece printr'o mare criză.

Cauza insuccesului german nu trebue dar căutat în concepția planului de operații, ci în executarea lui greșită. Generalul Moltke, bolnav în momentul operațiilor, nu a avut tăria și curajul să execute cu fidelitate planul predecesorului său. Pentru a întări armata din Alsacia și Lorena, unde Schlieffen nu voia să lase decît puține trupe de Landwehr, el a slăbit aripa dreaptă tocmai în momentul înaintării.

Ofensiva armatei a 7-a la Mulhouse a cheltuit zadarnic forțe care erau atît de necesare în altă parte. Din cauza slăbirii aripei drepte, nu atît în ceiace privește numărul, cît a oboselei trupelor după un marș prea repede, ea nu a putut rezista ofensivei franceze care, începută la 5 Septembrie după stăruința energică a generalului Gallieni, a avut un rezultat decisiv. Armata germană silită să se retragă, războiul de tranșee începea. El nu putea fi decît defavorabil Germaniei căci prelungirea lui permitea Englezilor să-și creeze o armată și prin blocadă să înfometeze puterile centrale. In războiul modial, bătălia dela Marna a avut desigur o influență hotărîtoare.

Der getreue Eckart (Decembre 1920).

Dr. Erwin Rospoddek studiază

problema despăgubirilor. La Spa s'a rezolvit chestia dezarmării Germaniei. In ceiace privește despăgubirile pe care ea trebue să le plătească aliaților, conform art. 232 al tratatului de pace, s'a hotărît ca problema să fie tratată la conferința din Geneva. Până atunci, o conferință alcătuită din specialiști s'a întrunit la Bruxelles pentru a examina situația financiară și economică a tuturor statelor.

Rezultatul unei cercetări obiective a fost că multe din statele Europei stau rău de tot, în privința aceasta. Limitele capacității de plată ale Germaniei au devenit atunci obiectul principal al discuției și presa, cași parlamentul statelor aliate, au pus pe primul plan problema despăgubirilor, de a cărei rezolvire atîrnă, după părerea lor, însănătoșarea politică —cași evoluția pașnică a Europei. In campania de presă împotriva Germaniei se disting mai ales părerile lui Tardieu și Poincaré. După părerea celui dintăiu, Germania e unica țară care în timpul războiului nu a contractat datorii în afară și ea e în stare să plătească timp de 30 sau 40 de ani o sumă de cîteva miliarde în aur. Această sumă trebue fixată, după el în raport cu daunele suferite de aliați și nici de cum după capacitatea de plată a Germaniei, iar evaluarea daunelor trebue să rămînă în sarcina comisiunei reparațiunilor, după cum s'a stabilit prin tratat. Pentru realizarea acestui drept luptă întreaga Franță politică, în frunte cu fostul prezident Poincaré care caută să dovedească că toate manevrele și lamentațiile germane nu au decît un singur scop: să zdruncine autoritatea comisiunei de reparațiuni.

In chestia despăgubirilor, cași a dreptului comisiunei de reparațiuni, au fost și sînt încă în Franța și în Anglia, două curente contrare.

Franța, bazată pe tratatul de Versailles, susținea că numai comisiunea de reparații trebue să deslege chestia despăgubirilor. Anglia dimpotrivă era de părere că mijlocul cel mai potrivit pentru soluția acestei chestii ar fi conferința proectată la Spa în care guvernele statelor aliate ar trata direct și unde ar fi admisă și Germania. In presa franceză s'au scris numeroase articole, în care Anglia era acuzată că nu sprijină interesele franceze și se opune executării stricte a tratatului. Presa engleză, cea liberală, mai ales, răspundea că o astfel de executare ar duce în mod practic la ocuparea militară a Germaniei și deci la un nou războiu. După intervenția ministrului belgian Delacroix și a lordului Curzon, s'a ajuns deocamdată la un compromis.

Problema despăgubirilor va fi rezolvită printr'o serie de conferinți în care reprezentanții statelor aliate vor examina propunerile Germaniei, iar rezultatul dezbaterilor va fi comunicat de guvernele aliate comisiunii de reparațiuni care va stabili cifra datoriei germane.

Ori, la ce sumă va fi fixată această datorie, e ușor de înțeles pentru orice om care cugetă că Germania nu va fi în stare să o achite, dacă aliații nu-i vor asigura un minimum de existență economică și politică. Pentru aceasta e în primul rînd necesar ca comerțul său exterior să fie lăsat liber să se desvolte, iar Silezia de sus care alimentează cu cărbuni ei o mare parte din industria germană, să nu devină polonă.

E însă greu de crezut că rațiunea economică va învinge ac pornirile naționaliste care împing Franța pe calea faptelor. Ea se simte azi moștenitoarea militarismului german și crede că are de îndeplinit o misiune istorică. Rămîne însă îndoelnic dacă procedînd astfel, se va putea ea însăși reface economicește.

The New Republic (New-York, No. 312 1920).

Problema supraproducției și a șomajului e stăruitor cercetată în toate revistele americane. In această publicație, care se bucură de o mare autoritate, fiind totdeauna la mijlocul soluțiilor extremiste, scriitorul *Garet Garrett* sintetizează în titlul: Afaceri anarhice, situația actuală a pieței americane, care nu e prea deosebită de cea europeană.

Toți sîntem producători și consumatori; producem pentru alții și consumăm produsul altora, după legea „dorințiilor". Cu cît producem mai mult, cu atît sînt mai satisfăcute nevoile noastre. Dar noi am uitat, în ultimii ani de războae și revoluții, aceste mari „simplicități". Trebue să ni le reamintim; orice țară poate fi salvată prin muncă intensivă. Dar, în loc să încordăm mînile și mintea spre a produce, ne hărțuim pentru tot felul de „drepturi sociale".

Europa suferă de nevoia muncii și totuși nu se simte munca. Cine se gîndește la *condițiile* de producție, la prețiosul timp risipit în seriuri diplomatice, negocieri, iluzorii tratate de schimb, etc?... Spectrul Foamei stărue pretutindeni — și propaganda pentru muncă rămîne fără spor. De ce? Pentru simplul motiv psihologic că nu poți fi mișcat de două idei contrare, în același timp.

Unii cred că cauza ar fi *supraproducția*. E greu de închipuit ca un popor să produc mai mult decît are nevoe. Dacă ar fi astfel, în mod logic *nu* ar trebui să urmeze o perioadă de neactivitate (șomaj) și mizerie generală ci de odihnă și sărbătoare; ar fi atunci prilejul de a reduce munca cîtva timp și de a ne bucura de surplusul producției, preocupîndu-ne mai mult cu cultura, sportul, etc. Dar experiența actuală ne arată că supraproducția e o calamitate. Căci *poporul* nu a produs mai mult decît are nevoe, ci mai mult decît se poate vinde cu preț mare, adică mai mult decît se poate specula.

Din această cauză, cei dintăiu suferă negustorii. Se dă atunci o luptă disperată pentru menținerea „echilibrului". Prețurile scad. Producția stagnează — și muncitorul n'are bani în pungă. Supra-producția, deși există, e invizibilă. Cum își mai poate îndeplini atunci muncitorul acea „divină lege a omului pe pămînt"? Nu sînt atunci explicabile grevele și revoluțiile ce urmează?

Intrebarea grea este: Ce a determinat supra-producția? O conspirație a capitaliștilor, a fabricanților? Aceasta nu-i de crezut; cauza adevărată sînt *afacerile anarhice*, cînd totul se speculează, vînzîndu-se și cumpărîndu-se prin intermediari, cînd se cumpără nu pentru consumație, ci pur și simplu pentru cîștig personal cît mai mare

Mulți susțin că lefurile mari pricinuesc prețurile mari, care fac să se îngrămădească producția și să scadă apoi prețurile. Dar industriașul nu s'a gîndit să cruțe aici mașinile, care nu puteau fi ușor înlocuite, nici pe lucrători pe care îi lăsa pe drumuri după cum putea sau nu putea să vîndă marfa cu preț cît mai urcat. Industriașul și speculanții sînt acei care au răsturnat, în mod desfrînat, valorile și relațiile. Căci ei n'au decît un gînd: Profitul! Și, numai ei au ușurat calea bolșevismului. — Iar singurul mod de a feri țara de invazia bolșevismului e stirpirea anarhiei în afaceri. Să nu uităm că bolșevismul și exploatarea desfrînată sînt două aspecte ale unui singur lucru.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Henri Chamard, *Les Origines de la poésie française de la Renaissance*, E. de Boccard.

Demonstrează că poezia Renaşterii îş are originea în evul mediu; operele poeţilor din veacul al XV şi XVI au aceiaşi inspiraţie caşi cele din literatura medievală: gauloiserie, amestic de satiră şi bufonerie, galanterie şi pasiune.

J. C. Mardrus, *Lettre sur la Danse*, Bernouard.

E o divagaţie filozofică; autorul vede în tango şi fox-trott-ul de acum legile imuiabile ale gravitaţiei şi canonul ritmicei, care e axa universului.

ROMANE

Maurice-Verne, *Les Rois de Babel*, Calman Lévy.

Roman inegal, de o intensitate voluptoasă, sălbatică; autorul lui e un poet ce se înalţă până la geniul lui Shakespeare.

Binet-Valmer, *La Passion*, E. Flammarion.

E o admirabilă operă ca îndrăzneală şi curaj literar, care va pasiona mult pe femei şi le va face mult rău.

Emile Zavie, *Les beaux soirs de l'Iran*, Renaissance du livre.

O excursie în Persia cu istoria unei crime, care nu foloseşte autorului ei şi studii interesante de mediuri cosmopolite.

Iakob Fingermann, *Menschen in Abgrum*. Wien, Loevitz.

Un roman ce ne descrie viaţa la Lublin şi în special viaţa Evreilor, atunci când Austriecii se stabiliseră în acea regiune.

Karel Wasch, *Iudith van Esten's Lonkere Jaren*, Nygh şi Van Ditmar, Roterdam.

Analiza sufletului unei fete senzuale şi intelectuale, jucăria oamenilor pasionaţi, ce cade şi se ridică prin iubirea unui şef al partidului socialist.

FILOZOFIE

J. Sageret, *La Vague mistique*, E. Flammarion.

Operă subtilă şi plină de nuanţe a unui erudit în curent cu istoria ştiinţelor şi filozofiei; trece în revistă şi combate principalele doctrine mistice contemporane.

Paul Dupont, *Les Problèmes de la Philosophie et leur enchaînement scientifique*, Alcan.

Scopul autorului e de a stabili o filozofie egală în valoare cu ştiinţele positive; mijlocul, o înlănţuire a problemelor eşalonate conform unei dialectice ce duce spiritul dela „dat" la „obiectiv"; analisele instructive şi profunde.

Franck Graudjean, *La Raison e la vue*, Alcan.

Ideia principală e asimilarea Raţiunii cu simţul Văzului. Autorul, bergsonist moderat, nu deduce consecinţele pejorative din afinitatea raţiunii contemplative cu spaţialitatea şi deci vizualitatea.

ŞTIINŢĂ.

R. Lespieau, *La Molécule chimique*, F. Alcan.

E o protestare contra celor ce susţin că în chimia organică sînt prea multe corpuri, şi o expunere istorică şi critică a ideilor lui Bertholet, Dalton, Berzelius, Gay-Lussac, Mitscherlich.

Charles Moureu, *La Chimie et la Guerre*, Masson.

Tratează pe rînd: chimia şi metalurgia, substanţele explosibile, gazele de războiu, chimia şi aeronautica, serviciul intendenţei, sănătăţii şi reaprovizionării.

COLONII

Etienne Richet, *Le Problème colonial*, Ed. de „l'autre France".

Un studiu complect plin de fapte şi sugestii a problemei coloniilor franceze. Autorul susţine ideia autonomiei.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

D. D. Patraşcanu, *Domnu Nae*. Scene din vremea Ocupaţiei, 1921 Bucureşti, Preţul 14 lei.

Knut Hamsun, *Pan*, (Roman) Edit. „Viaţa Romînească" tradu-

F. Aderca, *Domişoara din str. Neptun*, Bucureşti, Preţul 12 lei.

I. L. Caragiale, *O făclie de Paşti. La conac*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Preţul 1 leu.

I. Brătescu-Voineşti, *Violoncelul. Fariseu. Ispita*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Preţul 1 leu

Vasile Alecsandri, *Ostaşii noştri*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Preţul 1 leu.

Mihail Eminescu, *Poezii*, „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Preţul 1 leu

Virgil N. Madgearu, *Măsuri financiare extraordinare*, 1921. Bucureşti, Preţul 5 lei.

Mihail Dragomirescu, *Analele Literare*, 1920, Bucureşti.

...ere de Luca Ion Caragiale, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Mihail Eminescu, *Poezii* Pagini alese din Scriitorii Romîni, 1921, Bucureşti, Preţul 1 leu.

Apostol D. Culea, *Daruri pentru copii*, povestiri ilustrate, 1921, Bucureşti, Preţul 8 lei.

Alice Gabrielescu, *Povestiri pentru copii*, 1921, Bucureşti, Preţul 8 lei.

Alexandru Pop, *Desbinarea în Biserica Romînilor din Ardeal şi Ungaria* (1697 1701), 1921, Bucureşti, Preţul 8 lei.

Maria C. Buţureanu, *Nou sistem de educaţie*, 1920, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Mihail Sadoveanu, *O istorie de demult*, 1920, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Petre Ispirescu, *Ileana Simzeana. Zina Munţilor*. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Preţul 1 leu.

I. C. Visarion, *Ber-Căciulă*, povestiri, 1920, Bucureşti, Preţul [illegible] lei.

Transilvania, No. 11, Preţul 10 lei.
Revista lunară, No. 1, Cluj
Renaşterea Moldovei, No. 1, Preţul 2 50 lei.
Izvoraşul, No. 5—8, Preţul 4.50 lei.
Cultura Creştină, No. 12, Preţul 6 lei.
Romînia Viitoare, No. 1, Preţul 2 lei.
Şcoala Basarabiei, No. 1.
Cele trei Crişuri, No. 3, Preţul 7 lei.
Muzica, No. 1.
Din paginile vremii, No. 2—3, Preţul 5 lei.
Poetul, No. 1, Chişinău.
Vocea Romîniei, No. 3—4.
Cuvîntul Romînesc, No. 2, Preţul 1 leu.
Invăţătorul, No. 2, Preţul 3 lei.
Foaia Plugarilor, No. 1, Preţul 2 lei.
Deşteptarea, No 1, Preţul 2 lei.
Analele Dobrogei, No. 4.
Viaţa Social-Literară, No. 1.
Sănătatea No. 9 şi 10, Preţul 3 lei.
Revista politică şi parlamentară, No. 9 şi 10.
Economia Naţională, No. 12.
Lămura, No. 4, Preţul 5 lei.
Annales des Mines de Roumanie, No. 11—12, Preţul 30 lei.

Revista Caricaturii

Domnul Profesor (Înaintea termometrului).

— Ce !.. Iar treizeci ? Ce repede trece vremea !

(Simplicissimus)

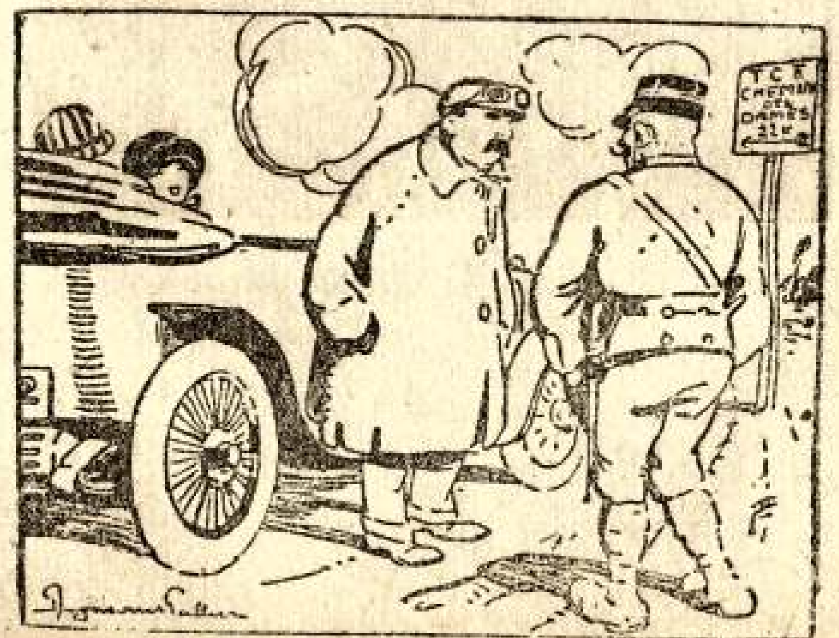
Iohn Bull către națiunile europene.

— Toate popoarele, mari sau mici, sînt egale în fața biciului meu.

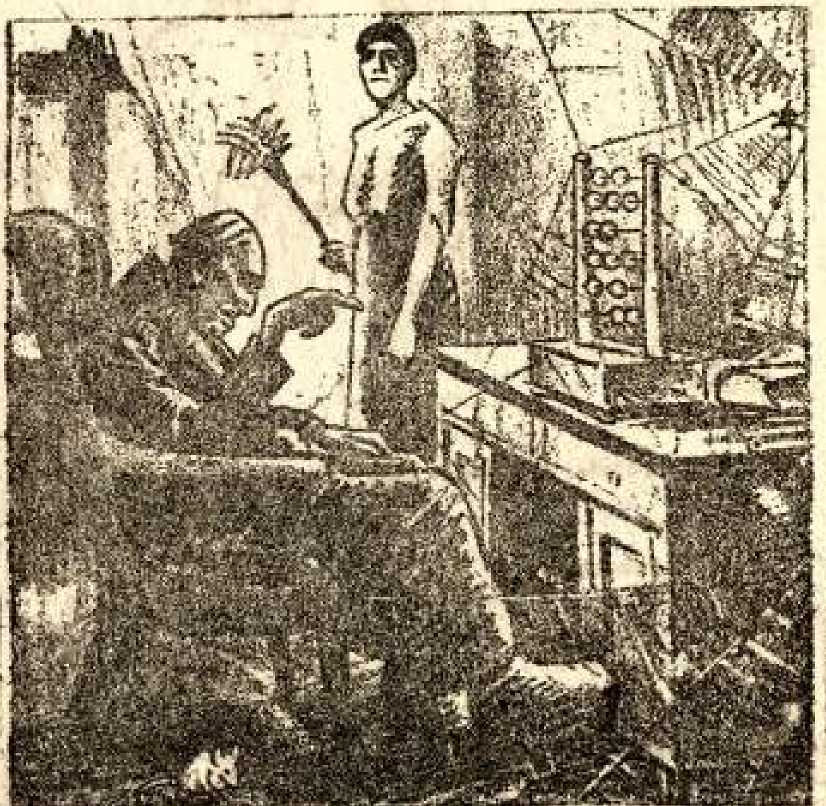
(Mucha, Varșovia. După *Le Rire)*.

După războiu.

— Sosiți cam tîrziu... Acum trei luni tot se mai găseau cîteva oase. Azi nu mai sînt. Le-au luat turiștii pe toate — ca amintire.

Cei uitați.

Wilson: — Șterge de praf măcar cele paisprezece puncte ale mele.

(*Simplicissimus*).

nr 2

REQUIEM

I

D-nei Maria Cosmaceuscaia

Toamna era lungă, limpede, caldă și așa de uscată, încît rozele înfloreau chiar pela mijlocul lui Octombre, și subt zvicnirea ușoară a vîntului rar, licăreau ochii lor albi, trandafirii, galbeni și purpurii.

Pe ici pe colo străluceau în fire aurii și subțiri funigeii de toamnă.

Cu un fel de apăsare sufletească, nelămurită și grea se așeză la lucru Gonțevici în această dimineață. Încerca la pianul său admirabil celace compusese în timpul insomniei din ajun. Frumos se împleteau și se despleteau sunetele în melodii complicate, și era în ele ceva din fața lui bătrînească, viguroasă, netedă, încadrată de o căruntețală mătăsoasă și bogată, care se răsfringea, ca într'o oglindă neagră, pe capacul ridicat și lustruit al pianului.

Gonțevici își pleca fața aproape deasupra clapelor albe-negre, căutînd parcă să le imprime motivele cele mai savante și mai maestrite ale muzicii sale. Era opera sa cea nouă, cerută de unul din marele teatre, și care, — el era sigur de asta, — îi va aduce același succes, cași creațiile lui de mai înainte.

Deodată un țipăt de femee, deznădăjduit, pătrunzător și neașteptat răsună în apropiere, și se opri brusc.

Gonțevici se întunecă la față și se sculă.

Înțelese totul. Țipătul — bătrînul l-a recunoscut: era țipătul nurorii sale; însemna că fiul său Nicolae, a cărui moarte era așteptată din minut în minut, se stinsese.

Bătrînul trecu încet prin toate cele patru odăi, tixite cu mobilă veche, scumpă, masivă, cu păreţii împestriţaţi cu panglici de felurite culori, imprimate cu aur, şi şterse de timp şi de soare, — care împodobeau odinioară cununile de lauri, ce i se aduceau, — cu tablouri, gravuri şi portrete cu autografe, între care — ale multor persoane celebre, legate cu el prin prietinie.

Până şi aerul din aceste odăi era hrănit de melodiile, ce au răsunat în ele altădată.

Aici, în singurătatea dela ţară şi-a petrecut el o jumătate din viaţa lui de muncă; aici, în odăile acestea şi-a creat aproape toate capodoperele, care i-au adus o glorie mondială, aici în nopţile de iarnă, atît de grele şi nesfîrşit de lungi, a îndurat chinuitoarea pierdere a frumoasei lui soţii, moartă subit de o boală de inimă, şi o altă lovitură, nu mai puţin grea,— ruptura cu singurul său fiu, tot muzician şi tot compozitor, caşi el, răzvrătit încontra tatălui său, în ceiace e mai sfînt, — în artă.

Fiul socotea pe tată drept un învechit şi rămas în urmă; tatăl pe fiu drept un jonglor modernist fără talent. Prin muzica şi articolele sale tipărite fiul dărîma cetatea neclintită, înălţată de către tată, şi între dînşii amîndoi creştea duşmănia neînfrîntă, ca de piatră, surdă; şi pentru a o distruge, nu se găsea nici-o putere.

Zece ani au trăit în aceiaşi casă, dar în apartamente deosebite, — au trăit, fără să-şi spună o vorbă, aproape fără să se vadă.

A fost în adevăr, o ocazie, care i-ar fi putut împăca: căsătoria fiului. Dar tatăl n'a vrut să-l primească împreună cu tînăra femee. I s'a prezentat ea singură.

Bătrînul se uită posomorit la delicata fiinţă, sperioasă şi drăgălaşă, îi sărută ceremonios mîna micuţă şi gingaşă, cu vinişoare albăstrii, abia reliefate, şi zise cu răceală:

— Imi pare bine.

Iar ea îi sărută părul alb şi bogat, cu un sentiment amestecat de frică şi de simpatie spontană pentru bătrînul acesta celebru, sever şi acum atît de aproape ei, şi nu răspunse nimic.

Cu asta se şi sfîrşi cunoştinţa lor.

Bătrînul umbla încet din odae în odae, oprindu-se fără gînduri, cînd în faţa unui mare portret pictat al soţiei sale moarte, — o frumuseţă blondă, — cînd dinaintea unei mici fotografii, care-l înfăţişa pe el însuşi, Artur Nichiş, şi pe un mic băeţaş în bluză de matelot, tocmai acela, care chiar acum a plecat din lumea asta.

Fotografia fusese făcută la Lipsca, acum douăzeci şi cinci de ani.

Bătrînul oftă şi eşi din apartament.

1

In sala de mîncare întîlni pe doctor, un om cu barba neagră, cu ochelari de aur. Doctorul îşi turna ceaiu, stînd lîngă masă. Se cunoştea după faţă, că a petrecut o noapte nedormită.

Răspunzînd tăcut şi scurt la salutul doctorului, bătrînul trecu înainte, în apartamentul fiului său.

Aici era cu totul altfel decît acolo, la dînsul, în camerele lui luxoase. Ceva sever şi monahal adia în aceste odăi modest mobilate.

Micul cabinet al norii sale; o etajeră cu cărţi deasupra unei mese de scris. Cabinetul fiului — cu un splendid pian. Pe trupu' lui lungăreţ şi negru-strălucitor, în ace orbitoare se resfrîngea soarele. Pe masă — un teanc de hîrtie, plină de note. Intr'un colţ — violoncelul. Scaune de stejar, cu înalte spătare înguste.

Bătrînul deschise cu băgare de seamă o altă uşă şi se opri în prag.

Aici era linişte, neorînduială şi groază.

Pe pat, — întâiul lucru pe care-l băgă de seamă bătrînul, — faţa palidă, palidă a fiului său, fruntea lui bombată, ciudat de bombată, ascuţită la tîmple, şi nasul lungit. Capul zăcea greu, cu ceafa în adîncitura unei perne. Pe faţă umblau încet nişte muşte.

Lîngă pat, în genunchi stătea o femee, cu faţa îngropată în pieptul mortului şi coprinzîndu-şi capul cu mînile slabe şi palide.

Bătrînul se apropie de pat şi se opri, pironindu-şi privirea ascuţită pe faţa mortului. Şi-i fulgeră deodată în amintire o zi cu soare la fel cu asta, la Lipsca, cîndva demult, Artur Nichiş şi micul băeţaş în bluză de matelot.

Auzind paşi, nora îşi întoarse faţa şi se ridică repede. Ochii ei erau uscaţi şi luceau, adînciţi în umbrele lor semiovale.

Cîteva secunde şi socrul şi nora se uitară tăcuţi unul la altul. Apoi bătrînul se plecă, lipi buzele subţiri de fruntea rece a mortului, se îndreptă şi fără a se uita la noră, se întoarse şi eşi.

Trecu din nou prin cabinetul fiului, cu pianul negru-strălucitor, se opri o clipă, amintindu-şi parcă ceva, şi apucă spre eşire, uitînd să-şi pue pălăria.

Mergea pe aleia luminată de soare, mărginită de tufe bogate de trandafiri albi, pali şi roz, şi un vîntişor vesel şi uşurel se juca în părul lui cărunt, moale şi uscat, cînd sălţîndu-l, cînd aruncîndu-l dintr'o parte în alta.

Pașii îi erau mai grei decît oricînd, și spinarea i se încovoia. Dar călca îndesat, privind albastrul închis de toamnă al cerului înalt, călca îndesat, cu mînile aduse la spate, cu degetele lungi și subțiri.

Parcul cobora drept în jos, spre rîu.

Acolo, în umbra umedă, bătrînul se așeză pe o bancă și, strîngînd sprincenele, privea ațintit cum sclipea soarele pe apă și cum se răsfrîngeau în rîu, ca o horbotă verde-întunecată, tufele și arborii depe mal.

Stătu mult, privind apa, — stătu fără să miște, ca tăiat în stîncă, gîndindu-se îndărătnic și stăruitor și aducîndu-și aminte de soarele din Lipsca...

Și două vieți se împleteau în sufletul lui: una - acela, unde apărea el în orchestră, lîngă pupitrul dirijorului, în enorma, splendida sală, strălucitoare de lumini nenumărate, unde apărea el, bătrînul puternic, frumos, înconjurat de o glorie mondială, îmbrăcat în fracul elegant și corect, — unde se arăta el în zgomotul lungilor aplauze — și această viață liniștită dela țară, unde el și-a îngropat acum totul.

Se întoarse, sus, acasă, pe cînd apunea soarele, și dela terasă se așterneau pe pămînt umbrele aplecate pieziș.

In sofragerie, pe masă, zăceau într'o enormă grămadă pestriță, trandafiri de diferite culori, și nora, scufundată într'un fotoliu, împletea o cunună, lucrînd iute cu degetele ei subțiri și albe.

Oprindu-se lîngă dînsa, bătrînul îi puse tăcut mîna pe cap.

III

Sara s'a slujit panachida.

Stînd în biurou la dînsul, bătrînul auzea rugăciunile de amormîntare, care ajungeau pană acolo și cîntarea singuratecă și tînguitoare a cîntărețului.

In biurou era cald — bătrînul n'aprinsese lumina.

Iar cînd în casă aumcetat de a umbla, de a deschide și de a închide ușile, și se așeză liniștea deosebită a nopții, eși din apartament.

Ușor și aromitor mirosea a tămîe.

In sofragerie ardea o lampă, samovarul era demult stins, serviciul de masă neridicat, și pe divan sforăia din cînd în cînd, cu fața în sus și gura căscată, cîntărețul.

Bătrînul trecu în biuroul fiului său.

Aici se și schimbase toate.

Pianul stătea într'un colț, și locul principal îl ocupa o masă îngustă, acoperită cu niște cearșafuri albe; iar pe ea — trupul întins, lungit al fiului său, cu fața și mînile acum îngălbenite, luminate de luminări înalte tremurătoare.

Mirosul tămîei, — aici mai pătrunzător decît în sofragerie, — se amesteca cu parfumul gingaș și fin al trandafirilor, care mureau.

Aproape de masă, într'un fotoliu ședea nora, sprijinindu-și obrazul pe mîni și privind pe mort fără întrerupere. La socrul, care intrase, nici nu se uită.

Bătrînul se opri lîngă masă.

Privea întunecat fruntea, care umbrea și îi încadra mîndru fața, — o frunte înaltă cu sprincenele abia strînse, în dosul căreia a trăit și a murit taina dușmăniei, care i-a despărțit; privea degetele-i uscate și lungi, care scoteau din pian niște împărecheri de sunete, atît de ciudate; privea neclintit și încăpățînat, căutînd parcă să ghicească taina, dusă pentru vecie, și care niciodată n'a fost ghicită.

Intorcîndu-se la el, aprinse lumina, căută hîrtie curată de note și începu să scrie. Scrise până cînd se albăstriră ferestrele, și razele trandafirii se amestecară cu lumina gălbână a lămpii.

Scoțînd moderatorul și apăsînd asupra pedalei din stînga, bătrînul execută încet și domol cele scrise, aplecînd urechea peste clape; iar dupăce execută totul, luă notele depe pupitru și le rupse încetișor în patru părți neegale.

IV

Ingropară pe fiu-său după o zi.

Stînd lîngă fereastă, bătrînul văzu cum niște oameni au scos din casă un sicriu, îmbrăcat în brocart alb, — care se legăna sus, pe umerii celor care îl duceau.

Văzu, cum a pornit după sicriu nora, în rochie neagră, și slugile.

Și cînd în depărtare se stinse cîntarea de îngropăciune, și clopotele, — dogite parcă, — zăngăniră subțire și tînguitor în clopotnița satului, bătrînul eși fără grabă din odăile sale.

In casă nu era nimeni. Toți plecaseră la biserică și la cimitir. Bătrînul trecu prin odăile unde ferestrele erau larg deschise ca să se risipească mirosul de tămîe.

Masa cea albă era pusă acum lîngă părete. Jos zăcea un trandafir alb, pe jumătate vestejit, căzut fără îndoială dela o cunună.

Dupăce privi lung camera, luminată de soare, bătrînul se apropie de pian, se așeză și, ridicînd capacul claviaturii, se pierdu în gînduri.

Și fără voia lui și pe neașteptate pentru el însuși puse mîna pe clape, și neperitoarele sunete ale lui Mozart curseră, întunecate și stăpînite: „Requiem aeternam dona eis, Domine..."

Cîntau aceste sunete marea, unica, neînlăturata şi înfiorătoarea putere, triumfătoare asupra vieţii celei chinuite şi dulci, pline de nădejdi şi de aşteptări, care fierbe de bucurii şi se luminează prin lacrămi.

Cîntau şi o zi cu soare la Lipsca, despre băeţelul în bluză de matelot, — cîntau despre ceiace s'a dus şi n'are să se mai întoarcă niciodată.

Cîntau viaţa care s'a scurs aici, cîntau nopţile grele, fără somn, cînd iubita s'a dus pentru totdeauna, cîntau şi despre acea viaţă, ce încurînd va înceta şi acolo, în sala strălucitoare, plină de aplauze şi de glorie.

Soarele strălucea ca aurul, luminos şi fără patimă, şi în razele lui se luminau sunetele nemuritoare ale cîntecului din urmă, creat pe pămînt de om pentru om.

Iar în parc mijeau trandafirii tîrzii, şi în fire de aur sclipeau funigei de toamnă.

Leonid Dobronravov-Donici

Moartea lui Pan*

1.

Pan către nimfă

Cu straiu de broască'n păr răsai din papură;
O undă
Vrea să te cuprindă şi nisipuri prind să fiarbă:
Ca dintr'o nevăzută amforă rotundă
Îţi verşi mlădie trupul gol în iarbă.

...Şi vina dela timple îmi svicneşte
Ca guşa unei leneşe şopirle,
Ce se prăjeşte'n soare,—
Mişcarea ta mi-adie murmur de izvoare.

Ca pînea caldă eu te-aş frînge,
Mişcarea ta mi-asvîrle clipe dulci în sînge.

Nisipuri prind să fiarbă.

Vară,
Soare,
Iarbă!

* Dintr'un volum de poezii, ce va apărea în curînd.

Zeul așteaptă

Prin miriște se joacă
Șoareci și vițel, —
Iar vițele de vie
Țin în palme
Brotăcel...
C'o păpădie
Între buze
O aștept
Să vie.
Nu vreau decît
Atît:
Să-mi port curate
Degetele răsfirate
Prin părul ei,—
Prin părul ei
Și-apoi prin nori
S'adun din ei
Ca dintr'un caer
Fulgerele-așa cum toamna
Stringi din aer
Funigei...

Umbra

Pan rupe faguri
în umbra unor nuci.

E trist:
Se înmulțesc prin codri mănăstirile
Și-l supără sclipirea unei cruci.

Zboară'n jurul lui lăstunii
Și foile de ulm
Răstălmăcesc o toacă;
În clopot de vecerne Pan e trist:
Pe-o cărărue trece umbra
De culoarea lunii
A lui Crist...

Pan cîntă

Sînt singur și sînt plin de scaiu;
Am stăpînit cîndva un cer de stele—
Și lumilor
Eu le cîntam din naiu.

Nimicul își încoardă struna;
Azi nu străbate'n grota mea
Nici-un străin,
Doar salamandrele pestrițe vin
Și cîteodată:
Luna.

Painjenul

Gonit de crucile sădite pe cărări
Pan
S'ascunde într'o peșteră;
Razele fără de-astîmpăr se'mbulzeau
Și se'mpingeau cu coatele s'ajungă pân'la el.
Tovarăși nu avea,
Doar un painjen singurel.
Micuțul își țesuse mreaja de mătase
În urechea lui—
Și Pan din fire bun
Prindea țînțari celui din urmă prieten ce-i rămase.

Treceau în goană toamne cu căderi de stele.

Odată zeul își cioplea
Un fluer din nuia de soc;
Piticul dobitoc
I se plimba pe mînă.

Și'n scăpărări de putregaiu
Pan descoperi mirat
Că prietenul avea pe spate-o cruce.
Bătrînul zeu încremeni fără de graiu
În noaptea cu căderi de stele,
— Și tresări îndurerat:
Painjenul s'a 'ncreștinat.

A treia zi și-a'nchis cosciugul ochilor de foc;
Era acoperit de promoroacă—
Și-amurgul cobora din sunetul de toacă;
Neisprăvit rămase fluierul de soc.

Lucian Blaga

Teoria lui Giurescu despre ruminie

In cursul anului 1915, răposatul C. Giurescu, membru activ al Academiei Romine, a făcut învățatei tovărășii două comunicări purtînd, cea dintăiu titlul: *Despre vechimea ruminiei în Țara Romînească și legătura lui Mihai Viteazul*, iar cea de adoua menită să întregească pe cea dintăiu, acel mai scurt: *Despre Rumîni*.

In întăia comunicare Giurescu declară greșită părerea emisă de Neculai Bălcescu, în studiul său: *Despre starea socială a muncitorilor plugari în osebite timpuri*, publicat în anul 1846 și în care afirmă că: Mihai Viteazul legiui printr'un așăzămînt al său ca fiecare țaran, pe a cui moșie se va afla atunci, acolo să rămîe rumîn veșnic.

Nu m'am ocupat și nu mă ocup cu istoria Țării Romînești, nu fiindcă nu este interesantă și importantă pentru Romîni îndeobște, ci pentrucă, deoarece m'am născut Moldovan, istoria Moldovei mă atrage cu deosebire, iar cîmpul meu moldovenesc este atît de larg încît, chiar de aș fi tînăr, cu greu aș avea vreme să desleg macar a suta parte din problemele ce mă interesează.

Dar teoria expusă de Giurescu este atît de stranie, după mine corespunde atît de puțin cu realitatea și logica, încît din primul moment m'am hotărît să rup cu obiceiul meu și să expun temeiurile pentru care nu mă pot uni cu dînsa. Din nenorocire războiul a izbucnit tocmai cînd luam în mînă condeiul și, în timpul ocupațiunii, griji mai puțin plăcute, apoi boala m'au silit să amîn întîmpinarea mea pentru vremuri mai bune. Intre timp Giurescu s'a săvîrșit din viață încă plin de zile, victimă a uneia din epidemiile care au însoțit războiul și ocupațiunea străină, iar eu, din diferite temeiuri, astăzi numai găsesc vreme să reiau condeiul și să mă folosesc de prietineasca găzduire de care dela început mi-a făcut parte *Viața Romînească*, spre a arăta pentruce privesc teoria emisă de răposat ca fiind cu desăvîrșire greșită.

•

Autorul celor două comunicări pretinde că, departe de a fi fost introdusă de Mihai Viteazul, ruminia, adică forma particulară de şerbire cunoscută subt această denumire în Ţara Romînească, în veacurile XVII şi XVIII, a existat la Romînii de acolo încă înainte de intemeerea statului muntenesc. După Giurescu, Mihai Viteazul n'ar fi făcut altceva decît să precizeze şi să reguleze mai bine, în interesul fiscului, condiţiunile vecinătăţii care existau în ţară *ab antiquo*. Iaca ce cetim pe pagina 9 a celui dintâiu memoriu:

„...libertatea ţeranilor este o iluziune; ea s'a putut susţinea numai prin ignorarea organizării de odinioară. Până la sfîrşitul secolului al XVII-lea nu se aflau în Ţara Romînească decît trei categorii de locuitori: orăşeni, proprietari şi rumini. O populaţie de oameni liberi neproprietari nu exista în această vreme; ea începe a se forma numai dela Mihai Viteazul înainte. Libertatea era atunci condiţionată de stăpînirea pămîntului: se dobîndeşte şi se pierde împreună cu el. Orice proprietar care-şi înstrăinează moşia cade în rîndul ruminilor. Vînzarea moşiei atrage după sine închinarea fostului proprietar ca rumîn al cumpărătorului". 1

Această afirmare a lui Giurescu alcătueşte o desăvîrşită impo-ibilitate istorică.

Romînii dintre Carpaţii de sud şi Dunăre, înainte de întemeerea statului muntenesc trăiau subt alcătuirea cantonală *(Gauverfassung)*, adică într'un număr de confederaţii de sate din aceiaşi vale. Această alcătuire prin care au trecut pe rînd, cu unele deosebiri în amărunte, toate neamurile din lume: Egipteni, Greci, Latini, Germani, Slavi, Azteci din Mexic, Peruviani, etc., etc., este astăzi bine cunoscută. Subt regimul ei majoritatea neamului se alcătuia totdeauna din oameni liberi şi egali în drepturi, ascultînd de poroncile unor căpetenii desemnate, uneori de voinţa obştească, iar altădată aparţinînd unor neamuri bucurîndu-se de o vază deosebită. Pămîntul, la popoarele trăind subt această alcătuire, era bun al deosebitelor obştii, fiecare membru al comunităţii avînd drept la folosinţa unei părţi dintr'însul.

Faptul susţinerii unei asemene teorii de către Giurescu ni dovedeşte că el nu cetise lucrările unor barbaţi ca Morgan, Sumner Maine, Maurer tatăl şi fiul, Thudichum, Landau, Meitzen, Lamprecht, etc., şi nici chiar acele ale unui vulgarizator ca Laveleye.

Căci dacă ar fi avut cunoştinţă de acele studii, ar fi ştiut că nici o obştie, nici un neam din lume nu s'a trezit la viaţa de stat fiind în stare de şerbire, că libertatea şi egalitatea

1 Acest text este rărit de mine. R. R.

între toţi membrii obştiei au fost temeliile stării în care s'au dezvoltat în copilăria şi în tinereţile lor. Dacă servagiul subt toate formele lui a avut şi are încă într'adevăr fiinţă la popoare încă foarte primitive, trăind subt alcătuirea tribală sau subt acea cantonală, aceasta a fost şi este numai în forma individuală, adesea sporadică şi niciodată la o obştie aflată pe această treaptă de dezvoltare, n'a apasat-o sau nu apasă asupra maselor mari ale neamului.

Clasă însemnată de şerbi, provenind din chiar sînul unui popor trăind viaţa lui proprie, n'a existat până cînd nu s'au putut constitui la acest popor o putere centrală şi o aristocraţie destul de puternice şi de bine organizate pentru a înmulţi numărul şerbilor şi a-i menţine în robie.

Aceasta este una din legile dezvoltării neamului omenesc care, ca acea a tuturor organismelor, este supusă unor reguli generale, aceleaşi în ansamblul lor, deşi prezentînd, pentru fiecare grupă de neamuri şi chiar pentru fiecare neam în parte, nişte variaţii neeşind din cadrul regulii generale. Spre a fi înţeles mai bine, voiu asamana popoarele pămîntului deosebitelor esenţe ale unei păduri. Legi generale şi imuabile, aceleaşi pentru toate esenţele, prezidează la naşterea, la dezvoltarea, la înmulţirea şi la moartea fiecărui copac şi observ din nou că aceste legi sînt aceleaşi pentru *toate* esenţele. Dar fiecare esenţă are şi ea legile ei proprii, neschimbate şi ele, potrivit cărora ea îşi dezvoltă caracterele speciale în raport cu condiţiunile de sol, de climă, de situaţie, etc., în care se găseşte.

Giurescu, care se vede că nu era în curent cu studiile istoricilor pe care i-am citat mai sus, nici cu bogatele rezultate ale cercetărilor etnografice din ultimele decenii, nu s'a gîndit să-şi pue întrebarea: Cum, în astfel de alcătuire, cînd putere centrală nu exista decît în cazuri extraordinare, şi aceia slabă, elementară şi numai vremelnică, o minoritate infimă, în acest caz particular cnejii, în număr de mult cîteva sute, ar fi putut izbuti să reducă la şerbire o obştie cuprinzînd zeci şi chiar sute de mii? Şi prin ce mijloace ar fi putut oare acei puţini să menţie pe acea mulţime în şerbire? De unde ar fi putut oare acea mînă de oameni să strîngă şi cu ce să întreţie oastea trebuitoare pentru a ţinea mulţimea subt jug? Cum de nu s'a întrebat autorul comunicării în chestiune dacă a mai existat şi la alte popoare o asemene anomalie?

Apoi, dacă astfel ar fi stat lucrurile, dacă obştia romînimii dintre Carpaţi şi Dunăre ar fi trăit în stare de şerbire, cum ar fi putut Basarabii să găsască într'însa grosul oastei cu care, în mai multe rînduri, au înfruntat pe regii Ungariei, adică pe stăpînitorii unei crăii în care, pe acea vreme, obştia neamului romînesc trăind într'însa era încă cu totul slobodă? Căci, precum vom constata mai

jos, fapt este că șerbirea țărănimii în Ungaria, atît acea a țărănimii ungare cît și acea a țărănimii romîne, a devenit desăvîrșită numai după reprimarea răscoalei lui Doja, la 1514

•

Deoarece, pentru chestiunea de care ne ocupăm, starea legală a Romînilor trăind în evul mediu în țările supuse coroanei Sfîntului Ștefan este de o însemnătate capitală, voiu rezuma aici chipul în care cel mai bun autor de drept constituțional al Ungariei, Akos de Timon, expune diferențiarea claselor în regatul ungar:

„...precum s'a arătat de mai multe ori, cuceritorii ungari au găsit aici (în țara dintre Carpați, Sava și Leitha) elemente etnice eșite din trei obîrșii deosebite: Slavi, Germani și cîteva fărmături împrăștiete a marei familii uralo-altaice și anume așăzări avarice și bulgare. Ni lipsesc orice izvoare privitoare la situațiunea de drept a acestor populațiuni supuse. Din împrejurările posterioare și după analogii cu stări similare în țări străine, putem conchide că Ungurii au robit pe o parte din popoarele învinse, iar pe cealaltă parte nu numai că i-au lăsat să se folosească de libertatea personală, dar i-au mai lăsat și pămîntul ce-l stăpînea, silind-o numai la oareșicare dări din produsul acelui pămînt. Din aceste straturi ale populațiunii găsite au provenit țăranii liberi ai epocii arpadiane"...

Vorbește apoi de Romîni, zicînd că până atunci, se crezuse că Ungurii, la venirea lor, găsise pe Romîni stabiliți în țara ce o cucerise, dar că studiile lui Roessler, Hunfalvy, Rethy, Thálloczy și alții au stabilit că povestirea Anonimului [e]ste întemeiată pe gr[…] și neștiință și că Romînii s'au sta[…] mai tîrziu în Tr[…]nia. 1

Vorbind mai departe de epoca constituțiunii primitive *(Urverfassung)* a Ungariei, zice:

...Oamenii liberi ce nu erau nobili stăteau subt autoritatea triburilor maghiare respective, adică subt acea a căpeteniilor lor. Cînd Sfîntul Ștefan supuse autorității regale pămînturile cetăților (regale) precum și pămîntul rămas pe dinafară de teritoriile atribuite fiecărui trib, au ajuns și oamenii liberi care nu erau nobili subt dependența acelei autorități regale.

Astfeliu parte subt înrîurirea unor așăzări slavice, pe de alta subt acea a unor așăzări germanice, a luat ființă alcătuirea regală a comitatelor ca izvor al puterii militare și economice a regalității. Sfîntul Ștefan și urmașii lui au conferit *(verliehen)* pămînturile aparținînd castelurilor, parte subt îndatorirea serviciului oștenesc, parte în schimbul unor prestațiuni reale. Astfeliu acei ce șădeau pe pămîntul unei cetăți erau unii îndatoriți la slujba oștenească, iar alții la dări.

1 Akos de Timon. *Ungarische Verfassung u. Rechtsgeschichte*, p. 88, 89, 90: Incît privește acuzația aruncată Anonimului, se știe că Ungurii nu numai au fost siliți să revie asupra ei, recunoscînd perfecta lui bună credință, dar i-au ridicat chiar un monument foarte drăguț în Budapesta.

Subt autoritatea comitelui cetății stăteau, pe lîngă acei ținînd pămînt de al cetății, toți acei oameni liberi care nu posedau pămînt propriu al lor, ci șădeau pe pămîntul regelui sau al persoanelor însemnate bisericești sau mirene cultivîndu-l. Și ei erau, mai mult sau mai puțin, trași în alcătuirea comitatului, astfeliu că întreaga stare a oamenilor liberi nenobili poate de fapt să fie identificată cu acei supuși comitatului.

Oamenii liberi nenobili se împart, după deosebirile pozițiunii lor materiale sau lumești, în patru grupuri principale: 1. Oamenii de cetate *(Jobbagiones castri)*. 2. Titorii de pămînt ai cetății *(Burgholder)*. 3. *Udvornicii* regali și țăranii liberi. 4. Oaspeții *(Hospites)* sau coloniștii.

Subt denumire de *jobbagiones castri* înțelegem pe acei deținători de pămînturi de ale cetăților care sînt ținuți la servicii militare variabile, potrivit întinderilor teritoriale atribuite lor. Dintr'înșii se alcătuește miliția cetății; fiecare comitat regal dă un steag. Miliția cetăților este puterea militară a oamenilor liberi, stînd la dispoziția nemijlocită a regelui, adică contrarul oștirii naționale sau nobile, despre care regele nu dispune după voia lui.

Posesiunea teritorială a oamenilor de cetate nu este un drept de proprietate deplină, după dreptul nobiliar *(Adelsrecht)*, căci serviciul militar legat de dînsul este întemeiat pe o convențiune, alcătuește un serviciu de oaste special, pe cînd asupra stăpînirii teritoriale nobile apasă numai sarcina slujbei oștenești generale, condiționată de legătura publică obștească. Posesiunea teritorială a oamenilor de cetate este mai aproape de feod și *jobbagiones* se pot mai degrabă asemăna cu micii vasali ai statelor din Europa Apuseană. Deosebirea principală stă în faptul că formele care exprimau caracterul personal al raportului feodal: jurămîntul feodal, *comendatio* și *investitura* nu erau uzitate în Ungaria. Deci dacă raportul dintre oamenii de cetate și rege, în trăsăturile lui principale, era același ca acel al micilor vasali din Apusul Europei, totuși acest raport, în formele lui exterioare, nu înfățoșa nici un caracter feodal.

I. In clasa nenobililor, oamenii de cetate ocupă locul de frunte atît în punct de vedere juridic cît și în acel social. Acest fapt este dovedit și de numele lor, căci cuvîntul *Jobbagy*, latinizat prin *jobagio*, înseamnă pe cei mai buni, pe cei mai bine puși, pe cei mai distinși ai unei clase și ai unui cerc anumit. 1

1 Un document din 1162 (Féjer, C. D. V. 3. p. 253) dă în chip explicit oamenilor de cetate, care altfeliu apar totdeauna subt denumirea de *jobbagiones castri*, calificativul de *proceres castri* și *proceres filii sancti regis*.

Cornides voia să derive cuvîntul jobbagio din cuvintele ungare *jobb* și *ag* (v. s. z. din ramură mai bună). Kovachich din *jobb* și *agy* adică: din pat mai bun. Amîndouă etimologiile trebuesc înlăturate deoarece forma primitivă *jobbagio, joubagio*, reclamă în mod clar separațiunea *jou-bagy*. Vambéry privește cuvîntul ca fiind o combinație din *jou, jau*, care în limbile turco-tatare înseamnă războiu și din *bag, baj*, cunoscutul cuvînt turco-tatar care desemnă căpetenia superioară, povățuitorul.

Această explicație merită și din punctul de vedere al schimbării accepțiunii cea mai deplină considerație. In acest caz *joubagio* însemnă dintâiu căpeteniile oastei, căpitanii, v. s. z. în cadrul alcătuirii mai ales militare a poporului ungar, cei dintâiu, cei mai distinși ai națiunii. Cînd între veacurile X și XI alcătuirea militară a tribului și a națiunii căzu, cuvîntul se evaporă spre a servi drept denumire mai decolorată a celor distinși, a celor dintâiu (este posibil să fi existat încă din vremea primitivă, corespunzător organizării armatei și națiunii, *Joubagiones* de rang diferit și astfeliu se ajunse a se putea de-

Temelia acestei situațiuni de drept și sociale favorizate este alcătuită de calitatea serviciului. Serviciul armelor, după concepțiile medievale este singurul care se cade să fie îndeplinit de oameni liberi: el ridică și înobilește. Oamenii de cetate au, în urma serviciului îndeplinit de ei, o situație mai apropiată de acei cu drept public de oameni liberi, de nobili. 1

Kezái zice despre oamenii de cetate *(Burgmänner)*: „*Jobbagiones castri* sînt nobili săraci care au venit la rege și cărora regele le-a conferit (verlieh) pămînt aparținînd cetății, pentrucă ei, la vreme de războiu, să apere cetatea și teritoriul ei". Această știință, după părerea noastră, trebue interpretată cum că, la sfîrșitul secolului al XIII-lea, cînd scria Kezái, clasa oamenilor de cetate se alcătuia în parte din oamenii sărăciți care obținuse dela rege pămînt de care era legat un serviciu militar necondiționat. 2

Oamenii de cetate *(castrenses*, cum se numeau pe scurt) nu se bucurau cu toții de o situație de drept absolut egală; și printre dînșii se afla o clasă mai distinsă: urmașii celor ale căror posesiuni teritoriale li fusese conferite de către Ștefan cel Sfînt cu prilejul înființării comitatului. Ei sînt desemnați în izvoare ca oameni ai cetăților sau oameni liberi ai sfîntului rege *(jobbagiones sancti regis, liberi sancti regis, filii sancti Stephani, filii jobbagionum sancti regis)* ca de neam vechiu *(jobbagiones naturales)* sau, pe scurt, ca onorabili și nobili oameni de cetăți *(jobbagiones honestiores, nobiles)*.

Cei mai distinși sau din neam mai vechiu ai oamenilor de cetate se bucurau de o mai mare neatîrnare față de regalitate; regele nu era liber să înstrăineze posesiunile lor după plac, apoi aceste posesiuni se moșteneau nu numai de către urmașii lor direcți, dar chiar de către cele mai depărtate din rubedeniile lor (Mitglieder der Sippe). Dimpotrivă regele putea să dispue după voe de posesiunile teritoriale ale oamenilor de cetate mai recenți. Ca făcînd parte din comitat mai erau ținuți să găzduiască pe funcționarii superiori ai comitatului regal, îndatorire de care erau scutiți acei de origine mai veche. 3 Nu ni mai este astăzi cu putință să indicăm precis toate deosebirile de drept existînd între oamenii de cetate cei vechi și mai distinși și cei mai recenți; că asemene deosebiri existau dovedește faptul ființii numeroaselor documente în care regele ridică oameni de cetate mai neînsemnați la rangul celor mai distinși.

II. **Ținători de pămînt ai cetății** *(castrenses civiles)*.

Aceștia sînt acei oameni liberi și pe jumătate liberi care stau așezați pe pămîntul unei cetăți, dar nu sînt ținuți la serviciul militar ci îndatoriți la alte prestațiuni către autoritatea din cetate.

Alcătuirea regală a comitatului era, precum s'a arătat de mai multe ori, nu numai o alcătuire militară ci totodată și o organizare civilă. Ea procura regalității și mijloace de putere economică. Prestațiunile ținătorilor de pămînt ai cetăților erau foarte diverse și înșiși *castrenses* se împărțeau în diferite grupe, ale căror stare economică și socială nu era la feliu.

In privința stării de drept este de spus în deobște că erau personal liberi, dar nu posedau pămînt cu *drept liber (freies Besitzrecht)*. ei nu numai că nu puteau dispune de posesiunea teritorială, apoi aceste posesiuni se moșteneau numai de copiii lor. Dacă mureau fără moștenitori direcți și naturali, dispunea în deobște comitele cetății de avutul lor. Eșirea din rîndurile ținătorilor de pămînt pentru a se sui în clasa oamenilor de cetate nu era de loc lucru rar.

---

semna pe cei dintăiu și pe cei mai buni ai oricărei clase (n'are cineva decît să gîndească la multiplele întrebuințări ale denumirii de *principes* în Germania din evul mediu) Felix Schiller. Articolul *Jobbagio* în M. J. L. IV. p. 419–420.

1 Akos v. Timon. Op. cit., p. 144 sq.

2 Id., ibid., p. 145.

3 Id., ibid., p. 146.

III. *Udvornicii* așezați pe bunurile regale și *țăranii liberi*.

Intîlnim denumirea de **udvornici** încă în legile Sfîntului Ștefan. Erau de asemene personal liberi, dar nu aveau drept de posesiune personal ci trebuiau să îndeplinească oarecare prestațiuni pentru întreținerea curții regale din bunul pe care îl cultivau. Din rîndurile *udvornicilor* se luau servitorii curții care îndeplineau la curte servicii personale, apoi muncitorii care făceau obiectele trebuitoare pentru serviciul curții. Cea mai mare parte însă aproviziona curtea cu produse agricole. *Udvornicii* stăteau la început subt autoritatea unor căpetenii sau comiți *(Gespäne)* deosebiți. Cu încetul însă se șterse deosebirea ce exista între administrația domeniilor regale și constituția comitatelor; unirea între amîndouă se făcu mai strînsă și, la sfîrșit, administrația domeniilor regale se confunda cu alcătuirea comitatului. 1

Cași regele, atît nobilii bogați cît și fețele de samă lumești și bisericești aveau *udvornici* sau oameni liberi așezați pe pămînturile lor, care aveau de îndeplinit oarecare îndatoriri și de plătit dări. *Udvornicii* liberi stăteau la început subt autoritatea funcționarilor regali, anume subt acea a comitelui cetății și plăteau „pentru libertate", adică pentru ocrotirea regală, un impozit, așa numiții *denari liberi*. **Cu dezvoltarea imunităților**, încăpură însă oameni liberi, așezați pe bunurile nobililor și a clerului, tot mai tare subt puterea stăpînilor teritoriali și se contopiră într'o singură clasă cu muncitorii agricoli neliberi.

IV. *Hospites*; **coloniștii**.

Atît regele cît și domnii mireni și bisericești așezau bucuros pe posesiunile lor coloniști alcătuind comuni întregi. Izvoarele menționează **coloniști italieni** *(latini)* și **slavi**, mai adesea însă pe **oaspeții germani** *(Hospites teutonici)*. Coloniștii, pe lîngă exploatarea agricolă, se mai ocupau cu comerțul și cu meseriile.

Să vedem acuma cum rezumează Timon transformarea masei țăranilor liberi ale căror categorii ni le-a enumerat și descris în chip atît de amărunțit în turmă de șerbi:

...Apăsarea stăpînirii teritoriale și acea a sarcinilor care împovărau pe supuși era micșorată numai prin dreptul de strămutare al supusului. Libertatea de strămutare era singura armă ce sta la îndămîna țăranilor apăsați și năcăjiți împotriva arbitrarului stăpînilor teritoriali. Desimea populației în cursul acelui period era încă foarte mică; brațele sînt rare și foarte cerute. De oarece valoarea imobilului este determinată de numărul locuitorilor așezați pe el, nobilimea încearcă în chip statornic să sporească numărul supușilor ei. Nobilii hărăzesc țăranilor feliu de feliu de foloase, despart bucăți mari de pămînt la *sesiuni (Hufe, mansus...)*, conferă țăranilor drepturi la pădure, pescărie, în cele mai multe cazuri și dreptul de a vinde animale mici și obține dela rege drept de zile de tîrg și scutire de vamă. In fine ei transmit comunităților de supuși chiar o parte din puterea lor stăpînească: **justiția de jos și poliția locală**.

Stăpînii totuși se silesc neconteniț, prin toate chipurile, să mărginească dreptul de strămutare al supușilor. Dela sfîrșitul veacului al XIII-lea coroana privește ca datorie statornică să ocrotească pe supuși împotriva stăpînilor teritoriali și să încheezășluiască dreptul lor de strămutare. Acest drept însemnat care este exprimat încă în articolul LXX: 1298, este neconteniț reconfirmat în cursul acestui period. Totuși deja decretul dela 1492 stabilea, în privința strămutării, dispozițiuni îngreuitoare, deoarece pe lîngă îndeplinirea oarecăror condițiuni, se mai cerea și învoirea stăpînului. In lipsa învoirii stăpînești strămutarea era interzisă și aici un stăpîn nu avea voe să primească pe supusul fugit. Deși darea sau refuzul învoirii de strămu-

---

1 Id., ibid., p. 147.

tare nu era cu desăvîrșire lesată la voia stăpinului, această condițiune însamna totuși o mare îngreuiere, chiar numai prin faptul putinții unei trăgănări a dării învoirii. Singeroasa răscoală dela 1514 a avut drept urmare abolirea totală a dreptului de strămutare. Articolul XIV al decretului dela 1514 hotăra că supusul nu poate părăsi subt nici-o condițiune domeniul stăpinului său fără învoirea acestuia. Prin această dispozițiune de lege supusul devenî un șerb legal de pămînt. 1

Vedem deci că în Ungaria țărănimea de toate naționalitățile a ramas de fapt liberă până la 1514.

*

Spre mai bună înțelegere a chestiunii voiu mai rezuma, după Ion Rusu Șirianul, mersul transformării țărănimii libere din Ungaria, de naționalitate ungară sau romînă, în țărănime neliberă, legată de glie.

La 1342 se făcu legea prin care toate sarcinile cad asupra poporului dela sate. Până atunci, subt cuvîntul: *regnicola (honfikos, locuitor al țării)* se înțelegeau toți locuitorii țării, și plătitori de dare și privilegiați (art. 1, *alii regnicolae, nostri)*; la 1351 cuvîntul acesta artificial se referă numai la privilegiați, ceilalți erau numiți *iobagi. Iobăgia* s'a înființat deci și ca instituțiune de stat și cei care-i aparțineau erau despărțiți prin zidul de piatră, tare ca stînca, al datoriei de plătire (dare). De aici în colo au trăit două feluri de popoare ungare, despărțite tot mai tare d'olaltă prin interese, simțiri, necesități și tendințe. Unul a stăpînit, celalalt a lucrat; unul a poruncit, celalalt s'a supus.

Dreptul de liberă mutare al iobagilor este proclamat de decretul II dat de Sigismund, în 1405 în urma hotăririlor dietei ținute în acel an.

Articolul 6, adus în întâia dietă, decretează că iobagii de pe proprietățile regale și, peste tot, liberii pot să se mute pe moșiile nobililor clerici și lumești și, vice-versa, iobagii acestora se pot muta pe domeniile coroanei. Importantă este dispoziția ca orice pretenție ar avea proprietarul asupra iobagului, numai în decurs de o lună o poate încasa, d'aici în colo iobagul e liber să plece unde vrea. Prin art. 14 al legii aduse în a doua dietă, articolul de sus se întărește și se ieu măsuri pentru ducerea lui la îndeplinire. Prin articolul 15 se spune că arendă, amendă și alte pretențiuni ale proprietarului față de iobag trebue a se lua în decurs de o lună, iar dacă nu, peste alte două săptămîni iobagul poate să se mute. Al 16-lea articol zice că, dacă proprietarul n'a ridicat vre-o acuză sau n'a formulat vre-o pretenție contra iobagului înainte ca acesta să-și capete libertatea, d'aci în colo nu-l mai poate reține. Proprietarul care n'ar respecta această dispoziție are să fie pedepsit și amendat de slujbașii comitatului. 2

Încă dela începutul veacului XV se manifestă năzuința stăpînilor teritoriali de a lega de glie pe țărani, iar aceștia apără cu înverșunare libertatea lor. La 1437 izbucnește, din cauza lăcomiei episcopului Gh. Lepeș, răscoala. Încă din timpul lui Ludovic cel Mare stăpînii preferau să primească zeciuiala cuvenită în bani în loc s'o iea în producte ca până atunci. La 1433 Sigismund bate, după obiceiul vremii, bani de argint în valoare mult inferioară acelei nominale pentru a scobori iar, în curînd, valora lor cu prilejul încasării dărilor. Episcopul Lepeș lasase înadins să se acumuleze zeciuiala lui cuvenită de trei ani, pentru a o pretinde tocmai în momentul în care valora banilor era mai scăzută, excomunicînd pe acei care nu se supuneau. Aceste măsuri exasperase pe Unguri, pe Secui și pe Romîni care, în primavara anului 1437, ridicară steagul răscoalei dela Alba de Jos până la Satmar. Oștirile aristocrației, unite cu acele ale voevodului Csaki, dădură o luptă înverșunată la Oiprei, luptă ramasă fără rezultat, dar în urma căreia se căzu, în ziua de 6 Iulie, în Kolos-Monostor la învoială. Prin acea învoială se recunoaște în chip formal dreptul de mutare al iobagilor precum reesă din următoarea dispoziție.

„Mai departe, deoarece jăfuirea cu puterea și apasarea locuitorilor țării decurge din faptul că acei care vor să se mute în altă parte n'au fost congediați ci despoiați, au decis ca oamenii în stare liberi, dupăce au plătit zeciuiala și datoriile, să se poată muta oriunde, liberi și fără vre-o atingere. Iar dacă vre-unul ar împiedica și ar despoia de averile sale pe astfel de iobagi care ar voi să se mute, să plătească drept pedeapsă trei mărci.

Iar pe acei iobagi care se depărtează în taină, fără a plăti zeciuiala, ori că se sustrag din propria putere de subt mîna dreptului și legii, domnul lor legal – după obiceiul de drept al țării dela propriul judecător legal, îi poate reclama dacă, prin jurămîntul său și a doi martori, dovedește că aceia s'au departat în taină sau s'au sustras de subt lege".1

După puține săptămîni nobilii încercînd să revie asupra acestei învoeli, răscoala izbuhni din nou, avînd de astădată nu numai pe Sași, dar și pe Secui cu ei. Totuși soarta armelor nefiindu-le favorabilă, se reînoi la 6 Octombrie, învoiala dela Kolos-Monostor. Iată dispozițiile privitoare la dreptul de mutare:

„Dacă vre-unul dintre țarani sau iobagi, puțin legal, nedîndu-i-se pentru aceasta îngăduință și neplătind *terragium*, nici datorii ale sale acum, cu răzvrătirea asta s'a mutat în altă parte, – pe astfel de țaran nobilul de pe moșia căruia s'a dus, după vechiurile obiceiuri ale țării și cu puterea să-l ducă îndărăt și încă așa, ca țaranul dus astfeliu îndărăt cu forța, să fie dator a mai sta acolo 15 zile, să-și îndeplinească toate datoriile și numai după aceia să plece"... 2

Totuși în practică, nobilii urmau să pue piedici mutării iobagilor. Ei nu recunoscură pe Albrecht de Habsburg ca rege al Ungariei până ce el nu se îndatori să abroge toate dispozițiile lui Sigismund în favoarea libertății iobagilor.

Vedem pe Ioa Corvin scriind tuturor locoteaenților săi de cetate să permită libera mutare a iobagilor și, dupăce ei au plătit ce datorează, să-i lase să plece oriunde ar voi să meargă. 3

La 1445 dieta din Pesta decretează în articolul XXII: „Iobagii oricărui stăpin, care au plătit arenda legală și alte datorii drepte, dacă ar voi să se ducă pe alte domenii, să fie lasați totdeauna, aplicîndu-se astfeliu pedeapsa prevăzută în respectarea legii decedatului Sigismund". 4

1 Id., ibid., p. 597.
2 Id., ibid., p. 298.

1 Id., ibid., p. 298.
2 Id., ibid., p. 307.
3 Id., ibid., p. 350.
4 Id., ibid., p. 353. V. Izvoarele.

Că dreptul de mutare al iobagilor era încă în putere de drept şi de fapt în jumătatea a doua a veacului XV, dovedeşte faptul că, cu prilejul dietei ţinută la Segedin în 1459, Mateiu Corvin, subt presiunea nobililor, prin articolul 30 al legii din acel an, *suspendă azi pe un an dreptul de mutare* al iobagilor, hotărîre motivată pe starea de nesiguranţă pricinuită de războiu. 1 Dreptul de mutare nu numai să rămîne suspendat de fapt şi după expirarea anului, dar această suspendare este reinoită cu prilejul ţinerii dietei dela Tolna în primavara anului 1463. 2

Libertatea de mutare a iobagilor se restabileşte la 1468 cînd, prin art. 2 al legii se decretează:

„In privinţa mutării iobagilor, să se urmeze legea veche a ţării astfeliu:

Marii proprietari sînt datori să congedieze pe iobagii care vor să treacă pe moşii mai mici, tot aşa şi proprietarii mici. Iar dacă n'ar voi să facă asta, fişpanii să-i silească în chipul obişnuit. Plecarea este liberă voim s'o urmăm şi Noi (regele) pe proprietăţile noastre". 3

In genere, în tot ce se face de aici înainte pentru iobagi ori contra lor, se vede lupta dintre rege şi oligarhie. Cînd regele e strîmtorat cedează. Cînd a învins asupra vrăjmaşului extern, se ţine aspru faţă de feodali şi nu pregetă a lua subt protecţie pe iobagi. 4

Subt imperiul unor grele nevoi externe, Mateiu Corvin, la 1470, se vede silit să sancţioneze articolul 4 al legii din acel an care sună:

„Iobagii care s'au mutat în oraşe, pe moşiile regelui ori ale reginei ori pe alte proprietăţi, *pot fi readuşi cu puterea armelor* la proprietarul de unde au plecat, iar pentru îndeplinirea acestei mutări, autorităţile sînt datoare subt aspră pedeapsă, să dea mînă de ajutor proprietarilor". 5

Peste un an, adică la 1471, situaţiunea îmbunătăţindu-se, regele reinoeşte art. 16 din legea făcută subt Sigismund care recunoaşte libertatea iobagilor şi ia măsuri aspre pentru a încheze,lui îndeplinirea lui. 6

In curînd însă, prin art. 14 al legii dela 1474, se suspendează din nou pe un an libertatea de mutare a iobagilor. 7

Acest drept este restabilit tocmai la 1486, prin art. 39 din acel an, care hotărăşte că:

„...nime să nu îndrăznească cu puterea ori cu vre-o viclenie în contra obiceiului ţării, să reţină pe iobagi, aşa ca bietul să poată ori sta locului ori să meargă unde îi place"... 8

Se mai prevăd amenzi pentru stăpînii care ar împiedeca mutarea iobagilor prin silă sau prin pretenţiuni de taxe şi altele; acestea nu se pot reclama decît în curs de un an. 9

Art. 93 al legii dela 1492 menţine dreptul de liberă mutare al io-

1 Id., ibid., p. 369.
2 Id., ibid., p. 370.
3 Andrassy Amágyar allám, I, 121, la Russu Şirianu, p. 372-73.
4 I Russu Şirianu, op. cit., p. 373.
5 Id., ibid., p. 374.
6 Id., ibid., p. 375.
7 Id., ibid., p. 378.
8 Id., ibid., p. 381.
9 Id., ibid., p. 383.

bagilor, prevăzînd că stăpînii ce s'ar opune acestui drept să fie amendaţi, însă nu mai menţine prescripţia pentru datoriile săteanului. 1

Legea dela 1495 prevede pedepse aspre împotriva iobagilor fugiţi şi pune piedici nouă şi grele liberei mutări. 2

Se poate zice că aceste legi au consacrat legarea de glie *de fapt* dacă nu *de drept* a iobagilor. Acea de drept a fost săvîrşită tocmai la 1514, în urma reacţiunii provocate de răscoala lui Doja.

Din cele de mai sus, atît din cele culese dela Timon cît şi din cele găsite în opera lui Rusu Şirianu constatăm că:

In Ungaria, ţărănimea de toate naţionalităţile, acea maghiară caşi acea romînă a ramas, cel puţin în drept, liberă şi nelegată de glie dela originea acelui stat şi până la 1514, cu toate năzuinţile necontenite ale nobilimii maghiare pentru a-o şerbi.

*

Unii autori au pretins că printre Germani s'ar fi aflat o clasă de oameni neliberi, provenind din subjugarea de către ei a unor populaţiuni aborigene, astfeliu s'ar fi născut classa *Liţilor (Liten, Liute, Leute*, poporul), pe cînd oamenii liberi se numeau: *die Frowen*, care după cucerirea malului sting al Rinului ar fi fost stăpîni peste număroşi şerbi şi servitori aflaţi adesea în aceiaşi mînă.

Iată ce răspunde la asemene afirmări nedovedite Waitz, cunoscutul specialist în istoria dreptului constituţional german:

...De aici se deduce originea *Liţilor (Liten)* dela supunerea altor popoare germane de către Saşii învingători care se răspindeau în lung şi în lat. Şerbirea va fi fost întemeiată astfel şi aiure. La vechii Germani asemene întîmplări se sustrag cunoştinţii istorice: Tacit nu ştie să ne spue nimica în această privinţă. Totuşi multe pot să se fi întîmplat în cursul luptelor dintre deosebitele neamuri germane. S'ar putea gîndi la supunerea unei populaţiuni mai vechi, a vre-unui neam străin de către Germani: dacă n'am avea faptul să nu există urme despre existenţa la ei, a unor elemente deosebite. Şi ipoteza opusă: cum că Germanii ar fi adus acea deosebire în noua lor patrie de departe, cel mult nu este răspinsă în chip incondiţional, numai s'ar putea valorifica în contra ei faptul că era străină de Germanii dela nord, pe cînd se găseşte, cel puţin în felia asemănător, la alte popoare indogermanice. Dar este puţin probabil ca aceste (elemente şerbite) ar fi întemeiet poporul şi nu se poate deduce numai din faptul că Tacit cunoaşte expresiunea de *liberaţi*. Mai cu samă nu se poate interpreta astfeliu cuvîntul *Liten* sau *Laten*. Acest cuvînt se sustrage deslimînirelea oricărei interpretări precise că ei să fi fost oameni liberi, care au ajuns în chip izolat în stare de şerbire şi cum se întîmpla mai tîrziu, s'au dat unui domn spre a-i sluji, iarăşi nu este de gîndit; dar faptul la care trebue gîndit mai puţin decît la orice este acel că o parte din popor, din pricina unor anumite însuşiri fizice, a unei puteri sau vrednicii mai mici, să fi fost osîndit la asemene poziţie de drept inferioară.

1 Id., ibid., p. 393.
2 Id., ibid., p. 398.

Nu se poate stabili cu siguranță dacă numărul servilor era mare. Lucrul însă nu poate fi privit ca probabil. Este vederat că posesiuni teritoriale mai mari n'au putut fi intrunite într'o singură mînă decît în cazuri izolate. Dar mai puțin decît la orice este de gîndit ca oamenii servi și supuși să fi alcătuit masa populațiunii, iar oamenii liberi să fi trăit printr ei, să li fi poruncit parcă ar fi fost un neam domnilor puțin număros. Toate știrile sînt în contrazicere cu o asemene presupunere; număroasele armate ce le puneau Germanii pe picior, chipul și meșteșugul în care ni sînt descrise expedițiunile și noile așăzări ale noilor triburi, precum și împrejurările ce le întîlnim pe pămînt german de origine.

Nici Tacit nu știe nimica despre asemene împrejurări. Oamenii liberi nu trăesc ca domnii, încunjurați de număroși servi. Dacă barbații în stare să poarte armele nu iubesc munca, ea este făcută de femei și de moșnegi, de membrii familiei. Alte mărturii ni arată doară și pe omul liber lucrînd la cîmp. *Hufe* aparținîndu-i îi dă lui și la ai săi mijloacele de întreținere, ea este temelia pe care este așazată libertatea, dreptul lui. Dar ea nu hrănește servi număroși. 1

•

In cît privește alcătuirea popoarelor slave înainte ca ei să fi alcătuit state, toți autorii care ni-au descris organizarea și moravurile lor sînt de acord pentru a-i arata trăind subt regimul cel mai egalitar.

Sclavenii și Anții nu ascultă de un singur om, și din vechime trăesc în democrație, și de aceia împărțesc în comun toate bunurile și toate pagubele, zice Procop. 2

„Peste toți aceștia, care se numesc Liutici, nu este nici un domn anumit, măsurile de luat se discută în sfatul tuturor și toți se înțeleg pentru aducerea lor la îndeplinire", raportează Thietmar dela Merseburg. 3

«Lechitii (Leșii, Polonii n'au printre dînșii nici rege nici principe, trăesc ca frați născuți dintr'un tată», ni spune alt autor. 4

In sfîrșit împaratul Mauriciu ni arată că Slavii, cînd făceau prizonieri de războiu, nu-i țineau pe viață în robie ci, după un termen de ani, li dădeau libertate să plece înapoi în țara lor, sau să rămîe pe loc cu ei în calitate de semeni, bucurîndu-se de aceleași drepturi. 5

Iaca ce găsim in excelenta *Istorie a Bohemiei* a lui Palacky despre starea personală a poporului ceh:

„S'a dovedit mai sus că șerbirea *(Leibeigenschaft)* era necunoscută la vechii Slavi. Pe cînd celelalte popoare reduceau pe prinșii lor de războiu la starea de robie, Slavii lasau pe ai lor să aleagă, după împlinirea unui termen hotărît de serviciu, să se răscumpere și să s'întoarcă în țara lor sau să trăească înainte cu dînșii ca oameni

1 G. Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte I, p. 162 sq.
2 Procop, De Bello Gothico, III, p. 498, la Palacky.
3 Thietmar Merseburg., apud Pertz, V, p. 812, la Palacky.
4 Bogupl, apud Sommersberg, II, 20.
5 Mauriciu, Strategicon, ed. Upsala, I, p. 273.

liberi și ca prieteni. 1 Numai în urma contactului cu popoare străine mai ales cu Germanii, la care prinșii slavi aveau tocmai partea de soarta cea mai grea, se obișnui să se privească și să se trateze oameni ca lucruri. La Slavii de vest, mai ales la Cehi, aceasta pare a nu fi avut loc înainte de veacul al IX-lea. Dar chiar la începutul secolului al X-lea se vindeau aici prinși de războiu. Mai tîrziu, în veacul al XI-lea, descoperim o nouă obîrșie pentru șerbire: crima. Răufăcătorul osîndit de judecător la moarte, pierduse libertate și avere, pentru dînsul cît și pentru urmașii lui și devenea șerb *(leibeigen)* în cazul cînd domnul țării îi dăruia viața.

Palacky mai citează o mărturie documentară din secolul al XII-lea, în care găsim fraza: *Quaedam mulier, Gothelindiscum esset libera, sicuti Sclavi solent esse.* (O muiere oarecare numită Gothelindis, fiind liberă, cum au toți Slavii obiceiul să fie).

Limbii cehe dealtminterelea îi lipsește și i-a lipsit totdeauna un cuvînt adecvat spre a desemna în chip precis șerbirea sau supușenia, căci *otrok*, rob, însemna la început: om cași *clovek (homo)* în sensul evului mediu.

•

Mi se va obiecta poate că Slavii au fost poporul cuceritor, iar Romînii poporul cucerit și prin cucerire ar fi fost șerbiți de către cuceritori. Și aceasta în amîndouă ipotezele: atît în cazul cînd admitem că Slavii s'ar fi întîlnit întîiu cu ei în actualele țări romîne, cum se admite de majoritatea istoricilor noștri sau numai peste Dunăre, după teoria expusă de mine încă dela Decemvrie 1889, în *Revista Nouă*. In această de pe urmă ipoteză, am putea pune înainte mărturia împaratului Mauriciu spre a arata că Romînii aduși ca prinși de războiu de pe malul *drept al Dunărei pe acel stîng, încetau după puțini ani* să mai fie servi. Dar dispunem de destule argumente și fără această mărturie pentru a dovedi că dela naștere ei, naționalitatea romînă era alcătuită din oameni liberi.

Intr'adevăr, faptul că acest neam, de cînd ni apare în istorie poartă numele de Romîn, iar țara locuită de el acel de Țara Romînească sau Țară a Romînilor *(Zemlii Vlașkii, Vlașka, Zemlii Voloșkii, Tera Blacorum* sau *Vlachorum)* dovedește că în această țară Romînul era stăpîn. Fapt care mai este confirmat prin împrejurarea că domnii acestor țări își ziceau: *Domn al Țării Romînești* sau *Moștenitor al întregii țări romînești* 2 *dela munți pînă la malul mării*. 3 Și cu bună samă, dacă numele de Romîn ar fi fost sinonim cu acel de șerb, de om supus altui neam, ei n'ar fi luat acest titlu, ci ar fi numit țara asupra căreia domneau cu numele neamului stăpînitor din care se trăgeau și ei și boerii lor.

Vedem doară că Bulgarii și Sîrbii care au cucerit și ei niște țări unde colonizarea romană fusese neasamanat mai

1 Palacky, Geschichte von Bömen, p. 167 sq.
2 Titlu purtat de toți domnii Munteniei.
3 Titlu ce și-l dă Roman, domnul Moldovei în scrisorile lui de credință dela 1393 către regele Poloniei, V. Ulianitzki, *Materialis* p. 6.

veche și mai intensivă decît în Dacia Trajană, dau acelor cuceriri ale lor denumirile de **Bulgaria** și **Sîrbia**, suveranii lor sînt crai sau împărați ai **Bulgarilor** sau ai **Sîrbilor** cu toată mulțimea de **Romîni** ce cuprind statele lor.

Să nu se uite că la feliu au procedat toate popoarele cuceritoare cînd au năvălit într'o țară, au cucerit-o și s'au așazat intr'însa. Ca exemple n'am decît să citez: Francii, Bulgarii, Sîrbii, Ungurii, Longobarzii și cîți alții. Dacă Goții dupăce au cucerit Spania n'au numit-o după numele lor, cauza este că s'au format acolo mai multe regate: Aragonul, Castilia Leonul, Asturiile care, întrunindu-se mult mai pe urmă subt același sceptru, au reluat vechiul nume de Spania ramas, până la începutul veacului al XVI-lea, o simplă expresiune geografică. Iar dacă cuceritorul Angliei a luat titlul de: Rege al Angliei, nu trebue uitat că acea cucerire a fost opera unei oștiri alcătuită din baroni și din mercenari și nu acea a unui popor; cu greu ar fi putut cuceritorul duce al Normandiei s'o numească Normandia, deoarece aceasta exista și fusese astfeliu numită în urma cucerir													ii ei de către Normanzi, în veacul al IX-lea. Dimpotrivă. Rusia își datorește numele cuceritorilor ei, Variegii, pe care triburile finice, mărginașe ale Mării Baltice, îi numiau **Rus** ca și pe toți scandinavii. Insă nicăiure nu vedem poporul supus, redus la șerbire, dînd numele său statului în care locuește.

Cu acest prilej voiu mai observa că în Sîrbia, unde puterea centrală s'a dezvoltat foarte curînd și unde clasa țărănească și-a văzut libertatea știrbită mult mai curînd decît în Ungaria, situațiunea Romînilor, popor cucerit, departe de a fi mai rea decît a obștiei Sîrbilor cuceritori, era dimpotrivă mai puțin oneroasă. Aceasta reesă din textul vestitului uric din 1348 al lui Dușan, publicat de Hasdeu în *Arhiva Istorică*. Iaca întâiu dispozițiunile privitoare la Sîrbi:

Legea pentru Sîrbi: Să lucreze pe flecare săptămînă cîte două zile de fiecare casă, după cum va poronci igumenul, arînd tot feliul de grîne și așăzînd în stoguri și să cosească fîn pentru trebuința bisericii și să lucreze fiecare la vie întocmai după regula ce se ține la Studenița (pentru) S. Simion, și să dea din prăsila oilor și treizeci legături măsurate de in și să dea darea bisericească, de fiecare pat cîte o lucnă sau o măsură de grîu în valoare de doi dinari, în bani sau în natură, și la hramul bisericii să ducă lemne, precum și la venirea împăratului sau a patriarhului, fiind datori și cei săraci; iar Sidsca și Selo să dea luminări, iar toate satele din munți și Sieha să ție strajă la mănăstire, după cum va poronci igumenul. Iar Arăușii aparținînd bisericii să lucreze întocmai ca Sîrbii și să dea cîte un dinar dela fiecare pat sau cîte o jumătate lucnă de grîu.

Iaca acuma dispozițiile privitoare la Romîni:

Legea pentru Romîni: Să dea din fiecare cincizeci de capete de vite cîte o oae cu un miel și cîte un berbec cu lînă; și să dea la finitul fiecărui an cîte un cal sau treizeci perperi, după cum dădeau împărăției mele, și de acum înainte să nu mai dea împărăției; și să dea dela fiecare bordeiu cîte un miel, iar închinătorii să se dijmuiască ei înșiși; dînd toamna cîte o vacă și primăvara cîte doi berbeci; iar Romînii cei săraci să scarmene lîna bisericească, după cum îi va poronci igumenul; iar ceilalți Romîni să dea haine și încălțăminte și să poarte sare, și la ernatec să cosească fîn pentru epe și să repare cetățile și să privegheze stînele și ciobanii, să păzească epele și să poarte grîu și alte sarcini pentru igumen.

Deosebirea conzistă mai ales în faptul că, pe cînd Sîrbii sînt, între altele, ținuți să îndeplinească cumplita corvadă de două zile pe săptămînă. Romînii sînt astrînși numai la corvezi vremelnice, fiind supuși mai ales la dări în vite. Concluziunea care se impune după un studiu comparativ al acestor îndatoriri a amînduror neamurilor este că Romînii erau mai bogați decît Sîrbii.

In orice caz nici din aceste îndatoriri la muncă, nici din rămășița conținutului prețiosului hrisov nu reesă că Romînii ar fi fost puși, în împărăția lui Dușan, într'o pozițiune de inferioritate față de Sîrbi.

*

Din toate cele expuse mai sus reesă că teoria susținută de Giurescu este inadmisibilă, chiar *a priori* pentru următoarele temeiuri:

1. Se află în contrazicere cu legea generală potrivit căreia istoria omenirii ni arată că s'au dezvoltat neamurile, popoarele și statele pe fața pămîntului.

2. Se află în contrazicere cu desvoltarea politică și socială a poporului Romîn în Ungaria și Sîrbia, țări vecine cu Țara Romînească, și unde constatăm că situațiunea țărănimii romîne locuind într'însele a atins starea de șerbire la care Giurescu pretinde că, în Țara Romînească, acea țărănime se afla încă înainte de întemeerea acelui principat, numai cu mai multe veacuri mai tîrziu deși, atît în Ungaria cît și în Sîrbia, Romînii se aflau în situația de popor cucerit, pe cînd în Țara Romînească erau popor stăpînitor, alcătuind stat național care trăia viața lui proprie.

3. Este contrazisă de faptul că poporul de jos din Țara Romînească n'a stat la îndoială pentru a alerga la arme la chemarea domnului său și a apara cu bărbăție pămîntul țării împotriva regelui Ungariei, ceiace n'ar fi făcut niciodată dacă ar fi fost redus de domnul lui la stare de șerbire pe cînd conaționalii lui de subt coroana ungară erau oameni slobozi, putîndu-se mișca după voia lor.

Să vedem acuma care sînt dovezile ce le aduce Giurescu pentru a sprijini strania lui teorie.

*

Principala dovadă constă în faptul producerii a cîtorva urice slavone din veacul al XV-lea şi a mai multora din acel următor, în care se face menţiune de вєчини (vecini), fie că domnul dărueşte, fie că întăreşte вєчини (vecini) dintr'un sat, fie că face altă menţiune de ei. Spre mai bună lămurire voiu reproduce cîteva din exemplele citate de Giurescu:

„...La 12 Ianuarie 1525 mitropolitul Luca, împreună cu episcopii şi igumenii, dau o carte mănăstirii Cozia, prin care-i închină ca metoh mănăstirea Cotmeana, punînd-o subt ascultarea şi supunerea ei „cu toate satele şi vecinii şi moşiile şi ţiganii, şi cu morile şi cu viile şi cu toate veniturile", pe care i le dăruise Mircea Vodă Bătrînul.

Constantin Şerban confirmă mănăstirii Cotmeana stăpînirea asupra satelor şi rumînilor săi pe baza a două hrisoave dela Vlad Dracul, din 1441 şi 1442, şi unul dela Basarab Mlad (tînăr); Antonie Vodă spune că rumînii mănăstirii Snagovul din satul Piscul Snagovului fuseseră prin alte sate ale mănăstirii, cum scriu cărţile lui Vlad Voevod dela 7000 (1492) şi a lui Basarab Voevod şi a lui Mircea Voevod.

Intre daniile pe care Basarab cel Tînăr le face la 23 Martie 1482 mănăstirii Snagovului, figurează şi birul unor rumîni: „Şi iarăşi mai vîrtos cîte sate are mănăstirea în judeţul Prahova, iar ca să aibă a-şi lua birul dela birarii care vor fi pentru rumînii mănăstirii ѿ вєчинѣх монастирѹ şi să se aducă în sfînta mănăstire, ca să fie pentru lucrul viilor mănăstireşti.

Vlad Călugărul, urmaşul lui Basarab, dăruind la 16 Iunie 1493 mănăstirii Glavacîocul jumătate din satul Izvoranii, partea lui Deatco paharnicul, spune că-l luase dela aceştia dîndu-li în schimb toată balta şi cu vinăriciul domnesc, însă numai dela rumînii lor să ia, iar în cel din ţară să nu se amestece".

Moise Vodă confirmînd, la 12 Mai 1529 mănăstirii Bistriţa stăpînirea asupra satelor sale, adaugă: „drept aceia şi rumînii toţi să asculte pre părintele igumenul şi pre posluşnicii sfintei mănăstiri, iar cine nu va asculta din rumîni, să fie volnic părintele igumen să-l năcăjască şi să-l pedepsească după faptele lui, şi să-l ducă legat la domnia mea".

Intr'o carte de în'ărire pe care Radu Paisie o dă aceleiaşi mănăstiri pentru satul Cernăleştii, schimbat mai înainte cu Cîrstian vornicul pentru satul Călineşti, care nu-i fusese stătător, şi r luat acum îndărăt, domnul face rumînilor trecuţi dela un stăpîn la altul, următoarea recomandare: „Şi voi rumînilor (кы вєчиним) orice va fi de trebuinţă sfintei mănăstiri să ascultaţi".

Intărind la 30 Iulie 1558 lui Stanciuc postelnicul, a treia parte din Dragoeşti şi cu şase rumîni, arătaţi pe nume, pe care şi-i alesese de către fraţii lui, Mircea Ciobanul spune că

„sînt a lor drepte şi bătrîne moşii de moştenire dela strămoşi, agonisite încă de mai înainte vreme, în zilele altor domni bătrîni".

Unele urice cuprind declaraţia domnului că i s'au înfăţoşat acte vechi de mai multe veacuri în care se făcea menţiune de вєчини (vecini). Astfeliu Radu Leon, la 12 Fevruarie 1668, afirma că postelniceasa Elena avea satele, rumînii şi ţiganii ei „de moşie, de strămoşie, cîştigate dela bătrînii moşii lor încă din descălecata ţării".

„Constantin Şerban arată în actul ce-i dă mănăstirii Viforîta, la 20 Iunie 1654, că „am adeverit domnia mea cum că sînt rumînî ai sfintei mănăstiri Viforita de baştină, dela strămoşi, dela întemeerea satului Vărăştii şi Gurguiaţii". Intr'un hrisov dat de Grigore Ghika, la 12 Fevruarie 1664, lui Pană căpitanul din Părdeşti pentru nişte rumînî din Stîlpniţa (Mehedinţi), care voiau să scape de rumînie, se arată că Pană scosese la divan cărţi domneşti bătrîne scriind cum au fost rumîni din descălecătoarea ţării".

Observ aici că, în toate actele de mai sus, Giurescu traduce cuvîntul de вєчини care nu este altceva decît transcrierea în litere chirilice a cuvîntului romînesc: vecini, prin: rumînî. Actele slavoneşti însă cunosc numai vecini. Voiu reveni.

Actele vechi din Arhiva Statului fiind duse în timpul războiului la Moscova nu mi-a fost cu putinţă să cercetez originalele, dar nu mă îndoesc măcar o clipă că sînt exact reproduse în comunicările adresate de el Academiei Romîne, de către omul deosebit de cinstit şi de conştiinţios ce era regretatul Giurescu. Nu contest că din aceste acte reesă în chip indubitabil fiinţa vecinătăţii în Ţara Romînescă, dealtmintrelea caşi în Moldova, încă înainte de întemeerea statului muntenesc. In cartea mea: *Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii*, pe pagina 32 şi pe urmă pe pagina 209 şi următoarele vorbesc pe larg despre vecini şi am arătat că această clasă de săteni exista în Moldova caşi în Ţara Romînească încă înainte de întemeerea statului moldovenesc.

Dar dacă nici prin gînd nu-mi trece să contest existenţa şi vechimea vecinilor din Moldova şi să admit că şi în Ţara Romînească ei existau, pretind că alcătuiau nu regula generală pentru săteni ai căror stare era alcătuită la început din oameni liberi, ci o excepţiune cu atît mai rară cu cît ne suim înapoi spre începuturile istoriei noastre.

Toate actele reproduse de Giurescu, dacă dovedesc existenţa vecinilor în primele veacuri ale existenţei principatului muntean şi probabil chiar înainte de întemeerea acelui stat, întru nimica nu dovedesc că toată ţărănimea era redusă la vecinatate. Din nici unul din uricile reproduse de Giurescu nu reesă că toţi sătenii unui sat sînt vecini. Faptul că se vorbeşte de vecini într'un sat, nu poate ajunge

pentru a autoriza pe autorul comunicărilor să conchidă că în acel sat trăiau numai vecini. Să se iee toate actele reproduse de Giurescu, să se cetească cu cea mai mare băgare de samă și desfid să se poată găsi macar cea mai mică indicație sau chiar aluziune cum că toți locuitorii satului de care tratează vreunul din susziseie acte ar fi fost vecini în cursul celor două dintâiu veacuri ale istoriei Țării Romînești.

Mai mult chiar, din cuprinsul unora din aceste acte mi se pare că reesă în chip destul de lămurit că se face o deosebire între locuitorii liberi ai satului și vecinii.

Intr'adevăr, găsim adesea în actele citate de Giurescu arătarea că domnul dă sau întărește: satul cutare cu toți rumînii, iar în cazul actului dat de mitropolitul Luca mănăstirii Cozia, îi pune subt ascultare mănăstirea Cotmeana „cu toate satele și vecinii și moșiile și țiganii și cu morile și cu viile și cu toate veniturile". Mi se pare că cuvîntul sat nu poate să desemne numai casele satului ci că subt această denumire se cuprind casele cu oamenii stînd intr'însele. Mai adăugindu-se după cuvîntul „satele", cuvintele „și vecinii" nu poi decît să înțeleg că mitropolitul a voit prin aceste două cuvinte să desemneze niște oameni necuprinși în categoria obișnuită a sătenilor.

Dovada principală, aşi putea chiar zice, dovada unică adusă de Giurescu în sprijinul ciudatei sale teorii, cade deci cu desăvîrșire, căci dacă ea într'adevăr dovedește că au fost în Țara Romînească vecini încă înainte de întemeerea statului muntenesc, lucru pe care nu l-a contestat nimenea, ea nu aduce aici umbră de dovadă cum că obștia țărănimii ar fi fost șerbită și legată de glie.

(Sfîrșitul în No. viitor) **Radu Rosetti**

Pastel pueril

Rămîi tăcut la geam, sufletul meu,
Prin el privește singur lumea toată,
Așa cum stau copiii cîte-odată
Cînd le-arată mama ca un Dumnezeu.

Vezi, omul care urcă pe-acolea
E ca și o păpușă mititică:
Inchide ochii, plînge și se strică.
E-așa cum este și păpușa ta

Dar nu e bine să mă 'ntrebi ce are
De trece-așa de trist pe-aicea,—nu.
Să nu mă'ntrebi, fiindcă știi și tu
Că pe păpușă cîte-odată-o doare.

Ca un copil să n'ai păreri de rău,
Și să mă 'ntrebi așa neștiutor,
Și eu să-ți spun că fiecare nor,
Și cerul cît îl vezi e 'ntreg al tău

E-al tău seninul cît îl poți vedea,
Și dacă 'ntinzi mînuța poți să-l prinzi,
Poți soarele să-l stingi sau să-l aprinzi,
Sau... toate să le dai pe-o acadea.

Rămîi tăcut la geam, sufletul meu,
Frumos și vesel și neștiutor
Așa cum stă un înger blond pe-un nor
In cer, alăturea de Dumnezeu.

Rămîi la geam în veșnică mirare
Și eu să-ți spun că lumea-i ca un crin,
Fiindcă vreau să te-amăgesc puțin...

Sau să plecăm, că trece-o 'nmormîntare.

Demostene Botez

Amintirile din închisoare ale lui Joseph Caillaux

„Tuturor acelora care m'au susținut în cursul încercărilor suferite de zece ani; tuturor acelora care mi-au mulțumit pentru a fi păzit pacea lumii în ziua cînd, urmărind o politică tradițională, desnodam criza dela Agadir; tuturor acelora care timp de doi ani jumătate cît am fost chinuit m'au reconfortat strigîndu-mi printre gratiile închisorii că cred în mine; tuturor acelora care, cu o încordare pătimașă mi-au urmărit etapele calvarului; tuturor acelora care m'au apărat cu condeiul, cu cuvîntul, cu strigăte entuziaste; tuturor acelora care, ascultîndu-mă în fața Inaltei Curți sau cetindu-mi apărarea, mi-au adresat mișcătorul omagiu al simpatiei lor; tuturor acelora care, umplînd tribunele în cea depe urmă zi a judecății, au făcut să răsune bolțile senatului cu aplauze ale căror ecouri se prelungeau dincolo de grădinile Luxemburgului; tuturor acelora care m'au înțeles, care m'au ghicit," — spune Caillaux — „închin această carte". *

Cine este Caillaux?

— „Ca și pairii contelui de Mirabeau, marii burgheji ai secolului XX-lea simt o aversiune instinctivă împotriva tuturor acelora care, *aparținîndu-le prin naștere*, totuși mentalitatea, structura lor sufletească, studiul obiectiv și cinstit al faptelor politice, economice și sociale îi orientează către democrație, — împotriva acelora care sînt convinși de ideia că societatea eșită din Revoluția franceză nu poate să trăiască și să se desvolte decît cu condiția de a se reforma și reînnoi periodic". Caillaux spune că face parte din acești oameni. In plus Caillaux mai era în Franța și personificarea „Impozitului pe venit". „Cei zece ani petrecuți în Serviciul Inspectoratului Finanțelor, relevînd cea mai mică neorînduială administrativă, au subliniat

* Mes prisons, 1920 Paris. Edition de la Sirène. 2-me edition

direcţiunea pe care educaţia şi atavismul dăduse spiritului meu. *In viaţa politică am rămas Inspectorul de Finanţe.* Nu numai că am gerat bogăţia Franţei, atunci cînd mi-a fost încredinţată, ca pe propriul meu patrimoniu, dar, oridecîteori am observat, în jurul afacerilor publice sau cu ocaziunea lor, vre-o tentativă..., nu m'am mărginit să o înlătur încetişor, am reprimat brutal. Nu m'am dat chiar în lături să pedepsesc pe acei care încercau asemenea manopere, oricare le-ar fi fost situaţiunea sau calitatea. De aici o abundentă recoltă de duşmani".

Cine erau persoanele de oarecare talent care au servit ca instrument burghezilor ameninţaţi de expropriere? In primul rînd Clemenceau.

„Voiu înfăţişa", — spune Caillaux — „în cîteva trăsături de condeiu pe marele om politic". „Clemenceau era un om convins că lumea este condusă de *Eroii* despre care vorbeşte Carlyle. El însuşi s'a aşezat în rangul întâiu al acestor semizei". „Apariţia sa fiind poruncită de Destin, care îi dăruise cu geniu, toate procedeele vor fi lăudabile, numai să îi servească ţelurile. Clemenceau se va roti în mijlocul oamenilor şi ideilor, înhăţînd în zbor de ulu, din dreapta şi din stînga pe aceia şi pe acelea care i-ar putea sluji împotriva adversarilor, svîrlind, după atac, ceiace îl putea incomoda, păstrînd ceiace i-ar putea fi de folos mai departe, gata de altfel să schimbe adouazi, cu sălbătăcia pe care o simbolizează porecla de care se bucură (le tigre). Un mare jurnalist din trecut scria despre Clemenceau, la începutul carierei sale, că una din caracteristicile acestuia este le vague de ses propres idées". Uliul era încă la primele lui zboruri. Dacă J. J. Weiss ar fi trăit, dacă ar fi putut urmări cercurile succesive ale păsării de pradă, ar fi băgat de samă că *vagul din idei* se alia cu o tactică, şi că voracitatea pentru putere explică imprecizia şi instabilitatea personajului. L-ar fi văzut, ciugulind pe drumul vremei din toate reformele. Ar fi înţeles că *Clemenceau nu avea teorii decît împotriva cuiva*". „Că omul politic a încercat să-şi facă o mantie de Richelieu din zdrenţele cîrpite ale veşnicului opozant. In politica internă reţine separaţia bisericii de stat. In politica externă se lipi de Anglia. Deacela, spune „The Egyptian Gazette" din 6 Februar 1920, el a rămas întotdeauna opus cu hotărîre înpotriva oricărei politici de expansiune colonială din partea Franţei, capabilă să stingherească stăpînirea Angliei peste mări. S'ar putea pune întrebarea dacă, într'adevar, Clemenceau nu a fost anticolonial pentrucă Gambetta şi Ferry erau mediteraneeni". „Gambetta, care îl judecă fără indulgenţă l-a calificat sumar: «zevzec răufăcător» şi într'o scrisoare prezice că „iarba nu mai creşte pe pămîntul pe care a călcat Clemenceau". Este adevărată formulă, formula definitivă. Ea îi rezumă viaţa, care s'a desvoltat întâiu într'o perioadă de construcţie, în timpul căreia a dăunat cît a putut marei opere de edificare a unei Franţe peste mări. Sfîrşitul existenţii sale s'a desfătat într'o fază în care se află la largul lui, într'una din acele faze de distrucţie care bîntue uneori printre oameni, a cărei apariţie oamenii de stat au datoria să o împiedice, sau cel puţin să se străduiască a-i mărgini ravagiile. Domnul Clemenceau le-a lăţit şi le-a înmulţit. Dupăce a încercat să dărîme unul cîte unul toate guvernele războiului, a izbutit însfîrşit să se caţăre în locul lor, deasupra unei mocirle de noroiu. Răspîndind bănuiala în cele patru unghere ale Franţei, strigînd trădare într'o ţară unde lumea este dispusă să-şi explice faptele prin crimă şi josnicie, înhăitîndu-se cu Regaliştii pentru a duce la bun sfîrşit această nobilă întreprindere, — aşa îşi înfăptueşte Clemenceau prima parte a operei sale. Cînd apoi Germania, învinsă pe malurile Marnei şi la Verdun (mult înainte de venirea Supra-omului la putere), îngenunchiase în faţa efortului aliaţilor americani şi al soldaţilor noştri, Clemenceau îşi mîntuia sarcina clădind tratate care consacră omni-potenţa anglo-saxonă, cuprinzînd (după o expresie care nu-mi aparţine) *un minimum de pace într'un maximum de anarhie*. Astfel îşi va fi încoronat cariera dezagregind moralul ţării, şi silindu-se să facă din Franţa o vasală a Angliei, izolată în mijlocul unei Europe balkanizate".

Un alt personaj din galeria de duşmani a lui Caillaux este şi Calmette, directorul ziarului „Figaro", despre care Caillaux se întreabă:

„Cum, pentruce motive, diriguitorii unui ziar, care aveau motive să se teamă de atîtea divulgaţiuni, au avut îndrăsneala să întocmească o campanie, fără precedent în moravurile politice, sever calificată de mulţi din adversarii mei, şi care ducea la publicarea ruşinoasă de scrisori intime? Cum oare acela (Calmette) care fusese poreclit „antreprenor de menajamente" şi care avea motive puternice să menajeze pe toată lumea, a rupt deodată cu procedeele sale obişnuite? Nu se poate explica, dacă nu admitem că a fost nu numai susţinut, dar energic împins, probabil *constrîns*. O singură explicaţie stă în picioare. Strîns cu uşa pedeoparte de Dresdner Bank, pedealta (în 1911) de o putere care intrase, momentan, în orbita politicii de peste Rin, pedealta de Contele Tisza*, „à la merci d'une révélation", directorul dela „Figaro" a trebuit să fie „invitat" la o campanie al cărui scop final este uşor de întrevăzut. Impiedicasem războiul mondial în 1911. Dacă rămîneam la putere, mai ales dacă luam direcţia acesteia (cum era probabil, după electiunile din Mai 1914) aşi fi putut repeta aceiaşi politică, rezolva dificultăţile internaţionale care s'ar fi prezentat, amîna, transija, cîştiga timp, — şi partidele

* Autorul aduce, pe larg, dovezi asupra acestor acuzări în cursul volumului.

războinice știau bine că timpul lucra împotriva lor. Pangermaniștii, frustați în marea lor speranță dela 1911, furioși că au pierdut „frumoasa ocaziune", înțelegeau că aceasta să nu se mai repete a doua oară. Vroiau să *meargă repede*, să răstoarne obstacolele.

„Aceste planuri se potriveau perfect cu dorințele de conflict „caréssé amoureusement et legèrement tout à la fois" de reactorii noștri frenetici, care socoteau, în fața reformelor financiare și sociale că „une bonne petite guerre", după cum se exprimau, i-ar desrobi de proectele subversive ale radicalilor și ale socialiștilor".

Toți adversarii lui Caillaux se grupează în jurul organului regalist „L'action Française", condusă de doi șefi:

„Léon Daudet, fiul marelui romancier, despre care Victor Basch (profesor la Sorbona) a scris că „dupăce a încercat, succesiv, toate genurile, dupăce a vărsat din veninul cu care punga îi era plină asupra doctorilor, foștii săi profesori, asupra scriitorilor și gazetarilor, confrații săi, asupra prietenilor tatălui său, — luă cunoștință de adevărata sa vocațiune. De atunci a devenit un pamfletar trivial: Père Duchêne al Tronului și al Altarului".

„Charles Maurras, a cărui înaltă valoare literară o laudă toți, dar despre care unii pretind că „o fatalitate fiziologică (este surd) îl îndepărtează de viața prezentă" și că „surd la apelul realității, făurește visul nesocotit de a-și comunica surditatea Franței întregi", care s'a făcut regalist dintr'o butadă, după imitația lui Balzac". — „Ch. Maurras pune în serviciul cauzei pe care o susține un rar talent de polemist, și o dialectică de o cinică obrăznicie". Astfel el scrie, vorbind de Colonelul Henry (Afacerea Dreyfus): „Colonele, nenorocitul dumitale fals îți va fi socotit ca cea mai vitejească faptă de războiu".

Alt clan de dușmani îl alcătuește „Cariera", Diplomația, în cap cu Barrère, ofensată că nu i s'a fost dat mînă liberă în tractațiunile dela Agadir.

Acestia fiind dușmanii, ce acuzație i se aduce lui Caillaux? Înțelegere cu inamicul. Complot împotriva siguranței exterioare a Statului. — Care sînt argumentele?

În primul rînd conversații pe care X ar fi auzit că Y l-a auzit pe V spunînd că W le-a avut cu Caillaux. Se parcurge filiera și, ajunși la W, acesta spune fie că ce s'a spus e fals, fie că și lui i s'a spus de către o *terță* persoană, dar nu-și poate aduce aminte cine anume. Procesul lui Caillaux abundează în asemenea acuzații.

Alt argument. Gazetele din Germania îl laudă pe Caillaux. De ce? se întreabă acuzația. Pentrucă e omul lor. De ce? Se întreabă apărarea. Pentrucă în gazetele reacționare fiind scrisă zilnic cîte o calomnie din care reesă că Caillaux este omul Germaniei, aceștia din urmă sînt tentați să o creadă și

să o răspîndească, pentrucă vestea că au în Franța prietini devotați printre căpeteniile politice este de natură să reconforteze moralul public. Iată ce servicii aducea presa regalistă vecinului de peste Rin. Cît despre acuzațiile aduse, niciuna nu a fost reținută de Inalta Curte.

Alt procedeu. Se ia cîte o persoană care a frecventat pe Caillaux și se „tarează", se transformă în trădător atita timp cît se poate pune în legătură cu afacerea Caillaux. Dacă nu se poate, atunci personajul în chestie este liberat, lăsat în pace și toată lumea continuă să-i întindă mîna. Astfel s'a întîmplat cu contele Minnotto, astfel cu Lipscher.

Uneori însă se face ceiace Caillaux numește *șantajul morții*. Ești condamnat la moarte. Peste 10 minute are loc execuția. Dacă faci destăinuiri compromițătoare pentru Caillaux, ești grațiat. Astfel se întîmplă cu Lenoir. Cu cîteva ceasuri înainte de a fi împușcat, declară că are să spue ceva în legătură cu Caillaux. Imediat toată procedura se suspendă. De înțeles, destăinuirile nu stau în picioare și nu probează nimic. Atunci execuția are loc.

Alt mijloc de acuzație. Se descopere o telegramă care dovedește complecta nevinovăție a lui Caillaux. Două procedee sînt posibile. Tăinuirea telegramei, sau schimbarea cuprinsului. Cîteodată se adoptă cea de-a doua soluție, înlocuindu-se „capture très désirable" cu „capture *non* désirable". Alteori se preferă cealaltă cale. Astfel pe cînd Caillaux este acuzat că negociază o pace separată prin intermediul Theresei Duvergé, amanta unui oarecare Lipscher, există o corespondență a lui Lipscher în mînile acuzației, în care acesta nu numai că scrie „il n'y a rien à faire avec Joseph", dar nici nu a reușit să afle care este atitudinea lui Caillaux în chestiunea politică care îl interesează, deși amanta sa, Therese Duvergé face de planton la ușa casei lui Caillaux. „Tâche de savoir ce qu'il pense pour la grande affaire" îi scrie Lipscher. Aceste scrisori au fost ținute secret până cînd Caillaux, cu *alte* probe, a reușit să dovedească că între el și Lipscher nu fusese nimic.

Alt cap de acuzație. Prin proectele sale de impozite, Caillaux a fost acuzat de Perès, președintele comisiunii de instrucțiune, că face «de la politique financière à l'Allemande». Caillaux se *disculpă (!)* explicîndu-i că proectul său se apropie mult mai mult de income-tax și super-tax englezești decît de Einkommensteur prusian.

În sfîrșit, i se sparge casa de fer din Florența (fără ca el sau vre-un reprezentant de al lui să fie de față) și se descoperă lucrări personale, proecte de reorganizare a Constituției (într'un sens sindicalist în felul lui Duguit și cu introducerea Referendului popular) precum și aprecieri asupra evenimentelor politice, și portrete de oameni. Se ia rînd cu rînd fiecare filă, și astfel se face *procesul împotriva gîndirii ome-*

neşti. Ceva mai mult. Toate acestea erau numai *ciorne nerevăzute*. Se face, cum spune Caillaux, „le procès des bouillonnements du cerveau".

Unul cite unul, toate capetele de învinuire cad şi, cu o impozantă majoritate de 213 voturi contra 28, prevenitul Caillaux este achitat de Inalta Curte.

Dar totul nu s'a terminat. Mai rămîn trei lucruri.

1) „Inalta Curte", după cum a spus-o însuşi Clemenceau, „este un tribunal făcut pentru a *condamna* pe adversarii guvernului, nu pentru a-i judeca".

3) Chiar achitat, d. Caillaux trebue îndepărtat dela viaţa politică.

3) Verdictul Curţii aduce lui Caillaux grava învinuire „de a fi inocent" şi pentru această faptă îndrăzneaţă trebue pedepsit.

Fireşte procedura penală, caşi cea civilă, oferă multe lacune şi multe spărturi. Cu toate acestea, aci nu există controversă posibilă. M. Ghenoi, profesor la Facultatea de drept, şi Garraud spun că în faţa unui verdict dat trebue un alt proces pentru o nouă acuzaţiune. Dar aceasta e bun pentru un Tribunal, nu pentru o Curte de Senatori.

De altfel s'a vrut să se evite imprudenţa de a se mai lăsa apărarea acuzatului să ia cuvîntul. Un nou proces ar fi cerut-o. Inglobind însă *noua* acuzaţie în procesul *deja* intentat, apărarea nu mai avea ocazie să mai zădărnicească învinuirile. Şi atunci s'a inventat un alt text de lege: art. 78 din codul penal.

Trecînd peste ilegalitatea procedurii, este de observat că art. 78 a fost introdus în cod în vederea relaţiunilor comerciale cu privire la blocusul continental, după cum spune raportul lui Cambacérès depe vremea aceia. In plus, Garraud spune că acest articol conţine cea mai *vagă* acuzaţie din dreptul penal. In sfîrşit, toată doctrina, în cap cu Garraud şi Faustin Hélie declară că, pentruca articolul să fie aplicabil, trebue şi *intenţia* de a vătăma a acuzatului.

Or, sentinţa spune: „avînd în vedere că, *deşi* nu este stabilit de către ministerul public că acuzatul *a vroit*, în aceste circumstanţe, să secundeze întreprinderile inamicului, nu este mai puţin adevărat că aceste manopere au avut ca *rezultat*..." şi mai departe: „considerînd că *intenţia* criminală de a secunda progresele inamicului nu este stabilită, dar că *rezultatul*..."

Dar să zicem că verdictul este în discordanţă cu *Doctrina*. Remarcăm însă că calcă chiar litera legii.

Iată articolul: „Dacă corespondenţa cu *supuşi inamici*... etc"; or persoanele cu care se zice că Caillaux ar fi fost în corespondenţă sînt, după verdict, Minnotto, Cavalini şi Martini. Or aceştia pot fi calificaţi neutralişti, pacifişti, germanofili, suspecţi, chiar socialişti, dar toate acestea nu pot fi sinonime cu *supus al unei puteri inamice*.

Dar aci nu e vorba de texte de lege. Caillaux citează o vorbă a pictorului Topino-Lebrun, care spunea unui cetăţean indignat de condamnarea lui Danton: „Vrei să ucizi pe Robespière? Nu. Ei bine, prin aceasta l-ai condamnat pe Danton!"

Dar cine sînt aceşti oameni, într'atita avizi de Dreptate, încît în beneficiul ei calcă legea, spiritul şi litera, şi, recunoscînd că *intenţia* nu e necesară, stigmatizează *rezultatele* gîndirii?

In primul rînd oamenii grupaţi împrejurul organului regalist „L'Action française". Aceştia pentru nimic în lume nu ar fi păstrat ascunse în case de fer proecte de lovituri de stat, nici îndemnările la asasinat. Astfel 13 zile înainte de uciderea lui Jaurès, Maurras scria că Jaurès este un mizerabil, un trădător, şi termina articolul cu aceste cuvinte: „se ştie că politica noastră nu e făcută cu vorbe. Realismului ideilor corespunde seriozitatea actelor". Citeva zile după aceasta Jaurès nu mai era. De asemeni, în 1917 se intentează o urmărire împotriva Acţiunei franceze, unde se găsesc fişe pe care stă scris:

„Reg. 10 Dragoni—va sosi 15 Iulie Paris sau împrejurimi. Colonel bun. Nu va opri regimentul. Căpitan de P. de-ai noştri. Locot. R. nu se va opune. Căpit. H. va lucra, dar cu menajamente. Locot. M. nu va face obstrucţie.—5 Sept. 1917. Generalul X. duşman al parlamentarismului şi francmasoneriei, merge cu noi până la capăt. Spune: Dacă e nevoe de mine pentru o lovitură, merg", etc.

Dar acestea sînt fleacuri. Justiţia achită asemenea futilităţi.

Poate că pe tema relaţiunilor se pot aduce acuzaţiuni mai grave. Lenoir, condamnat la moarte fără a se fi dovedit că a avut relaţiuni cu Caillaux, avusese în schimb cu Clemenceau. El era susţinătorul, cu fondurile, al ziarului „L'Homme libre" al lui Clemenceau. De altfel Michel Clemenceau a fost unul din martorii la căsătoria lui Pierre Lenoir.

Dar nici aceasta nu importă. Principalul îl constitue *Rezultatele*, chiar neintenţionate, ale activităţii unui om politic.

Cu această ocaziune, d. Caillaux citează articole scrise în „L'Homme enchaîné" de d. Clemenceau, pe vremea cînd nu-şi împlinise visul de a veni la putere. Astfel cetim:

„După părerea mea ceiace dă unora o aşa de înaltă idee despre organizaţia germană, este gradul neînchipuit de dezorganizaţie al Aliaţilor", şi mai departe: „cea mai complectă nesiguranţă domneşte încă şi azi asupra *deciziunii finale*, asupra proporţiilor şi data concursului italian, asupra momentului cînd Rusia va putea să se angajeze şi ea la rîndul ei, şi chiar asupra grabei, din partea Angliei, *de a părăsi frontul francez*". Şi altădată: „Principala forţă a Austro-Germanilor şi a Bulgarilor este de a nu fi întîlnit până azi forţe capabile să li ţină piept". Gazetta Ardenilor, gazetă nemţească, scrie relativ la această profundă cugetare: „D-nul Clemenceau, de-

sigur, nu se mai înfoeşte că a descoperit secretul victoriilor noastre". Această gazetă, de altfel, reproduce zilnic, cu pietate, pasagii din articolul de Cap din „l'Homme Enchaîné", şi numeşte pe Clemenceau „colaboratorul nostru", dupăce se grăbesc să certifice că totuşi „D-nul Clemenceau nu a primit niciodată bani pentru colaborarea sa zilnică" la această gazetă.

Dar nu trebue să discutăm astfel, spune Caillaux. Rostul lui Clemenceau în viaţa politică este simbolizat în celebrele cuvinte rostite de Cezar-Octavian la moartea lui Antoniu: „nu puteam incăpea amîndoi pe pămînt".

Iată supremul argument, pentru care Caillaux a fost zvîrlit în temniţă. „Sînt pus", spune el, „în cartierul de înaltă supraveghere, unde ghişeurile celulelor sînt în permanenţă deschise, unde păzitorii au ordin să se plimbe zi şi noapte în faţa celulei pentru a supraveghea cele mai mici gesturi ale prizonierilor. Toată noaptea, lampa electrică trebue să stea aprinsă, şi a fost una din cele mai mari suferinţi fizice aceia de a nu putea dormi pe întuneric. Cea mai îngrozitoare suferinţă morală a fost promiscuitatea. Cînd es din celulă pentru o scurtă plimbare într'un coridor fără aer, unde sînt, bine înţeles, escortat de un păzitor care mă urmăreşte ca umbra, cînd merg la vorbitor pentru a întîlni pe unul din avocaţii mei.. trec prin faţa celulelor vecine cu a mea, unde rînjesc, văzîndu-mă, tâlhari, ucigaşi, precum Guerrero, care işi va aşeza cîteva luni mai tîrziu capul pe eşafod pentru a fi ucis un copil de 7 ani dupăce il violase. Este vecinul cel mai apropiat... Zile întregi, nopţi întregi, răsună strigătele păcătoşilor, adea jumătate nebuni, care urlă sau se izbesc cu capul de pereţi". Apoi povesteşte cum a fost victima unui atentat de otrăvire. Cum adversarii săi scontau paralizia generală în închisoare din cauza imposibilităţii de a continua un tratament de care avea nevoe. Şi era acuzat pentru o infracţiune *politică!*

Amintirile se sfîrşesc cu aceste cuvinte:

„Pe deasupra expunerii, prea lungă, cred, a manoperelor josnice împotriva unui om, dictate de spiritul de partid, de voinţa de a ucide o politică de raţiune, de dorinţa de a înnăbuşi o voce jenantă în anumite ore,—ridicîndu-mă deasupra acestor mirşăvii, voiu sfîrşi această carte printr'o invocaţie care va face să retrăiască în amintirea mea rugăciunea pe care, copil, am auzit-o în gura unui orator care stigmatiza al II-lea Imperiu la tribuna Adunării Naţionale.

„Putea-va această ţară să trăiască liberă de orice robie străină, de orice putere personală, de orice contra-revoluţie care ar sfărâma-o! Ea nu este numai ţara noastră. Este una din cele mai înalte persoane morale din cîte au fost. O Franţă liberă şi tare, păstrîndu-şi rasa fără teamă de a-şi adăoga elementele de care are nevoe ca să se îmbogăţească — este

condiţia indispensabilă a progresului omenesc. Prin virtuţile pămîntului, prin fericita fuziune a popoarelor care s'a făcut în ea prin mentalitatea pe care o găsim aci, prin aerul pe care ni-l dă să respirăm, — Franţa poate fi, şi este poate singură, călăuza Democraţiilor, cărora, ori ce-om face, Viitorul aparţine. Putea-vor acei care vor veni după noi şi care vor avea sarcina de a păstra Făcliile, să fie în acelaşi timp pătimaşi Franceji şi pătimaşi Umani, conform marii noastre tradiţii, în plin acord cu logica! Dragostea ce vor avea pentru ţară va fi cu atît mai adîncă, cu cît se va lega cu o voinţă arzătoare de progres general şi de progres social şi cu cît se va fi pătruns mai mult de cultul Umanităţii, acestei biete umanităţi care se tîrăşte însîngerată prin praful drumului simbolic spre culmile către care Renan spunea că se urcă în burghiu!"

(Mamers, 12 Octomvrie 1920).

D. I. Suchianu

Sonet

In dimineața-aceasta m'am gîndit
Să plec la drum cu doru-mi împreună
Ca să ascult la munte cum răsună
In clocot viu pîrîul despletit.

Și am pornit. Eram cu voe bună,
Suiam doinind prin codrul înverzit;
Cînd am ajuns la țelul mult dorit
Mi-a spus șuvoiul: „Visul ne adună."

„Prietene, ce bine c'ai venit,
„Să mergem repede cît mi-e nebună
„Dorința de avînt nemărginit.

„Aci, pe creștet, coame ne'mpresoară,
„Vreau marea: pe a valului cunună
„Să simt cum brațu-mi zarea o măsoară."

Și-am coborît cu rîul aiurit...

Alexandrina Scurtu

PAHONȚUL

— *Bassomega*, scrîșni călărețul întunecat la șuerul glonțului ce-i pîrlî zgîrciul urechii. Și ca un țest se oploși pe greabănul dropioiului, care dintr'o săritură își luă vînt.

.. Pîrtia dintre răstavurile de porumb se croia dreaptă ca pe cîr'pie. De o parte și de alta strujenii năutii se înșiruiau ca niște nesfîrșite polcuri de ostași în linie de paradă. In văzduh nourii zdreliți erau îmbujorați de chinovarul asfințitului.

Cîteva noi împușcături ieniră în sec în urma fugarului. Apoi, o poruncă scurtă:

— *Pă el!..*

Și patru călărași cu schimbul se iviră din tainița strujenilor și se zvîrliră hotărît în șea.

Se stîrni o goană oarbă. Dropioiul ghirtoc și iute ca o ghiulea, își purta povara ca p'o nucă. Hălci din pămîntul reavăn scurmate de oțelul potcoavelor zburau în urmă ca niște prepelițe stîrnite din cuib. Urmăritorii veneau deavalma, ca ogarii hămesiți. Cu pintenii insîngerau dășertul cailor dorobănțești.

D'odată, din fugă, pitulat cum sta pe greabănul gonaciului, posomorîtul călăreț zmulse din căptușala minteanului o scurtătură de carabină, cu țevile și patul retezate, își suci capul cu jumătate din trup, iupește și țintind înapoi, trase..

Capul patrulei se rostogoli în buruenele de pe marginea pîrtiei, închizînd calea.

Ceilalți, înfierbîntați, abătură prin țarină și urmară gonița.

O a doua descărcătură a fugarului culcă rimontul unui al doilea poteraș.

Al treilea, din fereală, scăpînd piciorul din scară rămase agățat de un potinc, fu trîntit pe o coastă și tîrît printre mușuroaele porumbiștei de calul speriat.

Din toți patru se mai ținea în șea numai Brigadierul Crăcană, un mai de romîn cît o furcă de puț.

Văzîndu-şi oamenii presăraţi pe drum, ca nişte cofeturi pe-o colivă, turbă de mînie. Cu latul săbiei începu să învristeze nemiluit şoldurile surului pe care alerga, chitind să ajungă în spatele fugarului...

Zadarnică trudă. Nu se zămislise încă vita care să prindă dropioiul.

Văzîndu-şi neputinţa, Brigadierul începu să înjure şi să răcnească:

— Fugi, tîlharule!... Ţi-e frică să te măsuri cu mine. *Capra-pogribaniei*...

Dar, fugarul posac, ticluia altceva...

Pe neaşteptate scurtă frîul dropioiului, care rămase la făcăneală, caşi cum l-ar fi pritidit năduful.

Beat de bucurie, Crăcană, bizuindu-se pe tăria lui de bour, cu trupul plecat înainte, înălţat în scări, cu sabia de-asupra capului, sta gata să trăznească, aşişderea sfîntului Ilie.

Însă, cînd fu alături de posacul fugar, acesta, de unde pînă atunci stătuse necurmat pitit ca o broască ţestoasă, se zvîrli ca un şarpe năpraznic şi cu pumnul înarmat de patul scurtăturii de carabină, îl mirui drept în moalele frunţii...

Fără un icnet brigadirul se prăbuşi ameţit la pămînt...

Rimontul lui se poticni şi îngenunchie...

...Porumbiştile mai ţineau o postaţă. Apoi, în vedere, peste o vîlcea, se ivea pădurea Cormana.

Călăreţul, trase tihnit din carîmbul cizmei de iuft o pipă cătrănită, o aprinse din amnar şi îmbie din nou dropioiul, care porni frîncuind...

II

— Aferim poteraşii noştri! Patru împotriva unuia, înarmaţi pînă în dinţi ca arnăuţii. Patru vlăjani în pîndă, să le treacă vînatul pela nas şi unul să nu fie vrednic măcar să-l însemne! Ăştia nu mai sînt dorobanţi; sînt curate bocitoare...; se încîina zapciul Pătureanu către pomojnicul său Cioabă, care îl asculta zmirna, în picioare.

Şi ca să-şi arate dezgustul scuipă pe duşumea şi şterse tîrşîind cu talpa.

— Încalte bine că n'a răposat nici-unul, urmă el mai potolit. Putem scri Ispravniciei: nici-un mort...

— Nici-un mort... reluă Cioabă, dar nici moale nu le este. Al atins de glonţ, nu ştiu de o mai scăpa cu viaţă; ăluia cu calul împuşcat i s'a zdrobit fluerul piciorului; ăl trîntit de rimont şi-a făcut capul tărtăcuţă; şi, cît despre Crăcană, s'a mai desmeticit el de calcavura ce-a mîncat, dar vede încă vînăt înaintea ochilor.

— Iar pe tîlhar l-au... pus pe fugă, rînji zapciul.

— L-au petrecut spre pădure, îndrăzni să glumească Cioabă.

— Da, i-au făcut pe colăcerii; au tras în vînt ca la nuntă, urmă Pătureanu.

— Abia au făcut şcoală. Altădată o să tragă mai cu dichis, mîngîie pomojnicul.

— Cînd va ochi puşca singură şi glonţul va purta ochelari, ca să vază încotro apucă, batjocori zapciul.

— Veţi zice ce veţi vrea, stăpîne, însă afurisită dihanie s'a izvodit a fi şi boanghenul ăsta, o aduse Cioabă.

— Mie îmi spui! întări zapciul.

— La mulţi le-aţi slujit dumneavoastră de naş, cum bine vă amintiţi, se linguşi Cioabă. Băgarăţi la oborul de gloabe tot haiticul lui Stancu Cucu. Stîrpirăţi toată şleahta zavragiilor lui Şuchiu, care giambăşau vitele românilor fără un zlot. Turnarăţi la pîrnae p'alde Lupu, pe Ghinea Turcitu. Prinserăţi în tîrboc atîta altă plevuşcă. Dar cu ăst Şogor, mi se cam pare că vi s'a dat şi dumneavoastră de fund...

— Vrei să zici că ni s'a dat de fund la amîndoi, îndreptă zapciul. Căci, doar împreună făcurăm toate isprăvile ce pomenişi. Ce-i drept, de cînd te-am izbăvit de boclucul ăla ce-l făcuseşi ca notar şi mi te-am luat de cirac, mi-ai fost bună unealtă... de pişicherlîcuri mai ales.

— Vai! cum vorbeşti! se ruşină Cioabă.

Zapciul se făcu că nu-l aude şi îşi urmă firul vorbei:

— Însă, nici cu ăsta încă nu am retezat gura pînzei. Mai va o leacă de răbdare. Răbdare şi tutun, cum zice turcul. Iavaş-iavaş... O să intre şi el odată în cristelniţă...

— Fără doar şi poate, se gudură pomojnicul.

— Vorba e că pînă la cristelniţă, o suci zapciul, îşi joacă mendrele. Ca să-l prinzi cînd i s'o urî lui cu jaful foarte mulţumesc. Meşteşugul e să punem mîna pe lup pînă n'a sfîşiat turma. Şi, poftim, pînă acum, decînd a dat mugurul, am crestat pe răbojul lui, nu mai puţin de unsprezece călcări. Încă una şi bate duzina! Asta nu-i glumă. Şi ce călcări! Care mai de care mai îndrăzneţe. În Sinteşti a spart în inima satului. Pe Burghiu, cîrciumarul, l-a ucis la tejghea. La Fundăţeanu a pătruns prin mijlocul argaţilor. Lui Strîmbescu i-a oprit caleaşca în drumul mare, la namiazi. Pe Lapteş l-a spînzurat de cumpăna puţului. Fără a mai pomeni de ăi pe care i-a culcat prin pădure prin lehniţe, printre porumburi; fără să mai înşir călăraşii pe care i-a ciopîrţit...

Cioabă clăti din cap, încurcat de dreptatea observărilor zapciului. După ce se reculese, zise:

— Cînd veţi căta la dreptul nu este nici vina noastră. Ne-am zbuciumat cît am putut. I-am aţinut calea pretutindeni. Dar, parcă s'ar fi înfrăţit cu dracu'; parcă ar avea iarba fiarelor; parcă ar fi solomonit. Trece prin toate; scapă din

toate, cu ciotul lui de carabină și cu afurisitul ăla de dropioiu, furat din herghelia Oteteleșanului.

Ș'apoi, stăpînirea nu ne dă nici-o mînă de ajutor. Primarii sînt niște tembeli și prostălăi. Notarii, ca notarii. Poterași nu putem scoate că e toată lumea la muncă și n'avem voe s'o zăticnim. Celor cîțiva călărași cu schimbul, pe care i-am avut la îndămînă, le-am văzut pricopseala. Hangiii, parte vînduți, parte înfricoșați. Și, apoi, porumbiștile, hățișurile, cîte și mai cîte !...

— Asta cam așa e, întări Pătureanu, însă, de azi înainte nu o să mai meargă așa. Ne facem de pomină. Trebue să să se hotărască ispravnicul să ne lase mîna slobodă și să ne trimită măcar o companie de soldați dumnezeiți. Altfel, cum mă vezi și te văz, pomojnice, închee el, înfuriindu-se dintr'o dată ca vîrtejul... îl las; măgar să fiu de nu-mi dau dimisia cu depeșe, taman acum în toiu... Și ce s'o alege de ocol, aleagă-se... *Sikimea burduf*...

Pomojnicul zîmbi în sine neîncrezător, dar făcu semn din cap că bine a grăit. Apoi, cu o zmerită șiretenie strecură:

— Eu, domnule zapciu, dacă nu vă supărați, rămîn tot de părerea mea cea veche: până cînd nu vom pune preț pe capul mistrețului nu-l venim de hac. Banul e ochiul dracului. Și, cea mai bună pîrghie a ocîrmuirii este vînzarea gazdelor. Dacă nu le smomești, te usuci ca crucea... Ce-ar fi dacă ar făgădui Isprăvnicia vre-o sută de poli !...

Chipul zapciului se înseninâ ca prin farmec.

— Mare caiafă ai fost tu, măi Cioabă! Vrei să te înfrupți și tu cu ceva din daravera asta... Ei, bine, fie; să-i cerem. Și, dacă ne încuviințează și îl cîștigăm,—că doar n'om lăsa să-i cîștige alții,—ți-i hărăzesc pe seama ta. Eu, mă mulțumesc numai c'o Cavalerie pe piept. Acum așterne-te la muncă și scrie, grămăticule:

Și, zapciul așezîndu se pe privazul ferestrei cu spatele spre grădină, trase o țigară din tabachera de argint muscălesc, o aprinse cu skepsis și printre colacii de fum începu:

..."Pentru D. Ispravnic al Ilfovului. În mare taină... Dacă nu dați"...

Dar, abia apucă Cioabă să zmîngălească cîteva linii și un ropot de copite înviorà caldarîmul curții.

Amîndoi cinovnicii se opriră din lucru și așteptară. Odăiașul dădu drumul unei ștafete.

— Ce-i, mă? A dat tătarii ?!

— Sărut mîna, boerule, la răscrucea din Valea curmată, perceptorul din Mitreni a fost răpus și jefuit eri, în chindii... de Șogor.

— Uf! s'a împlinit duzina, răbufni zapciul. Până cînd o să mă sicie lifta asta spurcată !?!..

III

Cînd mohorîtul drumeț intră subt poalele pădurii, umbrele copleșiseră adîncul.

Pasările sălbătăcimii se înapoiau ostenite și sătule pela cuiburi. Gaițele și stăncuțele încovoiau crengile subt povara lor. Ulubeții forfoteau ca săgețile printre horbota frunzelor. Mierloii, ucenici în ale cîntatului, amuțiseră; iar, privighetoarea mîhnită își ciupea duios coardele. Din hățișuri se strecurau vulpile viclene; iar în asfințit soarele rușinat își întorsese fața dela lume.

Un aromit de sulcină și de mierea-lupului se irosea alături de izul mușchiului și ciupercilor vrăjitorești. O boare domoală se stîrnea din oftatul tainic al pămîntului reavăn.

Nici-o ființă cuvîntătoare nu ar fi putut rămîne nepătrunsă de astă liniștită pregătire la odihnă.

Dar, stăpînul dropioiului nu se sinchisea de loc de toate astea. Țuguindu-și buzele, el pufuia tabetliu din pipa de lemn de tumbac cu ciubucul ei scurt și sucălit ca o rimă.

În sufletul lui închis și îndobitocit de tîlhar de baștină, ce licărire a lumii înconjurătoare s'ar mai fi putut răsfrînge ?!

Sas ungurit de obîrșie. Parlagiu la tăierea vitelor în Solnoc, în tinerețe. Ajuns vagmistru de husari în oștirea drăguțului de împărat. După opt ani de gherlă pentru un răcan ucis în bătae, spălase putina peste graniță, dincoace. Aci, pe chezășia samsarilor de slugi intrase vizitiu. Slugărise prin curțile boerești până ce firea lui haină îl împinsese să-și sugrume ibovnica, o jupineasă bănuită cu un logofăt. Atunci luă iar drumul pustiului, până cînd un hangiu îl vîrî în banda lui Ghinea Turcitu, pe atunci în vîlvă.

Ajuns în lumea lui, în șartul pentru care ursita îl însemnase, ucenicia nu-i fu lungă. Dimpotrivă, în scurt timp însuși starostele hoților se luă de gînduri.

Până la intrarea lui în haitic, hoții, după un fel de datină a pămîntului, hoțeau, jafuiau, chinuiau, sluțeau chiar, dar nu ucideau suflet decît la mare ananghie. Căci, mai toți, oricît s'ar părea lucrul de ciudat, erau creștini pravoslavnici și nu arareori porneau la călcarea unui conac bătînd cruce de ajutor. Fostul parlagiu, însă, care de atîteaori izbise cu toporul în moalele capului necuvîntătoarelor, pentru care moartea era un căscat de fălci. care se răsfațase în sînge ca un boiangiu în chinovar, veneti: de pămînt, suflet neîncălzit de nici o credință, minte nestrunită de nici-o lege, fiară apocaliptică însîrșit,—cu toată oprirea Căpitanului, nu scăpa nici-un prilej ca să nu răpue o viață, o suflare a lui Dumnezeu. Deseori tovarășii trebuiau să-i pună pistolul în piept ca să-i cruțe o victimă.

Și, Ghinea, oricît de turcit ar fi fost el, speriat de gro-

zăvla răspunderii ce-şi atrăgea asupra capului la ziua judecăţii se văicărea semenilor:

— Dracu mi-l scoase în cale pe boanghenul ăsta! Din pricina lui ocna şi iadul ne înghite pe vecie.

In schimb, Şogor, se făcu cel mai temut din bandă. Faima lui se răspîndi pre-utindeni mai dihai ca de popă-tuns.

Bondoc şi îndesat, ca un maiu de bătut pietrele în caldarîm; lat în spete, cît un cirpător; vîrtos ca un turmac de bivol; cu capul rotund şi mare cît o lubeniţă, cu părul roşcat, ciiţos; cu fruntea îngustă de un deget; cu fălci de asin; drept mustaţă cîteva tulee; barba aşişderea; buza de sus crestată ca la epure; cea de jos rînjită ca la mopşi; în sprînceana şi umărul obrazului stîng o adîncă însemnare de potcoavă; în văgăunile ochilor, înfundate ca două jăpşi, licăreau două opaiţe spălăcite, iabraşe, crunte; — neîncrezător; pînditor mai mult cu trişte decît deştept; cutezător ca o nevăstuică; cu vorba retezată, aspră ca un raşpel; cu mişcări neaşteptate de fiară; înjurînd ca un păgîn; cu un faimos *baxomega* scrîşnit între terecătura măsălelor deciteori da ingreu, — astă maia de om era Şogor.

Cît stătuse la gherlă învăţase potcovăria, ferăria, lăcătuşeria. Nici-o broască, nici-un zăvor nu-i sta împotrivă. Singur îşi retezase carabina pe care o şterpelise dela un armean prădat. Singur îşi dregea cocoaşele şi ghinturile. El era meşterul bandei. De aci vîlva că avea iarba fiarelor.

Romîneasca o încropea de dincolo din frecătura lui cu romînii. Drumurile şi locurile le învăţase în toată Mostiştea şi aiurea, ca vizitiu. Tainele şi gazdele meseriei de tâlhar, în cărdăşia lui Ghinea.

Aşa încît în ziua cînd banda Turcitului fu risipită, — parte prinsă în capcană, parte luîndu-şi cîmpii sau trecînd Dunărea, — el, printr'un noroc ciudat, rămas singur în pădure, putu fără de nici-o stingherire, după ce petrecu o iarnă la un armangiu, să-şi reînceapă, în primăvară, negustoria pe seama lui însuşi.

Singurul tovarăş de care simţea lipsă, era un cal pe pofta inimii lui. Pe ăsta demult îl ochise în herghelia Oteteleşanului din Monastire. Nu i-a trebuit decît o noapte de pîndă şi o spălătură de briceag prin maţele grăjdarului, ca să aibă minunea care se nimerise a fi dropioiul.

In ăst armăsar arăpesc, la păr ca dropia, ghirtoc de stat, dar cu gleznele călite ca spija; iute ca cerbul şi ager ca veveriţa, îşi pusese tîlharul nădejdea şi dragostea lui de om sălbătăcit.

Priceput, ca unul ce fusese de meserie, îşi făcuse din el tovarăşul cel mai nepreţuit. Aşa îl îngrijea că, văzîndu-l ai fi zis curat ca despre bidividii voinicilor din basme, că fînul i-l dădea ales numai floare, ovăzul amestecat cu jaratec şi apa strecurată prin năframă.

Părul lui strălucea ca oglinda subt ţăsală. Coama lui bogată, care se azvîrlea în două părţi, era numai inele. Tîmplele şi ţinta lui din frunte, primiseră atîtea dezmierdări şi pupături depe buzele hide ale pahonţului, cît nici-o ibovnică răzgîiată nu se învrednicise.

In schimb gonaciul îi era atît de supus, se arătase atît de vrednic, îi scăpase dintr'atîtea primejdii, încît îşi plătise cu vîrf şi îndesat îngrijirea.

Mulţumită numai agerimii lui fără pereche, care îngăduia tîlharului să se izvodească, pe negînditele, în patru unghiuri ale plăşii, îl năpădise sudorile pe mîndrul zapciu Păţureanu.

In toate isprăvile despre care se tăifoşau cinovnicii zapcieriei, stăpîn şi vită, îşi aveau dreapta lor porţie.

Din astă pricină, cînd se văzu la adăpost în inima pădurii, cea dintâiu grije a Şogorului fu să şi-l şteargă de spumă cu şomoioc de fîn şi să-l adape din şipot. Drept mulţumire armăsarul ridică nările în vînt şi-l învălui cu un nechezat răsunător.

IV

In coasta Cormanei, pe drumul Tupilaţilor, într'un gît al pădurii, se alimănea hanul poreclit al Mitanei.

Vestit odinioară, ca toate hanurile la drumul mare, schimbarea vremurilor şi abaterea şoselei celei noi prin altă parte, aproape îl hărăzise păraginii.

Demult molozul zidurilor se măcinase. Cărămida roasă de ploi rînjea peste tot locul, ca nişte gingii putrede de uncheaş.

Şopronul atîrna teşit, ca o aripă frîntă. Şindrila îmbîcsită de muşchiu încovăia şalele căpriorilor.

Prin grajdurile, lungi cît nişte pătule depe vremea catrilioţilor se hîrjonea crivăţul; iar prin zidul ce încingea ograda, demult se croise pîrtii lupilor.

Buruenele năpădiseră până în prag.

Stăpînul, căruia hanul nu-l mai aducea nici-un ruşfet, pregetase să-l mai meremetisească.

In ultimul timp, fiindcă nimeni alt nu-l mai ceruse, îl dăduse Mitanei văduva, mai-mai pe veresie, numai să nu se piarză vadul.

Rarii drumeţi, pe care necazurile îi împingeau pe acea pîrtie, îl ocoleau, îl treceau cu vederea, din pricina multelor nelegiuiri care se săvîrşiseră în preajmă-i. Cîteva crucioae de piatră presărate ici-colo mărturiseau păcatele.

Mîncare, de cînd ţinea vădana, mai că nu se găsea în el. Băutura, fireşte fără dever, era proastă. Aşa că doar umbra unui uriaş ghindar, apa-vioară a puţului cu scripet şi, poate, nurii hangiţei, care nu era de lepădat, mai izbîndeau să zmo-

mească, cînd și cînd, cîte un mușteriu, chipurile ca să nu stîrpească.

Așa cum se găsea a fi, însă, ăst han,—nici că se putea vizuină mai nimerită pentru Șogor.

Și cu simțul lui mehenchiu de tîlhar de baștină, îl dibuișe sasul.

Vecinătățile pădurii îi chezășuiau apărarea. Faima rea a hanului îi ocrotea tihna. In vreme ce sărăcia îi robea hangița, căreia, de altfel nu-i îngăduise să-și apropie decît o slugă, un mut, un credincios al lui, cu care se înțelegeau prin semne. Prin el își aducea cartușele și tot ce avea nevoe din tîrg.

A-tfel că, pe cînd poterele răscoleau porumbiștile și băteau pădurile, el ospăta liniștit subt paza mutului, în hanul Mitanei, ades ziua namiaza mare.

Cu toate acestea, neîncrezător ca orice vietate sălbătăcită, niciodată nu dormea în odăile circiumei.

Ci, cum fundul grajdului răzbea spre codru și, din pricina bălăriilor, nimeni nu se mai încumeta să pătrundă pînă acolo, sforăia într'o iesle stricată la capul dropioiului nedespărțit.

Printr'o spărtură, în care proptise un oblon vechiu, intra și eșea nevăzut de nimeni.

Insfîrșit, ca să nu dea cîtuși de puțin de bănuit, luînd pilda vulpei, săvîrșea toate isprăvile cît mai departe de vizuină.

Spre ăst vad își îndreptă Șogor argamacul după ce făcu întîiul popas.

..Noaptea se oploșise de-abinele și poteca ce străbăteau era aproape neumblată. Pămîntul așternut cu frunze putrede, gemea înăbușit subt copite. Mlădițele trezite din visare îi șfichiuiau cu ciudă. Pe alocurea se afundau în vîrtoape atît de tăcute că se auzea torsul fiarelor adormite. Doar luna, pururea ertătoare și părtașe le însemna, cu o pulbere de pete aurii, calea.

Cînd ajunseră cînta cocoșul sălbatec întăia oară.

Toată bătătura hanului era scăldată în lumina care venea din văzduh. Numai subt poalele ghindarului era așternut un atar cernit.

Dupăce iscodi dintru'ntăiu cu privirea, cuprinsul, tîlharul începu să schelălăe ca lupul. Dulăii hanului, înșelați, săriră hămăind spre el. Dar, adulmecîndu-l, se gudurară.

In urmă se ivi mutul.

— *Bunghenîți, ize, cum cùrche*, mustră el, zvîrlindu-i căpăstru calului ca să-l adape, să-l plimbe și să-i poarte de grijă, după rînduială.

Apoi, rășchirat de șea, apăsînd cînd pe-o talpă, cînd pe

alta, se îndreptă spre han și începu să improște cu pumnii în obloanele zăvorîte.

Un drug greu de fier căzu. Hangița îi dășchise, frecîndu-și ochii puchiniți de somn.

— *Iștenem dai, mintenaș, mùncam, bèm*, porunci el așezîndu-se plumb la o masă.

Mitana, cunoscîndu-i năravurile, îi puse dinainte un sfeșnic de lemn cu o luminare de său, în vreme ce ea se învîrtea cu o lampă de cuer; îi întinse un ștergar vărgat și îi dădu o bucată de slană înăclăită în boia de ciușcă de ardei, o felie de brînză, o pită și o ulcea de basamac.

— Iaca, poftim, cumetre, îmbie ea tare; iar în gînd: —înecate-ai cu crăpelnița.

Dupăce își stîrpi foamea și mai deșertă încă două ulcele cu basamac, sasului i se făcu de zberenghiu.

Pulpele grase și sînii încă tari și ispititori ai văduvei, pe jumătate goală, ca luată din pat, îi lăsa zîmbre.

Insă, chiar stîrnirea poftei nu-i îndulci apucăturile. Cu același graiu aspru cu care poruncise mutului o chemă lîngă el.

— *Ghèreide, Mitana...*

Hangița se apropie. Cînd fu lîngă el, cu o mînă o ciupi de sîn, iar pe cealaltă i-o trecu pe după mijloc, trîntind-o pe genunchi.

— *Edeș mindenen*, grohăi el, dînd s'o pupe.

— Hai, pleacă de-aici, porcule, un-te trezești, îl ocărî hangița îndurerată izbindu-l peste mînă și încheindu-se la bască.—Ciupești ca dintr'o sidilă de urdă... Și i se zmuci din brațe.

Apoi, proptindu-se cu umerii de privazul odăii unde își avea așternutul, îi făcu semn cu degetele să-i numere ceva denghi în palmă.

— Plătește, boaită, dacă vrei să pupi... adaose ea, dezmerdîndu-și mădularele dolofane la care țintea ungurul.

Dar boanghenul, zgîrcit și atins de caiă, ținea la șerparul lui ticsit de pleànurile săvîrșite și găsea mai prielnic să răpească cu vitejia, pe de geaba, ceiace ar fi putut lua de bună-voe, prin tîrguială.

— *Bassomegà*, scrîșni el, ca între porumburi, văzîndu-se la strîmt. Și, ca un zăvoz întărîtat, se nărui să sfîșie.

Insă nici hangița nu era de neleapcă. Cînd cu pumnii, cînd cu dinții, se răzvrăti și se apără strașnic. Dar vîrtoșia tîlharului o birui. Printre sughițuri de scîrbă fu siluită...

— Lo-ză, slutule, îl batjocori ea înciudată că a fost răzbită pe veresie.

..Cînd tîlharul se îndreptă spre eslea lui ca să se odihnească, se crăpa de ziuă.

Un prișcai de rouă zaharisea ciulinii.

Un dihor însetat de arșița somnului se adăpa din picăturile ulucului...

V

Fireşte, nici Mitana nu era prag de altar neprihănit.

Cînd, în pîrguiala vîrstei, se hotărîse să se înfunde în acea paragină de han, n'o făcuse ca din rîvna de a reînvia din morţi o faimă de-apururi scăpătată.

Alte păsuri, alte taine o minaseră.

...Văduvă, fără ca nimeni să-i fi cunoscut pe răposatul; fără rude, fără prietini, fără nici-o legătură în ţinut, ispititoarea hangiţă avea, totuşi, în trecutul ei isprăvi, care pentru mulţi călători ar fi fost o gogoriţă mai straşnică decît faimoasele crucioae.

De fel din părţile Zimnicei. Săracă şi orfană din leagăn, fusese oblăduită de nevasta unui hangiu căruia îi murise copiii. Abia ajunsă la vîrsta cînd pe fete le înţeapă lăptucile, făcu ce făcu şi călcă strîmb cu un tejghetar. Aflată de înfietorul ei, ca să nu fie dată în vileag, se dădu şi lui. Se avură bine împreună până cînd într'o bună zi mama ei vitregă fu găsită umflată în aşternut.

De atunci traiul nelegiuit fu dat la iveală. Dar bătrînul îşi luă repede răsplata. Fostul tejghetar reapăru. De astădată certat cu pravila. Cum hangiul, ca să nu năpîrlească, închidea din cînd în cînd ochii la asemenea mosafiri, care făceau să meargă deverul, ţiitoarea lui n'avea de ce să se vaiete. Ba încă, de două ori avusese prilejul să-şi scape odorul de jandarmii care îl dibuiseră. Odată l-a ascuns subt poalele fustei; el era spiţelatec, iar ea purta malacoff; altădată i-a trecut nişte ţoale muereşti, i-a pus cobiliţa în spinare şi l-a mînat ca pe-o slujnică să aducă apă dela gîrlă. La urmă, acrindu-i-se cu babalîcul şi vrînd să rămînă slobodă, după îndemnul ibovnicului, l-a pîndit lîngă chepengul beciului, şi pe neprinse veste l-a făcut vînt cu capul în jos. Vădită, fu judecată şi osîndită. Vîrîtă în Plătărăşti, închisoarea femeilor, cugetul ei nu fu decît la fugă. Prilejul nu zăbovi. Notarul satului, care intra vraişte în închisoare, puse ochii pe ea. Ticăloasa îi dădu ghies. Preţul dragostei se pricepu: fuga. După oarecare cumpănă lăuntrică, rîvna birui cugetul cinstit al îndrăgostitului. Urzeala fu lesne năbădită. Ades osînditele trebuiau să care cu hîrdăul apă din Dîmboviţa. Doi miliţieni înarmaţi, orînduiţi de notar, păzeau. Intr'o seară străjerii, aleşi anume, se făcură că pierd din ochi pe Mitana, care rătăci printre sălcii în braţele notarului.

Depe urma ăstui fapt notarul îşi pierdu slujba; miliţienii fură turnaţi la dubă, iar Mitana îşi luă zborul in lumea largă.

Hoinări cît hoinări; apoi se tocmi jupîneasă la boerul care stăpînea hanul. Urîndu-i-se şi cu slugăritul, puse ochii pe han.

Cu mintea ei povîrnită spre ticăloşii, chibzui că s'ar fi putut instări în acea păragină, nu atît cu alişverişul, cît cu găzduirea, tăinuirea şi împărtăşirea celor certaţi cu pravila. Il ceru. Nu fu greu să-l capete.

Şi, sălăşluirea neîntîrziată a lui Şogor îi dovedi că nu se înşelase în urzeala ei.

Răstriştea ei fu însă că sasul, departe de a fi fost mînă spartă, era zgîrcit ca o rîmă, başca de bădărănie.

Aşa încît, scîrbită, nu odată o împinsese gîndul să cîştige prin vînzare ceiace tîlharul nu se pricepuse să-i zvîrle din filotimie.

O mai strunea puţin frica de-nelzbîndă şi teama de răzbunare şi, mai cu seamă, împrejurarea că nimeni nu-i făgăduise încă arginţii Iscariotului.

*

Toate astea le ştia Cioabă. Le aflase. Şi, cîte nu aflase, le bănuia. Nu doar pentrucă nimic nu se clintea în plasă fără să i se dea de veste de către iscoade,—iscoadele, aşişderea bărbatului păcălit, află de o ispravă, dupăce s'a umplut tîrgul,—dar, pentrucă ticăitul de notar, care îşi pierduse capul după mironosiţa Plătărăştilor, se brodise a fi fost tocmai el. Şi, ăsta era boclucul din care îl scăpase zapciul, cînd îl luase de pomojnic.

Cum satul Plătărăştilor cădea în altă plasă, de unde zapciul fusese înadins mutat în Mostişte pentru a stîrpi prădăciunile, lovitura se prinsese. In noile ţinuturi nimeni nu ştia de Cioabă, cum nu ştia de văduvă. Iar cît despre Ispravnicie, cu nesfîrşita primeneală a cinovnicilor, cui îi mai ardea pe acea vreme să ţie catastif de isprăvile notarilor? Mergeau numirile în slujbă pe răspunderea ălui mai mare. Al mai mare în plasă cine putea fi decît zapciul?

De pripăşirea Mitanei la han,—cum pe atunci nu prea se făceau catagrafii şi marafeturi pentru începerea negustoriei, Cioabă, a cărui datorie era să stea cloşcă la tactul zapcieriei, d'abia cu prilejul scotocirilor după Şogor, luase cunoştinţă. Atunci poposise la han şi o semuise.

Fireşte şi hangiţa îl sămuise. Insă, cum era ziua nameaza mare şi se nemerise şi altă lume călătoare de faţă, amîndoi se prefăcuseră că nici usturoiu nu mîncaseră, nici gura nu le duhnea.

Nu era mai puţin adevărat, însă, că pripăşirea în acel han dăochiat—gata, îi deşteptase toate bănuelile.

Cu osebire, se chibzuise el, că mistreţul atît de căutat nu putea să nu fi dibuit acel cociau prielnic.

Dar, o bănuială nu-i decît un fir de borangic, care se poate rupe şi pierde dacă nu ai dibăcia să-l torci cu dichis depe gogoaşe. Se feri, deci să facă zarvă. Şi, merse până

acolo că păstră un timp taina chiar de zapciu. Însă, gluma se îngroşase din cale afară. Ispravnicul, silit de vîlva gazetelor, dupăce le trăsese un zavrac straşnic, le dăduse o căpitănie de roşiori şi trîmbiţase preţ pe capul tîlharului. Atunci Cioabă se hotărî să-şi joace cartea pe care o măsluia de atîta vreme şi luă înţelegere cu Pătureanu.

VI

Cum era pela sfîrşitul lui Cuptor, într'o dimineaţă senină, pe drumul Topilaţilor, nu departe de Cormana, un lipovean cu pepeni, ducea pe dricul căruţei doi jugănari, luaţi în drum.

Ajunşi în dreptul hanului, lipoveanul, în care Şogor ar fi ghicit, poate, pe Crăcană, trase căruţa în umbra ghindarului şi se luă de adăpatul cailor, în vreme ce jugănarii, împovăraţi cu fel de fel de fiare şi unelte agăţate de cingătoarele cămăşilor de bazarină conabie, intrară în circiumă, cu mutul după ei.

Dintr'o aruncătură de geană Mitana semui pe Cioabă. Pe celălalt nu-l putu semui. Era, însă, leit Pătureanu.

Ca să nu facă tevatură şi să nu deştepte bănuiala, prepelicarii stăpînirii chibzuiseră mai nimerit, că ascunzîndu-se subt ţoale mai puţin bătătoare la ochi decît cele de tîrgoveţi, să se ostenească ei înşişi până la hangiţă.

La vederea lor, toată brajghina din sufletul hangiţei se scormoni. Dar, se stăpîni. Turburarea ei nu scăpase, însă, nici pomojnicului, nici zapciului.

— *Vodki iesti?* întrebară ei, trîntindu-se pe dulapul de brad care slujea drept scaun în faţa unei mese lungi cît o zi de post, cu picioarele încrucişate ca o capră de ferăstrău.

— *Niz-nai*, nu ţinem, le răspunse hangiţa; dar este rachiu, dacă vreţi.

— *Dai ràki*, se învoi Cioabă, schimbînd cu ea o privire furişe care însemna: Fă-i vînt mutului. Avem de tăinuit.

Cînd mutul fu trimis să facă vîrf unei căpiţe de fîn d al dropioiului, pomojnicul trăgînd-o de camizol, îi grăi retezat ca să-i ia piuitul:

— Domnul, e zapciul. Scurtă vorbă. Pricepi de ce te-am călcat.

— O să pricep mai bine dacă m'âţi lămuri, încercă să cîrlească vădana. Însă, o săgetătură a zapciului îi tăie greaţa. Ea însemna: Bagă seama că iar înfunzi Plătăreştii... Apoi, tare şi răspicat:

— Jupînăşiţo Mitano, ai în palmă douăzeci de poli zimţuiţi, dacă ni-l dai. Dacă nu, te ridicăm. E limpede?

Toate purdalnicile de gînduri pe care le înăbuşise dela un cîrd de vreme se stîrniră şi se învîltorară în sufletul ei. Prilejul atît de rîvnit se ivea pe neaşteptate. Un cuvînt al ei o putea mîntui de jugul tîlharului şi o punea bine cu Ocîrmuirea, başca de polii ce cîştiga.

Dar şi un pas neizbutit, îi răpunea capul.

Zapciul aştepta vînturîndu-şi cîrligele de jugănit, ca pe nişte mătănii dela hagealîc.

Cioabă n'o mai slăbea din ochi.

La urmă, ea avu o ruptură lăuntrică şi cu hotărîrea sufletului în răstrişte grăi:

— Să vi-l dau.

Drept chezăşie îşi dădu salba dela gît.

Odată înţeleşi, în scurte cuvinte orînduiră cum şi ce fel avea să urmeze călcarea poterei. Pînda trebuia să înceapă chiar din acea noapte ca să nu aibă timp mutul să dea de ştire sasului, dacă ar fi mirosit ceva.

În vremea asta Crăcană, luîndu-se după o nevăstuică, nimeri prin fundul grajdului, la ieslea dropioiului, unde găbji rumegătura ogrinjilor. Născocirea îl umplu de atîta bucurie că nu se putu stăpîni să nu năvălească în circiumă răcnind:

— Boerule, l-am prins... îi ştiu vizuina...

— Mai domol, vită, îl dojeni zapciul, că n'a surzit nimeni.

VII

De cîteva zile Şogor nu se mai arătase pe la han.

Zăvozii stăpînirii şi Mitana îşi dădură cu părerea că poate adulmecase ceva şi se ferea.

Adevărul era, însă, că ucigaşul zămislea o nouă ispravă, de pomină.

*

În răsăritul Tîncăbeştilor, peste apa Dîmboviţei, la patru poştii bătrîne de hanul Mitanii, din jos de vadul morii, tupilat într'un dîmb de copaci vajnici, picotea conacul boerului Tîncăbeanu, dela spiţa căruia îşi luase şi satul porecla.

Aproape în vramiţa morţii, bătrînul îşi picura rămăşiţa pustiilor de zile în tovărăşia babei, a unei nepoate văduvită şi doi strănepoţi, o codănacă şi un pitcociu de băetan.

La ăst boer slugărise Şogor odinioară, cînd i se întîmplase daravera cu jupîneasa. Îi ştia, deci, pederost, toate ungherele, toate tainele, toate tabieturile. Mai ştia, de asemenea, că mergea vorba că moşneagul, amarnic de zgîrcit, era bogat putred şi că ar fi dormit pe un sac cu galbeni împărăteşti.

La el ticlui ungurul să răzbească, cu cugetul că, dacă jaful i-ar fi eşit după pofta inimii, să pună capăt tîlhăriilor, să

treacă iarăşi graniţa înapoi şi să se statornicească aiurea în gospodar chiabur şi om de cinste.

Dupăce se arătă ca o stafie la vre-o trei răspintii dinspre Tupilaţi; ca să răsleţească poteraşii, noaptea şi ziua care urmă, işi croi calea pe subt coline, printre porumburi, pela adăposturi, până în apropierea locului ce chitea şi aşteptă miezul nopţii.

Ploua intins şi mohorit ca la începutul toamnei. Intre cerul de păcură şi pămintul de smoală nici ţipenie de om, nici ţipenie de vietate pe nicăiri.

Picioarele armăsarului se afundau în noroiu, ca în aluat. Copitele lăsau urme adinci, cît nişte bărdăci.

Cind trecu peste podul dela moară, străjerul satului dormea in magherniţă.

Apele veneau zăpor din sus de scoc, iar cele scăpate din stăvilare vijiiau ca viforniţa.

Abătu din drumul mare şi o luă pe o potecă. Sări cu calul şanţul ce îngrădea nesfirşita ogradă. Merse o bucată prin răzoarele de zarzavaturi; apoi, ajuns în marginea copacilor din grădină, îşi legă argamacul de un păr sălbatec, iar el se strecură pe subt ramuri, până în vederea felinarului depe bătătură. Aci, fu miro-sit de cini, care se repeziră să-l hămăe. Ii chemă pe nume înăbuşit, le asvirli citeva bucăţi de carne de epure şi-i potoli ca prin farmec.

Stăpinii dormeau. Argaţii aşişderea. In preajma casei se rotea un pindar de noapte. Acesta deprins cu lătratul javrelor, cărora ades li se năzărea, nu se sinchisi. Şogor, il pindi în umbra streaşinei şi cind fi fu la îndemină, pe la spate, ii împlintă cuţitul şi-l dobori la pămint, mut... Cum felinarul i se păru de pristos, il stinse. Incercă zăvoarele. Cel dela uşa din faţă, sprijinit de drugi de fier, se împotrivi. Dar, pedindos, uşa bucătăriei era vraişte. Jupîneasa plecase în vecini. Fără să-i pese de vre-o surprindere, cutezătorul, pătrunse mai departe. Trecu prin odaia de mîncare. Apoi, găsi din nou, o uşă zăvorită. Insă, pesemne, ivărul ce sprijinea drugul era ruginit şi privazul uşii slab, căci o împinsătură de umăr a tîlharului îl răzbi şi drugul căzu cu vuet surd.

Dădu în odaia copiilor. O lumină micşorată îi ocrotea. Intr'alt într'un pat, fiecare la un căpătiiu, dormeau strănepoţii. Intr'alt pat, în faţă, pocitită de grijile care o frămîntaseră înaintea somnului, odihnea mama lor. Căderea drugului de fier trezi pe mamă.

Văzînd, în inima nopţii, fioroasa mutră a sasului în mijlocul odăii, îşi dădu seama de celace căuta acolo şi vru să ţipe. Dar, fără a-i lăsa timp hainul o podidi cu palma peste gură şi cu acelaşi cuţit cu care junghiase străjerul, o jertfi...

Zgomotul trezise copilaşii care începură să scincească, să se frece la ochi şi, apoi, la vederea mamei trîntită pe podeală, să urle.

Tîlharul se întoarse spre ei. Pe băiat îl sugrumă ca pe

un puiu de porumbel. Fata, mai isteaţă, se prilejul de zăbavă şi se furişă în fundul subtpatului. Ca să nu se trădeze prin răcnete îşi vîrî poalele cămăşii, făcute ghemotoc, în gură... Neavînd vreme de pierdut, sau din norocul ei, tîlharul o lăsă în pace şi răzbi în odaia bătrînilor.

Intr'un pat strămoşesc, larg cît o şaică, spate în spate, ca să-şi ţie de cald, sforăiau adînc cucernicii.

O candelă de argint veghea subt o icoană a Maichii-Precistei, la capul patului. Intr'un perete era proptit un dulap de nuc nelustruit. Intr'altul, după moda veche, un spălător cu sipete şi un lăvcer de Braşov înflorit cu fierul ars. Pe lăvcer un teanc de perne, scoarţe şi aşternuturi. Vre-o două jeţuri în colţuri, o fiintă şi două lat gane atîrnate de scoabe şi nişte perdele de traiidan, erau toată podoaba tihnitei odăi.

Pasul de bivol al şoachaţului trezi pe babă, care dădu să răcnească; însă, un nod i se proţăpi în beregată şi o înăbuşi. Fără multă sindrofie, tîlharul îi înbrobodi gura cu vălnicul în care ea îşi adunase părul de cu seara şi o trînti, ca pe-o boccea de rufe murdare, lîngă fereastră. La zbuciumul luptei lor se trezi şi bătrînul. Se ridică în capul oaselor şi-şi desfăcu pleoapele cu mîinile ca să spulbere toropeala somnului şi să-şi dea socoteala de celace se petrecea în casă. La vederea fostei lui ticăloase de slugi de a cărei groază atîtea seri le petrecuse în neliniştе, dinţii începură să-i clănţăne, ca la un darac de cîlţi şi căzu la genunchii ucigaşului:

— Şogore, rogu-te; ia-ne tot; lasă-ne zilele...

Dar, neînduratul nu se opri la tînguirea moşneagului. Porunci să-i arate unde ţine banii, aurul, polii împărăteşti,..

Dîrdîind, bătrînul, cu mîna ca piftia, căută la capul patului subt pernă, luă o legătură de chei, alese una şi o trecu tîlharului arătîndu-i lăvcerul.

Cu o mînă, ungurul, răsturnă teancul de ţoale, cu alta descuie lacătul trecut printr'un clempuş de oţel şi, ridicînd capacul, se pregătea să le împlînte pe amîndouă în comoara lucitoare pe care o vedea mintea lui lacomă...

Dar, în vremea asta, bătrîna, în desnădejdea primejdiei de moarte, prilejuindu-se de părăsirea în care fusese lăsată, îşi adună toată vlaga ce-i mai rămăsese, se sprijini cu coatele de zid, se apucă, întăiu cu unghiile de privazul ferestrei, apoi cu degetele de cercevele şi, izbutind să ajungă la geam, izbi cu pumnul cît putu... Neaşteptata larmă a zoburilor, zăpăci şi întărîtă pe fiară. Văzîndu-şi truda rădărnicită şi, poate, viaţa în primejdie, furia lui trecu peste răscoale. Cel dintăiu gînd fu să se cortorosească de supărătoarea bătrînă. Negăsind altceva la îndemînă, în zorul lui, lăsă lăvcerul, apucă pe moşneag cu amîndouă mînile de gura cămăşii ţărăneşti şi, ridicîndu-l d'asupra capului ca pe-o sarcină de paie, dădu cu el d'a azvîrlita...

Trupul lui osos izbi drept peste junghetură trupul schilav

al babei... Amîndoi se rostogoliră, ca vătăiugii, în ultima suflare...

Un argat ce dormea afară, subt un șopron, trezit de spargerea geamului, dădu svon. Toată curtea, apoi tot satul, fu pus în clocot. Cîteva pușcături detunară.

Incolțit, tîlharul se grăbi să-și scape pielea. Ieși din casă grohăind, încălecă în lărmăluia dulăilor și își făcu vînt peste șanțul ogrăzei în salvele armelor și vaerul mulțimii.

Ca să reteze calea abătu din șosea și se svîrli cu dropioiul în Dîmbovița...

Eșit pe celalt mal, era la adăpost. I se pierduse urma. Locul era împădurit și cu toată mlaștina, mulțumită gleznelor de spijă ale argamacului, cînd slomniră zorile și se puteau zări drumeții, cal și stăpîn erau departe...

VIII

Cînd veni stafeta la subprefectură de această nouă ispravă, a treisprezecea, Pătureanu, ca omul căruia i s'a umplut merticul, înloc să se zbîrlească, se mulțumi să înalțe din umeri și să schimbe o privire cu nedespărțitul său pomojnic.

Apoi, dupăce aprinse trei țigări una dela alta, izbucni:

— Musai, viu sau mort, trebue să-l am. Cu orice preț... S'a strîns funia la steajăr.

Și, către Cioabă:

— Dela cutra de hangiță, nici-o veste?

— Nimicuț. Poate, după namiezi.

Dar, și după namiezi tot liniște.

* * *

Inadevăr, scăpat de urmărire mulțămită hărniciei fără pereche a bidiviului, cînd se dăslușise ziua, Șogor, luase tiptil drumul spre han.

Cîteva pieze-rele îl însemnară calea.

Intâiu, chiar în răsarea soarelui un șoldan urechiat, îi tăiase poteca. Pe la chindii fu nevoit să treacă peste un șarpe năpraznic, făcut colac în mijlocul pîrtiei. Iar, îndesară, într'un mărăciniș de porumbe vinete văzu un lup încățelat cu o copoaică.

Dar sufletul tîlharului nu se oprea niciodată la asemenea năzgodii.

Truda lui era așa de mare că nu cugeta decît la odihnă. Dealtăparte merindele ce luase cu el i se sfîrșiseră și setea de basamac îi scormonea măruntaele. In drum nu se putea opri, ca să nu dea de bănuit. Așa încît toată grija îi era acum să răzbească mai curînd la han.

Poposi în lehnița Vracrilor din inima Cormanei cînd Coroana Impăraților încununa creștetul bolței limpezite de nouri.

De aci, tăind pădurea, pănăla Mitana, nu mai era decît o postață, pe care dropioiul, trăgînd la iesle, o străbătu în joacă.

Pătureanu, Cioabă și toată ortaua zăvozilor, îl așteptau cu gura arsă, orînduiți în anume pînde din timp.

Cînd fu în preajma grajdului armăsarul mirosind a om străin necheză cu aprindere și începu să sforăe.

Ungurul își închipui că bidiviului, uneori lunatec, i se năzărise de vre-o umbră de mărăcine sau de vre-o jivină din brusturi.

Ca niciodată, uluit poate de neodihnă, zorit de ghiorțăiala măruntaelor, sau opăcit de ursită, își tîrî calul prin spărtura grajdului, fără să mai aștepte ivirea mutului, după schelălăitura de lup ce-i vestea sosirea. Il legă nedeschingat de grătarul ieslei și porni spre circiumă.

Cu toată despotmolirea cerului, un vînt aspru sufla din crivăț.

In circiumă toate urmară după obișnuință. Numai mutul nu se arăta de nicăiri. Fusese ridicat din vreme.

...Cînd să bage în gură dumicatul de slană retezat cu cuțitul cu care săvîrșise toate omorurile, vădana intră în pămînt...

... De subt teșghea se iviră tivgele a doi soldați... Alți doi eșiu din odaia hangiței.

— *Dă-te viu*, răcni unul.

Drept orice răspuns, Șogor, înșfocă un scaun și-l repezi orbește. Apoi, puse mîna pe o coporie de coasă și începu să o învîrtească deasupra capului ca pe o ciociorbă năprasnică...

Luați la iuțeală, oamenii stăpînirii, nu avură timp să tragă și tîlharul se putu strecura până la chepeng, năzuind să se lase pe gîrliciu în pimniță. Dar, aci, îl așteptau alte spăngi...

Cu un răget de mistreț întărâtat se zvîrli înapoi și cu o împinsătură de umăr răsturnă tejgheaua pe scăfîrliile celor de pe scara beciului.

Apoi, încercă să scape prin fereastră. Nimeni spre odaia vădanei. Dar hangița îl pîndea. Și cu un brînciu îi pocni ușa în frunte...

Atunci, răzbi la vatră. Prilejuindu-se de zarva iscată puse piuă un tron de lemne, se agăță de gura podului și dispăru subt acoperiș.

Dar și în pod îl pîndeau alți mopși.

Nemai avînd nimic subt mînă, trase carabina din mintean și descărcă...

Până cînd să se risipească fumul, sparse învelitoare, sări în curte și o apucă dealungul grajdului... Dibuind prin beznă, se poticnea la fiece pas...

La rîndul lor, poterașii, luați cu japca din toate părțile, se zăpăciră și începură să tragă care cum se pricepea.

Cei din han, cei ascunși în adăpostul zidurilor, cei din pă-

dure, se învălătuciră și armele detunau de pretutindeni ca la nuntă boerească...

Unii, mai fricoși, închipuindu-și că și tîlharii sînt în bandă, începură să se ascundă. Vre-o doi nimeriră pe gura puțului și se lăsară în jos pe ghizduri...

Gloanțele rătăceau și copoii isprăvniciei se răneau și se ucideau între dînșii.

Tîlharul își pierduse urma. Nimeni nu mai știa încotro apucase. Toți îl credeau diavolul necurat.

Pătureanu și Cioabă pîndeau din dosul ghindarului.

— Iar l-am scăpat, se văicărea zapciul.

— Poate că l-au ucis pe undeva, strecură pomojnicul în chip de mîngîiere.

Și, amîndoui, se zbăteau de ceasul morții.

* * *

In vremea asta, Șogor, ajuns la dropioiu, în care, ca deobște, își pusese nădejdea mîntuirii, se necăjea să-i desnoade căpăstrul, cînd o namilă de om cît toate zilele, se nărui asupra lui și-l prăbuși la pămînt, zobind cu el stănoaga...

Armăsarul speriat începu să sforăe, să tropote și să necheze ca luat din ele.

Dar vaerul vîntului și vuetul împușcăturilor din bătătura hanului înăbuși nechezatul.

...Namila nu slăbea mistrețul. Cu o mînă îi scotocea beregata, cu alta îi căra în țeastă măciuci năstrujite, iar cu genunchii îi frămînta coșul pieptului.

In răstimpuri scrișnea:

— Mi-ai căzut în ghiară, liftă puturoasă... Să știi cine-i brigadirul Crăcană... Fedeleș am să mi te plimb prin tîrg...

Și mereu îndesa loviturile, ca să poată slei împotrivirea tîlharului și să-l aibă viu, cum îi era cheful.

Insă, deși doborît și năclăit în sîngele ce-i țîșnea din nări și din obrajii buhăiți, Șogor se ținea dîrz.

Atunci, Crăcană, se hotărî să-l răpue deabinelea.

Cît ai clipi din ochi zmulse spanga și i-o înfipse, ponciș, pe subt coaste...

Cu un răget de taur izbit de parlagiu, tîlharul făcu ultima sforțare.

Prilejindu-se de clipele de slăbire cît trebuise brigadierului ca să-și tragă spanga, se opinti pe un genunchiu, își slobozi o mînă, scotoci carabina și strătulgeră...

Un icnet...

Și, brigadierul se rostogoli la picioarele dropioiului ca o cruce frîntă de vijelie...

Dăzbărat de încleștarea vrăjmașe, sasul cu tăria fiarei sălbatece, izbuti încă să se ridice pe picioare, tăe căpăstrul cu spanga lui Crăcană pe care și-o zmulse singur din rană, dădu

laoparte oblonul ce astupa spărtura grajdului și se îndreptă spre pădure... spre liman.

Insă, deabia ajunse în marginea unui prival și o sfîrșală negrăită îl copleși...

Duse mîna subt prapur de unde îi venea leșinătura și o trase una de sînge...

Iși dădu seama că era pierdut; pierdut fără leac. Cinele de brigadier îl mîncase fript.

...O desnădejde amarnică îl năpădi pentru întăia dată în viață. Nu desnădejdea de zilele care i se curmaseră, nici de șerparul ce pierdea; ci de dropioiul pe care trebuia să-l părăsească, de vita nevăcuită, unica slăbiciune lăuntrică a firii lui neînblînzite.

Și desnădejdea lui se îndoia cu pizma oarbă pentru ființa care urma să-l stăpînească.

Inhățat de sudorile morții, inima lui nu se mai strîngea decît de ăst chin.

...Ca un orb care dibue, îi pipăi coama cea îmbelșugată, își înșfăcă mînile în cîrlionți, i se agăță de gît, îi trase capul lîngă obraz, îi pupă botul, tîmpla, fruntea...; desfăcu o mînă, trase din șerpar cuțitul cu care își săvîrșise toate nelegiuirile și își bucătățise pînea cea de toate zilele, i-l propti în ținta cea bălae din moalele frunții și... adunîndu-și toată rămășița de puteri, se sumese, ridică pumnul celeilalte mîni și izbind cu sete în muchea prăselelor, scrișni pentru cea din urmă dată cumplitul: *Bassomega*...

Cal și stăpîn se învoltorară val-vîrtej în șovarul privalului...

* * *

Luna, iscoada nopții, îi vîndu căutării zovozilor ocîrmuirii.

IX

Adouazi semețul Pătureanu se putea făli cu cea mai faimoasă ispravă a vieții lui de zapciu vestit.

Cioabă și Mitana simțeau gîdilături dulcege în podul palmelor stingi după prețul făgăduit.

Pe cînd purdalnicul de Crăcană, ca mulți alți zmeriți și neștiuți mucenici, luase calea drepților...

* * *

Pe ăst Șogor, eram copil de școală cînd l-au adus gonind a groapă în curtea spitalului...

Era grăsun pahonțul... Și lumea boșcorodea că spițerul îi arvunise osînza s'o facă *doftorii*...

Mihail I. Chirițescu

Cu prilejul unor cărţi

I. „Cei mici"

De curînd a apărut la Paris o carte în care se vorbeşte şi de ţara noastră.* Am vol,—cum o vom face şi cu alte scrieri,—mai mult să spunem cîte ceva cu prilejul său, decît să vorbim despre acest volum. Aceasta s'a făcut bine, aiurea, în această revistă.

Autorul acestui volum, d. Robert de Flers, a avut, înainte şi în timpul războiului, un rol oficios sau oficial, la noi, care nu se lămureşte bine nici în acest volum, nici în un altul ce e scris mai înainte şi în care ne spune, nu ce a făcut, dar ce a văzut şi auzit cînd cutreera şi pe la noi, pe acolo pe unde era războiu: *Sur les chemins de la guerre*, carte despre care am vorbit în No. 7 din 1920, al revistei *Convorbiri Literare*.

In vremea armistiţiului, după cum ne spune d-sa însuşi mirat, „a avut cinstea foarte neaşteptată" de a fi însărcinat de afaceri al Franţei la noi cîtva timp.

Mai înainte, caşi astăzi. d. de Flers era ziarist şi, mai ales, autor al unor piese de teatru, „de o veselie specială", cum s'a zis cu discreţiune. Ca atare d-sa era bine cunoscut în anumite cercuri restrinse dela noi, acele care gustă cu deosebire asemenea scrieri uşoare şi uşurele, la care, din nenorocire, pentru unii, se mărginesc cunoştinţele din literatura franceză. Anul trecut d. de Flers a dobîndit, totuşi, cinstea care se socoate cea mai mare pentru un scriitor francez, acea de a fi ales membru al Academiei franceze, celace pentru mulţi, nu la noi, ci în Franţa, s'a socotit o cinste tot atît de „neaşteptată" caşi vremelnica sa însărcinare diplomatică la noi.

D. de Flers, ni s'a arătat totdeauna prietinos, chiar dupăce a plecat dintre noi şi aşa se arată şi în acest volum, dedicat unui compatriot al nostru, învăţatului şi simpaticului Doctor Ioan Cantacuzino.

De aceia, nepărtinirea noastră trebue să fie, orice am face, silit înrîurită de aceste sentimente ale autorului, cînd vorbim de scrierea sa.

De altfel pentru această prietinie, rămasă fără voia sa stearpă, oraşul Bucureşti, — celace ni se pare mult exagerat, — a dat unei străzi cu nume vechiu romînesc, numele său.

* Robert de Flers, *La petite table* (1 volum, Paris 1920).

Acest volum este alcătuit din 17 articole care au apărut toate, pe cît ştim, în cunoscutul ziar din Paris, *Le Figaro*, pe la mijlocul anului 1919, cele mai multe în vremea cînd se discuta, *fără noi*, Tratatele de Pace menite să încheie războiul la care fusesem însă partaşi şi noi, acele Tratate care aveau să *hotărască*, ele, tot atît despre soarta noastră, caşi despre acea a duşmanilor învinşi, fără ca noi, „aliatul", să avem mai mult dreptul de a ne spune cuvîntul în alcătuirea lor decît Germania. Unii „foşti duşmani", se ştie, au fost chiar ascultaţi mai mult decît noi, şi mai „prietineşte", cum s'a zis.

Este adevărat că d. de Flers critică şi osîndeşte hotărît această purtare a „celor Mari", — ca să-i numim cum le place a se numi ei înşişi. Dar bunavoinţa, caşi indignarea sa nu ne-a slujit, din nenorocire, la nimic, d-sa neavînd nici-o înrîurire sau trecere pe lîngă cei care „hotărau". Aceasta, de altfel, a fost soarta tuturor prietinilor, nu multe, ce am găsit la Paris atunci şi poate şi în urmă. Ori de cîte ori cineva sprijinea sau macar numai arăta, oricît de s'ielnic, un drept al nostru, el era socotit aproape ca un duşman, dacă nu era chiar numit,—ca injurie supremă,—„germanofil" tăinuit. Prin această poreclire, fără înţăles lămurit, dar tocmai pentru aceasta mai preţuită şi mai des întrebuinţată, se îndepărtau oamenii şi chestiunile supărătoare şi se ocolea ascultarea drepturilor noastre, cîteoda'ă,—se spune,—chiar cu ajutorul unora dintre ai noştri.

Pentru aceşti din urmă,—dacă au fost,—s'ar părea că datoria noastră de „aliat credincios" era numai de a ne jertfi pentru nevoile şi interesele, fireşte mari, ale „celor Mari", pe care aceştia le numeau pentru cei lesne-crezători, „interesele dreptăţii şi ale civilizaţiunii".

Dacă, după cum s'a spus, unii Romîni îndemnau la ceva de acest fel, *în folosul oricui*, rămîne deocamdată un punct pe care istoria îl va limpezi mai tîrziu, ca pe multe altele.

Fireşte, nu se poate, chiar dacă am voi-o, rezuma cuprinsul unui şir de articole de ziar, nu totdeauna cu legătură strînsă între ele, şi în care nu e spus mai nimic care să nu fi fost bine cunoscut chiar cînd scriitorul le spunea din nou.

Se pare însă, după spusa autorului, că d-sa s'a socotit legat de „secretul profesional" — ca fost diplomat vremelnic şi întîmplător, — aşa că nu poate spune tot ce ştie, deşi a „avut cunoştinţă de multe acte şi documente oficiale". Să nădăjduim că, nu tîrziu, vom avea în destăinuirile sale un volum mai interesant şi mai substanţial decît acesta.

Sîntem deci osîndiţi să mai aşteptăm, cu curiozitate aţîţată, celace d-sa ne vesteşte cu acea destoinicie cu care, ca iscusit autor de teatru, pregăteşte *„la scène à faire"*. Numai să nu fie o dezamăgire!

Cum este şi firesc, cum trebue să fie, fireşte, d. de Flers se îngrijeşte, mai presus de orice, de ţara sa, căreia îi dă şi rolul cel mai mare în biruinţa dobîndită, biruinţă pentru slăvirea căreia, ne spune cam exagerat, că „nu putea fi decît o catedrală: Paris; decît o religie: Franţa".

Această preamărire a rostului unei singure ţări, de care găsim aci un ecou slab şi declamator, nu este însă pe de-a'ntregul primită de către ceilalţi Aliaţi „Mari" şi chiar mici. Această îmbătare de fală, unită cu o „beţie de cuvinte" urcată uneori la un grad de neînchipuit, a fost şi urmează a mai fi, după unii Franceji cu mintea mai

potolită, chiar dăunătoare unei priviri senine și reci a adevăratelor interese și nevoi ale țării lor.

Din tot ce scrie d. de Fiers urmează că d-sa socoate că politica Aliaților „Mari" și a Franței în deosebi, trebuia negreșit să fie alta, pe deoparte față de Aliații mai mici, iar pe de altă parte, față de unii dușmani, care, cum o constată și d-sa ca mulți alții, au fost „preferați unor Aliați". Și d. de Fiers arată și d-sa, mirat, „că este destul de ciudat de a se vedea că *singurele* două puteri *mici* care nu au avut a se plinge de *Entența*, sînt Ungaria și Bulgaria".

Iată un fapt ce nu se poate tăgădui, și nu o spunem numai noi! Cu „prilejul altor cărți" se va mai vorbi, despre aceasta.

D. de Fiers, împărțind și d-sa lumea, ca diplomații, ai căror coleg a fost vremelnic, acum adunați la Paris, socoate că era mai bine să se dea Banatul Romîniei, dîndu-se Serbiei, drept compensație, „bogatul județ al Vidinului", ce s'ar fi luat dela Bulgari, iar acestora li s'ar fi dat „partea din quadrilater care nu este etnicăromînă".

Dar cine poate ști dacă acești diplomați și fruntași politici știau, sau măcar bănuiau, pe unde se aflau aceste localități, despre care „nimeni" nu mai auzise vreodată! S'a vorbit îndeajuns,—unii glumeți nu respectă nimic,—despre perplexitatea, trudnică și grijulie, în care au pus pe cei mai mari dintre „cei Mari", toate aceste încurcături geografice, toate aceste localități, care parcă făceau dinadins și nu erau niciodată pe hartă acolo unde le căutai!

Dar cum pentru lucruri atît de puțin însemnate și, în adevăr, prea încurcate, nu era să-și peardă vremea niște oameni care aveau pe capul lor și alte griji și alte treburi — s'a hotărît, la sfîrșit, creionul roș, tras mai la noroc, pe acele hărți mari pe care le cercetau aiuriți, întinși la pămînt, Wilson, Clemenceau și Lloyd George.

Iar rezultatul semnelor lor trase cu roșu, cîteodată pe unde se nemerea, „hotărîrile" lor, cum au fost numite, „s'au comunicat celor interesați care deabia dacă au fost ascultați", spune d. de Fiers.

O parte a acestei cărți, cîteva articole, se ocupă de o părere pe care scriitorul o găsește ciudată, socotind că totuși nu s'ar fi cuvenit să fie așa, dar care era în adevăr ciudată și pe care el o combate cu vioiciune. Este vorba de discuțiunile aprinse ce se făceau asupra mijloacelor celor mai nemerite de a se veni în ajutorul celor ce „sufereau de foame" în Austria, în Ungaria, în Bulgaria și chiar, ne încredințează fostul însărcinat de afaceri al Franței, în ajutorul Rușilor, așa că, zice d-sa, pe deoparte „se cerea Romînilor să lupte pe Nistru pentru o cauză *care era mai mult europeană decît romînă*", iar pe de altă parte, adaogă tot d-sa, „ne gîndeam să venim în ajutorul acelor care îi atacau". Dar zicea d-sa, desigur cu temeiu, „nu trebue nici să încurajăm pe călăi, nici să înșălăm pe victime, nici să ne batem joc de aliații noștri". Desigur aceste vorbe ale unui autor de teatru cîteodată prea vesel, sînt mai înțelepte și mai cinstite decît ale unor diplomați cîteodată prea serioși. Și nu ar fi rău să se spună din nou, căci mai este încă nevoe de dat și de urmat acest sfat, fără îndoială cuminte.

În mișcarea bolșevistă, ale cărei începuturi le-a văzut întrucîtva de aproape,—ceiace nu înseamnă totdeauna a vedea bine,—d. de Fiers vede numai „mîna Germaniei", iar în fruntașii ei numai „păpuși *(marionnettes)* ale Berlinului". Poate că acest fel de a judeca o mișcare atît de întinsă și care ține de atîta vreme, este cam

simplist, dar desigur era pe placul cetitorilor ziarului și se potrivea cu unele nădejdi, din nenorocire înșelate. Această judecată cam prescurtată, nu era—și poate nu este nici acum,—numai a unor ziariști mai mult sau mai puțin competenți, care „au văzut" ei înșiși sau își închipuesc că au văzut și, lucru mai greu, că au și înțeles. Era o vreme cînd ea era aproape obștească, mai ales în Franța. Ea a fost dăunătoare celor ce o făceau și ajutătoare bolșevicilor.

O dovadă pe care o socoate hotărîtoare și îndeajuns, o găsește acest scriitor, în o simplă scrisoare ce zice că a primit dela un corespondent din „*Kitchineff*", cum d-sa numește încă vechiul și iar al nostru Chișinău.

Observăm în treacăt, că localităților din Ardeal le dă în deobște numele romînești și bine ortografiate. E drept că de Basarabia, ca a noastră, nu vorbește, credincios în aceasta politicei franceze de atunci și de mai tîrziu, de a evita jignirea Rusiei.

Corespondentul său îi spunea că „a văzut, prin răsuflătoarea pivniței în care era ascuns la Odesa, un locotenent german în uniformă, care comanda o mitralieră", iar adouazi, — ne mai fiind, se vede, nevoit a se ascunde prin pivnițî, acelaș „a văzut în stradă patru soldați germani conduși de un feldwebel".

Fără a discuta rolul Germaniei sau a unor Germani în mișcarea bolșevică, neavînd mijloacele pentru aceasta, vom aminti că și acum se cunoaște puțin, și puțin exact, această mișcare și începuturile ei, cu toate atît de numeroasele scrieri în toate limbile asupra ei, de altfel contrazicîndu-se unele pe altele, așa că ele rămîn, cel mult, o bună afacere negustorească de librărie, fără a fi făcut multă lumină. Fie oricum, credem că se va recunoaște lesne că „dovezile" corespondenților d-lui de Fiers, sînt cam puțin lucru, căci se știe că au fost mișcări la fel, spartachismul,—și în Germania, — și că din toate armatele ce au avut aface cu Rusia, ca aliați sau ca dușmani, au fost dezertori care au fost atrași, amețiți de acele teorii. De aiurea decît din pivniță s'ar fi putut vedea și ofițeri și soldați francejî, rătăciți și amețiți. Se știe rolul însemnat ce a jucat în această mișcare căpitanul francez Sadoul, care a fost, în urmă, ales și deputat, dacă nu ne înșelăm, de un colegiu electoral în Franța. Refuzul marinarilor francejî de a lupta la Odesa este cunoscut. Au fost și ofițeri și soldați de ai noștri, și mai sînt. Curțile noastre marțiale nu au putut pune mîna decît pe cîțiva din acești vinovați, unii rătăciți și amăgiți.

Pe de altă parte, nu se poate tăgădui,—faptul a fost cunoscut,—că Lenin a fost ajutat de Germani *în timpul războiului*, să vină în Rusia, fiind adus în vestitul vagon, pe care Germanii au avut grija, în trecerea prin țara lor, să-l plumbuiască.

Acest sistem de a atribui tot ce se întîmplă pe lume, amestecului și puterii intrigii Germanilor, ni se pare mai mult menit să le dea acestora o idee prea mare de puterea lor și de teama ce au și acum unii de ea. Aceasta întreține pe Germani într'o stare de îndrăzneală și de prea mare încredere în sine, neîntemeiată și nejustificată acum. Ea este una din manifestațiunile a ceiace Lloyd George numea, cam zeflemist, „aprehenziunea nervoasă" față de Germani.

Dar, firește, după felul și rostul scrierii sale, d. de Fiers nu are pretențiunea de a da păreri definitive și documente cu desăvîrșire hotărîtoare și amănunțit controlate,—d-sa mai mult spune ce aude, adică ce spun și alții, mulți alții.

D. de Fiers spune, uneori și ce vede și ce simte. Semnalăm, la-

deosebi, articolul din 29 August 1919, al cărui titlu, vorbitor prin el insuşi, spune multe pentru unii. Acest articol este intitulat: *27 Août 1916—27 Août 1919.* Ce deosebire intr'aceste două date constată d-sa, vădit mirat şi, trebue să o recunoaştem, vădit ruşinat şi indurerat! Numai această manifestare de simţ de dreptate şi această indurerată recunoaştere,—rămasă fără voinţa sa, stearpă şi de nici-un ajutor,—ar ajunge să ne atragă către el, căci puţini erau acei care atunci şi chiar mai tîrziu vedeau şi simţeau astfel. D sa face intre aceste două date o „apropiere melancolică", pe care au făcut-o mulţi,—nădăjduim că toţi,—la noi.

La 27 August 1916 s'a făcut declararea de războiu a Romîniei, primită şi sărbătorită cu căldură de un „popor entuziast" ocrotit, a văzut d-sa, subt două drapele împreunate, „acel romîn şi acel francez", şi intovărăşindu-o, a auzit d-sa, „de două strigăte frăţeşti: Trăiască Romînia şi Trăiască Franţa". Se pare că d-sa ţine să arate că era vorba in aceste strigăte numai de Franţa, nu de Aliaţi, ceiace nu ni se pare cu desăvîrşire exact, căci noi am auzit strigîndu-se tare aceleaşi sentimente pentru toţi Aliaţii fără nici-o deosebire, cum se şi cuvenea.

Această intervenire a Romîniei a avut, spune d-sa, ca urmare neintîrziată „două ordine telegrafice" ale Kaizerului: unul către Falkenhayn, ca să „lase pe Brusilof şi să năvălească în Oltenia", altul către Mackensen ca să „lase orice ofensivă şi să atace Turtucaia".

In orice caz aşa au fost faptele. Şi, adaogă d. de Flers, „trupe puternice austro-ungare" unite cu „trupe *luate la grabă depe frontul dela Verdun* şi de aiurea din Franţa şi din Rusia", au dat lovituri Romîniei. Acestea trebue să nu se uite şi trebue spus deciteori se găseşte prilej nimerit, căci unii o uită. Am slăbit atacurile dela Verdun şi de pe rîul Somme, care ameninţau să fie hotăritoare şi am fost părăsiţi nu numai de Ruşi, căci Sarrail nu ne-a dat ajutorul *făgăduit*, şi cum s'a recunoscut, nici nu era in stare să ni-l dea; şi aceasta se ştia cînd ni se făgăduise contrarul. Documente destăinuite de curînd au dovedit aceasta.

Se ştie care ne-a fost soarta, ce ne-a lăsat, „*vaincus mais non pas abattus*", cum zicea Victor Hugo în 1870. D. de Flers a luat parte, cu inima, la nenorocirea noastră, în mare parte nu datorită numai nouă, cum le convine unora să o zică acum; d-sa a suferit alăturea cu noi, a văzut ce a fost, căci a luat parte la lupt le din Dobrogea, sau cel puţin a intovărăşit oştirile noastre. Să se citească arătările acestui martor, — care a văzut şi a auzit, — din articolul: „*Qui donc est fol ici?*" şi se va desluşi bine, arătat de un prietin al Rusiei—despre care crede că ea „va fi din nou mare"—care a fost atitudinea,—pe atunci de neinţeles, dar prea bine inţeleasă in urmă, —a Rusiei. Ea a lăsat acest front dinadins părăsit, ceiace făcea pe amiralul Colceag, care vedea biruinţa cu putinţă, sigură chiar, să spună indurerat şi ingrijorat şi mirat: „Se voeşte oare biruinţa? Nu ştiu nimic... nu înţeleg nimic... nu înţeleg nimic..." D. de Flers care era de faţă, reproduce înseşi vorbele lui Colceag şi arată mirarea uluită a tuturor.

Noi, din nenorocire, după unele destăinuiri am înţeles, caşi d. de Flers, „mai tîrziu", din nefericire prea tîrziu. Acum de curînd şi generalul francez Mangin recunoaşte că Ruşii,—primul Ministru Stürmer,—„stăruia să se cruţe Bulgarii".

Şi prin o ciudată, „umilitoare" coincidenţă, care măreşte du-

rerea şi ruşinea, tocmai în acea zi de 27 August, în 1919, se publică „nota cu ton de adevărat ultimatum", a acelor care se constituise, ei singuri, in „Consiliul suprem al Aliaţilor", notă care „*porunceşte*" Romîniei să se retragă din Ungaria, subt „deosebite ameninţări",—cam ridicule, e drept, am adăogi noi.

D. de Flers vorbind de acest fapt ruşinos, care nu pe noi ne înjoseşte, ca să-şi ascundă ruşinea ce se vede că simte pentru ţara sa, întreabă ironic, dacă nu cumva era o eroare: „se uitase poate că Romînia ne era prietin şi Ungaria duşman". Şi alţii au vorbit, în Franţa, de „nebunia" de a socoti pe Unguri ca prietini.

Dar, după d. de Flers, această „notă agresivă" părea a avea de scop „*nu atît de a convinge, cît de a umili şi domina*". Pentru aceia cred că cuvîntul ce am spus mai sus, se potriveşte cel mai bine.

Mai departe, acest scriitor arată stăruitor nebunia şi necinstea acestei politice priitoare Ungariei, cum o arată, mai tîrziu, cu mai multă autoritate, intre alţii şi d. Poincaré. D. de Flers învederează, cu citaţiuni din ziare ungureşti, rolul Ungariei şi făţărnicia ei.

Nu este nevoe a se stărui, la noi, asupra acestor lucruri prea cunoscute. Să nădăjduim că ţara, in generalitatea ei, a ştiut şi va şti să tragă învăţăminte din tot ce s'a întîmplat, din ce se ştie, din ce se presupune, din ce se întrezăreşte, din ce se vede şi din ceiace nu se vede, dar se simte.

Aiurea d. de Flers arată cuprinsul nebunescului şi nesocotitului Tractat dela Bucureşti, pe care Germania, Austria şi Ungaria, socotindu-se atunci biruitoare, l-au impus cu pumnul şi cu sabia, unui popor nenorocit, nu numai din vina lui, ne mai gîndind la ce poate aduce viitorul, ziua de mîne chiar. Nesocotinţa lor de învingători care îşi socot totul îngăduit, a primit curînd dreapta şi meritata pedeapsă. Din punctul său de vedere d. de Flers are deplină dreptate, deşi mulţi, în ţările in adevăr învingătoare, îndeamnă acum la cuminţenie şi mărinimie, slujindu-se, intre altele, şi de dureroasa păţanie a Germaniei.

Pentru a ne reintoarce la d. de Flers, ne rămîne să tălmăcim titlul, care poate părea ciudat, dar care este atît de nemerit, a cărţii sale.

„Masa cea mică" este titlul unui articol spiritual, scris la 5 Iunie 1919, în care scriitorul, intre altele, găseşte că „nemulţumirile" puterilor mici sînt deplin îndreptăţite, fiindcă, in cel mai prielnic caz, „cei Mari" se poartă cu ele caşi cum ele ar fi nişte copii, „care sînt primiţi în sufragerie, numai pe la sfîrşitul mesei şi sînt aşezaţi deoparte la o măsuţă". Dar in afară de această umilitoare nesocotire, ele mai sînt jicnite şi cicălite prin un amestec in treburile din lăuntrul ţării, mai totdeauna interesat, dar pus la adăpostul sau mai bine zis subt eticheta unui principiu in aparenţă frumos, ca acel al „ocrotirii minorităţilor etnice şi religioase". De fapt „cei mici" sînt socotiţi, se poate zice, oarecum ca „vasali" de către „cei Mari".

Nu vom exagera efectul real al acestei năzdrăvane născociri, al acestei ciudate pretenţiuni. Am minţi dacă am zice că ne îngrijeşte şi ne înspăimîntă mult. Avem credinţa că vom şti, cu toţii, să avem demnitatea să ne împotrivim şi să împedicăm *orice amestec de acest fel, ori din partea cui va veni*, şi că nimene nu se va simţi parecă onorat, faţă de o umilinţă, cînd ea ni se aduce de „anumiţi prietini", pe care i-am „iubi" mai mult, dar cărora,

au dovedit-o îndeajuns, le pasă puțin de aceasta. Dealtfel, este oare ceva mai fără înțăles, o mai mare nerozie decît acea a se vorbi și a-ți închipui că se pot așeza legături trainice între țară pe „iubire" și chiar numai pe „iubire"?

Nu e vorba „să înfruntăm cu senzație", cum s'a îndrăznit a ni se spune tocmai cu prilejul acestei „note" din August 1916, ci este vorba să ne apărăm cum se cuvine, cu vrednicie, și cum sîntem datori să o facem, drepturile și demnitatea noastră. Sînt încredințat că vom ști cu toții să o facem, hotărît și fățiș, nu pieziș, așa că nici să nu avem aerul a fi fățarnici și primind astfel de umiliri.

S'a întîmpinat, e drept, că ar fi vorba numai de „sfaturi" și că acestea s'ar da de Liga Națiunilor; dar cum zice cu spirit și nemerit d. de Flers, „Liga este la o vîrstă în care se primesc, nu se dau, sfaturi".

Și, cu d-sa, ne întrebăm și noi, și multă lume, cu drept cuvînt: pentruce unele țări să aibă a primi sfaturi și altele, „tot mici", mai mici chiar, nu? Dece Liga, zice d-sa, nu s'ar ocupa de minorități catalane din Spania, de pildă? Dece nu s'ar ocupa de minoritățile flamande, sau mai curînd valone din Belgia? adăugim noi, sau de Negri din Statele-Unite sau de Irlandejii din Marea Britanie, zic alții?

D. de Flers regretă, și-l credem cu desevîrșire sincer, că Franța a fost partașă și partașă caldă la această comedie batjocoritoare, și o regretăm și noi, deși ne așteptam la ea, așa că nu ne miră. Se știe de altfel, ce rol hotărîtor îl au în țările mari, membrii unor anumite „minorități etnice și religioase!"

Căci, pe cît se știe, Franța nu a ridicat glasul niciodată împotriva măsurilor de acest fel, care ne atingeau adînc în demnitatea noastră și ne jicneau în tot felul, uneori cu intențiune, după d. de Flers. S'a spus chiar, în Franța, că pentru o politică ungarofilă și bulgarofilă, Franța a luat inițiativa și le-a impus-o. În orice caz, nu s'a văzut nici-o deosebire, mai răsărită și statornică, între Aliații „cei Mari"—„Marii noștri Aliați", cum zic ziarele și oamenii politici „cu răspundere"—și nu sîntem îndreptățiți să facem, noi asemenea deosebire, nu după interesul țării, ci după cine știe ce simpatii sau dorinți de mulțumiri personale și deseori josnice; aceasta nu ar fi cinstit; ne-am înșela pe noi înșine sau am înșela poporul nostru.

Firește trebuesc urmate legăturile făurite cu greu prin atîta sînge, dar ele trebue să fie cu aceiași omenie și bună cuviință, cu aceiași cinste și bună credință de amîndouă părțile și dela noi și dela ei.

D. de Flers dă, în cartea sa, o vestire, nemerită și înțeleaptă, țării sale și celorlalți Aliați „Mari", amintind în capul cărții și a articolului cu „Mesuța", aceste vorbe ale isteț ului și bine văzătorului Voltaire, și pe care le dăm și noi, în același scop cași d. de Flers. Iată-le: „Împărățiile cele mari au început prin a fi sate și puterile maritime prin a fi bărci de pescari." Și d-sa isprăvește articolul spunîndu-le din nou și adăugind că ele „nu trebuesc uitate de nimene", căci „micii de astăzi pot fi cîndva mari".

Nu putem decît împărtăși cu desăvîrșire sfatul acesta atît de cuminte și credința ce ei arată, credință veche la noi, căci în un răspuns ce făceam în 1919 unui scriitor francez, poate mai mult u-

șuratec decît cu gînduri rele, care, cum se zice, o lua cam de sus cu Romînia, aminteam vorbind „Despre Noi", în revista *Munca*, acelora care fac planuri pe sama noastră, fără noi,—acelora care nu văd la noi decît „cuceriri" de făcut, „locuri" de luat și „preponderență de stabilit"—le aminteam că Romînia de astăzi cu locuitorii ei cuminți și harnici, orice s'ar zice și s'ar crede de unii, că Romînia, care nu trebue judecată după poghița care se vede mai mult, va avea înainte de a se împlini o jumătate de veac o populație mai numeroasă decît acea a unor țări astăzi mari.

Viitorul nostru atîrnă numai de noi, cum a putut vedea bine și d. de Flers, care a stat printre noi, în vremuri neînchipuit și nemai pomenit de grele, și care a putut cunoaște și poporul cel adevărat. Viitorul nostru este întreg în minile noastre, în mintea noastră, în inimile noastre, în hărnicia și cumințenia noastră și, poate mai presus de orice, în felul cum vom ști să ne respectăm noi înșine și să ne facem să fim respectați de oricine! Numai în aceste, dar în aceste toate, stă viitorul nostru!

Sîntem, desigur departe, foarte departe, de cartea nu tocmai însemnată, de cărticica mai bine zis, a fostului nostru oaspe. Dar cum am spus-o la început, nu am voit să vorbim de ea, ci, cu prilejul ei întîmplător, să vorbim de unele lucruri de care vorbește și ea, în treacăt.

C. Krupenski

Florile

Le-am resfirat din firul lor de aţă
Pe pînza albă cu 'nflorit chenar.
Cînd ai plecat, tu ştii, erau de faţă,
Se ofileau tăcute 'ntr-un pahar.

Ele-au sorbit înfiorarea noastră
Şi dorul nostru nepătruns şi sfînt,
Şi-au tremurat în searbăda lor glastră
Cu tremurarea primului cuvînt.

Şi dupăce te-ai adîncit în noapte
(Ce doruri te mînau fără să vrei,
De-au fost mai tari vicienele lor şoapte
Ca ruga ce-ai citit în ochii mei?),

Cînd te-ai pierdut în noaptea fără lună,
Eu mi-am întors şovăitorul pas,—
Şi florile mureau, cercînd să-mi spună
Că dorul tău cu ele mi-a rămas...

Nu mai găsesc, de-atunci, în alba floare
Ce ofilită 'n plic s'a veştejit,
Parfumul lor de umede răzoare
Stropite 'n pacea blîndă de-asfinţit.

La cer zădarnic o mărturisire
În graiul lor, din cîte-atunci ne-am spus:
Nu s'a păstrat în galbenele fire
Decît durerea vie că te-ai dus...

Sabina Georgescu

Spiritul Vioiu

— Cîteva cugetări relative la cultura romînă —

Pentru orice privire împărtăşită la darul acelui accident fericit prin care fiinţa numeroasă a realităţii se topeşte şi se luminează, se umple de caracter şi de semnificaţie şi primeşte numele de „sinteză", lipsa *spiritului vioiu* în cultura noastră e un adevăr care vine. Vreau să spun că lipsa aceasta se face mereu mai simţită şi că generaţia care munceşte astăzi ştie că sarcina ei este s'o corecteze. Lucrul va deveni, de altfel mai uşor, atunci cînd toată lumea va şti ce este „spiritul vioiu" şi cînd această poetică îmbinare de termeni se va preface într'o realitate a culturii, în una din ideile ei generatoare.

Se va vedea atunci că „spiritul vioiu" este, mai întâiu, ceva deosebit de *spiritul liniştit*. Aceasta nu însamnă că spirit „vioiu" şi „liniştit" se opun ca doi duşmani de moarte sau ca cei doi poli ai pămîntului. Ba chiar nu se opun de loc; dar simţim că aceste spirite sînt deosebite, cînd în lipsa unuia sau altuia vedem pe celălalt că lincezeşte sau se destrăbălează. Înţelegem atunci că „spirit vioiu" este ceva fecund, vesel, închipuitor de forme, individualistic — şi că „spiritul liniştit" este acel fel deosebit, mai mult grav, fundamental, străbătînd manifestările culturii ca o notă permanentă şi unică. Fiind fecund, spiritul vioiu multiplică valorile de linişte, apoi, fiind vesel, le înviorează, le toarnă în forme şi face din ele valori voioase. Dacă cel dintâiu ar lipsi, spiritul liniştit n'ar putea produce decît o cultură nivelatoare, tiranică, şi chiar îngustă, fără variaţie şi fără pitoresc. „Scolastica" evului mediu este exemplul acestui nivel de cultură în care liniştita idee creştină nu putu să se multiplice prin vioiciune, să se exprime în formele variate şi în pitorescul unei adevărate culturi. Dimpotrivă, cînd numai spiritul vioiu ar subsista, am ăzista la decadenţa unei culturi, la transformarea ei într'o producţie sburdalnică, dar fragilă, fără credinţă şi necesitate. O cultură de madrigale, de forme retorice, de erudiţie măruntă şi agrementată, ca în vremea umanismului tîrziu.

Ştiţi ce e spiritul vioiu? Dar el nu se poate defini. El este o faptă. El este, de pildă, fapta poetului care scrise *Eneida*. Virgil găsi ideia gloriei romane. O găsi în conştiinţa contemporanilor, *civis romanus sum*, şi în aroganţa senatului care înfăritase odată pe Iugurta. Această idee liniştită noi o putem

concepe ca pe o idee *plată*. În cele mai multe capete ea va fi fiinţat ca o îngîmfare fără orizont şi fără originalitate. Dar poetul ştiu, îmbinînd legenda cu istoria, luminînd legenda printr'o extraordinară semnificaţie istorică, creînd acea situaţie deosebit de atrăgătoare în care faptele unui trecut îndepărtat deveneau interesante prin viitorul lor etern: gloria eternă a cetăţii romane, el ştiu să ne dee o poemă armonică, originală şi interesantă — o valoare plină de voioşie.

O voioasă valoare a fost, deasemeni, şi Eminescu. Dar flacăra voioşiei adormi printre urmaşii săi. Eminescienii perpetuară tristeţile înaintaşului; dar fără flacăra voioşiei, tristeţea maestrului deveni abia atunci mohorită şi monotonă sau ipocrită şi manierată.

Ce ne-a dat Caragiale dacă nu reprezentarea unei vieţi fără personalitate şi adevăr? Personagiile sale desfăşură într'o vorbire îngăimată, făcută din materialul uzat al locurilor comune şi dintr'un pathos fără sinceritate, cele două idei care stau la baza culturii noastre moderne: ideia naţională şi problema raportului nostru activ cu Europa cultă.

Toţi cunoscătorii realităţilor romîneşti ştiu ce apăsătoare au fost, în cursul unui trecut recent, aceste liniştite idei; cum, în lipsa unei voioase libertăţi a spiritului, ele s'au întors într'o obsesiune fanatică sau într'o încredere imbecilă, şi ce suferinţă a decurs pentru spiritele personale şi critice.

De aceia generaţia care a ajuns astăzi la conştiinţa spiritului vioiu simte nu numai datoria de a introduce un asemenea spirit printre manifestările prezentului, de a lăsa un loc cît mai mare personalităţii, invenţiei, îndrăznelii; dar şi a distinge printre manifestările trecutului toate valorile de îndrăzneală — nu a distruge acest trecut — dar a pregăti din el o voioasă tradiţiune. Căci cultura nu este numai ceiace o fac contemporanii, dar şi ceiace pot moşteni urmaşii. Credem, prin urmare, că tradiţiunea nu este un act de supunere faţă de trecut, o amorţire în respect şi monotonie, dar un act permanent de revoltă şi de independenţă. Ea este o liberă alegere printre lucrurile trecutului; constituirea unei table de voioase valori.

Munca aceasta o vor face analiştii generaţiei. Ei nu vor primi, de pildă, ideia naţională decîteori ea nu va fi reuşit să se exprime într'o formă originală; ei vor preţui această idee numai cînd, depăşind liniştea ei, ea va fi devenit plină de noutate şi surpriză. Numai lucrul acesta însamnă ceva şi numai pe temeiul său se poate face istoria vreunei ramure a culturii. Istoria literaturii noastre nu poate să fie, astfel, istoria curentelor generale care au străbătut-o, dar istoria manifestărilor particulare în care aceste curente s'au ilustrat. Fanaticii şcoalelor şi a dogmelor literare vor apare atunci ca agenţii unei nivelări şi, în slujba celei mai generoase dintre idei, acţiunea lor nu poate duce decît la rezultate inferioare.

Sadoveanu, Galaction şi Mehedinţi, sau alţi scriitori, nu ne

vor apare atunci interesanţi prin împrejurarea de a fi dat o expresie ideii naţionale, afirmării naţionale; dar prin *felul* acestei expresiuni. Sadoveanu a individualizat această idee într'o viziune a *temperamentului* romîn; a acelui fel excesiv, *dionisiac*, care îşi conduce pasiunea până la limita existenţii omeneşti şi până în intimitatea naturii. Afirmarea naţională şi-a găsit la Galaction o expresiune, prin latura ei de cultură. E păcat că acest artist n'are un sentiment mai adînc al vieţii fundamentale a sufletului (şi prin urmare un mai adînc sentiment al motivaţiunii), dar întreprinderea să rămîne unică în literatura noastră prin încercarea de a prezenta delicata complexiune sufletească a omului de cultură autohtonă, orientală şi ortodoxă: Acea conştiinţă rafinată prin introspecţie religioasă şi cuviinţa unei vieţi ordonată prin ideia creştină, aşa precum se înfaţişează într'un tip caracteristic preotul şi monahul regiunilor romîneşti. În sfîrşit, un scriitor ca S. Mehedinţi dă, în *essai*-urile sale, o expresie interesantă afirmării naţionale, asociind două noţiuni deosebite: *etnic* şi *etic*. El postulează astfel curăţia morală ca rezultînd din funcţiunea neîmpiedicată a rasei — iar istoricul culturii va avea să înregistreze, oriunde, numai noutatea şi caracterul, adică forma deosebită a acelei liniştite idei.

Dar acestea sînt numai exemple, printre altele. Analistul pătruns de spiritul viu va avea să favorizeze înflorirea tipului individualist — şi, pretutindeni, predomnirea formei şi a caracterului.

Iar cînd acest spirit va izbîndi, vom putea vorbi şi de adevărata cultură romînă aşa precum o vede generaţia căreia lipsa lui îi vesteşte un adevăr care vine.

Viziunea noastră culturală e o viziune de esteţi.

S'a definit cultura ca o „unitate de stil", noi o vom înfăţişa însă mai ales ca o „varietate de manifestare".

Iar dacă alţii vor spune „cugetare activă", noi vom adăuga „cugetare caracteristică".

Şi pe lîngă ceilalţi vom avea dreptatea noastră, căci cultură înseamnă „unitate în varietate", „cugetare şi caracter", cugetare numeroasă, diversă, vie; e o întreagă dispoziţie de spirit făcută din interes, bucurie, neodihnă, creaţie.

O lume şi facerea ei.

Facerea unei lumi neaşteptate, în formele căreia murmură încă viaţa care, consimţind să se exprime, n'a renunţat la fluenţa ei.

O lume variată, caracteristică, numeroasă, vie.

Pitorească.

Nu e altceva cultura.

Cultura e o lume pitorească.

Spiritul viu este creatorul ei.

Tudor Vianu

Berceuse

Mie

Pe crengi, aceleaşi culburi vechi de ciori,
Pe care, sara, le frămîntă vîntul!
Şi soarele! S'a dus de-atîtea ori,
Ca astăzi, să încunjure pămîntul!..

Ştii pe de rost şi crengi, şi vînt, şi ciori..

Şi-un clopot iarăşi a 'nceput să sune...
Nu-i bine, sara, să-l asculţi ce spune..
Aşa răsună 'n fiecare sară,
Şi vîntul frînge sunetul—de-ţi pare
Că-i o ghitară
Cu arii singuratice şi rare...

Ţi-e sufletul—cum se frămînt' un vînt..
Te-alungi pe tine singur cu 'n cuvînt.
Te cauţi mult—şi nu te mai ajungi...

Şi-ţi cade 'n suflet umbra vremii lungi..

Dormi...

Fie-ţi viaţa veşnică poveste,
Cu începutul veşnic ne 'nceput ;
Să nu mai ştii ce-a fost, nici ce mai este ;
Să curgă 'ntr'una basmul neştiut...

Să fii mereu la mijloc de poveste!...

Pe crengi, aceleaşi cuiburi vechi de ciori
Pe care, sara, le frămîntă vîntul!
Şi soarele! S'a dus de-atîtea ori,
Ca astăzi, să încunjure pămîntul!...

Nu-i bine să priveşti de multe ori
Amurgul aiurit de vînt şi ciori...

Astralis

> Le transparent glacier des vols
> qui n'ont pas fui.
> *Stéphane Mallarmé*

Oglinzi! adînci firide fără fund,
In voi statui de stafii se ascund ;
Pe apa voastră cu flori de stîncă
Un zbor de vechi priviri pluteşte încă ;
Şi-alunecînd din gol, în voi coboară
Năluca vremii de odinioară...

...Pe drumuri care vin din Nicăeri,
Din toamna primăverilor de eri,
O veşted Vis te 'ntoarce mai curînd,
Doboară 'n mine viaţă, simţ şi gînd,
Şi potoleşte-mi sufletul flămînd...

Prin lumi de nouri vom călători ;
Văzduh mai nou din noi va înfiori...
La căpătâiul cerului o stea,
Inmugurită pentru noi va sta,

Din raze limpezi să ne facă drum
In lumea unde negurile ernii
Clădesc albastre mînăstiri de scrum,
In care luna toacă de veecernii...

...C'un crin la cîrmă, altul la catarg,
O luntre albă să ne ducă 'n larg...

In haina lor de ghiaţă cristalină
Să salte 'n aer albe baiadere...
Şi cerul să ne fie-o cupă plină
Cu picături albastre de tăcere...

De-asupra noastră vîntul îşi coboară
Din zări în zări aripa lui tăcută
— Şi-atunci nemărginirea se 'nfloară
Ca o enormă harfă nevăzută...

... Acum, – oglinzi adinci! mari ochi pustii,
De subt pleoapa sărilor tirzii,
Străpungeţi cu privire de cristal
Pe totdeauna visul meu astral!..

Străvechiul Vis, cărunt şi obosit,
La ţărmul vostru n'a mai poposit...
Şi 'n voi, adinci firide fără fund,
Pe veci statui de stafii se ascund...

Al. A. Philippide

Bolşevismul în faţa lumii

— Cărţi engleze despre revoluţia rusă —

Dintre ţările care se pasionează de problema rusă, Anglia pare cea mai asiduă. Nu e la mijloc numai reluarea traficului cu ţara lui Lenin, care se trîmbiţează de citeva zile, nici curiozitatea celui mai puţin curios dintre popoare.

Dar, cu perspicacitatea surdă a neamului ei abscons, Anglia ştie că războiul de eri a fost numai tunetul prevestitor. Mari spargeri de nori se anunţă. Norii roşii care se şi descarcă ai cerului rus, norii care se grămădesc ai Irlandei şi, din funduri de oceane, norii care vin cu toată posibilitatea violentă a 300 de milioane de suflete ale Indiei.

Această furtună ar fi hotărîtoare.

Până atunci încă zece războae nu vor face decît cel mult s'o grăbească. Mici schimburi de frontieră nu sint decit creţuri pe faţa unei ape: se duc şi vin. Cutremurul însă care mişcă ţărmii şi înfioară mai departe marea stă în dedesubturi de uscat.

Transformarea adevărată va sosi din adinc: ea e socială.

Anglia imperialistă, Anglia autocrată ştie aceasta. Ea pricepe că regimul reacţionar a produs războiul, acesta—republica sovietică, şi ea la rindu-i a grăbit republica irlandeză care va duce la cea—într'un fel—a Indiei şi a coloniilor. Aceştia sint vulcanii. Acolo clocoteşte lava umanităţii. Tot ce se petrece în afara lor e cel mult simptom şi repercusiune.

E prin urmare în revoluţia rusă ceva care nu lasă să doarmă.

Leul britanic se simte «deranjat» în siesta lui pe labe. Întâia oară continentul nu-l mai lasă indiferent, Canalul Minicii seacă şi Anglia încetează să fie o insulă.

Cine a făcut unirea aceasta neaşteptată? Desigur nu socialiştii engleji... Sînt atit de puţini! O mina de Scoţieni vioi subt conducerea destoinicului Mac Manus. Oricit e, prin urmare, de grăbit Lenin să vadă revoluţia engleză, el se va re-

semna să mai aștepte. Dar lovitura rusă, în afară de orice succes sau simple iluzii ale ei, are un fundamental punct cîștigat: ea a deschis problema socială. Până eri aceasta *era* numai; acum ea *merge.* Nimic n'o mai poate opri.

Și ea este aceia care unește intr'o singură aspirație și leagă cu un efort continuu fața Europei.

Depinde desigur de împrejurări particulare felul în care fiecare țară se va preface. In Anglia, de pildă, nu e nevoe chiar de un Trotzki; și e de crezut că un astfel de specimen nu se va produce niciodată subt cerul ei de brumă. Dar domnul de Valera există chiar. Primarul din Cork n'a murit. Și în verdea Erin, dela O'Connell și Davis până la Lalor și Griffith, înaintea acestora și după ei, există o întreagă descendență de înverșunați pe care închisorile Imperiului vor ajunge odată să nu-l mai încapă.

Momentul acesta va fi suficient.

Și e semnificativ, pentru ceiace încercăm să spunem, faptul că declararea republicei dela Dublin n'a fost atît de mult fapta Sinnfein-erilor și „naționaliștilor – deși i-a cuprins—cît a socialiștilor irlandeji. Vedem deci contingența cu continentul revoluționar, cu stepa rusă. Dacă mai adăogăm apoi că aceiași țară—America—jucîndu-se din inconștiență sau încredere în sine cu focul altora, nutrește chestiunea irlandeză, după cum începe să întindă aripi protectoare peste mizeria rusă,—vedem că toată problema stă în felul in care regimul capitalist, după-ce s'a zdruncinat singur printr'un războiu nerod, va ști și mai nerod, prin gelozii bancare ce se numesc naționale, să-și dea lovitura de grație.

Pentru Anglia deci reforma socială e inițial o prăbușire de imperiu. Lucrul cel mai simplu de pe lume. Căci el se petrece mai mult la suprafață decît in adîncime. E un apanaj al neamului acestuia lipsit de profunzime și nu mai puțin impunător și mare, să iasă totdeauna din încurcătură în modul cel mai expeditiv și practic...

Contrar de ceiace s'a petrecut cu neamul, atît de profund, slav. N'a existat in istoria prefacerilor moment prim de o complicație mai dureroasă.

Iată dar, pe firul căror preocupări și cu beneficiul căror constatări, se stabilește, credem, azi dela Anglia la Rusia atît interes și atîta afinitate. Rînd pe rînd, Snowden, Guest, Bertrand Russell, Wells, printre cei mai de samă in publicistica și cugetarea engleză, au vizitat Rusia sovietică și, ca într'un vast laboratoriu de experiență socială, au studiat la lumina faptelor, în echantilioane de izbîndă sau înfringere a masei, acest nou mod de a fi al omului.

Și în vreme ce Franța, cu spiritul cavaleresc și prompt, care face din neamul ei un superb copil nebun de frumusețǎ latină, a știut numai să trimeată într'acolo ofițeri și ajutoare pentru Polonia și Wranghel, și n'a auzit decît glasul lui Cachin și Frossart, exaltînd în sala Wagram, pentru arondismentul lui Waillant-Conturier, miracolul văzut la Moscova, —Anglia, mai îndelung scrutătoare și totdeauna plină de griji ascunse, e pe punctul să aibă o întreagă literatură a bolșevismului.

O vom străbate, pe cît ne stă în putință, și vom fi fericiți dacă, din confruntarea datelor și potrivirea păreriior, cum și din interpretarea și ducerea lor mai departe, vom putea scoate un termen proxim al faptului care se numește revoluția rusă.

Vom spune dela început, pentru ușurarea punctelor de vedere că, dintre scriitorii englezi numiți și la care trebue să adăogăm și pe germanul Karl Kautski care, in *Terorism and Communism* (trad. W. H. Kerridge), e aproape paralel în aprecieri cu Bertrand Russell (*The Practice and Theory of Bolshevism*),—singur Wells (*Russia in Sadhows* și *What i saw in Russia*)* rămîne mai fidel crezului rus. Ceilalți au fost mai mult îndepărtați de ceiace au constatat ca realitate practică. Despre Russel s'a spus chiar că «a plecat adept al Comunismului și s'a întors definitiv și puternic opozant al lui».

Ce au văzut oamenii aceștia în Rusia e in primul rînd un dezastru. Dezastru economic, pe punctul să devină social și moral. De acord asupra acestui punct, ei diferă numai în gradul în care izbutesc să ne dea pagini mai mișcătoare.

Mai întâiu orașele în Rusia actuală amenință să moară. Industria și comerțul sînt aproape nule. Fabricile, puține cîte au rămas, nu lucrează decît cel mult pentru nevoile războiului și lucrătorii nu știu cum să se refugieze la țară, ca să găsească de mîncare. Prohibiții severe au avut loc în acest sens; și atunci lucrătorul, reținut la oraș, trebue să muncească pe lîngă cele opt ore obligatorii, încă opt, ca să poată cîștiga banul atît de eftin al atît de scumpei întrețineri supra-raționale (căci cu rația s'ar stinge de foame).

Comerțul e de asemeni la minim. In Petersburg nu sînt mai mult de șase prăvălii; și tot ce a fost orașul acesta de exuberanță și cîștig, e o moartă încrucișare de străzi, cu case dărăpănate și singhere, cu prăvălii încremenite subt obloane trase și ferestre cîrpite cu lemn și hîrtie, cu magazine care au fost și nu vor mai fi. Londra, arată Wells, e un oraș mort Dumineca; Petersburg e un oraș mort de-apururi.

Se face comerț în natură și de contrabandă, piața de alimente fiind ilegală. Dar specula aspru pedepsită sperie pofta de cîștig. Se găsesc totuși unghere semi-ascunse unde se pot cumpăra lucruri cu de 50 de ori prețul oficial. Un ou e atunci 300 ruble; un măr tot atîta; iar o livră de unt exact cît cîștigă un lucrător pe lună.

* *Russia în negură și Ce am văzut în Russia.*

Contrabanda dela sat la oraş, cu toate încăerările din tren între ţărani şi poliţişti, se mai face scăpată, căci altfel «mujicii» n'ar mai vinde şi oraşele ar muri literalmente de foame.

Şi aşa totuşi lucrul se întîmplă, lent. Căci raţia de hrană, care constitue esenţialul, e insuficientă. Pe străzi nu vezi o figură sănătoasă. Iar lucrătorul alergînd dela munca lui, noaptea sau în zori, pe uliţele reci şi pustii, după o cofă cu apă, un surtuc sau un lemn, sau încărcat cu lucruri pe care să le dea în schimbul altora—cea mai curentă figură a Rusiei actuale e un om doborît de foame cu legătura la spinare—e o fantomă dureroasă.

Populaţia Petersburgului a scăzut de la 1.200.000 la 700.000. Mortalitatea a crescut cu 60 la mie, iar natalitatea cu 15.

Moscova e singurul oraş care stă puţin mai bine decît fosta cetate a Ţarului. Ne închipuim ce sînt celelalte oraşe.

Nu Rusia urbană se duce. Cu tutun şi chibrituri—singurele articole miraculos prospere—nu se poate hrăni nimeni.

Rusia rurală însă, înfloreşte. Ţăranul e proprietar; el e chiabur.

Şi numai rechiziţiile îl mai fac anti-revoluţionar. In fond el e acelaşi de pe vremea Ţarului. Profund ignorant, indolent şi materialist, nu ştie de blocadă, de care nici n'a auzit, şi întoarce spatele oricărui crez social. Superstiţios, biserica îl ocupă şi nu-l înalţă, iar cită vreme îşi are bucata de pămînt, singura lui religie e huzurul, singura politică: indiferenţa.

Şi totuşi nimeni n'a făcut mai mult pen'ru dînsul ca revoluţia, după cum nimeni subt regimul acesta al proletariatului nu e mai nenorocit ca lucrătorul.

Dacă aceasta e starea materială a Rusiei sovietice, care e starea ei mora'ă? S'a promis lucrătorului un vis de confort şi sănătate fizică. I se dă cel puţin plămînul moral, libertatea?

In Rusia principiilor generoase nu se poate respira, mişca, vorbi. Spionajul oficial—această veche industrie de stat rusă—întrece proporţiile şi rigorile ţariste. In fiecare prietin poţi găsi un trădător. Orice reuniune, vizită, cunoştinţă se evită, căci persoana cu care te afli azi, mîne poate fi închisă şi cu ea toţi cu care a venit în contact.

Mersul pe căile ferate—nu mai vorbim în ce stare—e, cu învoire excepţională, greu de obţinut subt sever control şi mai greu de eludat.

Nu se poate scrie, nu se poate vorbi în lume, căci toate oficinele vieţii publice, dela presă pânăla teatre şi sălile de întruniri, sînt în mîinile şi subt cheia sovietului.

A fost un paradox că la ultimele, nu ştim care alegeri, menşevicii au obţinut cîteva locuri.

Şi astfel o minoritate de 600.000 — atîta e tot Partidul Comunist — ţine subt căluş o populaţie de 120 milioane de oameni.

E drept, e un autocratism cinstit, o dictatură probă, a cărei ordine şi morală ajung perfecte. In Rusia actuală nu există prostituţie, abuzul se ignoră. Iar bacşişul care în Europa capitalistă e pe punctul să treacă în Constituţie (In Romînia legiferarea lui a şi început ?!), acolo e o reminiscenţă poetică.

Şefii bolşevici dela Lenin la Krassin, dela Trotzki şi Lunaciarski la M-me Lilna, Zorin şi Zenoviev, sînt de o sobrietate spartană. Gorki, figura biblică a apostolatului rus, a fost găsit de viz'tatori în mizerie şi boală. Iar credinţa în filosemitismul revoluţiei ruse e o superstiţie. Nu numai că fruntaşii bolşevici sînt cei mai mulţi Ruşi, dar chiar la cei Evrei cu adevărat, preocuparea e pur socială. Caracteristic e faptul notat de Wells că Revoluţia rusă a suprimat învăţămîntul ebraicei, ca o limbă reacţionară, iar închisorile lui Trotzki numără o spuză de leaderi zionişti.

Acestea totuşi nu înlătură un viciu. Acela ca, odată cu puterea, toate beneficiile vieţii publice şi private — cîte au mai rămas — toate mijloacele de confort şi vrere, să fie pompate de organele din jurul acestora, de minoritatea care manevrează. Anonimă şi incoloră, apărută mai mult în marginea ideii, trăind totuşi în plin centru de realizare aici, ce ar putea deveni mîne această clasă de nu o nouă oligarhie? Dictatura proletară întrece depe acum toate temerile.

Dar poate e numai un viciu de formă, ideia în faza ei retorică, şi atunci: o Economie a puterii, Mecanică a doctrinei, Disciplină a propagandei.

Bertrand Russell ar răspunde că e ceva mai mult decît atîta.

Oricum ar fi, e un colţ de viaţă omenească unde nici acestea n'au ce căuta, unde sufletul îşi capătă deplina lui afirmare, libertatea—întreaga ei consistenţă. Ştiinţa şi Literatura, Arta şi Educaţia! Ce a făcut bolşevismul din aceste instituţii de mîndrie a omului?

Scriitorii englezi ne dau multe date, nu se poate mai interesante, deşi uneori divergente asupra acestui capitol.

Un lucru supune la admiraţie în atitudinea bolşevismului faţă de cultură şi idee: deşi „comunismul marxist a fost totdeauna o teorie a revoluţiei, o teorie nu numai lipsită de idei creatoare şi constructive, dar chiar ostilă lor... comunismul rus, pus deodată faţă în faţă cu o mulţime de probleme ale ideii, ca aceia a susţinerii vieţii ştiinţifice, a gîndirii şi discuţiei, a promovării creaţiei artistice, etc." a ştiut să se comporte cu o înălţime de suflet cu atît mai impunătoare cu cît ea nu gă-

sește niciun reazem și parecă niciun îndemn în sfînta carte a Coranului socialist.

Ca să începem cu știința, în Petersburg, în vechiul palat ruginit de vremi al Arhiducesei Maria Pavlovna, guvernămîntul bolșevic a instituit o Casă a Științii, unde sistemul rației se aplică, in toată bunăvoința posibilă, la 4000 de savanți, împreună cu ajutoarele lor 10,000. Nu numai hrană, îmbrăcăminte și încălțaminte, dar li se dă până și rasul și baia zilnică, după cum li se pun la dispoziție dormitoare și sanatorii pentru caz de boală, oboseală și bătrînețe. Aici, apune Oldenburg, marele orientalist, tînjește geologul Karpinski, laureatul premiului Nobel, Pavlov își continuă senzaționalele descoperiri în lumea animalelor, Radiov, Bielposki n'au cu ce lucra și, ceva mai fericit, găsește un mijloc de cură a tuberculozei, chiar pentru cazuri avansate, marele Manuchim.

Toți oamenii aceștia, cu toată solicitudinea guvernului rus, supuși rației, cași confratele lor dela Viena, Margules, care s'a și dus, mor literalmente de foame.

Wells i-a vizitat cu emoție. De un stoicism care face din ei figuri de înălțime romană, ei nu se plîng „că n'au pîne, ci fiindcă n'au cunoștințe". Tăiați de restul lumii științifice, fără o carte, fără o revistă, în laboratoare neîncălzite, lipsiți de material și de elementara hîrtie de scris, oamenii aceștia arată niște capete de alienați într'un ospiciu al izolării, fețe estompate de asceți aiuriți subt tortura de carceră a celei mai cumplite inchiziții.

Nu e geniul lor o erezie ? Și blocada — ce altceva de nu sinistra inspirație a unui Torquemada ?

Subt supliciul acesta de inaniție al eului, Rusia lui Metchnicov, Rusia științifică, se duce. Wells a adus la Londra extrase din lucrările dela Petrograd. Se salvează vasele mari în bărci de... siguranță.

Se petrece cu Arta același lucru. In Casa de Literatură și Artă marele compozitor Glazunov n'are hîrtie de note.

Prin Secretariatul Societății Regale din Londra se fac liste de suscripție și se va trimite material, cărți și reviste pe deasupra poliției apelor. Prin zidul aspru al blocadei va tremura lumină.

Dar mai e un lucru care ne scapă. In Rusia foametei și a mizeriei, in aceiași Casă de Literatură și Artă, sute de oameni lucrează la o *Enciclopedie Rusă a Literaturii Lumii*, care va da Rusiei actuale „o cunoștință a lumii cum nu posedă vreun popor". Primele cărți au și apărut. Ele se împart aproape pe nimic populației. „In aceiași vreme", spune Wells care le-a văzut, „în Anglia și America producția de literatură cu prețuri populare a încetat — din lipsă de hîrtie".

Ce se produce însă ca artă propriu zisă; care e creația artistică a Rusiei comuniste? Problema aici își capătă valoarea ei acută. Căci solicitudine pentru ea, denotă cel mult

bună intenție și arta nu se mulțumește cu atîta. Odată cu savanții și artiștii, nu moare oare însuși geniul creator al neamului lui Pușkin și Baratynski ? Bertrand Russel se arată foarte îngrijorat.

Nu atît în nivelarea socială a Rusului comunist, nici în strangularea, pentru moment cel puțin, a libertăților, dar mai ales în opera de căpetenie țintită de Soviet : industrializarea omului, pentru a face din el un animal producător, vede dînsul nefasta atmosferă creată de bolșevism operei artistice.

Mai întîiu arta bolșevică rupe cu principiul „artă pentru artă" și prin aceasta cu tot trecutul literar și artistic dăinuitor și în timp și aflător în mijlocul nostru prin taina principiului însuși.

Vă puteți închipui un Hamlet în fața unui public de lucrători ? Ce punte dela el la fapta murdară a capului încoronat ? La ce se poate reduce pentru un om care ese din mecanismul unui volant, de subt atotputernicia unei roate, semnificația morală a tragicei abulii, profundul destin al nenorocitului fiu, de nu la pedeapsa fatală a unor burghezi în purpură și viciu.

Și încă exemplul e generos. Dar luați teatrul lui Molière, Augier pedeaîntregul, Porto-Riche, François de Curel. Toată comedia care e burgheză, toată tragedia care e a exemplarelor de lux. In toată lumea aceasta lucrătorul n'are acces, căci el a dărîmat-o. Nu te poți apropia de ființe pe care le declari inexistente.

Tot așa se întîmplă cu romanul, poezia, artele plastice.

Și în locul clasicismului, romantismului, parnasianismului, simbolismului, în vastul vid pe care îl sparge îndărătul vremilor — ce va pune lucrătorul artist, industrializatul creator ?

Să împrumutăm ochii lui Russell ca să asistăm la două spectacole comuniste.

Unul înfățișează pe veșnicul tînăr lucrător în conflict cu familia pentru ideile lui înaintate, fatal cucerind fata burgheză bogată pe care o tîrăște și o convinge.

Celalalt, mai nou și mai „poignant", e *Comuna Lumii*, apologia revoluției franceze (I-iul act) și ruse (II-lea act), reprezentată la Congresul celei de a 3-a Internaționale din Petrograd.

Pe nesfîrșita esplanadă a unui Palat monumental (Bursa din Petrograd) cu trei aripi mari în colonade, cu trepte și terase a căror perspectivă o continuă apa de care e legat cu o punte, cincizeci de mii de capete înghesuite țintesc o largă scenă spre care soarele scapătă cu o lumină ruginie.

Doi stîlpi roșii o mărginesc și, în umbra care se așează, colonadele capătă o viață de decor, iar platforma începe să se mișe în surdina apusului și a unei muzici de balet. O somptuoasă curte regală, într'o euritmie de trene și evantae,

de epoleţi şi de peruci, dansează gavote de basm capitalist. Jos, pe un alt plan, şi parecă din funduri mai adinci ca o sugestie de Infern, o masă de feţe nelămurite şi întunecate se agită. E ca un val uriaş de umbră din care es şi pedeasupra căruia trec braţe care sînt goale, ciocane care se ridică, lame care sclipesc.

In anonimatul negru al durerii, euritmia frămîntată a muncii.

Dar un steag se agită, o tribună se inalţă, un orator se ridică şi cade,—baricade, arme; platforma de sus, cu întreaga ei curte de catifea şi de fireturi, dispare; bombe, foc, încăerare; pe un părete o hîrtie apare; e primul manifest comunist, manifestul francez.

Şi în fumăraia care se limpezeşte, la lumina jarului, mame în doliu pe lingă târgi apar şi încet, într'un tîrziu, printre colonadele ce capătă un luciu fantastic, trece liniştea Marşului funebru al lui Chopin.

E frumos, e un spectacol. Lui Russell îi aduce aminte de Misterele Evului Mediu. Nouă ne-a sugerat parecă măreţia de perspectivă a teatrului din Pergam. E dealtfel a doua oară în lume cînd se poate azista la un teatru îmbrăţişetor de 50.000 de oameni.

Da, e un spectacol. Dar numai atita.

...La Viena, după succesul nebun al lui „Figaro", Beethoven bătea pe umeri pe Rossini, felicitîndu-l: „da, da, fă Bărbieri, fă Bărbieri; dar nimic decît Bărbieri!...".

De ce anecdota ne vine în minte gîndind la spectacolul comunist?...

Ne întoarcem în orice caz la arta Piramidelor. Arta bolşevică pare să nu poată fi pentru multă vreme decît simbolică. Hegel ar jubila văzînd-o. Căci, expresie a primitivităţ-omului, i-ar ilustra teoria.

Acelaşi lucru se poate spune, în mod echivalent, şi despre şcoală şi educaţie.

S'au înfiinţat „leagăne", case la ţară şi palate la oraş, pentru copii, unde se aplică în esenţă sistemul Montessori şi unde copiii îşi cultivă petecul de grădină, modelează, cîntă, fac teatru şi dansează euritmic în picioarele goale pe podele călcate odată de paşi nobiliari. Vizitatorii noştri au văzut o „Casă de recepţie şi distribuţie în Petrograd", impecabilă ca organizare ştiinţifică. Copiii arătau minunat, sălile erau aerate şi curate.

O reprezentaţie şcolară în Moscova, cu dansuri de balet şi cu interpretarea faimosului „Tang in der Halle des Bergkönigs" al lui Grieg, după metoda Dalcroze, dar cu o coloare şi căldură pur rusească şi depăşind matematic preciziunea şcoalei acesteia, a uimit.

(...Shaw a mai asistat la o şcoală unde toţi elevii îi ştiau opera pe dinafară, făcîndu-l să se creadă un colos pe lingă Chaucer şi Shakespeare. Era vai, numai farsa unui prietin al său, criticul Jukowski, care făcuse punerea în scenă! In altă parte, elevii habar n'aveau de dînsul, ceiace l-a făcut pe autorul „Omului invizibil" să deducă imediat „că aceia e o şcoală perfect normală").

— Până acum toate merg bine. Cum rămîne însă cu învăţătura?

Ştiinţa e neglijată cu desăvîrşire. Copiilor nu li se dă decît dogma bolşevică şi, crescuţi în ea, ajung repede să nesocotească orice alt adevăr de pe lume. Ceva mai mult: încercuiţi propagandei, ei sînt sustraşi familiei. Cu toate că mamele au acces în aceste Case şi Şcoli, ne închipuim că adevărata familie a acestor vlăstare dănţuitoare e materialmente statul, comuna. Platon e tradus — prea tîrziu — cu vrerea lui Lenin şi Trotzki. Iniţiativa e complect neglijată. „Se ignoră că sistemul Montessori, făcut dealtfel pentru un stadiu de dezvoltare industrială înaintat, are în vedere tot atît de mult prepararea pentru ocupaţiile libere caşi pentru viaţa profesională", şi conexiunea strînsă a literei buchisite cu industria leagă minţile şi face din această şcolărime o lume de adulţi stîngaci şi fanatici.

Am văzut în toate manifestările şi... nemanifestările ei, viaţa şi omul subt regimul bolşevic. Negreşit, părţile bune, de admirabilă ingeniozitate şi îndrăzneală, de extremă bunăvoinţă şi devotată înţelegere se datoresc exclusiv noului regim. Căci Rusia, cum vom mai aminti, a căzut în braţele lui Trotzki şi Lenin complect zdrobită.

Tot aşa se poate spune şi de părţile rele? Problema se complică. Şi deaceia aici, şi vederile scriitorilor noştri, mai mult ca oricînd, se separă.

Cei dintâiu, în frunte cu Russell şi Kautski, punînd destulă vină pe Aliaţi şi pe blocadă, nu se sfiesc să afirme, cum va fi şi respirat din cele spuse până acum, că mare parte de răspundere cade asupra regimului capitalist.

Mai întâiu de toate, orice revoluţie socialistă trebue să conteze pe inimiciţia forţei capitaliste. Credeau bolşevicii în realizarea dogmei lor, fără opoziţia regimului vechiu, fără boicot şi blocadă?

Dacă nu, avut-au în vedere toate acestea? Nu. Orbi au declarat războiu şi ură capitalismului mai înainte să l se desubjuge. Bazaţi pe concepţia materialistă a istoriei, „ea însăşi ştiinţificeşte falşă — căci nu e numai principiul economic, al achiziţiei, care dirige lumea, ci şi cel religios, naţional, al iubirii, atîtea elemente, abstracte, dar care nu pot fi trecute cu vederea". Bolşevicii s'au izolat de viaţa umanităţii, cu atît

mai mult cu cît chiar din unilaterala lor concepție și-au făcut o doctrină de fanatism și ură, de ignorare și destrucție.

Acest fanatism, dupăce l-a rupt de lume și de istorie, se îndreaptă asupra lor înși-le, și dela școală până la artă, dela viața publică până la cinstata libertate, desfigurînd toate, denaturează sistemul.

Fără să se poată nimic imputa căpeteniilor—Lenin convinge, iar Trotzki exaltă (Russell îl găsește chiar «frumos cu aparență de om irezistibil femeii» !)—bolșevismul, dupăce s'a circumscris mizeriei, se consolidează în despotism și astfel, ca printr'o diabolică sugestie, de mult, ce s'a depărtat—ajunge acolo de unde a plecat. Reacțiunea ignorată se răzbună făcîndu-se cunoscută și, înlăturată, devine necesară.

Nu, bolșevismul s'a grăbit, spune Russell. Reforma umanității e numai o reformă de pace. Războinică, după cum au vroit-o oamenii dela Moscova, ea ar fi posibilă numai—și cine știe cînd—în America. Perfect industrială, ea e singura țară ce s'ar putea mărgini economicește oricînd în propriile-i fruntarii.

Rusia însă, vastă cum e și vidă, putea cel mult să rabde.

E de altfel singura ei virtute acuma, unica industrie—a rasei—ce o susține. Cît despre ideia lui Lenin de a o industrializa curînd, prin electrificarea muncii la țară cași la oraș, bolșevizînd agricultura și reîntremînd orașele, e pentru Rusia actuală, fără apă și drumuri, fără metal și pîne, o utopie care a făcut pe Wells să-l numească «visătorul dela Kremlin».

A fost o nesăbuință din partea celei mai puțin industriale dintre marile puteri să declare tocmai ea războiu capitalismului. Lucrătorul rus—tocmai la antipodul pretenției bolșevice—e cel mai puțin în stare să creeze o industrie. Iar Rusia e așa de mult trîntită la pămînt, că numai capitalismul o poate ridica. Aceasta frizează falimentul.

Revoluția care va veni, e momentul să o amintim, cum America e cea din urmă să se miște, va fi aceia precedată de un «industrial self-government» al țării și muncitorimii care o va face. Conducerea de sine a lucrătorului, emanciparea lui înceată prin capacitate și resurse, nu prin forțe și mizerie. Pomparea lenă a tuturor organelor de producție și susținere; apoi, la un moment dat, un gest, o debarasare: aruncarea de pe umăr a unui parazit, patronul.

După revoluția care a fost, iată revoluția care va fi.

E utopia lui Russell, în orice caz mai apropiată decît cea dela Kremlin.

Wells de cealaltă parte e mai clement cu bolșevismul.

Nu există un viciu de fond, fiindcă nu exista un fond în revoluția rusă. Marx e o barbă somptuoasă fluturînd peste asuprirea lumii un vînt de libertate. Cartea lui e nulă, și

marxiștii n'au cetit pe Marx. Bolșevismul rusesc ar fi avut loc cu totul și fără dînsul. Căci dogma revoluției e religia durerii și a nădejdei, o religie a tinerilor ce se simt desmoșteniți. Wells și-aduce aminte că era bolșevic, cu mult înainte de a ceti pe Marx, la 14 ani, pecînd făcea pachete în prăvălioara care îi robea visurile și-l îneca personalitatea.

Dacă era după această Religie, revoluția rusă putea să aștepte. Dar a venit războiul, pumnul brutal al capitalismului. Și în țara cea mai reacționară, acest războiu a fost cea mai curată parodie. Țarul omnipotent pierde luptele, pierde controlul țării și al armatei sale. Deruta aduce pe Kerenski. Nehotărîrea acestuia, chaos. Mai mult de 100 milioane ființe nu știu pe ce lume se găsesc.

Au fost alături de aceștia însă vre-o cîteva sute de mii, legați printr'un crez, cu o conștiință și un curaj. Aceștia au cucerit milioanele. Au pus ordine în locul debandadei, un regim sever de rații în locul desfrîului și al abuzului, au curățit străzile de tîlhari și au împușcat pe răzvrătiți și pe speculatori, încît au ridicat — fie chiar pe picioroange — o Rusie care-și dădea sufletul.

Dar poate vreți ceva mai mult.

Din fărîmiturile de oameni, în zdrențe și în arme, ce se scurgeau dealungul rîurilor spre fumul unui cămin îndoelnic, Trotzki a strîns cete și a refăcut armata. Și ceiace n'a putut cîștiga țarul, el a cîștigat: o victorie.

Cine pretinde că aceasta e o revoluție, se joacă de-a cuvîntul.

Cine ia termenul acesta ca un cnut cu care să izbească fapta unor oameni cumsecade, e un rău. Seminția aceia de indivizi ce se numesc Denikin, Kolceag, Wranghel e o șleahtă de aventurieri cînd nu de chiar «briganzi».

Rusia a avut bolșevism, fiindcă trebuia salvată.

Și această generoasă concluzie se întîlnește cu a celorlalți: Rusia veche nu mai putea dura și oricare alta e binevenită, pentrucă, în cazul strict al Rusiei, și ca un avertisment numai la situația europeană, toți scriitorii să fie de acord că o revoluție stîngace prețuește cu defectele ei în orice caz mai mult decît un capitalism impecabil cu toate beneficiile sale.

Care e atunci politica problemei?

Europa trebue să intervie. Rusia salvată. Blocada nu mai poate dura. Politica apuseană e o inconștiență. Căci nu numai că zugrumi 600000 de oameni cu nimic mai răi decît alții, că suprimi un popor și ruinezi o țară. Dar la spatele Rusiei e Asia toată. Deja religia bolșevică e, în ura ei, asiatică și combatismul ei o face soră cu mahomedanismul. Marele congres dela Baku, în ciuda ironiei lui Wells, a întrunit vre-o șase culori de neamuri. Aceasta trebue să fie o lecție.

Căci Turkestanul, Persia, Indiile sînt aproape. Păretele de Est al Europei dărîmat, ceiace a fost Rusia se scurge în Asia, pentruca Asia să vie în Europa.

Aceasta în afară de dezastrul economic şi sufletesc ce ar rezulta pentru Europa din renunţarea la 120 de milioane de suflete şi braţe, la aproape jumătate din întinderea ei de avuţie şi producţie.

Se pare că Europa înţelege însfîrşit. Anglia, cea dintăiu, se îndreaptă pe această cale. Iar prezenţa pe vremea lui Wells în Rusia a marelui bancher american Vanderlip, cu scrisori dela Harding, nu va rămîne un fapt izolat.

E bine şi drept ca aceasta să vină dela ţările cele mai capitaliste.

Căci faptul rus e o uriaşă ricoşă. E frumos că vine dela fecundul neam, de excese mari şi vaste fantezii. Dar ar fi un abuz să se creadă că el l-a produs. El i-a dat numai forma, caşi el, paradoxală şi haotică.

In fond, bolşevismul s'a născut la propriul sîn al capitalismului. L-a făcut, trebue să-l crească. Politica lepădării copiilor de regi bastarzi n'a fost niciodată confortabilă. O literatură a lumii, începînd cu fiul Tebei, şi mai in sus, ne-o povesteşte.

Şi Oedip, monstruos, cu picioarele umflate, e Slavul părăsit şi care revine.

Dragoş Protopopescu

Cronica Artistică

Theodorescu-Sion; — Tonitza; — Ştefan Dumitrescu; — D-ra Nina Arbore.

5 Februarie

Orice publicist are măcar un cetitor asiduu: pe sine însuşi.

Abia eşită de subt tipar fascicola care îi poartă versurile, sau proza, publicistul nostru găseşte dintr'o dată „pagina sa", şi ochiu-i prevenit soarbe din cîteva priviri rîndurile negre.

Este o teribilă clipă telepatică pentru culegătorul tipograf. Căci cea mai neînsemnată greşală de imprimare se transformă instantaneu în imprecaţiuni, a căror violenţă ineficace s'ar putea asemui cel mult trăsnetelor care lovesc în pustiu.

Dacă însă greşala—oribila greşală care sluţeşte gîndul—lipseşte, o! atunci fericitul publicist ţine în mînă „cel mai bun număr" al revistei cu pricina. Şi aceasta îl îndeamnă, fireşte, să recetească ceiace face pentru dînsul interesul şi calitatea revistei, să recetească azi, să recetească mîni, şi vai, cu o cumplită statornicie, oricînd fascicula fatală îi cade subt ochi.

In ce mă priveşte, îndrăznesc să afirm că nu iubesc ostenelile zădarnice. Publicist, prin neîndurata hotărîre a ursitelor, dar publicist dezamăgit, nu voiu căta să conving pe cetitorii „Vieţii Romîneşti" că cele mai interesante numere ale acestei bătrîne reviste sînt acele care cuprind şi proza mea. Este o convingere care nu se capătă (v. clasicii) decît recetind de şapte ori acelaşi lucru; ori, pentru propria mea proză, aceasta nu mi se întîmplă decît mie. Şi de aceia pot mărturisi oribila infirmitate:—ei da, am recetit!

Am recetit cronicile mele, unele mai nouă şi altele mai vechi, le-am recetit (aşi zice din întîmplare, dacă m'ar crede cineva) acum în urmă, după o călătorie în Italia, şi faţă de calitatea picturii moderne pe care critica italiană o acceptă cu seninătate, mi-am zis că în Romînia... criticii... sînt o idee prea pretenţioşi. Asta nu trebue să însemne că s'ar putea găsi un om sănătos, cu oarecare cunoştinţi şi oricît de multă indulgenţă, care să afirme că d. Moïda face pictură bună, sau că d. Costin Petrescu face pictură pur şi simplu —dar cu mai puţină exigenţă, s'ar putea aprecia mai blajin, după criterii bune nu numai pentru orient, artişti cu puternice însuşiri care străbat o eclipsă trecătoare. Căci aşa cum este, cu salturile şi cu uşurinţele ei, pictura tînără romînească, prin comparaţie (o mărturisim cu cea mai deplină bucurie), ne face cinste.

Expozițiile de care mă ocup mai jos sînt totuși dintre acelea care n'au nevoe de nici-un fel de blîndeță spre a merita acest certificat.

*

Mai întâiu *Teodorescu-Sion*, unul dintre seniorii picturii tinere.

Și anul acesta, admiratorii lui Sion vor găsi într'însul același solid tehnician, același cercetător conștiincios, același riguros colorit. Lucrările pe care le prezintă publicului, în sala Exarcu dela Ateneu, vădesc cu prisosință că „măestria" sa este în continuu progres. Din cea mai mare parte a pînzelor expuse, se desprinde același aer de siguranță în atacarea subiectului, de putere în tratarea lui, de grijă în desăvîrșire... Sion este astăzi un artist complect, stăpîn pe toate mijloacele sale, și pe care nu mai îndrăznesc să-i conteste nici chiar apologiștii cartolinei ilustrate... Evoluția atît de repede care l-a adus dela excentricitățile atît de colorate de acum șase-șapte ani la arta sobră și viguroasă de astăzi, este cu totul remarcabilă.

Iser, admirabil temperament de o amploare fără păreche în arta romînească, s'a ridicat dela caricatură la pictură pe o cale pe care am notat-o cîndva (*Viața Romînească*, 1920, n. 1), descoperind *culoarea* abia tîrziu... Sion, dimpotrivă, a plecat dela culoare, dela culoare pur și simplu, dela culoarea în ea însăși, în care s'a bălăcit ca un copil de sălbatec, împroșcînd ani dearîndul pereții expozițiilor cu toate irizațiile curcubeului.

In această pătimașă orgie de culoare, al cărei caracter de necesitate nu se putea înțelege prea ușor dela început, Sion a luat conștiință de sine. Și s'a deșteptat... Vedeniile policrome s'au tepit încetul cu încetul, și din amintirea lor a rămas artistului depiin cel mult o strălucire de culoare—în gama civilizată de data aceasta și o mobilitate de paletă, care pot duce și la unele jonglerii (de care Sion va ști să se ferească tot mai mult), dar și la realizări de o rară intensitate conținută.

Voiu mărturisi totuși că expoziția din anul acesta mi se pare lipsită de unitatea celeia din primăvara trecută. Este o preocupare întru cîtva ciudată, pe care mă grăbesc s'o explic.

O expoziție—cînd cel care expune se chiamă Iser, Sion, Ressu, Palady—nu poate fi numai o întîmplătoare împărechere de lucrări, fie și de aceiași calitate, dar de tonalitate și semnificație divergente. Expoziția unui artist întreg va fi în primul rînd un ansamblu, care impresionează prin totalitatea și prin armonia sa generală. Alături de estetica fiecărei lucrări expuse—singura care pare a preocupa de data aceasta pe Sion—este estetica întregului. Cași cetitorul care vrea să găsească o legătură de unitate în cartea ce parcurge, tot așa privitorul poate cere să i se dee în pictură altceva decît numere izolate. Interesul său va merge desigur și la opere de virtuos, dar deasupra acestora stă întotdeauna opera de ansamblu care singură poate vădi continuitatea unui efort și sensul unei evoluții...

In acest înțeles, și fără a scădea întru nimic valoarea tehnică a lucrărilor expuse, voiu spune că expoziție din anul acesta a lui Sion dezorientează. Sînt într'însa, alături de obișnuitul balast — lucruri „bune pentru vînzare"—pînze excelente care ar putea figura cu cinste în orice expoziție franceză (unele naturi moarte, depildă, peisajul din București în gris și verde, efectul de lună minus luna, și multe altele);—dar în ochiul privitorului efectul acestor lucrări nu se adaogă și nu sporește: ele stau una lîngă alta, de cele mai multe ori fără prietinie, fără legătură; pentrucă nici-o mare preocupare de ansamblu n'a stăpînit anul acesta pe Sion; pentrucă așezat în fața unor subiecte întîmplătoare, le-a sintetizat cu toată măestria, fără să le fi putut da totuși acea întipărire unitară care răsare ca o efloresceță în epocile de intensă creație sufletească.

Afară de aceasta: priviți expoziția de acum, în înfățișarea sa generală, vioae și totuși aproape clasică; amintiți-vă expoziția strălucitoare de anul trecut, stăpînită evident de preocuparea tonalității simfonice în acordurile de culori; și amintiți-vă iarăși expoziția din salonul Arta, de acum doi ani, fiică a războiului, cu fața posomorîtă și sumbră, cu gîndurile întunecate... Ce deosebire dela un fel de a face la altul,—și ce deosebire vroită. In toate întrupările, Sion este același și caută totuși să pară altul. Diviziunea arbitrară care înscrie o manieră între expoziția unui an și expoziția anului următor implică totuși ceva mașinal care aduce aminte de experiențele transformiștilor... Și aceasta mi se pare osteneală zădarnică. Sion (pe care sînt nevoit să-l apăr împotriva sa însuși) nu este dintre aceia care au nevoe de salturi brutale spre a se înoi, sau măcar spre a distra. Noutatea, pentru un artist ca dînsul, nu poate sta în luciul divers al unei suprafețe, ci în adîncimea și temeinicia științei sale de *a face*. Și în privința aceasta, peste jocul aparențelor, evoluția de sensibilitate și de tehnică a lui Sion este atît de impunătoare că nu văd noutate mai trainică decît progresul fiecărui an.

Și totuși ar mai fi de făcut o ușoară rezervă de ordin general. O rezervă pe care mi-o impune pentru a nu știu cîtea oară abundența expozițiilor și fertilitatea silită a expozanților... Pictorii noștri sînt stăpîniți de o necesitate și de o prejudecată; necesitatea de a vinde (perfect explicabilă),—și prejudecata, numai pe jumătate absurdă, că celace impresionează publicul este mai ales cantitatea. In puterea acestei prejudecăți, și a necesității complimentare, pictorii noștri vor căta să expue cît mai *mult*. Nu este expoziție, *anuală* notați bine, care să nu vie cu peste, sau aproape o sută de lucrări. Scoțînd luna expoziției, cea dinainte de pregătire, cele două de meritată odihnă după aceia, și cele patru sau cinci de așteptare a inspirației, rămîn cam 90—100 zile într'un an pentru o sută de pînze, toate bune de expus.

De-aș fi pictor (cum ar putea zice opereta), mi-aș îngădui originalitatea să expun 20 de pînze (ce frumoasă expoziție de 20 de pînze ar fi făcut Sion!); le-aș vinde bine, desigur, căci cantitatea este nu numai dușmana calității, dar și a prețului; iar numele meu —bagatelă care contează și în pictură—n'ar păgubi nici el nimic și mi-ar ajuta să desfac, fără prea mare greutate, în afară de expoziție, toată producția „bună pentru vînzare".

De-aș fi pictor...

*

Pictor este d. *Ștefan Dumitrescu*.

Nu vrem să-i imputăm de data aceasta o fecunditate, care trebue să fie națională, pentrucă recenta expoziție îl impune definitiv în stima publicului cunoscător.

Ștefan Dumitrescu n'a intrat în pictură trîntind ușile, ca atîția alții. Deși ar fi putut s'o facă—nu era nici mai urît, nici mai pu-

ținței—a vrut să intre nebăgat în samă; și odată intrat, s'a așezat cuviincios într'un colț, a privit cu grijă la dreapta și la stînga, și-a ales un loc pe care s'a pus să lucreze încetișor, un loc spre care se îndreaptă astăzi tot mai atente privirile cercetătorilor. Căci pe locul său, Ștefan Dumitrescu a lucrat nu numai încetișor, dar temeinic, cu chibzuială, cu vădită pricepere a meseriei. An de an căsuța sa a sporit, și acum arată a casă de oriunde o privești. Lipsit de spontaneitate și strălucire, Ștefan Dumitrescu este dintre puținii noștri pictori care construesc și care construesc conștient. Aproape totdeauna, compozițiile sale—și este compoziție, în acest înțeles, orice lucrare picturală—compozițiile sale se explică, se țin, prin distribuirea subiectului, prin osatura de bază, prin culoarea care îi îmbracă, prin atmosferă... Nimic nu apare capricios sau întîmplător în lucrările sale; ceiace făcea acum trei ani face și acum, dar cu mult mai bine, cu mult mai sigur.

Această stăruitoare continuitate, prea rară la noi spre a nu fi ținută în samă, are bineînțeles partea sa de neajunsuri. Pictură sau muzică, sculptură sau poezie, arta rămîne un joc. Ritmică și totuși diafană, ea trebue să pară o fantezie a neprevăzutului. Este o margine de unde trainicul se cheamă greoiu, și subt care grația nu coboară niciodată darul brațelor ei albe. Să nu se supere d. Dumitrescu că voiu aminti numele lui Michel Angelo. A fost cel mai masiv dintre pictori. Și totuși, Judecata lui din Urmă rămîne un vis, iar Libica vînjoasă ca un atlet e mai aeriană decît Venus. Este o pildă care ar putea fi meditată.

Țăranii lui Ștefan Dumitrescu amintesc mai degrabă războinicii lui Leroux. Aceiași fatalitate care îi apasă în pămînt, același schematism care reduce făptura lor la trăsături elementare... Dela seninul artificial al idilelor lui Grigorescu, cădem în negura aceasta tot atît de convențională... Cu cît prefer țăranii lui Iser, cînd aspri cînd dureroși, dar întotdeauna adevărați și mișcători...

Ași mai avea să imput ceva lui Ștefan Dumitrescu: greșita interpretare pe care o dă unui principiu tălmăcit de Rodin. Acesta a putut spune prea bine că mișcarea, în plastică, se exprimă prin reunirea unor momente succesive; dar *Saint Jean Baptiste* și *L'homme qui marche* merg într'adevăr, pe cînd „Minerii" par cel mult niște paralitici înfipți în pămînt. Deosebirea vine de acolo că Rodin știe nu numai să strice jucăria minunată a omului în mișcare, dar să și pue la loc;—d. Dumitrescu, până astăzi, nu posedă decît prima parte a științii lui Rodin.-. Trebue amintit cu orice prilej marele adevăr, pe care aberațiile dizolvante ale cubismului nu-i pot atinge, că arta—extras și expresie prin esența sa—rămîne înainte de toate operă de sinteză. Analistul care se oprește în drum poate pricepe ce au creiat alții, dar nu va creia niciodată singur.

Aceste observații nu micșorează întru nimic meritele artistului talentat și onest care e Ștefan Dumitrescu. Și voiu spune că regret aproape că le-am notat, căci sînt amănunte care nu pot scăpa ochiului dumisale pătrunzător. Dar tocmai de acela poate, incorigibil rob al peniței, am scris acum ceiace n'ași mai fi avut prilejul să scriu la anul.

Tonitza

Am mai spus-o și altădată: Tonitza nu este, prin firea sa, pictor. Pentrucă deși uzează (și uneori abuzează) de culoare, nu vede nemijlocit lumea exprimată prin raporturi de culoare. Tonitza este mai puțin și totuși mai mult decît un pictor: sensibilitatea sa fremisantă, îmbibată de gîndire, notează în diagrame colorate corespondențe, acorduri, sugestii... Diagramele sînt uneori de o simplitate care izbește: cîteva linii sinuoase, cîteva pete alăturate de culoare înscriu o figură, peste care plutește pătrunzător și neînțeles misterul unui destin. Culoarea limpede și înaltă (tonurile de jos lipsesc aproape din paleta lui Tonitza), nu izbutesc să învălue melancolia organică a acestor figuri... Se poate imputa lui Tonitza insuficiența destul de frecventă a desenului, neîngrijirea compoziției, juxtapunerea uneori aproape întîmplătoare a culorilor... Sînt păcate care pot fi grele, și nu numai în ochii unui confrate năbușit de pedantismul „meseriei";—dar ele se explică și aproape se justifică.

Sensibilitatea artistică este o floare. Supusă unor legi neînduplecate de creștere și înflorire, ea ține toată splendida ei frumuseță din neprevăzutul capriciului. Marele artist în opera sa, este o roză admirabil ordonată, care nu lasă totuși să se vadă geometria conștiinții profesionale. La Tonitza, geometria nu se vede—pentrucă nu este... Momentul, care izolează realitatea, se răsfrînge în sensibilitatea sa cu o intensitate multiplă. Și nu se răsfrînge numai în imagini plastice (ca la vizualii comuni care sînt, în marea lor majoritate, pictorii) ci în emoție, în caldă emoție omenească, în idee, în toată acea aureolă de vibrantă și sfîșietoare generozitate în care învălue lumea poeții. Iată cuvîntul: Tonitza este un poet, un poet rătăcit care versifică în culoare.

Și aceasta precizează pe acel „gînditor" dela începutul acestei note; pe acel „gînditor" lipsit de „conștiința" meseriei și totuși stăpînit de „idee". (Paradoxul ar putea fi și de data aceasta numai aspectul divers al aceluiași adevăr). Gînditor este Tonitza, dar nu un rece ordonator al ideilor abstracte: gîndirea sa este mai cu seamă o puternică sensibilitate, răsfrîntă asupra sa însăși; ea înseamnă mai mult un înțeles ce se ridică deasupra unei lumi, decît o interpretare care i se dă. Imaginile, într'atîtea feluri contrazicătoare, prin care se manifestă pictorul, nu sînt așa dar „cartonașe colorate", cum li s'a zis cu o totală nepricepere și cu oarecare răutate colegială, ci o notație abreviată și diversă a acestei sensibilități speciale. Ca și în poezie, această notație îmbracă în cadențe instinctive o stare de suflet izolată; cași în muzică (atît de vecină poeziei), această sensibilitate se exprimă adesea prin stridențe neașteptate, prin aspre stridențe de culoare.

Aceste stridențe lovesc uneori estetica obișnuită care rămîne, orice s'ar zice, singura durabilă. Dar rob al unei stări sufletești, și al senzației care i-o determină, Tonitza nu poate cerne totdeauna realitatea artistică de realitatea fără interes. Sensibilitatea sa va transpune adevărul într'un ritm special, dar conștiința care discerne spre a crea din nou rămîne adeseaori în urma sensibilității înaripate. Și atunci, veți avea lucrari inadmisibile, ca acea admirabilă femee cu rîșnița, de o armonie atît de perfectă și atît de sobră, pe care o pătează violența inutilă, vulgară, a celor cîteva legume din stînga fondului. Veți avea lucrări de compoziție din-

care compoziţia pare absentă, împărecheri de amănunte întîmplătoare care distrug armonia şi întunecă înţelesul, absurde coincidenţe—nevroite, nefiltrate prin conştiinţa artistului.

In privinţa aceasta, Ştefan Dumitrescu mi se pare netăgăduit superior. Mai îngust ca zare, el vede cu altă grijă şi selectează cu altă pricepere detaliile care contribue la efectul urmărit... Dar, în schimb, la cestălalt, cîte splendide îndrăzneli, cîte apropieri fericite, cîtă limpiditate în expresie. Tonitza e latin. Pictura sa e luminoasă şi clară. Inţelesul se citeşte într'însa ca subt un geam de cristal. Pimentul nu lipseşte totuşi. Sînt armonioase ciudăţenii care amintesc pe Manet (fetiţa în galben cu ochii ca murele, un cap de femee, etc..) dar şi unele sintetizări care evocă marea umbră a lui Puvis (Nebunul, portretul lui Galaction şi altele).

Am credinţa că Tonitza va fi cîndva, în curînd, unul din marii noştri pictori. Pentrucă deasupra tehnicei, va sta întotdeauna sufletul, omul. Şi Tonitza are suflet plin, are ce spune.

Celace nu-l scuteşte totuşi să înveţe să spue.

*

D-ra Nina Arbore este o primitivă.

O primitivă cu totul civilizată care cunoaşte pe Burne Jones şi pe Dante Gabriel Rosetti... In portretele, în peisagiile sale, omul, firea, dezbracă tot accesoriul, toată efemera şi zădărnica mişcare, spre a 'nmărmuri în atitudini esenţiale, definitive. Plastica picturală este pentru această mistică a penelului ceva cu totul înalt, cu totul pur, în care formele intră cu liniştea lor eternă, despuindu-se de lutul trecător al vremii. Atitudinea suverană a vieţii este contemplaţia, dumnezeiasca contemplaţie, în seninătatea căreia se plămădesc toate imboldurile noastre. Cu această stare de suflet, care atrage ca marea şi opreşte ca dînsa, pictura d-rei Arbore capătă perspective nesfîrşite. Portretul tatălui artistei—capul sprijinit (dar nu plecat) pe mînă, fruntea netedă, ochii limpezi care varsă şi strîng lumină—este tipic în această privinţă. Tot atît de tipice sînt două portrete de femei, care privesc nemăsurat viaţa cu ochii lor de instinctive,—două femei, ca două plante, îmbujorate cîndva de accidentul unei flori... Priveliştile basarabene—acea dela Soroca, cu stînca din primul plan, depe care priveşte un orăşan, îmi pare cea mai frumoasă—sînt deasemeni nemărginite panorame peste care domneşte misterul naturii .. *Doruri*-le, palide trupuri de femei, ramuri fără frunze înfipte în ţelina neagră subt prevestirea unui amurg de arşiţă, sînt o compoziţie sobră, de pătrunzătoare armonie —vederile din Bucureşti, unele naturi moarte, arată cu ce puţin „material" se pot desăvîrşi opere întregi.

Cu ceva mai multă libertate în factură, cu o linie mai variată şi mai largă, cu mai puţină reţinută în paletă, d-ra Arbore ne va da lucrări de înţeles şi mai puternic. Personalitatea domniei-sale deosebită vine să sporească la noi numărul acelui mic grup de artişti pe care îi ţine în artă o credinţă.

Aşa că pot încheia, spunînd că acest început de an a fost o frumoasă făgăduinţă pentru iubitorii de pictură.

Eugen Crăciun

Cronica ideilor

O carte a păcii: Biologia războiului de G. F. Nicolai *

Scio et sento genus humanum esse simplex et unum.
Scio et volo me esse hominem.
Scio et spero nunquam oblivisci.
Biologia războiului, pg. 448.

Cîţi n'au scris împotriva războiului? Cîţi nu şi-au strigat oroarea împotriva crimei colective, cîţi n'au compătimit nemăsurata suferinţă a omenirii masacrate pe cîmpiile Infernului creat de om, în numele atîtor idealuri identice şi totuşi antagoniste? Şi, mai ales, cîţi n'au rostit după deslănţuirea războiului european, cuvintele de frăţie şi de iubire; cîţi nu şi-au amintit de marile comuniuni umane, recunoscîndu-se în „inamicii" împotriva cărora au pornit sugestionaţi şi docili, pierduţi în uriaşa turmă a omului desumanizat?...

Dar nimeni, nici chiar cei mai de seamă precursori ai Omului-nou, n'a adus adevărul *întreg*—argumentul decisiv, rezultat din realitatea totală a evoluţiei speciei umane. Oricît de convingător ar fi adevărul intuitiv, zbucnit în inima celui „sărac cu duhul" şi în conştiinţa celui hrănit cu cultura atîtor generaţii—ne trebuia totuşi şi confirmarea ştiinţei obiective, bazată pe fapte şi experienţă. Şi G. Fr. Nicolai, ne-a dat în „Biologia Războiului" acea sinteză unică a tuturor rezultatelor la care a ajuns ştiinţa modernă; adică, a ştiut să se folosească de toate adevărurile strînse atît de trudnic de biologi, naturalişti, istorici, filozofi, psihologi, filologi, artişti, tehnicieni, şi chiar de diplomaţi şi militarişti. A coordonat imensul material al culturii spirituale şi materiale—*nu* după un plan preconceput. Ci a ştiut să vadă acel Adevăr suprapus adevărului mărunt extras de atîţi specialişti din anumite domenii ale vieţii şi ale activităţii omeneşti. Calm, impresionant în încordarea unei logici necruţătoare, Nicolai îţi oferă la fiecare pagină un nou dar, o nouă lumină—şi concepţia lui creşte ca o fiinţă vie, în mod natural—căci ea îşi are rădăcinele în *fatalităţile* naturii pămîntene şi omeneşti. Iar concluziile sale, aceleaşi în esenţă caşi ale marilor întemeietori ai Umanităţii, se reunesc într'un crez care e o însumare a atîtor crezuri izolate, trăite de un Crist, de un Budha, de un Kant, de un Goethe, de un R. Rolland... Nicolai a pus baza ştiinţifică a umanitarismului. In

* *Die Biologie des Krieges*, Betrachtungen eines deutschen Naturforschers, 463 pg. în 8', edit. Orell Füssli, 1917, Zürich. Această carte va apare curînd într'o prelucrare romînească.

vremea noastră de materialism sceptic, de fetișism al experienței, el ne-a dat, chiar prin metoadele științei avare în vorbe și lacomă de fapte, ceamai idealistă operă—care e o armă pentru „luptătorii spiritului" și un omagiu adus acelei Științi „fără scop și fără prejudecăți" cărela el i-a dat în cele din urmă o formă mai precisă și mai intimă:—a umanizat-o! Prin știință, Nicolai a dat omenirii acea siguranță definitivă că drumul ei nu duce spre mlaștinile fără fund ale infernului războinic: ci spre culmile senine, *fatale*, ale supraomului...

•

Incepe cu biologia—și ne dovedește că omul este dela origină un animal pașnic și sociabil. El nu se trage din maimuțele care trăesc în familie (urangutang, gorilă) ci din niște veri ai antropoizilor, din niște maimuțe mai inferioare care trăiau în *hoardă*, pornind în comun după hrană, apărîndu-se în comun, emigrînd în comun. Chiar anatomia corpului uman vădește că el nu era un animal de pradă: n'are colți, ghiare, copite, solzi sau glande veninoase. N'are decît o armă: numărul, solidaritatea firească a speciei. Cînd a coborît din copac și a început să pășească pe pămînt, picioarele dinainte au devenit mîni: cu ele se apuca de crengi și cu ele a apucat piatra pe care a schimbat-o în topor. Mîna e simbolul civilizației umane. Cu ea se apăra de atacurile fiarelor—cu ea a început să creeze. Progresul omului e în legătură directă cu desvoltarea creerului: numai astfel a putut scăpa cu încetul de constrîngerea naturii și s'o domine la rîndul său.

Războiul nu exista dela început. Omenirea nu se războia cînd ea a început să se dezvolte. Nu există războiu în natură: animalele *de aceiași specie* nu se luptă între ele; rarile excepții sînt semne de degenerare. Fatalitatea biologică a războiului e riguros desmințită prin numeroase dovezi. Războiul nu e o realitate naturală, ci o creațiune pur umană. El s'a ivit abia cu vre-o zece mii de ani înainte. Adică, atunci cînd s'a ivit și cultura: războiul este deci în strînsă legătură cu ivirea culturii omenești. Dar ce e cultura? Baza culturii e Proprietatea. Cînd omul a început să posedă: să aibă pămîntul *său*, alimentele *sale*, femeia *sa*, atunci s'a ivit și războiul între oameni—adică prădarea omului de către om și deci apărarea prin arme create de către om împotriva fiarelor și îndreptate apoi împotriva omului prădător.

La început războiul era o consecință logică. Cultura n'ar fi progresat dacă unii oameni (puțini) n'ar fi trăit din *prisosul* muncii celorlalți oameni. Au avut deci răgaz să se ocupe cu cultura. Tot astfel, unele popoare—acele care au întemeiat civilizația pe care o posedăm azi—au trăit din prisosul muncii altor popoare mai înapoiate. Sclavia avea rost cîtă vreme nu exista *mașina*. Prin mașină, omul poate produce azi de zece ori mai mult decît cu brațele; în faza energetică a civilizației vor putea trăi trei miliarde de milioane de oameni. Pacea modernă, prin anexări și exploatarea învinșilor, menține zadarnic o parte din sclavie. Războiul, proprietatea și sclavia sînt într'o strînsă legătură.

Nu-i adevărat că războiul ar fi o formă specială de selecțiune a luptei pentru existență. Darwinismul aplicat în sociologie e fals, dezastruos. Altceva e *lupta* naturală și altceva e războiul uman.

Selecțiunea popoarelor prin războiu e iluzorie. Omenirea n'a progresat decît prin libera activitate a spiritului. Iar lupta pe care trebue s'o dea omul e *împotriva* naturii—căci el s'a scos din silnicia naturii prin faptul că, prin creerul său, a putut să și creeze uneltele tot mai perfecționate. Singura luptă cu natura e pentru hrana energetică, pentru un loc subt soare—și s'a arătat că știința va ajunge să utilizeze *direct* energia solară, nemăsurat de mare. Va fi loc pentru toți oamenii; e loc chiar în actuala fază agrară. Victoria mașinii e singura victorie pe care omul o poate dobîndi azi după regulele generale ale luptei pentru existență. Cît de inutil apare războiul în vremurile mai nouă!

Dragostea e mai veche decît ura. „Psihologia creerului" ne arată că creerul are mereu posibilități de dezvoltare; chiar dacă el nu se schimbă, omul poate progresa: Japonezii și Negrii au dat această dovadă în ultimul timp. Instinctele sociale există doar din vremea maimuțelor care trăiau în hoardă. Să atingem „coardele dormitinde", și glasul urii, care nu e al omului, ci al stăpînitorilor—proprietari și exploatatori ai muncii omului,—glasul urii războinice, altoită de om în sufletul omului, va amuți atunci.

•

Omul e pașnic, sociabil—și cu neîncetate posibilități de desăvîrșire. Aceasta e baza adevărului uman, e pămîntul în care s'au înfipt rădăcinile speciei umane. Ele nu pot fi distruse; sînt naturale. Și arborele speciei umane își înalță trunchiul viguros spre cerul aspirațiilor neînfrînate ale vieții. Urcă și trec veacurile, trec catastrofele naturii și dezastrele războinice ale omului. Trunchiul speciei umane e ros, e rănit, e răsucit chiar—dar el stărue și se desface apoi în uriașa coroană fremătătoare: e multitudinara ramificație a vieții omenești, care se dezvoltă după legi naturale, progresive. Sînt atîtea ramuri și rămurele și frunze—și atîtea roade, unele viermănoase dar multe miraculos pîrguite. Dela obscurele rădăcini pînă la ultimele frunze, arborele speciei umane e o *unitate;* toate părțile sînt legate între ele, toate atîrnă unele de altele, toate sînt într'o corelație armonioasă. Toate alcătuesc un *organism* unitar care crește, se dezvoltă și culminează într'o armonie supremă.

Un *organism*—acesta e cuvîntul central al operei lui Nicolai. Il repetă, ajungînd la aceiași concluzie pe zeci de căi diferite. El procedează sistematic, din punct de vedere al *evoluției*. Niciodată nu părăsește această metodă. Dela *alfa* fiecărui început ajunge la aceiași *omega* definitivă. Și îngrămădind argumentele—faptele și convingerile științifice—în ordinea lor istorică, el înalță cîte un nou zăgaz împotriva ereziilor strînse în atîtea veacuri. Construind—el dărîmă; cad pe rînd credințele cele mai „temeinice" și mai consacrate. Și toate adevărurile lui sapă temelia monstrului sîngeros: *Războiul*, marele flagel al omenirii creat de însăși omenirea.

Să încercăm să-l urmărim prin numeroasele ramificații ale arborelui uman. Nu vom putea decît să culegem cîteva roade,—căci însăși opera lui Nicolai e un mare rezumat...

Natura nu cunoaște reintoarcere; aceasta e cruzimea și măreția ei: *Inaintarea!* Inaintare prin selecție, *direct*, fără dibuiri. Omul dibuește însă, pentrucă se depărtează de instinctele sale; încearcă, își schimbă armele și uneltele, perfecționîndu-le. Dar uită că selec-

ţiunea nu se poate face prin războiu. *Forţa şi intoleranţa realizează o selecţiune negativă* : aceasta e opera războiului din moment ce el şi-a pierdut rostul şi a continuat totuşi să se dezvolte. Războiul nu distruge ce e rău, ci ce e bun in om : aleşii vieţii—cei puternici şi sănătoşi—pier : „cei rămaşi acasă" degenerează ca şi armata, care pierde pe cei mai buni. Un popor nu decade prin viaţa paşnică şi încrucişare cu alte popoare, ci prin izolare şi războiu agresiv. Istoria e plină de dovezi. Lupta animalică in contra oamenilor şi cu mijloace omeneşti e azi un nonsens şi o crimă. Chiar problema rasei nu va fi deslegată prin războiu. Intre rasa albă şi cea mongolă va invinge acea care va avea o *„higienă de rasă"* mai bună sau... acea care va extermina cu totul pe cealaltă. Războiul nu e un mijloc de intărire fizică, nici morală. El ruinează sistemul nervos şi face să scadă natalitatea. Comparat cu lupta cealaltă, paşnică, economică şi tehnică, el pricinueşte totuşi mai puţine jertfe. Dar jertfa creatoare e necesară. Cea războinică e inutilă din toate punctele de vedere posibile.

Caracteristica principală a războiului e, in fond, plăcerea de a ucide fără teama de pedeapsă. El sălbătăceşte omul ; plăcerea de a ucide stărue, cu toată civilizaţia progresivă, numai din cauza practicei războinice. Chiar religiile de azi, in strinsă legătură cu cele sanguinare din vechime, işi ascund pofta de singe subt tot felul de practice rituale. Dacă in evul mediu s'au ars cit mai mulţi eretici „in majorem gloriam Dei", azi se ucid cit mai mulţi duşmani „in majorem gloriam Patriae". Războiul toceşte tot mai mult simţul de dreptate şi responsabilitate. Rechiziţia nu e decit un furt—şi crima colectivă e de atitea ori mai mare decit crima izolată. Prin războiu se intăreşte partea *antisocială* a sufletului popular. Analizind procedeele războiului modern, se vădeşte că ele n'au fost intrecute în cruzime şi rafinare de nici unul din popoarele primitive.

Dacă războiul poate *deplasa* uneori fericirea dela un popor la altul, rezultatul total e totuşi o pierdere de fericire : se distrug mereu valori materiale şi spirituale. Ocupaţiile de ţări nu sint deloc avantajoase. Invingătorul pierde in general mai mult decit invinsul care a primit astfel imbolduri de reinălţare. Expansiunea popoarelor prin colonizare, dacă n'are un caracter cultural, e zădarnică : coloniştii intorc armele impotriva castei stăpinitoare. Se poate vorbi serios de „influenţa oţelitoare" a infringerii. Şi trebue să ne convingem in cele din urmă că numai cel slab şi prost are nevoe de sabie —de *arme moarte*. Adevărata victorie o dau numai *armele vii*.

Studiind transformarea războiului in cursul veacurilor, ajungem la încheerea că dispariţia războiului e in legătură cu hipertrofia lui. Tehnica modernă adaptată războiului e totodată duşmana lui : ea indreaptă războiul spre *gigantonasie* ;—el va pieri astfel, brusc, ca şi monştrii greşiţi ai naturii : plesiosaurul, ichtiosaurul ş. a.. Minciuna războiului defensiv e evidentă : nu poate exista apărare fără să *atace* cineva. Dacă nimeni nu atacă, nu poate exista războiul. Iar in ce priveşte teoria „umanizării războiului" ea nu e deloc intemeiată : in vechime războiul era mai uman ; azi el a intrecut orice cruzime. Nu se respectă nici o garanţie inscrisă pe „petice de hirtie". Toţi s'au jucat cu simboluri umanitare. Convenţiunile restrictive vor fi zădarnice cită vreme nu va exista o adevărată responsabilitate internaţională —deci, cită vreme nu se vor schimba principiile după care o minoritate de stăpini se poate folosi după plac de o majoritate de ignoranţi muncitori, sugestionaţi de tot felul de idea-

luri fictive. Tehnica războiului a progresat numai prin faptul că s'au pus in slujba lui toate invenţiile *paşnice*, care au fost degradate şi monopolizate in scopuri distructive. Dar războiul n'a prilejit de fapt niciun progres al tehnicei, decit oarecare surogate fără importanţă.

Armata nu e o şcoală a fraternităţii. La inceput, cind erau războaie necesare, a fost o solidaritate firească a poporului : era armata naţională care avea un rost pur defensiv. Cu timpul miliţia a fost schimbată in armată permanentă ; serviciul militar obligator e de dată recentă (sec. 19). Inainte erau soldaţi de meserie şi nimeni nu se gindea să ia pe orăşan din atelier şi pe ţăran dela plug şi să-l trimeată să lupte pentru anumite interese dinastice. Nu se poate vorbi de influenţa morală a disciplinei silnice din armată. Armata duce la egalitatea oamenilor prin nimicirea simţămintului de egalitate. Egalitatea soldaţilor e fără libertate : e egalitatea sclavilor. Armata e unicul instrument al reacţiunii. Mulţimea de soldaţi nu e liberă, iar totalitatea lor nu e răspunzătoare—deci instituţia armatei e *antisocială*. Camaraderia în armată e pur formală. Nu se poate vorbi de o *frăţie liberă* decit atunci cind nu ne vom mai conduce după principiile iezuiţilor şi ale stăpinitorilor.

Un capitol e rezervat istoriei armatei, — luindu-se ca tip cea germană. Se arată triumful militarismului prusac care s'a intins pe rind in toate ţările, până in „liberul Albion" care a fost odată o nădejde de democratizare a lumii. Militarismul e simbolul făţărniciei şi brutalităţii exercitate asupra omului fricos, „cel mai ascultător dintre toate animalele".

Patriotismul a fost justificat inainte. Azi el e o fanatică adorare (şovinism)—şi nu mai e un factor cultural in adevăr folositor. Patria nu poate fi decit *o formă* subt care cultura poate acţiona mai bine decit subt alte forme. Nu există un „patriotism in sine". El evoluează după imprejurări—şi are trei surse. *Iubirea de ţară*, care işi are rădăcinile in instinctul animalic al iubirii pentru locul de traiu. Ea e identică cu adaptarea la mediu, care azi—cind omul se poate adapta prin progresul tehnic la orice mediu—nu mai e precumpănitoare. Iubirea de patrie işi are rădăcinile şi in *iubirea de familie* care are şi ea un sens restrins. Ea e legată de iubirea *maternă* şi aceasta—dacă coborim scara evoluţiei—nu e decit un *„instinct organic"*. Simţămintul matern e in legătură cu transformarea organelor de naştere şi hrănire. Iubirea maternă fiind echivalentul unei proprietăţi corporale, se poate prevede că ea se va schimba la oameni (şi chiar va dispare) cind copiii vor fi crescuţi in şi prin societate. Iubirea de *rasă* nu e decit o iubire mai intinsă de familie. Iubim oamenii care au aceiaşi descendenţă, formind impreună o mare familie. A treia sursă a patriotismului tinde spre viitor : e *dorinţa socială* a oamenilor de a se uni in societăţi tot mai mari. Patriotismele merg spre acelaşi ţintă—dar pe drumuri deosebite : de aci rezultă războaiele.

Simţămintul social al omenirii nu se explică numai din punct de vedere sexual (familia), nici din cel cultural şi al ocupaţiilor comune. Antropologia ne-a arătat că *nu omul a creat societatea, ci societatea a fost primordială*. Să ne amintim de caracterul primordial de *hoardă* al omenirii. Din comunitate s'au ivit formele individuale. Omul nu tinde, ci este de fapt un animal social. Infrăţirea omenirii, gindirea umanitară nu sint abstracţiuni, ci cele mai inalte

realităţi. Nu avem de dovedit cum animalul iubitor de crimă a devenit omul iubitor de pace—ci, cum animalul sociabil a devenit omul războinic. Deşi instinctul umanitar e primordial, el are de luptat tot timpul cu instinctul înăscut al egoismului. Forma umanităţii e în noi—dar nu ştim să ne folosim de instrumentul ei care e „la dispoziţia noastră.

Nicolai rezervă două mari capitole patriotismului şi derivatului său monstruos: şovinismul, procedînd în mod cronologic cu bogate contribuţii bibliografice. El caracterizează felurile de patriotism, arătîndu-le origina şi gradul de îndreptăţire în vremea noastră. Patriotismul local e justificat numai cînd contribue la realizarea „*patriotismului omenirii*". De aproape o mie de ani, ţările europene sînt separate numai prin barele lor dinastice. Statul s'a aşezat deasupra poporului. Dragostea către *stat* s'a impus deasupra dragostei pentru patria adevărată. Numai după revoluţia franceză s'au ivit oarecare schimbări (Drepturile Omului). Marea piedică pentru desvoltarea *patriotismului liber* în Europa e patriotismul de rasă, neustificat, al micilor state europene. Patriotismul european a început să se desvolte... în America—căci cetăţenii ei hotărăsc singuri forma de guvernămînt şi sînt deprinşi cu simţămîntul responsabilităţii. Patriotismul trebue să fie mai presus de toate un simţămînt moral:—aceasta nu e cu putinţă decît în libertate. Problema rasei, pe calea cercetărilor istorice, a înrudirii de limbă şi a însuşirilor corporale nu mai poate exista azi pentru popoarele europene culturale. Se poate vorbi doar de rasa albă, galbenă, neagră şi roşie. Singurile comunităţi viabile azi sînt cele *culturale*:—deci şi *statele culturale*. Iar de pe acum se pune problema unei rase europene şi a unui patriotism european. *Patriotismul cultural* al rasei albe e primejduit de trezirea rasei mongole ce reprezintă în orice caz *forţa* opusă libertăţii creatoare a europenilor.

Şovinismul e iubirea nemăsurată şi necondiţionată pentru un singur popor. Dacă iubirea de patrie nu e o liberă alegere a conştiinţii individuale, ea e o nebunie deseori primejdioasă. Sugestiunea maselor e un fenomen psihologic explicabil. Stăpînitorii au învăţat cum să stîrnească delirul colectiv al mulţimii. În clipele, mai mult inconştiente, ale acestor sugestii se hotărăsc atîtea dezastre naţionale. Iar adevărata cultură naţională nu e cu putinţă decît atunci cînd simţămîntul patriotic e subordonat idealului cultural. Între şovinism şi cultură nu e posibilă nici un fel de împăcare. Totuşi, în 1914, s'au găsit savanţi care să ceară o *ştiinţă şovinistă*! Cultura e în mod necesar unitară prin ea însăşi. Ştiinţa, tehnica, educaţia şi chiar arta sînt în fond internaţionale. Curînd va trebui să alegem chiar între patria restrînsă şi cultura omenirii. Căci patria o aperi cu sabia, nu cu cultura. Războiul, mai ales acel din urmă, a sporit într'un mod dezastruos pornirile anticulturale. El a prins în vîrtejul său pe oamenii de cultură şi i-a silit să se degradeze, *să acţioneze. Creşterea forţii de acţiune a pricinuit o scădere a capacităţii de gîndire.* Armonia culturii rezultă din concordanţa gîndirii şi a faptei, dar gîndirea trebue să precumpănească. Civilizaţia e împiedicată azi prin războiul european. Cultura spirituală şi civilizaţia materială sînt aproape nimicite—iar peste tot s'a întins o cumplită demoralizare.

Totuşi, virtutea se poate învăţa prin cunoaşterea de sine. Fiecare popor trebue să-şi cunoască propriile sale păcate—caşi fiecare individ. El are dreptul şi datoria să-şi apere şi să-şi dezvolte particularităţile sale fireşti, înăscute—dar să le pună în slujba întregii comunităţi omeneşti. Diviziunea muncii în societate există şi trebue menţinută şi între state. Fiecare popor are calităţile lui specifice (comerciale, tehnice, culturale ş. a.) pe care trebue să le desăvîrşească, lepădîndu-se de fetişismele ruinătoare: supremaţia politică, economică, false idealuri naţionale, etc. Liberul individualism al popoarelor duce la armonia popoarelor. Drumul fiecărei naţiuni e tras dinainte, e fatal: să-şi cunoască drumul şi să-l urmeze. Un popor nu poate avea *toate* însuşirile omenirii—aceasta ar contrazice *legea economiei* stăpînitoare în toată natura. Fiecare popor e ca o celulă într'un organism care progresează prin relaţiile intense între toate părţile sale componente. Trebue să ne deprindem cu adevărul, că tindem spre faza culturală definitivă şi că cultura şi caracterul unei naţiuni trebue să fie independente de soarta ei politică. Politica de azi nu cuprinde decît rămăşiţele noastre animalice, bestiale; căci războiul de azi nu se întemeiază decît pe politica falşă a *cîtorva* care se joacă cu destinul popoarelor.

Într'un capitol special se analizează evoluţia poporului şi a spiritului german—care e cel mai tipic. Facultatea de adaptare a germanilor i-a adus la o cultură care a dezvoltat la rîndul ei tot ce au împrumutat dela celelalte popoare. Dar Germania a luat apoi şi toate defectele altor popoare—şi idealismul ei s'a schimbat într'un militarism brutal şi acaparator. Universalitatea spiritului german a devenit agresivă şi strîmtă. Kant, cu imperativul categoric al datoriei, a degenerat în kantianul Herman Cohen care a spus că numai un kantian poate fi un bun soldat. Iar Bismarck, care reprezenta „politica reală", a degenerat în generalul Bernhardi care a proclamat „dreptul" de a nu respecta nici un drept al altor naţiuni. Dezastrul Germaniei se datoreşte compromisului dintre *idealismul transcendental al libertăţii* şi *realismul empiric al dependenţii*. Acest adevăr se poate aplica în diverse măsuri şi celorlalte popoare.

Făcînd o istorie a *altruismului*, începînd cu Prometeul lui Eschile care a vestit că „odată va fi înfrîntă Forţa şi va învinge înţelepciunea" şi terminînd cu Kant care, bazat pe raţiunea practică, a spus că „omul să lucreze după o maximă care să fie în acelaşi timp o lege generală"—Nicolai afirmă optimismul inerent, fatal, al popoarelor. Omenirea a crezut mereu în veşnica dreptate, cu toate nenorocirile ei războinice. Căci principiul dreptăţii e mai degrabă un element *natural* al sufletului uman, decît ceva convenţional, alcătuit numai prin efortul unei gîndiri raţionale. Legea dreptăţii e independentă de capriciul stăpînitorilor şi chiar mai presus decît orice raţiune omenească. „Comunitatea dintre oameni" e un fapt real: o funcţiune a constituţiei noastre corporale. Toţi marii moralişti ai antichităţii, dela Socrate şi Isus, au fost cosmopoliţi, adevăraţi *cetăţeni universali*. Un drept absolut trebue considerat ca atare pentru *toţi* oamenii. Iar în ce priveşte relaţia dintre drept şi războiu, ea este mereu şubredă. Cu mare lux de argumente autorul dovedeşte că una exclude pe cealaltă: sau dreptul pentru toţi sau războiul tuturora împotriva tuturora. „Dreptul celui mai tare" e o aplicaţie greşită a darwinismului. Dacă şi revoluţionarii s'au folosit de forţă, ei au vrut să *grăbească evoluţia* firească a poporului—şi au greşit deseori. Nu trebue să spunem că „forţa primează dreptul", ci „*dreptatea primează forţa*", adică dreptatea cuprinde în ea şi toată forţa cu care

are *datoria* să se apere împotriva oricărei silnicii. Deci, dacă războiul va pieri, revoluția va stărui cîtă vreme va mai exista silnicia, chiar în sînul unei federații a statelor. Căci dreptul de luptă, nu de războiu, al oricărei făpturi care tinde să se manifeste, e singurul adevărat drept natural ce poate fi recunoscut ca atare.

Dacă războiul e deci o manifestare tranzitorie a omenirii, care este principiul indestructibil, etern, al omenirii? Există oare un *imperativ de sine stătător și supraordonat* care să fie valabil pentru toți oamenii și după care să se poată măsura imperativele individuale?—Da! Această lege morală generală e întemeiată pe natura *fizică* a oamenilor și deci e în alt mod categorică decît principiile morale ale lui Budha, Crist și Kant, deși în fond e identică cu ele.

Putem deduce această lege morală generală din noțiunea de drept natural. Baza unui astfel de drept natural (sau tendințe naturale) trebue să se sprijine pe un *organism* care e de sine stătător și n'are nevoe să respecte nici un drept străin. Pe pămînt nu există decît două realități care corespund acestui postulat: 1) *fiecare individ în parte,* 2) *organismul total al omenirii.* Individul datorește această situație privilegiată, relativei „închideri în sine" a funcțiunilor sale. Organismul total al omenirii are aceiași situație, el fiind despărțit de influențele cosmice supraordonate: n'are de respectat drepturi străine. Membrele intermediare, familia sau statul, sînt produse trecătoare ale obiceiurilor noastre variabile: ele nu sînt reuniuni naturale, ci *convenționale.* Singurele organisme invariabile, deasupra tuturor convențiunilor, pot fi numai individul și comunitatea totală. Ele sînt fundamentul tuturor drepturilor: există un drept al comunității și un drept al individului care poartă în sine conștiința îndreptățirii sale în fața întregii lumi.—Sentimentul căruia se datorește constatarea că ne simțim o parte din organismul general e numit *altruism.* Iar sentimentul prin care constatăm că personalitatea noastră formează, până la un anumit grad, un organism individual închis e numit *egoism.* Altruismul și egoismul nu sînt deci opuse în mod necesar: ci sînt același simțămînt raportat la două obiecte diferite.

Egoismul e vădit cu prisosință. Nicolai consacră partea a doua a „Biologiei războiului" pentru evidențierea altruismului, care este un echivalent real al realității supreme: *organismul omenirii.* Și pe aceasta se întemeiază el cînd vestește că războiul va fi înfrînt; că el *trebue* să dispară în mod fatal, prin însuși progresul internațional al umanității, care este tot atît de fatal.

Autorul arată că noțiunea de organism universal exista în vechime subt numele de suflet universal și că *toți* gînditorii au crezut, subt forme asemănătoare, în existența unei realități universale, vii și progresive, conștiente sau nu. El deosebește trei perioade de dezvoltare a acestei concepții: 1) Perioada *elină,* dela hylozoismul lui Thales până la acel zoon politikon al lui Aristotel și ideia unității lumii a lui Platon; 2) Era *creștină* dela „pneuma hagion", cu acea minunată intuiție a concepției organicismului pe care au avut-o discipolii lui Crist,—până la cosmopolitismul lui Leibnitz; 3) Perioada *modernă,* în care concepția organismului universal se precizează prin constatările științei, care confirmă vechile intuiții creștine și eline. Numai raționaliștii din secolul 18 au fost mai sceptici.

Baza *corporală* a organismului omenirii e dată prin continuitatea *plasmei germinative,* care nu moare odată cu individul. Ca o

sea parte din organismul total care trăește în fiecare din noi, ne simțim legați în mod permanent de totalitatea omenirii. Dacă egoismul reprezintă conștiința de sine a corpului pieritor, iar uciderea cărnii înseamnă uciderea egoismului—atunci *altruismul reprezintă „conștiința de sine a plasmei germinative".* Victoria Pneumei asupra Sarxei, e victoria plasmei germinative asupra efemerei plasme formative—e victoria altruismului asupra egoismului. Și putem adăuga, referindu-ne la „sfînta Pneuma zămislitoare" a creștinismului, că iubirea pămîntească este un mijloc real de a influența acea „iubire cerească" întru desăvîrșirea organismului omenirii.

Trebue să amintim și legea biologică a *mutației* lui de Vries, adică a variațiunii bruște a unei specii. Dacă substanța germinativă ar avea tendința să se schimbe prin anumite influențe, nu trebue să ne mirăm că atunci toate ființele care au o părticică din această substanță vie vor suferi și ele, deodată, o schimbare corespunzătoare. Rezultă deci că în corpurile oamenilor de azi e grefată istoria viitoare a omenirii. Știm că progresul civilizației omenești e datorit dezvoltării creerului. Pentru o anumită idee trebue o anumită dezvoltare a creerului. *Dacă n'a venit momentul, dacă variațiile cerebrale nu există cel puțin în mod latent, sînt zădarnice orice profeții.* Dar cînd s'a ivit momentul, profeția e de prisos. Socrate a venit prea devreme cu ideia „cetățeniei universale"; dar, peste cinci veacuri, crucificatul Iisus a lăsat în urma lui o religie de o importanță universală. Tot astfel s'a ivit azi simultan în Franța, Germania și Anglia ideia iubirii aproapelui, idee care s'a ivit zădarnic în alte vremuri. Războiul european din 1914—1918 ne-a vădit că omenirea este în ajunul acelei *mutații care va face ca oamenii să ajungă făpturi definitiv pașnice.* Sînt în adevăr multe prevestiri favorabile. Amurgul Războiului a și început!

Și Nicolai îngrămădește dovezi peste dovezi. Nu le putem înșira aci. Menționăm în primul rînd unitatea omenirii în *timp* și *spațiu.* Unitatea în timp: plasma germinativă, giganticul arbore al genealogiei umane. Umanitatea e de neconceput dacă nu e considerată ca un organism unitar. Pe lîngă raporturile materiale, raporturile dinamic-spirituale sînt prea vădite. Ele alcătuesc raporturile în spațiu ale tuturor oamenilor care trăesc în același timp. *Diviziunea muncii* e supremul principiu după care lucrează omenirea. Fiecare însă atîrnă de celalt, munca lui e legată de munca altuia, toți își schimbă produsele între ei;—deasemenea fiecare stat are specialitatea lui și toate statele fac între ele schimburi tehnice (industriale și agricole), culturale (științifice, linguistice și artistice). După cum celula izolată de restul corpului nu mai poate trăi, tot astfel piere individul izolat de restul societății și poporul izolat de restul omenirii.

Epoca modernă poate fi numită *epoca comunicațiilor.* Comunicația spirituală și mai ales cea tehnică e dovada din urmă a organismului omenirii. Progresul tehnicei moderne e și progresul conștiinții colective. Universalitatea umană se realizează în mod evolutiv prin progresul fatal al comunicațiilor.

Totalitatea relațiilor omenești e numită *„umanitate".* Posibilitatea acestor relații e celace dă omenirii *(genus humanum)* acea situație unică, dominantă în natură. Idealul omenirii rezultă din relațiile existente; viitorul ei decurge logic din desăvîrșirea acestor relații prin lupta contra piedicilor ce-i stau în cale: Crima și Războiul. Toate relațiile (care nu sînt reduse la comerț, poștă și cale ferată)—

tot ce leagă pe om de om rezultă din aceiaşi sursă: iubirea. Umanitate, iubire şi comunicaţii sînt expresii identice.

Trebue să amintim şi marele rol pe care îl au în procesul de internaţionalizare limba, telegraful, căile ferate şi aeroplanul? În privinţa limbii, e deajuns să spunem că cuvîntul străin introdus de pildă în limba romînă dovedeşte că şi realitatea materială sau culturală pe care o reprezintă acel cuvînt s'a introdus într'o oarecare măsură şi în viaţa poporului romîn. Anglia datoreşte dominaţia ei linguistică (deci şi culturală) faptului că în limba engleză sînt cuprinse aproape toate rădăcinile limbilor germanice şi romanice. Limba tinde spre uniformizare. Popoarele culturale ale Europei vorbesc numai 50 de limbi din cele 1.000 de limbi ale pămîntului.—Progresul comunicaţiei poştale e prea evident. În vechime se expediau cîteva sute de mii de scrisori pe an; azi vre-o 50 miliarde. Dar telegraful! El a suprimat distanţa şi, în curînd, tot pămîntul va fi ca o uriaşă cameră în care ne vom putea înţelege cu oricine de oriunde. *Creşterea repeziciunii cu care omenirea se mişcă în spaţiu, are o legătură directă cu mărimea statelor.* Cînd omul primitiv călătorea numai cu propriile sale picioare, puterea lui nu se putea exercita decît în cuprinsul unei văi între munţi. Statele mici din evul mediu corespund diligenţei care făcea 200 klm. pe zi. Iar dacă Anglia poate ţine azi în frîu atîtea colonii, cauza e că Londra are şi mijloace tehnice de a-şi exercita influenţa, repede, în cîteva zile, până în cea mai depărtată colonie a ei. Micile state ale Americei au format Statele-Unite cînd trenurile lor au putut străbate 2000 km. pe zi. Federaţia statelor merge paralel cu progresul tehnic. În viitor, cînd cu aeroplanul se va putea ocoli pămîntul în vre-o două zile, va putea şi *va fi* un stat unic, universal.

Tehnica tîrăşte omenirea spre progres, după legi eterne, implacabile. Trebue să ne împlinim ciclul destinului nostru. Dar omul poate şi imposibilul. El poate concepe şi iubi evoluţia lui necesară: urmînd aceste *necesităţi*, el poate totodată să le împlinească în mod voluntar şi creator. Acesta-i înţelesul profund al cuvîntului socratic: „virtutea se învaţă". Virtute înseamnă să concepem evoluţia noastră astfel încît să presimţim viitorul şi să ne făurim arme puternice cu care să luptăm împotriva greutăţilor zilnice, a războiului şi a epidemiilor. Astfel virtutea e totodată fericire—şi, azi, numai Europenii pot poseda această virtute fericită.

Deaceia a proclamat Nicolai „patriotismul european"; el e unul din precursorii înfrăţirii omenirii. Pentrucă ştie că va veni această înfrăţire, el vrea s'o înlesnească prin dezvoltarea conştiinţii organismului universal. Deaceia mai insistă într'un capitol despre schimbarea judecăţilor omeneşti în cursul perioadelor istorice, surprinzînd în acele „glasuri ale popoarelor" instinctiva aspiraţie către dreptate, iubire şi libertate. După o pitorească escursiune prin istoria politică, ştiinţifică, literară şi artistică, dupăce a cules cîte-o floare din grădina fiecărui reprezentant al culturii omeneşti, alcătuindu-le în buchetul armonios al aceleiaşi aspiraţii de înfrăţire şi desăvîrşire—Nicolai face să amuţească Cerberul hidos al Războiului ce stă la poarta Culturii umane. Năruieşte ultimile argumente ale apologiştilor moderni ai războiului. Căci abia în vremea noastră, un Moltke, un Bernhardi sau un Roosewelt au cutezat să rostească, făţiş, cu întăritare, sentinţele negative ale „războiului pentru războiu" sau au vrut să argumenteze că „fără războiu, lumea s'ar înămoli în materialism!"

Nu putea lipsi *religia* din această operă, ştiinţifică prin metodă şi idealistă prin însuşi învăţămîntul întregii evoluţii umane. De fapt, religia e expresia din urmă a întregii vieţi omeneşti. Şi astfel, Nicolai arată esenţa religiilor fondate de Mohamed, Moise, Isus, Budha şi Kant. La început, în epoca cînd trăiau şi fondatorii lor, religiile erau curate şi tindeau spre Absolut. Analizîndu-le, se vădeşte că toate religiile (cu excepţia islamismului) tindeau spre înfrăţirea tuturor oamenilor şi condamnau războiul. Dar în cursul veacurilor, toate au ajuns la acel cumplit compromis între teoria ideală şi practica forţei. *Toate*—şi creştinismul mai cu seamă a însemnat timp de 18 veacuri cea mai tragică desminţire a Omului Isus. Nici cînd s'a fost Europa mai pustiită prin foc şi sabie decît în vremea cînd Biserica a avut putere politică şi cînd rîvnea la dominaţia universală. Azi, s'a ajuns să se spună că numai un bun creştin poate fi un bun soldat, iar în Extremul-Orient budismul a ajuns o armă în mîna celor care visează dominaţia mongolă. Creştinismul, budismul şi kantianismul au fost falsificate fără scrupule de epigonii făţarnici, îngenunchiaţi înaintea lui Baal, marele Moloch ce înghite hecatombele omeneşti.

E firesc să se ivească atunci marea şi imperativa întrebare: care e religia adevărată, care e *religia cea nouă?* Nicolai nu neagă vechile religii. Recunoaşte adevărurile intuitive ale fondatorilor de religii şi ale discipolilor lor adevăraţi. A repetat chiar că, în fond, toate religiile tind spre aceleaşi idealuri pe care ştiinţa modernă le-a dovedit că sînt fatale, înăscute, progresînd odată cu realitatea acea supremă numită organismul-omenirii. Cine crede în existenţa lui Dumnezeu, trebue şi poate să-şi derive din el morala sa. Cine crede însă că Dumnezeu nu există şi îşi făureşte totuşi o noţiune fantastică numită „dumnezeu", acela lucrează prosteşte şi e inferior celui mai naiv adorator de zei.

Pentru Nicolai, există posibilitatea să se întemeeze o religie care să fie în acelaşi timp veşnic tînără şi să se adapteze totuşi evoluţiei omeneşti. Fundamentul absolut şi neschimbat al moralei care e mai presus de oameni şi e totuşi omenească — ideală şi reală — e Umanitatea. Omenirea s'a dezvoltat şi urmează să se dezvolte pe o cale şi într'o direcţie care poate fi întîmplătoare, dar care este dată odată pentru totdeauna. Am fost animale, am devenit oameni, iar supraomul de mîine, dacă va fi *altceva*, va fi totuşi un rezultat firesc al evoluţiei, avîndu-şi rădăcinile în maimuţele ridicate în două picioare; căci supraomul va fi o însumare a tuturor desăvîrşirilor speciei umane în cursul veacurilor.

Omenirea este o realitate obiectivă, cu toate că n'o putem cuprinde întreagă decît cu gîndul; sîntem fiecare un val pieritor din fluviul etern al vieţii. Dar avem această siguranţă supremă: *omenirea e un organism unitar.* Pe realitatea ei se poate întemeia o religie durabilă, mereu tînără şi progresivă. Toate relaţiile ce rezultă din organizaţia noastră umană sînt necesităţi pe care le putem numi cerinţi morale. Iar toate consecinţele deduse din faptul că sîntem oameni sînt cuprinse subt numele de *Umanitate.* A fi uman, înseamnă că putem concepe istoria evoluţiei omeneşti, că ştim de unde venim şi presimţim încotro mergem—şi căutăm deci să ne adaptăm cu întreaga existenţă a naturii care, *pentru noi*, se desfăşură în în-

toria evoluției omenirii. „Credem în această istorie a evoluției, iubim omenirea și sperăm în dezvoltarea ei viitoare—în supraomul ce se formează zi cu zi, ceas cu ceas". Iată decalogul schițat de Nicolai:

1. Nu există nici o morală fără *credință în supraomenesc.*

2. Să nu încerci să crezi în ceva de care știi că n'are nici o realitate. Și pentrucă din tot ce e supramenesc numai *omenirea întreagă* are o realitate, ea trebue să fie atunci temeiul moralității tale.

3. Să simți în tine realitatea întregii omeniri, înseamnă să te simți legat de lume, adică să ai o religie, să iubești pe aproapele tău.

Iubire și onoare :

4. Organele și simbolurile comunității omenești (Familie, Patrie).
5. Viața oamenilor și a omenirii.
6. Bunele tradiții (instinctele care sînt încă folositoare).
7. Munca.
8. Adevărul.

9 și 10. Combaterea relelor tradiții (instinctele care nu mai sînt folositoare).—„Cine simte ca o lege și ca simțămînt trăit că omul e un individ și în acelaș timp o parte dintr'un organism supraordonat—acela e un om și deci un om moral. Cei care nu simt aceasta, nu sînt oameni, căci le lipsește caracteristica ce deosebește pe oameni de celelalte viețăți—și anume: simțămîntul de apartinere și dependență de *genus humanum*".

„Cînd izbîndește Umanitatea, războiul este mort. Dar numai atunci! Căci omenirea nu poate și nu va frînge sabia decît atunci cînd va ști că sabia nu aparține noțiunii de umanitate — că ea este numai o unealtă de care se poate lepăda..."

*

Putem adăuga că G. F. Nicolai a scris această „carte a Păcii" în 1916, în toiul nebuniei războinice, în fortăreața Graudenz unde l-au aruncat foștii stăpîni ai Germaniei militariste. În aceiaș celulă în care scria acest precursor al „patriotismului european", a zăcut înaintea lui scriitorul Fritz Reuter, care a visat odată numai unitatea Germaniei. Desigur că în aceiaș celulă va fi închis mai tîrziu acel care va cuteza să viseze unitatea lumii...

Eugen Relgis

Cronica Externă

Dezarmarea și reparațiunile

1921 nu începe subt auspicii bune. Încă din primele zile ne-a fost dat să auzim cîteva acorduri impresionante care ne aminteau parcă de marile uverturi spectaculoase. Aceste prevestiri sînt poate făcute pentru a mulțumi insațiabila poftă de senzații intense a cîtorva aventurieri pe cărările politicei internaționale. Pe noi, care dorim liniștită, armonică și pașnică conlucrare între popoare, ele nu ne pot satisface. Căci dovedesc, chiar fără cercetare mai profundă, că acea detestabilă stare de spirit ale cărei manifestări și efecte le îndurăm de aproape șapte ani, mai dăinuește încă.

Deoarece evenimentele din urmă s'au desfășurat subt zodia tratatului dela Versailles, vom consacra și această cronică chestiunilor în legătură cu el și anume celor două probleme, care aproape singure fac ca tratatul să fie de actualitate: Dezarmarea și Reparațiunile.

Ceiace caracterizase ultimele luni ale anului trecut a fost în privința raporturilor dintre aliați și Germania o relaxare a străduințelor cu care se urmărea executarea tratatului. În Franța se găsea un guvern nespus de slab, care nu era să înlăture nici-una din dificultățile interne. În Anglia atenția ministerului era absorbită de acuitatea problemei irlandeze și de marea criză uvrieră, iar Italia arăta din ce în ce mai puțin interes pentru soarta acelui tratat, în care avantagiile ei sînt disparente.

La sfîrșitul anului însă atenția s'a îndreptat din nou în mod forțat către Germania. Semnalul a fost dat de două fapte însemnate: Comitetul experților financiari dela Bruxelles depusese primul său raport și cerea instrucțiuni guvernelor aliate pentru continuarea discuțiilor. Aceasta în privința despăgubirilor. În chestia dezarmării, cu toată apropierea termenului de 1 Ianuarie, la care după acordul dela Spa, Germania trebuia să termine executarea clauzelor militare din tratat—rapoartele comisiunii de control indicau că aceste condiții erau încă departe de o complectă îndeplinire.

Și atunci am avut o subită precipitare de evenimente politice. Generalul Nollet, șeful comisiunii interaliate de control dela Berlin sosi la Paris pentru a se plînge de insuccesul străduințelor sale. Mareșalul Foch, mare sacerdote al militarismului, fu chemat de conferința ambasadorilor să-și dea părerea. Stafia sancțiunilor reapăru la orizont.

Se putu constata atunci celace presa socialistă germană arătase demult: că în dispreţul măsurilor de dezarmare luate de oficialitate cu vizibilă bună-credinţă, existau în Germania anumite grupări care întreţineau o mişcare ascunsă de organizare militară şi creiau, subt pretext de a menţine ordinea, cadrele unei noi armate. Mişcarea era periculoasă mai mult prin mentalitatea pe care o scotea în evidenţă, decît prin manifestările ei imediate. Subt denumirea generică de *Selbstschutz* se formaseră în diferite centre organizaţii disparate de cetăţeni, care nu aveau alt scop decît acela de a asista armata regulată şi forţele de poliţie în combaterea unor eventuale insurecţii extremiste. În forma aceasta mijloacele lor erau prea slabe spre a putea fi primejdioase.

La un moment dat însă un inspector forestier, celebrul Escherich, încercă să dea mişcării o extensiune mai mare şi o conducere unitară. El înfiinţă formaţiunile „*Orgesch*". Cum era natural, această nouă militarizare deghizată nu prinse rădăcini nici în Prusia, nici în Saxonia sau în Würtemberg. În Bavaria însă, patria trăgătorilor la ţintă, ea luă în scurtă vreme o largă dezvoltare. Informaţiile comisiunei de control arătau că Orgesch-ul încadrase mai multe sute de mii de oameni, în majoritate ţărani. Nu era o armată, nu era nici o gardă, dar era temelia, germenele unei armate. Celace o făcea ameninţătoare era spiritul în care era condusă şi sprijinul făţiş pe care i-l dădea guvernul dela München.

Fără îndoială că nemulţumirea aliaţilor împotriva acestei mişcări era îndreptăţită. Ea era de altfel singura contravenţiune faţă de art. 178 din tratatul de pace. În chestiunea organizării armatei regulate (Reichswehr), condiţiile lui fuseseră respectate, după cum au fost în bună parte executate cele privitoare la predarea armamentului. Iar în ce priveşte forţele de poliţie, pretenţiile comisiunii de control erau vădit exagerate. Ele reproşau Germaniei că poliţia de siguranţă *(Sicherheitspolizei)*, pe care este obligată să o desfiinţeze în baza notei dela Boulogne din 22 Iunie 1920 şi a protocolului dela Spa din 9 Iulie 1920, fuseseră în realitate menţinute subt forma poliţiei de ordine *(Ordnungspolizei)*, lucru pe care guvernul german prin nota sa din 25 Decembrie îl contestă cu multă tărie.

Toate aceste chestiuni au produs o gravă alarmare în Franţa. Semnalul fusese dat de zgomotoasa interpelare a d-lui Lefèvre, fostul ministru de războiu.

Conferinţa ambasadorilor, de care am vorbit mai sus, găsi că afacerea era prea importantă pentru a putea fi soluţionată de ea şi decise la 27 Decembrie să sezizeze guvernele aliate. Din acest moment o întrevedere între şefii de guverne devenea necesară. În interval schimbul de note dintre Londra şi Paris continua. Aceasta e originea ultimei sesiuni a Consiliului Suprem.

Data lui fu fixată la 19 Ianuarie. Cu cîteva zile înainte un vot al Camerei, provocat de refuzul d-lui Leygues de a răspunde la interpelările anunţate în jurul acestor chestiuni, sili guvernul să demisioneze. Votul de neîncredere era o indicaţie pentru guvernul care avea să urmeze. Se cerea o alcătuire de oameni experimentaţi şi hotărîţi. Succesul conferinţei anunţate depindea de noua formaţiune ministerială. În această situaţie, după o scurtă criză, d. Millerand încredinţă puterea d-lui Aristide Briand.

Guvernul constituit de acesta se sprijină pe încrederea dreptei şi pe sprijinul condiţionat al înţelegerii republicane. Principalii săi colaboratori sînt d-nii Barthou, la războiu, şi Doumer, la finanţe. Cel dintăiu a mai colaborat cu d. Briand şi a prezidat singur un minister, celalt a mai fost ministru şi preşedinte al Camerei înainte de d. Deschanel. În declaraţiile sale, d. Briand se arăta dispus la o procedare energică.

Conferinţa începu la 24 Ianuarie şi ţinu cinci zile. Terenul fusese bine pregătit şi cordialitatea înţelegerii se dovedi din prima clipă. Lloyd George fu tot timpul surprinzător de conciliant, iar Contele Sforza dete dovadă de o aristocratică indiferenţă. La ordinea zilei erau, pe lîngă chestiunile germane, problema orientală şi ajutorarea Austriei. Ele au fost în grabă înlăturate: prima prin fixarea conferinţei dela Londra, cealaltă prin admiterea cîtorva propuneri cu caracter provizoriu. Rămînea dezarmarea şi reparaţiunile.

În soluţionarea ambelor chestiuni a precumpănit punctul de vedere francez, susţinut după competenţă de Mareşalul Foch şi d-nii Briand, Doumer şi Loucheur. Rezultatul dezbaterilor a fost concretizat într'un protocol, semnat la 29 Ianuarie. Satisfacţia era generală şi delegaţii se despărţiră cu o voioşie care nu se mai văzuse. Ei aveau aerul de a fi descoperit printr'o genială inspiraţie cheia ascunsă a enigmaticului tratat. Aveau ei oare dreptate? O vom vedea îndată.

* * *

Condiţiile privitoare la dezarmare nu prezintă nici un interes de noutate. Ele acordă în esenţă o serie de noi termene Germaniei pentru îndeplinirea clauzelor militare. Se vorbeşte de reducerea efectivelor armatei voluntare şi ale forţelor de poliţie, de predarea restului de arme portative, de dezarmarea cetăţilor Königsberg, Küstrin şi Lotzen, transformarea uzinelor de războiu, dezarmarea vaselor de războiu de rezervă, de controlul aviaţiei comerciale şi de alte chestiuni de amănunt.

În privinţa cărbunilor se anulează tratatul dela Spa, astfel că stipulaţiile tratatului reintră în aplicaţie (2.200.000 tone pe lună).

Marea importanţă a acordului stă în precizarea chestiunii reparaţiunilor.

* * *

Cine a cetit cartea lui Keynes, cunoaşte principiile greşite, nelogice, nedrepte şi absurde pe care este clădită în complexul ei partea VIII a tratatului, privitoare la reparaţiuni. Nu este locul să reluăm această critică pe care marele financiar englez a epuizat-o aproape.

Vom examina însă pe scurt fazele succesive prin care a trecut spinoasa chestiune din ziua semnării tratatului şi până azi. Prin textul acestuia se înfiinţa un organism interaliat, înzestrat cu puteri discreţionare, care nu se opreau nici chiar la marginile suveranităţii politicei germane: Comisiunea Reparaţiunilor.

Toate atribuţiile din acest domeniu sînt date în sarcina şi în competenţa ei. Ea va fixa, ea va încasa, ea va controla, ea va dispune. Comisiunea are puteri deliberative şi executive. Ea este marele agent de execuţie al aliaţilor.

În desfăşurarea ulterioară a lucrurilor comisiunea reparaţiunilor a fost nesocotită, atribuţiunile ei dispozitive fiind acaparate de gu-

vernele marilor puteri. Iar toate celelalte lucrări s'au făcut în taina cea mai complectă, astfel că nimic n'a putut să ajungă la cunoștința publicului. Comisiunea Reparațiunilor este sau un mare mister sau o formidabilă sinecură.

Dar ce au făcut guvernele? Statele-Unite nu au arătat întotdeauna decît un interes indirect pentru despăgubirile cerute Germaniei. Ele erau pentru ea numai niște garanții viitoare și imprecise pentru solvabilitatea marilor ei debitori: Anglia și Franța.

Intre aceste două însă s'a accentuat în curînd o deosebire de concepții și de tactică, care a ajuns la un moment dat să pună în discuție existența tratatului.

Divergența asta de vederi a fost înlăturată deabia prin ultimul acord dela Paris, a cărui mirabilitate stă tocmai în rapiditatea și netezimea cu care a fost stabilit.

Pentru Franța *litera* tratatului era intangibilă. Toate speranțele de refacere erau bazate pe el. Printr'o sugestie continuă și generală se acreditase opinia că existența țării atîrnă de plățile Germaniei. Teoria franceză era: „Germania va plăti cît ne va trebui pentru a acoperi capitolele enumărate în partea VIII a tratatului, altminteri mergem la pieire. Plata se va face imediat și de preferință în bani. Totodată însă, Germania trebue îngenunchiată economicește, adică înlăturată ca țară de concurență".

De cealaltă parte Lloyd George seziza marea contrazicere dela baza documentului din Versailles: Germania trebuia să plătească, dar în același timp era pusă în imposibilitate de a plăti. El concepu o politică prin care avea de gînd să repare contrazicerea, respectînd totodată textul tratatului. Și atunci el spuse: „Germania nu poate plăti pentru moment toate pagubele. Sumele care se vor cere, vor fi în raport cu facultatea ei de plată și cu nevoia ei de a-și reface capacitatea de producere. Vom ridica întâiu Germania și pe urmă o vom sili să plătească, pentrucă a-i prezenta acuma socoteala ar însemna să o ruinăm. Și ruinarea ei este ruinarea noastră".

Idealismul nu are ce căuta în politica engleză. Deaceia și această doctrină se întemeia pe motive de ordin practic. Anglia era mai în măsură să țină acest limbaj, pentrucă nevoile ei nu erau atît de urgente și pentrucă Germania nu mai era considerată ca o rivală. Căci oricît s'ar ridica Germania în primele decenii, ea nu va putea periclita egemonia economică engleză. Ii lipsește flota și-i lipsesc debușeurile. De altă parte însă, Germania este principalul client pentru materiile prime britanice. Iată deci cheia moderațiunii d-lui Lloyd George.

A trebuit pentru a concilia atitudinea franceză cu cea engleză să se pună la cale întrevederile dela San-Remo, Hythe, Boulogne și Spa. Dar cu toată înțelegerea aparentă, dezacordul perzista în formă latentă. La Boulogne se stabilise în mod provizoriu (pe ce temeiuri de calcul, nu s'a putut afla), că totalul despăgubirilor nu va fi mai mic decît 269 miliarde mărci-aur. Iar la Spa, unde azistaseră și Germanii, s'a stabilit proporția după care se vor repartiza între aliați sumele plătite. Franța avea să primească 51 la sută și Anglia 22 la sută.

Rămăsese de fixat suma și modul de plată și aci era nodul. In acest scop se hotărîse o nouă întîlnire a șefilor de guverne cu participarea celui german.

O nouă discuție se iscă asupra acestui punct și ținu cîteva luni. Franța era contra conferinței dela Geneva și prefera să lase fixarea sumei totale în sarcina comisiunii de reparațiuni. Anglia iarăși dorea ca șefii de guvern să ia înțelegere cu Germanii în vederea evaluării finale. Soluția s'a găsit la mijloc: Comisiunea reparațiunilor trebuia să trimită experți care să trateze cu specialiștii germani. După acela ei aveau să facă propuneri guvernelor respective în vederea hotărîrii definitive.

Această conferință s'a întrunit la 15 Decembrie 1920 la Bruxelles și a lucrat cu foarte mult spor. Germanii veniseră cu date și cu propuneri precise care au fost examinate cu obiectivitate. Discuțiile au fost foarte curtenitoare, ba chiar colegiale. D. Bergmann, primul expert german, făcea în adevăr o excelentă impresie. La Crăciun comisiunea și-a suspendat lucrările pentru cîtva timp și atunci tocmai interveniră evenimentele de care am vorbit la început.

Comisiunea nu avusese de scop să fixeze valoarea despăgubirilor, ci numai să studieze și să propună un mod practic pentru plata lor. In raportul lor, experții aliați constată că starea actuală a Germaniei nu permite o evaluare exactă a capacității sale de plată. Ei adaogă însă, că în scop de a echilibra bugetul său și de a lua dispoziții financiare lămurite, Germania are nevoe să cunoască sarcinile sale imediate.

Deaceia propun să se fixeze pentru moment numai cinci anuități de cîte trei miliarde plătibile până la 1926. In acest interval aliații vor putea cunoaște mai temeinic capacitatea viitoare a datornicului și vor putea stabili valoarea totală. Plata să se facă parte în natură, parte în titluri de creanță sau numerar, fixîndu-se totodată un maximum pentru prestațiile în natură. Ca sancțiune se propune sechestrarea veniturilor vamale. Pentru a ușura sarcinile Germaniei se mai propun cîteva concesii de natură economică. In total concluziile experților erau pline de spirit practic și de bun simț. Fără a sacrifica nimic din interesele aliaților, ele reprezintau o soluție acceptabilă, dar nu prea ușoară pentru guvernul din Berlin.

Conferința dela Paris a răsturnat aceste calcule. Venind acolo, Francezii strigau: „*Surtout pas de forfait*". Precizarea datoriei globale era privită ca o primejduire a viitorului. Bogăția germană putea să crească, dar reparațiunile, odată fixate, nu mai puteau fi schimbate. Franța nu vroia să-și tae calea către o eventuală modificare.

Se vede fără greutate că această atitudine pornea dintr'o concepție bizară. In adevăr, nu se lua ca temeiu valoarea reală a stricăciunilor, ci se institua principiul nemotivat al unui uzufruct prelungit și teoreticește nelimitat asupra puterii de muncă germane. Nici un argument de drept nu putea sprijini o atare soluție.

Anglia dimpotrivă preconiza în ajunul conferinței o fixare definitivă, care să pună capăt polemicei. Ea ar fi dat putința atît Germaniei, cît și finanțelor aliate, să elaboreze planuri de executare și să încadreze odată pentru totdeauna politica lor financiară. Bine înțeles că teoria britanică se ciocnea de dificultățile practice expuse în raportul experților.

Nimic n'ar fi fost mai natural pentru împăcarea opiniilor, decît admiterea soluției propuse de aceștia. In locul ei, Consiliul Suprem a stabilit un program pe care toți oamenii imparțiali și competenți l-au taxat drept inaplicabil.

Soluția dela 29 Ianuarie conține în sine și „forfait"-ul englez și anuitățile franceze, fără a admite în mod net nici pe unul, nici pe

celelalte. Este un program echivoc și elastic: se cere dela Germani să plătească în mărci-aur cîte 2 miliarde în primii doi ani, cîte 3 miliarde în cei doi ani următori, cîte 4 în ceilalți trei ani, apoi timp de trei ani cîte 5 miliarde și în fine cîte 6 miliarde în curs de 31 ani. In total aceste anuități fixe însumează 226 miliarde mărci-aur, care echivalează după cursul actual cu 790 miliarde franci hîrtie și cu 3164 miliarde mărci hîrtie, adică o sumă aproape inimaginabilă.

Pentru mobilizarea imediată a formidabilei creanțe, s'a admis propunerea d-lui Loucheur, după care Germania va putea să se achite cu anticipație beneficiind de un scont de 8 la sută, precum și să emită bonuri negociabile care să poată fi plasate la bănci sau să servească la achitarea datoriilor franceze și engleze față de America.

Aranjamentul acesta, care putea la rigoare să constitue o serioasă bază de discuție, a părut insuficient. Cu toată progresivitatea anuităților, guvernul francez a crezut că ele nu vor epuiza capacitatea viitoare germană și atunci a admis un sistem adițional de cointeresare la propășirea economiei germane: Taxa de 12 la sută ad-valorem asupra exportului anual din Germania.

Iată pe scurt cum a fost „dezlegată" arida problemă a despăgubirilor. Inutil să amintim că soluția a avut darul de a uni toate partidele din Reichstag, afară de comuniști, într'un refuz răspicat. Și dacă nu ar fi existat putința ca Berlinul să prezinte contrapropuneri, desigur că la ora aceasta, sancțiunile, oricît de problematică le-ar fi eficacitatea, ar fi trebuit să fie puse în aplicare.

* * *

Considerînd ca un punct cîștigat că Germania, cu toate predările de materiale, de vase comerciale, cu toată confiscarea domeniului colonial, a basinului Saarei, a proprietăților publice din Polonia, *trebue* să plătească totalitatea cheltuelilor enumărate în tratat, rămîne de văzut dacă poate s'o facă. Intrebarea se pune în modul cel mai concret și fără nici un fel de considerații lăturalnice. La ea se adaogă în mod firesc două alte întrebări: va fi posibilă o restabilire a puterii economice germane față de taxa de 12 la sută? Se mai poate aștepta o ameliorare a valutei germane față de această handicapare a exportului?

Pentru a răspunde nu este suficient să reproducem declarațiile sentențioase ale vreunui general sau politician, care la cafeaua de dimineață proclamă în auzul omenirii că „Germania poate să plătească". Vom încerca să răspundem pe propria noastră socoteală.

Eugen Filotti

Post-Scriptum *

După o lună de pasionate comentarii și discursuri în care aliații susțineau că acordul reprezintă extrema limită a concesiunilor, iar Germanii dovedeau că este inaplicabil și absurd, Consiliul Suprem se întruni în palatul St. James din Londra pentru a asculta contra-propunerile germane. D. Simons, sosit în fruntea unei delegațiuni de 60 de persoane, prezentă la 1 Martie un mare memoriu în care guvernul german oferea să plătească o despăgubire totală de 50 miliarde mărci-aur. Din această sumă ar urma să se scadă toate prestațiunile și plățile făcute în baza articolului 235 din tratat și pe care Germania le evaluiază la 20 miliarde. Restul de 30 miliarde s'ar plăti în 30 de anuități împreună cu o dobîndă de 8 la sută care ar începe să curgă dela 1 Maiu 1921. Se respingea de plano taxa de 12 la sută asupra exportului. Luînd în primire aceste propuneri, aliații le-au declarat cu desăvîrșire inacceptabile și în consecință au refuzat să le examineze serios. Tactica lor evidentă era de a nu modifica nimic din acordul dela Paris. După două zile de deliberare în care nu a fost vorba de discutarea ofertei, ci de fixarea sancțiunilor, Lloyd George în numele aliaților comunică Germanilor, în urma unui discurs, fără îndoială, impresionant, că principiile acordului din 29 Februarie trebuiau acceptate fără nici o rezervă până în ziua de 7 Martie. In caz contrariu aliații aveau de gînd să aplice de îndată o serie de măsuri coercitive dintre care cele mai grave erau: 1) Ocuparea basinului Ruhr și a tuturor porturilor de cărbuni de pe Rin, 2) Impunerea unei taxe procentuale asupra tuturor mărfurilor exportate de Germania în țările aliate și 3) Izolarea economică a provinciei renane de restul imperiului printr'un cordon vamal.

După cum se vede, aliații nu urmăreau atît să perceapă despăgubirile prin mijloace proprii, pecît încercau să silească Germania la acceptarea pretențiilor formulate de ei. In adevăr, „sancțiunile" aveau să anihileze toată puterea de muncă a datornicului recalcitrant, iar nicidecum să-l pună în stare de a plăti. Aliații aleseseră așa dar cea mai drastică și riscată dintre soluții.

S'a crezut în momentul acela că pacea este definitiv compromisă și că războiul va fi reluat în formă economică. Șoviniștii din ambele tabere priveau cu o sinceră satisfacție întorsătura neașteptată a lucrurilor. Cei din Franța ar fi vrut ca sancțiunile să fie aplicate din primul moment, cei din Germania le doreau cu aceiași nerăbdare, pentrucă vedeau în ele mijlocul infailibil pentru sfărîmarea întregului tratat. In mijlocul acestei emoții generale, Lloyd George plasă formula plină de ironie și de asprime, dar nu și de adevăr: „Dacă mai discutam cu Germania, am fi eșit până la urmă datornicii ei".

Din fericire delegația germană nu-și pierdu cumpătul. Dîndu-și samă că oferta lor nu era atît de depărtată de cererea aliaților, după

* Cronica externă a d-lui Filotti, sosindu-ne prea tîrziu pentru numărul trecut, am tipărit-o în acest număr.

Dar, în ultimul moment, cînd coala precedentă era deja tipărită, am primit dela d. Filotti o nouă redactare, în legătură cu desfășurarea evenimentelor, a aceleași cronici. Nu mai puteam decît să tipărim aici *adaosul* care privește ultimele evenimente. In privința altor adăogiri sau omisiuni din restul cronicei—nu se mai poate face nimic.

cum părea la prima vedere şi profitind de faptul că ultimatul nu excludea posibilitatea unei discuţii asupra modalităţilor, el formulară în trei zile o nouă contra-propunere pe baze de astădată mai largi. Era o dovadă de sinceritate şi de serioase intenţii pacifice pe care aliaţii trebuiau să o ia de astădată în consideraţie. Era totodată o loială încercare pentru a eşi din penibilul impas.

Aci stau lucrurile în momentul cind încheem cronica. Dacă aliaţii vor asculta porunca raţiunii, pacea va fi salvată; dacă va precumpăni însă oportunismul politic şi minia momentană atunci forţa va căuta să-şi impună din nou deciziile oarbe. Că pacea va fi prin aceasta nimicită, este sigur. Ne îndoim însă dacă finanţele aliate se vor simţi mai solide.

6 Martie, 1921. **Eugen Filotti**

Scrisori din Paris

I. Situaţia politică în ultimele luni

Adouazi după încheerea tratatului dela Versailles, înţelegerea între Franţa şi Anglia a încetat de a mai fi atît de cordială ca mai înainte. Destinele lor erau deosebite, rolurile pe care le indicau istoria fiind altele—Războiul fusese al Angliei, pacea şi politica de după pace tot a ei se cuvenea să rămie. Măcelul european trebuia utilizat ca primul moment al unui plan ce urma să înceapă. Astfel politica Angliei păstrează un caracter *de expanziune*, tactica ei o iniţiativă activă şi plină de riscuri.

In faţa ei, Franţa se resemnează la o atitudine pasivă de *conservare*. Celace îi trebue în primul rind era liniştea plină de garanţii contra Germaniei, în al doilea rind „Statu-i quo", plus Alsacia şi Lorena. Franţa e din puţinele ţări care se mulţumesc să trăiască din averea şi belşugul personal, abdicînd dela orice intenţiuni de aventură „extra-muros". Deaceia prima ei grijă a fost paralizarea definitivă a Germaniei, pentruca fantoma răzbunării să fie şi ea înlăturată. Ca nu cumva Germania să găsească un aliat în Bolşevism, Franţa s'a crezut datoare să arboreze şi o politică anti-rusească, ba chiar să susţie statul tampon al Poloniei, în fine să ofere baloane de oxigen înfiripărilor aventuroase ale unui Judenici, Kolceag ori Wranghel. Ca ultimă precauţie, spre a opri reînvierea Germaniei în Turcia şi în Orient, o armată franceză comandată de generalul Gouraud, îşi epuizează oamenii în pustiurile Siriei. Politica anti-constantinistă în Grecia porneşte din acelaşi sentiment.

Celace caracterizează scopul final al politicii franceze e nevoia de linişte, consolidată pe toate precauţiunile de apărare. Scoasă din calmul egoismului său naţional de agresiunea germană, ea vrea să şi-l recapete: politica europeană ori colonială n'o ademeneşte.

Acest vis de fericire tihnită şi burgheză nu poate satisface firea întreprinzătoare a poporului anglo-saxon. Succesoara directă a debuşeurilor unui duşman ruinat, Anglia vrea să le ocupe, să le organizeze. Mai mult ea vrea să pătrundă la fostul duşman acasă să-i

---

* Această scrisoare ne-a sosit cu o mare întîrziere. O publicăm pentru observaţiile interesante ce conţine şi care nu şi-au pierdut nimic din actualitatea lor.

impune mărfurile ei, să facă din ei un consumator forțat al stocurilor engleze, pe care furia amețitoare a capitalismului național îl zvîrle pe piața lumii.

Din trecuta împărăție comercială a Germaniei, Anglia a moștenit două mari piețe de desfacere: Rusia și Orientul.

Fără să vadă ca Franța numai problema politică, capitalul englez năzuește către grînele, petrolul și aurul rusesc. In timp ce Franța trimetea ajutoare lui Wranghel, Anglia invita pe Kamenev și Krasin ca să înoade o strînsă relație comercială. Făcînd aceasta capitalismul englezesc se asigura contra propagandei bolșevice in India, pe de altă parte vroia să prindă rădăcini in Rusia, pentruca Germania, refăcută, să găsească locul ocupat.

In ce privește Orientul, in timp ce politica Franței de o incoherență platonică voia să-și asigure in Grecia lui Venizelos un suplinitor conștiincios, Anglia ocupă Constantinopolul, reduse la neputință guvernul turcesc și-și instală birourile de afaceri pe toată coasta strîmtorilor. Venizelos ori Constantin—îi era perfect egal; principalul era că comerțul Orientului a trecut in mînile ei. Astfel cu toată vizita plină de protestațiuni a lui Leygnes la Londra, Anglia a dat oarecum un consimțimînt tacit întoarcerii lui Constantin și guvernului Gunaris.

Față de Germania, Anglia e deasemenea binevoitoare; căci după ce i-a ruinat flota și comerțul, aceasta a încetat de a mai fi un pericol pentru ea.

Iată cum, printr'o ironie de care istoria e blazată, o politică modestă, tinzînd doar la un instinct de conservare, poate trece drept imperialistă și reacționară, pecînd o alta expansivă, cotropitoare e considerată ca aliata ideilor largi de autonomie națională și ca prietina revoluției rusești.

Aceste cîteva fapte constituesc un capital foarte instructiv pentru politicianii de meserie. El rezolvă paradoxul Angliei liberale și despotice in același timp. Concepția lui Adam Smith după care interesul personal rezolvă implicit și pe cel general capătă o confirmare in plus.

Fapt e că destinul Franței rămîne izolat. In haosul european prietinia ei se îndreaptă către țările mici, singurele care-i mai rămîn. Dar acestea se îndreaptă către cei tari.

Slăbiciunea poziției internaționale a Franței e compensată de unitatea politicii sale interne. In timp ce Europa întreagă e frămîntată de convulsiunile revoluției sociale, politica interioară a Franței e clară, unitară și viguroasă. Elementele extremiste nu se pot altoi. „Uniunea republicană", centrul moderat al naționalismului republican, cu pretenții mai mult ori mai puțin spre dreapta ori spre stînga, domină viața publică de aici. Coeficientul raționalist și realist al temperamentului francez, repartiția sănătoasă a proprietății agrare, numărul relativ mic al proletariatului, care de cele mai multe ori dispune și de o mică proprietate rurală, democrația adeseori reală și destul de veche ca să fie consolidată, a moravurilor politice, menține Franța in limita apucăturilor tradiționale.

Călătoria la Moscova a camarazilor *Cachin* și *Frossard* care se angajaseră să reușească a împinge partidul socialist francez către „Internaționala a III-a", a provocat un congres al confederației sindicaliste la *Orleans*. Adunarea a fost dominată însă de personalitatea lui *Jouhaux*, secretarul confederației generale a muncii, spirit ponderat și realist lucid. El a dictat refuzul congresului de a se îndrepta către Moscova.

Dar dacă sindicalismul, care constitue forța cantitativă a mișcării muncitorești se îndepărtează dela idealul sovietist, partidul socialist propriu zis, unificat altădată subt personalitatea lui Jaurès, s'a scindat zilele trecute in două fracțiuni. La congresul din *Tours*, *Frossard*, unul din campionii alipirii la Internaționala a III-a, a arătat că fatalitatea revoluționară împinge destinele partidului către grupul cel mai înaintat, cel mai curajos, cel mai pur. Cu o sinceră melancolie in voce, evocînd atîtea amintiri comune, cu un fel de resemnare blîndă și lipsită de ură, oratorii au arătat că sciziunea trebue să se facă liniștit, fără incriminări, păstrînd un respect reciproc, fiecare servind cauza socialistă cu procedeele pe care le crede mai nimerite. Astfel Longuet, Renaudel, Paul Faure, Marcel Sembat au rămas deoparte ca un fel de majoritari francezi. Jurnalul „Humanité" a rămas in mîna grupului comunist.

Consecințele acestei sciziuni nu mi se par prea importante. De fapt sciziunea exista demult. Azi a fost declarată formal. Atîta tot. Chiar gruparea din stînga, cu toată separația sa, nu mi se pare că va putea servi idealul revoluționar mai bine ca până acum. Lipsa ei de vigoare și de organizație nu poate fi înlocuită printr'o simplă declarație de principii.

Din nenorocire o altă complicație se interpune: acela a dezechilibrului economic.

Datoria publică a Franței crește mereu. In curînd ea va atinge cifra enormă de 280 miliarde. Dacă admitem evaluarea făcută înainte de războiu de către Leroy Beaulieu, după care avuția națională a Franței s'ar ridica la 240—250 miliarde franci aur, dacă ne gîndim că o mare parte din datoria aceasta e contractată spre a fi plătită în aur (peste 80 miliarde datorie externă in dolari și lire sterlinge), ne putem ușor închipui ce dezastruoasă e economia națională a Franței. Producția dezorganizată aduce după ea o inferioritate a balanței comerciale. Importul întrece exportul cu 20 miliarde. In bugetul actual, care ar trebui să se ridice la 40 miliarde, renta datoriei publice ocupă mai mult de jumătate. Rețetele fiscale cu tot efortul făcut nu dau aici ele avantaje prea mari. Aproximațiile sînt apreciabile. Impozitul pe beneficiile agricole ar fi dat după unii un deficit de 900 milioane, după alții 300. Impozitul pe cifra de afaceri de asemenea e cotat în minus cu 250 milioane față de evaluările făcute. Impozitul progresiv pe venit conține și el surprize. In fața neajunsurilor de ordin fiscal bugetul nu se poate menține decît prin împrumuturi pe scurt termen și prin mărirea cantității de hîrtie monedă. Cum ultimul împrumut amortizabil de 6 la sută din Noembrie trecut, pare a nu fi reușit in mod strălucit, resursele se vor menține la o nouă emisiune a hîrtiei-monedă. Schimbul exterior se resimte veșnic de aceste multiplicări și in același timp prețurile cresc. De anul trecut și până acum viața s'a dublat. Curba urcării prețurilor nu se potrivește însă exact cu curba urcării salariilor.

După o statistică nesocialistă, in timp ce viața a crescut de 4 ori (indicele „numbers" ale Franței arată cifra 398 actualmente, față de 100 înainte de războiu), salariile abia s'au triplat. Dezarmoniile sociale datorite acestei insuficiențe de traiu nu pot întîrzia să apară.

Doar instinctul de economie şi mica avere particulară a unora dintre uvrieri dacă mai menţine echilibrul.

Iată de ce armonia internă actuală e grav ameninţată şi de ce nu se pot pune speranţe statornice în ea. Elementul moral rămîne neputincios în faţa legii de fier a dezorganizării economice a Europei întregi. Dela orientul bolşevist şi până la hotarele Franţei foamea crescîndă cere alte legi şi alte organizaţii. Nu putem bănui Franţei atîta putere de suflet, ca pe ruinile vechiului continent, să-şi menţie cu îndărătnicie, ca o insulă singuratică, zdrenţele unui glorios şi îmbătrînit trecut.

II. În cartierul latin

Cartierul latin trăeşte, asemenea animalelor hibernante, numai nouă luni din an. Se naşte în luna lui Octombrie, cînd bereta studenţimii începe a se revărsa în valuri pestriţe în largul bulevardului St. Michel. În timpul ernii clocoteşte de vulgaritatea cetelor studenţeşti, de partea inocentă şi sănătoasă a tuturor adolescenţilor.

Cum viaţa îşi pulsează seva din absurditatea generoasă a tinereţii, cetatea şcoliilor rîde cu sau fără motiv nouă luni pe an. Pe urmă, deodată brusc, în Iulie, rîsul dispare şi cartierul ars de soare înţepeneşte. Dealungul veacurilor, mahalaua aceasta a avut trei soiuri diferite de viaţă.

La început, pe vremea lui François I-er şi a reginelor Medicis, pe uliţele întortochiate, carosele regale purtau nobleţea timpului către bisericile dela Notre Dame, Saint Etienne Du-Mont sau Val de Grâce. „La rôtisserie de la reine Pedauque" îşi oferea fripturile într'o dugheană care s'ar fi găsit în colţul format azi de străzile Soufflot şi Saint-Jaques. Prin cotloanele întortochiate din rue Tournefort, muşchetari voinici vor fi încrucişat spadele subt fereastra vre-unei „dulcinee" oarecare.

Au trecut secoli şi viaţa politică oficială s'a mutat aiurea. În secolul trecut cartierul latin e locaşul cafenelelor artiste, dela „Vachette" unde în faţa unei cafele adormea scriind Villiers de l'Isle Adam, Verlaine ori Moréas, până la café „Procope" care a văzut jucînd table pe Voltaire, Diderot, Napoleon şi Gambetta.

În timpul acesta pe străzi şi prin apartamentele sărăcăcioase se desfăşura mascarada burlescă descrisă de Henry Murger în la „Vie des Bohèmes". Pe străzi, prin localuri, rataţii pietoşi ai meseriei scrisului ori pictatului mişunau. Prin mansarde se înfiripau cenacluri; anemice economii făceau posibile trei numere consecutive dintr'o nouă revistă. În arta costumului domnea o anarhie complectă: cutare romancier se înfăşura ziua miaza-mare, pe stradă, în faldurile unei togi romane, un altul arbora cu strictă severitate o redingotă funebră de cioclu, pictorii—pelerina abundentă, aliată cu pălăria largă de toreador.

În fine, acum cîteva decenii, cînd popoarele au părăsit cinstitele meşteşuguri strămoşeşti ca să se repeadă în vrafurile cu cărţi, cînd armata intelectualilor a crescut, cartierul latin a luat aspectul unui orăşăl universitar provincial din Germania, aspect care-l păstrează şi azi prin măreţele edificii transformate în şcoli şi laboratoare.

În cîţiva secoli trei vieţi nu e puţin. Acum după războiu tinerimea se îngheşueşte cu acelaşi entuziasm pe culoarele facultăţilor. Înfăţişarea însă nu mai e acelaşi ca acum zece ani. Multe dintre celebrităţile care făceau faima Franţei nu mai profesează. Faguet, Ribot, Planiol, Tarde, Bergson nu mai sînt. Majoritatea cursurilor, rămase în urmă cu ani în ce priveşte bibliografia mai nouă, sînt şi mai sărăcite de şovinismul cultural excitat de războiu. A cita o teorie engleză ori germană e considerat de mulţi profesori ca un gest nepatriotic. Afară de aceasta, grandomania culturală franceză — de multe ori justificată — ignorează tot ce trece de hotarele ei. Dacă menţionează o idee nouă ce vine dinafară, e pentru ca să adauge imediat că un scriitor francez din sec. XVIII, şi mai devreme chiar, a şusţinut-o înaintea tuturor.

La acestea se mai adaugă şi criza tiparului care opreşte cărţile şi revistele în expansiunea lor. Un grup de profesori şi academicieni în frunte cu Lavisse şi Aulard au cerut insistent guvernului un „intervenţionism cultural" prin care statul ar cumpăra hîrtia mai scump şi-ar desface-o mai eftin celor ce vor să publice, plătind el diferenţa de preţ, după cum procedează cu făina, oferind publicului pînea pe un preţ scăzut. Alături de „politica pinii" s'a cerut „politica cărţii", pentrucă altfel cultura franceză ar fi ameninţată să piară.

Din toate cursurile cîte se ţin în şcolile superioare ale Franţei, cel care ese din comun e acela al lui *Pierre Janet* despre „L'évolution de la personalité". Autorul, celebritate europeană, una din figurile care domineazä întreaga ştiinţă a Psihologiei, aduce pe lîngă cunoştinţe de savant sau multiple experienţe originale din cariera sa de psihiatru, un minunat talent de expunere, poate ultimul din falanga tradiţionalei şi splendidei retorici franceze de catedră. În acelaşi ordine de idei nu trebue uitat nici *G. Lanson*. Un curs interesant e acela al lui *A. Lalande* despre „Certitudine"; înfine al lui *Levy Brühl* despre „Filozofia engleză în sec. XVIII". La Drept, comentatorii codului Napoleon dau dovada aceleiaşi cazuistici raţionaliste, poate cu ceva mai puţin talent ca cei din generaţia trecută.

Încolo viaţa intelectuală e secătuită de imperioasa monopolizare a grijilor economice şi sociale pe care le-a lăsat războiul. Seninătatea secoliilor de intelectualism dezinteresat nu e caracteristica timpurilor noastre.

Mihai D. Ralea

Scrisori din Londra

Aspecte.—Teatre, expoziţii, concerte, predici.

Din mina de cămăşi şi pijamale... care e Londra cartierelor vii, cu greu se poate extrage filonul artistic,—ca să nu mai vorbim de Londra cartierelor de elită, peste care pluteşte o moarte rece şi infailibilă, arareori străbătută de sunetul prelung al cornului care anunţă pe străzi ursuze întoarcerea lordului, în caleaşca medievală, cu familia, dela vinătoare.

Desigur însă nu e aspectul comercial al Londrei active adevărata piedică în dibuirea interesului ei pentru frumos. Parisul fără să fie atît de negustoresc şi tehnic, nu are mai puţin un *teatru mercantil*. Dar şi aici, ca şi în capitala scînteetoare de peste drum bîntue, ca o convalescenţă a omului anemiat sufleteşte şi depreciat de războiu, plaga albă a camelotei.

E şi aici o omenire obosită de idealism, surmenată de falimente. Monete nu se mai bat, că prea s'au bătut false. Indoienţa o singura prudenţă, indiferenţa, unica pavăză împotriva unui viitor care nu vrea să vină. Dacă vremea aceasta nu va zămisli, ca un antipod al unui Cezar Borgia, un geniu sceptic, omenirea şi-a săcătuit izvoarele, şi viaţa ei din urmă va fi la capitolul istoriei: epoca Nenaşterii...

Londra sugerează şi ea acelaşi lucru. Arta ei mai mult ca oricind e ambiguă. Fără să aibă bulevardele Parisului, teatrul ei—fiindcă delà Aristot se ştie că el e înflorirea adevărată a sufletului creator—este eminamente bulevardier.

***Chu-chin-chow* la somptuosul *His Majesty's Theatre*, o revistă pe care numele ne scuteşte s'o mai recomandăm, ţine afişul de 5 ani de zile bătînd cu brio pe rivala ei în speţă *Phi-Phi* care de altfel deghizată în *The Naughty Princess* („La reine joyeuse") a venit dela Paris la *Adelphi* ca să-i conteste, prea tirziu, succesul!**

Nu mai puţin convenţională e, în seriozitatea pe care i-o acordă numai genul, *Cuceritorul*, * a cărui vervă o susţine numai locul adecuat al actorului Moscovitch, un André Brulé, care însă n'a făcut nici o artistă să se sinucidă pentru dînsul...

Tot ce, într'adevăr, are cel mai mare june prim al vremii, ca demnitate în graţie şi autoritate în umor şi ştrengărie, ca minunată bună dispoziţie şi debit infinit, lipseşte actorului dela *Shaftesburry Theatre*, înzestrat numai pentru scenă, nu şi pentru viaţă.

Trecem peste „ejusdem farinae". Şi ne oprim desigur nu... la Shakespeare. Căci până la dînsul vom vedea pe acela care îi succede —lucru cum nu se poate mai greu pe lume. E Thomas Ottway, autor din veacul 17, a cărui viaţă însăşi e o tragedie (viaţă sfîrşită cu o înecăciune, însă nu anakreontică! ci, cu miezul din pînea pe care, la eşirea din închisoare, o cumpără cu banul primului prieten eşit în cale).

* *The Great Lover.*

Dintre postshakespearieni e cel care rămîne mai puţin strivit. Versul lui alb descinde direct dela marele William, dar cu o gravitate proprie în ritmul lui mai puţin înaripat. Shakespeare însă l-ar fi recunoscut pe deantregul în minuirea genială a celace numai limba engleză e în stare să spună cu monosilabicul: „plot" (acţiune-intrigă-conflict).—Pe deantregul, exagerăm poate. Căci autorul Regelui Lear ar fi rămas contrariat de anume apucături de corectitudine şi raţiune, care scăpau artei lui impetuoase. E Racine care întoarce un profil de faţă limpede pe scena engleză. În *Veneţia mîntuită* * floarea neagră a dragostei dintre doi tineri se brodează tragic pe fondul unui complot zădărnicit de o trădare. E o piesă leviatanică, de o maşinărie masivă, grea, uruitoare. În vremea ei a smuls lacrămi mai mult decît *Othello*. Astăzi impune.

Admiterea lui Shakespeare pe scena modernă suferă de un compromis. Se pare că publicul occidental — mai superficial ca oricare altul—neputînd să renunţe la dînsul, vrea să treacă asupra-i cît mai uşor, ca o apă de şes care curge lin, fără să care cu ea toată greutatea prundişului. Shakespeare e tratat cu un spirit igienic şi luat cu suficienţă, şi nu şi cu efort, în doze impalpabile. Umorul lui feeric e maximul de esenţă shakespeariană accesibil. Şi *Court Theatre* trebue felicitat în străduinţa cu care vrea sa-l reducă la o estetică de music-hall. Aşa numai se poate interpreta muzica d-lui John Greenwood şi cîntecul ca şi jocul artistei Mary Grey din *Visul unei nopţi de vară*. **) La Paris deasemenea, „Vieux-Colombier" n'a abordat până acum decît *Poveste de iarnă* *** şi *Noaptea Regilor*, **** cu un joc de culoare prea ingenios ca să flateze pe Shakespeare; iar „Comedia Franceză" a trebuit să inverseze pe „Romeo şi Julieta" prin lirismul gentil al poetului André Rivoire. Dar cel puţin Coppeau are geniu, iar Favre pe actorii Brunot (Mercutio) şi M-zelle Pierrat (Julietta).

Old Vic, „home"-ul lui Shakespeare, îl joacă însă integral în faţa unui public de lucrători şi croitorese (nu ştim ce s'ar face fără aceştia marile genii ale literaturii) *Cît necaz, şi pentru ce?* ***** ne-a făcut să ne gîndim la eroarea lui George Brandes de a vedea în Claudio un personaj incongruu. Revolta lui ingrată din biserică împotriva vinovatei—în credinţa lui—Hero, e vocaţia pură a temperamentului pasiv de îndrăgostit ideal. E cazul lui Hamlet devenit, prin ciocnirea brutală cu lumea contra lui, valoare. Claudio devine şi el ironic, dispreţuitor, bărbat. Şi e ciudat că a scăpat criticului admirabila maturisare prin suferinţă a eroului din ultima fază. Dacă personajele lui Shakespeare nu ar trăi complet, nu ştim de ce i-ar mai purta numele.

Insfîrşit, *Logodna* ****** lui Maeterlink la *Gaiety* e un vis făcut de Til-Til în preajma logodnei lui, şi care evocă, în generaţii de strămoşi şi copii ce vin pe scenă, toată vastitatea actului omenesc. Til-Til e punctul de întîlnire a două umanităţi: trecută şi viitoare. Ideia, frumoasă, devine la ridicarea cortinei, amestecul bizar de drăgălaş şi de grotesc, o realizare de music-hall. Celace nu s'a reuşit cu Sha-

* *Venice preserved.*
** *A midsummer Night dream.*
*** *Winter's Tale.*
**** *Twelfth' Night.*
***** *Much ado about nothing.*
****** *The Betrothal.*

kespeare, a izbutit cu Maeterlink. Rezultatul faptului de a fi mai concesiv. In orice caz, decît C. Armstrong Gibbs, muzica i-ar fi putut-o scrie mai bine acrobaticul Stravinski.

Nici Shakespeare însă și nici Maeterlink n'au fost „clou"-ul sezonului de iarnă. Meritul acesta—dacă e unul—revine *Expoziției de pictură spaniolă veche și modernă*, găzduită generos în palatul Burlington al Academiei de Arte.

Intre Spania și Anglia e o veche afinitate. Gemene în ambiții seculare, ele și-au încrucișat puterile pe mări și au pîndit dela porțile Europei intrarea în bogățiile lumii. Mai veche însă în strălucire, Spania a apus curînd, în timp ce Anglia și-a continuat tenace curba ei către zenit. Războiul a surprins la antipozi cele două țări, și nu fără o egoistă mîndrie politica engleză a deplîns anii aceștia o rivală rămasă în drumul istoriei. Literatura caută să o readucă în actualitate și Ottway M: Cannell consumă pagini multe ca să facă cunoscute *Legendele și Romanțele Spaniei* (cu foarte interesante constatări asupra rolului jucat de Biserică și Inchiziție asupra poeziei poporane spaniole), iar Salvador de Mandariaga stabilește un paralelism între *Poezia spaniolă și engleză* legînd pe Juan Riz cu Chaucer, Lope cu Shakespeare, Garcilaso cu Sidney, Calderon cu Shelley și comparînd poezia lui Blake cu acela a vestitelor *coplas* spaniole. Romanticul Zorilla e comentat, și cărți de istorie literară dau catedrelor de literatură spaniolă tot concursul ca să întreție Anglia în iubirea platonică a peninsulei.

In această atmosferă, ospitalitatea acordată Expoziției spaniole nu trebue să surprindă. In 15 săli vaste și încălzite, luminate de o avară zi londoneză stimulată de concursul exasperant al electricității, școala spaniolă dela primitivii *Verdera Gallego* și ceilalți anonimi autori de icoane, la misticii veacului 16 și 17 și până la modernii *Rusinol*, *Vidal* sau cezanniștii *Zuloaga*, *Maeztu*, *Sancha* cu coloarea în pastă „à la Truelle" și cu țărani à la Chariot,—și-a desfășurat o viață seculară. Negreșit, cîte o sală specială a fost dăruită tulburătorului *El Greco* și galantului *Goya*, adorații vremii, în timp ce uzurpatul *Velasquez* și disgrațiatul *Murillo* se amestecă printre sfinții lui *Ribera* sau călugării lui *Zurbaran*.

El Greco e desigur cel mai actual dintre spanioli. Sfinții lui scofiliciți n'au a face cu martirii idealizați ai lui Puvis de Chavannes, nici cu misticismul de feerie al lui Maurice Denis. Dar e în bombasticismul marelui „extravagant" tot snobismul artei contemporane. Deosebirea e însă că El Greco ajunge la exces prin pasiune. Durerosul *St. Sebastian* al lui, cași pateticul *Crist*, sînt ca devorați de o flacără interioară. Astfel, pe cînd Velasques și Murillo ajung prin convenționalism, unul la un misticism de curte, celălalt la dulci poze cu madone îmbujorate, străinul predecesor cîntă o tehnică apropiată sufletului său puternic.

Arta venețiană i-o dă clar-obscurul: puterea de a modela în ton, nu în coloare, și de a pune astfel lucrului așezat pe pînză un așternut de viață ascunsă, interioară,—a luminii, în locul jocului de stridențe exterioare ale mozaicului. Candianul intră atunci în familia cea mare care se fixează cu Carravagio și sfîrșește cu Rembrandt. Sfinții lui fosforescenți iau loc în *Paradisul* lui Tintoretto din Palazo Doccale; capetele sale privesc cu expresia depărtată a portretelor luminaristului olandez. Arta lui, ar spune Fromentin, „scobește" tabloul; îi dă o proeminență în adînc.

Clasic deci, El Greco e modern ca atare. Japonismul picturii contemporane—cu merite ce-i aparțin—își regăsește tehnica mai mult la Velasquez și parțial Murillo. Extravaganța Grecului nu are de ce să și-o reclame, fiindcă el însuși n'avea idee de dînsa.

Despre *Pablo Picasso*, obiect al unei expoziții aparte, vom repeta ceiace s'a spus recent, că formula lui cubistă duce mai departe tehnica modernă dela mozaic la linii, substituind picturii arhitectura, așa cum „barocul" substituia arhitecturii curbele și înfloriturile sculpturii.

In Londra se poate auzi muzică bună la *Queen's Hall* unde *Sir John Hood* conduce Sîmbăta și Duminica o orhestră cu un prim violonist bun și tobe cum numai orhestra din New-York a lui *W. Damrosch* poate să aibă... Programul amintește pe cel al concertelor noastre Simfonice dela Ateneu, cu cîte un autor englez în plus. *Strauss* întîrzie să intereseze, grație dirijorului care îi e recunoscător că și-a cîștigat prin el reputația. De curînd a fost aplaud „Valsul trist" al lui *Sibelius* și Concertul No. 2 în C minor al lu *Rachmaninoff*. Verticalismul lui *Debussy* a găsit armonie în execuția lui *Leonard Borwick*. Dacă *Cesar Frank* s'ar substitui cîte puțin lui *Tchaikowski*, iar *Chabrier* ar fi ceva mai puțin detestat decît în Spania, concertele dela Queen's Hall ar fi și inteligente.

Centenarul nașterii lui *Beethoven* s'a sărbătorit în toată Londra și pianistul *Lamond* și-a dovedit afinități mai mult decît exterioare ca marele compozitor.

O latură însă proprie a muzicii engleze sînt, dela părinții ei, *Bull* și *Byrd*, recitalurile de orgă.

Requiemul lui Brahms capătă o amploare neobișnuită subt vasta capelă a *Sfîntului Paul*. La *St. Anna*, *Oratoriul lui Bach* ne-a adus aminte de *La grande messe en si mineur* (cu care dealtfel are părți comune), executată anul trecut la Paris (salle Gaveau) de corul dela *Schola Cantorum* subt bagheta lui *d'Indy* însuși. Negreșit înțelegerea autorului lui „Saint-Cristophe" e superioară.

Dar, într'o biserică protestantă, printre coriști în togă rituală și pupitre acoperite de biblii, muzica lui Bach își recapătă parcă mai ușor rezonanța ei crudă. Și nu poți să nu vezi la orgă pe însuși cantorul dela Thomasschule din Leipzig.

Despre predicele Londrei ar fi de scris încă o cronică. Nu pentru pitorescul lor, cunoscut în parte, nici pentru seriozitatea cu care ele pun săptămînal pe om în legătură cu divinitatea. Dar pentru intelectualismul lor care face din Biblie o carte de știință și din cuvîntul Fiului Omului substanța primă a înțelegerii noastre.

Apropierea, de pildă, dintre degetul curios al St. Toma și criticismul sceptic contemporan! Nu e aici o premiză accesibilă și minții păgîne? E această judecată sfîntă a vieții care face din Evangelie cartea fundamentală a Angliei. Un *Liddon* și un *John Hamilton Thom* sînt, la baza predicei engleze, interpreți tot așa de rari ca și cei ai lui Shakespeare; stilul omiletic stăpînește părți de literatură (v. *Mathew Arnold*); iar Lloyd George face citații din Isus în parlament.

Londra, 31 Ianuar 1921. **Dragoș Protopopescu**

Scrisori din Cluj

Februar, 1921

Dragul meu amic, căruia îți sînt dator cu'n răspuns lung, să mă scuzi, că nu ți l-am putut da până azi. Tu mi-ai cerut, să-ți descriu, în „conture largi", Clujul desrobit, căci Clujul vechiu ți l-ai imaginat din vechile mele amintiri. Așa este. Clujul de-odinioară, cuibul aristocrației lui Wesselèwyi, patronul culturii ungurești din Ardeal, orașul feodal, care închidea în palatele sale trufășia *gentry*-lor, a păpistașilor și a burgheziei clujene — azi a dispărut în... monumente, în fața cărora, stă și azi, nedumerit soldatul din Tecuci ori Tighina: Ce pot însemna atîtea inscripții latinești pe fiecare poartă, atîtea embleme și coroane de baroni și conți? Insamnă trecutul nostru iobăgesc, înjosirea noastră de secole, care ne-a făcut slugi în propria noastră țară, care ne-a adunat în „Cosină" tineretul la fiecare 3 | 16 Mai, ca în grădina Stadler, să visăm à tempo Gheorghe Barițiu, sosirea unei vieți mai bune, cînd țăranului romîn nu-i va mai răcni în ureche primarul clujan Ejszaky: „Ne ugass" 1, cum făcuse cu deputăția condusă de profesorul romîn Silași.

Clujul de-odinioară a dispărut. In „Casinoul Magnaților", unde se punea pe-o foae de carte domeniul, și unde se urzea ura baronilor Wesselèwyi, Bánffy, Iscntkereszt, împotriva lui badea Gheorghe 2 — azi este cercul militar. Și în sunetul lăutelor să uită sentințele „judecătorilor de tablă", care vedeau în fiecare intelectual romîn, un „individ demn de spînzurat" 3 La „Tabla regească", unde au fost osîndiți martirii presei romînești, dela Baiteș până la Octavian Goga... azi s'a stabilit justiția romînă. In „Teatrul Național", pe a cărei scenă se insulta popa romîn, în „Clopote amuțite" 4 — s'a mutat „opera romînă" și „Teatrul Național", care încearcă să răzlețească ideia ce o aveau Ungurii despre noi, că nu sîntem în stare să producem artă; în „Reduta" veche, celebra pușcărie a constituției, în care s'a zămislit Unirea Transilvaniei cu Un-

1 Nu lătra!

2 Gh. Pop de Băsești, Președintele comitetului Național.

3 „Koini veló oláh". Cuvintele lui Bartha Miklós, cel mai distins gazetar ardelean, fondator al ziarului „ Ilenzéd".

4 „Clopote amuțite". Piesa lui Ridosi Viktor, în contra căreia tinerimea romînă a demonstrat de mai multe ori, urmînd ca studenții romîni să fie încarcerați.

garia, împotriva tuturor protestelor unor romîni și cu consimțimîntul unei pături de renegați a romînimii din Ardeal — acum își rulează Cinematograful „Cultura Poporului", și nu uită, în fiecare Duminecă, să-și citească discursurile Marin Ștefănescu; la Prefectură, unde membrii romîni ai congregației au fost bătuți cu săbiile contelui Csáky și a fost scuipat de nenumărate ori bătrînul asesor Pop, pentrucă a cutezat să *încerce* să vorbească romînește — azi își anunță expoziția colonelul Bacaloglu. Și pretutindeni, unde era un debușeu unguresc, ori s'a înlocuit cu'n sinonim romînesc: din cătanele lui Francisc Iosif și ale lui Carol, s'au făcut soldați ai lui Ferdinand; portretele lui Kossuth, Bem, Damjanich, sînt înlocuite cu ale primilor generali romîni, care au intrat în Cluj, botezați de cîntec, de lacrămi și de discursuri.

*

Tu vreai însă, dragul meu prietin, să fac pe Baedekerul tău și să te conduc prin Cluj. Dacă ai sosi cu trenul, cu siguranță ar merge mai greu, să începem plimbarea noastră prin oraș, căci ar trebui să treci prin control... După ce ai scăpa din brațe și mîini, te-ai lupta cu hamalii și curioși, să apuci o birje... Și ai vedea în fața ta Clujul, cu piața „Baross". Baross a fost cel dintâiu ministru ungur al comunicațiilor, înființătorul sistemului de călătorie „Zonă". Dînsul în mania lui de a sistematiza călătoriile și de a ușura situația administrației, împărți Ungaria în cîteva raionuri. Raionul principal era Ardealul, iubit cu patimă de Unguri, și legat totuși numai cu o linie a căilor ferate de pustele ungare: Oradea-Mare — Cluj — Brașov. Același sistem, care caracteriza și Rusia. O singură linie până la Nijni-Novgorod, cel mai important centru comercial, dar zeci de linii, la lacurile și Castelurile de vînătoare ale Țarilor. In „Piața lui Baross" — azi, vardistul romîn îți arată singura cale ce duce în inima orașului: Calea Regelui Ferdinand. Și vei vedea un bulevard larg, clădit sistem California, Texas, Arizona: pe de-o parte clădiri monumentale, spitaluri, palate — iar alături de impozanță, te va prinde ridicolul, căsuța Kleinbürger-ului, spus „cives", haiducul lui Bocskay — crezător în minuni în armata lui Horthy, care-și prepară răzbunarea. Calea lungă are sfîrșit în piața Unirii, cu Catedrala neo-gotică, cu importanta statue a lui Huniade, Mathia cel drept, și cu adiatul Kinizsy. Vei observa factura pedantă a construcției germane; orașul cu „platz"-uri; cu ulițî largi și curate, cu grădini, cu locuri de excursii, cu biblioteci și librării multe, poate prea multe pentru oraș. Aristocrația, în anii 1820—1848 trăia izolată în Cluj. Avea un centru numit „Belsö vóros" (oraș intern). Alături de orașul intern, erau străzile proletarilor, numite „Strada Fînului", „Strada Podului", „Strada Imașului". Clujul în 1848 avea un singur hotel: *Biasini*, a unui nobil din Italia, maghiarizat — iar Englezii se adunau la un han: numit „Hanul Stelei".

Aristocrația de azi, familiile Bánffy, Teleki, Béldi, ș. a. își au palatele în centrul orașului — și trăesc cu desăvîrșire retrase de lume. In saloanele aristocrației nu se fac primiri, nu sînt vînători de vulpi la Juc cu lorzi englezi și cu marquizi francezi, nu se mai duelează Sciadonii instruiți de maestrul Bellini — nu mai sînt cotilioane la Jockey Club, aristocrația jelește. Cu perdelele lăsate, palatele lor par cavouri anachronice în larma Clujului nou și numai lacheii triști, ce stau la poartă, îți mai amintesc, că aci stăpînul era înzestrat cu-

jus primae noctis, putea să-și înjuge țăranul[1], și era scutit de-a plăti dare și de-a apăra țara. Lucrurile aceste: de-a muri pentru patrie le făcea *misera plebs*. Aristocratul de azi, disperat că și-a pierdut busola orientării, se mulțumește a se simți închis în casele proprii. Pentru noi, pierderea lor, nu ne va însemna mult. Pentru Cluj, moartea aristocrației nu înseamnă nimic. Orașul nu trăia niciodată din grația oligarhului ungur. L-au ridicat emigrații Saxoni. L-au reclădit soldații germani. Cele dintăiu reflexe de cultură i le-a dat biserica reformată. Anglicanii, unitarii și catolicii, i-au furnizat numai decorul. Stilul original al Clujului este curat latino-german. Bisericile, fîntînile, unele case vechi (casa lui Mathia, Turnul de praf de pușcă, Cetatea morilor) sînt influențate de stil neo-venețian. Epoca lui Bach, ideia *gesammt-monarchică*, predominantă în deosebi în Ardeal, n'a rămas fără urmă în Cluj. Uriașa cazarmă din fața teatrului e o dovadă, că nostalgia turanică, dușmană oricărei activități—a fost ferecată în lanțuri de *soldateska austriacă* și împinsă la muncă. Universitatea, deschisă în 1872, și-a adunat primii savanți din renegați slovaco-germani, și iarăși intelectualitatea clujană din acești ani e recrutată din *rămășițele* unor familii străine (Than, Klug, Oenersich, Haller, Lothe, Hahn, Purjes, Brandt). Orașul, care sălășluia cele mai osebite instituții de cultură și știință—lipsit cu totul de-un caracter propriu zis unguresc, își trăia viața artificială de maghiarism, cu suburbiul *Mănăștur*, la cinci minute de Cluj, în care n'a putut pătrunde vorba ungurească, deși un guvern conștient, cu știrea și învoirea Contelui Tisza, înființa în acel suburbiu o academie agronomică pentru tinerii aristocrați unguri, numiți pentru desele lor bătăi: *buzakalászos bicskások*.[2] Și tot înzadar erau maniile de maghiarizare, lozincile lui Eugen Radosi[3] cu cele 30 de milioane de Unguri. Moțul care venea din Albac, Gilău și Muntele Rece, striga cît îl ținu gura romînește (și numai romînește) „hai la cireși"... „hai la cărbuni!" Și dacă gospodina maghiară vru să aibă cireșe și cărbuni, romînește fu silită să răspundă, căci Moțul era dîrz și „limba cînilor"[4] nu o vorbea cu nici un preț. Numai asta poate fi pricina, că orașul de „pur sînge" maghiar, „*Athena mică*", cum o numise genialul polihistor Samuil *Brassay*—și-a pierdut caracterul unguresc, cu întăile echipe de trupe romîne. Autohtonii de rasă sînt puțini. Gremiul: burghezimea de oraș, recrutată ca pretutindeni din funcționari. Clujul niciodată nu a fost industrial, și poate din pricina aceasta își consuma propriul sînge, ca să-și crească copilul, ca pelicanul. Dragostea exagerată pentru tradiția ungurească, „vitejească"—goana după mit, te urmărește și azi pas de pas. La cafeneaua „New-York" vei vedea și azi fețe de *hidalgo* blazați, descendenții unor vechi oligarhii unguresti—dar în buzunări, făr'de-o *pițulă*.[5] Mai dăunăzi acești oligarhi purtau „*ureche de epure*"[6] la pălărie, lăutarii îi petreceau pe stradă, duelau, jucau cărți și prădau moșii. Azi—ruinele unei Termopile artificiale, firește, că nu se simt bine în noua constelație europeană. Îi supără și azi prezența baionetei romînești, tae cu privirea disprețului arma noastră—nu se sfiesc nici azi, să fie îngîmfați și ignoranți—dar cine se sperie de *lazzeronii* bisericilor?

---

1 Caloda.

2 Bicska: cuțit. „Bălăuși cu spic de grîu în pălărie". Aluz'e la breasla de moșier.

3 *Eugen Rădosi*, publicist ungur, directorul ziarului „Budapesti Hirlap", a lansat pentru prima oară devisa, că toți locuitorii Ungariei sînt Unguri și că Ungaria are 30 de milioane de cetățeni.

4 Moții spun că limba ungurească este limba cînilor.

5 Pițulă—Sechserl. Lăscae de ban. În dicționul ardelean înseamnă diminutivul disprețuilor: „nu plătește o pițulă"—om de nimic.

6 Aristocratul ungur purta în ureche ureche de epure, semnul lui *Nimród*, zeul vînătorii.

...Iartă-mă dragul meu amic, dacă în scrisoarea mea am divagat în amănunte și am încercat să-ți redau cîteva impresii din trecutul Clujului... Sentimentalismul este firesc, dacă pornește din suflet. Și pe mine mă leagă amintirea vieții de acest oraș. I-am trăit întreaga epopee; și de umilire și de renaștere. Și dacă, la această renaștere, veghează atentă nu numai conștiința, ci și rațiunea—iarăși nu este vina mea. Exemplul Sileziei, al însăși Germaniei și al Monarhiei dualiste ne impune multe-multe rezerve față cu acțiunile de naționalizare ale unui oraș. Osmoza sufletească a noastră, a transilvănenilor, cu frații din Regat, nu trebue să fie nici accelerată, nici anaturală: Romanizarea orașului Cluj nu va însemna o inscripție: „*Missir*" pe străzi, căci nici „*Van Houten*"-ul ce-l citești pretutindeni, n'a format cultură olandeză pe insulele Americei de sud... Cucerirea nu merge numai cu schimbarea etichetelor, ci cu o schimbare radicală, a întregului fond sufletesc... Dacă asaltul în contra Clujului era firesc în prezilele entuziasmului unirii—azi, revizorul conștiinții noastre ne obligă la un serios discernămînt. Căci la Cluj, alături de figurile impunătoare ale unui Racoviță sau Levaditi, și alții—s'au furișat și amfibiile culturii, dacă nu Lazzarillo de Tormes-ii intelectului romînesc. Și aceștia puțini, dar cutezători—ne fac serioase și dese neplăceri, cînd le-am pune meritele ori valorile în cumpănă! Și așa să știi, dragă prietine, că o selecțiune naturală ar fi trebuit să se pornească dela început—căci stăm controlați de dușmanii noștri de rasă, care exagerează defectele noastre în folosul lor. Nu este vremea sosită și poate nici nu simt oportunitatea urbană, de-a face azi pe Billroth-ul vieții noastre publice din Cluj. Să ne bucurăm însă, că *interregnul* se sfîrșește și analiza își reia locul de onoare. Și vor trece în revistă toate faptele și toate instituțiile noastre, ca bine vînturate, să dispară răul și să păstreze bunul.

(Dar și până atunci, legați Clujul cu două linii ferate cu țara mamă, folosiți-vă de izvoarele gazului methan, ca să-i lumineze ulițele și să-i încălzească școlile, răzlețiți fabrici multe pe malul Someșului, dați-i viață economică, căci dacă veți urma cu politica de „intelectualizare cu orice preț" a Clujului, în curînd o bucată de pîne va fi mai scumpă aici, ca la Paris toate operele lui Voltaire).

Prietine, noapte bună!

Emil Isac

Recenzii

C. Sandu-Aldea, *Călugărenii*, Bucureşti, P. Suru, 1920, Lei 1?.

D. Sandu-Aldea, care de multă vreme n'a mai dat nimic publicităţii, are în volumul acesta trei nuvele mai întinse. Reputaţia sa de „cîntăreţ al pămîntului" se întemeia odată mai cu samă pe povestiri dramatice din viaţa dela ţară şi a hoţilor de cai. Niţă Mîndrea, Sima Baltag, logofătul Stoian reprezentau exemplarele sale favorite de oameni voinici şi brutali, cu sufletul tare şi îndrăzneţ, eşiţi parcă din cremenea pămîntului. Fraza, în care îşi turna povestirile, era plastică, strînsă, netedă şi artistic conturată.

Despre d. Sandu-Aldea s'a mai vorbit. Şi în cuprinsul acestei reviste rarile sale însuşiri de scriitor au fost apreciate la vreme cu destulă nepărtinire. Insă d. Ibrăileanu avea dreptate: alături de strălucitoare feţe de lumină, talentul său prezenta atîtea umbre şi scăderi, încît nu era uşor să-ţi faci despre dînsul o părere definitivă.

La d. Sandu-Aldea întîlnim şi de rîndul acesta destule pagini frumoase, mai cu samă în nuvela „Biruitorii" şi „Răcila". Deşi cîte-odată face impresia că se repetă, în general d. Sandu-Aldea dovedeşte aceiaşi siguranţă în mînuirea limbii, stările sufleteşti sînt redate concis şi în imagini fericite, iar descripţiile sînt pline de farmec şi sugestive: „Sapele cu teaia rotundă începură a scrîşni şi în urma lor pămîntul rămînea umed şi negru ca după ploae, iar erburile tăiate plîngeau în bătaia soarelui arzător, scurgîndu-şi strop cu strop sucul fragedei lor vieţi".

Mijloacele stilistice ale d-lui Sandu-Aldea fiind şi cu alt prilej cercetate, socotim că-i de prisos să mai înmulţim exemplele, şi că e mai vrednic pentru maturitatea artistică a autorului să discutăm ideile şi procedeile sale, oprindu-ne mai ales asupra unora din defectele noului volum.

D. Sandu-Aldea are faţă de Transilvăneni o atitudine cam simplistă. Felul cum ni-i prezintă în „Biruitorii" poate că nu-i verosimil nici într'o schiţă. Intr'o nuvelă de sinteză e nedrept să exagerezi fără motiv şi să faci din toţi Ardelenii nişte cîrţani. D. Sandu-Aldea nu găseşte măsura potrivită nici atunci, cînd de pildă, ca să explice cît de repede s'a deprins Vidrașcu (tot în „Biruitorii") cu viaţa de gazetar, desvoltă pe mai mult de o pagină teoria prea cunoscută a adaptării la mediu.

Un vechiu cusur al d-lui Sandu-Aldea sînt descripţiile întinse şi desvoltate cu prea mare stăruinţă. Ca agronom s'a interesat, şi cunoaşte bine cîmpul şi bulţile. Pentru ele d-sa dispune de un vocabular, care uimeşte şi farmecă. Din experienţă a cules informaţii, a notat aspecte, prinzîndu-le în rînduri inspirate şi, se înţelege, îi vine

greu să se stăpînească şi, în cursul povestirii, să nu se întrerupă, ca să intercaleze pagini întregi din carnetul său de drumeţ. Dar d. Sandu-Aldea abuzează: ţine atît de mult la tablourile descriptive, încît sacrifică arta, dînd tablourilor o însemnătate mai mare decît o au, şi făcînd dintr'însele un soiu de paranteze largi, care cîteodată nu lămuresc şi nu complectează nimic. De pildă, p. 110, de unde cităm acest *fragment*: „Petrişor se deie lîngă un prun şi se uită cîteva clipe de aproape la florile lui. Intre petalele lor albe, staminele stau înfipte în fundul florilor ca nişte ace într'o perniţă. Apropiate spre locul de care erau prinse, acele ace, înfipte parcă piezis, se resfirau mai sus şi fiecare din ele purta la celalt capăt cîte o gămălie galbenă. Umbrele gingaşe, pe care aceste scurte ace le svîrleau pe petale, înăuntrul florilor, se scriau pe ele ca nişte liniuţe drepte, ca nişte vinişoare aproape albăstrii".

In cea dintîiu dintre nuvele, d. Sandu-Aldea face istoricul luptei dela Călugăreni dar fără să împletească o acţiune propriu zisă. D. Sandu-Aldea ne dă numai cadrul, tabloul luptei. In felul acesta cu greu putea să iasă din hotarele stilului. Ba într'un loc, se slujeşte de un procedeu humoristic: deodată „Mihai simte nevoia de a fi singur" şi, încălecînd, ese din tabără. Ajuns la cîmp, voevodul începe „a-şi depăna în minte scurta şi amărîta lui domnie, în care nu împlinise încă bine doi ani". Şi dupăce, pentru a ne pune în cunoştinţă de împrejurările ţării sale, face o recapitulare istorică de patru pagini, aşa cum o ştim cu toţii din şcoală, voevodul nu mai zăboveşte aici-o clipă, ci „încălecînd, se întoarce iarăşi în tabără". In orice caz d. Sandu-Aldea nu credem c'ar fi izbutit să dea o nuvelă istorică bună. D-sa poetizează uneori cu adevărat natura, dar nu este poetul, care să evoce trecutul, cum face d. Sadoveanu, de pildă.

Nuvela „Biruitorii", cea mai întinsă dintre toate, este interesantă. Impresia o stînjeneşte însă faptul că ni se dau în realitate două nuvele: povestea lui Vidrascu, băiat sărac şi talentat, care cu ajutorul unui om cu trecere ajunge gazetar şi după aceia capătă o bursă pentru Grignon; şi povestea lui Vînătoru, băiat stricat, care se ucide, fiindcă nu poate eşi altfel din ticăloşie şi decădere. Judecînd după titlu, d. Sandu-Aldea a vrut să mai discute odată poziţia Grecilor dela noi faţă de Romînii ţărani şi proprietari. Ca şi în „Două Neamuri" Grecii sînt şi aici arendaşi şi proprietari de moşie, odată cu venirea cărora sătenii intră în bucluucuri şi procese, pecînd înainte, subt proprietarul Andrei Bujor de pildă, lumea huzurea de bine. „Copiii dolofani împănau uliţele... prăsila vitelor sporea în fiecare an, bucatele se făceau de minune şi oamenii nu ştiau cum să-mai mulţumească lui Dumnezeu". In lupta lor cu Grecii, sătenii din Răsura se învoesc să întreţină la învăţătură pe feciorul popii Vînătoru, ca să iasă avocat şi să le poarte înainte procesele; dar sînt învinşi de Gheraki, proprietarul, care simţind cu cine are a face, îl cumpără pe băiat cu bani şi-l dă pe seama unei femei, care-l pierde.

De rîndul acesta d. Sandu-Aldea n'a mai tratat în „roman" tema sa favorită, ocolind astfel greutatea de a concentra într'o lucrare tot complexul vieţii şi al problemei. Insă avem impresia că d. Sandu-Aldea se repetă. Intr'adevăr, simpatiile sale merg şi aici cu ţăranii ori cu proprietarii romîni. E drept, Andrei Bujor nu se ţine complect de îndatoririle lui faţă de oamenii din sat, dar Bucoveanu este omul „cu adevărată dragoste de ţărani... hotărît să trăiască şi să muncească acolo cu ei, bucurîndu-se de roada, pe care Dumnezeu o dă ogoarelor". Sătenii sînt oameni socotiţi, dreptatea este cu ei, deşi n'o capătă niciodată. La urmă Gheraki le întoarce îndărăt pămîntul răpit, şi o face aceasta, ca să-şi recapete liniştea, căci e îngrozit singur de ce a făcut. Contactul cu civilizaţia oraşului este fatal pentru omul de la ţară. Băiatul popii Vînătoru este un ... fără părechie, făcîndu-se unealta odioasă a Grecului, lăsînd în cele din urmă satul fără apărător, astfel că la 1907 Gheraki izbuteşte să împuşte chiar şi pe popa

Vinătoru. D. Sandu-Aldea cam exagerează atitudinea lui Vinătoru față de propriul său părinte (p. 128, 129 și mai ales 130).

Toate astea aduc aminte de lucruri vechi și cunoscute.

Mai norocos este d. Sandu-Aldea cu cea de a treia nuvelă, „Racila", unde d-sa stărueşte în lumea tipurilor obişnuite: un bun administrator de moşie duce o luptă ascunsă cu un contabil viclean și hoț, și isbuteşte în cele din urmă să-l răpună.

Volumul „Călugărenii" nu cuprinde nimica nou. Cine cunoaşte trecutul literar al d-lui Sandu-Aldea, încearcă o înțeleasă desamăgire: d. Sandu-Aldea de azi face impresia că e puțin mai anemiat, încolo nu se deosebeşte de cel de eri nici în concepție și nici ca meşteşug artistic.

POMPILIU PÎRVESCU

* * *

Mihail Negru, *Henrik Ibsen (Viața și Opera. Filozofia lui Socială)*, Bucureşti, 1920.

D. Mihail Negru are meritul de a se fi familiarizat și cu problema generală, care-i intitulează cartea, problema individualismului, și cu atmosfera ibseniană, trăind în opera lui Ibsen, pe care nu numai că a citit-o, dar a și tradus-o.

Este o carte de inițiere și pentru un public destul de larg. Bine organizată, această lucrare tratează și problema individualismului și viața lui Ibsen, concepția lui și opera, căreia îi face istoricul și o analizează.

Cu atitudinea rezervată a unui spirit critic, a unui suflet cinstit, d. Mihail Negru își arată înclinarea pentru finețe și aristocratismul individualist, de curaj, sinceritate și adîncire a vieții și a adevărului.

Atmosfera aceasta o simți în toată cartea și aceasta ne arată adînca și constanta preocupare a autorului în acest sens.

Deaceia capitolul „Ideia individualistă față de Ideia de Societate" este bine scris și cu o serioasă înțelegere a chestiei. Despre Nietzsche, Carlyle, Ibsen, d. M. Negru s'a ocupat în deosebi, a citit bine pe violul, mlădiosul și aeratul Palante și pe eclecticul excelent — în lucrările eclectice — Fouillée. Desigur însă că bibliografia cărții e bogată, căci știu că autorul e un mare cetitor și poate că se și resimte de aceasta. Mi-e teamă să nu exagerez, dar ideile, jocul lor, construcția lor este oarecum luată prea în grav.

Să nu uităm însă că lucrarea este mai mult de vulgarizare, de aceia are și calitățile unor astfel de opere — fiindcă e izbutită ca atare — și defectele lor. A uni ceiace e atît de subiectiv — opera, gîndirea marilor creatori sau gînditori — la un loc, fragment cu fragment, spre a scoate un sistem obiectiv, valabil în sine, este desigur greu și cu această greutate a avut de luptat d. M. Negru.

In ce-l priveşte pe Ibsen, este serios studiat. Cred însă exagerat faptul că Ossip-Lourié este numit „criticul autorizat" al lui Ibsen. D. M. Negru crede mai mult ca nime în autorități, altfel nici n'ar fi putut scrie o carte de doctrină mai mult fermă.

E o lipsă în biografia lui Ibsen însă. Nu relevă autorul influența anului 1848 asupra tînărului Ibsen, pe care *Reich* * o crede foarte importantă.

Mi se pare iarăşi prea dogmatică atitudinea ce i se dă lui Ibsen, în ce priveşte problema familiei, a femeii. Capitolul „Ibsen nu e individualist" l-ar fi îngrozit pe acesta. In această privință d. Negru e în bună companie, căci Ibsen era nemulțumit și de Brandes.

Reich însuşi îl face „mutualist". D. Negru crede că Ibsen socoteşte familia — nu individul — ca celulă a societății viitoare.

Cași studiul lui Ossip-Lourié, cel al d-lui Negru se ridică în-

* Reich: Ibsen Dramen. Zwanzig Vorlesungen gehalten an der Universität Wien von Emil Reich, Berlin, 1918.

tr'o regiune cam prea abstractă, deasupra operei, deasupra ideii active, care e în mişcarea și în ascensiunea „neîmplinită" încă, tremurînd în creația ibseniană.

Această idee activă este fundamental *critică*, sceptică, ironică. De aici *îndoiala*, de aici „Ibsen contra Ibsen", de aici acea lipsă de soluții la problemele puse, de care se plînge și Reich și Bartels, de aici acea contradicție impresionantă în ultimele opere. Ințeleasă activ, neînfrînat activ, opera lui se luminează, devine lămurită în structura și în realizarea ei.

El vrea într'adevăr „sinceritatea", el însuşi e mai înainte de toate sincer, vrea înălțarea ființii om, vrea distrugerea a tot ce e învechit, static, mincinos, dar nu-şi poate ascunde urîciunea vieții, fiindcă e *prea critic* și atunci, făcînd să trăiască contradictoarea noastră viață, o luminează, o chinueşte, o face să fie zguduită de necruțătoarea-i duşmănie pentru inferioritate și minciună, precum și de idealul lui de a înobila pe om.

Soluția problemelor puse, ceiace ar veni nou în locul celor distruse, e deci *în concepție*, nu în realizare.

Și atunci o precizare strică oarecum, deşi în cazul de față e necesară. Indoiala critică este arma lui cea mai puternică. E conjectural, căci e filozof de fapt, tot atît cît e și poet, dar în acelaşi timp e *polemic*, activ, profetic, hotărît să dărîme ceiace-şi supraveţueşte sieşi și să clădească ceva mai desăvîrşit. Astfel restrîngînd cercul, concentrînd gîndirea asupra lui Ibsen, fără să pornim din largul problemelor și doctrinelor vaste, el ne apare trăind cu vigoare și libertate voința lui sigură, gîndirea lui critică, nuanțată, simțirea lui puternică și ascendentă.

V. ZABOROVSCHI

* * *

Stefan Stănescu, *La Circulation monétaire et la Hausse des prix à la lumière de l'équation d'échange*, Jouve, Paris, 1920.

Nu există un singur cetitor de gazete care să nu aibă azi o teorie și o soluție pentru criza economică și problema monetară. Nu există galantar de librărie unde, subt eticheta „vient de paraître", să nu se ascundă un titlu în sensul acesta. A fi economist înseamnă pentru aproape toți jurnaliştii contemporani *pontificat*, și în fiecare zi apare cîte o soluție, una mai poetică decît cealaltă.*

Lucrarea d-lui Stănescu, spre deosebire de majoritatea celorlalte, este o carte de ştiință, spre marea bucurie a cetitorului revoltat de lectura celorlalte.

D. Stănescu face parte din tabăra inpopulară și deci curajoasă a partizanilor „teoriei cantitative a monedei", care explică variațiunile prețurilor obiectelor prin variațiuni în Cantitatea monedei. Pedealtă-parte, d-sa aprobă pe acei care ca Pareto, Walras, Liefman, reduc toată economia politică la fenomenul *Preț*. De unde, putem trage concluzia că teoria cantitativă a monedei, care are funcțiunea de-a explica formarea nivelului Prețurilor, este cheia unei științi economice dintr'o societate din ce în ce mai monetară cum e a noastră.

Inainte de a da acestei teorii formula sa definitivă, autorul îi analizează cei doi membri componenți: Prețul și Moneda.

Dupăce se ocupă în treacăt cu efectele *sociale* ale variațiunii prețurilor **, arată cum niciuna din pretinsele cauze ale acestor variațiuni nu sînt apte să le explice:

* Astfel un bun patriot preconizează un sistem care constă din emisiunea de către guvernul romînesc a unei monede-hîrtie pe care să nu mai fie scris *5 lei, ci 5 dolari* rezolvînd astfel dintr'un condeiu chestiunea schimbului.

** De pildă favorizarea unor anumite venituri și daunarea altora: In perioadele de urcare a prețurilor veniturile fixe sînt dezavantajate iar cele variabile dimpotrivă; în perioadele de scoborîre a prețurilor are loc fenomenul invers.

Nici speculaţia, pentru bunul motiv că o vedem întovărăşind cînd fenomenul de urcare, cînd pe acel de scoborîre al preţurilor; — nici costul de producţie, acesta fiind o noţiune din cale-afară de vagă; — aici cererea şi oferta, acestea fiind şi ele, la rîndul lor, influenţate de preţ. Insfîrşit, dacă toate aceste explicaţiuni ar putea fi la rigoare valabile în ceiace priveşte preţul *individual* al fiecărui articol, în schimb rămîn cu totul nepultincioase cînd e vorba de fenomenul *Nivelului general* al preţurilor, unde, cum foarte bine spune d. Stănescu, „*ofertă generală şi cerere generală sînt fenomene identice*". Cu această ocaziune autorul critică felul cum sînt întocmite instrumentele de măsurătoare ale acestui nivel general: *Indicile-numere* (index-numbers), care sînt media preţurilor principalelor articole. Cu drept cuvînt le reproşează că ţin socoteală de bunuri neînsemnate şi că nu ţin sama de altele foarte importante, mai cu samă de două: Preţul dobînzii capitalului şi acel al schimbului asupra străinătăţii.

Acestea fiind spuse, d. Stănescu analizează celalt membru al teoriei: Moneda. Ii schiţează evoluţia în care vede o neîncetată des-substanţializare. Valoarea banului, din *intrinsecă* devine *funcţională*. Insfîrşit, funcţiunea începe să circule fără organ, sau cum spune Walker: „Moneda este ceiace e în stare să facă"*. Iată cum toate formele de credit ajung a fi considerate (de acord cu majoritatea economiştilor) ca o monedă tot atît de reală caşi numerarul. Dar în acelaşi timp intră în orbita ştiinţei un factor nou: *forma* monedei, la care se adaogă imediat şi acel al *destinaţiunii*, al întrebuinţării căreia se afectează, fie toată, fie o parte din monedă**. Insfîrşit un al treilea factor de care trebue să se ţină samă este *viteza*, diferită pentru *fiecare formă* de monedă, şi, înlăuntrul aceleiaşi forme, diferită pentru *fiecare destinaţie*. *Formă*, *Viteză* şi *Destinaţie*, acestea sînt cele trei elemente fundamentale ale oricărei probleme monetare. Acestea spuse, autorul îmbină cele două fenomene, preţul şi moneda, formulînd teoria cantitativă în termenii matematici găsiţi de Irving Fisher. Astfel se ajunge la faimoasa ecuaţiune a schimbului despre care se vorbeşte pe coperta cărţii, şi al cărei aspect algebric nu trebue să ne sperie. In economia politică matematicile intervin ca să simplifice, iar nici decum ca să complice lucrurile.

Iată formula: $MV = PT$, unde M este cantitatea de monedă existentă la un moment dat, V viteza acesteia (numărul de tururi în unitatea de timp considerată, sau de cîte ori este cheltuită în întregime în acel timp); iar în membrul al doilea al ecuaţiei avem ceiace se cumpără cu banii din membrul întîiu: P fiind indicele general al preţurilor, iar T conţinutul tranzacţiunilor efectuate.

La lumina acestei ecuaţii autorul se face tare, şi dă impresiunea că reuşeşte să explice toate problemele economice. Cît despre fenomene mai subtile (ca dobînda capitalului, scontul, valuta), acestea se explică prin aşa zisele „ecuaţiuni parţiale", care constă din descompunerea primului membru al egalităţii, MV, în diferitele sale componente, după formă, destinaţie sau viteză. Astfel:

$$MV = mv + m'v' + m''v'' + m'''v''' \ldots\ldots + m^n v^n \text{ etc.}$$

Insfîrşit, ultimul capitol tratează despre faimoasa *inflaţiune monetară*, fenomen azi foarte la modă, însă de cele mai multe ori prost

* Money is what money does, sau: La monnaie est le service qu'elle rend.

** De pildă: Etalon de măsură, instrument de schimb, de conservare de valoare, instrument de plăţi uniIateraIe, de daruri, de tezaurizare, de finanţare de întreprinderi industriale pe termen lung, de scont de poliţe comerciale, etc., etc.

cunoscut de specialişti şi nespecialişti. Iată cîteva din preciziunile pe care le aduce d. Stănescu.

1) Nu orice creştere în cantitatea monedei produce o inflaţiune monetară. M poate creşte, dar dacă unul din cei alţi trei termeni ai egalităţii variază astfel încît să compenseze schimbarea survenită în cel dintâiu, inflaţiunea nu se produce.

2) Dimpotrivă, poate avea loc inflaţiune monetară chiar cînd cantitatea monedei descreşte, dacă viteza monedei creşte mai mult decît descreşterea în cantitate a acesteia, sau dacă unul din celelalte două elemente (P sau T) descresc considerabil.

3) Inflaţiunea monetară este un fenomen prin excelenţă „*dinamic*". In momentul cînd preţurile *s'au urcat*, totdeodată inflaţiunea *a încetat*. Ea nu are loc decît *în timpul* în care noua cantitate de numerar caută să se insinueze pe piaţă.

4) „Inflatio inflationem invocat". Inflaţiunea crează o prosperitate artificială asemănătoare aceleia a excitantelor alcaloide, al căror concurs devine indispensabil, şi a căror doză trebue neîncetat sporită. Şi nu e numai o metaforă. Iată procesul economic: De îndată ce preţurile încep să crească, începe „iluzia" pentru producătorii bunurilor în urcare (atît patronii cît şi salariaţii) că creşterea cîştigurilor (profit sau salariu) nu este în legătură cu o scădere în puterea de cumpărare a monedei obţinute. Iluzia este favorizată de „lenea" preţurilor de a se pune din nou în echilibru. Această iluzie funcţionează ca un fel de *primă* de încurajare pentru producţie. In momentul însă cînd dezamăgirea vine subt forma unei deprecieri a banului, producţia este periclitată... afară dacă numai o nouă inflaţiune îi asigură continuarea, perpetuînd iluzia.

5) Iată cum, pentru a scăpa de inflaţiune nu trebue nici ardere de bilete de bancă, nici chiar încetarea emisiunii (aceasta ar aduce o stagnare bruscă a producţiei mai dăunătoare decît însăşi inflaţiunea), ci trebue, pur şi simplu, *restabilirea ecuaţiei schimbului*. Aceasta se poate realiza printr'o *sporire a producţiei FĂRĂ acela a preţurilor bunurilor şi serviciilor*, o sporire a producţiei *mai mare decît sporirea în cantitate a monezii*, sau atunci, *o reducere echivalentă a consumaţiei*. Lucru ciudat, autorul pare a aştepta mai mult dela acest din urmă remediu decît dela cel dintâiu. Sînt motive care ne fac să credem că poate avea dreptate. Intr'adevăr, o creştere a producţiei capabilă să astupe deficitul economic înspăimîntător al cîtorva din ţările europene nu este prea departe de visurile optimiste ale unui Bakunin. Reducerea consumaţiei are o bază mult mai reală. Statisticile înregistrează o creştere scandaloasă a cumpărării de articole de lux şi a risipei subt toate formele. Credem că o dublă intervenţie, legislativă şi morală nu ar fi lipsită de eficacitate. Structura statului modern este mult mai compatibilă cu legile somptuare decît acela a Imperiului Roman. Dar mai ales propaganda morală, care dispune de instrumentul minunat care este presa, poate da rezultate nebănuite. Modelul Germaniei, unde aproape întreg sacrificiul monetar al războiului a fost obţinut graţie exhortaţiunilor făcute pe această cale, ne întăreşte în această credinţă.

Impresia generală care se degajă din lucrarea d-lui Stănescu este că teza *cantitativă* a teoriei monedei este pe deplin demonstrată. In plus, cartea oferă şi un interes de actualitate, căci pe lîngă contribuţia de idei originale şi de preciziuni critice, teoria este neîncetat întovărăşită cu faptele, constituind astfel şi o bună cronică a principalelor evenimente politice, financiare şi general economice din ultimul timp.

Sfîrşesc observînd că lucrarea d-lui Stănescu este „prin ea însăşi" o verificare a teoriei cantitative. După lectura ei se poate formula următoarea „ecuaţiune parţială": Interesul unei cărţi scrisă de d. Stănescu este direct proporţională cu cantitatea de monedă află-

toare într'un buzunar de cetățean romîn. Intr'adevăr, felul concentrat cum este scrisă, concizia și stăpînirea materialului precum și bogăția bibliografiei dovedesc că numai scumpetea hîrtiei ne-a privat de încă 200 de interesante pagini pe care amploarea subiectului le-ar fi reclamat.

D. I. SUCHIANU

* * *

Andreas Latzko, *Friedensgericht*, edit. Max Rascher, Zürich, 1918.

Dela „Oamenii în războiu" la „Tribunalul Păcii", trecem ca dintr'un ținut bîntuit de furiuni oarbe într'un labirint obscur, înăbușitor, cu lumini fulgurante.

„Oamenii în războiu" urcă muntele pătimirii lor, atrași de fatidice idealuri, de fascinante iluzii colective - împinși, din urmă, de valurile mulțimii supuse, de terorile divinităților terestre. Urcă, pe cărarea în spirală, lîngă prăpastia ce înghite noii sacrificați. Și până departe, în zare, ei văd popoarele încăerate: — măcelul frenetic, subt cataclismele artificiale ce zgudue munt le pe care urcă mereu. Și cu fiecare cotitură se prelungește fresca vie a ororilor războiului. Viziuni multiplicate la infinit, din care se vădesc cîteva imagini tipice, formidabile simboluri ale aceluiași gest: omul ce ucide omul. Robi și tirani, ei sînt cuprinși de aceiași obsesie: a Morții, prin care cîțiva ajung la plenitudinea voluptății stăpînitoare iar cei mai mulți îndură tortura mizeriei fizice, a istovirii fără leac, a rănilor ce duc, ades, la nebunia delirantă și, mai des, la uitarea în neantul plin de cadavre diforme. E suferința trupului uman, cu rari strigăte de omenie conștientă. E drama milioanelor anonime, cu cîteva gînduri fixe, cu cîteva cuvinte de revoltă pasivă, cu cîteva vagi năzuinți aprehensiuni ale comuniunilor omenești. „Oamenii în războiu" își înconjură muntele pătimirii lor: privirile rătăcesc prin aparențele din jurul lor. Ei răcnesc cînd durerea îi mușcă în carne, cînd demonii Crimei îi rostogolesc în prăpastie.

Dar în „Tribunalul Păcii" apar acei puțini, acei cîțiva, care, urcînd în rînd cu turma umană, își poartă un nou calvar: al Spiritului încarcerat în trupul mizerabil. Ei văd dincolo de aparențe; ei adîncesc, scormonesc, caută... Și iată-i despărțiți de turmă: au pătruns în labirintul muntelui - și coboară, ca pe căile unui nou infern dantesc, în arcanele Conștiinții. E noapte — și numai privirea lor întoarsă, razele cugetului și elanurile omului ce-a cunoscut divinitatea, mai călăuzesc pașii lor nesiguri. Mai adînc, mai adînc... și, una după alta, se ivesc marile întrebări, care își cer răspunsul categoric și deplin.

Destinul omenirii se desfășoară pe alte căi, pe cele interioare, create de om în avînturile sale geniale. Binele, Adevărul, Frumosul — trei călăuze prin vasta împărăție a Răului, a Minciunii, a Urâțeniei monstruoase... Și îndrăsneții pelerini, porniți în căutarea mîntuirii lor — care e și a tuturor oamenilor, stăruesc în îndoita lor pătimire. Făptura lor întreagă tremură între terorile morții oarbe, zadarnice și poruncile nemiloase ale Omeniei lor. Și gîndul lor se sucește, se răsucește subt craniul lor încins: acolo se călesc adevărurile ce vor izbîndi mîine, acolo se ivesc luminile ce vor lumina ignoranța mulțimii. Iar în inimă, durerea mușcă; suferința fraților geme prin pieptul lor scobit de veghe. Compasiunea ce-și cunoaște neputința, le înlăcrimează privirile de visători care știu că visul crează realitatea idealurilor.

Și mereu coboară: ei mai știu că, coborînd ei înșiși, pătrund și în inima lumii; că adîncindu-se în infernul nebuniei războinice, ei caută Pacea creatoare. Prin ei, Omenirea își caută mîntuirea, recunoscîndu-și în fine păcatele milenare. Și idolii sanguinari se prăbușesc, se fărîmă subt degetele febrile ale analizei. Un praf ce vibrează în neantul trecutului: atît va rămîne din *vechea* lume omenească. Și

Zei vii, izvoare de lumină și putere, vor îndruma mulțimile spre culmile idealurilor în care se armonizează artele și meșteșugurile, spiritul și trupul...

Însă realitatea războinică stărue. Visul umanitar al acelor cîțiva e întrerupt de frenezille morții brute. Și Aleșii se încordează. Ei nu vor să se cufunde în mlaștina de sînge. Îndoiala îi exaltează și mai mult. Și strigătele lor, chiar cînd în ele vibrează desperarea, sînt neîncetate afirmări: Omul trebue să se învingă pe sine și să se urce pe sine însuși. Iubire, fără granițe, fără silnicie... Libertate! Înfrățire! Omenie ce trezește în om divinitatea. Strigăte, ce zbucnesc în torturile Conștiinții după nesfîrșite dezbateri cu sine sau cu tovarășul prea-prețios și prea-rar. Dar cumplita luptă a spiritului cu trupul și a trupului regimentat în mulțimea sacrificată, îi doboară în cele din urmă, pe ei, Aleșii: artiștii, poeții, gînditorii. Unii sînt cuprinși de delirul ideii fixe. Nebunia îi roade și îi sfîșie. Alții pier, brusc, îmbucătățiți în exploziile oarbe și absurde; alții, aproape de limanul păcii, se prăbușesc subt povara suferinții sau cad în prăpastiile pe care natura le ține căscate, indiferente pentru cei buni și cei răi. Prea puțini ajung în cele din urmă acolo unde trebue să înceapă lupta adevărată: a Omului, călit în infernul războiului, iluminat de revoltă. Semințele iubirii pe care le seamănă prin țarinile răvășite ale omenirii, prind. Vor rodi, și pînea nouă, pînea vieții pure va hrăni curînd milioanele anonime, atît de flămînde de dreptate, adevăr și libertate...

Aceste impresii rezumă totodată noua carte a lui Latzko. E alcătuită din șase mari bucăți, care ar părea nuvele dacă apariția aceluiași erou, n'ar da cărții unitatea unui roman. Nici roman curat nu e, căci n'are „acțiune" și, aproape, nici subiect; pe alocuri pare un jurnal de războiu, alte pagini îi dau caracter de eseu, iar altele de pamflet sau de auto-analiză.

Tocmai prin faptul că nu-i o carte „lucrată" după șabloane, pentrucă autorul nu studiază „tipurile" ci le lasă să se spovedească sau ne vădește firea lor ascunsă, jupuindu-i de aparențele unei lumi convenționale; deaceia cartea are atîta putere emotivă, iar eroii sînt atît de aproape sau identici cu toți cei care au îndurat *omenește* ororile războiului.

Georg Gadsky, pianist glorificat prin toate capitalele europene, se angajează voluntar în armata germană, îndată ce află de izbucnirea războiului. In cazarma unde se pregăteau recruții, Gadsky n'are decît un tovarăș: delicatul poet Weiler. Două temperamente de oameni superiori care, dela început, simt silnicia societății întemeiată pe sclavie și războiu. Feldwebelul Stuff e bruta simbolică, opresivă și maniacă. Gadski e obsedat de tirania acestui ignorant militar prusac a cărei vargă de fier „s'a înfipt în pămîntul german și și-a întins rădăcinile până în cele mai depărtate colțuri. Ne-au făcut oameni răi, ca să devenim buni soldați...".

Iată-i acum pe front. In jurul celor doi tovarăși apar noui figuri reprezentative. Ofițerul Fähnrich Egas von Krülov, din casta militaristă; Fröbel, învățătorul, „lașul" care tremură mereu de grija soției și a copilului și care e dus la asalt cu revolverul la spate ca și Weiler, revoltatul, ce înebunește în iadul sîngeros. Mai e Sanitarul, uriaș ce răcnește în neștire eterne adevăruri pe care poporul nu știe să le exprime; și croitorul evreu ridiculizat dar clarvăzător, oțelit de experiența milenară a strămoșilor. Printre aceștia Gadsky își poartă tortura Conștiinții sale. Toate întrebările, toate idealurile îl sfîrtecă pe cînd în jurul lui progresează masacrul colectiv. Stînd de veghe, își retrăește viața de artist creator de armonii. Surprins de atac, omoară cu frenezia instinctului de conservare — și se pomenește într'o baracă de prizonieri. Un colonel francez, care îl recunoaște (căci îl ascultase la un concert dat la Paris), îl ia ca ordo-

nanță. Pictorul Merlier e noul tovarăș al lui Gadsky întru artă și omenie. „Dușmanii" de eri își împărtășesc gândurile comune. „Nu există popor străin; există numai oameni...". Gadsky se reîntoarce în Germania, în ajunul păcii. Pe vaporul plin de tineri voioși de revederea patriei, Gadsky e cuprins iar de oroarea silniciei: acolo nu-l așteaptă arta lui, nici Matilda lui. Acolo va cădea iar între ghiarele bestialului Stuff. Și Gadsky, obsedat de noua robie, privește valurile, aplecat peste parapet. Își pierde conștiința, și sub povara ranijei cade în mare, pierind în timp ce repatriații cântă în cor la ivirea țărmului german.

In jurul acestor câteva fapte, Latzko a închegat toată ideologia pe care ne-am deprins s'o numim „umanitaristă". Ceiace ne-au spus Barbusse, M. Marx, G. Fr. Nicolai, Duhamel, N. Garnier, K. Edschmid și atâția alții după un R. Rolland (căruia autorul îi dedică această carte) e adunat în pagini grele, dureroase și pline ca niște roade îndelung pârguite. Ceiace Barbusse sugerează într'o frază, Latzko dovedește într'o pagină. Nu dialectică! — ci, *desfășurarea* lumii interioare, de idei și sentimente, cu toate exaltările și revoltele, cu toate prăpastiile și culmile pe care se poate înălța Omul care e artist și gânditor totodată.

Titlul cărții e justificat de un episod final. Weiler, în carcera lui de „nebun" află după trei ani de așteptare, că pacea se apropie, că s'a încheiat. Revolta lui, ca un vulcan ce părea stins, țâșnește iarăși. „Pace! Știi ce înseamnă aceasta? Libertate! Răzbunare! Vremea noastră!" Da, acum „noi, cei slabi dăm măsura". Și el, poetul batjocorit, mânat la măcel cu revolverul la spate de căpitanul von der Otte, — el, e judecătorul. Tribunalul Păcii e deschis! Căpitanul care a desumanizat pe un poet trebue să scrie timp de un ceas o poezie... De nu, îl împușcă el, Weiler, care a fost pus să facă ceiace nu putea: să ucidă oameni...

Sarcastică durere a păcii lui, el! Latzko a situat într'un ospiciu marea judecată. Căci ea încă n'a sosit în lumea celor normali și cumsecade. Și Weiler strigă totuși celor care au venit să-l lege: „Tribunalul Păcii e deschis! Să facem, domnii mei" — „Să facem" răspund în derziune ceilalți. Numai o infirmieră care iubea pe sărmanul Weiler, îi răspunde la întrebarea dureroasă: până când?

— Așteaptă!

— Mereu să aștept..."

EUGEN RELGIS

* * *

Benedetto Croce, *Cel de-al șaselea Centenar dantesc și Caracterul poeziei lui Dante.* Discursul Ministrului Instrucțiunii Publice, ținut în sala Dante din Ravenna, și publicat în Col. „Lectura Dantis" (Firenze, 1920, Edit. Sansoni).

L-a rostit în ziua de 14 Septembre, inaugurând în calitatea-i actuală de ministru „anul" aniversării a 600 ani dela moartea lui Dante. In acest discurs, criticul și filozoful napolitan a ținut să anunțe că și dânsul s'a ocupat în ultimul timp de „dantologie", căci el nu e altceva decât sumarul ideilor cuprinse în studiul asupra poeziei lui Dante, pe care-l are gata și de care publicistica italiană a și început să se preocupe.

In întregime privit e un discurs bine rotunjit, cu idei substanțiale, dar fără acea comunicativitate pe care ar fi dictat-o înălțimea argumentului și solemnitatea momentului. Nici nu se putea să fie altfel, dat fiind că oratorul nu se ocupă atât de Dante și de poezia lui, cât de cei ce i-au interpretat opera (aci Croce intră în rândul... infractorilor de drept comun, din Italia). E un discurs de negație, și doar pe-alocuri de construcție.

Faptul nu ne miră, căci ne putem aștepta oricând dela reedita-

rea aceleiași concepții centrale, la critici dogmatici, de talia lui Croce.

Deși meritoas în partea lui negativă, discursul nu poate mulțumi în tot, prin lipsa unei mai viguroase atitudini pozitive, la un critic demult trecut din stadiul facil al contradicției.

Pentru risipirea prejudecăților din critica curentă însă, discursul (și mai ales studiul conexat) va fi o salutară ventilare, tinzând la o mai intimă apropiere de însăși opera lui Dante, și la o energică apostrofare a acelora care-au uitat cu totul că au de-a face cu un poet și nu cu un dialectician medieval.

Conform mentalității exotic-archeologică a timpului s'au și luat măsuri de către respectivele „comitete de patronaj"—pentru comemorarea indirectă, „*exterioară*" a memoriei lui Dante, cu ocazia serbărilor din acest an; („se vor restaura cu mijloace publice, în Ravenna, în Firenze și în alte părți, biserici, morminte și turnuri, toate edificii educătoare aminte de Dante, iar studioșii vor da ediții critice ale Comediei, a Rimelor, a Tratatelor, a Epistolelor, — și lucrări de felurită erudiție pentru a ilustra viața și scrierile sale" zice Croce dela început, cu multă deferență); Ministrul Croce ascultând însă de îndemnul esteticianului Croce, s'a opus la acest „cult exterior" și de aci a urmat refuzul său de a acorda sumele necesare acestor diverse întreprinderi.

Esteticianul Croce, vrea un „*cult interior*" direct, al lui Dante, în patria sa și acesta e punctul de reazim al discursului de față. Să se isprăvească odată cu legenda lui Dante pomenit de toți dar necunoscut de nimeni! Să se spulbere odată balastul comentariilor istorico-filozofice, pentru a pune publicul italian în contact cu ceiace este adevărata poezie în „Divina Comedie!" Să se ajungă acest scop „practic" prin răspândirea cât mai largă a poemei, în masa poporului, prin intermediul edițiilor populare, nesavante! „Și vă mai spun: Dați poezia, dați-l pe Dante poporului; dați-i-l în ediții populare, fără note sau cel mult cu note sumare și simple!" (pg. 9). Să nu se îngrijească prea mult studioșii dacă țăranii îl vor pricepe tot așa de bine ca și dânșii. Ei îl vor pricepe rău în detalii, dar îl vor „simți" bine în ansamblu!

Cu un cuvânt: mai puțină vorbă (=critică dantescă) și mai multă treabă (=vulgarizarea Divinei Comedii).

O altă soluție practică indicată de Croce, privește felul de înțelegere al criticei istorice, care neavând un fir conducător, se pierde în labirintul amănuntelor secundare; prin aceasta el atacă întreaga „dantologie" italiană, dar nu numește pe nimeni: nu atacă persoane, ci o mentalitate.

Să nu se uite că înainte de orice, poet a fost Dante, sau mai bine zis, ca poet trăește el astăzi! Spre acest aspect să se îndrepte privirile tuturor celor ce vor să se facă utili, cu atât mai mult, cu cât este o operă destul de dificilă, de-a desprinde partea de poezie, din chenarul teologico-medieval, în care au incrustat-o vremurile. Spre Dante-subiectivitate lirică, să se îndrepte atenția criticei, și sufletul său în raport de creație să formeze obiectul criticei, dacă ea vrea să onoreze în mod demn pe cel mai mare poet al Italiei. Preocuparea ei să fie degajarea acelui superior „*spirito dantesco*" în care se cuprinde creatorul, dar mai ales creația în sine!

Pe stânca de scorii și lavă închegată care e Dante—filozoful, politicianul și teologul—crește ginestra poeziei sale! „Noi trebue să privim la această viață verde de ramuri, frunze și flori, și nu la pietrele care stau dedesupt." (pg. 10). Să se recunoască din miopia ei, critica de până azi, care n'a văzut din Dante, decât acele amănunte ce cădeau în focarul „ochelarilor" fie și cu cercul de aur! neglijând esența „*spiritului dantesc*" pe care Croce îl definește: „Un sentiment despre lume, fundat pe-o statornică credință și pe-o judecată sigură, animat fiind de-o robustă voință." (pg. 11).

Acestei erori fundamentale, trebuesc atribuite mai toate „spusele" celorlalți „dantiști"! Ei afirmă „obiectivitatea" lui Dante cînd în el trebue văzut cel mai subiectiv dintre poeți; fac dintr'însul un filozof, deși îl alătură necontenit și fără nevoe, ba de Shakespeare, ba de Goethe: susțin precizia „sculpturală" (aci paralelă cu Michel-Angelo!) a terzinelor Divinei și lor le atribue unitatea artistă a Poemei, fără a ține seama că ele sînt simplă formă, aderentă în mod organic, fondului și concepției; insistă asupra „pesimismului" dantesc, cînd într'un suflet larg ca al oricărui mare poet, are loc o infinită gamă de atitudini!

Cadrul unui discurs ocazional, nu poate conține, de sigur, tot ceiace un critic de valoare, cum e Croce, poate spune asupra unui argument ca „Divina Comedie". De aici impresia de provizorat, de ceva lunecos, cînd se cetește concluzia la care ajunge: „Concluzia, în sfîrșit, este că cel mai înalt și adevărat mod de-a cinsti pe Dante este și cel mai simplu: a-l citi și a-l reciti, a-l cînta și a-l recita, în lăuntrul nostru, pentru înveselirea noastră, pentru înălțarea noastră spirituală, pentru acea lăuntrică educație pe care avem obligațiunea de-a ne face și de-a ne reface și a restaura în fiecare zi, dacă vrem —seguir virtute e conoscenza— dacă vrem să trăim nu ca niște brute, ci ca oamenii." (pg. 19).

In curînd se vor citi, dezvoltate, toate aceste idei, conținute în pomenitul studiu. Până atunci menționăm atitudinea de revizuitor edificare pe care a luat-o Croce față de cel mai hazardant dintre domeniile criticei moderne italiene.

Cu discursul dela Ravenna, Croce a trasat o crestătură pe vraful de tomuri ale criticei istorice și în așteptarea volumului promis, citind discursul prevestitor, adversarii își vor fi ascuțind spadele, în vederea bătăliei ce cu siguranță se va desfășura.

GV. ROSSI

*
* *

Jacques Bainville, *Les conséquences politiques de la paix*, Paris, 1920, Nouvelle librairie nationale.

Un pamfletar de talent. Un scriitor inteligent și brav. Limpede și direct, stilul său devine cîteodată impetuos și variat. Știe să aleagă din istorie evenimentele caracteristice pentruca să le proecteze cu succes în cadrul actual. Alunecă mlădios peste dificultățile pe care le oferă instabilitatea pasageră a situațiunii europene și își menține privirile în același punct de vedere, conducîndu-le simplu și hotărît. Sub un aspect sintetic, nu face decît analiză. Aleargă din Capitală în Capitală și, cu aceiași gîndire distructivă, sfarmă hotare și zdruncină situații consacrate. Metoda e sigură dar simplistă. Ea se reduce, totdeauna, la o mecanică politică. Naționalități diverse nu interesează decît ca forțe elementare, ce pot acționa într'un sistem. Rezultantele lor nu e afectată niciodată de un coeficient psichologic.

Bainville e un spirit negativ prin excelență. Talentul său se aplică admirabil operațiunilor de disociere, dar se isprăvește în fața soluționărilor. Deaceia cartea sa e lipsită de orizonturi. Ea le poate produce însă, ca o prelungire, în spiritul cetitorului. Oricum, paginile transpiră, tocmai prin lipsa unor orientări pozitive, un aer melancolic, decepționant. Ea prezintă însă date importante și observațiuni care nu pot scăpa.

In prima parte, formulează în pagini robuste, criticele cunoscute, aduse tratatului dela Versailles, insistînd, cu o stăruință excepțională, asupra greșelei capitale—după dînsul—a acelui tratat: Germania trebuia sfărîmată, desființată ca stat unitar. Numai astfel se asigura inofensivitatea ei și, cu aceasta, pacea Europei și liniștea Franței. Ea trebuia transformată într'un mozaic de state apropiate numai prin slabe legături federative. Spiritul particularist avea să fie întreținut prin însesi stipulațiunile Tratatului, care interesau în mod deosebit diversele guvernăminte la obligațiunile pe care le prevedea.

Istoria probează că aceasta a fost singura situație pașnică a Germaniei și că tot atunci numai s'a realizat oarecare apropiere franco-germană.

Și ce s'ar fi putut opune la aceasta? Clemenceau a refuzat să revină asupra unei opere istorice, zdrobind unitatea Germaniei pe care o evoluțiune lentă și naturală o desăvîrșise. Principiul naționalităților însă—atît de grav mutilat prin ignorarea lui în anume probleme și atît de deformat printr'o extindere excesivă în fața altora nu putea să fie mai adînc zdruncinat prin fragmentarea Germaniei, decît prin interdicția Austriei de a i se alătura.

Aliații, dimpotrivă, au stimulat unificarea cea mai perfectă a Germaniei prin amputarea unor regiuni periferice fără unitate etnică, prin plasarea globală a întregii datorii de războiu asupra statului german (și nu asupra diverselor state germane) și prin intervenția sau neintervenția lor lăsînd să dispară toate dinastiile țărilor germane înainte de prăbușirea lui Wilhelm.

Astfel Germania rămîne—cu cei 60 mil. locuitori ai ei debitori ai celor 40 mil. de Francezi tot atît de puternică și amenințătoare în fața Franței glorioase. Durerea tratatului de pace va fi pentru Germani o prăpastie între ei și vecina din Occident. Aceiași frază revine în cartea lui Bainville ca un „leitmotiv": „En définitive, notre politique extérieure reste dominée par le probleme allemand".

Fără sprijinul Statelor-Unite, lipsită de ajutorul Angliei, care, ridicînd Germaniei posibilitatea de a-i periclita superioritatea maritimă, nu mai vede în ea nici un pericol,—Franța trebue să-și caute în alte limanuri siguranța situației sale.

Dar, după Bainville, posibilitățile îi sînt numărate și nici una nu oferă mari și durabile garanții.

O alianță danubiană cu Ungaria, Romînia și Bulgaria i se pare mai avantajoasă decît o Polonie strivită între două dușmănii sau decît o Ceho-Slovacie expusă oricînd unei defecțiuni interne prin cei 3 mil. de locuitori germani și periclitată printr'o formă teritorială nenorocită.

Ultimele pagini ale lui Bainville sînt un apel pentru menținerea unei puternice armate și a atitudinii conservatoare a Franței, care își va duce astfel gloria și prestigiul prin forță și ordine.

CONST. I. VIȘOIANU.

*
* *

R. Kjellen, *Die Grossmächte und die Weltkrise*, 1920, Leipzig.

Opera recentă a cunoscutului profesor suedez e desigur una din cele mai serioase contribuții, în ceiace privește origina și evoluția crizei mondiale, caşi a noului sistem al marilor puteri, cu scopurile și posibilitățile lui viitoare.

Cetățean al unei țări neutre, care n'a participat direct la marele conflict, degajat personal de orice răspundere politică, judecata lui e mai senină și mai obiectivă decît a lui Keynes și în același timp mai puțin unilaterală.

Căci Kjellen nu privește lucrurile numai din punct de vedere economic ca profesorul din Cambridge sau numai din punct de vedere militar sau social ca alți publiciști care au scris asupra războiului, ci îmbrățișînd un orizont mai larg, călăuzit de idei generale care au la bază o informație solidă și vastă, el caută să îmbrățișeze sub toate aspectele viața și multiplele ei raporturi.

Problema răspunderilor războiului, nu e tratată de Kjellen cum se face de obiceiu, adică în cadrul evenimentelor care au precedat imediat catastrofa, ci din punctul de vedere al luptei pentru existență a popoarelor, căci de aici izvorăsc, după el, toate marile crize ale istoriei.

După concepția populară, pentru care războiul a izbucnit deodată, ca o lovitură de trăsnet din cerul senin, țapul ispășitor trebue

căutat printre oamenii de stat care erau în fruntea afacerilor cînd a început jocul și din acest punct de vedere, Kyellen o recunoaște, Germania stă mai rău decît Anglia. „Dar, adaogă dînsul, omul de știință care nu caută decît adevărul, nu poate separa fructul de arbore, nici arborele de rădăcinile sale. Pentru el condițiile problemei trebue privite mai mult din punct de vedere cauzal decît etic, răspunderea faptelor e mai mult colectivă decît personală, oamenii mai puțini vinovați decît destinul."

Opera lui Bismarck a avut consecințe care au depășit vederile sale, ele tindeau la stăpînirea mării, la noi debușeuri, la scopuri departe pentru o mai mare Germanie. Cu toată inconsecvența și dilettantismul ei, politica lui Wilhelm II a urmărit un scop, ridicarea Germaniei la rangul de putere mondială, alături de Anglia, Rusia și America. Aspirațiile acestea ale Germaniei constituiau însă o piedică serioasă și amenințătoare pentru situația mondială a Angliei.

Și aceasta, rupînd cu splendida ei izolare din ultimul timp, ca totdeauna în clipele de primejdie s'a aliat cu Franța care voia să recîștige Alsacia și Lorena și cu Rusia care voia să pună mîna pe Dardanele și să dizolve Austro-Ungaria în numele panslavismului.

Pentru a face față acestei încercuiri, Germania s'a înarmat și a încheiat alianțe. Dacă tripla alianță avea un caracter ofensiv sau defensiv, e o discuție zadarnică. Că războiul putea fi eminat cîțiva ani, e o afirmație care se poate susține, evitarea lui nu era însă desigur, în puterea oamenilor.

Considerînd desfășurarea și mersul gigantícei conflagrații, Kyellen crede că factorul hotărîtor care a făcut să încline în favoarea Antantei, cumpănă atît timp indecisă a fost intervenția în conflict a Americei. Cauza imediată a acestei intervenții a fost războiul submarin fără de restricții pe care-l declarase Germania, dar cauza profundă, interesele capitalismului american amenințat în cazul unei victorii germane cași sentimentul de comunitate cu idealul și cultura engleză.

In considerațiile sale asupra înfrîngerii germane, Kyellen găsește cauza externă în superioritatea fizică a adversarilor, el nu uită însă nici pe cele interne: deprimarea și slăbirea voinții națiunii care nu mai putea suporta blocada spirituală și disprețul dușmanului cași spiritul de diviziune care începuse să se răspîndească în statul german, bazat pe principiul de autoritate, într'un timp cînd în tabăra adversă „democrațiile se transformau în dictaturi în interesul conservării". In ceeace privește împrejurările în care au avut loc tratativele de pace, Kyellen scrie: „Germania a experimentat pe propria ei piele că un popor care a depus armele nu are de așteptat dela dușman nici dreptatea, nici mila."

Departe de a îmbunătăți situația Europei și de a asigura pacea lumii, tratatul dela Versailles nu face decît să agraveze răul. „Istoria creștinătății, spune profesorul suedez, nu cunoaște nimic analog cu programul care a fost urmărit aici, cercetarea completă și apoi acapararea tuturor izvoarelor de viață ale unui mare popor." „Prin acest tratat situația Germaniei ca mare putere mondială e nimicită. In aprigă luptă de concurență pentru stăpînirea comerțului lumii, ea s'a pierdut locul."

Cu deosebire interesante sînt însă considerațiile din ultimul capitol al cărții lui Kyellen „Marile puteri după războiu." El vede desemnîndu-se la orizon o nouă heghemonie mondială care pornește dela stăpînirea Atlanticului. Infrîngerea Germaniei înseamnă distrugerea ultimei piedici care se ridica în calea dominației anglo-saxone. Inăuntrul acestei lumi însă, Anglia nu va mai putea, după părerea lui, să-și afirme primul loc. Ea va trebui, sau să continue politica de alianțe, de astădată împotriva Americei, sau să renunțe la situația ei în mod voluntar, împărțind cu America sceptrul lumii. Kyellen înclină mai mult spre ultima posibilitate. „Conștiința anglo-saxonă la aceste două mari puteri, se va dovedi, spune el, mai tare, decît scopuri e politice care le separă."

Problema aceasta rămîne în orice caz hotărîtoare pentru istoria viitoare a omenirii și în legătură cu ea trebue considerată problema japoneză cași lupta pentru stăpînirea Pacificului.

Franța va fi nevoită după Kyellen să graviteze în jurul marilor puteri anglo-saxone și să caute într'o alianță durabilă cu dînsele, propriul ei sprijin.

Părerile profesorului suedez vor primi poate în această privință o confirmare în viitor, faptele recente ne arată totuși că, deocamdată cel puțin, Franța încearcă să revină la politica tradițională a lui Ludovic al XIV și Napoleon, tinzînd la heghemonia Europei.

Independența ei relativă care se ciocnește uneori cu interesele anglo-saxone apare cu deosebire în chipul cum privește ea soluția problemei ruse, care rămîne după Kyellen în noul sistem de state, un mare X și o uriașă enigmă.

OCTAV BOTEZ

Revista Revistelor

Revue des deux mondes (Februar).

René Pinon scrie un important studiu **Viitorul antantei franco-britanice și politica porturilor.** Politica externă a Angliei se explică prin caracterul ei insular. Omul de stat englez privește continentele din punctul de vedere maritim, adică al periferiei. Europa e pentru el o coastă brăzdată de mări engleze și îndărătul căreia sînt oameni care produc și consumă. Politica sa europeană poate fi definită o politică a porturilor. Dar această politică nu e decît un mod de aplicare, prin diplomație, a celei comerciale. Această politică a porturilor, pe care Anglia a urmărit-o în tratatul de pace din 1919 și 1920, are două aspecte. Ea caută întăiu să asigure Angliei o influență politică predominatoare în marile porturi și să înlăture orice mare putere rivală. Dacă un port mare, centru de import și export pentru o regiune întreagă, aparține unui stat mic, aceasta e un avantaj pentru Anglia, care își asigură acolo controlul, menținînd libertatea tranzitului, creînd utilajul și monopolizînd comerțul. Ea caută ca portul să devină debușeul unei regiuni producătoare și consumatoare și politica engleză a porturilor e completată de acea a materiilor prime. Prin tratatele recente, Anglia a căutat să-și asigure o situație preponderentă asupra gurilor Escautului și a Rhinului, asupra porturilor Anvers și Rotterdam. Neliniștită de alianța franco-belgiană, ea a căutat ca Anversul să nu fie scos de subt dependența olandeză. În Germania a lucrat să deschidă marile fluvii comerțului internațional și, împotriva intereselor Franței, ea se asociază pe Rhin cu societățile de navigație olandeze sau germane. Colonia tinde să devină cel mai important focar al influenții economice și politice engleze în Germania de vest. În ceiace privește Baltica, pentru a crește influența britanică în această parte, Lloyd George s'a opus ca Dantzigul să facă parte integrantă din statul polonez, făcînd din el un oraș liber subt protecția societății națiunilor, asigurînd polonezilor numai unele avantaje economice. Anglia voește ca Dantzigul să fie portul unui stat slab, incapabil de a se susținea el însuși și care să fie obligat a cere ajutorul ei. Polonia nu va putea importa sau exporta la Dantzig, decît prin intermediul Angliei, servindu-se de vapoare și docuri engleze. Aceiași politică urmărește Anglia și în Mediterana și mai ales în bazinul oriental. Proclamînd protectoratul său asupra Egiptului, ea a pus mîna pe canalul de Suez, luînd subt controlul britanic Palestina, cu porturile Jaffa, Caiffa și Saint Jean d'Acre. Prin convenția din Decembrie 1916, ea recunoscuse Rusiei imperiale dreptul de a ocupa și păstra Constantinopolul și strîmtorile și de a organiza Armenia subt protecția ei, renunțînd astfel la drumul Mării Negre, în schimbul recunoașterii dominației sale în Egipt, Palestina și Mesopotamia. Dar prezența Franței în

Syria, la Damasc, Alep, Alexandreta și Mossul o neliniștea și ea, ațițînd pe Arabi, a început o campanie contra influenții franceze. Revoluția rusă a deschis însă Angliei noi perspective. Nu numai că ea nu mai pierdea Dardanelele, dar putea să aspire la succesiunea Rusiei în ceiace privește Asia. Ea a crezut un moment că va putea face din Turcia asiatică un nou Egipt, asigurîndu-și astfel stăpînirea Indiilor. Dar n'a reușit decît să irite naționalismul turc care, aliat cu bolșevismul, a devenit o primejdie pentru Anglia, Franța și popoarele creștine din Levant. Văzînd, că nu dispune în Orient de forțe militare, în proporție cu scopurile ei politice, Anglia a fost nevoită să renunțe la marile ei ambiții continentale, mulțumindu-se cu o politică a porturilor, care să asigure imperiului britanic stăpînirea strîmtorilor și supremația comercială în Marea Neagră. Dar în fața naționalismului turc înarmat, ea avea nevoe de un soldat continental. „Venizelos, mare om de stat grec, oferi țara sa și forțele ei militare". Prin tratatul dela Sèvres, opera unui plenipotențiar englez, Grecia obținea toată Tracia și Smyrna. „Această soluție conținea însă pentru Grecia o primejdie, căci era o provocare adusă naționalismului turc cași Slavilor pe care-i înlătura dela Mediterana. Căci în ziua în care Rusia va renaște, oricare va fi regimul ei politic, ea va cere desigur cheile casei, ațițînd pe Slavii din Balcani pentru apărarea intereselor lor, pe care ea le considera ca niște drepturi". Dar, adaogă autorul, „teritoriile pe care Antanta le încredințase eri d-lui Venizelos, ea nu va avea naivitatea să le părăsească azi, cumnatului lui Wilhelm al II-lea". În ceiace privește Dardanelele și Bosforul, deși o comisie a marilor puteri și a celor riverane va avea controlul strîmtorilor, stăpînirea de fapt va aparține puterii care domină mările. El constată cu tristeță, că la Constantinopol, cași la Salonic, Anglia caută să elimineze complect influența franceză. Totuși declară cu emfază: „Puterile nu vor accepta ca Constantinopolul să devină de fapt, îndărătul unui paravan internațional, un port anglo-helenic". În ceiace privește Dunărea, Anglia a căutat să aibă controlul acestei mari căi transeuropene, paralizînd desvoltarea oricărei mari puteri capabile de a stăpîni cursul Dunării și de a-i acapara navigația.

Cași Polonia, Romînia a fost victima procedeelor puțin binevoitoare ale consiliului suprem, deși cabinetul din București servise interesele aliaților. Vina Romîniei, e de a fi bogată în petrol și acesta e rîvnit și disputat de Anglia și de America. Fiecare din cele două puteri a exercitat asupra ei presiuni din cauza aceasta. Hoover, căutînd să favorizeze trusturile americane, a amenințat Romînia cu foametea, iar Englezii i-au dat să înțeleagă că Ardealul ar putea fi redat Ungariei. În schimb Anglia a favorizat pe Unguri. Amiralul Troubrigde s'a așezat la Pesta unde a căutat să favorizeze restaurarea Habsburgilor. Iar la Viena, reprezentanții Angliei urmăresc cu scepticism sforțările Franței, pentru a asigura viața unei mici Austrii independente. În scurt, războiul european a procurat Angliei, o ocazie pe care nu o sperase, acea de a acapara și de a organiza în profitul său, debușeurile comerciale din Marea Nordului, din Baltica, din Mediterana și din Marea Neagră.

Revue de Paris (Ianuar).

Un autor, probabil diplomat, care vrea însă să rămînă anonim, scrie un important articol asupra relațiilor dintre Franța și Anglia. E mai bine de un an, de cînd între cele două puteri se observă o tensiune vizibilă mai ales în campaniile de presă. Multe ziare pariziene numesc pe Lloyd George instigatorul unei politici antifranceze, pe cînd cele engleze atacă politica războinică a Franței și guvernul ei reacționar. Frații de arme de eri sînt în dezacord în Syria, în Rusia de Sud, în Polonia, în Silezia de sus, la Dantzig. Pretutindeni interesele celor două puteri se ciocnesc și dacă conferința recentă dela Londra a adus o înțelegere asupra unor puncte

în litigiu, ar fi o iluzie să credem că ea a făcut să dispară cauzele permanente ale conflictelor. Ocuparea Francfortului de către trupele franceze în Aprilie trecut a făcut o impresie rea în Anglia. Lloyd George a văzut în ea primul act al marei operaţii expuse într'o zi de mareşalul Foch Consiliului suprem, adică ocuparea liniei Mainului în cazul unei rezistenţi germane, separarea Germaniei de Nord de cea dela Sud şi fărîmiţarea ei eventuală. Amestecul Franţei în trista afacere Wrangel a fost încă mai rău văzut în Anglia. În realitate, nu sînt două probleme, una rusă şi alta germană, ci una singură, acea europeană. Iar în privinţa ei, se ciocnesc două concepţii deosebite asupra păcii continentului. După cinci ani de luptă şi de suferinţi, în care de mai multe ori a fost pe pragul dezastrului, Franţa a văzut însfîrşit adversarul înfrînt şi armatele ei au călcat pămîntul german. Dar înainte de a ajunge la Rhin, ele au străbătut provinciile devastate de duşman, pe cînd în acele germane averile caşi organizaţia muncii rămăseseră intacte. Şi cum victoria, deşi a realizat unitatea patriei, nu i-a dat în acelaşi timp şi satisfacţiile materiale pe care le spera, Franţa nu se simte victorioasă. Ea trăeşte încă sub impresia unui coşmar şi posibilitatea reconstruirii unei Germanii pangermaniste o obsedează.

Cu totul deosebită e situaţia Angliei. Şi ea a avut desigur pierderi în cursul războiului, dar ele au fost larg recompensate prin rezultat. În Europa, ea a rămas azi, singura putere comercială, supremaţia ei industrială e pentru multă vreme asigurată, flota germană nu mai există. După lovitura primită, Germania nu-şi va putea reveni în fire decît după mulţi ani: deci să nu-i întindem mîna? Morala creştină comandă ertarea injuriilor şi interesul colectiv cu datoria. Europa nu poate eşi din criza prin care trece fără colaborarea tuturor şi pentru aceasta nici-o sforţare nu trebue descurajată şi munca fiecăruia rămîne indispensabilă. Dar cum e oare posibilă ea, cînd zîngănitul de sabie al Franţei turbură în orice moment munca pacifică a popoarelor? Punctul de vedere englez coincide de altfel cu acel european. Bogăţia Angliei e bazată pe industrie şi comerţ: cum să exportezi şi să dai de lucru unui popor de muncitori, dacă Europa rămîne prea săracă pentru a cumpăra produsele uzinelor din Lancashire? Germania era unul dintre cei mai buni clienţi ai Angliei. Cine va cumpăra stofele engleze dacă Francezii îi vor lua totul? Dacă prin deschiderea pieţii ruse preţurile nu vor scădea, căci Rusia nu are ce vinde, ea poate cumpăra însă, în schimbul aurului, locomotive şi automobile. Numai aprovizionînd cu ele sovietele şi menajînd Berlinul, Anglia va putea scăpa de bolşevism. Numărul muncitorilor fără de lucru se apropie de jumătate de milion la Londra. Raţiunea cere dar moderaţie şi ea e impusă şi de interesele Angliei. Căci dînsa are două războae de susţinut, la porţile ei, acel cu Irlanda cere un corp expediţionar de opzeci de mii de oameni, Mesopotamia un număr dublu pentru înăbuşirea revoluţiei arabe, misiunea Milner nu a putut potoli spiritele în Egipt, bolşevicii au pătruns în Persia şi India se agită. Şi în momentul acestei crize, agitaţia socială în Anglia ia un caracter net revoluţionar, muncitorii fără de lucru ocupă în foburgurile Londrei edificiile publice, şefii sindicatelor revendică pentru ei cucerirea puterii politice, greva minerilor şi a lucrătorilor de transporturi dovedeşte tenacitatea disciplinată caşi spiritul de sacrificiu al clasei muncitoare. Un guvern care e nevoit să facă faţă la o asemenea situaţie, nu poate nutri decît o simpatie mediocră pentru o politică care riscă să provoace noi turburări în Europa centrală. La Spa, unde aliaţii au discutat între ei chestia cărbunelui, Lloyd George a vorbit astfel: aveţi nevoe de cărbune şi Germanii refuză să vi-l dea, singura sancţiune eficace ar fi ocupaţia basinului Ruhr, dar ea poate avea urmări grave. „Dacă minii singele va curge, eu nu vreau ca propaganda germană să răspîndească printre minerii englezi

ştirea că tovarăşii lor germani, dupăce au refuzat să vîndă Antantei cărbunele pe un preţ inferior celui mondial, au cunoscut asprimea unei ocupaţii străine. Eu nu accept să se recurgă la acest mijloc suprem decît dacă dreptul e pentru noi, nu dreptul strict pe care ni-l dă tratatul, dar dreptul pe care-l proclamă conştiinţa popoarelor". Şi dacă guvernul Lloyd George ar pleca dela cîrmă, nu numai că Franţa nu ar avea nimic de cîştigat prin venirea la putere a travailiştilor sau a liberalilor ortodoxi, dar ea nu-şi poate face iluzie nici în privinţa politicii unui cabinet conservator. Amicii lordului Curzon sînt partizanii insularismului şi al splendidei izolări. Oricare ar fi şeful guvernului englez, el nu va putea lua poziţie împotriva intereselor industriei şi ale comercialismului. După părerea autorului, Franţa trebue să aleagă. Sau, avînd o atitudine negativă, să-şi limiteze sforţarea, cerînd executarea strictă a tratatului, fără a se adapta la împrejurări, situaţie grea, fiindcă Germania nu s'a angajat decît faţă de puterile aliate şi asociate. Singură şi reclamînd dreptul ei fără concursul aliaţilor, Franţa ar eşi din drept. Pentru această politică defensivă şi negativă, ea ar avea nevoe de toate forţele de care dispune: efortul pe care l-ar face pe Rhin nu-l va putea reînoi la Vistula, sau la Bosfor. Cerînd dreptul ei întreg Germaniei, Franţa se expune să renunţe în alte părţi la drepturi şi interese incontestabile.

Sau Franţa poate alege altă cale, punîndu-se în acord cu Anglia pentru organizarea continentului şi a lumii. Dar pentru aceasta ea trebue să se arăte dispusă la concesii în ceiace priveşte politica de reparaţii şi să nu se lase obsedată de primejdia germană şi de pedeapsa pe care trebue s'o dea unui duşman recalcitrant. Şi autorul crede că numai pe această cale, menţinîndu-se alianţa cu Anglia, interesele Franţei vor putea fi apărate.

Mercure de France (Ianuar 1921).

Un frumos şi solid studiu de psichologie ne dă d. *Gabriel Brunet* în articolul **Tînărul Taine**, bazat pe corespondenţe şi primele publicaţii ale filozofului francez.

La douăzeci de ani Taine apare ca un caracter perfect sistematizat. Trăsătura dominantă este pasiunea cunoaşterii. La vrîsta cînd tinerii se îmbată de seducţiunile lumii reale, Taine nu cunoaşte decît farmecul dialecticei: „a convorbi cu ideile, zice dînsul, e o plăcere infinită şi o ocupaţie pasională. Toată mintea îţi este încordată, uiţi orice alt şi zilele trec ca o săgeată." În Taine trăeşte formidabilul apetit intelectual al oamenilor Renaşterii: „Vreau o instrucţie completă. Asta mă aruncă în tot felul de cercetări şi mă va sili, cînd voiu eşi din şcoală, să studiez ştiinţele sociale, economia politică şi ştiinţele fizice. Viaţa e lungă, ea-mi va servi la acest lucru." Taine nu are acea artă „de a şti să tragi o limită şi de a te izola", despre care vorbeşte Goethe; el e un romantic al ştiinţii: vrea pentru omenirea mărginită tot infinitul ştiinţii şi să vîre într'o singură minte toată înţelepciunea omenirii.

E un intelectual pur: pentru el cunoştinţa e o condiţie a plăcerii, ideia este elementul generic al operei de artă: deaceia nu pricepe decît arta intelectualizată.

O altă caracteristică e pasiunea certitudinii: „vreau convingeri neşovăitoare" care să fie armătura solidă a existenţei sale. „Voiu şti, exclamă el, voiu crede! Ştiu deja şi cred". „Nu văd în lume lucrurie, care să preţuiască cît *Adevărul, absolut, netndoios, etern, universal.*" Lui, spirit dogmatic, scepticismul îi inspiră oroare. „Nu ştii, scrie dînsul lui Prévost-Paradol, că îndoiala, dacă nu-i acea a lui Pascal, e o laşitate?" Temperamentul său nu-i permitea îndoiala; devine panteist cu voluptate, cu pasiune. „Obusit de contradicţii... mi-am pus mintea în serviciul părerii celei mai noua şi mai poetice." Tînăr şi îndrazneţ teoretician, nu-i vine în gînd că slaba inteligenţă omenească poate nu-i adecvată descurajatoarei infinităţi a Universului: „Cred în identitatea legilor

lumii şi în acea a legilor omenirii şi a cugetării." Aşa dar inteligenţa omenească, repetind în ea legile lumii, e, *apriori*, capabilă a le înţelege în toată puritatea lor.

Taine are o încredere nelimitată în puterea raţionamentului. „Cred în demonstraţii şi raţionamente mai riguroase decît acele ale geometriei." Pentru el un sistem filozofic nu e un roman al infinitului, ci „geometria lucrurilor", „ştiinţa totală." „Cugetarea, scrie aiurea, este infinită, adică are ca obiect totalitatea lucrurilor existente."

Dar tocmai această încredere absolută ne arată că Taine nu e un spirit pur ştiinţific căci nu se poate ştiinţă fără critică. Taine e mai degrabă un constructor.

Pe dînsul, şi aceasta e o altă caracteristică, îl seduce necontenit „adevărul general": „Studiam cu pasiune istoria şi antichitatea, căutînd veşnic adevărurile generale, aspirind să cunosc ansamblul"; caşi Guizot, va căuta *legile* generale ale istoriei şi ale artei de a scrie. De fapt, pentru asta iubeşte stilaţa; pentrucă dincolo de fapte sînt legile, ideile generale. Această pasiune îl duce la alta: *Pasiunea Unităţii*; legile generale trebue să se subordoneze unui singur principiu. „Multiplicitatea, imperfecţia, contingenţa nu-s decît iluzii ale spiritului, care abstrage." Deaceia Taine, cum spune despre Tit-Liviu, aspiră să reducă *toată* complexitatea plină de viaţă a temperamentelor individuale sub jugul unei caracteristice dominante, „din care totul se poate deduce în mod geometric."

Dacă pasiunea sa de ştiinţă îl apropie de Renan, dogmatismul său pasionat îl alătură de Rousseau; caşi acesta dînsul caută întăiu principiile indiscutabile pe care apoi clădeşte sistemul general, „seriile sale logice", cum zice Renan.

Taine e mai ales un orator în stilul mare, un Bossuet modern. „Marele orator din secolul XVII şi tînărul cugetător din veacul al XIX manifestă aceiaşi nevoe de idei clare şi de doctrină sistematizată"; pînă şi stilul lor are asemănări frapante.

La Revue Mondiale (Ianuar, Februar 1921).

Tînărul stat polonez e solicitat de o infinitate de probleme cu totul disproporţionate puterilor sale şi celace îngreuiază soluţia lor e că în această dezlegare dînsul trebue să ţină socoteală de interesele aliaţilor săi, interese ce nu coincid totdeauna cu ale sale. Problema Sileziei de sus şi pacea europeană discutată de d. *Henri de Montfort* este o dovadă. Se ştie că tratatul dela Versailles a hotărît plebiscitul pentru această provincie ce reprezintă un sfert din producţia minieră de cărbune şi fier a statului german. Pentru asta Germanii spuneau: „Cine ne ajută să păstrăm Silezia de sus, nu lucrează numai pentru ridicarea noastră, ci pentru aceia a lumii întregi", trecînd astfel chestiunea pe planul marilor probleme internaţionale.

D. Henri de Montfort susţine în suscitatul articol punctul de vedere polonez: Silezia de sus, împreună cu actuala Posnanie, a fost leagănul statului polon. Deşi alipită chiar din veacul al XIV coroanei Habsburgilor, apoi celei a Hohenzolernilor, ea şi-a păstrat în cursul istoriei caracterul rural polon. Recensimentul din 1910 indică pentru Silezia de sus 831.100 Germani şi 1.169.300 Poloni, iar statistica şcolară germană din 1911 arată 1.594.000 Poloni faţă cu 558.000 Germani. Această populaţiune a manifestat dela armistiţiu încoace necontenit hotărîrea sa de a se încorpora statului polon: s'a abţinut dela alegerile din 1919 pentru constituanta prusiană, dar a ales 6882 consilieri municipali, partizani ai alipirii către Polonia, contra a 4375 consilieri germani. Argumentul adus de Germani că pierderea Sileziei ar lipsi de cărbune industria germană, n'are valoare: Tocmai în vederea eventualei alipiri a acestei provincii la Polonia articolul 90 din tratatul dela Versailles stipulează: „Polonia se obligă a autoriza vreme de 15 ani exportul în Germania a produselor minelor din toată partea Sileziei de sus, transferată Poloniei, în virtutea prezentului tratat. Aceste produse nu vor fi

încărcate de nici-o taxă de export sau de altă restricţie".

Şi apoi, zice d. de Montfort, oare mai e necesar să observăm că terenurile carbonifere nu vor înceta de a exista pentrucă vor fi trecute din mîinile Germaniei în acele ale Poloniei? Ele vor continua, desigur, a arunca producţia lor pe piaţa europeană. „Şi cine nu vede foloasele pe care această schimbare de stăpîn le dă Puterilor Antantei şi în special Franţei, pentru a participa în largă măsură la exploatarea mineralului silezian?" Şi deaceia e absurdă pretenţia Germanilor ca atribuirea acestei provincii să fie hotărîtă nu numai prin votul locuitorilor săi ci şi prin acela al indivizilor care s'au născut acolo, dar nu mai locuesc acum, bazîndu-se pe precedentul creat de Francezi, cînd au anexat prin plebiscit Nisa şi Savoia. Aceşti emigranţi sînt de origină germană; în număr de trei sute de mii, ar putea majora prin votul lor populaţia poloneză şi, deşi chestiunea are o bază juridică, totuşi ar viola stricta justiţie.

„Lăsată Germaniei, Silezia de sus va continua să fie un pămînt robit. Intoarcerea sa la Polonia va complecta triumful dreptului, căci va paraliza definitiv speranţele militarismului prusac, ce are din nefericire atîtea rădăcini adînci în Germania. Iată pentruce alipirea la Polonia... apare clar ca cea mai bună garanţie a păcii europene. Ea va permite Poloniei, întăiu prin control, apoi prin libera întrebuinţare a fierului şi cărbunelui silezian, de a juca în noua ordine europeană, rolul de contrapondere a germanismului, rolul atribuit prin tratatul dela Versailles".

Este de dorit ca francul să devină al pari? se întreabă d. *Charles Gide*, cel mai mare economist al Franţei actuale.

Conferinţa financiară dela Bruxelles, deşi formulează acest desiderat, adaogă însă: „Intoarcerea la starea de aur ar cere o deflaţie monetară enormă şi e sigur că deflaţia, de cumva se face, trebue făcută progresiv şi cu cea mai mare prudenţă; altminteri ar produce perturbaţii în comerţ şi credit ce ar putea avea urmări dezastruoase".

Comisia celor cinci experţi economişti a insistat deasemenea asupra unei prea repezi deflaţiuni.

Motivele? Sînt uşor de văzut.

Prima primejdie: urcarea francului-hîrtie pînă la francul-aur ar provoca o scădere de preţuri pînă la nivelul de dinainte de războiu, din pricina creşterii de cumpărare a monedei, dar această putere de cumpărare, lucrînd şi în afară, va face să cadă bariera protecţionistă pe care diferenţa de schimb o opune importului de produse din ţările cu monedă bună. Şi dacă acest fapt aduce economie în cumpărarea materiilor prime, în schimb produce o teribilă concurenţă pentru produsele manufacturate şi deci o scădere de preţuri. Deşi interesul consumatorului trebue să fie totdeauna precumpănitor, totuşi nu putem închide ochii asupra pericolului acestor scăderi, pericol ce se manifestă prin falimente, închideri de fabrici, şomajuri, scăderi de salarii, şi, subt formă foarte ciudată, a relei vînzări, căci scăderea de preţuri, în ciuda tuturor legilor de economie politică, în loc de a favoriza consumaţia, a determinat o inhibiţie generală a cererii. Valul actual de scădere, pornit din Japonia şi trecut peste America pentru a ajunge în Europa, are dealtfel cu totul alte cauze decît ridicarea valorii monedei. Dacă însă la aceste cauze se va adăoga şi restringerea instrumentului monetar şi deci urcarea bruscă a valorii sale, riscăm ca scăderea să ia proporţiile unui dezastru. Să-şi imagineze numai cineva urmările sociale ale unei scăderi de salarii, devenite atunci inevitabile.

Dar urcarea monedei ar avea repercutare şi asupra bugetului, atît în ce priveşte sarcina datoriei publice cît şi stabilirea impozitelor.

„Pentru a înţelege ce primejdie ar ameninţa statul în cazul ridicării biletului la al pari, e deajuns să te pui în ipoteza inversă, aceia în care moneta ar continua să se deprecieze progresiv. In ziua cînd biletul de 100 ar fi căzut la

un franc sau la un ban, statul ar fi de fapt liberat de toată datoria sa, pentrucă ar fi suficient să ramburseze capitalul cu saci de hîrtie vechitură. Bancrută, dacă vreți, dar bancrută legală, pentrucă statul, emițînd împrumuturi, n'a promis decît rambursarea fără a garanta stabilitatea monedei". Acest lucru e un fenomen cunoscut de multă vreme „Marele războiu împovorînd statele cu datorii neauzite, a adus remediul odată cu răul. Dacă azi, în pace, am suprima inflația monedei fără a suprima inflația datoriilor publice, evident am suprima remediul fără a suprima răul".

In ce privește impozitele, lucrul este tot atît de grav. Prin revenirea monedei la valoarea al pari, veniturile statului ar fi considerabil micșorate, căci reducerea inflației monetare va aduce după sine o reducere a tuturor veniturilor publice și particulare, după cum acestea beneficiaseră de plus valuta corespunzătoare ridicării prețurilor.

Impozitele vor apăsa cu atît mai greu pe contribuabili, cu cît venitul lor va fi mai diminuat, chiar dacă această micșorare n'ar fi decît nominală. In adevăr să presupunem că impozitele actuale preiau din venitul global al cetățenilor 18 la sută; dacă mîine biletul revine al pari, atunci aceleași impozite, prin deflația monetară, vor prelua pînă la 3 pătrimi sau 4 cincimi, o confiscare cu proporții nimicitoare.

Astfel că deși statele nu încetează de a face pretutindeni și necontenit declarații că vor lua măsuri pentru ridicarea monedei, totuși ele nu o pot face fără a lucra în același timp la propria lor ruină. Singurii ce ar cîștiga ar fi rentierii care ar primi, în cazul revenirii biletului al pari, o monedă bună în locul monedei depreciate pe care au împrumutat-o statului, dar această deplasare în repartiția veniturilor ar pricinui așa tulburări, încît însăși existența statului ar fi amenințată.

De aceia dacă scăderea prețurilor trebue să se facă, și se va face conform legii ritmului mișcărilor economice, această scădere trebue să fie foarte înceată și aproape insensibilă. Și încă! Această scădere de prețuri nu trebue să aducă după sine o scădere de salarii paralelă; altfel spectrul războiului social apare.

La revue communiste (Janvier, 1921).

Cunoscutul autor al „Reflexiunilor asupra violenții", *Georges Sorel* analizează părerile lui **Gorki despre Lenin.** Genialul vagabond e unul dintre puținii intelectuali ruși care n'a *fugit* de „dictatura proletariatului" și care a încercat să pătrundă psihologia, atît de ignorată, a „țarului fără sceptru" cum e numit Lenin. Comparația acestuia cu Petru-cel-Mare e întărită și de Gorki care, într'o broșură, arată că s'a și format o legendă în jurul lui Lenin. Studiul acestui fenomen prezintă un mare interes pentru filozofi, ce au ocazia să controleze teoriile prin care s'au explicat legendele din trecut.

Se crede că timpul joacă un mare rol în geneza credințelor populare. Dar sînt și legende ce se produc ca niște adevărate explozii prin acumularea materialelor ce vor fi folosite la întemeiarea unei ere noi. Se string dorințele vagi și tumultoase ale mulțimii pentru altă soartă; se adună noi păreri despre viitorul lumii. Și, într'o bună zi, se ivesc personalități care știu să se folosească de materialele adunate, înfăptuind cu ele alte instituții, alte legi — și aceste personalități devin simboluri ale lumii noi. Vin apoi poeții, filozofii, analiștii ce dau evenimentelor aspecte ideale sau ideologice — subt care e greu să se mai deosebească adevărul primitiv. Astfel se formează și legendele Revoluției, iar aureola legendară a lui Lenin nu s'a format altfel decît acea a sfinților sau a lui Napoleon. Așa explica Sorel „legenda revoluționară.

Gorki, care e unul dintre rarii scriitori ruși mai apropiați de „spiritul asiatic" decît de cel european, s'a putut ușor pune în curentul sentimentelor populare din țara sa și să privească desfășurarea evenimentelor revoluționare cu ochi de vizionar. Vorbind des-

pre Lenin, el îl proectează în întreg viitorul omenirii. Apoi îl analizează. Elocvența lui Lenin: „El vorbește în cuvinte foarte simple ca o limbă de fier, cu logica unei securi;... nici o căutare banală a frazei frumoase. El vorbește mereu despre același lucru: necesitatea de a se suprima dela rădăcină inegalitatea socială a oamenilor... E calm, cu credința unui fanatic, dar un *fanatic savant*, nu un metafizician, un mistic..."

Gorki insistă asupra *rolului mesianic* al lui Lenin care „se trudește să transforme energia potențială a maselor muncitoare ale Rusiei în energie efectivă" fără de care „revoluția rusă n'ar fi putut lua forma pe care o are." In ce privește viața particulară a lui Lenin, ea este astfel că într'o epocă de credință religioasă, Lenin ar fi fost considerat „ca un sfînt." Gorki știe că acest cuvînt va speria pe mulți, dar continuă, vorbind de viața temperată a lui Lenin, — simplă și modestă la Kremlin caşi în vremea exilului său. Asceitsmul e doar principala caracteristică a sfinților. Revoluționarul și martirul creștin au aceleași stări psihologice, același devotament dezinteresat, intrepid, consacrat poporului, libertății, adevărului.

„Cel mai feroce și cel mai execrabil" om, cum îl numește Churchill pe Lenin „este, după Gorki, de o sensibilitate, de o duioșie aproape feminină, pe care o ascunde însă cu destulă abilitate". El trebue să îndure, „suferinți cumplite", „căci el e unul dintre oamenii destinați de istorie la această contradicție inconciliabilă: să ucidă pe unii pentru libertatea celorlalți..."

Intr'un cuvînt, gustul vieții ascetice, devotamentul desinteresat pentru clasele sărace, mila sinceră față de mizeria umană — toate aceste calități tot mai rare astăzi, atrag oamenilor care le posedă respectul admirativ al lumii și îi fac apoi eroi eliberatori. Mulțimea, spune Gorki, are neapărată nevoe să creadă pentru a putea începe să acționeze. Ii trebuesc deci personagii legendare. Legenda lui Lenin așa cum o prezintă Gorki pare destinată, zice Sorel, să aibă o influență durabilă asupra „spiritelor pe care civilizația burgheză nu le-a abătut din calea cea bună."

Scientia (Vol. XXIX, N. CV — 1, Serie II, 1921). *M. I. Newbigin* vorbește despre **Factorul geografic în chestiunile balcanice.** Peninsula balcanică în 1914, — pe lîngă Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru și Albania, — era stăpînită de Turcia, Austro-Ungaria și, într'o mică parte, de Romînia. Rusia și Italia, deși nu ocupau acolo teritorii, aveau în Balcani interese complexe, bazate pe rațiuni istorice, etnice și economice. Peninsula aceasta n'a constituit niciodată o entitate istorică: ea a fost totdeauna la discreția intereselor politice externe. Iar cînd popoarele balcanice izbuteau să formeze state aparte, aceste state trebuiau să lupte nu numai cu rivalitățile și cu dușmăniile dinăuntru, dar și cu intervențiile din afară. In aceste împrejurări, factorul geografic a avut o mare importanță în privința grupării și stabilirii popoarelor.

Peninsula balcanică n'are granițe naturale, care să oprească imigrările dela Nord sau dela Sud și să determine separarea așezărilor omenești. Dunărea, Bosforul, Dardanelele nu-s granițe perfecte: aceleași popoare se întind pe amîndouă malurile lor. Nici mările nu izolează peninsula: șiragurile de insule leagă uneori popoarele mai bine decît uscatul.

Pe lîngă lipsa de granițe, marile căi de circulație, îndreptate dela Nord la Sud (prin valea Moravei și a Vardarului, caşi prin acela care pleacă dela Morava spre Marița) străbat peninsula de-a lungul, în loc de-a traversa o anumită regiune, prielnică pentru formarea unui stat compact și stabil. De-aceia orice neam care a pus stăpînire pe-o secțiune din aceste căi, totdeauna s'a silit să se întindă pînă la capătul lor. Toate popoarele peninsulei au suferit din pricina acestei situații topografice.

Aceste căi au complicat extrem etnografia peninsulei. Valul invaziunii înainta, apoi se retrăgea; dar populația nu-și schimba carac-

terul etnografic după soarta armelor. Astfel, au rămas Bulgari chiar în sudul Basarabiei, Turci în Dobrogea; iar în Macedonia locuesc fel-de-fel de neamuri. Din pricina acestui amestec, unele popoare — care caută drum liber prin văile peninsulei — își pot masca intențiile, dîndu-se drept eliberatoare a fraților oprimați.

Căile care brăzdează peninsula, nu-s cel puțin deschise, ci au înfundături și ascunzișuri, unde s'au aciuat pe vremuri grupuri, uneori independente economicește, de Sîrbi, Bulgari, Valahi, etc. Din contopirea acestor grupuri s'au născut popoarele balcanice. Brigandajul dintre dînsele și străvechile rivalități de negoț sînt, poate, îndepărtata cauză a urii de-acum între populațiile de alt neam ale peninsulei.

Cu cît se accentua mai mult incapacitatea turcească, cu atît popoarele izbuteau să creeze state împrejurul unor puncte de cristalizare, la nord și la sud — unde terenul era mai adăpostit.

Conformația topografică a peninsulei fiind complexă, popoarele n'au o limită naturală în expansiunea lor. Ele tind să cotropească ținuturi cu populații mixte sau complect străine. Propaganda lor e bazată pe o concepție mistică a rasei. În Balcani însă, unde popoarele s'au suprapus în decursul istoriei, acei care exaltă importanța rasei — deschid drum ipocriziei, fraudei și terorismului.

Deutsche Rundschau (an. 47, 1, 1920).

Paul Wentzcke: **Probleme renane.** Sînt o mie de ani, de cînd ducatul Lotaringiei s'a alipit la țara de jos a Rinului; întreg teritoriul apusan a căpătat în vremea asta însemnătate mare pentru economia poporului german. Cu toate discordiile dinastice și năzuințele prinților germani ca să se libereze de tutela împăratului, Franța n'a izbutit niciodată să ajungă la Rin. Însă după revoluția cea mare, în dreapta fluviului apărură o sumedenie de state artificiale subt protecția lui Napoleon; stînga Rinului deveni atunci parte integrantă din statul unitar francez. Istoria mai nouă a provinciilor renane o formează congresul dela 1814—15, cînd Germania căpătă înapoi abia o mică parte din teritoriul din stînga Rinului. La 1870, cu toată gelozia statelor din federație, valea Rinului intră însfîrșit complect în alcătuirea noului imperiu. Faza victorioasă a războiului din 1914 părea că strînge și mai tare legăturile cu aceste provincii, dar revoluția din 1918 a risipit toate speranțele.

Populația renană are o tradiție aparte, și înrudirea ei cu Francejii o accentuiază acum patru împrejurări: legătura de secole dintre Rinul de sus și Rinul de jos; pretenția Franței de a stabili aici o punte între două națiuni adversare; amintirile glorioase despre Napoleon, care a entuziasmat pe Heine și măgulește până azi masa poporului; antipatia față de statele germane protestante, care poartă în vine sînge slav și au „cucerit" valea „Rinului catolic".

Folosindu-se de toate astea Franța urmărește acum trei ținte: subjugarea economică, subjugarea culturală și, ca o încoronare a acestora, transformarea provinciilor renane într'un stat tampon subt influența ei militară și politică.

Prima țintă e aproape atinsă, și peste 15 ani de ocupație teritoriul ar putea fi încorporat pe nesimțite. Industria mare și mică a fost silită să admită acționari francejii în proporție de cel puțin 60 la sută. În bazinul Saarei și în Westfalia moneda de schimb e francul. Franța are control direct asupra navigației. Camera franceză de comerț din Koblenz domină relațiile economice din întreg ținutul. Ca să scape de impozit, capitalul german emigrează și dă o orientare nouă finanțelor. Fabricatele de origină renană fiind scutite de permis, importul lor în Franța ispitește și mai mult.

Încă la 1848 se spunea că țările Rinului au mai puțină înrudire cu Prusia, decît cu populația răsăriteană a Franței. Propaganda franceză a găsit deci teren deschis și pentru cultură. Cinematograf, teatru, operă orice solo de arie este binevenită pentru propagandă. Se exploatează chiar și antipatiile confesionale. La invazia trupelor străine se vorbea de restabilirea în Aix-la-Chapelle a desființatului episcopat de origină franceză. În Darmstadt dăunăzi se porni altă mișcare pentru reînființarea fostului arhiepiscopat catolic de Mainz. Bibliotecile naționale sînt acum întocmite din publicații franceze. La cursurile populare vin Germanii cu miile. La gimnaziul francez din Mainz s'au înscris destule odrasle germane. Are să se înființeze acum și o facultate juridică la Mainz, o academie de comerț și una agricolă.

Provinciile din stînga Rinului au intrat în ultima lor fază istorică. Oricît de puternică ar fi reacția culturală, separatismul dispune încă de zeloși partizani, ceiace înlesnește realizarea celui al treilea scop al Franței: subjugarea politică a văii Rinului. Soarta imperiului german atîrnă de acela a țărilor dela Rin.

Theodor Birt are un studiu despre zeii lui Homer. Zeii Grecilor sînt creiați de Homer, și aceste, spre deosebire de simbolurile rigide ale Egiptenilor ori de monștrii Indienilor, a făcut dintr'înșii oameni. Nu i-a idealizat, zeii lui Homer au caractere pur omenești. Zeițele sînt ca și zeii. Emanciparea femeii este pentru Greci de atunci ceva dela sine înțeles, și poziția femeii e aceiași ca la vechii Germani. Deși Homer este senzibil la tot ce e frumos, mitologia lui n'are statuarică. Marmura din muzeele noastre n'are nimic aface cu zeii lui Homer. Frumosul nu izbutise să fie încă desenat. Abia peste trei secole, cu Phidias, Polyklet și ceilalți — se reliefează frumusețea și pentru ochi.

Zeii sînt numeroși. Ideia că sînt pretutindeni devine un atribut al divinității. Asemănarea lor cu oamenii face ca religia lui Homer să devie clasică, să dureze o mie de ani, să fie la urmă împrumutată de Romani. Familiile nobile au ambiția să-și întemeeze spița neamului pe cîte un zeu primitiv.

Concepția lui Homer despre viață este realistă. Misticismul atît de simpatic sufletului popular este lăsat la oparte. Omul nu este supus greșelii. Pornirile rele sînt toate dela zei. Libertatea voinței este deci esclusă, totuși pedeapsa zeului are și ea o normă: lumea însemnă „orînduire" și zeul nu îngădue să tulburi întocmirea cea bună a universului. După cum furtuna limpezeste atmosfera, tot așa nenorocirile, care se abat asupra omului, îl concentrează și-i întăresc temelia morală.

În vremea cînd orientul ne zugrăvește viața de după moarte, Homer e convins că odată cu sufletul, omul a perdut tot. Înhumarea nu mai este obiceiu. Cum s'a născut lumea, Homer nu se întreabă. Zeus veghează la împlinirea soartei omenești. Și soarta nu-i tocmai azurie: „Nimic din ce trăește și respiră, nu-i așa vrednic de plîns ca omul" zice Zeus. Scopul ultim al vieții este gloria, renumele. A nu fi uitat, a rămîne pildă urmașilor e adevărata viață de după moarte.

Concepția lui Homer contrastează cu ideile Nibelungilor. Uriașii din epopeia germană știu foarte puține lucruri despre zei. Vechii zei germani au dispărut, în schimb religia lui Christos n'a pătruns bine în suflete. Omul urmează cu încăpățînare propriul său îndemn. Influențe de sus nu există.

Morala lui Homer e cam aristocratică, bună pentru prinții, care visau la regii din legende. Alta e morala poporului de rînd, care are trebuință de o mîngîere. Poporul cultivă morții, menajîndu-și o viață mai sigură după moarte. De aici ideia că sufletul e nemuritor ca zeii. După aceia a venit dela Traci cultul lui Dionisos cu bețiii mistice și extas. Orficii greci inventează paradisul și infernul.

Odată cu plastica greacă se statorniciră în temple statuile. Însă zeii aceștia nu mai semănau cu zeii lui Homer. Zeii au acum caracter local. Atena din Sparta este alta decît cea din Acropole. Se schimbă și etica. Zeii sînt liniștiți și senini. Nu se mai amestecă în viața pămîntenilor. O erotică specială ia în schimb ființă. Credinciosul nu se roagă, ci se înamorează de statua din templu. Plastica a adus decăderea religiei lui Homer și decăderea antichității, Homer ajungînd o simplă carte de povești.

Fritz Heinz Reimesch (Braşov): **O alianţă a poporului german de pretutindeni.** In urma războiului deseori s'a vorbit despre regenerarea neamului adînc izbit în forţele lui productive, însă aproape toate planurile de reconfortare comit greşala că exclud din socotelile lor pe Germanii din străinătate. Convingerea nestrămutată a autorului, bazîndu-se pe studiul condiţiilor de viaţă şi de muncă în ţările, unde îşi au azi Germanii de pretutindeni aşezările lor, este că reînzdrăvenirea Germaniei e imposibilă fără cele 35 milioane de Germani, care locuesc dincolo de hotarele naţionale. Autorul arată şi cum înţelege să se organizeze această alianţă. O filieră întinsă de societăţi şi comitete, cu congrese periodice, întocmite subt protecţia unei secţiuni speciale din ministerul german de externe, este chemată să lucreze nu numai pentru prosperarea culturală şi politică a neamului, ci şi economicească. Comerţul maritim al Germaniei fiind aproape distrus, rămîne deschis drumul pe uscat. Greutăţile ar fi numai de natură tehnică, dar prea mari, pentruca Germanii să fie excluşi dela munca asta comună. Insfîrşit oricît de importantă ar fi legătura politică şi comercială dintre toţi Germanii, ea dispare faţă de latura ideală. Rezervorul forţei germane nu mai este azi armata şi marina, ci ştiinţa. Prin cultură neamul lor trebue să stea în fruntea popoarelor. „Masa poporului german trebue să-şi dea sama de faptul că acum se dau lupte mari de idei, de rezultatul cărora atîrnă neapărat existenţa Germanilor".

Die Voss (Februar, 1921).

Graful Herman *Keyserling*, cu tot titlul său nobiliar, e una din figurile cele mai reprezentative ale Germaniei noi, care îşi caută printre altele alte mîntuiri şi înoirea ei spirituală. Cu prilejul ultimei opere a acestui filozof: **Jurnal de călătorie al unui filozof**, s'a evidenţiat tendinţa de reacţionare împotriva specializării instituită pănă şi în domeniul moral şi filozofic.

Povestindu-şi călătoria în jurul lumii, Keyserling dă totodată un jurnal de călătorie în împărăţia sufletului, în căutarea fericirii şi a desăvîrşirii. Inţelesul şi rostul speculaţiei metafizice e lărgit, umanizat. Ne trebueşte o filozofie a vieţii, şi, în loc să rîvnească la o catedră universitară, Keyserling a fondat în Darmstadt o „Şcoală a Inţelepciunii." Ce este această şcoală? „Sînt eu însumi", răspunde Keyserling. — „Cred că sînt ceva... Şi tocmai despre acest „a fi" e vorba. Stau aici, în Darmstadt şi aştept ca alţi oameni să vină la mine, oameni care au un „eu"... şi care să alcătuiască o comunitate, şi care nu vreau să se instruiască sau să instruiască, ci *să trăiască*. Ca în vremea Academiei lui Platon, filozoful trebue să fie o personalitate prin care să culmineze prezentul nostru şi din care să se ivească conducătorii viitori. „Şcoala Inţelepciunii" nu e o „întreprindere ştiinţifică..."

Keyserling şi-a pus în practică ideia aceasta cu multă grijă: o selecţiune riguroasă, care a dat şcolii sale o aureolă de aristocraţie spirituală. Ideile sale au pătruns şi în marele public; la aceasta a ajutat şi faptul că Keyserling nu desparte, ca cei mai mulţi, aria de ştiinţă — ci încearcă o sinteză a lor, nu metafizică, ci vitală.

Astfel, dela „boala abstracţiunii" de care suferea atît de mult Germania dinainte de războiu, se trece — prin „influenţa oţelitoare a înfrîngerii" de care vorbeşte G. F. Nicolai într'o fază de înoire. Şi revoluţia germană va fi caracterizată nu numai prin transformările sociale survenite, ci şi de faptul că, paralel cu noua orînduire materială, se caută şi noile căi ale desăvîrşirii spirituale.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Lafcadio Hearn, *Das Japanbuch*, Frankfurt a. M., 1919, Rütten-Loening.

O culegere din operele scriitorului cunoscător al Japoniei. Din aproape toate paginile reese natura sensitivă a locuitorilor. Peisagii, legende, poveşti şi doctrine, obiceiuri, zîmbetul japonez — cam acestea sînt capitolele.

Franz Schauwecker, *Der Dolch des Condottiere*, Halle, Saale, Dickmann, 1920.

Şase nuvele mici conţinînd aventuri exotice impresionant povestite, şi studii mondene cu efecte umoristice.

Hans Flesch, *Balthasar Tipho*, Wien, E. P. Tal, 1920.

Literatură de concepţie futuristică. O serie incîlcită şi ciudată de întîmplări de curs rapid, care se petrec în steaua Karina. — Pare să fie o parodie.

Friedrich Freksa, *Der Wanderer ins Nichts*, München, Georg Müller, 1920.

Carte amuzantă. Un tînăr răsfăţat şi-a ales ca problemă în viaţă să moară repede şi plăcut. Societatea pe acţiuni „Confort" se însărcinează să-i poarte grije, în modul cel mai rafinat, de toate nevoile, inclusiv iubirea.

ROMANE

Heinrich Lilienfein, *Die feurige Wolke*, Stuttgart, I. G. Cotta, 1920.

Un pastor, desolidarizat de popor, nu se lasă impresionat de larma luptelor, ci şade acasă predicînd tuturora mila creştină. Insă e tîrît şi el în vălmăşag, ameninţat a fi furat de nebunia militarismului, pănăce în sfîrşit îşi recunoaşte misiunea: să rămînă în mijlocul durerilor însîngerate şi să ajute. „Creştinismul nostru nu-i religiunea iubirii de patrie, ci a iubirii veşnice de oameni şi Dumnezeu".

ISTORIE.

Vice amiral Bienaimé, *La guerre navale (1914-1915)*, Taillandier.

Autorul, fost în statul major al marinei, apoi deputat şi membru în comisiunea marinei din parlament, e o autoritate în această materie. Lucrarea lui e bazată pe documente impresionante şi din ea tragem concluzia că înfrîngerea Germaniei ar fi fost obţinută mai repede dacă conducerea războiului naval ar fi fost alta, în primul an al războiului. Evaziunea

lui Goeben și Breslau, atitudinea pasivă a flotei franceze în Adriatica, încercarea nenorocită dela Dardanele, începutul războiului submarin, sînt capitole care merită cea mai serioasă atențiune.

René Brunet, *La constitution allemande du 11 Avril 1919,* Taillandier.

Autorul, profesor de drept constituțional, a fost după războiu consilier juridic la ambasada franceză din Berlin. El nu ne descrie numai ruajele prevăzute de noua constituție a imperiului, dar ne arată și în urma căror conflicte și subt puterea căror necesități, cutare sau cutare soluție a triumfat. El studiază deasemeni dispozițiile economice și sociale care consacră dublul principiu al participării muncitorilor la gestiunea întreprinderilor ca și naționalizarea industriilor celor mai importante.

Prof. Dr. Axel Frhrr. von Freytagh-Loringhoven, *Geschichte der russischen Revolution,* I Teil, I. F. Lehmann, München, 1919.

Volumul apărut până acum cuprinde epoca dela detronarea din Martie până la 9 Noembrie 1917—ziua cînd bolșevicii iau definitiv puterea. Autorul rezumă întâiu curentele revoluționare dintre anii 1905 și 1917. Apoi dă amănunte asupra mișcărilor bolșevice în Mai, Iulie și Noembre; contra revoluția lui Kornilov în Septembre; coalițiile și crizele de guvern în Mai, August și Octombre. Guvernul—democrat, dar la început de nuanță burgheză—e condus mai tîrziu de lucrători și soldați, și se pretează la compromisuri rușinoase din teamă fie de proletariat, fie de reacțiune.

General von François, *Marneschlacht u. Tannenberg,* Berlin, 1920, Aug. Scherl.

In prima parte se dau rezultatele publicațiilor de până'acum asupra luptei dela Marna. Vina este a comandantului suprem al armatei, a oamenilor lui și mai ales a generalului von Bülow. Despre Tannenberg, unde François a comandat corpul I de armată, se dă numai un fragment de expunere. Lupta dela lacurile Masurice ar fi fost un fel de Cannae, dacă frontul drept rus era atacat de două corpuri de armată unite cu rezerva.

Max Lapken, *Generalfeldmarschall von Mackensen, von Bukarest bis Saloniki,* München, 1920, Lehmann.

Căpitanul de rezervă Lapken povestește cum au părăsit Nemții România și vorbește despre greutățile, pe care cei 170.000 de soldați au avut să le întîmpine în trecerea lor prin Ungaria.

ȘTIINȚĂ.

General Freiherr von Freytag-Loringhoven, *Heerführung im Weltkriege,* I Bd. mit 44 Skizzen. Berlin, 1920, E. S. Müller.

Opera se adresează în prima linie celor, care se pregătesc pentru marea comandă pe cîmpul de operație. Discută tactica lui Friedrich cel Mare, Napoleon, Moltke, Schlieffen, în cadrul războiului ruso-japonez și al războiului din zilele noastre. In adaos se vorbește de pregătirea armatelor și despre învăluiri, operații concentrice, ofensiva din front. Partea istorică slujește numai ca punct de plecare în discutarea fenomenelor izolate din marele războiu, la lumina teoriilor strategice și tactice. Volumul întâiu este un manual de strategie. Al doilea se ocupă de chestiunea operațiilor interne și excentrice, a diferitelor soiuri de apărări, recunoașteri și urmăriri, formații de războiu și comandă. Va încheia cu considerații asupra comandantului suprem în războiul cel mare.

FILOZOFIE

Heinrich Rickert, *Die Philosophie des Lebens,* Tübingen, 1920, I. C. B. Mohr (Paul Siebeck).

Expunînd curentele filozofice la modă, Rickert discută în special obiecția, ce se aduce intelectualismului că prea îngustează raportul cu viața și realitatea — și critică direcția filozofică reprezentată în timpul din urmă prin Bergson. Menirea filozofiei, zice Rickert, este să construiască, stabilind principii clare. Cercetătorul trebue să stăpînească viața cu mintea, și pornind dela elemente vii, să se ridice la o orînduire sistematică a ideilor. Fără logică nu vom înțelege realitatea niciodată. Viața este numai o parte dintr'un tot, care pe lîngă viață mai cuprinde ceva. In această „dualitate" constă esența lumii.

Gabriel Séailles, *La philosophie de Jules Lachelier,* F. Alcan.

Numele lui Lachelier nu e prea cunoscut deși cursurile lui au exercitat o influență profundă și hotărîtoare asupra filozofiei contemporane în Franța. După indicațiile conținute în opera lui asupra „Fundamentului Inducțiunii" și a cursurilor profesate la școala normală, Séailles caută să pătrundă idealismul lui Lachelier. Geniul constructiv al acestui filozof voind să parvină la inteligibilitatea integrală a lucrurilor a luat, după Kant și Ravaisson, cugetarea drept principiu, căutînd să descopere și să justifice printr'o dialectică strînsă, formele diverse ale existenții. De aici un raționalism absolut care suprapune finalitatea mecanismului și se termină printr'o filozofie a libertății. Séailles găsește însă o contradicție între raționalismul lui Lachelier și afirmațiile lui fideiste, indispensabile vieții religioase și morale.

POLITICĂ

N. I. Danilewsky, *Russland u. Europa,* Ubersez., von Karl Nötzel, Stuttgard u. Berlin, 1920, Deutsche Verlagsanstalt.

Cartea, apărută în 1871, este lucrarea de căpetenie din faimosul curent panslavist. Traducătorul dă numai capitolele esențiale, care explică toată ideologia slavofilă: teoria „occidentului putred", misiunea ortodoxă-națională a Rusiei, uniunea panslavistă, Constantinopolul ca țintă supremă, și pregătirea poporului rus pentru lupta decisivă cu Europa.

ETNOGRAFIE

Dr. Walter Gerbing, *Geographischer Bilderatlas von Europa,* Leipzig-Wien, Bibliographisches Institut. 1913 u. 1919.

In fotografii originale, 250 din Germania și 314 din Europa, ni se dau formele caracteristice de geografie, etnografie, economie și relații dintre popoare. Deosebit de interesante sînt vederile din Orient și din Balcani, cu așezările și construcțiile lor străvechi.

CĂLĂTORII

Norbert Weber, *Im Lande der Morgenstille,* Freiburg i. Br., Herderscher Verlag.

Abatele din St. Ottilien dă impresii asupra Coreei, cu atît mai interesante cu cît dela stăpînirea japoneză încoace tradițiile vechi încep să dispară. Simpatiile autorului sînt de partea Coreanilor, totuși recunoaște meritele colonizatorii ale Japonezilor. Ca benedictin, Weber vorbește de concurența, pe care și-o fac între ele misiunile religioase în extremul orient.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

Mihail Cruceanu, *Ferictrea celorlalți*, 1920, Craiova, Prețul 10 lei.
G. Cornea, *Simfonia Morții*, 1920, Bucureşti, Prețul 14 lei.
D. Filimon, *Numai sîngele spală*, 1921, Bucureşti, 17 lei.
A fost odată... (Povești și istorioare pentru copii), 1921, București, Prețul 2.50 lei.
Pierrot, *Versuri*, 1921.
Calendarul Național al ziarului „America", 1921.
Ion Clopoțel, *Lupta pentru democrație în România dela actul Unirii încoace*, 1921, Brașov.
Vasile Grecu, *Erotocritul lui Cornaro în literatura romînească*, 1920, Cluj.
Silvia Dinescu, *O tinerețe pierdută*, 1921, București, Prețul 10 lei.
Stîncă, *Rolul cetățenilor evrei în politică*, 1920, Roman.
Marin Biciulescu, *Istorioare Morale*, 1921, București, Prețul 6 lei.
Marin Biciulescu, *Carte de Chipuri*, 1921, București, Prețul 6 lei.
M. I. Tabico, *Păcăleli*, isprăvi minunate din viața animalelor, 1921, București, Prețul 10 lei.
N. Porsenna, *Spre fericire* (Roman), 1921, București, Prețul 20 lei.
Emanoil Bucuța, *Florile Inimei*, 1921, București, Prețul 10 lei.
A. Vlăhuță, *La gura sobei*, 1921, București, Prețul 15 lei.
Irina G. Lecca, *Marcu Ulpiu Traian Stănoiu*, 1921, București, Prețul 12 lei.
Pantelimon Diaconescu, *Adevăr și Dreptate*, 1921, București, Prețul 7 lei.
Vasile Alecsandri, *Dan Căpitan de Plai-Orul Sînger*, *Legenda Ciocîrliei*. Pagini alese din „Scriitorii Romîni", 1921, București, Prețul 1 leu.
Maior C. Caracaș, *Din zbuciumul copilăriei*, 1921, București.

Bursa Cărților, Ianuar, 1921, Rădăuți.
Buletinul Muncii și al ocrotirilor sociale, No. 5–8, Prețul 6 lei.
Viața agricolă, No. 1, Prețul 2.50 lei.
Foaia Plugarilor, No. 2, Prețul 2 lei.
Independența economică, No. 10–12.
Orizontul, No. 1 și 2, Prețul 1 leu exemplarul.
Eroii, No. 7.
Revista politică și parlamentară, No. 11–12.
Biblioteca copiilor și a tinerimii, No. 9–10, Prețul 2 lei.
Higiena, No. 140, Prețul 2 lei.
Hasmoneu, No. 9, Prețul 4 lei.
Pentru inima copiilor, No. 8, 9 și 10, Prețul 7.50 lei.
Arhiva pentru știința și reforma socială, No. 4, Prețul 25 lei.
Muzica, No. 2, Prețul 5 lei.
Vocea Romîniei, No. 5 și 6, Abonamentul anual 60 lei.
La Revue Mondiale, No. 4 și 5, Prix 3 francs.
Apicultura, Prețul 20 lei.
Cuvîntul Liber, No. 5, Prețul 3 lei.
Curierul cooperației sătești din Romînia, No. 1, Prețul 3 lei.
Ideia Europeană, No. 61, Prețul 1 leu.

Revista Caricaturii

Soluția la scumpete.

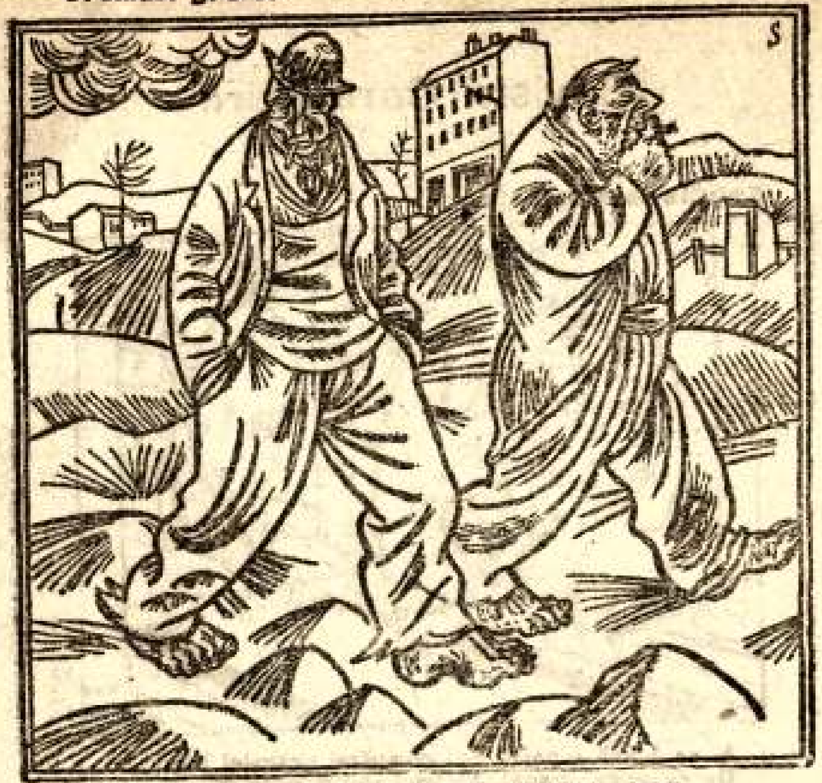
— A, ce blană superbă i-ai cumpărat nevestei tale!
— Da de unde, dragă! Am pus să-i grefeze glande de zibelină și i-a crescut păr—gratis! *(Le Rire)*.

Chestia irlandeză.

— Ce faceți acolo, capsomanilor?
— Ne jucăm de-a *„dreptul popoarelor de a dispune de ele însi-le"* — iar ăsta face pe Irlanda... *(L'Humanité)*

Vremuri grele.

— Acuma iarna trebue protecție ca să intri la dubă.
(Simplicissmus)

Paradox.

— Că se mai fac căsătorii din dragoste, înțeleg. Dar ceiace mi se pare cu totul de neînțeles, este că se mai poate vorbi de căsătorii de convenință. *(Simplicissimus)*

La cooperativa comunală.

— Și acum trebue să găsim modalitatea, cum să împărțim în toată circumscripția cele două sute șaizeci grame de zahar...
(Simplicissimus).

Joaca cu Societatea Națiunilor.

Către Franța: — E vremea să scoți legătura dela ochi, alminteri mereu o să fii prinsă. *(Le Rire).*

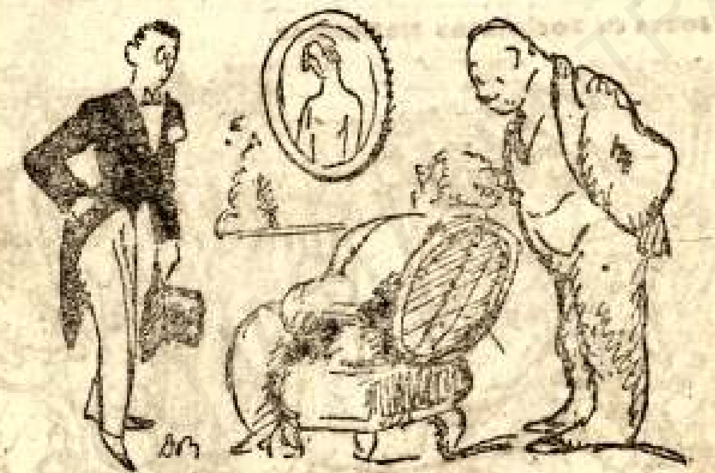
Ceai fan tutti.

— Crezi că are intenţii serioase?
— Cred că da, dar de 'nsurătoare nu vrea să ştie.

(Simplicissimus).

Viaţa scumpă.

Pretendentul. — Iubesc pe fiica d-voastră, am şaizeci de mii de franci venit, n'am nici-o amantă, nu beau, nu fumez, nu joc cărţi.

Tatăl fetei. — Toate astea nu înseamnă nimic. Ai un apartament?

(L'Avenir).

LA VIE

Nică.

Drumul dintre vii şerpueşte în cotituri apropiate şi urcă trăgănat dealul. Cu o nueluşă în mină, Nică îşi îndeamnă vacile spre casă.

— De unde vii, Nică?

— Ha?...

Acesta e începutul oricărui răspuns al lui, chiar dacă a auzit destul de bine întrebarea. Dar nu e numaidecît nevoe să-l întrebi a doua oară, că-ţi răspunde el singur, după un răstimp:

— Dela păscut.

— Şi... era bună iarba?

Nică mă priveşte cîteva clipe nedumerit, cu gura întredeschisă, apoi — fără veste — izbucneşte într'un hohot de rîs care-i deschide larg gura lui de copil, cu şiragul de dinţi ştirbit în cîteva locuri.

— Ei, Nică?...

S'a isprăvit. De acum nu-i mai scoţi o vorbă. Izbucnirea de veselie încetează tot atît de neaşteptat şi Nică pleacă tăcut mai departe, îndemnînd vitele la deal, cu nueluşa lui de alun.

Altădată îl întreb:

— Cîţi ani ai, Nică?

Nică stă nemişcat înaintea mea, se uită în pămînt şi tace.

— Ei, haide... spune-mi: cîţi ani ai?

Mai stă o clipă înţepenit în loc, apoi, viclean, încearcă un pas nesimţit într'o parte.

— Unde vrei să te duci? Stai, că am să-ți dau ceva... Și intind mina spre el. Cam de departe întinde și el mîna lui mică, cu unghiile totdeauna înegrite de pămînt, apucă repede și cam zmuncit bucățica de pîne sau de șocolată și o rupe la fugă, fără nici-o vorbă.

*

Din căsuța albă și zîmbitoare a lui Dumitrache se aud lovituri înfundate, țipete și plîns speriat de copil. Un glas aspru se ridică peste toată larma:

— Las' că te învăț eu minte, talharule! Ai să înfunzi ocna, cași maică-ta!

Mama lui Nică, nevasta lui Dumitrache, a fugit demult dela bărbatu-său. A găsit dela o vreme că prea-s grele cizmele lui pentru trupul ei plăpind și chinuit. Dar, după cît știu oamenii, n'a înfundat încă ocna.

După puțin timp Nică ese pe afară, cu fața foarte gravă, cu ochii zvintați, trăgînd după el cu o sfoară jucăria lui favorită: o cutie de sardele, pe un mosor, legat dedesubt cu sirmă. Toată înjghebarea se tîrîe cu zgomot și chiar lunecă, de bine-de rău, și Nică își uită amarurile cu ea.

— Te-a bătut tată-tu, Nică?

— Ăhă!

— Te a bătut rău?

Nică scutură energic din cap: „da!"

— Da' ce-ai făcut?

Nică stă puțin locului, cu ochii în jos, cu buzele strînse. Apoi, ridicînd din umeri, pornește în goană spre poartă, hodorogind cu cărucioara lui peste toate pietrele.

*

Printre frunzele nucului, bătute ușor de vînt, urmăresc sus detot schimbătoare pete albastre. Inchid ochii și — cînd să mă fure somnul — îi deschid iar.

Nică se aține prin împrejurimi, mut și neastîmpărat, ca o sălbăticiune mică. Vine până aproape, rupe o nuia, o zvîrle cît poate de departe și pleacă printre scai și bălării, până se îneacă în ele, de nu i se mai zărește decît pălăriuța albă, de pînză. Apoi, fără veste, se apropie iarăși.

Nu leg vorbă cu el. Mi-e și prea lene și m'au descurajat răspunsurile lui tîrzii și scurte și îndărătnica lui rezistență la împrietinire.

Lumina dimineții, prea vie chiar cînd e cernută printre frunzele nucului, mă face să închid ochii, pentru mai multă vreme. Așa aud mai bine freamătul erburilor coapte, foșnetul gîngăniilor mărunte și ciripitul rîndunelelor. Incet-încet, vîntul contenește, erburile se mișcă tot mai domol, căldura crește...

Tresar, ca din altă lume. Un vițeluș roșcat, înțepenit bine pe picioarele-i subțiri, a întins botul negru și umed și a mugit scurt, drept la urechea mea.

Unde sînt? Cît am dormit?.. Unde-i Nică? Nu se vede, nu se aude. L-or fi chemat la masă, ori — sătul de tovărășia mea — s'o fi dus să se joace cu băeții.

Mă întorc pe cealaltă parte. Ceva rece îmi atinge obrazul. Mă ridic în grabă. La căpătâiul meu văd două mere verzui, aproape crude, pe o frunză curată, așezate cu mare îngrijire parcă... Mă uit nedumerită împrejur... O clipă numai, apuc să zăresc ochii lui Nică lucind între buruene, — și pălăriuța lui dispare numaidecît în valul bălăriilor ruginite și înalte...

Laia...

De dimineață, drumul lăturalnic, care trece pela poarta viei noastre, s'a trezit din liniștea lui în huruit de roți și'n larmă de glasuri.

Trec țiganii.

La cotitura dinspre șosea, în fruntea convoiului, se arată întâiu un jandarm, pășind marțial, cu toată demnitatea lui de reprezentant al autorității. In urma lui căruțele, încărcate cu tot avutul șatrei: haine multe și pestrițe, țoale în fel de fețe, vase de mîncare, pirostrii și cuști pentru păsări, legate de coviltirul căruței, purcei, copii, țigănci tinere și țigani de toate vîrstele, unii în căruță, alții pe jos. Și'n urma tuturor alt jandarm, cu carabina pe umăr.

E un freamăt necurmat de glasuri, o învălmășală de mișcări zmuncite, grijă și parcă un fel de spaimă în ochii întunecați, care licăresc subt șuvițe de păr răzvrătit.

Mă uit la ei şi inima mi se strînge de o impresie dureroasă. Neodihniţii aceştia, care şi-au deschis ochii pe drumuri, în vifor sau în arşiţă, şi tot pe drumuri şi-i vor închide, sînt ursiţi să simtă pururea reînoită sfîşierea plecării, spaima necunoscutului, ruperea de inimă după cele lăsate în urmă.

Larma descreşte cu încetul. Un fel de neliniște, o întristare vagă îmi apasă sufletul... Aş vrea să mă apropii de cineva, să spun o vorbă, oricui...

Caut cu privirea în jurul meu. Din bucătărie apare Gavril cu căldările, s'aducă apă. Faţa lui tuciurie e luminată numai de albul ochilor şi de lucirea dinţilor. Mărunţel, liniştit, foarte fudul cu pălăriuţa lui boerească de pae, cu panglică albastră, grijuliu la haine şi tare gingaş la mîncare, Gavril a intrat numai întîmplător şi nu de multă vreme în slujba noastră.

Se apropie de poartă.

— Uite, Gavrile, cum îi alungă jandarmii! zic eu, arătîndu-i coada convoiului.

Gavril îşi trage pălăriuţa pe ochi, ca să vadă mai bine, aruncă o privire scurtă în lungul drumului, apoi se întoarce spre mine:

— Păi... bine le face! zice el, zvîrlind dintre buze un capăt de ţigară. Dacă îi lasă mai mult de trei zile într'un loc, se îndulcesc la poiată şi zvîntă găinile oamenilor. Bine le face!

Şi eşind pe poartă, cu căldările în cumpănă, Gavril întoarce încă odată capul:

— Aiştia-s cei mai mari talhari, duduc. Ar trebui să-i stîrpească depe faţa pămîntului...

Am rămas iar singură. Mă întorc spre vie şi caut să-mi chem în minte alte gînduri. Un măcăit aspru, în cor, mă face să tresar: în spaţiul restrîns dintre casă şi poiată, raţele noastre sînt cuprinse de mare neastîmpăr. Toate se uită în sus, cînd cu un ochiu, cînd cu celalt, ridicînd pliscurile şi bătînd din aripi... Sus, sus de tot, în azurul argintiu al văzduhului, două raţe sălbatice, cu gîturile întinse, trec în zbor grăbit spre bălţile din vale...

Coada lui Tărcuş.

E după-amiază de sărbătoare.

Cînd eşi din casă, pale de aer cald te lovesc în obraz. Pe deasupra viilor, spre nucii din deal, văzduhul tremură în învolburări străvezii.

Haralambie, vierul nostru, se învîrte de cîtăva vreme fără rost pe lîngă casă. Se duce la gard, cască, se uită în lungul drumului, se întoarce. Nu ştie de ce să se apuce.

— Să mă culc? parcă şi-ar zice el. Păi, n'am dormit până acuma? La noapte ce-o să fac?

Haralambie intră în casă, de unde îl văd eşind în curînd cu un scaun şchiop în braţe. Il pune jos, îl aşează frumos cu picioarele în sus, ca să-l dreagă.

— Smarandă, oare unde-or fi cuiele celea?... strigă el. Şi-şi complectează întrebarea cu o aluzie directă şi nu tocmai delicată la genealogia cuielor.

Răspunsul Smarandei, din casă, nu se aude bine.

Gospodarul se vede că nu-i în apele lui. Impinge cu piciorul scaunul într'o parte, se mai uită o clipă la el cu oarecare scîrbă şi rămîne iar fără rost, cu braţele de-alungul trupului. Privirea ochilor lui cenuşii, de obiceiu aspră şi rece, se pierde acum în pîclele de peste dealul din fund. De departe, în liniştea zilei, străbate din vale un glas de copil, care-şi întoarce vitele la păşune. Apoi iar linişte pretutindeni şi căldură molcomită.

Deodată vierul tresare. Privirea-i e parcă mai trează acum şi prin ochii lui trece lumina unui zîmbet ciudat. Dinspre poartă se apropie Tărcuş, cu limba scoasă, răsuflînd des de căldură. Tărcuş e negru la păr, scurt în labe şi coada, cu un smoc alb la vîrf, şi-o ţine drept în sus, ca o luminare aprinsă. A ajuns acum în dreptul vierului. Haralambie se apleacă brusc, îl ia de ceafă şi-l ridică în braţe. Tărcuş se zbate cîteva clipe, apoi îşi dă capul pe spate, cu oarecare mulţumire, dar şi cu o nelămurită grijă: nu i se mai făcuse niciodată onoarea asta.

Omul, cu căţelul în braţe, dispare curînd în dosul casei, în vie...

O adiere mişcă frunza nucului bătrîn, de lîngă gard. Umbrele crengilor joacă uşor pe iarba pătată cu ochiuri de lumină aurie.

Deodată, schelălăituri iuți și ascuțite sfîșie liniștea cu stridența lor.

Smaranda s'arată în ușă, voinică, bălae, cu fața mare, smeadă și pătată de sarcină...

— Ia te uită, mă Haralambie, cum fuge cățelu' de tine... Ce ciorile o fi avînd?...

Dar privind mai cu luare-aminte, femeia înțelege... Și începe să rîdă în glas, cu toată fața, — un rîs larg și sănătos, în care se simte admirația pentru *omul* ei.

— Acu' e așa cum îi stă mai bine! zice cumpătat Haralambie, eșind de după casă și închizînd cu băgare de seamă un briceag cu prăsele negre.

Tărcuș a ocolit în goană, pe departe, prin vie și acum ese umilit pe poartă, pe unde adineauri intrase fără nici-o bănuială. Dar, în locul cozii cu flacără albă la vîrf, se zbate un biet ciot netrebnic, din care picură sînge...

* * *

Cățelul s'a întors tîrziu, în amurg. Pare mai împăcat cu soarta lui. A înțeles că dacă i-a tăiat coada și l-a durut, așa a trebuit să fie.

Nimeni nu-i mai are grija acum.

Numai Mihăiță, tovarășul lui de toate zilele, înalt de-un cot, cu obrajii mînjiți de lacrimi șterse cu mîni murdare, se tot dă pe lîngă el și-i face vînt la rană, cu o frunză de brustur.

Pantomimă.

S'au copt strugurii.

De cum înserează, pe dealurile acoperite cu vii se aprind focuri rînd pe rînd.

Pe costișa priporită, dincolo de drum, e focul cel mai apropiat. Flăcările lui, rupte de vînt, luminează o colibă de pae. În lumină se înalță, fără veste, din întuneric, o umbră: un flăcău.

Așa cum se desenează în golul depe culme, pare un uriaș. Își scoate încet haina și o anină pe o cracă a colibei. Își afundă mînile în buzunările pantalonilor și scoate pe rînd diferite lucruri mărunte. Se pleacă, ridică de jos o haină mai groasă, o scutură puțin și se îmbracă.

Dispare cîteva clipe în dosul colibei, s'arată iar, se întoarce cu spatele și rămîne cu grumazul întins în întuneric.

Însfîrșit se așează jos, lîngă foc; dar după puțin timp sare ars și — încordîndu-și iar grumazul — ascultă...

Deodată, în cercul strîmt de lumină, se înfiripă încă o umbră: o fată.

Cu mîna dreaptă apăsată pe sîn... cu capul ridicat spre flăcău... El o prinde cu brațul de mijloc și o împinge ușor spre colibă. Fata intră dreaptă, flăcăul s'apleacă puțin dela mijloc. Linia șoldului, picioarele, ciubotele, se văd încă luminate de foc; dar în aceiași clipă ese din nou la iveală, în prelungirea picioarelor, trupul întreg. Flăcăul privește lung în întuneric...

Și încă o umbră — a treia — întunecă lumina focului: Un moșneag, cu luleaua în gură, cu suman larg între umere. S'așează cu greutate jos, apucă un cărbune cu mîna, îl joacă grăbit în palmă și-l pune în lulea.

Flăcăul îl urmărește cu fața întoarsă, schimbă de cîteva ori din picioare, apoi se așează și el jos, drept în ușa colibei.

Moșneagul se ridică din nou în picioare, își scoate cu oarecare grabă sumanul... Îl cercetează cu luare-aminte pela guler, pela subsuori, apropiindu-se tot mai mult de foc. Apoi îl îmbracă pe mînecí, strîngînd bine parte peste parte și, tihnit, se lasă iar jos și se culcă pe o coastă. Trupul i se învălue în întuneric... Numai capul, sprijinit în palma stîngă, se deslușește în bătaia focului. Luleaua o ține în colțul gurii, iar cu mîna dreaptă arată stăruitor înspre via vecină. Intr'acolo două focuri apropiate ridică în văzduhul întunecat flăcări înalte și subțiri, ca niște mlădioase reptile de aur.

Flăcăul e cam cu spatele către oaspete. Flacăra jucăușă îi pune umbre nestatornice cînd pe ceafă, cînd pe o ureche. Cu mișcări neliniștite întoarce tot mai mult și mai des fața înspre întunericul din ușa colibei.

Focul se potolește. Moșneagul aruncă un mănunchiu de rîpcă din grămada de alături... Și flăcări mari se înalță iar, rupte de vînt... flori aurii și albastre se topesc în întuneric.

Moșneagul strînge sumanul mai lîngă trup.

Focurile depe dealurile vecine își fac semne, clipind tot mai rar, și pe rînd se sting. Tăcerea nesfîrșită — în care și

susurul uscat și necurmat al greerilor e parcă tot tăcere — e sfîșiată într'un tîrziu de un cîntec de cocoș.

Flăcăul se întoarce mai cu dinadinsul spre colibă și clatină din cap. Pela spatele lui se mișcă o mogildeață nelămurită. Flăcăul tresare și se ridică, drept, dela mijloc. Spatele lui larg face un zid; pe după el mogildeața se strecoară ageră, în patru labe și se pierde în întuneric...

Focul abia mai pîlpie, cu flăcări scurte și albastre, din cîteva vreascuri. Flăcăul se culcă iar; întoarce capul puțin către foc, scuipă din colțul gurii, cam înspre partea moșneagului, își pune o mînă căpătîiu, cealaltă peste ochi și... rămîne nemișcat.

Ciupercile.

Am cumpărat azi ciuperci. Baba Maria le cercetează cîtva timp în tăcere. Aplecată dela mijloc, zbuciumată de o tuse fără leac, baba e totuși oricînd gata să pălăvrească cu spor și cu haz. După cîteva clipe rupe tăcerea, vorbind repede și pe nas. Ca de obiceiu, n'o înțeleg dintr'o dată.

— Ce spui, mătușă?

— Acestea-s ciuperci de vie...

— Cum „de vie"?

— Da, ciuperci de vie, nu de cele de pădure... Doamne, multe mai erau în vie, la Zăvoeni!

— Da' și pe acolo ai fost?

— Ei!... am fost... cînd eram și eu fată mare...

Bătrîna rămîne o vreme tăcută. De cîteori îmi pomenește de tinerețea ei, fac o sforțare neizbutită să văd în închipuire o fată bălae, dreaptă și subțire, în locul băbuței cu fața brăzdată și înegrită, cu ochii albăstrii-șterși, cu trupul strîmbat dela mijloc.

— ...Da' pe atunci, urmează după o vreme baba Maria cu vorba ei pripită, nu știam sama ciupercilor, până n'a venit pela vie, într'o dimineață din Săptămîna luminată, părintele Ion...

— Popa din sat?

— Nu... Părintele Ion, din tîrg, dela Sfîntu-Necolai. Venea el des pela vie, că-i era tare urît acasă, de cînd îi murise preoteasa, cucoana Leonora, tînără-tinerică, Dumnezeu s'o erte...

— Da' unde-ai găsit ciuperci de-aestea, Mărioară? mă întreabă părintele, — că adusesem vre-o două devale, la cramă.

— În deal, părinte, zic eu. Sînt multe, de nu le poți culege. Numai, nu știu... or fi bune?...

— Ira... Mărioară! face părintele. Hai cu mine, că te învăț eu să cunoști ciupercile bune de cele veninoase, de nu le-i mai uita niciodată...

Baba Maria sloboade un oftat, care se sfîrșește într'un acces de tusă. Cînd se potolește, reia cu glas mai tărăgănat:

— Și am pornit amîndoi în deal, prin spini și prin tufe, până hăt departe, la marginea pogonului... Și acolo, și-a prins părintele Ion antereul în brîu și a cules poate o dimerlie de ciuperci...

Baba Maria își urmărește un răstimp în tăcere firul amintirilor. Mîinile ei uscate curăță mecanic ciupercile, purtînd cu îndemînare cuțitul. Iar la urmă, drept încheere, se întoarce fără veste spre mine și zice:

— Hei, duduiță dragă... Ciuperci bune ca acelea n'am mai mîncat eu de cînd sînt...

ÎN TRAMVAI

Cantalupul.

Am cutreerat tot tîrgul, în căutarea unui cantalup. În toate prăvăliile capăt același răspuns:

— S'au trecut.

Se întunecă; am obosit de tot. Mă sui în primul tramvai, care trece spre casă. Cum pășesc înăuntru, mă izbește un parfum de cantalup.

— O fi un fenomen de auto-sugestie, îmi zic. Și lupt să găsesc și eu un loc. Cu greu izbutesc să mă insinuez pe o margine de bancă, între două cucoane bătrîne, care-mi aruncă — una din dreapta, cealaltă din stînga — cîte o privire ascuțită.

Ridic ochii. Visez? Pe banca din față un flăcău ține cu mare grijă pe brațe un cantalup, — drept în fața mea! Și miroase, de te amețește. Am rămas cu ochii acolo. Flăcăul, modest în portul lui țărănesc, și cam stînjenit de lumea cea multă, îmi pare lesne de abordat. Pîndesc un moment prielnic, să-l întreb dacă nu vinde cantalupul. In picioare, lîngă mine, e un domn elegant și prezența lui mă jenează... A, se duce! Mă aplec puțin, ca să mă mai apropii, să pot vorbi mai ușor. Băetanul tocmai se uită spre mine. Cucoana din dreapta mi-a urmărit — se vede — privirea stăruitoare și a înțeles toată manevra. O aud că face un *hm!* reprobativ. Mă trag repede la locul meu și simt că mă înroșesc. Acum, după prima ezitare, îmi vine și mai greu să formulez întrebarea, și apoi mi-e și frică să nu-mi răspundă băetanul cine știe ce vorbe urîte, în auzul tuturor.

In picioare, printre bănci, lume multă. Trebue să fac adevărată gimnastică cu capul, cu gîtul, cînd într'o parte, cînd în alta, ca să nu pierd din vedere cantalupul.

La fiecare haltă mă uit, cu ochii măriți de grijă, dacă nu se coboară flăcăul. Dar, după cum stă de liniștit, are aerul că merge departe, — în orice caz mai departe decît mine. Mai am vre-o două halte, până acasă. M'am hotărît: Cînd o fi să mă cobor, mă ridic mai din vreme, mă strecor pe lîngă el și-l întreb discret, dacă nu vinde cantalupul... Da, așa e bine.

Cucoana din dreapta se scoală, să se coboare. Respir mai ușor... Apropierea ei mă obseda. Abia acum îndrăznesc s'o privesc în față. Trebue să fie tare „smolită", judecînd după nas, depe care toată pudra s'a scuturat. Ochii mici și iscoditori mă măsoară încă odată din cap până'n picioare. Buza de sus i se ridică puțin într'o parte și descopere un dinte singuratic și negru... Nu cumva mi-o fi zîmbind?

Nu!

Sprijinită în umbrelă, s'apleacă spre flăcău, îi șoptește ceva în grabă și-i strecoară o hîrtie de cinci franci, pe care o avea foarte la îndămînă. Apoi umflă cantalupul și se îndreaptă cu precauție spre ușă, de unde mai întoarce odată capul spre mine, — ca să-mi arate dintele...

Conversație.

Vecina mea din dreapta are o figură tristă și duioasă de madonă. Ochii, plecați în jos, învălue cu o privire caldă un mototol alb și grăsuț... un cățel de rasă, ghemuit în brațele stăpînă-sa. Botul nu i se vede, înfundat adînc în cutele rochiei; iar coada e înfășurată în feldefel de oblojeli: niște flaneluțe albe, o batistă, o mănușă de lînă...

O doamnă tînără, depe banca din față, privește cu interes la vecina mea, ridicînd foarte sus sprincenele subțiri, ce se arcuesc ca niște trăsături de condeiu deasupra ochilor albăstrui și mereu mirați.

După o vreme se apleacă puțin înainte și întreabă confidențial:

— I-ați tăiat coada?

— Da! suspină vecina mea; și îndepărtează puțin mănușa și batista. Uitați-vă ce mult sînge pierde, urmează ea arătînd flaneluțele îmbibate de sînge. Sînt tare îngrijată. Numai eu știu cîte nopți n'am dormit, până m'am hotărît.

— Nu-i nimica, Doamnă, o mîngîe înțelegătoare noua cunoștință. Cenușă! Puneți-i cenușă, că se vindecă numaidecit... și iod!

— Iod i-a pus doctorul, îngînă cu glas sfîrșit stăpîna victimei.

— Așa... atunci e bine. Puneți-i și cenușă. Cenușa e foarte curată, știți... fiindcă e arsă.. Și noi tăem la ai noștri, dar punem cenușă și se vindecă numaidecît.

— Mulțumesc, Doamnă. Cine știe cît o să sufere... Și cînd mă gîndesc că săptămîna asta trebue să le tae și celorlalți doi...

— Adică de ce *trebue* numaidecît să le-o tae? intervine un domn cam în vîrstă, din stînga, întorcîndu-se brusc.

Doamnele rămîn amîndouă cu ochii la el, foarte surprinse de o astfel de întrebare neașteptată.

— Noroc că n'au și copiii coadă! urmează domnul. Le-ați tăia-o, desigur, ca să aveți ce jeli pe urmă...

Romeo.

Cînd izbutesc să-mi capăt un loc în vagonul ticsit, ca de obiceiu, cad în plină conversație picantă:

— Ei, şi zici că acum a lăsat-o?

— Da, a dat Dumnezeu. Cît nu-i bătusem capul: se poate să fii tu aşa prost? Să te ţii de o femee cu cincisprezece ani mai mare decît tine?

— Ce tot spui? Eu nu-i dădeam cît lumea patruzeci de ani...

— Nu-i dădeai, înainte de războiu. Da' la s'o vezi acuma, mai de-aproape şi... cînd nu e dreasă!

Mă uit la vecinele mele. Cea din stînga e mică, brună, încă tînără, cu nasul ascuţit. Cînd tace, îşi strînge gura dispreţuitor şi atunci buzele ei subţiri se confundă într'o singură fâşie îngustă, foarte roşie, ca o panglicuţă.

Cealaltă, depe banca din faţă, e cam între două vîrste, blondă, cu încreţituri uşoare în evantaiu la coada ochilor. Intre gît şi obraz se cunoaşte bine că puful de pudră a întîrziat cam mult. Adeseori deschide gura, să răspundă ceva, dar n'are vreme, că prietina i-o ia înainte:

— Ei, ce să-ţi spun? Parcă înebunise băiatul! Ce nu-i aducea, ce nu-i făcea? Şi ea, tot nemulţumită. I-a cumpărat, numai cît ştiu eu, vre-o trei inele, o brăţară groasă de aur, o poşetă de argint.. Ce poşetă? Un sac, dragă, — poşeta cea mai scumpă şi mai mare, pe care a găsit-o la magazin.

— Apoi cînd e dragoste la mijloc...

— Ia lasă-mă, soro, cu dragoste de asta! Să se înstrăineze el în aşa hal de noi, rudele, unde s'a mai pomenit! Noi parcă nici nu mai existam.

Conversaţia vecinelor mele e din ce în ce mai însufleţită şi deşteaptă interesul celor din apropiere. Cu deosebire foarte atentă e o domnişoară de lîngă mine, a cărei faţă albă şi roză şi ochii mari rotunzi, păstrează o neschimbată expresie de păpuşă.

— Stai să vezi, să-ţi spun şi eu ceva, zice doamna cea blondă. Eram într'o zi la madam' Zamfirescu, — ştii, la Tincuţa, vara Dumitreştilor. Şi cum sta ea în dreptul ferestrei, numai ce-o aud:

— Cine o fi, dragă, băiatul ăsta? Tare pare gospodar şi detreabă. In toate zilele îl văd trecînd cu pachete spre casă...

Mă uit şi eu pe geam. Cine crezi că era? Romeo, dragă! Romeo, cu un pachet mare de slănină în braţe, ca de

vre-o trei chilograme. Se uită Zamfireasca mai bine: Slănină era, slănină afumată...

— Ei, poftim! Şi de cînd îl rugam de slănină şi eu, şi Mitică! Cu siguranţă că la ea ducea slănina... Da'... unde-am ajuns? Ia uite, am trecut de Piaţă! Era să mă tot duc...

Vecina mea se ridică grabită, trage cureaua clopoţelului, apoi se apleacă uşor la urechea tovarăşei din faţă:

— *Eu* l-am despărţit. Am făcut tot posibilul, — era în interesul lui... Am dus pe Nedelcu pela ea, l-am rugat să-i facă curte şi... s'a prins. *Au revoir*, dragă Sophie! Nu uita să veniţi mîne seară cu Ortansa. O să fie şi Romeo la masă...

Busuiocul.

Pusesem un picior pe scară, gata să mă sui în vagon. Prin aerul cald şi îmbîcsit trece o adiere de mireazmă înviorătoare. Până să-mi dau seama de unde vine, mă trezesc împinsă jos depe scară şi o fată blondă, slăbuţă, cu capul gol, îmi trece înainte, ţinînd strîns la sîn un mănunchiu de busuioc.

Inăuntru ne nimerim tocmai alături. Tramvaiul vechiu porneşte scuturîndu-ne, ca o căruţă fără arcuri. Mirosul de busuioc umple în curînd tot vagonul. Aşi vrea să strivesc în palme mănunchiul cu boboci verzui şi mici... Aş vrea să-i sorb, până la îmbătare, mireazma.

M'a învins ispita.

— Dă-mi, te rog, şi mie o rămurică...

Fata stă cîteva clipe nemişcată, ca şi până acum. Apoi, încet, cu mirare, cu părere de rău parcă, alege un fir înflorit şi mi-l întinde în silă.

Aşi vrea să-i dau şi eu ceva, dar o simt aşa de împietrită, că opreşte orice apropiere.

Conductorul se îndreaptă spre noi.

Dacă i-aşi oferi vecinei mele un bilet?... Mă tem să nu mă refuze... Nu mă pot hotărî. Mă gîndesc, privind în jos. Ochii mi se opresc pe ghetele ei prea mari, din piele groasă de ciubote şi care rîd pela toate cusăturile. Privirea mi se urcă pe ciorapii cenuşii în sus. In poală, pe fusta care şi-a uitat de mult culoarea, a apărut un carnet de lucrătoare, cu scoarţele roase. In carnet, strînşi cu grijă, doi franci noi.

Mă hotărăsc și întind cu grabă conductorului o hîrtie de doi lei.

— Două? întreabă el.

— Două.

Zimbind stînjenită întind vecinei mele un bilet.

Mîna ei întîrzie să se miște... fata e paralizată de nedumerire. In sfîrșit ia biletul și pentru întăia oară îi aud glasul neprietinos și răspicat:

— Mersi!

Fața ei slabă, palidă de paloarea cenușie a blondelor anemice, rămîne posomorită și rigidă. Ochii copilăroși și îmbătrîniți totodată, țintesc îndărătnic un punct depe banca din față.

Tramvaiul, clătinindu-se tot mai tare, urcă la deal, spre marginea orașului. Au ramas puțini pasageri. E cald și liniște. Gîndurile se împletesc în voe, în țăsătura luminoasă, ori joacă în legănări domoale.

Simt o scutură tură bruscă și tramvaiul se oprește în apropierea unei fabrici. Un glas neașteptat de dulce și de sfios îmi șoptește foarte aproape:

— Vă mulțumesc!

Și tovarășa mea de drum, cu fața rumenită puțin, cu ochii întineriți de un zîmbet blînd, se îndepărtează, lăsîndu-mi pe genunchi întreg mănunchiul de busuioc...

Lucia Mantu

Pămîntul se roagă

Eu sînt un călător.
Mi-i trupul vlăguit de vînturi și de drum
Incît nici rănile adînci nu mă mai dor.

Acum,
Cînd umbra timpului trecut s'a'ndepărtat,
Aşi vra s'adorm, ca un bolnav trudit, pe-un pat
De visuri nouă...

Cerule!
Revarsă blînd răcoarea nopților
Din sînul primăverilor din tine,
Şi-mi toarnă'n suflet clipe de hodină
Aşa cum torni cu soarele lumină.

Dar... cugetul mi-i gol de tot ce-am plîns
Credințele pe care le-am avut s'au stins,
Ca niște luminări aprinse'n vînt
Şi nici nădejdi în mine nu mai sînt.

Cerule!
Ingroapă-mă'n tăcerea nopților
Impovorate de'ntuneric
Şi nărue
Pe gîndurile ce mă chinuesc nebune,
Văzduhurile tale de cărbune.

Eu sînt un călător
In care nu mai arde niciun dor.

Cerule !
Auzi cum ruga mea singheră se închină !
Inclină
De-asupra-mi îndurarea ta
De umple golul sufletului care-ți cere
Tăcere...

Ș'atunci
Mai bine,
Să nu mai simt a gîndurilor larmă —
Aruncă toate trăznetele'n mine,
Că-s putred,
Și mă sfarmă !

G. Bărgăuanu

Problema indemnității de războiu

Chestiunea indemnității de războiu, așa cum este pusă azi, nu se poate rezolva. Se face din ea o problemă exclusiv franco-germană. Așa cum se pune, nu se poate obține o soluțiune, ci o dilemă.

Atît Germania cît și Franța au juridicește, moralmente și economicește dreptate. Germania oferă să plătească o sumă care, după cum vom vedea, va fi *suficientă* pentru acoperirea reparațiunilor. *Dreptatea este, deci, de partea ei.* Dar Franța, la rîndul ei, cînd spune că *nu îi ajunge*, nu se înșală nici ea. In afară de reparațiuni, ea mai are și *alte* cheltueli de războiu de acoperit, nestipulate în tratat. Neavînd, sau *crezînd* că nu are, din altă parte, de unde să-și procure fonduri pentru a le face față, Franța le cere tot Germaniei. Dacă aceste lacune bugetare nu sînt umplute, însăși existența îi este periclitată. De aceia *Franța, și ea, are dreptate.*

Iată pentruce chestiunea reparațiunilor face parte din acelea, scumpe diplomaților de carieră, care nu se sfîrșesc niciodată.

Cu ocaziunea ultimei din nelsprăvitele Conferințe, aceia dela Paris, din 29 Ianuarie, vom încerca, în două articole, să studiem felul cum problema trebue să fie pusă, pentruca lanțul indefinit al negociațiunilor să se închidă, scăpînd pe toată lumea de starea de frămîntare, de așteptare și de provizorat în care trăește azi.

I

Este lesne de priceput semnificația evenimentului care, în clipa de față, monopolizează atenția generală.

Conferința dela Paris nu poate însemna decît unul din aceste două lucruri: Ori o primă concesie (căreia îi vor urma multe altele), —ori războiul.

Iată cum.

Se știe că guvernul Leygues a căzut pentrucă Anglia cerea un cabinet care se consimtă a tăia cît mai mult din creanța asupra Germaniei. Briand a luat președinția Consiliului; Franța a renunțat la o treime* din pretențiile dela Versailles. Pe de altă parte, însă, chiar așa, redusă cu 30 la sută, indemnitatea fixată este, după cum o vom dovedi-o mai jos, în afară de ori și ce contact cu realitatea. Keynes**

* După chiar evaluarea d-lui Loucheur, Ministrul actual al Regiunilor liberate.

** Intr'un articol recent din Manchester Guardian, D. Keynes mai numește procedeele plenipotențiarilor Aliaților și: „procedee de jucători de poker" (ibidem).

privește textul discuțiunilor dela Paris ca un „truc" prin care d. Lloyd George incearcă să învețe aritmetica pe d. Briand. Astfel premierul englez „a reușit deja să-i convingă pe d. Briand că 2+2 nu este egal cu 12, ci numai cu 8. D. Briand își pune nădejdea in elocvența sa pentru a debita, asupra acestei cifre, un cuplet acceptabil, care să-i permită să refuteze toate argumentele d-lui Poincaré asupra avantagiilor pe care le-ar avea Franța dacă s'ar putea obține ca 2+2 să facă din nou 12".

In felul acesta, rostul intrevederii primilor miniștri aliați se explică lesne. Este primul inel dintr'un lanț mai lung de ședințe analoage, menite să pună, incetul cu incetul, matematicile in acord cu tradiția care se mai păstrează și astăzi in școli. Până acum foarte limpede.

Un lucru insă ne nedumerește. D. Briand simulează prea bine convingerea că aceste hotăriri dela Paris *vor fi definitive*. Ceva mai mult, vorbește de *sancțiunile*, prevăzute in caz de neexecutare, cu o siguranță de natură nu numai a angaja guvernul sau parlamentul, dar, lucru mai grav, de natură a deslanțui sentimentele războinice ale populațiunii. Este drept că același Briand declară că, in caz cind Aliații nu mobilizează și ei, va lăsa altuia sarcina de a purta un războiu, unde Franța va lupta izolată. Dar, insfirșit, atitudinea sa poate ușor suscita, atît panica unora, cît și ardoarea beilcoasă a altora.

Dealtfel nu spunem toate acestea decit pentru a arăta cum opinia publică are toate motivele să creadă că acordul dela Paris *se va aplica*.

Dat fiind insă că această executare nu se poate face pe cale pașnică, atît din imposibilități materiale cit și din pricina atmosferei morale care bintue actualmente in Germania —ajungem la cea de a doua semnificație posibilă a ultimei conferințe: Războiul.

Atunci, închidem ochii, amețiți. Nu mai indrăznim să mergem mai departe cu deducțiunile. Ar fi un dezastru atit de inspăimintător, incit este de prisos să mai incercăm a-i ghici modalitățile. Instinctul de conservare ne silește să ne reintoarcem la cealaltă ipoteză, acea a concesiunilor. Vom incerca sa arătăm cum aceasta din urmă este cea mai avantagioasă pentru ambele țări.

Și acum, să vedem care este conținutul hotăririlor dela Paris.

*

Germania va avea de plătit două soiuri de anuități:

1) *O anuitate fixă*, după cum urmeaza: in anii 1921—22: 2 miliarde de mărci aur, in anii 1923—25: 3 miliarde, 4 miliarde in anii 1926—28, 5 miliarde in anii 1929—31 și 6 miliarde in anii 1932—62; total 226 miliarde mărci aur.

2) In cazul cind Germania ar dori să se libereze inainte de termen, va beneficia de un scont de favoare de 8 la sută pentru primii doi ani, 6 la sută pentru anul al treilea și al patrulea, și 5 la sută pentru ceilalți.

3) In plus, va plăti o anuitate variabilă, care se va ridica la 12 la sută din totalul exporturilor. Această taxă va fi percepută de un funcționar german numit de Comisiunea Reparațiunilor din totalul articolelor exportate, care va fi perceput tot de el.

4) Aceste două anuități sint garantate de ansamblul bunurilor germane, și vor avea, in plus, ca gaj special, produsul vămilor.

5) In caz de neexecutare, Comisiunea Reparațiunilor poate inlătura pe funcționarul de mai sus, și proceda ea insăși la prelevarea acestor taxe.

6) Comisiunea de Reparațiuni are dreptul de a pune in intirziere guvernul german pentru a ridica tariful vămilor, *sau pentru a executa orice măsură pe care o va socoti indispensabilă*.

7) Germania nu va avea dreptul să contracteze, direct sau indirect, credite in afară, fără aprobarea Comisiunii Reparațiunilor.

Dispozițiunea de față privește nu numai Reichul, Țările confederate, municipalitățile, ci și orice societate sau intreprindere controlată de susziseie autorități și guverne.

8) Germania nu va putea, fără aprobarea Comisiunii Reparațiunilor, ridica quantumul taxelor vamale.

9) Toate anuitățile de mai sus, fixe și variabile, sint socotite *in afară de* cele 20 miliarde mărci aur pe care Germania trebue să le plătească, in virtutea Tratatului, până la termenul de 1 Mai 1921.

In rezumat, Germania va avea de plătit in total 20+226 (suma anuităților fixe) + 50 miliarde mărci aur (suma anuităților variabile, considerind exportul Germaniei egal cu acel dinainte de războiu) = un minimum de 300 miliarde mărci aur, celace dă o anuitate medie (in care cele 20 miliarde plătibile până la 1 Maiu 1921 nu figurează), o anuitate medie de *7 miliarde mărci aur* sau *8.6* miliarde franci aur. Calculată in mărci-hirtie, obținem *o creanță anuală* a Antantei asupra Germaniei de *105 miliarde*. Dacă apropiem această cifră de acea a rețetei bugetare a anului financiar in curs, care e de 38,5 miliarde, vom avea un deficit de 62 miliarde pe an, la care—dacă mai adăogăm cheltuelile anuale ale Reichului care se ridică la 111 miliarde 200 milioane—vom avea un deficit total de 173,2 miliarde pe an, celace necesită o sporire a impozitelor, sau a veniturilor de 500 la sută,* sau chiar mai mult, căci o sporire a veniturilor se repercutează asupra comerțului internațional mărind astfel anuitatea variabilă (taxa de 12 % asupra exporturilor).

Și aceste cifre fabuloase nu reprezintă decit un minimum, nu numai hipotetic, dar imposibil. Intr'adevăr, pentruca taxa de 12 la sută să aibă vre-un efect, va trebui, după cum toți economiștii o declară, ca exportațiunile Germaniei să crească cu cel puțin 40 la sută față de cifra dinainte de războiu de care ne-am servit in calculele noastre!

Dar să zicem că o socoteală in care se consideră *media* anuităților nu ar fi justificată. Să admitem că progresiunea crescindă a acestora ar da putință Germaniei să plătească. Să nu avem in vedere decit anul intăiu.

Vom avea 2 miliarde mărci aur (anuitatea fixă) + 1,5 miliarde (anuitatea variabilă) (am luat media intre 1, 2 și 1, 7) = 3,5 miliarde mărci aur, sau 52,5 miliarde mărci hirtie. Celace insamnă, după cum observă și d. Keynes in articolul citat, „că ministerul de finanțe german, pentru a plăti ce datorește, să-și *tripleze* veniturile, și in acelaș timp să-și *reducă, pe jumătate*, cheltuelile: intr'adevăr, aceasta este o problemă! Apoi, in anii următori, va trebui să-și indoiască

* Deja impozitele Germaniei au crescut, in urma necesităților din timpul și mai ales după războiu (Programul Erzberger), cu 900 la sută (in Franța abia cu 300 la sută) față de cifra de dinainte de războiu (1914).

din nou venitul, și astfel, ne angajăm, odată mai mult, în sferele utopiei".

Și aceasta, o reamintim, privește anul în care Germania va avea cel mai puțin de plătit! (fără să mai punem soldul debitelor rezultînd din plata celor 20 miliarde mărci aur până la 1 Mai 1921). Anuitatea medie, nu trebue să uităm, este 7 miliarde, nu 3,5.

Iată ce înseamnează, pentru apreciatorul cel mai optimist, dispozițiunile luate la Conferința din 29 Ianuarie.

In fața acestora, duble protestări. Germania declară că nu poate plăti asemenea sume, iar Franța că aceleași sume „și nimic e tot una". Intre partidele clemenciste (Tardieu, Klotz) și partidele concesiunii (Briand, Loucheur) se dau lupte parlamentare furtunoase, care se termină nopțile la 12.

Dar, în cele din urmă, teza concesiunii triumfă, într'un chip care ar putea să pară semnificativ pentru negociațiunile ulterioare (care vor fi, fără nici o îndoială, numeroase).

D. Briand, dupăce spune că este profan în materie de cifre, și că nu știe decît un singur lucru: patriotismul său de francez,—cere Camerei mînă liberă pentru viitoarele negociațiuni, și pune votul de încredere. Cu o frumoasă majoritate de 363 sufragii contra 114, ordinea de zi este adoptată.

Credem a înțelege că, prin aceasta, adunarea a priceput *nuanțele* și pretextele de noi concesiuni pe care le ascunde declarația formală de incompetență și demonstrațiunile vagi de patriotism ale Premierului francez. Ne permitem să sperăm că un curent în favoarea unei politici mai realiste este pe punctul de a se înjgheba în Franța.

Dar, după cum vom vedea mai încolo, chiar dacă acest curent începe să se nască, obstacolele și reacțiunile nu sînt neglijabile și de aceia, ne mulțumim să sperăm și să urmărim mai departe problema.

II

In acest scop, credem că nu e inutil să schițăm, în cîteva trăsături, *teoria franceză* și *teoria germană* a îndemnității de războiu*

A. Teoria franceză pleacă dela un fundament foarte clar. D. Rist, care o combate,** o formulează astfel: „Capitalul Germaniei se ridică la atîtea miliarde, venitul său la atît. *Să ni le verse!* Acest raționament foarte simplu pare că răspunde la orice dificultate care s'ar ivi" *** și „Garanțiile unui creditor nu sînt oare egale cu averea însăși a debitorului? Nu este sigur că unii din negociatorii Tratatului să nu fi împărtășit acest sentiment".**** Intr adevăr d. Ministru de finanțe Klotz într'un discurs în parlament, se întreabă: Ce sumă Germania poate consacra îndemnității? O va plăti-o, *în parte, cu excedentul producției sale asupra consumației*, excedent care înainte de războiu se ridica la 10 miliarde de mărci.

* Bun înțeles, *Teoria germană* se referă la o îndemnitate pe care Puterile Centrale își propuneau să ceară, în plină victorie, dela Antantă.

** In Finances de Guerre de l'Allemagne. D Rist, deși profesor la Universitatea de Drept din Paris, nu îl punem în categoria teoriilor franceze, pentrucă d-sa este poate singurul care combate fără rezervă concepțiunile guvernanților (actuali și trecuți) asupra îndemnității germane.

*** Op. cit., p. 226.

**** Op. cit., p. 227.

Dar să ne gîndim puțin, ce înseamnă acest așa zis „Excedent al producției asupra consumației". Inseamnă pentru d. Klotz economiile Germaniei, *Plasamentele* de capital. Or, se știe că acest plasament este departe de a constitui o operațiune de consumație, ci dimpotrivă, una *creatoare de venituri nouă*, mai ales că Germania era patria plasamentului pe termen lung, al întrebuințării economiilor aproape exclusiv în finanțarea de întreprinderi industriale. Așa încît dacă există, în avuția unei țări, o porțiune care să fie *eminamente insezisabilă* (decît cu riscul ca toată producția națională să înceteze), apoi aceia este *capitalul plasat*. Așa încît procedeul d-lui Klotz, pe lîngă că introduce o formulă contestabilă, dar se atinge de cea mai intangibilă parte a *capitalului* (nu a venitului) unei țări.

Să vedem acum care sînt cifrele pe care Germania le poate plăti. „Cifrele"—spune d. Klotz—„pe care le voiu cita vor fi cifre apropiindu-se de realitate, ipoteze plauzibile". Să le vedem. D. Klotz nu cere decît 13 jumătate miliarde mărci aur pe an, iar d. Loucheur se hotărăște pentru numai 18 miliarde de mărci aur pe an!

Cum se explică această „psichoză de războiu", conform unei expresiuni cu care Francezii califică toate contra-propunerile germane?

Să fie, cum cred revistele americane, un „parti-pris" de iluziune? Sau poate explicația o vom găsi, cum spune d. Rist,* în următoarele melancolice cuvinte ale lui Léon Say: „Spiritul public a făcut, în materie economică, mult mai puține progrese în Franța decît oriunde aiurea."**

Credem că teoria franceză a îndemnității are ca suport psichologic întreg regimul politic și economic al Republicii.

Această țară, care la 1789 a învățat pe celelalte catechismul Democrației, cu timpul, și l-a uitat pe al ei. In locul democrației faptelor s'a substituit aceia a *Discursului*. Azi, teoreticianul îndemnității nu este gînditorul, ci oratorul însuflețit de preocuparea sufragiilor și a aplauzelor. Intr'un cuvînt, „*Făgăduitorul de trilioane*". Aceasta pentru regimul politic.

Pentru cel economic, Franța, de vre-o șase ani, a făcut mari progrese în sensul evoluțiunii marxiste. Mișcarea de expropriere a micului capital în beneficiul celui mare, mai înceată ca în alte țări, a căpătat, dela războiu încoace, o viteză din ce în ce mai accelerată. Clasa socială a marilor sindicate industriale, marele „profitor" al războiului, este lezată în interesele sale de concurența germană. Interesul particular al acestei clase este o Germanie „zdrobită economicește". Or, ce alt mijloc mai bun pentru a o pune în „stare de inferioritate economică" decît acel al plății de „trilioane-aur"?

Alăturînd mentalitatea omului politic de aceia a marelui capitalist (care ades sînt una și aceiași persoană),—vom avea explicația psihologică a teoriei franceze a îndemnității de războiu.

* Op. cit., p. 27.

** In Introducerea primei edițiuni a „Valutelor străine" de Oechen.

Citâm cîteva pasagii din literatura chestiunii.

„Este oare admisibil"—scrie d. Poincaré*—„ca Germania să dea peste 3,6 miliarde pentru pensionații săi, cîtă vreme nu ne dă nimic pentru ai noștri?", și mai departe:

„O țară învinsă este obligată să-și restringă serviciul transporturilor" (!). Apoi, vorbind de activitatea întreprinderilor de construcțiuni, d. Poincaré declară: „Azi, cînd Germania nu și-a recuperat încă perderile de vieți omenești pricinuite de războiu, nu ne putem explica graba de a construi case atîta timp cît sute de Francezi n'au de loc".

Intr'alt număr din Revue des Deux Mondes, auzind că Germania s'a pus, iar, pe muncă, și că noi progrese economice sînt posibile, rostește aceste cuvinte ciudate: Cu atît mai bine pentru Germania. Nu avem sufletul așa de josnic încît să ne pară rău de prosperitatea ei.

Un alt pasagiu din articolele d-lui Poincaré, ne dă prilejul să vorbim despre faimoasa teorie a „cumințirii Germaniei". Aliații cred că este în înaltul interes al Umanității ca Reichul, subt controlul lor, să-și modifice anumite aspecte din structura sa internă. Ideia este, în principiu, și justificată și necesară. Dar trebue să se distingă. Sînt schimbări care nu atîrnă decît de bunavoința și bunacredința Republicii Imperiale. Altele, însă, fructul unei evoluțiuni de sute de ani, nu se pot face dintr'o trăsătură de condeiu parafată la un colț de pergament.

Se știe, de pildă, că Germania era patria socialismului de stat.** Poporul, puțin sensibil la inegalitatea politică, ținea habotnic la democrația averilor. Intre săraci și bogați, *Statul* a fost întotdeauna un personaj intermediar și protector. Bunele sale oficii erau puse în slujba conservării egalității dinaintea Banului. Socialistul de stat Wagner construește teoria *socială* a impozitului. Din rețeta bugetară totală a Germaniei, 53 la sută consta din operațiuni industriale și comerciale. Spre deosebire de celelalte state, în genere abstenționiste, Germania era un stat gospodar, interesat la economia privată a particularilor. De altfel etatismul acestei țări este îndeobște cunoscut. O pildă, între o mie, este în felul cum au fost făcute faimoasele 12 împrumuturi de războiu. După cum o remarcă un economist francez, ele au avut mult mai puțin caracterul de operațiuni de speculație financiară, decît de *bătălii de cîștigat*. Se exalta patriotismul subscriitorului; nu se lingușa gusturile capricioase ale clientelei.

Toate acestea ne arată că în Germania, între stat și cetățean, avea loc un schimb de relații care nu era exclusiv juridic, ca în

* În cronica sa bimensuală din Revue des Deux Mondes.

** În criticile aduse socialismului de stat se amestecă cele două aspecte ale chestiunii: a) cel exterior derivă din faimosul „Geschlossene Staat" al lui Fichte, numit de asemeni și „Principiul Autarchiei". Această concepțiune este contestabilă. Dar în ceeace privește cel de al doilea aspect, cel intern, este foarte justificat, căci nu e o construcție apriorică, ci sintetizarea teoretică a unei stări de fapt. Socialismul de stat în Germania nu este o doctrină, ci o situație. Fructul unei evoluțiuni istorice speciale, el alcătuește unica formă de democrație posibilă în Germania; nu numai Kaiserul, dar chiar și majoritarii republicii actuale îl păstrează ca ceva specific german. Vom vorbi mai pe larg de aceasta într'un articol viitor.

alte țări. Pe lîngă dreptul legal se cerea sau se oferea *ceva în plus*, ceva cu caracter *moral*; dar „moralmente obligatoriu" este, foarte ades, o sancțiune mai riguroasă decît „juridicește necesar".

De aceia, în țara socialismului de stat cuvîntul *favoare* acordată de guvern particularilor (cași acel invers de sacrificiu, Opfer, Reichsnotopfer) nu are acelaș înțeles ca în țările unde domnește concepția „Statului-jandarm".

Cînd d. Poincaré, cu privire la cumpărarea de alimente făcută de stat pentru a le vinde subt preț funcționarilor, scrie:

„Iată pe statul debitor ocupat cu acordarea de *favoruri* naționalilor în dauna creditorilor!"

Cînd d. Poincaré scrie aceasta, d-sa judecă franțuzește un lucru specific german.

Dacă totul s'ar mărgini la o simplă neexactitate științifică, nu ar fi nimic. Dar aceste rînduri trebuesc puse în legătură cu întreaga teoria „Cumințirii", a modificărilor de adus în structura internă a Republicei imperiale. Or, etatismul economic al Reichului, este unul din elementele vizate de reformă.

Singura parte mai superficială, singurul factor care se poate modifica este mentalitatea pangermanistă a aristocrației. Incolo, nu se mai poate schimba nimic. Socialismul de stat este forma specifică pe care Democrația o îmbracă în Germania. A-l distruge, însamnă a distruge însăși democrația. Insfîrșit, și mai puțin justificată este, „reforma economică" sau „l'écrasement économique de l'Allemagne".*

Așa dar: *nici aristocrație, nici democrație, nici economie*. Iată ce însamnă teoria „cumințirii Germaniei". Justificarea sau legitimitatea sentimentelor care au pricinuit-o nu ne interesează. Ne mulțumim să constatăm că se razimă pe o inexactitate științifică, pe o imposibilitate economică.

Să vedem acum concepțiunile, argumentele și procedeele acelora pe care i-am numit „Făgăduitorii de trilioane".

D. Rist, în ultimul număr din Revue d'Economie politique, îi stigmatizează cu vorbe aspre. E de ajuns să spunem că îi face responsabili de întîrzierea care se aduce lichidării chestiunii reparațiunilor. D-sa spune precis că acești bărbați de stat au tot interesul să amîne cît mai mult deziluzia care va fi pricinuită în public de contrastul dintre cifrele adevărate și cele aplaudate odinioară.

Iată argumentele prin care d. Loucheur ajunge la suma de 18 miliarde de mărci aur pe an.

Constatind că posibilitățile de plată ale Germaniei depind de excedentul exportațiunilor asupra importațiunilor, d. Loucheur fixează acest excedent la suma de 18 miliarde mărci aur pe an. Cum? Foarte simplu: „18 miliarde în aur reprezintă aproximativ 6 miliarde distruse de războiu".

D. Rist pleacă dela ipoteza că această cifră de 6 miliarde ar

* „De care formulă"—spune d. Rist (op. cit., p. 238 n.)—„nici chiar eminentul nostru coleg și amic H. Hauser (d. Hauser este profesor la Sorbona) nu s'a putut feri de a fi sedus (în Action Nat. 1920)". Ne simțim măguliți că ne întîlnim la aprecieri cu un economist de talia d-lui Rist. Cetitorul va găsi într'un număr trecut al „Vieții Romînești" analizată concepția d-lui Hauser.

fi plauzibilă.* Totuși, „o metamorfoză a celor 6 miliarde în 18, printr'o lovitură de baghetă de dialectică parlamentară,—iată un lucru greu de admis".** Și, mai departe: „d Loucheur simțea bine toată dificultatea problemei. Deaceia spunea: „nu refuz obstacolul". Intr'adevăr. Il privea în față, cu vitejie. Dar îl reducea, în prealabil, cu două treimi".***

Un alt procedeu este acel al mirajului dobînzilor. Astfel. Datorește Germania 226 miliarde? Numaidecît i se scad dobînzile presupuse, și suma se reduce, dintr'un condeiu, la 50 miliarde. Așa face, de pildă, d. Poincaré în „Lettres libres" (Le Temps, 7 Februar). Cîte odată, însă, se merge și mai departe. Astfel, d. Klotz în discursul său din 9 Februarie, declară Camerei că „aceste 50 miliarde, calcu„late cu dobîndă compusă, reprezintă în realitate cele 5 miliarde văr„sate de Franța Germaniei în 1870: nici mai mult, nici mai puțin „(aplauze prelungite)".

Nu ne mai rămîne decît să calculăm și pentru aceste ultime 5 miliarde cărei sumi reale corespund, scăzînd dobînzile, și așa mai departe, până vom ajunge la „nimic, cu care indemnitatea fixată la Paris, e tot una".

Alt procedeu, invers. Cele 50 miliarde ale d-lui Poincaré sînt puse de d-sa (Revue des Deux Mondes) și de d. Herbette (Le Temps) față în față cu propunerile Contelui de Brakdorf Rantzau, și se conchide că acestea din urmă erau mai favorabile Franței decît cifrele dela Paris. Dar cum 80 miliarde pot face mai mult decît 226? Foarte simplu. Se omite să se atragă atențiunea că Contele Brakdorf-Rantzau le stipula *fără dobîndă*. Astfel, cînd dobînda încurcă, este trecută subt tăcere.

Alt argument. Se ia ca pavăză opiniunea unui om favorabil Germaniei. De astădată nu German, ci Aliat. E vorba de un articol al Economistului italian Luigi Einaudi din Milano, intitulat: „Enigma indemnității germane" (Corriere della serra). Acesta, vorbind de absurditatea logică pe care stă teoria aliată a indemnității, scrie:

„Trebue să se decidă: sau vrem ca indemnitatea să fie *plătită*, sau atunci ne este frică de mărfurile germane și vrem ca ele să rămînă în Germania.. *Trebue să alegem între aceste două* programe: a vroi să le realizăm pe amîndouă deodată este un non-sens".

D. Herbette (Le Temps, 9 Febr.) deodată travestește gîndirea scriitorului italian, formulînd astfel fraza subliniată mai sus: „Trebue să alegem între cele două riscuri!"— Apoi o denaturează complect, adăogînd:

„In realitate, dacă se continuă logicește și până la capăt gîndirea d-lui Einaudi și dacă aplicăm Franței deducțiunile d-sale, se ajunge la rezultatele următoare: Dacă Aliații favorizează desvolta-

* Deși nici-o previziune nu o legitimează. Inainte de războiu, balanța comercială a Germaniei era în deficit. Poate că după războiu să devină activă. Keynes, în „Consec. ec. ale Trat. din Versailles", după un examen amănunțit și optimist al condițiunilor comerțului exterior german, ajunge la o cifră maximă de 2 miliarde mărci aur la care s'ar putea ridica acest sold pozitiv. Dar de atunci lucrurile s'au schimbat. Același autor, în articolul din Manchester guardian, semnalat mai sus, spune că actualmente Reichul are din nou o balanță comercială negativă.

** Op. cit., p. 269.

*** Op. cit., p. 269 notă

rea exportațiunilor germane, Franța va putea fi plătită, dar va fi ruinată de concurența Germaniei. Dacă Aliații, dimpotrivă, pun pedici acestor exportațiuni, Franța va fi ruinată de insolvabilitatea Germaniei. In ambele ipoteze Franța va fi *ruinată*".

Ar reeși de aici că d. Einaudi consideră că prosperitatea unei țări aduce ruina celeilalte. Insă dacă citim articolul, vedem cum apreciază d. Einaudi o expansiune posibilă a exportului german:

„O doresc din toată inima, pentrucă *tot celace sporește avuția țărilor străine are repercusiuni în folosul nostru, iar nu în detrimentul nostru*".

Insă ziarul oficios are nevoe ca pretinsa „dilemă" a economistului italian să se traducă prin alegerea între *2 ruine*, pentru a spune:

„Dacă este așa, nu avem decît un singur lucru de făcut. Să ne „năpustim asupra Germaniei cît mai curînd, să punem mîna pe ga„juri la ea acasă și să o silim să lucreze subt un control neînduple„cat până la achitarea complectă a datoriei. Căci, dacă trebue cu „orice preț ca o țară să iasă ruinată din această aventură, Franco„jii, o putem afirma d-lui Einaudi, nu vor tolera ca victima să „fie ei".

Insă, toate cele spuse până acum nu constitue decît *fațada* lucrurilor, *celace se vede*. In realitate, teoria franceză a indemnității de războiu se explică prin două cauze fundamentale:

1) O eroare științifică, o interpretare greșită a legilor economice.

2) Interese de clasă lezate.

Chestiunea indemnității de războiu este o problemă economică nouă. Nu că fenomenul nu ar mai fi existat și înainte. Dar suma la care se ridică reparațiunile actuale nu are nimic comun cu cele cunoscute până acum. Faimoasele 5 miliarde dela 1870 au putut fi plătite din sumele *lichide* de care dispunea Franța în momentul acela. Era o plată, desigur, considerabilă, dar analoagă, ca natură, cu oricare alta.

Azi, indemnitatea de războiu nu se mai poate plăti decît cu *servicii*, cu munca populației. Toți economiștii francezi, englezi și americani recunosc că numai cu *mărfuri* se poate achita. Or, mărfurile revin la servicii.

Cu toate că această afirmațiune ni se pare incontestabilă, credem totuși necesar să introducem o mică preciziune, pentru a evita o obiecție. S'ar putea spune. O sumă, oricît de mare, poate fi plătită, chiar în întregime, în *numerar*. Iată cum.

Să presupunem că Germania, din exportațiuni, își procură trate asupra Statelor-Unite, unde biletul de bancă este rambursabil. Aceste devise le schimbă pe aur pe piețele americane, și metalul, astfel obținut, este expediat în Franța.

Iată cum se poate ajunge la convingerea că indemnitatea de războiu s'ar putea plăti în aur, iar nu în mărfuri.

In fond, e un sofism.

Să ne gîndim puțin ce s'ar putea face cu numerarul metalic intrat în Franța. Toată presa va spune: El ne va sluji la asanarea circulațiunii fiduciare.

Credem că nu. Pentru a se modifica circulația internă, ar trebui ca metalul importat să se substitue unei sume întreită de hîrtie monedă. Or, un fenomen de această natură nu poate avea loc. Cantitatea de metal pe care ar plăti-o Germania nu are acces pe „piața

monetară". Cîmpul său de activitate este exclusiv pe „piaţa produselor", pe piaţa bunurilor.

Banii rezultaţi din plata reparaţiunilor au o trăsătură distinctivă. Ei sînt afectaţi unui scop unic: reparaţiunile. Această destinaţie exclusivă îi va absorbi imediat, automatic; cu ei se vor cumpăra produsele necesare despăgubirilor.

Dar, cea mai mare parte din mărfurile necesare acestei operaţiuni nu se găsesc în Franţa. Va trebui să se procedeze la noi importaţiuni. Şi, astfel, aurul, de-abea intrat, va eşi din nou afară în locul lui vor veni mărfuri străine.

Singura deosebire va fi că aceste mărfuri, în loc să fie germane, vor fi pur şi simplu străine.

Rezultatul se traduce printr'un dublu dezavantaj pentru cele două ţări. Pentru Germania, dificultăţi pentru găsirea debuşeurilor sigure pe care le-ar fi avut în Franţa. Pentru Franţa, dificultăţile germane se traduc prin nesiguranţa plăţii, care va fi dependentă de debuşeurile noi găsite de Reich. Plus inconvenientul, pentru consumator, al urcării preţurilor.

Cît despre clasa marilor producători protecţionişti, rezultatul ar fi indiferent. Le este egal dacă mărfurile importate sînt germane sau aliate. Singurul lucru care îi preocupă este ca să nu intre în Franţa marfă străină concurentă.

Dacă marile sindicate industriale ar şti, în mod sigur, că o indemnitate de războiu nu se poate plăti *decît cu mărfuri*, fie ele germane, aliate sau neutre, nu ar sta un moment la îndoială. Interesele lor de clasă, mai importante decît cele generale, îi vor sfătui să renunţe la orişice indemnitate.

În sensul acesta, d. profesor Taussig, delegat american la conferinţa păcii, povesteşte în „Germany's Reparation Payments" că „un „om de stat francez dintre cei mai distinşi, al cărui nume, dacă ar „fi liber să-l spun, ar avea multă greutate, zicea, în cursul unei dis„cuţiuni unde se făcea aluzie la inevitabila expansiune de mărfuri „străine în Franţa: dacă previziunea se realizează, *vom pune capăt „reparaţiunilor*".

Dar, aceasta numai în cazul cînd ar fi bine stabilit că o indemnitate nu poate fi plătită decît în mărfuri. Marele capitalism însă, este convins că ea se poate plăti şi cu numerar.

Această eroare de ordin ştiinţific are repercusiuni practice de o mare gravitate. Ea constitue cauza fundamentală a întîrzierilor fără sfîrşit a chestiunii Reparaţiunilor.

Într'adevăr, Germanii au văzut unde este partea slabă a discuţiunii, şi o speculează cît pot. Şi-au dat seamă că negocierile, duse de reprezentanţii marilor sindicate, nu se vor încheia niciodată dacă propunerile germane le-ar leza interesele de clasă.

Atunci, oferă cu generozitate să plătească sume enorme în mărfuri, ştiind prea bine că asemenea oferte vor fi cu siguranţă refuzate. Şi astfel, discuţiunile, conferinţele, convorbirile sînt tărăgănite indefinit.

Iată cum ajungem la rezultatul neaşteptat că, duşmanul cel mai mare al unei prompte restabiliri a siguranţei europene, a unei soluţionări repezi a chestiunii reparaţiunilor, este un duşman interior, o clasă egoistă şi atot puternică: marile sindicate industriale, camarila protecţionistă.

Însufleţiţi, pe de o parte, de preocuparea intereselor sale particulariste de clasă, pe de alta de un sofism teoretic care îi face să creadă că Germania ar putea plăti în metal, marele capitalism este cel mai mare obstacol al păcii.

Numai faptul că interesele superioare ale *Franţei* sînt apărate azi de Francejî cu interese de clasă anti-franceze, explică toate contradicţiile şi tot paradoxul teoriilor economice din această ţară:

O Germanie zdrobită economiceşte, îmbinată cu o plată de trilioane-aur indefinită.

Aceasta este teoria franceză a indemnităţii de războiu.

B. Să analizăm acum teoria germană. Campionul ei este Lansburg, directorul revistei „Die Bank". Acesta îşi pune mai întîiu problema *oportunităţii* unei indemnităţi de războiu şi, cu această ocazie, stabileşte următoarea distincţie între o ţară care a *suferit* depe urma războiului şi una care a rămas intactă:

„O ţară, mai ales agricolă, a cărei cîmpuri ar fi rămas mai multă vreme inculte, sau chiar devastate —căreia războiul i-ar fi luat pentru cîţiva ani principalul său izvor de bogăţie, se găseşte, în mod firesc, *într'o situaţie cu totul diferită* de acela a unei ţări care nu are decît să-şi reia lucrul de acolo de unde l-a lăsat la începerea ostilităţilor. *Pentru cea dintâiu, indemnitatea de războiu poate fi o necesitate absolută, o condiţiune vitală de existenţă*".*

În privinţa quantumului şi instrumentelor de plată ale indemnităţii, teoria germană oferă de asemeni un contrast izbitor *faţă de* cea franceză. Astfel, departe de a fi însetaţi după *aur* ca republicanii depe malul stîng a Rinului, Lansburg se plînge de ravagiile economice şi de criza produsă de plata în aur a celor 5 miliarde dela 1870, amintind faimoasa convorbire între un Francez care spunea „nici nu am simţit că am fi plătit vre-o indemnitate de războiu" către un Neamţ care răspundea „nici noi că am primit-o".**

Lansburg, Riesser (prezidentul dela Hansa-Bund şi prezidentul Uniunei generale a băncilor germane), prinţul Henckel von Donnersmark, d. von Zedlitz und Neukirch (directorul Băncii de stat prusiene) Sartorius von Waltershausen, toţi scriitorii (afară de autorii aberaţiunilor pangermaniste, primejdioase în materie politică dar inofensive în materie economică)—toţi sînt partizani ai plăţii în titluri mobiliare, de preferinţă neutre. Or, un titlu neutru înseamnă pur şi simplu un drept asupra bunurilor, obiectelor din acea ţară spre deosebire de Francejî—*mărfurile unei ţări străine nu înfricoşau pe Germani*.

În ce priveşte quantumul, Lansburg declară cu tăria care se pune cînd afirmi pentru prima oară un lucru paradoxal, că: o Mare-Putere poate plăti o sumă *indefinită*.

Ce înţelege Lansburg prin adjectivul *indefinit?* Înţelege un *maximum* de o cincime din totalul economiilor unei ţări. Deja o deosebire faţă de d. Klotz care vroia suma economiilor *în întregime*. Dar o altă deosebire fundamentală va apare cînd vom constata că acest maximum care înfricoşază până într'atîta pe Lansburg încît îl numeşte *indefinit*, s'ar fi ridicat pentru Franţa la mai puţin de 1 mi-

* Die Bank, 1915, p. 317. Toate informaţiunile privitoare la literatura germană de războiu le luăm din „Les Finances de Guerre en Allemagne", de oarece numerele revistelor între 1914—1919 nu se găsesc în Franţa, nici la librării, nici la Biblioteci.

** Franţa avea atunci suma de 5 miliarde aproape lichidă.

liard pe an, iar pentru toată Antanta la ceva mai mult decît 2 miliarde. Dacă, acum, ne amintim că anuitatea propusă de Brokdorf era de 2,7 miliarde aur, plus o sumă globală de 20 miliarde în primul an, dacă o mai comparăm și cu suma de 7 miliarde, anuitatea medie a conferinței dela Paris (fără să neglijăm că Germania plătește în mărci, pecînd Antanta în franci),—atunci deosebirea între cele două concepții se sapă din ce în ce mai adînc.

Explicațiunea e ușoară. Germania, politicește plină de cusururi avea totuși o calitate: prejudecata realităților generale în materie economică, care în Franța, țara realităților parțiale, a realităților de clasă, lipsește.

III —

Și acum, să revenim la actualitățile dela care am plecat. Care va fi desnodămîntul nesfîrșitelor pelerinagii diplomatice, dela Versailles la Hythe, dela Hythe la Spa, dela Spa la Boulogne, apoi la Paris, apoi la Londra, apoi cine mai știe unde?

Un prim adevăr ne izbește cu brutalitatea inerentă realității: Germania, nepuțînd plăti atît cît i se cere, *nu va plăti.*

Atunci, cum am spus-o la începutul acestui articol, din două lucruri, unul:

Ori noi concesii din partea Antantei (cetește numai Franța), ori războiu.

Concesii din partea Franței? Dar oare *poate* să le facă fără a-și periclita viața sa economică? Să vedem.

Reparațiunile trebue juridicește să astupe două goluri bugetare: indemnizarea sinistraților din regiunile devastate, și pensiunile de războiu. După d. Loucheur, actualul ministru al regiunilor liberate, anuitatea medie a pensiunilor de războiu, într'un număr de ani egal cu cel fixat pentru plata reparațiunilor germane (40 ani), este de 2,9 miliarde de franci-*hîrtie*. Cît despre costul refacerii regiunilor devastate, tot d. Loucheur le evaluiază la 80 miliarde franci-hîrtie.

Să presupunem acum că Franța s'ar fi oprit, pe calea concesiunilor, la o anuitate puțin, foarte puțin, superioară aceleia propusă de contele Brockdorf-Rantzau. Acesta oferea 2,7 miliarde mărci aur (100 miliarde cu totul, dintre care 20 în primul an, iar restul de 80 în 30 ani) să presupunem că Franța s'ar mulțumi cu o anuitate totală de 3 miliarde aur. Cota-parte la care are dreptul fiind de 52 la sută, i-i va reveni o sumă de 1,6 miliarde mărci aur sau 2 miliarde franci aur, sau 5,8 miliarde franci hîrtie (un franc aur valorează azi 2,88 fr. hîrtie).

Din acești 5,8 miliarde, dacă afectăm 2,9 pensiunilor, rămîn aproape 3 miliarde, tocmai anuitatea care poate garanta un împrumut de 80 miliarde, cu atît mai mult cu cît cifra de 80 miliarde, ca toate acelea elaborate în Palais Bourbon, nu poate fi lipsită de oarecare exagerațiuni.

Iată, deci, bugetul Franței, în ceiace privește daunele războiului, cel puțin buclat, dacă nu chiar permițînd un mic excedent.

Așa încît rămînem cu impresiunea că, dacă Franța continuă pe calea concesiunilor, tot ce a fost devastat pe pămîntul ei se va putea plăti. Ar urma, atunci că numai Germania are dreptate, și Franța nu?

Nici de cum. Reparațiunile pagubelor de bunuri devastate și de pensiuni nu sînt, cum am mai spus-o, singurele reparațiuni ale

Franței. Tratatul, e drept, nu le prevede decît pe acestea. Iată pentruce Germanii se plîng că convențiunile dela Versailles sînt violate. Din punct de vedere juridic, Franța nu are drept să ceară o singură marcă peste costul reparațiunilor stipulate.

Dar, în numele celor mai intangibile și mai înalte principii morale, Franța are dreptul să reclame orișicui acoperirea lacunelor bugetare ale războiului. Aceste goluri, dacă nu sînt umplute, o duc la ruină. In numele celui mai mare efort din cîte cunoaște istoria, Franța are dreptul să revendice posibilitatea de a trăi, dela lumea întreagă.

Dacă însă, printre popoarele care alcătuesc această „lume întreagă", există unul dela care să fie cu neputință de a mai cere ceva, apoi acela este Germania, pentru motivul prea simplu că *nu are nici ea.* In schimb, există alte două popoare care au o datorie morală cel puțin egală cu a Germaniei, dacă nu mai mare (v. mai jos Cap. IV) și o obligațiune *juridică* pe care Germania nu o are de loc (v. mai jos Cap. IV) de a veni într'ajutorul Franței.

Așa încît, o politică realistă din partea Franței ar fi, în primul rînd să-și acopere cheltuelile reparațiunilor, și am arătat cum o politică de concesiuni apropiindu-se cu o aproximație de vre-o 300 milioane de propunerea Brokdorf-Rantzau este nu numai suficientă, dar singura susceptibilă de executare în practică. In al doilea rînd complectarea deficiturilor suplimentare prin sume procurate *de acolo unde aceste sume există.* In numele drepturilor sale superioare, Franța va trebui să obție, de bunăvoe sau cu sila, în monedă, recunoștința acelora pe care i-a salvat.*

Dar, trebue să o mărturisim, aceasta poate să nu fie cea mai probabilă. Să nu uităm că executarea reparațiunilor are un dușman puternic și neinduplecat. Este Camarila Marelui Capitalism Protecționist, cartelul marilor sindicate industriale, stăpîni suverani asupra guvernului, administrației, parlamentului și presei, într'o țară unde locuitorul nu cumpără jurnalul opiniunii sale, ci adoptă opiniunea jurnalului său.

Atunci cealaltă ipoteză? Războiul.

Nu îndrăznim să scontăm viitorul. Prea mulți economiști de samă s'au arătat falși profeți. Și apoi, cercetarea unui viitor atît de sinistru nu are în ce să ne ispitească.

Ne mulțumim să amintim cîteva fapte.

1 Pecînd proletariatul francez este germanofil, cel german e francofob.

2 După cum spunea d. Brokdorf-Rantzau, zilele trecute în Vorwärts, proletariatul german este azi contra hotărîrilor dela Paris, în timp ce, pe vremea negociațiunilor dela Versailles era foarte împărțit.

3 Azi un războiu înseamnă, pentru orice țară din lume, un pas către extrema stîngă. Pentru Germania, singură, înseamnă doi spre dreapta.

4 Rusia, prin situația excepțională pe care o are astăzi în Europa, nu poate să nu intervină într'un conflict franco-german. Or, este lesne de ghicit de ce parte se va pune.

---

* Despre aceasta ne vom ocupa la sfîrșitul prezentului articol și într'un articol următor.

5 Insfîrşit, un războiu, chiar victorios pentru Franţa, nu poate
ocaziona nici-un profit material. Va fi, pur şi simplu, o excursiune,
agrementată cu un număr oarecare de fii in minus. Incolo, nimic.
Principala avuţie a unei ţări este insezisabilă. Ea constă din munca
agricultorului. Or, acesta nu se poate căra în Franţa.

Dar, dacă admitem că un războiu ar duce la instaurarea socia-
lismului, atunci ajungem, pe altă cale, la dilema d-lui Stere:

„Cine are dreptate: Lenin sau Keynes“.*

D. Stere dovedeşte că soluţia d-lui Keynes (revizuirea tratatu-
lui) nu se poate face. Intr'un număr viitor îşi propune să analiseze
pe celalt membru al dilemei.

„Dela răspunsul la aceste intrebări“—scrie d-nul Stere,—„atîrnă
astăzi, in primul rînd, orice acţiune de stat, orice directivă politică
a oricărui partid, chiar atitudinea oricărui cetăţean conştient de da-
toriile sale.—O vom căuta-o altă dată“.

Indrăznim să o căutăm şi noi.

IV

Soluţia este, o spunem dela început: *anularea datoriei inter-
aliate* şi acordarea de *împrumuturi* de către Americani.

Dar ni se va răspunde că nimeni nu contestă că aceasta *ar fi*
o soluţie. Este insă realizabilă? Să vedem.

Două modalităţi sînt posibile: a) *de bunăvoe* b) *cu de-a sila*.
Să le examinăm pe rînd.

Deja Keynes credea că, în timpul negociaţiunilor dela Ver-
sailles, această „lovitură de burete“ ar fi putut fi obţinută. Dar ce
ne interesază este momentul prezent. Or, iată că în „Revue politique
et parlamentaire“ apare unul din acele articole care constitue pentru
bieţii gînditori ai acestei generaţii trudite o adevărată injecţie de
morfină, care anesteziază durerea timpului.—Autorul este d. Festus J.
Wade, prezident al societăţii „Mercantile Trust Co.“ din Statele-U-
nite, fost vînzător de gazete, actualmente miliardar, economist, fi-
nanciar şi filantrop. Articolul e intitulat: „Pentruce Statele-Unite ar
trebui să anuleze datoria de războiu a Aliaţilor“. Teza d-lui Wade a
suscitat, cum e uşor de înţeles, numeroase critici în America. Dar
este, totuşi, un simptom că problema se poate pune.—Iată cum se
pune.

„Cerînd anularea datoriei de războiu a Europei faţă de Statele-
Unite“—spune autorul—„nu mă sfiesc a înfrunta critica, dar o fac
cu conştiinţa de a-mi împlini o datorie faţă de Ţara mea“.

După ce arată că America a încercat din răsputeri să rămînă
neutră, a venit un moment cînd „stupiditatea Germaniei ne împinse la
războiu“. Pe lîngă jignirile aduse de propaganda germană directă,
pe lîngă intrigile care aveau de scop să azvîrle Mexicul în războiu
cu Statele-Unite, pe lîngă sutele de vapoare americane scufundate,
„iată că, pela începutul anului 1917, Germania avu îndrăzneala să
fixeze, pe ocean, o zonă pe care, în mod obligatoriu, trebuiau să o
urmeze vasele noastre,—ameninţîndu-ne că dacă nu ne supunem, vor în-
cepe torpilarea! Această măsură incalificabilă ne-a făcut să intrăm
intr'un *războiu care înceta de a mai fi numai* european, *şi devenea
astfel războiul* nostru“.

*) Consecinţele economice ale Tratatului dela Versailles („V. R.“
No. 8).

„Din această clipă, începurăm să acordăm Aliaţilor împrumuturi,
nu dintr'un spirit de *caritate sau generozitate*, ci pentru a *apăra
reputaţia şi integritatea Statelor-Unite*. Să ţinem minte un lucru:
Numai *după* intrarea sa în luptă ţara noastră a dat cu împrumut
primul său dolar Aliaţilor. Dacă ne-ar fi declarat atunci că au ne-
voe de bani sau mărfuri pentru a *participa* la războiul „nostru“,—
şi că *nu ne vor plăti* aceste sume, n'am fi stat totuşi la îndoială,
căci ne era *indispensabil* ca Aliaţii să se bată atîta vreme cît ne
trebuia pentru a ne pregăti. Proba? Iat'o: cînd culegeam subscrip-
ţiunile, oare spuneam noi subscriitorilor că vrem să împrumutăm pe
Aliaţi? Nu. Le spuneam: „Daţi ultimul vostru dolar pentru Sta-
tele-Unite“. Iată de ce susţin că toţi aceşti dolari nu constituiau un
împrumut, ci o obligaţie“; şi mai jos, aducînd aminte cuvintele dele-
gaţiunii americane la Conferinţa de Pace, care ziceau: „Nu! Am
cîştigat războiul, şi nu cerem nici Germaniei, nici Puterilor Centrale
să ne înapoeze nimic, nu vom scoate nici o centimă dela duşman“,—
d. Wade adaogă „Şi vom cere pînă la ultimul ban dela amici? Este
oare aceasta logic?“ Insfîrşit aminteşte că sacrificiile Aliaţilor se
ridică la 380 miliarde de dolari faţă de suma ridicolă de 31 miliarde
a Statelor-Unite.

Iată cum se pune problema din punctul de vedere juridic şi al
echităţii; să vedem acum pe cel comercial, partea „Business“ a
chestiunii.

Dupăce aminteşte că cursul depreciat al banului european a a-
dus, în ultimul timp Americei una din cele mai formidabile crize de
supraproducţie, de stagnare a afacerilor şi de şomaj, arată că între-
ruperea tranzacţiunilor cu Europa va aduce sinuciderea Americei, în
ciuda acelei faimoase „prime“ a dolarului.

„Pentru a restabili cursul livrei şi a francului la valute nor-
male, sînt gata să plătesc 10 miliarde de dolari (vre-o 50 miliarde
de franci aur, totalul sumei datorite Americei) pentrucă noi, în 10
ani am făcut 22 miliarde de dolari afaceri cu Anglia şi cu Franţa, şi
pentrucă dacă nu le restitui creditul, aceasta însamnă oprirea tuturor
tranzacţiilor cu noi. Ele se vor vedea silite să recurgă fie la colo-
nii, fie la pieţele Americei de Sud, ale Africei şi ale Aziei. Dar noi
vrem să rămînem clientul lor. Şi mai vrem ca toate uzinele Statelor-
Unite să lucreze. Şi mai vrem ca tot ce e bărbat sau femee în ţara
aceasta să nu rămie fără lucru; şi mai vrem ca acea pace şi pros-
peritate ale cărei preţ şi binefaceri le-aţi cunoscut, să fie şi de aici
înainte, şi,—pentru aceasta sînt gata să plătesc 10 miliarde de
dolari“.

„Această anulare a datoriei de războiu este un cadou? Nu.
Este o *plată*, în schimbul a două lucruri:

„Este evident că dacă clienţii noştri străini nu pot cumpăra în
schimbul livrei sterlinge decît pentru 3 dolari jumătate, în timp ce
aiurea, pot obţine acelaşi lucru pentru 4 dolari, atunci vor părăsi
pieţele noastre, afară de cazurile de necesitate absolută.—Or, războ-
iul ne-a învăţat că te poţi dispensa de multe lucruri socotite până a-
tunci ca esenţiale. Ne am lipsit de zahăr, de unt, de pîne albă. Eu-
ropa îşi dă samă că poate şi de-aci înainte să se „raţioneze“.

„Apoi, vrem ca această anulaţie să nu profite vre-unei ţări eu-
ropene în particular, ci să slujească *tuturora*. Intr'adevăr, fiecare din
dolarii împrumutaţi de marile naţiuni au servit să susţină pe *cele mai
slabe* dintre ele. Dacă noi cedăm cele 10 miliarde de dolari, atunci

marile țări europene vor anula la rîndul lor toate datoriile celor mai
slabe până la concurența sumei de 10 miliarde, și mai departe:
„In timp ce Europa pierdea 200 miliarde de dolari, războiul era
pentru noi un profit care, in ultimii șase ani se ridică la o sumă mai
mare decît acea a celor 20 ani precedenți. Perderile Europei au fost
formidabile; pentru noi, singura perdere a fost aceia a fiilor noștri,
căci 25 miliarde nu însamnă nimic pentru noi.*—Ce s'ar întîmpla, așa
dar, dacă am renunța la aceste 10 miliarde? Unii zic că impozitele
s'ar urca. Nu este exact... dobînda unui împrumut de 10 miliarde
cere 500 milioane anuitate, adică *5 dolari pe cap de locuitor*. Dar,
nu trebue să uităm că nu putem spera înapoerea, chiar parțială, a
creanței înainte de 10—15 ani. „Ce vreți mai bine? Ne-vînzarea
produselor agricole, industriile oprite pe loc, oamenii și femeile șo-
mînd pe ța țară și prin uzine,—sau plata a 5 dolari pe an, timp nu-
mai de 5 ani? Dacă doriți scăderea salariilor prin încetinirea acti-
vității economice, atunci nu anulați nimic. Dacă însă credeți, ca
mine, că tot omul în țara asta are drept la un salariu onorabil și co-
respunzător trebii făcute, atunci fiți fericiți că puteți restabili credi-
tul Europei. Vă spun, așa dar, plătiți aceste 10 miliarde pentrucă
este în interesul vostru financiar, și pentrucă o puteți face".

Opiniunile d-lui Wade oferă un puternic contrast cu ceiace
se crede în genere despre anularea datoriei inter-aliate. După Tra-
tatul dela Versailles toată lumea o consideră ce un vis utopic. Ni-
meni nu și-ar fi închipuit că solidaritatea economică despre ale cărei
consecințe autorul tezei „lovitura de burete" vorbea cu spaima omu-
lui de știință, să fie o realitate așa de materială.

Pe vremea aceia, între vorbă și consecință distanța era prea
mare. Criza formidabilă din America a apropiat-o. Ea s'a însărcinat
să demonstreze că „lovitura de burete" nu e un cadou.

Astfel, de unde până acum nimeni nu mai vorbea de ea, azi de-
mersurile oficiale au devenit aproape cotidiene.

*

Dar, chiar presupunînd că anularea datoriei interaliate este a-
vantagioasă pentru Statele-Unite, aceasta nu este un motiv ca să o
facă. Un interes se poate ușor călca, oricît ar fi de real, dacă un
altul, cu scadență mai apropiată, mai palpabil, i se opune.

Atunci, cel mai bun mijloc pentru a face ca preferința să atîrne
mai greu de partea celui dintâiu, este să se zvîrle în platana balan-
ței un interes suplimentar. In cazul nostru, care?

Cu ocazia aceasta avem de făcut o observațiune curioasă. De
obiceiu se spune: Chestiunea creditelor pe care America le-ar putea
acorda Aliaților este în strînsă conexitate cu acea a datoriei aliate,
și iată cum: America va fi cu atît mai puțin ispitită să consimtă îm-
prumuturi nouă țărilor aliate, cu cît acestea emit pretențiunea de a nu
plăti pe cele vechi. Cu alte cuvinte: s'ar putea acorda împrumuturi
nouă, dacă însă se renunță la anularea datoriei interaliate și se pro-
cedează la executare; ori una, ori alta.

*

* 200—25 corespund cu cifra dată mai sus, 380—31, plus pierde-
rile de oameni, după „prețul morții" evaluat de autor după randamen-
tul mediu al muncii unui om.

In realitate, nu așa trebue pusă problema. Intre cele două ches-
tiuni există, e adevărat, conexitate. Dar nu negativă, adversativă,
—ci pozitivă.

Am văzut că, pentru a face pe America să consimtă la anulare,
trebue să i se procure un interes nou, suplimentar. Or, nu vedem
un altul mai nimerit decît dividende rentabile la capitalurile pe care
ei le va împrumuta.

Iată, deci, cum anularea *datoriei interaliate va avea ca coro-
lar obligat acordarea de noi credite. Ele constitue cel mai bun mij-
loc ca America să-și recupereze pagubele rezultate din operația bu-
retelui.* Departe de a se exclude, cele două chestiuni se cheamă. Re-
alizarea uneia nu numai că nu epuizează posibilitățile celeilalte, dar,
tocmai, le crează.

Rămîne, ce e drept, o dificultate. Sînt, azi, noile credite ren-
tabile Americei? In această privință toate observațiunile lui Keynes
rămîn valabile. In situația actuală America nu are nici-un motiv să-și
mai finanțeze „asociații".

Dar, atunci, cum trebue să reorganizeze Europa pentru *a face
posibilă acordarea de credite rentabile pentru amîndoi contractanții,
credite care, odată făcute posibile, fac posibilă, la rîndul lor, ex-
tincția datoriei interaliate, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, a-
planarea chestiunii indemnității de războiu?*

Iată deci cum chestiunea indemnității de războiu, greșit pusă ca
o chestiune franco-germană, este în realitate o problemă americană
și europeană,—și atîrnă de o întocmire a gospodăriei interne euro-
pene capabilă să inspire încredere Statelor-Unite.

Cu această ocazie ne apropiem de a doua soluție posibilă a
crizei franco-germane a indemnității. Am spus că stingerea datoriei
interaliate și acordarea de credite se poate face de bună voe, dat
fiind interesele comerciale formulate de d. Wade. Dar am mai spus
că se poate face și cu de-asila, prin constrîngere. O a doua ipo-
teză, este aceia a *anulării forțate*.

Din nefericire, nici timpul cetitorului, nici locul în această re-
vistă nu ne îngădue să ne ocupăm de ea în prezentul articol. Ii vom
consacra un altul.

Pentru moment ne mărginim să observăm că în faza istorică
actuală nici o soluție nu poate veni dela o Europă care persistă să
trăiască cu alcătuirea sa arhaică în state naționale. Cum o remar-
că și d. Stere în studiul d-sale „Pax Britannica", statul național este
azi un anachronism. Cu această ocaziune, d-sa ne schițează fizio-
nomia unui organism altul decît statul național, statul mondial englez.

Iată cum ne explicăm apariția statului mondial.

In momentele de criză, cînd grupările sociale nu-și mai sînt su-
ficiente lor însile, și cînd se caută o sinteză superioară lor,—două
modalități de scăpare sînt posibile, soluțiuni de importanță, facilitate
și durată inegală: 1) scăparea tuturor,—și 2) scăparea numai a ce-
lor, mai bine înarmați pentru o adaptare nouă. Firește, cea din-
tâiu e anevoioasă. Cere timp, chibzuială, solidaritate mai mare. Dar
dacă persistă să nu vie, atunci și cea de a doua se sfîrșește. In pu-
ținele și scurtele clipe ale unei agonii, o soluție care nu are în ve-
dere decît o minoritate, o soluție care nu servește decît interese par-
ticulariste,—se poate, la rigoare, înjgheba. Dar nu durează decît atît
cît însăși agonia.

Statul mondial, statul imperialist, statul care visează hegemonie, este fructul unor asemenea încercări de soluționare parțială și personală a unui dezechilibru general. In procesul istoric al succesiunii formelor sociologice, el reprezintă o formațiune tranzitorie, un monstru hipertrofiat, puțin viabil. Organism de timp de criză, îi trebuesc condiții de existență prea artificiale ca să poată trăi mai mult.

Istoria a cunoscut și altădată asemenea apariţiuni de circumstanță, care toate au eșuat în fața soluțiunii generale, sau în fața lipsei soluţiunii generale (Exemplu: Imperiul Roman).

Astfel asistăm în Istoria Modernă la ambițiunile unei Olande, apoi Spanii, însfîrșit Franțe „über alles". Dar nu durează mult. Incercări particulariste, ele trebue să lase locul liber soluțiunii generale, abstracte, a *statului național mercantilist*.

Dar azi, statul național, la rîndul său, moare. Pretutindeni, afară de Europa unde avem apariția patologică a statului național-mondial, un altul îi ia locul.

Descrierea acestui organism politico-economic nou, după modelul căruia va trebui și bătrîna Europă să se organizeze dacă vrea să scape din criza în care trăește,—descrierea și analiza acestuia va face obiectul articolului următor.

D. I. Suchianu

Eminescu la Viena

Am mai vorbit în două rînduri despre viața lui Eminescu în timpul celor trei ani, pe care i-am petrecut împreună la Viena, și'n amîndouă rîndurile am spus numai ceiace mi s'a părut potrivit cu ocaziunea pentru care scriam.

In numărul dela 1 Aprilie al *Convorbirilor Literare* (anul XXXVII) d. I. A. Rădulescu-Pogoneanu a publicat începutul unui articol scris de M. Eminescu în Noembrie 1871, cînd adunarea societății *Romînia Jună* dezaprobase purtarea noastră ca organizatori ai serbării dela Putna.

In numărul dela 1 Octombrie al aceleiași reviste (tot anul XXXVII), am început publicarea unor amănunte asupra serbării dela Putna și am spus ceiace trebuiau să știe cetitorii pentruca să fie încredințați, că Eminescu *nu avea nevoe să se apere* și a scris articolul din Noembrie 1871 pentruca să apere pe alții, pe care îi știa năpăstuiți.

Am mai publicat apoi alte amănunte subt titlul *Eminescu-Omul* în cartea editată de Comitetul dela Galați, subt titlul *Omagiu lui Mihaiu Eminescu*, cînd cu împlinirea celor dintăiu douăzeci de ani dela moartea lui Eminescu.

De data aceasta gîndul meu era mai ales să arăt, că la 1869, cînd a venit la Viena, Eminescu, deși nu împlinise încă vrîsta de douăzeci de ani, era om nu numai cu multă știință de carte, ci totodată și sufletește matur și că în deosebi mie, care eram cu doi ani mai în vrîstă, mi-a fost în multe privințe bun îndrumător, — ceiace le-a mai fost dealtminteri și altora dintre colegii lui romîni din Viena.

Am acum să mai spun ori să lămuresc și altele ce mi se par de oarecare însemnătate pentru înțelegerea fie a felului său de a fi, fie a timpului în care a trăit.

Nu fac studiu adîncit ci mă mărginesc a le spune toate cum le știu, cum le 'nțeleg și cum mi le aduc aminte după cincizeci de ani trecuți.

Il știm cu toții om, care trăia mai mult cu sufletul decît cu trupul. Cetind poeziile lui și cele ce s'au scris despre dînsul, mulți și-l mai închipuesc și drept visător perdut în lumea plăzmuirilor sale, un fel de rătăcitor răzleț, care nu găsește în lume ceiace caută 'n ea.

Adevărul e, că el era om, care trăește mai mult pentru alții decît pentru sine însuși, vede toate cele ce se petrec împrejurul lui, judecă drept, se bucură de cele bune și stărue cu îndărătnicie pentru înlăturarea celor rele, — deci nu numai poet și cugetător cu vederi bine lămurite, ci totodată și om de acțiune înzestrat cu bun simț practic, care știe să-și aleagă mijloacele și e totdeauna gata să 'nfrunte greutățile de orișice fel.

Cînd am venit noi la Viena, studenții romîni de acolo aveau două societăți așa zise academice, una cam în felul Burschenschaft-urilor germane, iar alta, *Societatea Literară*, care-și ținea ședințele după-amează într'una din sălile universității. E lucru oarecum de sine înțeles, că Eminescu a intrat în societatea aceasta, din care făceau parte cei mai așezați dintre studenți, mai ales Bucovineni, Ardeleni dela Sibiiu, dela Brașov și dela Năsăud, vre-o doi-trei Bănățeni ori Ungureni, cei mai mulți înaintați în studii, cîțiva doctoranzi.

Erau nu numai plăcute, ci și folositoare ședințele acestei societăți. Se citeau scrieri ori dări de seamă despre cărți decurînd apărute și se discuta. Cînd se 'ntuneca, treceam apoi la o cafenea din apropiere, unde discuțiunile se urmau cu multă rîvnă.

Eminescu, deși cel mai tînăr dintre toți, chiar din primele ședințe, la care a luat parte, a început să conducă discuțiunile, căci nu numai că se bucura de multe simpatii, ci avea totodată și autoritate ca unul ce știa multe și călca sigur.

El stăruia cu toate acestea ca societatea să fie desființată.

Nu a avut nevoe să stee la Viena timp mai îndelungat pentruca să-și dee samă, că între tinerii romîni de acolo sînt mulți, care nu fac parte din niciuna din cele două societăți și se pierd în valurile vieții vieneze. Între cei din Banat ori din Țara Ungurească și mai ales între cei din Bucovina erau unii, care vorbeau rău, ba cîțiva care nu vorbeau deloc romînește și se înstrăinaseră, încît nu mai aveau legături cu colegii lor romîni și vorbeau între dînșii fie nemțește, fie rutenește, fie ungurește. Era deci firesc îndemnul de a-i aduna pe toți într'o singură societate pentru cultivarea simțămîntului nu numai colegial, ci totodată și național.

Se și făcuseră mai multe încercări în înțelesul acesta. Nici oamenii mai potoliți nu țineau însă să se însoțească cu elementele pornite spre „avînturi juvenile", nici „tinerii generoși" nu se împăcau cu gîndul de a se pune subt conducerea celor lipsiți — după părerea lor — de vlagă. Silințele de unire au rămas deci zădarnice.

Eminescu era însă stăruitor neobosit și se bucura de simpatii atît la unii, cît și la alții. Ale lui încercări n'au rămas deci zădarnice, și încă'n timpul anului 1869-70 s'a înființat societatea *Romînia Jună*, care și-a ales în primul său comitet lista alcătuită de dînsul puindu-se pe sine însuși secretar.

N'au intrat, ce-i drept, în societatea aceasta elementele extreme nici dintr'o parte, nici din cealaltă, au intrat însă aproape toți cei mai înainte răzleți, ceiace pentru Eminescu era lucru de căpetenie.

Nu am căderea de a vorbi despre însămnătatea acestei societăți în viața noastră culturală. Mă mărginesc a spune, că nu numai unul dintre tinerii romîni dela Viena luînd parte la viața acestei societăți s'a deprins să vorbească bine romînește și să se simtă Romîn. Gîndul lui Eminescu era, ca la toate universitățile, unde și tineri romîni își urmează studiile, să se înființeze asemenea societăți, care să aibă biblioteci și cantine, precum și organul lor de publicitate, să stee în legături strînse și să pună la cale în fiecare an congrese naționale. Din gîndul acesta au pornit silințele lui pentru serbarea dela Putna, care pentru el era cea mai potrivită ocaziune pentru întrunirea primului congres al studenților romîni.

Erau, ce-i drept, multe, pe care el nici ca om de acțiune nu era în stare să le scoată la capăt, dar se uita împrejurul său și știa totdeauna să găsească oamenii potriviți ca să-i pună la cale.

Pentru inaugurarea societății *Romînia Jună* era, de exemplu, nevoe de bani, căci sumele dăruite de așa ziși membrii fondatori nu sosiseră încă decît în parte. Vorba era deci să stăruim pe lîngă cei mai bănoși dintre Romînii din Viena, ca să anticipeze ei. Aceștia erau Dumba, bancherii Perlea și Mureșanu și mai ales comisionarul B. G. Popovici, care ținea să fie socotit drept un fel de Mecena al Romînilor. Eminescu nu era omul, care știe să umble'n asemenea treburi. Se uita însă la dreapta și la stînga și găsea oamenii care se simt măguliți cînd îi rogi să pună „frac și clac" pentruca să bată mai la o ușă, mai la alta.

Pe alții îi mîngîia rugîndu-i să umble pe la rectorat ori pe la poliție, să caute local ori să cumpere mobilă, să țină discursuri ori să aranjeze baluri, serbări ori excursiuni. „Pune pe fiecare să facă ceiace face cu plăcere — zicea el — și nu numai lucrurile merg bine, dar ți-i mai faci și pe oameni prietini buni". De aceia el făcea mereu un fel de vînătoare de oameni.

Așa și trebuia să facă, căci el nu venise la Viena ca să poarte grijă de alții, ci pentruca să lucreze într'o atmosferă priincioasă pentru desăvîrșirea propriei sale ființe.

Se înscrisese la facultatea de filozofie, nu însă spre a se pregăti pentru o anumită carieră; audia deci și la facultatea de drept, precum și la cea de medicină, unde cîțiva dintre cei mai însemnați oameni de știință, cum erau Ihering, Stein, Hirse, Brucke, etc., țineau cursuri pentru el foarte interesante. Mai asista și la experimentele chimice, pe care Nicolae Teclu ni le făcea nouă tinerilor romîni la Academia comercială, și la deprinderile gimnastice, pe care tot subt conducerea lui Nicolae Teclu le făceam în sala unei societăți de gimnastică.

Cel mai de căpetenie lucru era însă pentru dînsul lectura. Fiind deprins să cetească la el acasă, în toată tihna, cu întreruperi, mai luînd notiţe, mai tolănindu-se pe canapea, mai plimbîndu-se de ici până colo, ca să se gîndească nesupărat de nimeni şi de nimic asupra celor cetite, el nu era în stare să cetească 'n biblioteci publice. Avea deci obiceiul de a se plimba din cînd în cînd dela o librărie la alta şi din antiquar în antiquar şi astfel ştia totdeauna ce cărţi nouă au apărut şi ce cărţi vechi sînt puse in vînzare. Cînd primea apoi bani de acasă, cumpăra cărţile ce voia să cetească, iar dupăce le-a cetit le vindea pe cele mai multe şi păstra numai pe acelea la care ţinea mai mult. El cetea de altminteri foarte repede şi, cîtă vreme avea ce să cetească, de obiceiu nu mai venea pe la universitate. Nici atunci nu lipsea însă din laboratorul lui Teclu, nici din sala de gimnastică, nici mai ales dela şedinţele societăţii *Romînia Jună* ori dela excursiunile puse la cale de ea, cum era bunăoară cea dela 3/15 Maiu.

Noi cei ce-l ştim din timpul petrecut la Viena, nu putem să ni-l aducem aminte fără ca să-l vedem în gîndul nostru mergînd în frunte, cîntînd şi îndemnînd pe alţii să cînte, — şi unul din cei mai buni prietini ai lui era Chibici-Rîvneanu, pentrucă acesta era sufletul veseliei cînd petreceam împreună, un neistovit născocitor de „idei minunate".

Toate le făcea dînsul pentru mulţumirea sa, dar la viaţa comună a Romînilor lua parte şi din simţămînt de datorie, — aceasta chiar şi după amărăciunile ce avuse cînd cu sărbarea dela Putna. Nu mai era, ce-i drept, tot atît de expansiv, nici mai ales tot atît de impulsiv ca mai înainte, dar îşi dădea mereu silinţa de a-i ţinea strînşi la un loc pe colegii săi romîni.

Deşi cînta mereu, aşa mai pe şoptite, Eminescu nu avea slăbiciune pentru muzică şi nu prea se ducea nici la concerte, nici la operă decît rar de tot — mai mult de dragul baletelor. Vizitam însă adeseori galeriile de tablouri, expoziţiunile şi colecţiunile de tot felul, iar dintre teatre îi plăcea mai ales al Curţii, unde jucau atunci Wagner, Lewinsky, Baumann, Gabillon şi comicul Meixner şi dintre femei Voltar şi Baudins, pentru care el avea deosebită slăbiciune. El rîdea mult, cu lacrămi şi zgomotos; îi era deci greu să asiste la comedii, căci rîsetele îi erau adeseori oarecum scandaloase.

In timpul petrecut la Viena, Eminescu era om cu deosebire cumpătat în ceiace priveşte mîncarea şi băutura. Stînd mult acasă, ţinea să aibă locuinţă încăpătoare şi luminoasă. Nu avea însă cuvenita purtare de grijă pentru sine însuşi, şi de aceia în curînd ajungea să fie toate deavalma împrejurul lui. Cînd se punea pe cetite, nu suferea să i se deretecească prin casă, să i se mături şi să i se aştearnă patul. Chiar de pe atunci începuse apoi a face abuz de cafele negre. Mînca puţin şi pe apucate, îşi omora deci foamea bînd mereu cafele gătite de el însuşi la maşina, care-i stetea totdeauna pe masă.

Alt pacat al lui era, că nu făcea deosebire între ziuă şi noapte: stătea cîteodată toată noaptea treaz cetind, scriind ori discutînd şi apoi dormea toată ziua; azi dormea îmbrăcat, iar adouazi rămînea toată ziua în camaşă.

Una din marile mulţumiri ale vieţii lui era să stee de vorbă, să-şi dee pe faţă gîndurile şi să ispitească pe alţii, fie aceştia chiar oameni, pe care îi socotea mărginiţi, ceiace în adevăr şi erau. Ceiace-l ademenea era dorinţa de a vedea cum se prezintă lucrurile în capetele altora şi de a se dumeri el însuşi.

Era o mulţumire sufletească nu numai pentru el, ci şi pentru aceia cu care stetea de vorbă, azi unul mîne altul, căci el avea inima deschisă, era luminos, sugestiv şi plin de vervă, încît te simţeai mai bun, mai deştept şi mai vrednic dupăce ai stat timp de cîteva ceasuri subt înrîurirea lui.

Nu-mi aduc aminte ca mie îndeosebi să mi se fi întîmplat vreodată să stăm de vorbă acasă fie la el, fie la mine. Ne 'ntîlneam la universitate, la masă, la cafenea, însfîrşit undeva, şi plecam acasă, iar dupăce am plecat, ne plimbam prin uliţile mai dosnice, prin vreunul dintre parcurile din oraş ori pierzînd ceasuri întregi, nu odată până'n crăpatul zorilor de zi; şi cu ocaziunea acestor plimbări m'am luminat fără îndoială mai mult decît audiind cursurile dela universitate.

In revista *Convorbiri Literare* (1910 pg. 200) a fost publicată o scrisoare adresată lui T. Maiorescu, în care Eminescu spune, că pe Kant şi pe Schopenhauer i-a cunoscut „*relativ tîrziu*".

Din mărturisirea aceasta d. I. A. Rădulescu-Pogoneanu trage concluziunea formulată în notiţa depe pagina 191, în care zice: „Vrea să spună: nu dela începutul studiilor sale universitare, la Viena, ci abia la Berlin. In critica sa împotriva „lui Petrino şi în articolul din *Federaţiunea*, amîndouă din „1870, pomeneşte, ce-i drept, de Kant; se vede însă, că atunci îl cunoştea numai indirect".

Aceasta mă 'ndeamnă să fac mărturisirea, că pe mine, tînăr lipsit cu desăvîrşire de cultură generală, Eminescu m'a îndrumat încă pela sfîrşitul anului 1869 să nu-mi pierd timpul cetind scrieri de ale filozofilor ca Fichte, Hegel şi Schilling şi nici scrieri de ale lui Kant să nu cetesc decît dupăce le voiu fi cetit pe ale lui Schopenhauer.

Imi aduc foarte bine aminte, că purtam uniforma de cătană împărătească şi locuiam în cazarmă cînd el mi-a dat „Die vierfache Wurtzel des Satzes vom zureichenden Grund", o scriere, pe care abia mai tîrziu am fost în stare s'o cetesc. Mi-a dat apoi scrierea despre fundamentul moralei, *Parerga* şi *Paralipomena*; şi abia după aceste două opere principale, nerau discutam asupra celor cetite de mine. Toate aceste n'ar fi fost cu putinţă, dacă el n'ar fi cunoscut pe Kant şi pe Scho-

penhaur, ale cărora scrieri erau dintre acelea, pe care nu le-a vîndut dupăce le-a cetit.

Tot bine îmi aduc aminte, că-mi vorbea mult despre Buda, despre Nirvana şi despre Confuciu; şi făcea un fel de vînătoare asupra scrierilor privitoare la China, ceiace deasemenea n'ar fi fost cu putinţă, dacă nu l-ar fi cunoscut pe Schopenhauer, care a fost un fel de budist şi-l socotea pe Confuciu drept cel mai cuminte dintre oamenii ce-au trăit pe faţa pămîntului.[1]

Pentru mine dar acel *„relativ tîrziu"* nu poate să aibă decit înţelesul, că el cetise multe altele mai înainte de a fi ajuns să cunoască pe Kant şi pe Schopenhauer.

Studii în înţelesul technic al cuvîntului nu va fi făcut asupra lor, dar le-a cetit scrierile pentru mulţumirea sa cum cetesc alţii romanele senzaţionale.

Sînt şi unii, care-l socotesc pe Eminescu pesimist subt înrîurirea lui Schopenhauer.

Lasă că 'n gîndul meu Eminescu n'a fost pesimist, ci idealist scîrbit de cele ce se petreceau împrejurul lui; dar chiar dacă ar fi fost stăpînit de convingerea, că oamenii sînt stricaţi şi că în mijlocul lor viaţa nu merită să fie trăită, convingerea aceasta nu cetind scrierile lui Schopenhauer a dobîndit-o, ci înfruntînd greutăţile vieţii.

El era moldovan, îşi petrecuse cele mai frumoase zile ale copilăriei în Bucovina, cutreerase în timpul tinereţelor Muntenia, Ardealul, Banatul şi Ţara Ungurească, se simţea deci pretutindeni printre Romîni ca la el acasă; şi n'a fost între contimporanii lui nici unul, care să se fi pătruns deopotrivă cu el de ideia naţională romînă. Deaceia el îşi dădea mai bine decît orişicine samă despre neajunsurile vieţii noastre naţionale şi cea mai constantă preocupare a lui era înlăturarea acestora.

Izbucnind războiul franco-german, serbarea dela Putna a fost amînată până după războiu. Aceasta îl mîhnea, căci nu înţelegea, de ce adecă o mişcare culturală a Romînilor, care nu erau amestecaţi în războiul acela, n'ar putea să fie pornită cît mai curînd.

De o mai adîncă mîhnire a fost cuprins anul viitor, cînd comitetul a făcut declaraţiunea, că nu poate să iee asupra sa sarcina de a aranja serbarea, de oarece banii adunaţi pentru ea, peste 5000 florini, fuseseră delapidaţi de bancherul Mureşeanu, care a fugit în America.

„Doi duşmani primejdioşi avem în faţa noastră, zicea el: răutatea şi prostia omenească. În luptă cu aceşti duşmani n'avem să discutăm, ci să lucrăm şi să mergem înainte."

De ce era adică vorba?

În apelul adresat publicului romîn pentru serbare noi ziceam între altele:

„Naţiunea romînă voeşte cultură, şi *cultura ei trebue să fie „una, omogenă*, la Prut şi la Lomniş, *omogenă* în sînul Car„paţilor cărunţi şi pe malurile Dunării bătrîne. Şi viitorul, cul„tura viitorului, unitatea spirituală a viitorului zace în noi, „în generaţiunile viitoare."

La ce se gîndea Eminescu voind să îndrumeze pe contimporanii săi spre o asemenea „unitate"!?

Între popoarele din Europa nu e nici unul atît de bine închegat ca cel romîn, ale căruia mase au pretutindeni aceleaşi obiceiuri, acelaşi fel de a vedea şi de a simţi, aceleaşi credinţe şi acelaşi fel de a vieţui, şi în mijlocul căruia nu s'au putut forma dialecte deosebite. Acest popor are însă mai multe clase culte sau „pături superpuse" deosebite unele de altele şi toate mai mult ori mai puţin înstrăinate de poporul cu adevărat romîn.

O binecuvîntată lucrare împreună a Romînilor nu e cu putinţă fără ca aceste „pături superpuse" să se fi apropiat sufleteşte atît unele de altele, cît şi toate împreună de masele mari ale poporului. În vederea acestei uniri sufleteşti avea neamul romînesc să-şi pună în lucrare cele mai bune dintre puterile sale vii, căci altfel rămîne lipsit de cuvenita pregătire pentru împlinirea menirii sale istorice.

Pentru pornirea unei asemenea lucrări nu era, după părerea lui, nevoe de bani, ci numai de inimă curată şi de minte deschisă pentru recunoaşterea adevărului.

Pornit din fire spre seninătate şi veselie, cum era pe la începutul timpului petrecut la Viena, el s'a făcut din ce în ce mai aspru dupăce s'a încredinţat, că sînt puţini cei ce-l înţeleg şi că dintre puţinii aceştia cei mai mulţi nu-şi potrivesc faptele cu gîndurile.

De oarece s'au scris multe, poate chiar prea multe despre slăbiciunea lui Eminescu pentru Veronica Micle, cred că se cuvine să mai spun şi că tot în timpul petrecut la Viena a făcut el cunoştinţa ei, care venise acolo să consulte medicii asupra unei boale, de care suferea. El însuşi nici atunci, nici mai tîrziu nu mi-a vorbit despre aceasta. Aflasem însă dela alţii, că i-a fost recomandat unei doamne dela Iaşi ca însoţitor la vizitarea oraşului.

La sfîrşitul anului şcolar 1871—1872 eu am plecat acasă, iar peste un an, cînd m'am întors iar, nu l-am mai găsit la Viena.

Ioan Slavici

Bacanta

Era 'ntr'o noapte albă de nevroză
Şi-o intîlnisem într'un lupanar;
In jurul ei, ca un suav nectar,
Plutea nu ştiu ce 'nfiorare roză.

Avea pe frunte nimb de-apoteoză,
In colţul gurii zîmbet de zăhar...
Şi 'n ochi sclipiri de cremene pe-amnar,
Ce 'nviorau poetica ei proză.

Or fi de-atunci vre-o douăzeci de ani;
Poemul viu ce se vindea pe bani
Era naiv şi tinăr ca şi mine...

...Şi 'n vremi, iubirea cu eterni fiori,
Precum o stea 'n penumbre de ruine,
Luci o noapte,—şi se stinse'n zori.

Mihai Codreanu

Teoria lui Giurescu despre ruminie

(Sfirşit)

Giurescu traduce pretutindeni cuvîntul [illegible] (vecini) din textele slavone prin acel de rumîni. Intreb cu ce drept îşi ia regretatul autor al comunicărilor asemenea libertate? Cu ce drept substitue el unui cuvînt romînesc introdus de logofătul depe vreme în act, probabil în lipsa cunoştinţii cuvîntului slavon corespunzător, care în cazul de faţă este acel de [illegible], alt cuvînt tot romînesc? Pentrucă cu două veacuri mai tîrziu sătenii cu libertate mărginită din Ţara Romînească purtau numele de rumîni? Ce dovadă avea el oare că, la începuturile domniei munteneşti, cuvîntul rumîn servea spre a desemna pe un om cu libertate mărginită? De ce, dacă astfel ar fi fost cazul, n'ar fi intrebuinţat piserii domneşti, macar o singură dată, acest cuvînt romînesc înloc de acel, tot atît de străin de limba slavonă, de vecin? Cum de nu s'a întrebat Giurescu care pot fi temeiurile acestei anomalii?

Şi această ciudăţenie ne împinge să cercetăm cum de a ajuns cuvîntul rumîn, care era numirea neamului stăpînitor al ţării, să însemne, două sau trei veacuri după întemeerea statului muntenesc, şerbul legat de glie, fără ca ţara să fi fost în acel timp cucerită şi ocupată de alt neam?

La începutul domniei, îndată dupăce confederaţiile de sate şi de cneji au recunoscut autoritatea intăiului Basarab, obştiile acestor confederaţiuni alcătuite din locuitori de ţară, liberi — căci până atunci nu fusese cine să-i şerbească, — nu puteau să poarte decît denumirea de Romîni, cum vedem că erau desemnaţi în actele ungare şi sîrbeşti din veacul al patrusprezecelea, cum îi vedem numiţi de toţi megieşii lor. Până la întemeerea principatului exista numai o clasă puţin număroasă de privilegiaţi: cnejii. Cu naşterea statului, pe lîngă cneji se mai iviră şi boerii, demnitari domneşti în activitate şi în disponibilitate cu urmaşii lor, care crescură peste capul cnejilor şi se înmulţiră răpede, adunînd prin favoarea domnească, prin economii şi prea adesea prin jaf, averi însemnate, alcătuite mai cu samă din stăpîniri de sate. Astfel ni s'a alcătuit clasa boerească. Şi în Ţara Romînească caşi în Ungaria, ca

și pretutindeni, stăpînirile teritoriale nu aveau vr'o valoare decît dacă pe dînsele erau așazați țarani care să le cultive atît pentru dînșii cît și pentru stăpîn, să dee acestuia dări, în bani sau în natură, să fie mușterii regulați la moara și la crîșma lui. Era lucru firesc ca fiecare stăpîn să caute să adune în satul lui cîți mai mulți țarani putea și, mai ales, să nu-i lese să plece spre a se stabili în alt sat. Iar țaranii prea adesea erau gata să-și schimbe locuința, fie că alt stăpîn li făcea condițiuni mai bune, fie că acel de care ascultau era nedrept și împilător. Pentru a putea dispune pururea de un număr îndestulător și statornic de săteni, stăpînii, în Moldova, aveau recurs la feliu de feliu de mijloace abuzive pentru a vecini pe sătenii lor, legîndu-i astfeliu de glie, șerbindu-i. Este probabil că aceleași împrejurări politice și economice vor fi produs, din partea stăpînilor de sate munteni, o acțiune la feliu. Pe de altă parte desele mutări de țaran dela un sat la altul stingherau rău încasarea birurilor, îngreuind cu desăvîrșire urmărirea datornicilor și ușurînd sustragerea lor dela dări. Stăpînul satului era într'adevăr răspunzător pentru birul sătenilor săi; dar această răspundere era mărginită la periodul pe care era făcut recensămîntul și acest recensămînt era făcut în fiecare an, pentru unele dări chiar de mai multe ori pe an, iar pentru acele extraordinare după trebuință, subt imperiul nevoii. Nevoile Visteriei crescînd din ce în ce, domnii se văzură destul de curînd nevoiți să iee măsuri pentru a îngreuia mutarea locuitorilor și a pune restrîngeri libertății de mutare a populațiunii rurale, restrîngînd-o chiar de fapt dacă nu prin măsuri scrise.

In astfeliu de împrejurări, interesul domniei coincida cu acel al stăpînilor de sate, domnii nu puteau decît să vadă cu ochi buni încercările, chiar cele mai odioase, ale stăpînilor de sate pentru a reduce un număr cît se putea mai mare de țarani la vecinatate. La aceste considerațiuni venea să s'adauge exemplul oferit de acțiunea nobilimii ungare pentru a șerbi țărănimea de dincolo de munți. Este deci de admis că acțiunea de șerbire, de vecinire, a făcut în Țara Romînească progrese răpezi la sfîrșitul veacului XV și mai cu samă în tot cursul acelui următor, după șerbirea generală decretată în Ungaria la 1514. De mierat este numai faptul că domnia și boerimea au lasat să treacă peste trei sferturi de veac pentru a face o legiuire la feliu, iar că în Moldova să nu fi fost făcută deloc.

Deoarece toți vecinii Romînilor dintre Carpați și Dunăre li-au dat numele de Vlahi, Blachi, Vlaski, Voloski, Vlaszy, Olah, toate sinonime de Romîni, deoarece țara lor se numea de aceiași vecini Țara Romînească, îmi voiu permite să trec peste afirmațiunea prin nimica dovedită a lui Giurescu cum că numele de Romîn nu era la ei un nume etnic ci o desemnare de clasă, afirmare asupra căreia însă îmi rezerv să revin mai jos, și voiu admite că, pe vremea întemeerii, poporul întreg, fără deosebire de cneji sau de țarani, își dădea denumirea de: Romîni. Mai pe urmă, deosebindu-se și mai înmulțindu-se clasa boerilor, s'a făcut distincțiunea între boeri și Romîni, această de pe urmă desemnare rămînînd mai cu samă pentru Romînul de rînd și menținîndu-se în cursul vremii. Dar în acest curs, mulțămit uzurpărilor privilegiaților și a măsurilor ocîrmuirii pentru a asigura încasarea dărilor, condițiunea Romînului de rînd, a țaranului, a mers necontenit înrăutățindu-se, astfel că, la sfîrșitul veacului al XVI-lea, situația lui numai puțin se deosebea de starea de șerbie. Iaca pentruce vecinie și rumînie devenise sinonimi încă înainte de Mihaiu Viteazul. Și astfel s'a întîmplat ca desemnarea de Rumîn, corupțiune muntenescă a cuvîntului Romîn, același lucru care în Ungaria s'a petrecut cu acel de iobag care la început servea, precum am văzut, pentru desemnarea unei clase privilegiate de locuitori rurali, pe urmă a slujit spre desemnarea șerbilor. Rău și fără cale a procedat deci regretatul Giurescu cînd, fără umbră de îndreptățire, a tălmăcit cuvîntul de кнчинъ din actele slavone citate de el prin acel de rumîn. Dacă am avea aface cu un autor mai puțin conștiințios și scrupulos decît era defunctul, am putea crede că această tălmăcire, vederat falșă, a fost menită a încurca pe cetitor și a-i face astfeliu mai ușor sugestionabil teoriei emise de autor. La început, nu cuvîntul rumîn servea pentru desemnarea oamenilor cu libertate limitată, ci acel de vecin, întrebuințat și în Moldova. Numai în urma unui șir de abuzuri și de cotropiri lung de veacuri, devenit-a starea de *rumîn*, corupțiune munteneascâ a cuvîntului Romîn care la începutul domniei desemna oameni liberi, identică cu acea de vecin din intâiele vremuri ale domniei muntenești.

Dealtmintrelea o asemene evoluție a avut cu vremea loc la toate popoarele trecute, în cursul evului mediu, dela alcătuirea cantonală la acea de stat. Și în Franța și în Germania și în Polonia și în Boemia și în celelalte state formate de Slavi, cea mai mare parte a populațiunii rurale, libere la eșirea din alcătuirea cantonală, cu încetul, în urma abuzurilor și a cotropirilor necontenite ale nobilimii, a fost legată de glie pe lîngă alte siluiri la care a fost supusă.

*

Erau vecini și în Moldova. Posedăm nenumarate documente relative la ei. Insă acele documente ni arată în chip clar că nu existau vecini în toate satele și că multe sate nu aveau vecini. Oricine se poate ușor convinge de acest fapt cercetînd la Academia Romînă catastihurile satelor unor boeri bogați ca visternicul Gheorghe Ursache, vornicul Iordache Ruset și alții, precum și alte documente publicate și nepublicate. Se va putea astfel constata că visternicul Gheor-

ghe Ursache poseda 104 sate, din care 45 cu vecini, iar vornicul Iordache Ruset 35 de sate cu vecini din 161. Găsim chiar documente moldoveneşti cuprinzînd menţiunea că: „satul Sălişte a fost cu vecini",* „...satul Valea Sacă a avut vecini...",** ceiace pune desăvîrşit capăt oricărei discuţiuni în această privinţă, chiar dacă o asemene discuţiune ar fi cu putinţă faţă de neadmisibilitatea *a priori* a ipotezei lui Giurescu.

Dealtmintrelea faptul că Moldova şi Ţara Romînească erau locuite de acelaşi popor, că desvoltarea lor politică a fost aceiaşi, înrîurită de împrejurări externe la feliu, nu putea să aibă ca urmare decît o desvoltare socială şi economică mai mult sau mai puţin identică. Naşterea unei clase de oameni cu libertate limitată, apoi desvoltarea ei, nu puteau să fie decît aproape dacă nu absolut la feliu.

In *Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii* am arătat cum s'a născut clasa vecinilor în Moldova:

> Tatarii ce-i vedem dăruiţi de domnii din veacul XV boerilor şi mănăstirilor, uneori odată cu pămîntul, altădată singuri, erau cu bună samă oameni cu libertate mărginită, un feliu de şerbi ale căror condiţiune se asamană mult cu acea a vecinilor.
>
> Insă ei erau totodată şi fără umbră de îndoială prinşi de războiu, făcuţi în desele lupte cu Tatarii.
>
> Ca ei vor fi fost mulţi alţi prinşi de războiu, nu numai păgîni, dar mai cu deosebire creştini, aduşi în ţară de Romînii care însoţeau fără îndoială pe Pecenegi şi pe Cumani în expediţiunile lor prădalnice peste Dunăre, peste Nistru sau peste munţi. Cneţii romîni care n'aveau niciodată oameni destul în satele lor spre a li da de a zecea şi a li face zile de slujbă, se vor fi folosit negreşit de prilej pentru a aduce acasă cîţi oameni voinici dintre prinşi puteau opri pentru socotelile lor.
>
> După o curgere de vreme mulţi dintre aceşti prinşi de războiu se vor fi căsătorit în sat, cu Romînce, primind cîte o ţiriable din cele rămase fără ocupant sau din rezerva cneazului. Insă cneţii folosindu-se de împrejurări, vor fi impus acestor noi săteni condiţiuni de muncă mai grele şi le vor fi dat pentru a-şi face casele, loc mai în apropiere de curtea lor, spre a-i avea mai la îndămînă. De aici a venit fără îndoială numele de vecin. In sprijinul acestei ipoteze mai avem faptul că (în descendenţa lor) numai partea bărbătească era supusă vecinătăţii, iar femeile cu desăvîrşire slobode.

(Bineînţeles că condiţiunea principală era renunţarea vecinului la dreptul de mutare în alt sat).

Aceasta era originea probabilă a întăilor vecini, dar dacă recrutarea lor s'ar fi mărginit numai într'atîta, este probabil că numărul lor ar fi fost mult mai mic decît ni se arată în veacul XVII şi că ei ar fi avut tendenţa să dispară.

Acest număr însă a sporit necontenit prin căderea la vecinătate a oamenilor încăpuţi în vre-o vină şi veciniţi spre pedeapsă, cum am văzut mai sus că se întîmpla în Boemia (şi în toate ţările din apusul Europei), a celor deveniţi

* Manuscriptul No. 237 al Acad. Rom., p. 54'.
** Ibid., p. 302.

insolvabili către fisc sau către particulari, şi a celor care se declarau vecini de bunăvoe, iarăşi cum se întîmpla în toate ţările apusului. Precum am arătat pe larg în suszisa mea carte, trebue făcută o largă parte, în creşterea numărului vecinilor, abuzului, arbitrarului, fraudei şi chiar crimei din partea privilegiaţilor.

Avem tot dreptul să presupunem că aceleaşi împrejurări care au pricinuit creşterea clasei vecinilor în Moldova, a adus sporirea ei în Ţara Romînească, mai ales dat fiind că condiţiunile vecinătăţii erau aproape identice în amîndouă ţările. Cunosc în această privinţă o singură deosebire. Pe cînd în Ţara Romînească moşneanul care-şi vindea pămîntul se vindea şi pe el şerb cumpărătorului, nu cunosc nici un caz de asemene natură în Moldova.

*

Giurescu isprăveşte întăiul capitol al întăiei sale comunicări prin paragraful următor:

> Cercetarea noastră ne-a condus la concluzia că rumînia exista în Ţara Romînească din cele mai vechi timpuri. Până către sfîrşitul secolului al XVI-lea întreaga populaţie care trăia în satele boereşti, călugăreşti şi domneşti era alcătuită numai din rumîni. Faptul că poporul romîn se înfăţişează dela început format din două pături sociale distincte: *proprietari* şi *iobagi*, care se diferenţiaseră înainte de secolul al XVI-lea, şi că numele de rumîni constituia, nu o denumire etnică, ci una socială, reprezentînd numai pe iobagi, este de cea mai mare însemnătate. El deschide studiilor asupra istoriei noastre vechi o nouă perspectivă. Trecutul poporului romîn în cele zece veacuri despre care izvoarele tac, se oglindeşte în întocmirea socială în care el apare în istorie, în regiunea unde desvoltarea sa a fost mai ferită de înrîuriri străine. Această întocmire ni arată mai clar şi mai convingător decît orice altă mărturie istorică, atît soarta elementului romîn în timpul năvălirilor barbare, cît şi modul cum s'a format prin înrîurirea năvălitorilor naţionalitatea romînă.

Nu poate încăpea îndoială că autorul, în liniile de mai sus, dă a înţelege că diferenţiarea poporului romîn în două pături de: proprietari şi de iobagi, s'a efectuat în „cursul celor zece veacuri despre care izvoarele tac".

Tot în acest paragraf mai pretinde că această împrejurare ni destăinueşte atît soarta elementului romîn în timpul năvălirilor cît şi modul cum s'a format prin înrîurirea acestora.

Dacă combinăm aceste două afirmări, vedem că Giurescu, fără a o spune în atîtea cuvinte, insinuiază că popoarele barbare năvălitoare au efectuat diferenţiarea poporului nostru în cele două pături de proprietari şi de iobagi.

Cu riscul de a repeta lucruri despre care am vorbit mai sus, voiu observa că:

1. Popoarele năvălitoare în chestiune care au ramas vreme îndelungată sau s'au aşezat în ţările locuite de Romîni, adică: Slavenii şi Anţii, Sîrbii, Bulgarii, Pecenegii, Ungurii,

Cumanii, nici idee nu aveau de proprietatea particulară a pămîntului, ei fiind parte nomazi, parte semi-nomazi şi prin urmare cu greu ar fi putut să creeze sau să ajute pe Romîni să creeze o clasă de proprietari funciari. Apoi ei n'ar fi avut interes la şerbirea obştiei poporului romîn decît în cazul cînd ei s'ar fi folosit de acest fapt, adică ar fi devenit ei proprietarii despre care vorbeşte necontenit Giurescu cu atîta certitudine. Şi noi am constatat că, în Sîrbia şi în Ungaria, ţaranii romîni erau departe de a fi şerbiţi la epoca întemeerii statului muntenesc.

Apoi nimica nu ne îndreptăţeşte să presupunem că, între obştia poporului dela ţară şi cneji, să fi existat vre-o deosebire de origină. Nu există nici un indiciu, niciun act prin care boerimea romînă dela începuturile principatelor s'ar fi pretins de alt sînge decît poporul. Dimpotrivă, posedăm un act prin care boerii cei mari ai Moldovei afirmă în chipul cel mai categoric, chiar cu oareşicare mîndrie, faptul că sînt Romîni. Acestea sînt scrisorile de credinţă ale lui Alexandru cel Bun şi ale boerilor săi către Vladislav Iagiello, regele Poloniei şi marele duce al Litvaniei, la August 1404, care începe prin cuvintele:

Мы панъ Александръ, воевода Молдавскы и наши слугы панове волоскыа, зимляны Молдавскыа*

Cred că nime nu va putea pretinde că boerimea muntenească ar fi avut altă obîrşie decît acea moldovenească.

*

Nu voiu intra în cercetarea rămăşiţii celei dintăiu comunicări a lui Giurescu. Motivele care au împins pe Mihaiu Viteazu să facă vestita lui legătură sînt de domeniul istoriei Ţării Romîneşti şi prin urmare afară de cadrul studiilor mele, apoi este foarte posibil ca Giurescu să fi pus degetul pe adevaratele temeiuri de care a fost călăuzit viteazul domn.

In cît priveşte a doua comunicare, acea intitulată: *Despre Rumîni*, ea este relativă mai ales la unele particularităţi ale ruminiei, particularităţi care mi se par bine studiate şi exact înfăţoşate. Nu-mi este însă cu putinţă să tac cînd autorul, ipnotizat de ipoteza lui, trage dintr'însa nişte încheeri potrivnice adevărului şi chiar bunului simţ.

Acesta este cazul cînd pretinde (v. Despre Rumîni, p. 47 sq.) că cuvintele slavone: законъ влашки nu însamnă, precum s'a crezut până acuma: *dreptul romînesc*, ci *dreptul rumînilor*; nu acel al locuitorilor Ţării Romîneşti, ci acel al şerbilor.

Nu pot lăsa să treacă o asemene aberaţiune.

In evul mediu cel departat, toate popoarele care au năvălit în lumea romană şi au cucerit-o erau ocîrmuite de nişte obiceiuri particulare deosebindu-se unele de altele mai mult prin amărunţimi (căci erau toate variaţii ale aceluiaşi drept primitiv al unor neamuri aflîndu-se în aproape acelaşi stadiu de desvoltare) şi desemnat fiecare după numele poporului căruia îi aparţinea. Astfeliu avem în apusul Europei: legea Francilor Salici, acea a Francilor Ripuari, acea a Burgunzilor, acea a Baiuvarilor, etc., etc. Iar în Europa răsăriteană găsim dreptul german sau teutonic *(jus teutonicum)*, dreptul polon *(jus polonicum)*, dreptul rutean *(jus rutenicum)* şi dreptul sau legea romînească *(jus valachicum, prawie woloskie, wsiach woloskie)* in Polonia şi, în Ungaria, dreptul sau legea romînească *(jus valachicum, jus Valachorum)*, vechiul şi lăudabilul obiceiu al Romînilor *(antiqua et laudabilis consuetudo Valachorum)*. Acest obiceiu era în trăsături generale acelaşi pentru toate neamurile aşazate în Ungaria şi în Polonia, deosebindu-se numai prin amărunte. Documentele polone ni arată chiar că unele aşăzări de Ruteni cereau să fie constituite după dreptul romînesc sau după dreptul german, nu după acel rutean. Din niciun document polon, din niciun document ungar nu reesă ca Romînii colonizaţi, fie în Ungaria fie în Polonia, în cursul primelor veacuri ale istoriei Ţării Romîneşti, să fi fost şerbi, ca condiţiunea lor personală să se fi deosebit macar cîtuşi de puţin de acea a Germanilor care este absolut sigur că erau cu desăvîrşire liberi.

Cum deci, dacă dreptul romînesc era drept de oameni liberi în Ungaria şi în Polonia, ţări ale altei stăpîniri, de neam străin de acel romînesc şi de altă credinţă, ar fi fost el drept de şerbi într'o ţară unde Romînul era stăpîn?

Şi doară dreptul romînesc nu cuprindea numai prescripţiuni privitoare la îndatoririle relative dintre săteni şi stăpînii de sate. După cum ni arată documentele ungare şi polone, ele cuprindeau dispoziţii şi relative la justiţie şi la administraţie, adică toate particularităţile unui drept naţional, acelaşi subt care se născuse naţonalitatea romînă.

Documentele polone relative la coloniile romîne stabilite în Galiţia după dreptul romînesc (prawie sau wsiach wloskie) cuprind amărunte destul de număroase asupra îndatoririlor cnejilor faţă de rege, despre datoria serviciului oştenesc precum şi altele. Aceleaşi documente mai cuprind şi amărunte asupra chipului în care cnejii puteau fi judecaţi şi vedem că această judecată se făcea numai cu asistenţa cnejilor romîni din satele mărginaşe.

Asemene şi documentele ungare relative la drepturile Romînilor din aşa numitele ţinuturi romîneşti (districtus olachales) cuprind dispoziţiuni la fel.

Pentru aceleaşi temeiuri este neadmisibilă afirmarea lui Giurescu cum că de cîteori găsim într'un document slavon cuvîntul de вечин trebue să-l traducem prin acel de rumîn în se-

* Noi Alexandru, Voevodul Moldovei şi slugile noastre, domnii romîni, pămînteni ai Moldovei.

cepţiunea de şerb. Şi în sprijinul acestei aserţiuni nu ni dă măcar umbră de dovadă, numai presupuneri întemeiete pe alte presupuneri. S. e., pe pagina 49 a aceleiaşi comunicări găsim liniile următoare:

> În actele slavone interne din Ţara Romînească numele de **vlahi** se găseşte întrebuinţat, cum am văzut (2), numai în înţelesul social de rumîni. Nu cunosc până acum nici un exemplu de întrebuinţarea lui în relaţiunile interne cu sens etnic de Romîni. Boerul, proprietarul şi în genere omul liber, nu se numeau **vlahi**, ci totdeauna cu unul din epitetele care arătau însuşirea lor de boeri, proprietari şi oameni liberi. Potrivit cu acest înţeles special pe care cuvîntul **vlah** îl are în actele interne din Ţara Romînească, expresiunea slavă що ест закон влашки trebue tradusă: ce este **legea rumînească** adică **legea rumînilor**, iar nu, cum s'a tradus şi înţeles până acum: ce este **legea romînească**, adică: la Romîni.

Giurescu care descoperise cazul unic al unui neam născut şerb, rămas şerb de bună voe a unui număr diminutiv de privelegiaţi şi, lucru şi mai straniu, rămas şerb în ţara unde era el stăpîn pe cînd, în stăpînirile străine unde trăia ca popor supus, se bucura de aceiaşi libertate de care se bucura obştia neamului stăpînitor, vedem că a mai făcut o descoperire poate şi mai minunată. A descoperit un nume de popor cu două accepţii, una întrebuinţată în actele interne şi alta în cele externe; faţă de străin acel nume slujeşte pentru a desemna neamul întreg, pentru clasele privilegiate şi cele neprivilegiate, faţă de ţară însă acelaşi cuvînt serveşte a denumi numai pe şerbii legaţi de glie.

Şi, ca dovadă a acestei ciudăţenii, ni citează (v. pag. 49) uricul dela 28 Iulie 1470, prin care Radu cel Frumos confirmă mănăstirii Tismana stăpînirea asupra munţilor Oslea, Păringul, Şorbele şi Boul,—adăugînd ca nimene să nu calce aceşti munţi: „nici boer nici cneaz nici sărac, ci să umble vitele mănăstirii în voe. Iar care ar voi dintre locuitorii ţării să umble pe acei munţi, să plătească **călugărilor ce este legea vlahă** (що ест закон влашки). Apoi autorul mai adaugă:

> Împrejurarea în care legea se invocă, arată limpede că este vorba de **legea rumînilor**. Cine avea să-şi trimită vitele la păşune pe cei patru munţi, trebuia să plătească mănăstirii, ca proprietară, ceiace plăteau rumînii pentru vitele lor stăpînilor. O altă „**lege**" cu privire la drepturile cuvenite proprietarului dela cei ce-şi pasc vitele pe moşia sa, în afară de acea a **rumînilor**, nici nu exista în secolul al XV-lea. Locuitorii erau împărţiţi atunci în două mari categorii: proprietari şi rumîni; cei dintâiu îşi păşteau vitele pe moşiile lor; cazurile cînd vre unul va fi fost nevoit a şi le trimete pe moşie străină trebue să fi fost extrem de rare. „Legea" nu se putea întemeia pe asemenea excepţii; ea avea în vedere pe oamenii fără moşie, pe rumîni. закон влашки din documentul dela 1470 este aceiaşi **lege a rumînilor** de care se pomeneşte în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Identitatea lor este în afară de orice îndoială.

Nu ştiu să fi existat vr'odată o lege a **rumînilor**, adică a şerbilor, cum afirmă Giurescu, dar ştiu bine că exista un **obiceiu al pămîntului** şi nu mă îndoesc măcar o clipă că la acest obiceiu, adică la **dreptul romînesc**, astfeliu cum l-au înţăles până acum toţi istoricii, se referă uricul lui Radu cel Frumos.

Locuitorii ţării erau atunci împărţiţi în două mari categorii, zice Giurescu, însă prin nimica nu dovedeşte asemenea afirmare. După cît ştiu eu, ei alcătuiau următoarele categorii:

1. boerii,
2. cnejii şi moşnenii,
3. sătenii liberi şăzînd în satele supuse boerilor, cnejilor, domnului şi mănăstirilor,
4. vecinii, şăzînd în aceleaşi sate,
5. orăşanii,
6. ţiganii.

Pretind că am tot dreptul să menţin în această listă pe sătenii liberi şăzînd în satele diverşilor stăpîni, căci Giurescu a afirmat că asemene săteni liberi nu existau, dar iarăşi prin nimica nu ni-a dovedit că toţi sătenii Ţării Romîneşti erau vecini. Mai pretind că nime mai puţin decît **vecinii** n'aveau nevoe de păşuni departate ca acele despre care se vorbeşte în uric (munţii în chestiune se află tocmai la hotarul ţării) pentru excelentul temeiu că ei, fiind cei mai săraci, aveau mai puţine vite decît oricare alţii şi păşunile de care dispuneau în apropiere vor fi ajuns pentru hrana vitelor aparţinîndu-li. Nu trebue uitat că păşunile erau foarte întinse pe acea vreme de arături puţine. Muşterii de păşuni de care trebuiau să aibă parte călugării erau, după toate probabilităţile, cnejii şi moşnenii din Gorj care se ocupau cu deosebire cu creşterea vitelor, apoi negustorii de vite dela tîrguri care, atunci caşi astăzi, ţineau pe păşunile din munţi cîrdurile de vite ce le adunau pentru îndestularea căsăpiilor dela oraşe şi pentru export, crescătorii de oi din Gorj şi mai ales acei din **comitatul Hunedioarei**.

Se va zice că nu dau nici o dovadă şi că fac o simplă presupunere. Aşa este, dar în orice caz, pretind că presupunerea mea este mai verosimilă decît aceia a lui Giurescu şi cuprinde neasamănat mai **puţină** fantezie.

*

Dar Giurescu nu se mulţămeşte să găsască „rumîni" numai în Ţara Romînească, el vrea cu tot dinadinsul să-l introducă şi în Moldova, atît pe ei cît şi legea lor. Iaca ce găsim pe pagina 50 şi urm. a aceleiaşi lucrări:

> b) *Legea rumînilor în Moldova.* Această lege o regăsim şi în Moldova exact cu acelaşi nume şi cu acelaşi înţeles ca în Ţara Romînească. Şi aici ţăranii neliberi sînt numiţi în documentele slavone din secolul al XV-lea tot vlahi (волохи), adică **rumîni**, iar dreptul lor

закон влашки sau legea rumînească. Aceasta reesă în chip lu-
minos din două documente, cunoscute şi mai înainte dar cărora li s'a
dat până acum o interpretare ce mi se pare greşită. Unul este din
30 Septembrie 1445. Ştefan Vodă dărueşte episcopului de Roman, Ca-
listu, pe un Tatar domnesc anume Pascu cu familia şi cu averea lui,
cu voinicie ca, la moartea sa, să-l poată lasa episcopiei, să-l dărue-
ască cui va voi, ori să-l liberreze, fără nici un amestec din partea
domniei. „Dacă-l va erta, el—Tatarul—unde va vieţui în pămîntul
nostru, acolo să vieţuiască slobod pre legea valahă (тамъ да жи-
вѣтъ слободно на волосом законѣ), iar despre robie nimene să nu
cuteze a-l pomeni şi să nu poată a-l duce".

Celalalt document priveşte tot pe un Tatar ertat de robie. La 8
Februarie 1470, Ştefan cel Mare dă o carte „Tatarului şi robului nos-
tru, care a fugit dela noi şi din ţara noastră la Ţara Leşască, anume
Tatarului Oana şi copiilor lui, spre aceia ca să se întoarcă îndărăt îm-
preună cu copiii lui la noi şi la ţara noastră, iar de robie să fie pen-
tru vecii vecilor ertat, el şi copiii lui; şi să nu-l aducem din nou în
robie nici pe el nici pe copiii lui, ci să şadă în ţara noastră el şi co-
piii lui slobod şi în bună voe şi fără nici o siluire, cum şăd şi trăesc
în ţara noastră toţi vlahii după legea lor vlahă (какже сидѣтъ и жи-
вѣт в нашихъ земли вси волоховѣ своимъ волоскымъ закономъ),
tot aşa să fie şi el şi copiii lui, şi să trăiască după acea lege şi după
acel obiceiu în ţara domniei mele, şi să nu plătească niciodată nimi-
ca după dreptul robilor şi al Tatarilor (и щобы не давали и не пла-
тили холопскым и татарскым право никоди ничего), nici coloade
sau dejdie să nu plătească boerului său (своимѣ панѣ) la care ar
trăi. Iar dacă cineva s'ar jălui împotriva lor, pentru orice lucru, fie
pentru un lucru mare, fie pentru vreunul mic, ei să nu plătească nici
o ajutorinţă mai mult, ci să plătească după legea vlahă, cum e
legea vlahă (лиш щобы платили волоскым закономъ как ест во-
лоскы законъ), iar mai mult decît atîta nimărui nimica să nu dea şi
să nu plătească, ci să trăiască în ţara noastră după legea vlahă
(але щобы были в нашихъ земли волоскым закономъ). Iar cine va voi
să tragă din nou în robie, pe el sau pe copiii lui împotriva acestei
cărţi a noastre, acela va simţi asupra sa marea pedeapsă şi urgie a
domniei mele.

Oricine ceteşte cele două cărţi domneşti de mai sus nu le poate înţălege decît în chipul următor: Soarta întâiului Tatar, dăruit episcopului de Roman, a fost lăsată în mînile acestui prelat şi în cazul în care episcopul, la moartea lui, îl erta de robie, avea să trăiască, el şi familia lui, *în libertate*, după legea romînească, adică ca toţi oamenii liberi din Moldova.

Iar al doilea Tatar era imediat ertat de robie, el şi familia lui, şi putea să trăiască în Moldova *liber*, după dreptul romînesc, nesupus la nici o îndatorire alta decît acele prescrise de legea romînească.

Giurescu însă vede cu totul altceva în cuprinsul acestor două cărţi domneşti, găseşte în ele confirmarea teoriei sale şi pentru Moldova. Intr'adevăr iaca cum pe pagina 51 comentează el cele două acte:

Din aceste documente rezultă că *legea vlahă* constituia dreptul pe temeiul căruia trăiau în Moldova, în secolul al XV-lea, *vlahii*. Se pune întrebarea dacă subt acest nume se înţelegeau toţi locuitorii ţării sau numai o parte din ei. In primul caz ar fi vorba de un drept general moldovenesc, în cel de al doilea de dreptul unei singure categorii sociale, cum erau acele ale robilor şi Tatarilor pomeniţi în aceleaşi documente. Inainte să răspundem la această întrebare e necesar să reamintim că alcătuirea socială în Moldova era aceiaşi caşi în Ţara Romînească. Cu excepţia orăşănilor, locuitorii se împărţeau şi aci în două categorii: a) proprietarii de sate şi moşii (boerii, răzăşii), şi b) ţaranii fără pămînt care trăiau pe aceste moşii. Aceste două pături sociale cu situaţii absolut deosebite nu puteau, evident, să trăiască pe temeiul aceluiaşi drept. Una trebuia să fie legea proprietarului, care avea numai anume îndatoriri faţă de domnie, şi alta a ţaranului fără moşie, care pe lîngă acestea, pentru el mai multe şi mai grele, trebuia încă să suporte şi acele faţă de stăpînul pămîntului, dijma şi claca. Constatarea aceasta ar fi ea singură de ajuns ca să ni arăte ce feliu de lege trebue să fi fost acea lege vlahă după care urmau să trăiască Tatarii liberaţi de robie. Prin ertare, Tatarul scapa de robie, dar nu devenea proprietar. Oriunde s'ar fi stabilit, el se găsea în situaţia ţăranilor de pe moşiile boereşti, călugăreşti şi domneşti. Legea acestora avea să fie pe viitor şi legea lui.

Afirmaţiunea prin nimica, prin nici o dovadă şi nici un argument temeinic, dovedind cum că, prin legea „valahă", se înţelege legea după care trăiau în Moldova numai oamenii de condiţiune neliberă, este contrazisă chiar prin întreaga sa economie în ţările în care găsim condiţiunile ei expuse în documentele vremii.

Precum am arătat, stipulaţiunile dreptului romînesc reproduse de nenumărate documente polone relative la sate aşazate în virtutea acelui drept, departe de a se mărgini la regulile privind numai drepturile şi îndatoririle ţaranilor, tratează şi de acele ale cnejilor atît către ţarani cît şi către stăpînul solului. Deasemenea şi din documentele ungare reesă în chip clar, din amăruntele dreptului romînesc, că acel drept era o întreagă codificaţie a condiţiunilor economice şi juridice subt care trăia în Ungaria întreaga naţiune romînă. Faţă de acest fapt mai presus de orice îndoială, nu poate decît să cadă cu desăvîrşire argumentarea şubredă şi întemeiată pe simple presupuneri a lui Giurescu: cei doi Tatari din cărţile domneşti citate de el sînt prin stipulaţiunile lor, puşi, cel dintâiu după moartea episcopului, dacă episcopul nu-l dărueşte altuia, cel de al doilea îndată, subt regimul subt care trăia în Moldova, la începuturile ei, obştia liberă a poporului ei. Apoi în fiecare din documentele suscitate este cîte un cuvînt care tae, în privinţa stării de libertate a celor doi Tatari, orice umbră de îndoială. Acest cuvînt este acel de „slobod", cele două cărţi domneşti dispunînd fiecare că Tatarul respectiv va avea pe viitor să trăiască liber (слободно) în ţara domnului.

Giurescu, ţinînd morţiş să facă să triumfe ipoteza lui, se străduieşte şi asupra acestui punct să-şi proptească cu sofisme argumentele şchioape, ni asigură că: (pag. 52).

> ...cuvîntul **slobod** este întrebuinţat aici spre a caracteriza situaţia robului ertat în raport cu starea sa de mai înainte. Treapta socială imediat superioară robiei era rumînia sau vecinătatea. Ele nu numai că nu s'au confundat niciodată, dar nici macar nu s'au atins. Erau două stări cu totul deosebite. Faţă de rob, rumînul sau vecinul era socotit ca om liber. In acest înţeles trebue luat cuvîntul **slobod**.

Asemene argumente, permită-mi-se un franţuzism, nu se pot califica mai bine decît prin cuvîntul: *ergotaj*.

Dar Giurescu ţinea cu tot dinadinsul să **vecineze** numai-decît şi obştia ţaranilor moldoveni. Ascultaţi ce ni zice puţin mai departe !

> ...Vlahii din documentul lui Ştefan, care trăiau pe la boeri (III), cum avea să trăiască şi Tatarul liberat, sînt, incontestabil, vecinii din secolul următor.

> Cu acest nume îi întîlnim pentru întâia oară într'un act din 4 Aprilie 1545 în care Petru Rareş confirmă surorilor Marica şi Marina, strănepoatele lui Coste şi Jurj Stravici (contemporani cu Alexandru cel Bun) împărţirea între ele a satelor lor de moştenire: „Şi s'a căzut în partea surorii ei Maricăi jumătate din satul Criveşti şi satul Găureni care este o silişte şi jumătate din Ravacani, aşişdere silişte, iar în partea surorii ei Marinei, i s'a căzut... jumătate sat din Criveşti, şi satul Hodceştii, care este cu vecini" (и село Ходчещии что ест съ сѣсѣдии). Dintre cele patru proprietăţi împărţite, două sînt arătate ca sate, iar două ca silişti. Surorile dau pe din două numai satul Criveşti, luînd fiecare jumătate. Pe celelalte şi le împart altfeliu: una ia siliştile Găurenii şi Ravacanii, iar cealaltă satul Hodceştii „care este cu vecini". Cuvintele aceste, introduse în actul de confirmare spre a justifica de ce Marina luase numai Hodceştii, arată clar că deosebirea dintre un sat şi o silişte o constituiau vecinii. A fi proprietar de *un* sat, însemna a avea pe moşie vecini; cînd aceştia se împrăştie, satul rămîne silişte.

Aproape exact: o silişte era un loc pe care fusese un sat către care se mai socotea alipit hotarul acelui sat părăsit; cînd se vorbeşte de sat, se înţelege totdeauna **un sat locuit**, iar satele fiind locuite aveau o valoare neasamanat mai mare decît siliştile pustii care nu produceau nici clacă nici dijmă nici *uium* al **morii** nici venit al crîşmei nici altele. Sînt convins că satul Hodceştii avea vecini, ţarani cu libertate mărginită şi cu îndatoriri de muncă sporite. Numai nu cred că, *ipso facto*, prin menţiunea că **„acel sat avea vecini"** urmează neaparat că toţi locuitorii lui erau şerbi: mai putea foarte bine să trăiască într'însul şi ţarani liberi şi astfeliu va fi fost probabil cazul.

Dar este un lucru care Giurescu nu l-a observat. In acest uric se vorbeşte de **două sate**, anume Criveştii şi Hodceştii şi, deoarece este vorba **de sate**, şi uricul are grijă să facă deosebirea între **sate** şi **silişti**, erau amîndouă locuite. Intreb deci, pentruce se face menţiune de vecini numai în Hodceşti ? Vedarat că vecinii din Criveşti nu sînt menţionaţi pentru bunul temeiu că, în Criveşti, nu erau vecini. Precum am arătat mai sus, dînd şi exemple, în uricile moldoveneşti se face distincţiunea între satele cu vecini şi acele fără vecini, exemplele se numără cu sutele şi alcătuesc o dovadă din cele mai indiscutabile că, în Moldova, cea mai mare parte din populaţiunea rurală era liberă, mai ales în veacurile XV şi XVI (despre al XIV-lea nici nu mai vorbesc).

Autorul nostru însă, încredinţat că şi-a aşezat teoria pe temelii sigure, îşi sfîrşeşte demonstraţia încheind (pag. 53) că, în Moldova caşi în Ţara Romînească, „toţi ţaranii de pe moşiile boereşti, mănăstireşti şi domneşti, erau vecini ai proprietarilor. Că şi aici numai proprietarul (?) putea trăi ca om liber, şi că omul fără moşie se considera, din momentul stabilirii lui într'un sat, ca vecin al proprietarului, o dovedeşte în mod absolut convingător următorul document." Ni citează apoi pe pagina aceiaşi, un uric al lui Petru Şchiopul dela 3 Septembrie 1585, prin care dă lui Bucioc, pîrcalabul de Hotin, învoire să aducă la Lunca Mare, oameni din alte ţări, Unguri, Munteni, Sîrbi sau Greci „ca să-i fie vecini" hărăzindu-li şi scutire de dări pe mai mulţi ani, apoi adaugă :

> Faptul că ţaranii veniţi de bunăvoe de peste hotare nu se puteau aşaza într'o slobozie decît ca vecini, dovedeşte că nici o altă condiţie socială nu era posibilă pentru ei. Ca şi în Ţara Romînească, populaţia rurală din Moldova se alcătuia numai din două elemente: vecini şi proprietari.

Se vede că autorul cetise numai prea puţine documente moldoveneşti privitoare la slobozii, căci altfeliu ar fi ştiut că uricul citat de el alcătueşte o excepţiune extrem de rară în actele de această natură. In **aproape toate** actele relative la constituire de slobozii nu se vorbeşte nimica despre starea de vecini la care ar fi reduşi colonii aduşi la acele slobozii. De regulă şi aproape fără excepţie sînt numiţi „oameni" şi dacă se vorbeşte de exempţiuni de dări hărăzite de domn, nu se zice nici un cuvînt despre relaţiunile ce vor avea fiinţă între ei şi stăpînul aşăzării. Aşi putea cita sute şi sute de exemple în sprijinul afirmării mele.

Dar exemplul în chestiune este particular de rău ales şi iaca pentruce: Localitatea Lunca Mare se află în ţinutul Bacăului, pe şesul Siretului, mai jos de Răcăciuni, pe drumul mare dintre Adjud şi Bacău, într'o regiune în care mişunau atunci hoţii. Condiţiunea vecinătăţii impusă de uric era datorită nevoii de a lega de acea aşăzare proectată pe coloni, de a-i împiedeca să părăsească satul aşezat în acea regiune periculoasă şi de a avea un control mai efectiv asupra lor, spre a-i împiedeca să se facă şi ei talhari. Se vede că atît condiţiunea vecinătăţii cît şi celelalte împrejurări au părut doritorilor de aşăzare în slobozii prea grele şi prea puţin folositoare, căci aproape

o sută de ani după uricul lui Petru Şchiopul tot nu era sat în Lunca Mare, şi hoţii tot mişunau pe acolo. Cel puţin astfel ni povesteşte letopiseţile din care aflăm că, spre a pune capăt tâlhăriilor dela Lunca Mare, din pricina cărora nu putea nime străbate fără a fi jăfuit drumul dintre Bacău şi graniţa muntenească, domnul s'a rugat de Miron Costin (care mai înainte fusese şi logofăt mare) să primească stărostia de Putna spre a stîrpi acele tâlhării. Şi Miron Costin plecindu-se voinţii domnului, primi o boerie atît de mică faţă de cele ocupate de el până atunci şi stîrpi cu desăvîrşire şi pentru totdeauna tâlhăriile, urmărind pe talhari fără răgaz, ucigîndu-i şi tăind trupurile lor în bucăţi pe care le anina pe urmă în prepelece dealungul drumului. *

Dar şubredele argumente de mai sus nu împiedică pe Giurescu să ne asigure că: **

...dacă pe moşiile boereşti nu puteau fi în veacul al XV-lea altfeliu de locuitori decît vecinii, atunci fără îndoială că ei sînt acei vlahi de care se vorbeşte în documentul din 1470: законь волоски era legea care stabilea îndatoririle vecinilor faţă de proprietari. De altfeliu nimic mai firesc decît ca Tatarii liberaţi de robie să trăiască apoi în condiţia şi după legea vecinilor.

Interpretarea celor două documente în legătură cu alcătuirea socială contimporană ne conduce astfeliu la încheerea că законь волоски din Moldova şi законь власкы din Ţara Romînească sînt identice nu numai ca nume, dar şi ca cuprins. Erau una şi aceeaşi lege: legea vlahă sau legea rumînilor. Pe temeiul ei trăiau în Principate satele de rumîni...

Iacă acuma cele de pe urmă încheeri ale autorului nostru asupra lui законь волоски sau власкы: ***

c) *Legea rumînească*, nu *romînească*. Această lege este, după cum se vede, cu totul altceva decît dreptul sau obiceiul romînesc, aşa cum a fost înţeles până acum, pe care unii istorici îl consideră ca dreptul pe care se întemeia organizarea cnezială cu care poporul romîn apare în istorie, iar alţii ca un drept de proprietate, care ar fi însemnînd obiceiul ce-l au urmaşii unui moş sau bătrîn, care întemeiase sau colonizase un sat, de a-şi stăpîni moşia în devălmăşie.

Asemenea interpretări sînt cu desăvîrşire greşite. Un drept romînesc, adică naţional, care să îmbrăţoşeze amîndouă clasele sociale, pe proprietari şi pe rumîni, n'a existat în Principate. Nici un document, nici un izvor istoric nu-l menţionează. Fiecare clasă socială a trăit pe temeiul unui obiceiu al ei special. Acela al proprietarilor privea raporturile dintre ei ca stăpîni ai pămîntului: vînzări, dănii, schimburi, hotărnicii, procese, etc. Niciodată acest drept, despre care se vorbeşte la fiecare pas în actele de proprietate, nu este numit romînesc... Ori de cîte ori este invocat i se zice simplu „legea" sau „legea ţării".

Ţăranii fără moşie şi fără libertate fireşte au altă lege. Ea se referă la raporturile lor cu pămîntul străin pe care îl cultivă, şi la îndatoririle pe care le au faţă de stăpîni. În documentele slavoneşti aceasta este numită *zakon vlaski* sau *zakon voloski*, în cele romîneşti legea rumînilor.****

* *Letopiseţile*, II. p.

** V aceeaşi pagină 53

*** V. pag. 55.

**** V. pag. 54.

Distincţiunea ce o face autorul între „legea romînească" şi „legea rumînească" este din cele mai curioase; în cît mă priveşte, mărturisesc că n'am văzut între ele decît o deosebire de pronunţare datorită unei corupţiuni munteneşti a cuvîntului „romîn". Asemene am crezut şi cred încă şi astăzi, că obiceiul pămîntului sau „legea ţării" despre care Giurescu ni afirmă, fără a ni da nici o dovadă, că este cu totul altul decît dreptul romînesc şi alcătueşte numai dreptul stăpînilor, zic că cred încă şi astăzi că este absolut acelaşi lucru. Se vede că Giurescu n'a trăit niciodată la ţară, în Moldova, altfeliu ar fi auzit de nenumărate ori „obiceiul pămîntului" invocat de ţarani, mai ales de cei bătrîni, cînd proprietarul, vechiul lui, feciorul boeresc sau arendaşul se încearcă să introducă vr'o inovaţie îngreuindu-i munca sau chiar numai venind în conflict cu rutina lor. S'ar fi convins că, cel puţin astăzi acel obiceiu al pămîntului este invocat pentru lucruri care interesează mai ales pe ţarani foarte de aproape.

Asemene am auzit pe oamenii bătrîni din toate treptele societăţii pe care i-am cunoscut în tinereţea şi copilăria mea, dînd numele de „obiceiul pămîntului" tocmai acelor datini ale vieţii dela ţară care priveau mai de aproape pe ţaran. Am cetit un număr foarte respectabil de acte vechi, însă din nici unul n'am cîştigat impresiunea că prin cuvintele „obiceiul pămîntului" s'ar fi înţeles vr'odată în special dispoziţiile care regulau stăpînirea satelor, vînzarea lor, daniile, schimburile, moştenirile lor. Regretabil este că autorul n'a crezut de cuviinţă să ni dee măcar două sau trei exemple incontestabile că întrebuinţarea cuvintelor „obiceiul pămîntului" era într'adevăr atît de exclusiv, cum pretinde, rezervat chestiunilor privind interesele stăpînilor.

Dar să venim la ultimul punct care ni interesează. Iată ce zice Giurescu despre numele de vlahi şi vecini.*

Faptul că şi vecinii din Moldova erau numiţi în secolul al XV-lea tot vlahi şi că dreptul rumînilor se numeşte закон власким ori волоски rezolvă definitiv chestiunea numelui primitiv al rumînilor în slavoneşte. Acel nume era acela de vlahi (власи, волоуоки), nu de vecini. Dacă în epoca dela 1400 încoace a fost întrebuinţat aşa de rar, şi dacă în cele din urmă a fost înlocuit cu acela de vecini, întrebuinţat apoi consecvent în toate actele slavone, lucrul este explicabil. Ţara Romînească fiind numită în limba oficială (?) slavonă: Vlaşca Zemlia, Vlahia şi Valahia (numele de Ungrovlahia figurează numai în titulatura domnilor) denumirea de vlahi ar fi trebuit să s'aplice tuturor locuitorilor ţării. În realitate numele acesta este evitat cu grijă în actele interne. Cînd în mod cu totul excepţional este întrebuinţat, e nu-

* Vezi pag. 54.

mai cu sensul de rumîni. Proprietarii nu se numesc niciodată vlahi. Dar dacă în raporturile sociale interne cuvîntul vlah, în înțelesul de rumîn, putea fi întrebuințat fără să provoace nici o confuzie, se schimba lucrul cînd era vorba de relațiile externe. Pentru străini toți locuitorii Valahiei erau vlahi; hainele, vitele, cași orice product din această țară, erau vlahe. Boerii înșiși, cînd scriu peste hotare, se intitulează „boeri vlahi", spre a se deosebi de cei din Moldova ori aiurea. Faptul că țara se numea Vlașca Zemlia, așa că numele de vlahi se aplica tuturor locuitorilor, trebuia să aibă drept urmare părăsirea lui în limba oficială a țării ca nume al unei singure clase sociale.

Dacă însă înțelegem de ce rumînii n'au mai fost numiți vlahi în limba slavonă e mai greu de explicat de ce li s'a zis vecini (кметии). Forma noului termen arată că avem a face nu cu un împrumut latin, ci cu un cuvînt romînesc din limba vorbită. Cum s'a făcut de s'a adoptat în limba slavonă chiar cuvîntul romînesc și nu cel slav corespunzător, și de ce i s'a atribuit un înțeles pe care nu l-a avut niciodată în limba romînă, sînt întrebări la care e greu de răspuns. Bănuesc că este la mijloc o influență bizantină după analogia cu „πάροικος".

Din Țara Romînească denumirea de vecin se pare că a trecut apoi și în Moldova, dar nu în forma romînească, ci tradusă prin slavicul (сѣлѧнъ), care alături de înțelesul de vecin a dobîndit astfelis și pe acela de „rumîn" adică țăran neliber. Cuvîntul slavic a dat mai tîrziu prin traducere în limba literară pe „vecin" cu înțelesul de rumîn. Numai așa îmi explic înțelesul acesta special al cuvîntului vecin în documentele moldovenești din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, alături de înțelesul obișnuit. Se pare însă că vecin cu înțelesul de țăran neliber a rămas mai mult un termen literar, care n'a izbutit să ajungă din limba vorbită numele de rumîn, întrebuințat după cît mi se spune, până în timpul din urmă în înțelesul de țăran de rînd, om din treapta cea mai de jos.

La afirmările de mai sus ale lui Giurescu răspund.

1. Nimica nu autoriză pe autorul nostru să pretindă că, în Moldova, vecinii erau numiți (în documentele slavone sau în limba vorbită) vlahi. Această denumire nu se găsește în absolut nici un document, în absolut nici o scriere. În chip invariabil găsim în puținele acte slavone vorbind de ei denumirea de сѣлѧн,* în acele romîne acea de „vecini"; nu există nici o excepție la această regulă și de aceia autorul nu ni-a produs nici macar un singur document spre a-și sprijini afirmarea. Această afirmare se întemeiază deci numai pe faptul că, în documentul dela 1470, se zice că Tatarul liberat *va trăi liber după dreptul romînesc* (свободно на волоском законѣ.) Și după Giurescu, dreptul romînesc fiind, nu dreptul romînesc ci dreptul *rumînilor*, adică al șerbilor, rezultă că Tatarii erau

* S'ar putea prea bine ca cuvîntul vecini, în slavonește сѣлѧн, exprimînd și la Slavi: oameni de țară cu libertate mărginită, să fie o expresiune menită a desemna o stare individuală care a luat naștere în mai multe țări subt imperiul acelorași împrejurări. Intr'adevăr, Dareste de la Chavanne, în *Histoire des Classes Agricoles en France*, ni semnalează ființa, în Provensa, a unei clase de țărani cu libertate mărginită care purtau numele de *vécins*.

rumîni și că prin urmare și în Moldova șerbii erau numiți rumîni. Faptul că toate documentele, fără excepție, numesc pe șerbi vecini, n'are nici o valoare: argumentația autorului, ce nu se sprijină nici macar pe un vîrf de ac, îl trece cu vederea în chipul cel mai disprețuitor.

Voiu observa aici că, în foarte număroasele documente moldovenești din veacul al XV în care se face mențiune de sătenii satelor supuse domniei, stăpînilor particulari și mănăstirilor niciodată nu se întrebuințează cuvîntul сѣлѧн, numele obișnuit dat țaranilor este acel de oameni: людн.

Iar din veacul următor cunosc numai două documente care pomenesc de vecini (сѣлѧн). Se vor găsi în această privință adunate mai multe documente în notele depe paginile 286, 290, 291 și 293 ale cărții mele: *Pămîntul, Sătenii și Stăpînii*. In prea puține documente cuvîntul людн (oameni) este înlocuit prin acel de „mișei" (în sensul de *miserus*).

Faptul că nici un document al veacului XV nu conține vr'o pomenire despre vecinii (сѣлѧн), iar din acele ale veacului următor numai un număr cu totul diminutiv, alcătuește o dovadă puternică că numărul lor în Moldova pe acea vreme era cu totul neînsemnat și nici vorbă nu poate să fie ca ei să fi alcătuit masa populațiunii dela țară.

2. Afirmarea că numele de vlah este evitat cu îngrijire în actele interne muntenești, este iarăși nejustificată. In toate țările din lume desemnarea locuitorilor de toate clasele, în actele interne, prin acea a naționalității lor nu este decît excepțională, căci acele acte interne sînt relative la dispozițiuni privind diversele stări, meserii și profesiuni între ele sau între stat și ele, cerînd în chip imperios ca aceste stări, profesiuni și meserii să fie desemnate prin numele fiecăreia din ele. Și aceasta era cu atît mai mult cazul în evul mediu, cînd nu exista într'o țară o singură stare de cetățeni ci mai multe: nobili de mai multe trepte, clerici, țarani liberi de diverse categorii, țarani neliberi, orășani negustori, orășani meseriași, orășani profesioniști și încă multe alte categorii de locuitori ai aceleiași țări și această specificare face, și mai ales făcea, ca în actele interne, denumirea națională să fie rar întrebuințată.

In actele externe dimpotrivă, vorba fiind de interesele a două sau mai multe țări și a supușilor a două sau mai multor state, este vederat că întrebuințarea și repetarea numelui țărilor și a celui național al supușilor lor nu este evitabilă. Afirmarea lui Giurescu este deci cu desăvîrșire nejustificată.

3. Tot atît de nejustificată este afirmația din citația de mai sus cum că: (denumirea de vlah) e numai cu sensul de rumîni. Giurescu pretinde* că ar fi găsit-o numai în trei cazuri:

a. In răspunsul dat de locuitorii județelor Brăila, Buzău și Rîmnicul Sărat la 1481, lui Ștefan cel Mare, cînd ace-

* Pag. 6 sq.

sta voia s'aducă pe scaunul Țării Romîneşti pe pretendentul Mircea. In scrisoarea lui, Ştefan se adresează către boeri, cneji şi vlahi, zice autorul comunicărilor,—către boeri, judeţi, judecători şi vlahi (късѣм колѣром... и всѣм жоўдечим и всѣм сѫндїам и всѣм сиромахом) zice textul. Iar domnului Moldovei îi răspund toţi boerii şi toţi cnejii şi toţi valahii (ѿ всѣх болѣрн...и ѿ всѣх кнезех и ѿ всѣх власѣх). Giurescu, dupăce recunoaşte că vlahii din răspuns corespund saracilor (сиромахом) din scrisoarea lui Ştefan, adaugă că ei „sînt", cum a aratat Ion Bogdan, rumîni adică ţarani neliberi. Regretatul Ion Bogdan a aratat intr'adevăr că acei Vlahi erau *Romîni* (nu *Rumîni*), dar nici prin gînd nu i-a trecut să-i califice de ţarani „neliberi", această calificare este faptul lui Giurescu şi alcătueşte iar una din număroasele sale afirmaţiuni nedovedite.

A doua pomenire a numelui de Vlahi într'un document slavonesc despre care vorbeşte Giurescu se află într'un uric al lui Vlad Vodă din 30 Martie 1535, prin care acesta hărăzeşte mănăstirii Tismana dreptul exclusiv de a pescui în apa Tismanei şi a-şi paşte vitele dela sat în sus, până la munte; „iar al altuia dobitoc să nu cuteze a veni să pască fără voia călugărilor, nici boeresc nici vlah". Apoi autorul adaugă ; „Vita vlahă, în opoziţie cu cea boerească, este vita ruminului".

Iaca deci în acest caz o afirmaţiune prin nimica dovedită, deoarece dacă Giurescu de repeţite ori a afirmat, nici-odată n'a dovedit că *toţi* ţaranii din Ţara Romînească erau şerbi (rumîni).

Ultimul document slavon intern în care autorul nostru a întîlnit cuvîntul de vlah este un act din 14 Ianuar 1617, prin care Bolosina, soţia pitarului Dima, ertînd de rumînie pe rumînii săi din Vălsăneşti, spune că voise întâiu să-i dăruiască la vr'o mănăstire, dar se gîndise că-i pacat, „căci acei creştini sînt vlahi creştini, iar nu ţigani".

Mie mi se pare că în actul de faţă cuvîntul de vlahi se referă la naţionalitatea şerbilor cărora li se dădea libertatea, iar nu la starea lor. Mai întâiu că este întrebuinţată în opoziţie cu acea de „ţigani" care cu bună samă este o desemnare etnică. Apoi nu trebue uitat că, chiar dacă Bolosina, sau mai de grabă scriitorul actului, a vrut prin cuvîntul de vlahi să înţeleagă şerbi, lucrul este destul de firesc căci faptul se petrecea la 1617, adică la o epocă cînd nu numai lumea se deprinsese cu „rumînirile" voluntare şi silite, iar Mihai Viteazul declarase „rumîni" pe toţi ţaranii din Ţara Romînească care nu „şădeau" pe moşiile lor proprii. Şi deci acest exemplu ce ni-l aduce Giurescu iar nu alcătueşte vr'o dovadă în sprijinul teoriei lui.

Cu deosebire nostime însă sînt cuvintele următoare care urmează menţiunea despre actul dat de Bolosina:

„Toi vlahi numeau uneori şi Moldovenii pe fugarii din Ţara Romînească care veneau să s'aşăze în sloboziile lor".*

Autorul nu ni dă nici un exemplu *in extenso* în sprijin, ci se mulţămeşte să ni citeze în notă trei urice moldoveneşti din anii 1597, 1603 şi 1620.

Se vede că Giurescu nu ştia că actele de constituire de slobozii din Moldova, cînd cuprind învoirea de a aduce oameni străini (care învoire este de obiceiu nelipsită din act) o exprimă prin cuvintele: „să aducă oameni străini, Ruşi, Sîrbi, Greci, Unguri, Leşi, Munteni etc", sau prin acele de: „să aibă a chema oameni din Ţara Leşească, Ţara Ungurească, Ţara Turcească, Ţara Muntenească, etc." Aceste cuvinte servesc a desemna naţionalitatea colonilor sau locul de unde acel care a obţinut privilegiul are voe s'aducă oameni. Cum era deci scriitorului unui asemene act, scris în limba slavonă, să desemneze pe Munteni altfeliu decît prin cuvîntul vlahi? Apoi nici un cuvînt al actelor sus zise sau al altora de acelaşi feliu, de care sînt nenumărate, nu specifică că se dă donatorului voe să aducă „oameni fugari". **

Şi dupăce ni-a citat actele de mai sus, iaca la ce încheere ajunge autorul:

Constatăm deci şi că numele de vlahi (волохови), care nu este altceva decît traducerea slavonă a cuvîntului rumîni, are acelaşi înţeles îndoit ca şi cel romînesc, însemnînd în acelaşi timp şi romîni în general, adică locuitori din Valahia,—accepţiune care nu apare, după cît ştiu, în actele cu caracter intern,—şi rumîni sau ţarani neliberi.

Precum am mai arătat, nu m'am ocupat decît în chip foarte superficial de istoria Ţării Romîneşti, prin urmare nu cunosc multe urice munteneşti, dar totuşi am cetit vr'o cîteva şi se întîmplă ca, printre acele urice, se află trei destul de vechi, deoarece unul este dat de Mircea în cei dintâiu ani ai veacului XV care este confirmat de un uric al lui Mihaiu, iar al treilea de Radu cel Frumos, la 1465, în care urice se găseşte o desemnare a sătenilor care nu este nici aceia de влах nici acea de вечин.

Prin cel dintâiu domnul dă mănăstirii Cozia dreptul să primească dănii şi să ia subt ocrotirea sa şi nimene să nu îndrăsnească a căuta pe omul „care îşi va închina sufletul şi averea mănăstirii dela Cozia, fie boer, fie slugă a domniei, fie cneaz sau altfel de om zis sirac" (или болѣрином или слоўга господства ми или кназ или прочии чловѣкь рекше сирак.)*** Acest privilegiu este confirmat de Mihai I mănăstirilor Cozia

* Pag. 7.

** V. în această privinţă documentele citate de mine în notă pe pag. 293 sq. ale cărţii mele: Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii.

*** Bogdan. Op. cit., p. 35.

și Cotmeana. Și într'acest de pe urmă act cetim: „sau sluga domniei mele, sau boer, sau cneaz, sau chiar dintre ceilalți oameni de mîna de jos, ziși sireaci."*

Iar Radu cel Frumos dăruind, la 28 Iulie 1465, munții Păringul, Oslea, Vărbilăul și Boul, mănăstirii Tismana, hotărește ca într'înșii nime să nu mai aibă nici un amestec: „nici boer, nici cneaz, nici sirac" (или слоуга господства ми или болѣринъ или кнѧѕ... инѣи же и ѿ прочихъ члвѣкъ рекше сирак).**

Aceste urice sînt reproduse în excelenta lucrare a lui Ion Bogdan: *Despre cneii romîni* pe care Giurescu o citează de repețite ori și deci nu este probabil că ochiului unui cercetător conștiințios și harnic, cum era el, să-i fi putut scăpa. Mă întreb deci pentruce nu face nici o mențiune de ele, dat fiind că ele înfățoșează o numire pentru țaranul din Țara Romînească care nu este nici acea de влах nici acea de вечин. Un autor mai puțin conștiințios și cinstit ar putea din pricina acestei omiteri să fie învinovățit că, printr'însa, a voit să fie scăpat de nevoia să mai găsească argumente cu care să facă și din siraci șerbi. In orice caz cînd el, în nota 3 de pe pagina 6 a celei de a doua comunicări, afirmă din nou, fără nici o probă, că eu cînd interpretez cuvîntul vlahi din răspunsul celor trei județe muntenești către Ștefan cel Mare prin „Romîni din treapta de jos" greșesc, el și nu eu este greșitul, căci cum era să tălmăcesc aici cuvîntul de vlahi, cînd însuși un domn al Țării Romînești înlocuește cuvintele: „sau astfeliu de om zis sirac" prin cele de: „sau chiar dintre ceilalți oameni de mîna de jos, ziși siraci"? „Siracii" erau deci oamenii din treapta de jos ai Țării Romînești, iar pe de altă parte ei erau, în chip incontestabil, Romîni neaoși. Faptul că Giurescu a afirmat fără a-și dovedi cîtuși de puțin afirmarea, că denumirea de vlah însamnă „rumini și nu Romîn" și se cuvine numai șerbilor, întru nimica nu slăbește tălmăcirea și interpretarea date de mine pe pagina 30 din *Pămîntul, Sătenii și Stăpînii*.

Cele două lucrări ale lui Giurescu: *Despre vechimea Ruminiei în Țara Romînească* și *Despre Rumîni* rămîn o serie de afirmări nedovedite, sprijinite pe alte afirmări nedovedite, arătînd nepregătirea autorului în materie de istorie a claselor agricole atît în lume cît și la noi. Puținele amărunte exacte ce le dă asupra condițiunii țaranilor legați de glie în Țara Romînească nu ajung pentru a ne face să trecem peste cusururile acestor lucrări. Și cînd ne gîndim că același Giurescu ni-a dat lucrări de exegesă a cronicilor noastre, care vor rămînea opere de temeiu în această materie, nu putem decît să regretăm că a fost ispitit să abordeze o materie de care era străin atît prin creștere cît și prin studii.

Radu Rosetti

---

* Id., Ibid., p. 55.
** Id., Ibid., p. 54.

Amurgul

O rază, cea din urmă, vrea să moară
Și-amurgul plin de umbră și durere,
Cu ochii stinși, s'apropie 'n tăcere...
Să nu te duci... Sînt tristă 'n astă sară.

Mi-e sufletul—un biet copil pe stradă—
Uitat, străin de lumea asta toată;
Iși pleacă'n jos privirea'nspăimîntată
Și plînge'ncet, ca nimeni să nu-l vadă.

Amurgul vine... Ceața se ridică...
Copilul adormise și suspină...
De ce a plîns? El n'are nici o vină...
Nu mă lăsa! Mi-e frică!

Olga Vrabie

Un sat ca ne-altele

Cu două luni mai înainte, petrecusem o noapte în Răcăuţi, sus pe deal, şi cunoşteam, din întreg sătucul acesta, atîta lume cît poţi întîlni într'o noapte, intrînd într'amurg şi pornind înainte de răvărsatul zorilor; cunoşteam pe domnul primar Dumitru Horbă, pe un moşneag Vasiliuţă care mă iscodise toată noaptea cu privire la vrîstele şi neamurile împăraţilor prietini şi duşmani,—şi mai cunoşteam pe Ichim şi pe Irinuca lui, la care dormisem cîteva ceasuri...

Şi aşa, după două luni, iată-mă-s iar în Răcăuţii depe deal, sat bătrîn de cînd lumea, în care mai demult se turnau clopotele vestite pentru toate bisericile depe valea Trotuşului, —din Palanca la Adjud,—şi unde totdeauna au ştiut bătrînii cum să facă şi să dreagă lucrul, ca rachiul de perje să fie moale şi dulce.

Era 'ntr'amurg. Veneam dela Bîrlad, vorba cîntecului, şapte văi şi-o vale mai adîncă şi mai largă,—acea a Siretului, în marginea Lespezilor, iar de aici şi pănă'n Răcăuţi, mai făcusem o poştă şi jumătate. Eram cu totul trudiţi, eu, ordonanţa şi caii, şi a merge mai departe, la Filipeşti, îmi era peste putinţă în sara aceia.

„Să ne oprim aici, vorbesc eu soldatului; să ascultăm de departe bubuitul tunului, să privim cum crapă şrapnelele însîngerînd zările munţilor, cum scurmă obuzele pufnind şi săltînd dintr'odată nouri de colb şi de fum...

— Să rămînem"—a fost şi părerea soldatului meu.

Descălecai şi cercăi la cea mai apropiată din porţi, dinaintea unei căsuţe curate, cu ogradă largă, cu şopron de vite, cu stoguri de snopi în cheotoarea casei. Un cine roş smunci în lanţ şi-o nevastă, cu fota prinsă'n şold, mă 'ntîmpină numaidecît, aşezîndu-şi pe tîmple legătoarea cu flori galbene, şi potrivindu-şi cununa părului.

„Am dori să rămînem peste noapte la casa dumitale, nevastă... Ce zici?... Mergem la Filipeşti, şi ne-a apucat înserarea pe-aici..." Apoi, c'o ridicare de sprincene, c'o legănare de cap o întrebăi: „se poate, ori ba?..."

Nevasta stătu oleacă pe gînduri, după care, stergîndu-şi buzele şi potrivindu-şi glasul, se apără cu îndîrjire, că nu poate:

„Dumnezeu ştie sufletul meu, domnule ofiţer. Şi nici loc nu am... ca o femee singură ce mă aflu..."

Am înţeles, i-am arătat părerea mea de rău şi, răsucind caii, am pornit mai departe, pe lîngă streşinile de spini ale gardurilor, pe subt desele bolţi de nuci şi meri încărcate cu roade.

La a treia poartă, o fetişcană de vre-o doisprezece ani cerca să vîre giştele 'n ogradă cu poarta închisă.

„A cui eşti, fetiţo?—o întrebai eu cu oarecare veselie; acasă e maică-ta?"

Copila parcă-mi răspunse din cap: „e-acasă".

„Dar tatăl-tău?

— Noi n'avem tată; tata a murit demult..."

Era zădarnic să mai zăbovesc cu o nouă stăruinţă, ca să întîmpin, de bună samă, o nouă împotrivire: „sînt femee văduvă, domnule ofiţer, şi nu pot... Da' cercaţi dumneavoastră pe aiurea, că mai sînt case de oameni..."

Mai departe, şi peste drum, un moşneag sta pe prispă şi se trudea să aşeze nişte dinţi la o greblă. Cum îl văzui, îl strigai de departe:

„Buna sara, moşule, buna sara!..."

Moşneagul tresări, se sculă drept, ne căută puţin cu privirea lui scurtă, şi-apropiindu-se de poartă, îşi descoperi pletele şi răspunse:

— Mulţămim dumneavoastră, domnilor ofiţeri... Da' pe cine căutaţi?..

— Nu căutăm pe nimeni, moşule, da'am avea nevoe de-oleacă de hodină pentru noapte. N'ai dumneata putinţa să ne găzdueşti un ceas, două, până răsare luceafărul?... Am merge la Filipeşti—că sîntem acolo cu oastea, da' nu se poate pe-o vreme ca asta... Ne-ar opri străjile şi ne-am pierde toată noaptea arătîndu-ne îndreptările pe la răspîntii. Ce zici?...

— Ce să zic, domnule ofiţer,—răspunse uncheşul uitîndu-se ponciş la ordonanţă; noi cu dragă inimă.. da' nu putem... Că iaca, am avut fecior, şi s'a dus, şi-s numai eu cu noră-mea acasă... N'avem loc... Cu dragă inimă, altfel, da' nu se poate..."

Apoi, bătrînul îşi întoarse capul către vecini, şi ne zise:

„Da' de ce nu 'ntrebaţi dumneavoastră pe aiurea?..."

— Pe unde să întreb, moşule?.. Spune-mi şi dumneata: pe unde?... Cine şade de-o pildă, aici, alături, în casa asta cu pîrlaz înalt?

Moşneagul, viclean, stătu puţin, se uită spre dreapta, şi-mi răspunse domol:

— Apoi, domnule ofiţer, aicea-i tot o noră de-a noastră, nevasta unui fecior mai mare; şi cu dînsa am rînduit să stee baba mea... Ce să facem, păcatele noastre!... Lume năcăjită

peste tot... Știe unul Sfîntul Dumnezeu ce va să mai fie cu niște nemernici ca noi!.."

Pe urmă, moșneagul începu să mă căineze pe mine, pe soldatul de lîngă mine:

„Parcă n'aveți și dumneavoastră supărările dumneavoastră?... Nu vedem noi?... Să vă lăsați gospodăriile, nevestele, copiii... hodina... și să vă trudiți oasele prin rîpile noastre!... Parcă noi nu'nțelegem?.. Da' ce putem face înaintea Celui-de-sus!.."

Și apoi, cu înfățișarea omului care totuși bine-voește să-și spună o părere adînc cugetată, îmi zice, aplecîndu-și capul și deschizîndu-și ochii:

„Domnule ofițer, domnule căpitan... eu unul, ca omul cel prost, socotesc că nici paserile cerului nu pot zice în zilele acestea, că s în viețile lor de mulțămire. Mă uit eu (și moșneagul făcu o roată cu mîna) pe la noi, într'o lună ca aceasta, cîntau văzduhurile în fel de fel de chipuri și mișuna păsăretul peste tot în verdeața livezilor noastre... Sara, îți era mai mare dragul să stai și s'asculți... Acu,—nimic... Cîte-un vultur, cîte doi, pornesc din măgurile Cașinului, din măgurile de dincolo de Sticlărie, din stîncile Oituzului, și învăluindu-se în crucile cerului, plutesc o clipă și se întorc cu spaimă, parcă, iarăși pe creștetele munților unde s'a întîmplat și încă n'a pus și pînire picior de catană..."

Ridica mîna și-o lăsa cu fiecare cuvînt, tot mai rar, tot mai potolit, până cînd înțelesei că s'apropie ceasul cu alte treburi și alte gînduri, cu totul deosebite de ale mele.

„Bietele dobitoace!—suspină moșul privindu-ne caii; ca toate lighioanele, o duc și ele greu cu războiul; iacă, încă n'am îmblătit ovăzul, că v'ași pofti să primiți pentru ele, un căuș, două..."

Îi dădui buna sara și pornii mai departe, în căutarea culcușului.

Dincolo de-a doua nora a moșului, o căsuță nouă, abia îngrădită; avea numai chilerul gătit din lut, cu ferestrile puse, cu brîie albastre trase împrejur. Dincolo de căsuța aceasta, o grădină; dincolo de grădină, o altă casă, din care, peste gardurile și poarta înaltă, nu se vedeau decît țepușele depe coamă.

„Aici—vorbi ordonanța,—numai Dumnezeu mai știe cine poate să fie; nu se vede nimic..."

O luarăm la stînga, pe lîngă o mare cuprindere împrejmuită cu ostrețe: ograda sfintei biserici, țintirimul și adăpostul de scînduri, subt care părintele prohodește pe cei răposați, în zilele cu vreme neprietenică... În stînga, povîrnișul galben și drept spre pîrăul Cașinului... În undele apei, jucau ici și colo, cele din urmă răsfrîngeri ale apusului...

„Băete! strigai soldatului de după mine,—de mai mergem mult așa, să știi că ajungem să dormim colo pe prund..."

Ordonanța nu-mi răspunse. Dinainte, ne răsări ca din pămînt un alt moșneag, tîrînd un purcel legat într'o funie:

„Moșule! zic eu,—stăi!...

— Sărutăm mînile, domnule.

— Moșule, să-mi spui repede cine stă aici, la casa asta cu stîlpii săpați la poartă".

Bătrînul meu se întoarnă cu greutate, privi cu răgaz, ca într'un loc și-un sat necunoscut, și-mi răspunse tot c'o întrebare:

„Unde?. Aici?..

— Da, aici..

— La casa asta?..

— Da, la casa asta...

— Apoi, domnule *maiur*, aici șede Nazaria...

— Care Nazaria?

— Nazaria... una Nazaria—bat'o norocul, că l-am uitat numele lu' bărbatu-său... Da' bărbatu-său îi *nobilizat*, îi dus de astă toamnă și nu se mai aude de dînsul, *ni' c'ar ci giu, ni' c'ar ci mort...*

— Da' nevasta, acasă să fie acuma oare?

— Apoi, domnule *căpitan*, nu putem să știm dacă poate să fie, au ba; da'nu cred em; bag samă, Nazaria avea de strîns niște cosolină, pe moșia Bogdănii, și nu socot c'o fi venit așa de cu vreme..."

Și moșneagul, slobozind oleacă funia purcelului, cercă să mă ispitească: de unde sîntem, unde mergem, și cam ce avem a spune despre sfîrșitul războiului.

„Să mai ține Neamțul, domnule ofițer, au ba?.. Pe la noi s'a fost zvonit, încă din toamna trecută, c'ar fi răposat împăratul cel bătrîn dela *Viena*... Adevărat să fie?

— Adevărat.

— Ș'adevărat să fie că împăratul cel nou s'a plecat ș'a cerut pace, și Regele nostru n'a căutat să-l asculte?.."

Îi răspunsei ceva și plecai, spre marea neplăcere a bătrînului...

„Vasile!—zic eu soldatului—de s'o fi 'ntîmplat și-or fi văduvit Racauțencele de-a rîndul, să știi dela mine, că tot prundul ne are de știre..."

Era un lucru cu totul neplăcut pentru mine care veneam de-acasă, unde avusesem patru zile prilej să mă deprind din nou cu așternutul moale, pe care-l și uitasem în cele zece luni încheete.

„Vasile! Ce facem că se'ntunecă de tot...

— Să mergem la Ichim, la bărbatul Irinucăi, unde-am mai mas în celalt rînd..."

O bucurie fără margeni îmi încălzi tot trupul. Cum de nu-mi venise mai dinainte în gînd una ca aceasta!... Cît ași fi scutit din vreme și din toată vorba risipită pe la toate casele.

„Vasile, tu-ți dai cu părerea pe unde s'o luăm?"

Soldatul se uită nedumerit întâiu, dădu dîrlogii peste gîtul

calului, fugi pe urma moşneagului; îl întrebă, o rupse de goană înapoi şi mă încredinţă în grabă că ştie:

„Pe aici; facem, întâia uliţă, la dreapta, mergem-mergem, şi dela fîntîna cu cerdac, o luăm la stînga, pe-o cărărue îngustă... A treia casă, cu portiţa nouă,—acolo şade Ichim..."

Aşa era. Mi-aduc foarte bine aminte că acu două luni, Ichim venise depe front pentru patru zile, şi'n acele patru zile îşi ridicase stîlpii şi-şi aşezase portiţa cea nouă. Tocmai mă miram de dragostea aceasta cu totul deosebită a Răcăuţenilor pentru porţile cu stîlpi înfloraţi cu dalta... O luarăm într'acolo, merserăm, cotirăm la dreapta şi ajunserăm la casa lui Ichim. Vasile clănţăni în poartă... Nimeni... Mai clănţăni odată... Iarăşi nimeni..

„Ce Dumnezeu! zic eu; nici aici?..."

Soldatul îşi lăsă iarăşi calul şi plecă să'ntrebe pe cineva din ograda de-alături. „Mare lucru şi nenorocul!"— cugetam eu, frecîndu-mi genunchii înţepeniţi de atîta drum, cînd iată vazui ordonanţa, c'un ţînc de vre-o zece ani.

„Al cui eşti tu, băeţele?

— Eu? Eu îs al lui Dumitraş... Tata-i dus...

— Da' aici, cine şade? — îl întrebai arătîndu-i casa lui Ichim.

— Aici şade leliţa Irinuca lui bădiţa Ichim... Da' şi bădiţa Ichim îi dus..

— Bine, bine!—zic eu sătul; ştiu eu asta; da' leliţa Irinuca unde-i?

— Nu-i acasă..

— Da' unde-i?..

— Leliţa Irinuca-i dusă la bunica, în capul satului, c'a murit mai demult bunicu' şi bunica nu doarme singură noaptea, că are livadă mare şi se teme...

— Da' aici, îi închis peste tot? Am putea intra noi ca să dormim pe prispă?

— Îi închis peste tot... ştiu copilul să-mi răspundă; şi cheile de peste tot, îs toate la leliţa Irinuca..."

Fireşte nu puteam s'o 'ntind acuma tocmai în capul satului, de gustul ochilor Irinucăi lui Ichim care putea foarte bine, şi cu mare dreptate, să 'nceapă a boci văduvia bătrînei sale mame, dacă nu—Doamne fereşte—şi pe a sa.

Luarăm caii de dîrlogi, şi ajutaţi de isteţul copil, ne îndreptarăm spre casa primarului Dumitru Horbă, ca să-i arăt cum stă întîmplarea şi să-i cer, poruncitor la urma urmii, să-mi caute din pămînt o casă cu nevasta şi bărbatul în ogradă, unde să putem rămîne peste noapte...

II

Trebuia cineva tras la răspundere pentru o nenorocire mare ca aceia, ca un ostaş, prăpădit de oboseală unui drum îndelungat, să n'aibă unde poposi o noapte... Trebuia cineva.

—Şi domnul primar Horbă, zic eu soldatului—va trebui să-mi răspundă, cu legea în mînă, dacă o femee văduvă, dacă o femee care *a fost* văduvă, ori alta care *va fi* văduvă,—este ori nu este datoare, în vreme de războiu, să dea sălaş pentru o noapte, unui ostaş călător..."

Vasile a fost de părere că „este".

În desnădejdea mea eram gata să cer şi părerea copilului, dar cînd mă uitai, peste umăr, acesta îmi arătă cu degetul:

„Aici şade primarele..

— Ştii bine, măi...

— Ştiu bine... Aici şade primarele..

Poarta era deschisă, şi cum luna bătea print'o spărtură a frunzişului din livadă, văzui pe prietinul de-acum două luni, pe domnul primar Dumitrache Horbă, stînd pe prispă, cu capu'n podul palmelor.

Nici n'a simţit, cînd am intrat.

„Hei, cucoane Dumitrache!... Buna sara, buna sara... ce mai faci?..."

Bătrînelul sări ca dintr'un vis, c'o mînă întinsă spre mine.

„Nu se mai află, domnule... Nu se mai află! — îmi răspunse răstit, mînios..."

O clipă rămasei nedumerit, şi fără să-mi dau sama îl întrebai la rîndu-mi:

„Ce nu se află?.."

De data asta, primarul avu putinţa să-mi cumpănească vorba şi să se 'ncredinţeze că parcă nu-s acela pe care îl crezuse, în somnolenţa sau în gîndurile sale; s'apropie de mine, mă apucă de umăr, şi mă răsuci cu faţa la lună... Apoi, cu fereala unui om care vrea să iasă din greşală, mă ispiti.

„Da' mă rog cine sînteţi dumneavoastră?..

— Cum, domnule primar,—mă mirai eu; nu mă mai cunoşti?.. N'am trecut eu pe-aici, în ziua de Bunavestire, cu escadronul?.. Ştii, cînd am stat noaptea până tîrziu la părintele... ş'am cinstit.. Nu-ţi mai aduci aminte?..

— A!.. Bată-vă norocul şi sănătatea... domnule căpitan... Da' dumneavoastră sînteţi?.."

Şi-şi lăsă cu greutate şi cu bucurie braţele în jos...

„Dumneata eşti?.. Păcatele mele!.. Şi eu credeam că iarăşi vine jandarmul să mă omoare cu zile...

— Da' ce-i? - căutai să-l întreb, să-l pot alina c'o vorbă.

— D'apoi ce să fie, domnule căpitan... Aici la noi, în buza tunului, nu se mai isprăveşte... Sînt doi ani, acu, încheiaţi... Cela: dă-i! cela: sai... Toată lumea cere, toată lumea te'ntreabă: oameni la tranşee, oameni la descărcare de vagoane, oameni la 'ncărcare, oameni la var, la nuele, la iazul morii lui Miclescu care se sparge 'n toată noaptea, oameni la sare... peste tot.. păcatele noastre.. Şi-am da bucuroşi — că la toată urma n'avem ce face, da' nu-s, domnule căpitan... Nu-s!

S'au isprăvit... Unii au murit, alţii s'au dus şi nu s'au mai întors... ca'n vremea de azi... Vezi dumneata?..."

Eram gata să-i găsesc dreptate, şi să i-o spun.

„Aşa, nu mai merge — mă 'ncredinţă îndată primarul; slujbă, numai cu muerile, nu s'a mai văzut de cînd e lumea... Zică cine ce-a zice, da' eu, dac'am ajuns ş'am împlinit treizeci şi trei de ani de cînd îs primar în Răcăuţi — să mă erte *dumnealor*, da' eu n'am să iau cîmpii acuma la bătrîneţe, n'am să-mi es acuma din minte ca să iau muerile şi să le pun la treburile bărbaţilor, cum ar pofti *dumnealor*... Inţelegi dumneata?.. Eu pe femee o apăr cît pot... Pentru mine femeia, — şi mai ales femeia fără bărbat îi lucru sfînt: un copil fără mamă, fără tată... Inţelegi dumneata?.."

Inţelegeam foarte bine:

— Aşa-i, domnule Primar, precum zici dumneata... Aşa-i, şi bine faci cum faci, dar vorba-i, cu satul dumitale, plin de femei văduve, dela un capăt până'n celălalt, cum rămîne cu mine?... Spune-mi şi mie cum rămîne?.."

Domnul primar se arătă cu totul nedumerit; foarte împăcat, caută de mai multe ori în ochii mei, tot răsucindu-mă să-mi vadă faţa la lună:

„Da' ce-ai păţit? — mă 'ntrebă el.

— Nu vezi? De-asară umblu pe-o parte şi pe alta, de asară bat pe la toate porţile, pe la toate uşile, şi nu se află nimeni să-mi deschidă; peste tot femei bătrîne şi văduve, peste tot nurori păzite de socri şi soacre, peste tot lacătele cît cătot nurori ... peste tot lacătele cît că-ţelul, cu uşele şi drugii după uşă cît talpa morii. Drept să-ţi spun, cu un sat ca al dumitale, nu te poţi prea mult mîndri... Primar, într'un sat ca ne-altele, m'aşi lipsi..."

Dar îndată, îmi scuturai mirarea, şi luîndu-l repede, îl întrebai:

„Unde dorm în noaptea asta? Unde dormim şi unde ne putem hodini caii? Vin de departe şi merg pe front, la Filipeşti... Şi nu mai pot..."

Primarul se uită împrejur, se uită la soldat, la cai, şi-mi răspunse după oarecare chibzuinţă:

„Lasă, că văd eu, şi fac eu să fie bine..."

Şi iarăşi prinse a se gîndi.

„Ştii una, domnule Căpitan?.. Alta nu-i de făcut, decît să rămîneţi la noi... S'a găsi — slavă Domnului — un colţ de loc şi mai slobod... S'a găsi... Dar dă, ştii dumneata: ca la noi... şi ca pe-o vreme ca asta... Da' poftim, domnule căpitan, oleacă pe prispă..."

Şi aşezîndu-mă ca pe-un beteag, îmi luă dirlogii din mînă, făcu semn soldatului şi porni cu amîndoi caii spre şopru. Şedeam aşa şi ascultam cum domnul primar căuta lui Vasile locul unde trebuia să-şi lege caii, de unde să-şi ia un braţ de cositură, pe unde să meargă să-i adape, „după un ceas — nu mai devreme..." — şi unde să se culce.. „Inţelegi dumneata, voinice?..

Să dormi aici, să nu cumva să te fure pacatul şi să pleci..."

Apoi se 'ntoarse spre mine şi-mi zîmbi:

„Am dat flăcăului cîteva sfaturi... pentru hrană, pentru adăpatul cailor şi pentru altele"...

Şi mă bătu cu înţeles peste umăr:

„Drept să-ţi spun, că sîntem numai noi şi nu ne-aude nimeni, da'n rîndul trecut, cînd aţi fost şi-aţi mas o noapte, ş'aţi plecat, s'au cam auzit vorbe... ştii dumneata... Şi, vorbe nu tocmai frumoase pentru unii şi alţii... din *grade*, mai ales..."

Apoi, îmi apucă mîna, mă ridică şi mă cuprinse după mijloc:

„Haide acuma la bucătărie, să vedem ce gînduri a avut femeia mea în sara asta... Ai ospăta ce s'a găsi, şi te'i hodini, că-i fi trudit... Că şi pe mine de-abia mă mai ţin picioarele.

— Eşti şi dumneata trudit — domnule primar! zisei eu mai mult în luare de rîs.

— Şi... şi... Toată ziua la slujbă, de cum se roşeşte zarea răsăritului, şi până sara, până noaptea tîrziu... La primărie, — porunci, circulări: „să faci aşa, să nu faci aşa, să vărsaţi vinul din calea oştilor, să nu-l varsaţi tot"; ori, adouazi, a treia zi: „să rămie tot vinul nevărsat". La ceas, la ceas, altă poruncă: prefecţii într'o parte, subprefecţii într'alta, jăndărmăria sare şi ea, da' armata, încaltea, pune vîrful la ciae.

„Cu *ceia*, mai stai de vorbă, mai zăboveşti, mai ceri repeţirea poruncii, o mai întorci, da' cu oastea, drept să-ţi spun, nu-i de glumă. Pân' acuma n'am crezut, dar acuma am văzut cu ochii... Armata-i foc... Eu n'am făcut armată, ca unul ce-am fost fecior mai mare la mamă văduvă, da' acu, am văzut, ş'am crezut... Şi de asta, cînd mai aud ca un primar ce mă aflu, ba de una, ba de alta, — cînd trece oastea printr'un sat ca Răcăuţii cu de toate, — mai fac şi eu urechea toacă şi... n'aud. Nu-i bine?"

Eu, ce-i puteam răspunde?

„Ba aşa-i! zise repede domnul primar Dumitrache Horbă. Nu mai departe acu două luni... Ţi-aduci aminte că eram în sara aceia la părintele Grigore. Vorbeam, cinsteam... In sara aceia, eu, dacă am băut un pahar, două, degeaba le-am băut. Mă crezi? Eu, ca primar, în sufletul meu duceam grija tuturora... „Soldaţi mulţi, soldaţi îndrazneţi cum îs ei...; muerile singure, văduve cele mai multe, slabe, păcătoase, fricoase, cum le-a lăsat Dumnezeu... Ce te faci tu cu atîta oaste?.." Ştii că te-am rugat atunci şi ţi-am zis: „Domnule Căpitan, mai spune-le şi dumneata cîte-o vorbă, să ştie cătana de frică..." Ţi-aduci aminte?.."

Şi rîse primarul cu poftă.

Apoi, tot el:

„Eu mi-aduc... Şi să fi băut noi până'n dalba zi, cu tot mi-aduceam aminte, pentrucă, domnule Căpitan, de mine, ca unul ce-s deprins de treizeci şi trei de ani cu grija satului, nu se prinde nici vinul, nici rachiul... Ş'aşa, atunci... Şi-adouazi,

cînd es pe uliți, după plecarea dumneavoastră,—plîngeri peste
plîngeri, jalbă peste jalbă. In deobşte, ştii dumneata care
poate să fie jalba unei mueri... Da' eu, cu gîndul la
dumneata, le-am mîngîiat şi le-am spus: „Lasă, Mariță;
lasă Catrină; pune şi tu altă cloşcă şi scoate pui mai pe toam-
nă..." Inţelegi?.. „Cu-atîta mai bine, că poate ţi-a veni ro-
minul din războiu până atunci, şi-a pofti să mănînce o pulpă
mai fragedă..." Şi bietele neveste se uitau în ochii mei, prin-
deau cîte-un fir de mîngîere, şi nu mai stăruiau cu jalba mai
departe..."

Tot păşind, şi tot oprindu-mă ca să-mi povestească
domnul primar, cum ştie dumnealui să poarte slujba obştească
şi să-şi împace satul şi vădanele sale, ajunserăm subt streaşina
unei căsuţe, în care se vedea lucrînd la lumina unei gazorniţe,
un pumn de femee:

„Baba mea!—respiră domnul primar.

— Nevasta dumitale?

— Baba mea, ce mai încolo şi 'ncoace... Demult n'am
cercetat-o să văd cîte parale mai face!.."

Şi aşezîndu-şi mînile'n şolduri, bătrînul strigă din prag:

„Mărando-fă!.."

Femeia abia-şi întoarse fața către noi.

„Ei, gata-i?.. Avem oaspeţi mari în sara asta; ai tu la
ştire ori ba?.."

Mătuşica îi făcu domnului primar un semn cu mîna, se
vede, un semn al ei—şi pe care nu-l putea înţelege decît el;
deaceia îi şi răspunse:

— „Aşa ţi-i vorba?.. Bine, foarte bine.."

Apoi mă apucă iarăşi de mijloc şi mă porni din nou spre
mijlocul ogrăzii.

„Oleacă de zăbavă,—şi-i gata... Să mai vedem acuma ce-ţi
face flăcăul şi caii.. I-am spus demult, de unde să ia fîn şi
i-am arătat găleata pentru adăpat... Şi de pus inima la cale,
avem noi grijă şi pentru dînsul..."

Dar în mijlocul ogrăzii, primarul se opri, şi mă bătu pe
umăr:

„Da', mă rog dumitale: mai ţine mult războiul?.. Ce zici?..
Ce crezi? Că-i greu, cum nu se mai află... Pe la noi, lumea
ca lumea cea proastă: tot a crezut c'a fi şi s'a sfîrşi... Cînd
am dat drumul, să plece,—complectaşilor, şi rezerviştilor, şi
miliţienilor,—a fost multă veselie. Chiuia lumea, şi cînta, şi
petrecea... Bărbaţii, ca bărbaţii, făceau voe bună nevestelor
şi copiilor, şi nevestele-şi făceau datoria lor şi plîngeau pentru
plecarea soţilor. Asta-i treaba lor... După plecare, veneau scri-
sori, şi femeile se adunau, le ceteau una pentru alta, se mîn-
gîiau... Pîn' ce-au început bătăliile şi-a venit vremea să se
tragă oastea înapoi, şi-au început să curgă muscalii şi să vină
fugăriţii de prin alte sate,—a fost cum a fost; da' după aceia,
drept să-ţi spun, a fost aici în Răcăuţi un iad... Dumnezeu

Sfîntul ştie ce-am făcut şi ce-am dres, ca să ajungem aşa cum
ne vezi dumneata..."

Primarul oftă cu durere:

„Au pierit mulţi, domnule căpitan... Păcat de-atîta lume..
S'au rămas prea multe case fără stîlpi şi fără stăpîni... Of,
of!... Că femeia, ştii dumneata,—ca femeia!... Şi vădana-i încă
mai cu năcaz pentru ea singură, pentru vecini, pentru nea-
muri şi pentru oamenii stăpînirii... Intreabă-mă pe mine şi
ţi-oiu spune..."

Dar n'avui vreme să-l întreb; mătuşa Măranda ne chema
în căsuţă; masa era întinsă.

„Poftim! îmi zise domnul primar, luîndu-mă pe după mij-
loc; să ne punem o leacă la cale, şi după cină, dacă-i avea
plăcere, am să-ţi spun o straşnică întîmplare din partea u-
neia... ş'a alteia... Da' ia poftim, că răcesc bucatele..."

III

Sculîndu-mă dela masă şi mulţămind, domnul primar Du-
mitrache Horbă îmi arătă îndată luna care sălta mereu peste
pădurea Bogdănii.

„Va fi o noapte mîndră, domnule căpitan... Şi poate vom
avea şi puţină linişte; de două zile tunul nu mai bate la Ca-
şin, spărturile nu mai ridică clocot de fum şi de colb... Numai
artifiţiile ard... Haidem în grădină să vezi şi dumneata cum
sue luna deasupra Bogdănii..."

Cu-adevărat însă, domnul primar avea o altă ţintă; după
cina cea gustoasă, cu rachiuaşurile ei, cu păhăruţele ei, dom-
nul primar avea să-mi spună povestea celor trei vadane ale răpo-
satului părinte Aliontie, stareţul sfintei mînăstiri dela Bogdana.

„Cum aşa?... întreb eu înspăimîntat; trei vădăni ale sta-
reţului?..

— Trei, domnule căpitan... Trei.. Şi toate trei îmi fac
atîtea zile fripte, cum nu mi se întîmplă din partea celorlalte trei
sute treizeci şi trei... Te-ai plîns' mie... Te cred.. Mă voiu
plînge şi eu dumitale şi, rogu-te, fii bun şi mă crede..."

Vorbind, îmi arătă la rădăcina nucului un scaun; mă a-
şezai şi privii peste gard şi peste ţarinile adormite, spre ră-
sărit, peste culmea de dealuri negre, cîmpul auriu al cerului
pe care plutea o lună plină în sara a doua.

Ascultam.

Povestea cu cele trei vădane, începea cam pe departe.
Ca unul ce era de-o vrîstă cu părintele Alexie din Răcăuţi şi
cu preoteasa Măgdălina, primarul îmi vorbi întâiu despre a-
ceastă minunată păreche de oameni buni şi veseli, la care pă-
rintele Aliontie dela sfînta mînăstire a Bogdănii se afla cam
în toată săptămîna cîteodată:

„Părintelui Alexie, de-aici dela noi—îmi şopti mai-marele

Răcăuţilor,—nu i-a fost dat să aibă prunci, decît încoace tîrziu, aproape de moarte... Inţelegi?... Ş'a murit, ş'a lăsat pe biata cucoana preotea-ă cu prunc la sin, cu durere şi cu grijă... Şi pe părintele Aliontie, ca pe un veghetor.

Asta-i una..."

A doua văduvă era o-dăscăliţă adusă în fragedă vrîstă de peste munţi, ca soţie dascălului Toma, răposatul din iarna trecută..

„Iarăşi, domnule căpitan—adaose primarul—pot spune că erau şi aceştia oameni cum se cade. Dascalul era cîntăreţ vestit; avea glas dulce şi nişte ochi care-ţi topeau sufletul. Cînd începea axionul şi-şi ridica privirea spre Milostivul Dumnezeu, se cutremura tot norodul şi zicea în sine: „brava dascal"... Cît despre dumneaei dăscăliţa Ilinca, aceia era numai fiori şi numai neastîmpăr.. Urzită din jăratec, ca pentru altă vreme şi alte tărîmuri, dăscăliţa Ilinca avea evlavia ei: încăleca bărbăteşte, mîngîia la adunări barba şi obrajii părintelui Aliontie, şi pleca la locurile ei de peste munţi, în miezul nopţii, pe cele mai tainice poteci. In zilele acelea dascalul Toma îşi frîngea mînile cu'ngrijorare... Atîta doar, că-l mîngîia părintele Alexie şi-i spunea că egumenul dela Bogdana se află dus la scaun, la Episcopie, cu oarecare socoteli ale mînăstirii..."

Domnul primar inspiră adînc aerul răcoros şi mirositor a frunză de nuc, îşi desfăcu larg braţele şi trecu la pomenirea celei de a treia văduve, mătuşa Irina Prescurăriţa, vestita luminăreasă depe vremuri a sfintelor mînăstiri Bogdana şi Caşin.

„Aceste trei fiinţe, oftă primarul,—aceste trei suflete,—mă crede domnule capitan, mi-au amărit viaţa şi-mi otrăvesc şi astăzi zilele.

Cînd s'a ridicat în Răcăuţi şcoală nouă, a venit părintele Aliontie şi-o pus o mînă de ajutor. „Mulţămesc, cinstite părinte"—i-am răspuns eu, ca din partea obştiei—„pentru această jertfă a sfinţiei tale"; dar părintele Aliontie s'o'ntors şi-a zis! „Nu, fiule; celace-am dat, să fie plata dreaptă pentru învăţătura ce vor dobîndi şi sprijinul ce vor avea din partea dumitale, şi-a dascălilor, şi a obştiei întregi din Răcăuţi, aceşti trei copii sărmani, pe care sufletul meu nu-i poate lăsa nesocotiţi". Şi-mi aduse de faţă trei copii de cîte un cot şi jumătate cu păr gălbui tustrei, cu ochii ca floarea de cicoară rourată: Iliuţ, al răposatului părinte Alexie, Culăeş al dascalului Toma şi Chifor. „Ştii bine, îmi zise părintele Aliontie arătîndu-mi pe cel de-al treilea—acesta-i bräduţ răsărit din sămînţă necunoscută... ai grijă, fiule, de dînşii..."

Primarul îşi împrăştie iarăşi braţele şi iarăşi le aduse către sine, caşi cum ar fi tras din adîncul unei ape un năvod încărcat.

„Trei copii sărmani... ai zice dumneata, domnule căpitan... Trei diavoli, voiu zice eu.. Trei diavoli..."

Şi primarul tăie scurt, c'o izbitură de pumn în întunerie.

„Trei diavoli.. Deştepţi,—da' răi... Invăţau bine,—da' răi... Păreau smeriţi şi blînzi ca mieii cîtă vreme varga dascalului sta ridicată... In colo,—foc!... N'a rămas copil în sat cu capul nespart de ei; n'a rămas livadă cu gardurile nesărite, cu poamele nefurate; n'a rămas săptămînă, n'a rămas zi, în care preoteasa... şi dăscăliţa Ilinca şi Irina Prescurăriţa să nu vină la mine cu plîngere, cu întrebări: „cutare a zis aşa, cutare a zis altfel, cutare a strigat asupra copiilor noştri... De ce, vere Dumitrache, nu opreşti dumneata satul, să nu le mai zică: pui de diavoli?"—Păcatele mele, domnule căpitan, ş'atîta...

„Au crescut mari, cei trei feciori, s'au ridicat băetani, au ajuns flăcăoaşi... Alte pozne, alte năcazuri. Satul împotriva lor, pe de-o parte,—cele trei vădane apărîndu-i, pe de alta. Furau gîşte, furau găini, furau purcei.. da' iuţi ca argintul cel viu şi harnici ca focul... Şi cînd venea pe la noi—zice primarul—părintele Aliontie, stariţul cel de demult al sfintei mînăstiri dela Bogdana, şi cînd s'arătau Iliuţ şi Culăeş şi Chifor, şi sărutau umiliţi mîna părintelui, mă uitam la el cum îi înnecau ochii în lacrămi. Atunci uitam şi eu de toate, şi mă bucuram c'or ajunge la toată urma oameni de treabă..."

Luna era sus şi albea plaiurile în toate părţile. Un vînt răcoros începea să suspine năvălind pe Trotuş.

Primarul se îndepărtă un pas şi mă privi tăcut; apoi se mişcă şi-mi zise:

„Hai şi te culcă, domnule căpitan; a fi tîrziu... M'am luat cu vorba, cu satul şi cu vădanele satului nostru, ş'am alunecat dintr'una'ntr'alta, cum alunecă apa..."

Ne'ndreptarăm spre pîrlaz, trecurăm, dar în bătătura netedă, înecată'n lumină, domnul primar Dumitrache Horbă îmi strigă încet:

„Stăi!... Mi-am adus aminte de-acu şase-şapte ani,—aşa ceva. Strînsesem tinerii şi pornisem cu dînşii la Bacău, la recrutare. Cu cîteva zile mai înainte, preoteasa, şi dăscăliţa şi Prescurăriţa Irina, îmi deschideau şi-mi închideau de cîte patru ori pe zi uşile cu rugăminte, să nu le ia ţara feciorii: „Sîntem vădane, sîntem nemernice, domnule' primar; pune, rugămu-te, o vorbă la domnii aceia, să ne lase feciorii..." „Bine, bine—le ziceam; lăsaţi-i şi nu-i mai bociţi, că nu vi-i iae nimeni; şi vorba aceia oiu pune-o..." La Bacău, flăcăii s'au cerut să fie îmbrăcaţi şi ei, dar legea a fost mai tare; ca feciori la mame vădane, nu se putea; şi-aşa, s'au întors tustrei în Răcăuţi cu inimile negre. A trecut o zi, au trecut două... A început lumea a vorbi în fel şi chip, au început fetele a-i rîde... „Face oaste cine poate, soro... Poartă pinteni, soro, şi'n-

cinge sabie numai vrednicul, numai voinicul..." Ce crezi dumneata!... Au venit îndată văduvele și m'au pus pe cărbuni: „Cum se poate să ne rușinezi dumneata, domnule primar, într'atîta?... Da' ce?... Băeții noștri îs nătingi, îs chiori?... Să ni-i duci la oaste..." Le-am făcut hîrtii ș'au plecat tustrei... Doi ani dearîndul, după asta, am scris răvașe lui Iliuț, lui Culăeș și lui Chifor... „Scrie-i așa, zi-i așa..."—și'n toate săptămînile veneau tustrele vadanele să le cetesc și să le tălmăcesc răvașele feciorilor... Muncă de iad, chin... A dat apoi Dumnezeu și-au sfîrșit, au venit acasă flăcăii, au stat un an, doi, s'au însurat, și-au plecat cu războiul. Trăesc, slavă Domnului, și după cîte aud, se poartă cu mare vrednicie; din partea lor, ca primar al Răcăuților, nu am nimic a mă plînge, domnule căpitan... Dar,—oi și iarăși of!... gîndește acuma dumneata ce-mi pătimește mie sufletul cu preoteasa cea plină de griji, cu baba Ilinca cea fără astîmpăr, cu prescurărița Irina,—cu mamele acestor trei, fără să mai pun la socoteală pe nevasta și soacra lui Iliuț, pe nevasta și soacra lui Culăeș, pe nevasta, pe soacra, pe mătușa și pe altă mătușă a lui Chifor..."

Tudor Pamfile

Vînătoare

Purtînd vătui și vidre la șea, vînat ușor,
În jurul lui boerii, hăitașii, tot alaiul,
Pe urme iuți de zimbru, se-oprește Dragoș Craiul
Abia strunind pe Molda de pasul lui Fuior.

Poteca e tăiată: Puhoiul. Roitor,
Subt fumuri inelate adoarme'n vale plaiul
Și Domnul de-i privește și de-i ascultă naiul,
Se fring cetăți în ochii lui vii de vînător:

Atunci, rupîndu-i pumnul ce-i descleștat de vis,
Cățeaua scapă, fuge, alunecă'n abis
Și-o 'nghite rîul... Nimeni n'o smulge dintre valuri...

Căci în tăcerea sării, pe ape, tot mai rar,
Departe, se aude între-amîndouă maluri,
Prin liniște lătratul, trecînd ca un hotar.

Ctitorii

Inalță Mănăstirea și între Rai și Iad
Cu Doamna Fira Radu Paharnicul o 'nchină.
La dreapta și la stînga copiii se anină:
Rucsandra și Despina, Sas, Neagoe și Vlad.

Urgie le-a fost soarta: bătrînul, ca un brad
Căzu, lovit de-un paloș în roată de lumină...
Iar fetele și mama, s'au stins într'o grădină
Cu poamele amare de plîns, la Țarigrad.

*

Feciorul cel mai mare a putrezit în Jiu.
Al doilea prin codrii... Cel de pe urmă fiu,
Cînd a 'ntîlnit Păcatul cu ochi de viorele,

Pe stema Preacuratei a pus să bat'un nume,
A 'mbogățit armenii și a plecat în lume,
Vînzînd vre-o șapte sate, pe-un pumn de peruzele.

Ioan Marin Sadoveanu

Bătrînețea, Natura și Tratamentul ei

„Que l'homme soit condamné à la vieillesse et à la mort, c'est la loi, une loi commune à tout etre vivant. Ce serait chose bien sotte que de s'indigner, plus sotte de pleurer, plus sotte encore de lutter".
Charles Richet (Homo stultus p. 113).

„Nous vieillissons et nous mourrons; nous voyons vieillir et disparaître les etres qui nous entourent. Tout d'abord nous n'apercevons pas d'exception à cette loi inexorable et nous la considérons comme une fatalité universelle de la nature. Mais cette généralisation est-elle bien fondée? Ou au contraire, y a-t-il des etres immortels?
La biologie répond qu'il en a en effet."
Dastre (La vie et la mort pag. 290).

„La vieillesse et la mort sont-elles des phénomènes fatales et naturels?
Les expériences récentes de Loeb, de Calkins, et toutes les observations similaires tendent à attribuer à ce phénomène du vieillissement le caractère d'un accident remédiable, mais le remède n'est pas trouvé".
Dastre (Loco citato pag. 316).

Există în toate ființele vietuitoare, capabile de a simți, o dragoste nesfîrșită de viață care atinge maximum la om.

Pesimiștii consecvenți sînt rari și pe de altă parte Max Nordau a putut susține paradoxul că înseși sinuciderile se fac din dragostea de viață, de viața însă pe care nefericiții au visat-o, au dorit-o, dar n'au avut parte s'o găsească.

Dar sinuciderea e de cele mai multe ori o manifestare a unei boale a sentimentului — melancolia — și marea majoritate a oamenilor continuă să iubească viața cu toate suferințele ce le îndură punînd deasupra acestora ceiace ea poate da ca bun și frumos.

Acest sentiment — acest *instinct*, instinctul de conservare — conduce pe om în toate acțiunile sale, iar ideia că viața trebue să aibă într'o zi un sfîrșit e însoțită întotdeauna de o profundă tristețe, cu atît mai profundă cu cît ideia apare mai limpede.

Omul în genere dorește ca viața lui să dureze întotdeauna în mijlocul naturii tinere și fermecătoare.

Poetul francez a vorbit pentru întreaga omenire în celebrele-i versuri:

Ici bas tous les lilas meurent,
Tous les chants des oiseaux sont courts.
Je rêve aux étés qui demeurent toujours.

Cum pe de altă parte moartea fiecărui individ apare ca o realitate peste care nu se poate trece, s'a simţit nevoia unei soluţiuni care să potolească chinul acestui desacord dureros.

Astfel s'a născut credinţa în viaţa viitoare, credinţa ce a pus în acelaşi timp în sufletul omului liniştea şi o tărie, ce ar fi lipsit altfel, de a înfrunta suferinţele vieţii şi moartea însăşi.

Progresele ştiinţii au zguduit însă puternic credinţa în viaţa viitoare.

Orice ar pretinde unii filozofi metafizicieni, ceiace se chiamă sufletul şi „cugetarea sacră" e, precum spunea Eminescu, un „minunat joc de imagini", iar imaginile caşi percepţiile sînt în funcţiune de scoarţa creerului nostru.

Aceste imagini şi percepţii proprii fiecăruia dintre noi trebue să dispară odată cu celulele noastre cerebrale, — iar acest adevăr, a cărui realitate se impune, nu se mai poate împăca cu bătrîna şi naiva credinţă în viaţa viitoare.

Pe de altă parte, cu tot stoicismul filozofic al unora, trebue să recunoaştem că această constatare, că moartea e o sentinţă fără drept de apel, a vărsat un nou val de tristeţă în sufletul omenirii, val pe care Metchnikoff a căutat, dar nu pare a fi reuşit să-l împrăştie cu ale sale „încercări optimiste". *

Oricum ar fi, a reveni la vechea credinţă subt forma ei de o puerilă candoare — nu mai e posibil.

Credinţa în viaţa viitoare, subt forma de care am vorbit cel puţin, e definitiv condamnată pentru toţi cei ce posedă cîteva elementare dar hotărîtoare date de fiziologie cerebrală.

Şi cu toată evidenţa aparentă, omul nu se poate hotărî să să se resemneze. Problema morţii e din nou pusă la ordinea zilei cu întreaga anxietate ce se leagă de ea.

Liniştea pe care o dădea credinţa în viaţa viitoare dispărută, gîndirea omului este iarăşi pusă în mişcare şi cercetarea se îndrumează de astădată pe o cale nouă.

Medicina se luptă de multă vreme cu boalele, aceste cauze accidentale ale morţii; şi chiar cei mai sceptici trebue să recunoască cît de deseori victoria e de partea ei.

N'am decît să citez aci efectele serurilor terapeutice şi ale serurilor şi vaccinurilor preventive.

Cîte vieţi tinere au fost salvate de serul antidifteric şi ce imensă victorie asupra morţii reprezintă vaccinul antiholeric.

In faţa acestor strălucitoare cuceriri ale ştiinţii, omenirea trebue să arate un infinit sentiment de recunoştinţă către acei ce le-au făcut posibile şi să le păstreze cu pietate memoria.

Puţinii oameni de talia lui Pasteur trebuesc consideraţi într'adevăr ca sfinţi într'o nouă accepţiune şi într'o nouă religie, religia adevărului, religia ştiinţii.

* Profesorul Sălăjeanu a expus într'unul din numerele anilor precedenţi ideile conţinute în această lucrare.

Da, medicina se luptă cu boalele şi numărul acelora, faţă de care e lipsită de putere sau pe care nu le poate evita, scade pe zi ce merge.

Dar boalele sînt un fel de accidente. Există însă o moarte „naturală", aceia ce închee în mod inevitabil o viaţă normală şi urmînd unei bătrîneţe mai mult sau mai puţin prelungite.

Medicina putea-va oare să facă ceva contra acesteia? Nu e chiar o nebunie sau cel puţin o prostie să încerce?

Ba da, răspund unii învăţaţi a căror valoare nu poate fi contestată de nimeni.

Nu, replică alţii ale căror merite nu sînt mai puţin recunoscute. Moartea prin bătrîneţe e un rău remediabil, dar remediul nu e găsit.

Şi iată deci problema cea mare ce se pune în discuţie:

Bătrîneţea e o stare normală, iar moartea ea însăşi consecinţa normală şi inevitabilă a vieţii sau din contra trebue considerată ca o boală contra căreia medicina trebue să caute remedii curative sau preventive?

Omul de ştiinţă, biologistul în specie, trebue să examineze această problemă în mod obiectiv, fără idei preconcepute şi să admită soluţiunea ce va decurge din examenul faptelor fie că ea va corespunde sau nu intereselor sau dorinţelor omenirii.

Bătrîneţea este o stare normală? Răspunsul atîrnă de accepţiunea ce se dă ultimului cuvînt. Dacă prin normal se înţelege ceiace se întîmplă în mod regulat ori cărui individ ce atinge o anumită vrîstă, atunci bătrîneţea este o stare normală.

Dacă însă înţelegem prin stare normală aceia în care funcţiunile organismului se exercită în condiţiunile cele mai bune, e evident că bătrîneţea nu se poate considera ca îndeplinind aceste condiţiuni.

Optimul funcţional e departe de a coincide cu bătrîneţea.

Mai întâiu toată lumea e de acord să considere demenţa senilă — pierderea progresivă a memoriei, ruina progresivă a funcţiunilor psihice — ca o stare patologică.

Or autorii, care s'au ocupat cu studiul acestei chestiuni, admit în genere că această stare nu reprezintă decît o exagerare a procesului bătrîneţei „normale" — cu alte cuvinte comune.

Nu mi se pare nici o îndoială că bătrîneţea trebue considerată ca o stare patologică, ca o boală cronică şi progresivă ce se termină cu moartea. Curioasă concepţie aceia a unei stări normale care se termină în acest fel!

Bătrîneţea e o boală a nutriţiunii generale — o distrofie — cu simptomele şi leziunile ei, cu modificări în chimismul sîngelui şi al ţesuturilor şi, astfel fiind, patologiştii urmează a se ocupa cu studiul ei, a cerceta mecanismul şi a căuta dacă nu e posibil de găsit şi un tratament preventiv sau curativ.

Bătrîneţea la om se caracterizează printr'o scădere în greutatea şi înălţimea corpului, prin încovoerea coloanei vertebrale, prin albirea şi rărirea părului, prin sbîrcirea pielei care îşi

pierde elasticitatea. Forţa musculară scade, vederea şi auzul, sensibilitatea tactilă de asemeni scad adeseori.

Bătăile inimii devin ceva mai frequente, tensiunea sîngelui se măreşte, pe cită vreme globulele roşii caşi hemoglobina — substanţa colorantă a ultimelor ce serveşte de rezervoriu de oxigen — scad. Sîngele devine mai apos, coagulabilitatea sa e mărită. Anumite substanţe ca ureia, colesterina se găsesc în cantitate mai mare, ultima de două ori mai mare ca în starea normală (Becquerel şi Rodier). Numărul respiraţiilor creşte uşor, dar capacitatea respiratorie a plămînilor scade.

Pofta de mîncare scade adeseori, există o tendinţă la dilataţia stomacului, la constipaţie.

Funcţiunile de reproducţie scad în genere, deşi spermatogeneza a putut fi observată persistînd la vrîste foarte înaintate (90—94 ani).

Schimburile organice sînt încetinite, cantitatea de oxigen consumat şi de anhidridă carbonică eliminată scade. Ureia dela 0,300 pe kilogramul de individ ajunge la 0,122. Acidul fosforic dela 2.50—2.75 în 24 ore ajunge la 1.10 în medie, etc.

Modificările găsite în organele bătrînilor — *leziunile* bătrîneţei — confirmă caracterul patologic al acesteia.

Notăm mai întîiu o scădere în greutatea organelor care poate merge până la jumătate din cea iniţială pentru unele organe ca testiculul, şi care poate fi de cîteva sute de grame pentru alte organe mai voluminoase. Astfel ficatul, a cărui greutate mijlocie normală este de aproximativ 1500 gr., scade la 1100, iar creerul dela 1200—1400 la bărbat şi dela 1100—1300 la femee între 40—50 ani scade la 1054—1023 la primul şi la 979—942 la cea de a doua, după vrîsta de 65 de ani (Geist).

Examenul microscopic ne arată reducerea de volum şi de număr a elementelor nobile — specifice — ale ţesuturilor, cu modificări structurale variate dintre care una pare caracteristică pentru bătrîneţe, deşi o putem întîlni şi în afară de aceasta. E vorba de o îngrămădire de granulaţiuni grăsoase în celulele nervoase (Marinescu şi alţi autori), în celulele păreţilor vaselor, dar şi în acelea ale ficatului, rinichiului, plămînilor, inimii, etc.

Observaţiunile mele personale în cazuri de demenţă senilă confirmă această îngrămădire de granulaţiuni grăsoase în diferitele organe.

Trebue să adaug aci că un fenomen asemănător se poate observa în unele intoxicaţiuni cronice, fapt ce pune încă odată în evidenţă caracterul patologic al bătrîneţei apropiind-o de procesele toxice.

Inmulţirea fibrelor şi celulelor, ţesutului de susţinere (ţesutul conjunctiv şi cel nevroglic, ultimul în centri nervoşi) e mai puţin caracteristică. Am putut eu insumi să mă conving de absenţa acestui fenomen (al sclerozei) în organele unor bătrîni; iar în ce priveşte leziunile sclerotice ale vaselor, Charcot le-a

găsit absente la 103 ani, iar Harvey la 152 ani în cazul celebrului Thomas Par!

Alteraţiunile sclerotice rămîn cu toate acestea foarte frequente la bătrîni. Ele par încă mai dese în cazurile de bătrîneţe precoce, de „senilitate", în sensul cum o concepe Letienne care voeşte să facă o deosebire între ultima — stare patologică — şi bătrîneţe, stare fiziologică.

Concepţia lui Letienne trebue totuşi primită cu oarecare rezerve sau restricţiuni; iar în ce priveşte înţelesul ce-l are aci cuvîntul fiziologic, el e desigur altul decît acela de stare funcţională optimă a organelor, care ni se pare cel mai potrivit.

Modificările organismului bătrînilor se pot constata şi cînd le studiem din punctul de vedere al compoziţiei chimice a sîngelui sau diferitelor organe. Caracteristică e mai ales creşterea unor substanţe grăsoase în sînge şi organe şi deshidratarea progresivă a ţesuturilor.

Chestiunea bătrîneţei şi a morţii „naturale" a fost pusă şi pentru fiinţele unicelulare şi s'a ajuns la concluziunea că acestea cunosc privilegiul imortalităţii. Fiecare individ se divide în 2, iar cei 2 indivizi noi, astfel rezultaţi, se redivid la rîndul lor, şi aşa mai departe.

După Maupas totuşi acest mod de diviziune nu s'ar putea propaga la infinit, ci după o serie de bipartiţiuni ar apare semne de degenerescenţă evidentă. Talia se micşorează, nucleul se atrofiază şi animalul piere în urma acestei stări de senescenţă.

Dacă însă infuzoriul are posibilitatea de a se conjuga cu un alt individ în acelaşi stare, el ese din acest act cu forţe nouă şi, după cum se exprimă Dastre, „Conjugaţiunea îi redă viaţa, tinereţea şi nemurirea".

Cercetările ulterioare ale lui Calkins, şi acelea mai recente ale lui Metalnikoff, au arătat însă că în culturile de infuzorii făcute pe anumite medii, diviziunile se continuă indefinit fără semne de bătrîneţe. Imortalitatea există deci la protozoare. Ea există şi la metazoare pentru plasma germinativă a lui Weismann (celulele reproducătoare), pe cîtă vreme celulele restului organismului ar fi condamnate, după acest autor, a muri după un anumit timp. Ideile acestui învăţat trebuesc primite totuşi cu rezerve. Chiar la unele metazoare, la unii viermi spre exemplu, diviziunea în mai multe porţiuni poate fi urmată de reconstituirea fragmentelor în tot atîţia indivizi noi, iar la unele specii vegetale (Begonia) un fragment de frunză poate regenera planta întreagă.

In toate aceste cazuri însă individul primitiv dispare, — se scurge, pentru a zice astfel, în generaţiile ulterioare. La animalele mai superioare şi mai cu seamă la om, celulele mai diferenţiate, ale creerului în special, care sînt depozitarii personalităţii, nu se mai divid. Dacă ar face-o, integritatea personalităţii ar fi ameninţată.

Dar pe de altă parte tocmai această lipsă de diviziune, această continuitate în timp a individului celular pare a-l face mai uşor vulnerabil.

Propriu zis e poate numai o aparență. Schimburile nutritive pot permite celulei cel puțin în principiu a-și repara perderile păstrîndu-și totuși integritatea structurală.

* * *

Nu vom discuta aci care sînt cauzele bătrîneței, în sine, — chestiunea aceasta confundîndu-se cu acea a mecanismului bătrîneței despre care vom vorbi mai departe.

Trebue să spun numai că majoritatea autorilor admit că infecțiunile ca sifilisul și altele, precum și intoxicațiunile, alcoolismul printre cele mai dese, determină o bătrînețe precoce.

Din ultimul punct de vedere, nu trebue să trecem cu vederea ideile lui Metchnikoff, după care un rol important, în determinismul unei bătrînețe precoce, revine resorbției de produse toxice rezultînd din putrefacțiile ce au loc, mai cu seamă în intestinul gros. Pentru cunoscutul biologist dezvoltarea acestui organ, adevărat rezervoriu ce face posibilă retențiunea excrementelor și permite animalelor să reziste necesității de a le evacua, cînd sînt silite să fugă spre a se apara de dușmani, s'a făcut pe seama longevității. Strutul ce posedă un intestin gros trăește mai puțin decît pasările zburătoare care, nefiind silite să fugă pentru a se apăra, n'au căpătat un intestin gros în cursul evoluției lor. Un anumit regim alimentar, bogat în acid lactic și fermenți lactici (laptele acru, etc.) ar putea contribui la micșorarea putrefacțiilor intestinale, întîrziind apariținea bătrîneței.

De altfel cazurile de moarte „naturală", chiar la om — dacă există — trebue să fie foarte rare, după Metchnikoff.

La o vrîstă foarte înaintată, s'ar părea, după acest autor, că apare un instinct al morții. Omul ar simți atunci necesitatea de a muri, care ar înlocui puternicul instinct de conservare pe care toată lumea îl cunoaște.

În general vorbind, Metchnikoff e de părere că oamenii de astăzi mor în urma unei bătrîneți patologice și medicina ar trebui să urmărească a prelungi viața atîta timp cît există instinctul de conservare. *

---

* În felul acesta Metchnikoff a crezut a putea da o soluțiune optimistă chinuitoarei probleme a bătrîneței și morții. Acest optimism rămîne totuși foarte relativ. Mi se va permite să citez aci pasagiul din lucrarea lui Dastre (deja menționată) referitor la ideile lui Metchnikoff, cu privire la presupusul instinct al morții:

„L'instinct de la mort zice Dastre — survenant à la fin d'un cycle „normal et bien rempli, facilitera sans doute au vieillard le départ „pour le grand voyage. Le déchirement n'existera plus pour lui: „n'existera-t-il point pour ceux qu'il laisse? Et puisque l'instinct de „la mort ne saurait exister qu'aux environs du moment où elle doit „survenir, le jeune homme et l'homme mur, en pleine possession de „l'instinct de la vie, mais avertis de la fatalité du trépas, envisageront-ils avec moins d'horreur qu'aujourd'hui l'inexorable loi?"

În ce privește mecanismul bătrîneței propriu zise, Metchikoff e de părere că ea rezultă din lupta dintre elementele nobile ale organismului (slăbite în urma diferitelor intoxicațiuni, ca cea de origină intestinală, etc.) și elementele mai puțin diferențiate, celulele conjuctive și nevroglice.

Oricine posedă un rudiment de cultură biologică cunoaște teoria fagocitozei emisă de marele învățat ce a fost Metchnikoff. Anumite celule din sînge și din țesuturi au posibilitatea de a îngloba și digera, întocmai ca ființele unicelulare independente, anumiți corpusculi printre care microbii.

Acestor celule mîncătoare — fagocite — le revine un rol însemnat în apărarea organismului contra infecțiunilor microbiene. Ele curăță de asemeni resturile provenind din distrucțiunea unora din celulele proprii ale organismului.

Ele ar ataca cu timpul celulele diferențiate ale organelor care ar sucomba într'o luptă nedreaptă și inegală, puterea de reproducere și de regenerare a țesuturilor fiind în raport invers cu gradul lor de diferențiere, minimul aparținînd sistemului nervos.

Teoria lui Metchikoff nu e făcută desigur să confirme acea admirabilă armonie din natură, de care vorbesc încă unii autori.

În însuși corpul omenesc — și același lucru s'ar întîmpla și pentru alte ființe cu oarecare superiorizare — ar exista o dezarmonie fundamentală ce ar conduce la bătrînețe și moarte. De altfel ar mai exista și altele.

Voronoff, într'o lucrare recentă asupra mijloacelor de a prelungi viața, admite ca un ce de sine înțeles teoria lui Metchnikoff. Totuși această teorie e departe de a fi considerată ca demonstrată. Prof. Marinescu s'a ridicat demult în contra ei și cu drept cuvînt, după cele ce cred.

E drept că celulele mai puțin diferențiate sînt înmulțite la bătrîni, dar înmulțirea lor nu pare a fi așa de însemnată ca să explice însuși procesul bătrîneței. Ea se vede de altfel chiar într'un grad mai însemnat și în alte stări patologice. În plus raporturile de influență reciprocă dintre diferitele tipuri de celule ce întînim într'un anumit organ, sînt departe de a fi bine studiate.

Mai exact vorbind, problema aceasta abia e atinsă din cînd în cînd. Se pare în tot cazul că „fagocitele" nu atacă celulele organismului decît atunci cînd ele sînt deja bolnave și chiar atunci procesul de fagocitoză nu are loc în accepțiunea proprie a cuvîntului. Celulele nevroglice ce înconjură pe cele nervoase nu par a îngloba niciodată pe acestea din urmă, ci mai degrabă ar exercita — în stări patologice — asupra lor o acțiune dizolvantă prin secrețiunea de fermenți digestivi.

Alți autori au dat interpretări diferite mecanismului bătrîneței.

Astfel Boy-Teissier e de părere că fiecare din noi se naște cu un anumit capital de energie vitală ce se cheltuește în cursul existenței cu atît mai ușor cu cît celulele sînt mai diferențiate.

Bătrîneța ar reprezenta epuizarea acestui capital de forțe vitale.

S'ar putea compara atunci corpul omenesc (și comparația ar fi valabilă și pentru alte ființe viețuitoare) cu o candelă ce arde atîta timp cît mai are încă o rezervă de untdelemn și care se stinge cînd această rezervă s'a cheltuit.

De fapt nu se poate contesta că intensitatea vieții—judecată după aceia a funcțiunilor de asimilație — atinge maximul în epoca embrionară și manifestă o scădere progresivă către bătrînețe.

Concepțiunea lui Boy-Teissier conține deci un sîmbure de adevăr.

Ea are însă desavantagiul de a sugera noțiunea unei energii vitale ca ceva de sine stătător, care ar aminti „forța vitală" a vechilor filozofi ce credeau a explica prin ea fenomenele vieții.

Ori cuvîntul acesta nu spune nimic. Viața nu poate fi concepută ca o entitate metafizică, ci ca un proces în care lucrează energia fizico-chimică comună celorlalte fenomene din natură.

Ințelegînd prin energia vitală ceva de sine stătător și intangibil, epuizarea ei ar fi în principiu iremediabilă.

Din contra, considerînd fenomenele vieții ca expresiunea unui mecanism fizico-chimic, bătrînețea apare ca o alterațiune a mecanismului în chestiune, iar datoria biologistului și mai cu seamă a medicilor e să cerceteze în ce constă această alterațiune.

Din momentul ce e vorba de o modificare a unui mecanism fizico-chimic, nimic nu se opune, *în principiu*, la restabilirea acestui mecanism și deci la o reîncărcare a organismului cu energia tinereței, întocmai după cum putem turna din nou untdelemnul într'o candelă și întreține flacăra ce amenință să se stingă.

Concepțiunea lui Charles Sedwigck Minot se apropie de cea precedentă. Pentru acest autor, bătrînețea constitue ultima fază a procesului evoluțiunii individuale, după cum diferențierea organelor în timpul vieții embrionare și mai tîrziu creșterea, pubertatea etc. constitue faze inițiale sau intermediare.

Moartea, consecința directă a bătrîneței, ar fi deci sfîrșitul inevitabil înscris în planul evoluțiunii organismelor pluricelulare.

Dar ideile lui Minot au fost combătute în mod hotărîtor de către Jacques Loeb, biologistul american, a cărui celebritate e bine meritată.

Prin cercetări de laborator asupra cărora nu voiu insista, acest savant ajunge la concluziunea că procesul desvoltării organismelor și acela ce condiționează durata vieții sînt independente unul de altul.

Diferiți autori au căutat să concretizeze în ce constă alterațiunea funcțională ce conduce la bătrînețe.

Astfel, după Réveillé Paris, bătrîneța ar fi datorită unor turburări ale aparatului respirator.

Ca urmare, oxigenarea sîngelui s'ar face insuficient, de unde o decădere progresivă a organismului.

Intr'o ordine de idei asemănătoare, Hamelin presupune că evoluțiunea procesului normal de osificație, aducînd transformațiunea în os a cartilagelor costale, determină o rigiditate a toracelui ale cărui mișcări, astfel împiedicate, au ca urmare o insuficiență a ventilațiunii pulmonare, deci a oxigenării sîngelui.

S'a răspuns la această ipoteză că nu e probat că alterațiunile osoase, cartilaginoase, pulmonare sînt constante la bătrîni și mai cu seamă că alterațiunile, mai ales cele osteo-cartilaginoase, sînt efectul nu cauza bătrîneței.

O scădere a ventilațiunii pulmonare pare însă a exista de fapt la bătrîni, deși rămîne de văzut întrucît ea e urmarea bătrîneței și întrucît poate contribui la progresul acestei din urmă.

Oricum ar fi, insuficiența hematozei și a fenomenelor de oxidare în general are un rol important în producerea fenomenelor de epuizare (Verworn, Marinescu și Mihăilescu, etc.), iar bătrînețea prin încetinirea funcțiunilor de reparație (de asimilație) poate fi privită într'adevăr ca rezultanta unor fenomene de epuizare.

Turburările respirațiunii pulmonare pot prin urmare să contribue într'o măsură ce rămîne de precizat, la producerea bătrîneței. Dar mai importante par a fi alterațiunile oxidațiunilor intracelulare în raport cu modificări în mecanismul regulator al schimburilor nutritive (glande cu secrețiune internă, fermenți, etc.)

Brousse, Huchard, Marinescu invoacă de asemeni turburări ale nutrițiunii în producerea bătrîneței.

Primul dintre acești autori apropie bătrînețea de boalele prin intoxicațiuni crônice și prin încetinirea nutrițiunii. Huchard invoca, în mecanismul bătrîneței și arteriosclerozei, produsele de desasimilare.

Ideile lui Brousse trebuesc apropiate de concepțiunile în care alterațiunile glandelor cu secrețiune internă au un rol important în producerea bătrîneței și despre care îmi rămîne să vorbesc.

O încetinire a nutrițiunii, o scădere a proceselor de sinteză, cu alte cuvinte de asimilație și deci de reparație și regenerare, pare într'adevăr un caracter esențial în mecanismul bătrîneței. Ingrămădirea de substanțe grăsoase în celulele bătrînilor trebue apropiată de aceia pe care Marinescu cași Pighini au văzut-o apărînd în celulele supuse la auto-digestiunea aseptică (autoliză).

Ori produsele ce rezultă din aceste digestiuni sînt aceleași care fac sintezele, reparațiunile, regenerările țesuturilor. Prezența lor în celulele bătrîne pare deci a evidenția incapacitatea proceselor de asimilare, turburare profundă a nutrițiunii ce conduce în mod logic la moarte.

Dar o turburare analoagă o găsim tocmai în alterațiunile unor organe ce regulează nutrițiunea țesuturilor.

E vorba de glandele cu secrețiune internă.

Mai mulți autori au căutat să explice fenomenele bătrîne-

ţei prin modificările funcţiunilor acestor glande ce ţin subt dependinţa lor, prin intermediul unor produse chimice vărsate în circulaţie, principalele procese generale ca dezvoltarea, creşterea, diferenţierea sexelor, viaţa psihică, etc..

Rolul glandelor în aceste procese este considerabil; nu mă pot întinde însă asupra acestei chestiuni. Am relatat de altfel, într'un articol din anii precedenţi, unele din faptele ce-l pun în evidenţă.

Vom aminti numai că dezvoltarea corpului şi a „sufletului" se opreşte, dacă extirpăm glanda tiroidă. Două observaţiuni referitoare la om arată chiar o retrogradare considerabilă a stării psihice în urma acestei operaţiuni, făcută pe timpul cînd funcţiunile acestui organ erau încă foarte puţin cunoscute. Dacă însă secreţiunile interne au un rol atît de important în evoluţiunea organismului, e natural ca alteraţiunile acestor funcţiuni să aibă un rol asemănător în involuţiunea lui.

Celebrul chirurg englez Horsley pare primul autor care a întrevăzut rolul alteraţiunilor glandulare în producerea bătrîneţei, fiind impresionat de asemănarea dintre unele fenomene ale acesteia şi acelea ce se produc după extirparea glandei tiroide. Chestiunea a fost atinsă mai tîrziu de către Hertoghe, Paris şi în mod ocazional de mine însumi într'o lucrare în colaboraţie cu Papinian (1904). In acelaşi an Lorand îi consacră o comunicare. Lucrările ulterioare (Parhon şi Goldstein, Lévi şi Rothschild, Voronoff) au accentuat şi mai mult partea ce alteraţiunile glandulare o pot avea în fenomenele involuţiunii senile.

Lévi şi Rothschild notează ca simptome comune senilităţii şi insuficienţei funcţiunii tiroidiene starea uscată, sbîrcită şi squamoasă a pielei, scăderea temperaturii cu turburările termice subiective şi reacţiunile vasomotrice ce depind de ele, căderea perilor, rărirea sprîncenilor, lipsa de poftă de mîncare, constipaţia, absenţa menstruaţiei la femee, agenezie la barbat, somnolenţa diurnă, căderea dinţilor, dureri reumatice, încetinirea funcţiunilor nutriţiunii, slăbirea reacţiunilor organice şi nervoase, tendinţa la diferite scleroze şi mai ales la arterioscleroză.

Se adaogă că glanda tiroidă este adeseori alterată la bătrîni.

In plus se ştie că există o legătură strînsă între cantitatea de iod conţinută în corpul tiroid şi funcţiunile acestui organ. Or, pe cînd, după Monéry, iodul din această glandă e în cantitate de 7 miligr., 444 între 40 şi 60 ani (în medie), ajunge la 1 mgr. 688 între 70 şi 80 ani. Tratamentul tiroidian corigează diferitele simptome enumărate mai sus. Mai mulţi autori au văzut chiar apariţiunea de peri negri la bolnavi, deja albiţi, supuşi la tratamentul tiroidian. Toţi cei ce au întrebuinţat acest tratament (caşi pe cel ovarian între alte tratamente cu extracte de organe) au avut adeseori impresiunea că bolnavii lor sînt întineriţi; iar Hertoghe, vorbind de o clientă a sa supusă tratamentului tiroidian, spune că în urma acestui tratament pacienta pare *fiica ei proprie*.

Lévi şi Rothschild conchid că glanda tiroidă are un rol important în simptomatologia senilităţii şi, atunci cînd e suportat, poate servi la combaterea şi mai ales la prevenirea ei.

Trebue să adaug aici că una din caracteristicele bătrîneţei pare a fi incapacitatea reparaţiunii perderilor organismului provenite în diferite feluri. Acelaşi lucru se întîmplă după extirparea glandei tiroide, iar tratamentul tiroidian corigează acest defect.

Alte glande au desigur partea lor în producerea bătrîneţei. Castraţia la barbat aduce cu sine îngrăşarea, o stare de anemie, de astenie musculară, urmată în mod relativ precoce de o zbîrcire a pielei. Faţa acestor indivizi aminteşte atunci pe aceia a unei babe.

Dar iată fapte ce pun în evidenţă şi mai bine rolul alteraţiunilor glandelor germinale în mecanismul bătrîneţii.

Brown-Sequard, celebrul fiziologist, a observat că injecţiunile de extract testicular măresc dintr'o sumă de puncte de vedere energia organismului şi mulţi alţi observatori au confirmat rezultatele sale.

Totuşi din motive de defecte technice explicabile, mai ales pentru timpul în care a lucrat acest genial observator, rezultatele obţinute nu au fost în total convingătoare şi metoda sa a fost abandonată pentru a fi reluată subt o altă formă, astăzi cînd cunoaştem mai bine substanţele active din glandele sexuale (ovar, testicul).

Dar mai de curînd cercetări experimentale, făcute pe animale, au arătat că altoind testicule de animale tinere la berbeci bătrîni se poate observa *o adevărată întinerire* a acestora din toate punctele de vedere.

Fotografiile din cartea recentă a lui Voronoff şi descrierea experienţelor sale sînt foarte convingătoare.

Un berbec ajuns la limita vieţii sale, steril de mai mulţi ani, cu aspectul epuizat şi prostit, capătă toată vigoarea tinereţei, dupăce i se transplantează un testicul de animal tînăr.

Animalul find izolat într'un grajd cu o femelă de acelaşi specie, aceasta din urmă naşte în două rînduri cîte un miel. Extirparea glandei transplantate face ca animalul să cadă din nou în starea de epuizare de mai înainte, pentruca o nouă altoire să-l regenereze încă odată.

Această altoire reîntinereşte deci animalul şi *îi măreşte durata vieţii*.

Concluziuni cu totul asemănătoare găsim la un experimentator vienez Steinach, care urmăreşte de mai mulţi ani studiul efectelor secreţiunilor interne ale glandelor genitale asupra organismului. Autorul acesta leagă înt'o anumită regiune (între testicul şi epididim) canalele excretorii ale testiculului. Se produce atunci degenerarea elementelor celulare ce dau loc spermatozoizilor, pe cîtă vreme porţiunea din glandă cu efecte generale asupra organismului (dezvoltarea sistemului pilos al feţii, timbrul

vocii, energia musculară, instinctul sexual, etc.) se dezvoltă în mod însemnat.

Experienţele lui Steinach au fost făcute pe şobolani bătrîni. Animalele sale, caşi berbecii lui Voronoff, au reîntinerit.

Durata vieţii lor a fost prelungită trecînd în mod apreciabil peste aceia de 27 luni, cît durează în termen mijlociu viaţa la această specie.

Steinach face, ce e drept, înţelepte rezerve asupra acestui punct neputîndu-se prevede, cu preciziune, durata vieţii fiecărui individ în parte.

Totuşi animalele sale au prezintat adevărate fenomene de reîntinerire, de creştere a energiei generale; ele au fost din nou capabile să fecundeze, etc..

Se poate conchide că viaţa lor a fost într'adevăr prelungită trecînd mai cu seamă în mod apreciabil peste durata medie mai sus indicată.

Cercetările lui Voronoff au condus de altfel, precum am văzut, la acelaşi rezultat.

Studiul microscopic al testiculelor animalelor astfel operate arată o dezvoltare însemnată a celulelor glandei interstiţiale—glanda pubertăţii, cum o numeşte Steinach.

Fenomene asemănătoare au fost observate de Steinach şi la om, şi anume la doi bătrîni operaţi în acelaşi fel, precum şi la un bărbat de 44 ani cu fenomene de îmbătrînire precoce, deprimat, fără putere musculară, cu oboseală rapidă, frigid şi impotent.

Două-trei luni după operaţie, individul a crescut cu 12 kilograme greutate. Putea duce o povară de 100 kilograme. Funcţiunile sexuale au revenit, etc..

Rezultate de acelaşi ordin se pot obţine prin tratamentul glandelor genitale ale *ambelor sexe* cu razele Roentgen, care în anumite doze excită dezvoltarea celulelor cu secreţiune internă din aceste organe.

Iată deci fapte experimentale ce dovedesc posibilitatea reîntineririi, cu alte cuvinte a vindecării—pentru cît timp rămîne de discutat—acestei boale cronice pe care o numim bătrîneţea.

S'a obiectat totuşi—şi de curînd un castrat din Constantinopol a ridicat aceiaşi obiecţiune—că omul castrat nu trăeşte mai puţin decît cel ce posedă toate organele.

Dar valoarea obiecţiunii acesteia e destul de relativă. Pentru motive lesne de înţeles, castraţii cheltuesc mai puţină energie decît cei întregi. Or, în materie de energie vitală, cel care cheltueşte mai puţin poate să se păstreze mai mult.

Dar se mai poate adăoga că bătrînii, avînd glanda alterată, ar fi în condiţiuni comparabile cu ale castraţilor şi atunci nimic de mirat dacă durata vieţii nu e mai mică la aceştia.

Or cum ar fi, obiecţiunea de mai sus nu poate răsturna faptele experimentale ale lui Voronoff şi Steinach care prin metode diferite conduc la aceiaşi concluzie: Activarea secreţiunii interne a testiculului măreşte durata mijlocie a vieţii.

Şi ce se spune despre testicul e aplicabil desigur şi ovarului.

Şi alte glande pot avea partea lor în mecanismul bătrîneţei.

Anumite turburări ale capsulelor suprarenale determină o bătrîneţe precoce, iar tratamentul cu extracte din aceste glande pare a stimula vitalitatea cel puţin a unor sisteme de organism. Cu un extract din aceste organe * am putut observa de curînd creşterea părului capului la o bolnavă ce-i pierduse de mai mulţi ani. Părul începu să crească mai întâiu alb, apoi negru. Şi aici e vorba de fenomene de regenerare, de reîntinerire, fie şi numai a unui sistem organic. De altfel bolnava care, ce e drept, nu era prea înaintată în vrîstă, s'a simţit mai bine şi din alte puncte de vedere.

Nu mi se pare nici-o îndoială că alteraţiunile glandelor cu secreţiune internă pot explica cel puţin o parte din fenomenele bătrîneţei. E evident că alteraţiunile glandelor în chestiune nu pot rămîne fără simptome şi, pe de altă parte, că manifestările bătrîneţei trebue să fie expresiunile multiple a turburărilor în funcţiunile, multiple ele însăle, ale diferitelor organe.

Ce determină acum alteraţiunile glandulare? E vorba de un proces imanent al organismului? E vorba din contra de cauze extrinsece, dar inevitabile? Pentruce durata vieţii şi momentul apariţiunii bătrîneţei variază la diferitele specii? Sînt atîtea probleme ce rămîn încă în studiu.

E evident pe de altă parte că factorii ce determină alteraţiunile glandelor cu secreţiune internă pot determina şi modificări în alte organe care trebue să fie reprezentate în dureroasa simfonie de simptome pe care o numim bătrîneţea.

Conchidem: Bătrîneţea este o boală pluriglandulară şi pluriorganică în general. Mecanismul producerii ei e datorit alteraţiunilor diferitelor organe printre care un rol important revine glandelor cu secreţiune internă.

A preveni sau a corige aceste alteraţiuni înseamnă a preveni sau a vindeca bătrîneţea.

Lucrul acesta este posibil? Şi în ce măsură?

Înainte de a răspunde la această chestiune voiu observa că, în actuala stare a ştiinţii, cunoştinţele noastre asupra mecanismului bătrîneţei rămîn încă destul de sumare.

Oricum ar fi, datele expuse mai sus arată că ştim sau întrezărim totuşi ceva.

Consideraţiunile de ordin filozofic asupra chestiunii, în care se complac încă unii medici şi chiar biologişti, nu pot în tot cazul înainta studiul ei cu un singur pas.

Numai punînd studiul problemei pe terenul biologiei experimentale, vom putea aştepta progrese reale.

* Preparat datorit d-lui chimist Dr. O. Dumitrescu din Bucureşti

Va trebui prin urmare să stabilim anumite caractere generale ale bătrîneţei şi să vedem întrucît le putem obţine şi le putem face să dispară în mod experimental.

A reproduce şi a trata boala, după cum se reproduc şi se tratează în laboratoare boalele infecţioase, mi se pare calea cea mai bună de urmat în studiul ştiinţific al bătrîneţei.

Spre exemplu, va trebui să se studieze în ce sens şi în ce măsură extirparea glandei tiroide sau castraţia sau ambele aceste operaţiuni combinate modifică cantitatea de apă sau de substanţe grăsoase din ţesuturi.

Găsind un mijloc experimental (să presupunem castraţia şi tiroidectomia împreună, combinate la necesitate cu alte modificări ale equilibrului glandular), care ne-ar da o distrofie generală, analoagă sau identică cu acela ce reprezintă bătrîneţea, va trebui să vedem întrucît anumite tratamente (tratament prin extracte sau transplantări de tiroidă, testicul, etc.) sînt capabile a face să regreseze caracterele (pierderea apei din ţesuturi, încărcarea cu substanţe grase a celulelor, etc.) comparabile sau identice cu acelea ce le găsim la bătrîni.

Anumite caractere pur simptomatice ca albirea părului, sbircirea ţesuturilor, pierderea forţei musculare, etc., anumite modificări ale sîngelui pot fi studiate de altfel şi la om, după metoda biologiei experimentale.

Să revenim acum la chestiunile de mai sus.

Este posibil a preveni bătrîneţea?

Până în prezent nimic nu demonstră o imposibilitate de principiu. Faptul că niciodată nu s'a văzut un individ rămînînd totdeauna tînăr sau un bătrîn care să fi întinerit, nu constitue o obiecţiune de o valoare reală. De cînd e lumea, apa curge la vale şi duce cu ea la vale obiectele plutitoare. Dar vapoarele urcă totuşi liniştite cursul apei, iar navigaţiunea aeriană a învins gravitatea, „această implacabilă gravitate care părea a trebui să ne ţintuiască la pămînt până la mistuirea veacurilor", după cum se exprimă Charles Richet.

Că un fenomen n'a fost încă observat, nu înseamnă că el nu e posibil în anumite condiţiuni.

Totul constă în a găsi determinismul lui sau a cunoaşte factorii ce-l împiedică pentru a opune o energie neutralizantă, energiei ce lucrează în direcţiunea pe care voim să o combatem.

De altfel nici nu e strict exact că fenomene de reîntinerire n'au putut fi observate niciodată în mod spontaneu, experimental sau terapeutic.

In cursul unor anumite boale, a maniei, spre exemplu, se poate observa creşterea de peri negri la indivizi deja albiţi şi acelaşi fenomen a putut fi văzut, după cum am spus, şi în urma tratamentului cu produse tiroidiene sau suprarenale. Rezultatul experienţelor lui Voronoff şi Steinach e greu a fi interpretat altfel decît ca fenomene de reîntinerire.

Deci, încăodată, nimic nu se opune principial la prevenirea bătrîneţii.

Dacă nu o putem face încă în mod sigur, e pentrucă ştim prea puţin să observăm şi să analizăm anumite microprocese patologice. Clinica de astăzi e încă în bună parte foarte grosolană şi nu putem decît să compătimim pe clinicienii care *nu vor* să vadă decît ceiace sare în ochi.

E mai uşor de a preveni decît de a trata. E mai uşor de a trata depărtările mici de optimum fiziologic decît pe cele mari. Dar tocmai pentru aceasta trebue să ne deprindem a pune în evidenţă — în special cu mijloacele de laborator — aceste depărtări minime.

E posibil a trata bătrîneţea odată constituită?

Nici aici nu există nici un argument *principial* ce poate fi opus.

Pentru unele alteraţiuni ale bătrîneţei ca supraîncărcarea grăsoasă a celulelor, încetinirea fenomenelor regenerative, posibilitatea unui tratament mi se pare foarte admisibilă.

Nici comparaţia fenomenelor bătrîneţei cu îmbătrînirea coloidelor in vitro (Bechold, Marinescu) nu mi se pare a se opune posibilităţii unui astfel de tratament, nici invocarea unei degradaţiuni a energiei vitale.

Starea coloidelor din organism nu e strict comparabilă cu acela a celor din flacoanele fizico-chimiştilor, căci ele sînt în funcţiune de schimburile nutritive pe care avem mijloace multiple a le influenţa, iar cercetările lui Hanau şi Steinlein, Marinescu şi Minea, Walter, Mansfeld, experienţele mele făcute împreună cu Savini, ale lui Voronoff, arată că există mijloace experimentale (tiroidectomie, tratament tiroidian sau testicular) pentru a determina o încetinire sau o accelerare a proceselor regenerative.

Mai greu apare în principiu tratamentul proceselor sclerotice ale ţesuturilor.

Dar chiar nici aici imposibilitatea nu e principială. In definitiv formaţiunea de fibre tari, calcificarea ţesuturilor sînt procese coloidale pe care patologia trebue să le aprofundeze, iar terapeutica trebue să caute a le stăpîni.

De altfel o sumă de alte boale în afară de bătrîneţe îşi aşteaptă sau şi-au găsit tratamentul în studiul fenomenelor ce se petrec în intimitatea ţesuturilor sau în organele ce dirig aceste fenomene.

Acestea zise, rămîne să vedem ce se poate face astăzi pentru prevenirea şi tratamentul bătrîneţei.

Evident că un anumit mod de traiu evitînd risipa de energie vitală, un anumit regim alimentar — în special cel lacto-vegetarian — prin evitarea intoxicaţiilor exo şi endogene poate permite o supravieţuire mai îndelungată decît un altul.

Regimul alimentar preconizat de Metchnikoff, regim graţie căruia se introduce în tubul digestiv acid lactic (cu iaurtul

sau alte alimente) şi fermenţi lactici nu l-a împiedecat totuşi pe acest biologist de a muri pela 70 de ani ca atîţia alţi bătrîni. Şi pe dealtă parte s'au văzut indivizi care au abuzat de alcool, care au făcut excese alimentare sau de altă natură şi au ajuns cu toate acestea la vrîste mult mai înaintate.

Aceasta arată importanţa mare a factorilor endogeni, a constituţiei generale a organismului, în materie de longevitate. Şi ar fi de un interes capital a se şti care sînt constituţiile ce oferă mai multe garanţii pentru o mai mare longevitate şi care din contra predispun la o bătrîneţe timpurie.

Precum am arătat şi cu altă ocaziune, avem mijloace de a influenţa şi factorii constituţionali, deci ar rămînea de studiat în ce direcţiuni trebuesc influenţate anumite constituţiuni pentru a oferi mai mulţi sorţi de longevitate.

In tot cazul, depe acum putem spune că posedăm unele tratamente ale bătrîneţei a căror valoare nu poate fi trecută cu vederea, deşi rămîne încă de precizat până la ce punct poate merge eficacitatea lor.

Tratamentul tiroidian prin stimularea proceselor regenerative îşi găseşte aplicaţia aci, după cum au remarcat şi alţi autori (Lévi şi Rothschild, Voronoff, etc.).

Unele stări de adinamie a bătrînilor pot beneficia de asemeni de extracte de glande suprarenale sau de ipofiză.

O menţiune specială merită însă tratamentul cu extracte din glandele germinale—glandele caracteristice ale tinereţei— şi în special prin anumite intervenţiuni chirurgicale făcute pe aceste glande.

Precum am văzut, Voronoff a putut obţine o adevărată întinerire a unor berbeci bătrîni prin transplantări de testicule şi e de regretat că nu s'au încercat până în prezent şi efectele de transplantări de ovare la femelele bătrîne.

Acest autor a stabilit că glandele de maimuţă se pot altoi la om* şi în consecinţă crede că ar trebui să se facă crescătorii de maimuţe care să serve pentru transplantări de organe la om.**

Tot Voronoff mai întrevede un alt mijloc de procurare de organe tinere şi anume dela tinerii morţi prin accidente. Organele acestora neprezintînd alteraţiuni pot servi pentru scopul indicat. Mai mult încă, ele pot fi păstrate cîtva timp la 0° păstrîndu-şi vitalitatea, se pot deci face oarecare provizii de astfel de organe.

---

* Până în prezent a studiat din acest punct de vedere numai glanda tiroidă.

** Biologia de mîine ne va pune poate la dispoziţie mijloace pentru altoirea la om de organe (sau fragmente de organe) provenind de la specii mai îndepărtate.

Spre exemplu, e de cercetat dacă injectînd prealabil ser de om la un animal de o specie mai îndepărtată (cîne, oae, etc.) organele acestora deprinse să trăiască într'un mediu „umanizat" n'ar putea fi transplantate la om cu mai mulţi sorţi de vitalitate.

Voronoff propune ca în centrele mari să se destineze anumite servicii spitaliceşti în care să se primească cei care ar avea nevoe de transplantări de organe.

In aceleaşi spitale să se primească cei cu accidente grave şi tot acolo să se transporte cadavrele celor ce ar sucomba prin accidente, fiind ştiut că moartea ţesuturilor are loc mai tîrziu decît a individului conştient şi decît încetarea circulaţiei sau respiraţiei.

Tratamentul prin transplantări de glande sexuale (de om sau maimuţă), propus de Voronoff, n'a fost încă încercat la om. Nu mă îndoesc însă că va fi în curînd, dat fiind că el e în cel mai rău caz inofensiv, cînd operaţia e făcută de un chirurg cu oarecare experienţă.

In schimb a fost încercată, cu rezultate satisfăcătoare, operaţiunea propusă de Steinach (legătura între epididim şi testicul).

Operaţia lui Voronoff şi acea a lui Steinach conduc în definitiv la rezultate asemănătoare, adică la exagerarea sau restaurarea secreţiunii interne a testiculului. Prin această operaţiune Steinach a văzut la animalele sale de experienţă o îmbunătăţire a stării lor corporale, ele devenind mai puternice, părul mai bogat, mai curat, etc. şi o prelungire cu aproape o 1/3 a duratei totale a vieţii faţă de animalele neoperate.

Se înţelege dela sine că o prelungire asemănătoare a duratei vieţii la om printr'o intervenţie operatoare inofensivă* ar reprezenta un progres considerabil în tratamentul bătrîneţii şi e desigur de dorit ca acest progres să poată fi realizat, rolul social al bătrînilor cu experienţa şi cunoştinţele ce au putut acumula fiind cît se poate de important, după cum a spus-o şi Metchinkoff şi mai de curînd Voronoff.

Se înţelege că pentru a se putea judeca până la ce punct operaţiunea lui Steinach poate prelungi viaţa la om, va trebui să treacă încă un şir de ani pentru fericitul motiv că durata mijlocie a vieţii omului întrece cu mult acea a şobolanilor pe care a experimentat Steinach, iar pe de altă parte experienţele acestui autor fiind de dată destul de recentă.

Cum am spus însă, primele încercări sînt încurajatoare şi, întru cît mă priveşte nu voiu ezita a recomanda această operaţiune bătrînilor dispuşi să încerce ceva pentru a turna din nou untdelemnul sfînt în candela secată a vieţii.**

Efectele de durată mai scurtă sau mai lungă ale intervenţiei operatoare odată trecute, o nouă intervenţie operatoare (o

---

* Făcută de un chirurg ce ştie a lucra aseptic, operaţia n'are mai multă gravitate decît deschiderea unui abces.

** Tratamentul acesta va trebui încercat şi în alte cazuri în care alteraţiuni ale secreţiunii interne ale testiculelor pot fi incriminate în producerea unor stări patologice. Astfel este cazul cu unele turburări mentale ca demenţa precoce, melancolia la epoca „menopauzei virile", etc..

Cu concursul colegului Prof. Tănăsescu am întreprins cercetări în această direcţiune.

nouă transplantare sau o astfel de intervenţie cînd mai înainte se făcuse operaţia lui Steinach) poate amîna încă odată termenul fatal?

Cercetările lui Voronoff par a da un răspuns afirmativ.

Pînă la ce punct, rămîne încă de văzut.

Tratamentele de care am vorbit mai sus nu sînt însă aplicabile femeilor.

Or e drept şi e de dorit ca ele să nu fie lipsite de concursul pe care medicina îl poate da pentru prelungirea vieţii şi tinereţei.

Am văzut că radioterapia poate veni în ajutor din acest punct de vedere. Totul lasă de altfel să se întrevadă că în curînd vom avea cunoştinţe suficiente asupra substanţelor active din glandele sexuale (caşi asupra celor din alte glande), substanţe pe care deja le extragem din aceste organe în laboratoarele noastre şi pe care în curînd le vom putea poate prepara pe cale sintetică.*

Am spus însă că a privi bătrîneţea numai ca o manifestare a insuficienţii funcţiunilor glandelor genitale sau tiroidiene mi se pare că ar fi o concepţiune prea îngustă.

In mod indirect sau direct şi alte organe sînt atinse de procesul bătrîneţii.

Cercetătorii viitori vor trebui să studieze biologia diferitelor organe sau ţesuturi, după cum se studiază astăzi aceia a fiinţelor unicelulare.

După acum se poate spune că se întrevăd mijloace pentru a stimula nu numai indirect (prin intermediul transplantărilor de glande sau prin extracte din aceste organe), ci şi în mod direct regenerarea diferitelor ţesuturi.

Carnot crede că organele şi ţesuturile fetale varsă în circulaţie substanţe ce stimulează în mod specific dezvoltarea organului sau ţesutului corespunzător. Acelaşi observator a putut constata în mod experimental că serul animalelor, cărora li s'au practicat sîngerări repetate sau li s'au extirpat porţiuni întinse dintr'un anumit organ, capătă proprietatea de a stimula înmulţirea globulelor roşii sau a celulelor organului corespunzător cînd îl injectăm la alte animale.

Se întrevede aci un nou tratament al bătrîneţei care pare chemat a complecta cu folos pe cele precedente.**

* Cu astfel de substanţe ca lipovarina studiată de mine şi de Dr. Dumitrescu, Ocreina lui Oremy, etc., se poate observa dispariţia fenomenelor insuficienţei ovariene şi reapariţia menstruaţiei chiar la femei în menopauză de mai mulţi ani.

Nu mi se pare exagerat să vedem în revenirea unei funcţiuni stinse de mai mulţi ani un fenomen de reîntinerire.

** Tot ce am spus aici arată importanţa enormă ce o au laboratoarele în studiul fenomenelor vieţii şi a găsirii mijloacelor de prevenire şi vindecare a boalelor, printre care şi boala cronică numită bătrîneţea.

In toate centrele mai mari e necesar a se crea Institute de biologie. In acestea studiul bătrîneţei trebue să ocupe un loc important. Steinach s'a exprimat de altfel în acelaşi sens.

Până unde se va putea merge în această direcţie? Viaţa omului putea-va fi prelungită indefinit conform dorinţei exprimată în versurile citate în prima pagină a acestui articol?

Las pe seama veacurilor care vin, răspunsul la această întrebare.*

Dr. C. I. Parhon
Prof. la Universitatea din Iaşi.

Ţin să atrag atenţiunea marelui public cît de mult are de beneficiat din crearea unor asemenea institute pentru a căror realizare şi sprijin nu trebue să evite niciun sacrificiu. E pentru mine un ideal a crea un astfel de Institut la Spitalul Socola.

Posibilitatea realizării unui astfel de ideal atîrnă de concursul pe care i l-ar da autorităţile şi publicul însuşi.

In ce priveşte primele, îmi fac o plăcută datorie să spun că Direcţiunea generală a Serviciului Sanitar a încurajat până acum întotdeauna desvoltarea instituţiilor de cultură medicală.

In ce priveşte Ministerul Instrucţiunii, experienţa de până acum ne-a lăsat în suflet mai mult scepticism.

Cît pentru public, nu mă îndoesc că cel din România va urma în curînd exemplul celui din ţările mai înaintate în cultură, dînd tot concursul instituţiilor de studii ştiinţifice şi în special celor de cercetare biologică şi medicală.

* Intr'un articol, apărut după redactarea celui de faţă (*Carlos Danville*, „Notre corps immortel", Mercure de France, 1 Février, 1921), autorul tratează chestiunea nemuririi corpului. Plecînd dela experienţele lui Loeb (fratele celebrului biologist american), care găseşte că fragmentele de ţesuturi sau organe transplantate se bucură de o imortalitate comparabilă cu a protozoarelor cu condiţiunea de a se schimba mediul din timp în timp, Danville conchide cu drept cuvînt, pe cît se pare, că bătrîneţea şi moartea sînt în funcţiune de modificări ale mediului.

Schimbarea mediului în care trăesc celulele ar putea preveni bătrîneţea şi moartea.

Autorul sugeră că o astfel de schimbare s'ar putea produce răcind până la îngheţare organismele. Pictet a putut îngheţa peştii (la — 20°) aceştia reluîndu-şi viaţa după desgheţare. Bakhmetieff a făcut cercetări pe diferite insecte şi pe mamifere cu temperatură variabilă, reuşind să îngheţe liliacul care a continuat a trăi după desgheţare. Animalele cu temperatură constantă sucombă însă dacă sînt răcite sub o anumită cifră, spre exemplu cînele cînd temperatura corpului său atinge + 22.

Bakhmetieff şi-a propus însă a transforma animalele cu temperatură constantă în animale cu temperatura variabilă. Unele cercetări anterioare ale lui Dubois (1893) păreau a face realizabilă această idee. Autorul rus a murit însă înainte de a-şi fi pus în aplicare ideile sale.

Danville crede că răcirea ar determina o modificare aşa de considerabilă a mediului interior încît animalul şi omul însuşi ar eşi cu forţe nouă prelungindu-i-se viaţa.

Unele observaţii ale lui Jacques Loeb arată un raport invers între durata vieţii şi temperatura ambiantă. Danville le invocă în sprijinul ideilor sale.

Intre faptele observate de Loeb, unde e vorba de durata vieţii la fiinţe ce trăesc în mod constant la anumite temperaturi, şi condiţiunile la care se gîndeşte Danville, condiţii în care răcirea (admiţînd posibilitatea ei) s'ar face numai pentru un timp dat - există însă deosebiri ce nu pot fi trecute cu vederea.

Nimic nu poate să ne facă să prevedem depe acum în ce sens, favorabil sau nu, ar fi modificat mediul interior în aceste condiţiuni. Articolul lui Danville merită totuşi a fi cetit şi menţionat.

El conchide că imortalitatea corpului nu e o utopie.

Cronica ideilor

Oswald Spengler: „Sfîrşitul Occidentului"

O nouă carte de Filozofia Istoriei (*Untergang des Abendlandes*) dar care nu rămîne numai în regiunea rece, abstractă a gîndirii sau a spiritului. Ea coboară adînc în intimitatea afectivă şi voliţională a sufletului nostru.

Dela Hegel n'a mai fost prelucrat materialul istoric atît de integral, de cosmic. E o metafizică, o concepţie oarecum religioasă în această „Pieire a Occidentului", metafizică fiindcă transpar subînţeleşi factori de dincolo, religioasă fiindcă e afirmativă categoric, profetică deşi n'ar vrea să fie.

Ce este amurgul, căderea Occidentului? Autorul nu vrea să o arate ca o ispăşire, nu vrea să ne lase să credem că ar fi, în sufletul său, rezultatul unor sentimente deprimante, al unui pesimism cauzat poate chiar de dezastrul ţării sale şi de cel al lumii.

Nu, pieirea Occidentului, moartea lumii noastre este inelucta-bila încheere a unei sorţi, care trebue să se împlinească.

Dar nu a unei sorţi care vine din afară, ci o evoluare proprie, o desfăşurare şi o dizolvare a noastră înşine.

Moartea e ultimul „act" al vieţii, căderea Occidentului este ultima lui manifestare. De aceasta noi nu sîntem răspunzători şi, neputînd îndrepta nimic, sîntem datori să fim cel puţin conştienţi de acest lucru.

„Noi nu putem schimba nimic din faptul că ne-am născut ca oameni ai începutului de iarnă ai plinei *civilizaţii*, iar nu în soarele unei *culturi* coapte, în timpul unui Fidias sau Mozart".

Această soartă irezistibilă, chiar aşa cum o defineşte Oswald Spengler, apare ca o categorie abstractă, metafizică. Intr'adevăr, unde se petrece ea, în noi, în indivizi, în Societate, în ansamblul ei, considerînd — ca unii sociologi — Societatea ca ceva în afară şi pe deasupra indivizilor în mod *real?*

In indivizi, adică în personalităţi, în umanitatea sufletească, se urmează — în ciuda epocilor de tranziţie şi decădere — o evoluţie ascendentă vădită, în viaţa social-istorică însă, viaţă de raporturi, intervin factori exteriori, contingenţi, care determină schimbări importante, decisive.

Spengler însă observă în viaţa Societăţilor o mişcare ritmică, o pendulare dela cultură la civilizaţie, care-i apare fundamentală, însemnînd prima — sufletul în plină vigoare, iar a doua — îmbătrînirea lui, apropierea de moarte.

Numai că lumea e prea complexă şi cunoaştem puţin din viaţa ei, pentruca să stabilim o singură schemă de ansamblu, aplicabilă şi viitorului.

Dar să intrăm mai adînc în concepţia lui Spengler şi în construcţia cărţii sale.

Şi avem mai întâiu o nouă concepţie a Istoriei, un nou fel de a considera Istoria, în lumina căreia ni se arată viitorul Occidentului.

El vrea să distrugă un fel învechit de a concepe Istoria, de fapt de a o trata, deoarece concepţia lui este mai veche. Intr'adevăr, Istoria care nu ne desfăşură decît dezvoltarea unui „identic individ", adică a Europei, a omenirii europene, a trebuit încă demult şi în ultimul timp mai ales — prin dezvoltarea interesului etnografic, antropogeografic şi sociologic — să dea pasul unei istorii mai largi, în care intră omenirea întreagă, Grecia caşi China, Egiptul caşi Japonia. Prejudecata era deci înlăturată, concepţia „ptolemeică" începuse să se retragă în faţa unei concepţii „copernicană".

De fapt însă Istoria era simţită tot ptolemeic, tot european.

Aici cartea lui Spengler vine cu o rupere hotărîtă de trecut, de prejudecăţile şi habitudinile de gîndire şi simţire ale trecutului, de acel misticism heleno-european, care ne împiedică să vedem, să simţim însăşi viaţa cosmică a lumii noastre întregi.

Subiect al Istoriei este principial tot ce are o dezvoltare de viaţă, tot ce stă într'o proprie şi unică legătură cu fluxul timpului. Cu timpul au însă cele ce există două feluri de relaţii, una esenţială şi alta neesenţială. Legătura cu timpul a lucrurilor cu caracter de repeţire este neesenţială; ea este mecanică şi *naturală*, bazată pe substratul naturii, care este totalitatea acestor raporturi ce se repetă sau pot fi repetate chiar artificial.

In legătura esenţială cu timpul se petrec însă, trăesc cu totul altfel de fenomene. Raportul lor cu timpul este *interior* şi el le caracterizează de fapt. Ele se petrec numai odată: şi odată trăite, se pierd definitiv, rămîn în veci irecuvrabile. *Fugit irreparabile tempus.*

Acest caracter îl au cele ce trăesc. „Aceasta deosebeşte mai fundamental „trăindul", „*das Lebendige*", de ceiace e fără viaţă, „leblos", organicul de mecanic.

Avem de-aface deci cu „timpul trăit", nu o simplă măsură a fenomenelor sau o condiţionare a lor, ci un *caracter substanţial* al celor trăite, incorporat în ele.

In conştiinţa noastră această trăire în timp se manifestă afectiv; ea este dorinţă, îngrijorare, regret, pasiune, curaj sau deprimare. Afectivul nostru intră deci în această concepţie cu putere. Soarta tragică a omenirii iremediabilul şi ireparabilul trecutului, dorul şi avîntul viitorului sînt reale caractere ale fenomenelor ce trăesc cu timpul, în timp şi avîndu-l în ele, creîndu-l, desfăşurîndu-l. Caşi adevărul deci, timpul, viaţa în timp, fenomenele vii se crează în timp şi se dezvoltă neîntrerupt, nemai întorcîndu-se înapoi, fiind mereu incomplete şi „aplecate" în hăul viitorului, în care se precipită de fapt amestecînd trecutul în fiecare clipă în acel viitor, neavînd deci de fapt un trecut ci numai un prezent, adică un viitor activ, dinamic.

Iluzia noastră statică a unui trecut care susţine şi spre care trebue să ne întoarcem mereu ne face să înjghebăm o anumită structură artificială care ne ţine în loc, ne înşeală, ne împiedică dela viaţa noastră reală.

Şi atunci dincolo de construcţia noastră, Istoria ne apare ca „succesiunea unui şir de trăiri care interior nu au nimic de aface

împreună". Nu este Istoria unei mari culturi, a Europei, ci a mai multor culturi, fiecare fiind un lucru în sine; nu este monocentrică ci policentrică, avînd centre oriunde viața omenească se concentrează în forme fundamentale creatoare. Istoria nu este liniară, nu este „viermele de mătasă, care deșiră epoci neobosit". Ea este peste tot și oricînd scena fenomenelor primordiale ale vieții, *culturile*.

Acestea sînt de fapt subiectul Istoriei.

„Fiecare cultură are posibilitățile sale proprii de exprimare care apar, se coc, veștejesc și nu se mai întorc... fiecare închisă în sine însăși, ca un gen de plantă... Aceste culturi, ființe vii de cel mai înalt grad, se dezvoltă într'o sublimă lipsă de scop, ca florile pe cîmp". Ele n'au deci decît numele comun; soarta lor, viața și moartea lor este cu totul individuală și independentă.

Vedem deci că Spengler, avînd o concepție cosmică a Istoriei și valorificînd-o cu toată puterea, dă cuvînt, formă și căldură felului de a vedea biologic, organic aplicat în ultimul timp și vieții spirituale și sociale.

Acest gînditor și poet reușește să izoleze deplin, să contureze și să impună nu numai noua concepție generală, dar și structura intimă a tratării Istoriei.

In locul principiului unității culturii, principiului continuității și al cronologiei, văzurăm că aduce pe cel al individualității organice a culturilor și adaogă principiile coerenței și al homologiei, din domeniul Biologiei.

E de fapt o plasticizare impresionantă a rezultatelor la care se ajunsese prin analiză, e o intuire puternică a acestor lucruri în sine, din care fusese smulsă cîte o formulă abstractă și pe care Spengler le trăește și le redă direct.

Cultura pentru el este realizarea unui Suflet, este suflet devenit formă, o formă care „trăind se desvoltă". Ea are deci caracterele vieții, își are vîrstele ei: o stare primordială — o suire — o culminare — o scoborîre — un sfîrșit. Acesta se manifestă prin civilizație, care nu este decît istovirea energiilor productive, cultura care trăește din propriul său trecut. Pe cînd cultura este trăirea unui suflet, civilizația este numai a inteligenței; pe cînd cultura trăește din vitalitatea și vigoarea întregului popor în chip organic, civilizația se manifestă prin influența — indirectă, teoretică oarecum, rațională — a maselor. Deoparte avem putere creatoare, de alta muncă: cultura e genială, civilizația rațională.

Interesantă e și aplicarea celorlalte două principii biologice la istorie: cel al coerenței care, concentrînd în crearea sufletului, în viața creatoare a sufletului, toate, absolut toate manifestările unei culturi, — dîndu-le tuturor o viață vie de familie, — ne face să avem sentimentul real, profund, al epocilor culturale și însfîrșit cel al homologiei care vrea să ne dea, nu numai o atmosferă, ci și mijloace sigure de recunoaștere a momentelor unei dezvoltări.

Analogiile istorice erau într'adevăr niște mijloace superficiale, mnemotehnice, parcă lipsite cu totul de interioritate. Ele erau datorite unui vag impresionism, unei asociații oarecare, pe cînd homologia este rezultatul unei comparații culturale, adînc gîndite.

Astfel, o analogie este comparația lui Napoleon cu Cezar, ca mari cuceritori ambii: homologia este comparația lui Napoleon cu Alexandru, în vîrsta celor două culturi, a celei grecești și a celei occidental-europene, ei au aceiași semnificare, ei înseamnă amîndoi

începutul civilizației, pentru cele două culturi declinul culturii propriu zise, imperialismul civilizației care începe.

Iată deci un mijloc, un simptom, după care noi putem ști în ce moment al vîrstei sîntem. După cum Grecismul se află cu Alexandru la începutul civilizației și va mai dura încă atîtea sute de ani, noi dela Napoleon sîntem în aceiași stadiu, deci vom mai trăi tot cam atîtea secole.

Astfel Spengler merge până la a ne spune cîte secole va mai trăi Occidentul, făcînd *homologie* cu altă cultură, de fapt tot cu cea a Antichității clasice, fiindcă aceia singură poate fi cunoscută mai bine.

Dar el stabilește mai întîiu că cele două culturi sînt independente. După Spengler antichitatea e moartă definitiv și nici măcar de o trecere dela antichitate la cultura occidentală nu se poate vorbi. Avem deaface de fapt cu o cultură prearabică, din care face parte și Creștinismul primitiv și cultura alexandrină. Aceasta în primul mileniu dela Cristos. Iar la anul 1000 apare cultura occidentului: ca tot ce e viață și suflet, ea răsare, se naște din neanalizabilele forțe ale vieții, avînd în chiar nașterea ei primordiala sa originalitate și e de fapt un „alt" suflet, o altă cultură.

Antichitatea avea un suflet apolinic; sufletul occidentului este de natură „faustică", alcătuit din neliniște și dor nețărmurit și neînfrînat, trecînd dincolo de ființă ca stare în posibilitățile nelimitate ale devenirii, ale nesfîrșirii.

De fapt Spengler — cu toate hazardatele lui construcții ingenioase — nu face decît să scoată în evidență, cu o mare putere de expresie și de plasticizare, caracterele originale ale celor două culturi, felul lor deosebit, caracteristic de a fi.

Acolo unde el urmărește metodic homologia, comparația, devine uneori însuși prea mecanic, voind să stabilească o simetrie matematică, impecabilă. Astfel adolescența doricei la Greci are ca „pendant" gotica la Occidentali, stilul baroc corespunde ionicului, arta pergamenică celei wagneriene, lui Polyklet cu *canon*-ul său artistic îi corespunde Bach, Kant este Aristotele modern; Napoleon, după cum am mai spus, este Alexandru; apoi, cu începutul civilizației, raționalismul fără genialitate, steril, dă stoicismul în antichitate, socialismul în Occident, etc. Astfel reese, punct cu punct, inevitabilul sfîrșit al civilizației noastre: „și noi trăim astăzi *descrescend*-ul epigonilor, care ordonează, adună și conchid, ca Alexandrinii din timpul Romanilor".

Datoria noastră este deci să studiem acest sfîrșit, să-l cunoaștem, să-l primim fără spaimă și să ne gîndim la ce e de făcut din punct de vedere practic.

Noi ne cunoaștem propria istorie. Vom muri deci în chip conștient și urmărind toate stadiile propriei noastre dizolvări cu privirea ascuțită a doctorului cu experiență.

Spengler e un om de idei, dar de idei profunde și active. El trăește cu hotărîre viața universului, gîndind-o. Nu e un specialist și nici un filozof propriu zis, este un mare poet al vieții umane, cosmice, al vieții integrale a omenirii în durată și nesfîrșire. Are desigur defectele unui diletant, dar cartea e atît de adînc trăită și de real creată, încît acestea apar de tot neînsemnate. Nu e desigur cartea unui om care a citit mult și se joacă cu ideile.

In inima lui s'a pus cu străşnicie problema sorții noastre și mintea lui a scrutat-o cu severitate necruțătoare.

Rezultatul e deprimant în chip ineluctabil. Nașterea, desvoltarea, moartea, urmîndu-se ritmic, prin neenumărate manifestări interdependente unele de altele, e desigur o construcție tristă — e o adîncire a realității, deprimantă.

Dar tabloul nu e fără un fond liniștitor. El ne apare filozofic și religios, la Spengler chiar.

Intr'adevăr homologia aceasta sigură, revenirea aceloraşi momente în soarta lumilor, culturilor și civilizațiilor, ne face să ne bazăm pe legi, pe prototipuri oarecum, pe idei.

Problema vieții rămîne totuși întreagă, dar mecanicul este înlăturat din ea cu toată vigoarea de către Spengler, așa că acea revenire a momentelor atîta de sigură — nu conjectural-filozofic, ci religios profetic — poate fi primită de sufletul nostru ca un sens al existenții. Cînd autorul ne fixează anul 2200 ca sfîrșit al occidentului, înțelegem bine felul lui de a fi, pe care el îl duce până la ultimele consecințe.

Vede clar, analizează cu putere ideile, le sintetizează, le valorifică și le activează cu energie; și cu o perspectivă uriașă ne arată viața sufletelor, desfășurîndu-se în nesfîrșire și eternitate.

Detaliile sînt adesea greșite, amănunte de istorie false, construcția ideilor uneori hazardată sau contradictorie, dar întregul — în care trăește substanța acestui suflet neobișnuit — este mai mult decît suma părților.

Tot acolo stă și adevărata originalitate a operei, căci multe din afirmațiile autorului, deși de mai demult spuse ne apar nouă prin felul cum el le valorifică și le intensifică, prin atitudinea lui, care este cea de contemplare a vieții integrale.

Deaceia filozofia istoriei la Spengler nu e logică, nu e metodologie; e, cum spuneam, metafizică; ea pune problema sorții omenești, nu face comparații de concepte.

Deaceia este oarecum contradictoriu cînd distruge, șterge trecutul, care dă semnificare fiecărei atitudini a noastră din prezent. La rîndul lui prezentul, preocuparea actuală modifică trecutul istoric și-l adaptează într'o măsură.

Trăește de fapt în toată istoria spiritul nostru activ și Spengler este unul din cei care au simțit mai mult acest lucru, cînd a dărîmat istoria statică și comodă de prejudecăți și tipare învechite, precum și subtila și neadîncita filozofie a istoriei de concepte sau de legi sociale, de raporturi.

El a căutat legile istoriei în însăși viața vie și moartea ființelor reale, care sînt culturile.

Legile acestea sînt metafizice, religioase și biologice.

Ori cîte ar fi contradicțiile sau chiar defectele acestei cărți, ea e o carte adevărată.

Desigur că soarta ne rămîne deschisă, tocmai fiindcă noi o facem din noi, fiindcă ea este noi înșine, cum spune Spengler, așa că moartea nu e atîta de sigură. Peste momentul cel cumplit, în salt, noi putem trece mai departe și spiritul uman, care totuși are o unitate, va trece desigur mai departe. Evoluția lui e înceată și oarecum insezizabilă și apoi factori neașteptați se amestecă și o turbură la suprafață în tot momentul.

Aici poate este eroarea fundamentală a lui Spengler, că nu deosebește lămurit evoluția sufletelor de lumea de raporturi, de instituții, de contingențe, în care fenomenele se petrec neașteptat de multe ori complicînd viața, trăirea istorică.

V. Zaborovschi

Cronica științifică

Din timpul epidemiei tifosului exantematic

Cu ocazia tifosului exantematic care decima armatele și populația țărilor beligerante, privirile parazitologilor, bacteriologilor și a higieniștilor din acele țări erau ațintite asupra cunoscuților paraziți, agenții de propagare ai acestui teribil flagel.

S'au încercat diferite experiențe asupra rezistenței, reproducțiunii lor, mijloacelor de distrugere, profilaxiei, etc..

Mulți biologi reputați ca *Prowazek* din Hamburg, *Lühe*, fostul profesor de parazitologie dela Universitatea din Königsberg, și alți tineri a căror nume ne scapă, — au murit în lupta ce o duceau contra paraziților exantematoși. Numai la noi direcția serviciului sanitar s'a dezinteresat de această chestiune; nu i-a dat nici-o importanță.

Mai mult decît atîta, singurul laborator depe lîngă facultatea de medicină din Iași, în care se mai făcuse cercetări asupra insectelor propagatoare de boale infecțioase, a fost rechiziționat — nu ca laborator, ci ca odae de lenjerie pentru un spital — fără a ține samă de protestul facultății de medicină.

Pentru clubul Jockey, al cărui local fusese rechiziționat de marele cartier rusesc, s'a găsit imediat un alt local tot atît de spațios, așa că jocul de cărți n'a fost întrerupt nici-o zi, tot timpul războiului. Pentru o cameră de lengerie însă nu se găsea în tot orașul altă sală decît laboratorul de parazitologie.

In locuința privată în care aveam familia, nepotînd experimenta cu paraziți exantematoși, m'am adresat direcțiunii serviciului sanitar — în fruntea căruia se afla un biolog — cu rugămintea de a-mi permite continuarea experiențelor, pe care le începusem în laboratorul meu de parazitologie înainte de a fi fost rechiziționat. Cererea mea de a lucra în „laboratorul de medicină experimentală" n'a fost acceptată. Și cîte nu s'ar fi putut experimenta? S'ar fi putut afla dacă agentul patogen al tifosului exantematic este un protozoar ca acel al malariei inoculat de către anofeli, sau este numai o bacterie, ca acea a dalacului pe care muștele cu aparat bucal perforator o inoculează în mod mecanic, — sau dacă este numai un virus, fără a fi ființă viețuitoare? In momentul cînd păduchii aspiră cu pliscul lor sîngele, lasă și puțină salivă care are proprietatea de a împiedica coagularea sîngelui; probabil că această salivă conține și agentul de infecțiune al tifosului exantematic.

Tot atît de interesant era de aflat mijloacele de distrugere a insectelor primejdioase, o chestie din cele mai vitale pentru întreaga lume medicală.

Oficial m'am adresat și Ministerului de războiu, punîndu-i la dispoziție în mod gratuit cunoștințele mele parazitologice. Atențiunea care mi-a dat-o a fost aceiași pe care politicianii noștri o dau de obiceiu oamenilor de știință. Refuzurile acestea îmi reamintesc șicanele pe care le-a suportat savantul nostru *Babeș* din partea politicianilor și mai cu samă din partea oamenilor noștri de știință *sterili*, adică cei care-și pierd toată vremea prin laboratorii fără a reuși să contribue cu ceva la progresul științei.

Indată ce războiul a încetat, am primit scrisori dela diferite reviste parazitologice, prin care eram rugat a le comunica rezultatele experiențelor dela noi din timpul războiului asupra paraziților exantematoși. Mărturisesc că eram jenat până în momentul cînd m'am hotărît a redacta următoarele observațiuni care s'au publicat și în revista americană de parazitologie *.

1. *Substanțele recomandate de Prowazek, Versluys și alții sînt ineficace.* — Indată ce tifosul exantematic a început a se răspîndi și în populația din oraș, am imprimat o broșurică prin care căutam a vulgariza diferitele substanțe pe care autorii le recomandau contra paraziților. Farmaciile noastre puneau deja în vînzare sticluțe cu diferite uleiuri eterice. Fabrica de sopon „Carmen Silva" fabricase și ea o substanță specială cu un nume pompos „*Exantolia*". Ziarele la rîndul lor recomandau diferite compoziții preparate cu uleuri esențiale.

Am căutat să experimentez singur, să văd care este acțiunea diferitelor substanțe, asupra insectelor ce ne interesează, dacă mirosul lor și propietățile chimice sînt în adevăr în stare a le îndepărta. In 1917 din cauză că păduchii erau exantematici, am fost forțat a face încercările numai în vitro. Astăzi (1919) cînd nu mai avem în Iași cazuri exantematice, am experimentat cu ei chiar pe brațul meu.

Am experimentat mai întâiu cu substanțele recomandate de *Prowazek*: esența de Eukalyptus, esența de cuișoare și esența de anison.

Am luat trei cristalizoare, în fiecare am pus cîte cinci insecte (P. corporis) pe o bucățică de flanea. Intr'un cristalizor am picurat pe flanea esență de cuișoare și în al treilea esență de anison.

Paraziții nu numai că au continuat să trăiască 12 până la 24 de oare, dar unele dintre femele s'au și ouat. *Eysel* recomanda în 1915 să se presoare pucioasă pisată pe piele. Am presurat și eu pe braț și am pus apoi unul din acești paraziți, păduche flămînd,—care nu s'a putut abține să nu mă înțepe și să sugă. La fel s'au comportat față de uleiul de terepentin recomandat de *Marschalko* (1915); de balzamul de Perou recomandat de *Meltzeb* (1915); și de tinctura de Acorus Calamus recomandată de *Versluys* (1915). Ceiace dovedește că niciuna din substanțele mai sus menționate nu sînt eficace contra înțepăturilor acestor insecte primejdioase.

2. *Păduchii de corp sug și pe alte animale.* — Gali-Valerio a experimentat cu paraziții de cap (P. capitis) și a aratat că sug și pe alte animale, pe cobai și pe șoareci albi. Noi am făcut expe-

* *N. Leon*, Quelques Observations sur les Pediculides. „*Journal of Parasitology*", March, 1920, Vol. VI.

riențele noastre cu de cei de corp. Din cinci cîți am pus pe un cîne, trei au supt; din patru puși pe o pisică doi au supt, din cinci pe epuraș, unul a supt. N'am reușit să fac să sugă pe broască, nici pe găină și nici pe porumbei. Cînd se experimentează trebue ca paraziții să fie flămînzi.

3. *Acțiunea substanțelor grase.* — Ciobanii romîni stau cu oile la munți fără să se primenească cu lunile de cămașă, și cu toate acestea nu fac păduchi. Ei își impregnează cămașa și pantalonii, care stau în contact direct cu pielea, în zăr sau în unt topit, le storc bine și se îmbracă cu ele. Am căutat să vedem care este acțiunea untului asupra paraziților de care ne ocupăm. Pentru aceasta am luat o bucățică de flanelă pe care am impregnat-o cu unt topit și am etalat-o într'un cristalizor, punînd pe ea o femelă de parazit (P. vestimenti) plină cu ouă (înainte de a se oua). In alt cristalizor, am pus altă bucățică de flanea, curată, neunsă cu unt, iar pe ea am pus o femelă înainte de a se oua.

Femela depe flaneaua curată, s'a ouat și a aglutinat în mod regulat fiecare lindenă pe firele scămoase ale flanelei; pe cînd femela depe flanela impregnată cu unt a depus ouăle pe firele scămoase fără ca să se lipească de ele.

Am încercat acelaș lucru cu unt de masline, vaselină și petrol și am constatat că toate aceste substanțe grase împiedică lipirea lindenelor pe firele pînzei din care este făcută cămașa și ismenele.

Afară de aceasta substanțele grase lipesc operculele lindenelor și puii pier asfixiați în interiorul lor. Adulții și ei pier cu timpul, fiindcă li se astupă orificiile organelor de respirațiune.

Dintre toate substanțele grase acea de care dispuneam în cantități mai mari în timpul războiului, era petrolul, deaceia l-am și recomandat atunci.

4. *Varietățile păduchelui de corp.* De multe ori am primit dela diferiți medici de spitale cu tifos exantematic, eșantilioane de păduchi depe corpul bolnavilor cu rugămintea de a-i examina și de a le comunica dacă nu s'ar putea deosebi mai multe varietăți. Am primit păduchi și din lagărul de prizonieri depe Bulgari, Unguri, Turci și Germani. Ceiace-i făcea pe tinerii medici să creadă în posibilitatea creerii mai multor varietăți a păduchelui de corp, era culoarea și talia lor extrem de variată, felul deosebit de a se mișca și mai alea antenele care la unii erau din trei articole iar la alții din cinci.

Păduchii de corp cînd sînt tineri au o culoare gălbie-verzie și pot deveni albicioși până la galbăn castaniu. In momentul cînd sug sînge devin roșii, iar tîrziu de tot ajung negri. Culoarea neagră provine din două cauze: sau că cu timpul sîngele din tubul digestiv devine negru și prin transparența corpului ia și el această culoare, sau chiar tegumentul devine negru.

Mărimea variază din momentul ce a părăsit oul până ce devine adult, niciodată însă cînd a atins vîrsta sexuală nu trece în lungime masculul de 3 mm. nici femela de 4 mm.

Iuțeala mișcării păduchilor depinde de o sumă de condițiuni. Cei flămînzi caută lumină, pe cînd cei sătul evită lumina; deaceia dimineața se găsesc relativ mai puțini la suprafața hainei (în special pe guler) decît sara.

In ceiace privește deosebirea antenelor; cei cu trei antene erau larve, pecînd cei cu cinci adulți. Așa că nu există nici-o varietate.

ci o singură specie de păduche de corp, *Pediculus vestimenti* Nitzsch = *Pediculus corporis* de Geer, care se deosebește de păduchele de cap, *Pediculus capitis* de Geer.

5. *Muștele ca agenți de transport ai păduchilor.* — Am repetat experiența lui Galli-Valerio, punînd subt un clopot de sticlă două muște (Musca domestică) și o bucățică de flanea cu mai mulți păduchi pe ea. Pe flanea am presurat puțin zahăr pisat ca să atragă muștele între păduchi. După 24 de oare am găsit, fixat pe toracele uneia din ele, un păduche. Ea zbura în toate părțile fără ca păduchele să cadă depe ea. Am rupt aripele muștii și am lăsat-o să se plimbe pe brațul meu sting, gol. Păduchele după vre-o 15 minute s'a detașat depe toracele muștei și a căzut pe pielea brațului. Aceasta ne îndreptățește să credem că muștele ar putea să servească ca vehiculi acestor paraziți.

6. *Exantematicul nu se poate propaga prin praf.* — D. *Dr. Imbert*, fost membru al misiunii franceze de epidemiologie în Serbia iar în 1917 atașat la noi, a scris în ziarele locale un articol în care își exprimă părerea că tifosul exantematic se propagă prin praful provenit din descompunerea păduchilor exantematoși. Păduchii morți — spunea el — și sfărîmături de păduchi morți care stau pe pămînt și conțin încă virus contagios, sînt sfărîmați, disecați, pulverizați, apoi aruncați în aer prin măturare, prin trena fustelor lungi sau numai prin mers și în urmă inspirați prin nas și gură.

Intre numeroasele spitale de exantematici care erau atunci în orașul Iași, unul se afla situat chiar în centrul orașului, spitalul *Sf. Spiridon*, și multe din ferestrele lui se deschid pe trotuarul din strada Muzelor. Necontenit, mai cu samă în primăvară se măturau sălile cu ferestrele deschise și se scutura așternuturile bolnavilor, chiar pe fereastră, iar tot praful cădea pe trecători. Cu toate acestea nu se îmbolnăveau de tifos exantematic decît acei care luau paraziții vii, direct sau indirect, depe bolnavii de tifos exantematic.

Prof. Dr. N. Leon

Recenzii

Andreas Latzko, *Oamenii în războiu*, Edit. „Viața Romînească", 1920, Iași, 8 lei.

Cine este Andreas Latzko? „Este un ofițer ungur. A fost rănit în luptele din anii 1915—1916, pe frontul italian". Aceasta este toată biografia pe care ni-o comunică traducătorii romîni ai cărții lui Andreas Latzko: *Oamenii în războiu*. Probabil că atîta este tot ce știu.

A scris Latzko înainte de războiu? Știa lumea, de el, mai înainte? A pus mîna pe condei, întîia oară, cînd a eșit din Spitalul Militar?... Cred că într'o zi, vom ști ce să răspundem. Cartea lui Latzko (adică aceste șase bucăți pe care le cuprinde) e din cele-atît de scormonitoare și de bine scrisă, ca să cutezi să-ți închipui că autorul s'a trezit așa deodată, scriitor de geniu, la bubuitul tunurilor depe Isonzo.

Trebue să presupunem că Andreas Latzko a făcut destulă ucenicie literară, dacă nu în văzul lumii (prin ziare, cărți, reviste), dar în caietele lui și la masa lui de scris. Va mai publica ori nu ceva, după *Oamenii în Războiu*? Cerul știe! Poate că și Latzko va avea soarta lui Vsevolod Garșin, autorul acelui jurnal intim — pagini nemuritoare de lumină sufletească și de durere omenească — intitulat *Războiul* (și anume războiul din 1877—78). Vsevolod Garșin n'a mai dat nimic de seamă după *Războiul* și s'a stins, nu prea tîrziu, într'o casă de nebuni.

Acest soiu de cărți supreme nu mai înfățișează literatură, ci plămîni și măruntae, puse subt teascul tipografic. Poate că și Andreas Latzko va fi un fel de Vsevolod Garșin!

La urma urmii literatura universală nu poate să-l mai uite. Chiar dacă nu va mai scrie, aceste vre o sută cincizeci de pagini, pe care le-a scris, sînt destule — ca numele lui să rămînă veșnic încununat cu laurii marii literaturi și cu ai iubirii de omenire.

Cartea trebue cetită și de mai multe ori recetită (Traducătorii au fost meșteri și ne-au dat lucru bun). Nimeni n'ar putea să se încumeteze s'o tălmăcească unuia care n'a cetit-o. Fiecare schiță din ea este o bucată desăvîrșită. Fiecare e atît de grea de înțelesul simțirilor pe care il are și de emoțiunea cu care cheamă emoțiunea: încît nu poți să stabilești o scară între aceste șase schițe.

Am crezut, întîiu, că *Botezul de foc* e bucata covîrșitoare din tragedia căreia nu voiu putea să mai ies, spre a deosebi și gusta pe celelalte. Dar *Învingătorul* m'a smuls din infernul frontului și m'a făcut să asist, la 60 de kilometri în dosul lui, la grandioasa priveliște a Excelenței Sale Generalisimului Comandant, fetișul militar caste și a erii, ajuns deodată grație războiului divinitatea carnasieră care se

trăește într'un castel princiar, cu amintiri și cu lucruri scumpe depe vremea Renașterii. Ne isprăvisem de admirat ironia genială și intensitatea halucinată cu care îmi fusese desfășurată ochilor acea lume criminală–jovială, procopsită și patriotă—bine așezată în dosul frontului și iată-mă la marginea pădurii, de unde pleacă cei trei ziariști, și unde zace *Camaradul*, cu fața la pămînt.

Cine poate să mai uite vreodată pe acest camarad! „Gura și nasul desprinse păreau crescute pe obrazul drept ca o vegetație informă. O masă de carne vînătă se umfla, strunită de pielea tot așa de lucioasă ca o chișcă întinsă. Partea dreaptă a feței semăna cu un fruct exotic care ar fi fost desfăcut în două; partea stîngă întorna către mine un ochiu umezit de spaimă și de o mizerie posacă..."

Cu dinadinsul, am voit să scap de vedenia aceasta și am dat peste marșul lui Rakoczy, adică peste *Moartea Eroului*, peste acea sală de ofițeri răniți, unde, din creerii amestecați de o schijă de obuz ai locotenentului Otto Kadar și din propileele nebuniei, privim năluca războiului universal, nebunește explicat (dar simbolic și amar explicat) prin faptul că toți războinicii au, în loc de cap, cîte-o placă de gramofon, cu marșul lui Rakoczy & Comp.

Mai avem de citat *Plecarea* și *Reîntoarcerea*. Le-am luat invers. Iată, mai întîiu, pe fatalicul flăcău Iohan Bogdan, vestitul surugiu al Domnului Conte, venind acasă, la Marcea lui—logodnica lui, jupîneasă la castel—venind acasă cu fața schilodită, cu un singur ochiu, cu nasul și cu obrazul cîrpit, din petecile de piele pe care un doftor mare i le-a jupuit de prin alte părți și i le-a potrivit în nas și în obraz.

Se poate, pe lumea aceasta, o poveste mai tristă decît povestea acestui flăcău ungur, care se înapoiază erou și pocitură, ca să vază pe Marcea, îngălbenind și rumpînd-o de fugă, la ivirea lui, și să găsească pe Domnul Conte (dosit de pe front și fabricant de gloanțe) protejînd cu transparent interes pe fatiorița Marcea!?

Am citit și *Plecarea* cu care se cuvenea se încep. Stă cu forță alături de celelalte. Nebunia compozitorului și tot ce spune el ne obligă să lăsăm capul în piept și să recunoaștem că un nebun poate să aibă mai multă minte decît au avut la olaltă, toate popoarele civilizate, în anii fatalului războiu.

*

Latzko e un scriitor de geniu. Cu atîta numai cît cunoaștem din literatura lui, și sîntem siguri că acest scriitor maghiar va rămînea în pridvorul vremurilor literare, columnă glorioasă.

Dar e firesc, după ce-ai închis cartea și ai pus oarecare depărtare între tine și zvîrcolirile și obsesiunea acestor cefalopode ale groazei și ale nebuniei—vizibile prin cleștarul lui Latzko, ca prin ochiul unui scafandru—e firesc să vorbești cu tine însuți, obosit și amărît.

...Mare evocator, suflet mare! Dante, ce șase cîntări, ale unui Infern, răzbătut până la suprafața pămîntului, în anii (să le mai zicem dela Christos?...) 1914—1918... Dar ce folos de atîta suflet? Ce folos de atîta nobilă convingere și de atîtea mărgăritare, aruncate întocmai cum se zice în Evanghelie!

Omenirea e blestemată și incapabilă de îmbunătățire. Facem trei pași înainte și treisprezece înapoi. Îndeosebi, contrazicerea în care trăim toată viața noastră (voim să zicem civilizată) este diabolică. Pentruce luptăm, muncim și vociferăm noi, în viața publică? Ce predicăm noi în școli și în bucoavne? Ce poftim să avem acasă, pe stradă, în instituțiile publice? Cerem, predicăm, poftim: cinste, acurateță, rînduială, dragoste de oameni, respect pentru lucrul altuia și pace între noi!

Și dacă, din nenorocire, a trecut mai multă vreme, fără de răz-

boaie, și predica noastră și postulatele noastre au fost luate în seamă și au prins rădăcină în cugete, atunci iată o generație care crede serios în ordine, în viața onorabilă și tihnită, în mila de oameni și în trăinicia instituțiilor și a doctrinelor umanitare!

Dar într'o zi—amar de noi!—împărații s'au certat, diplomații și-au pierdut apetitul și curtenia, și mobilizarea a sunat. Și atunci iată pe profesorii, pe inginerii, pe oamenii cum se cade și milostivi ai lui Latzko, smulși dela pașnicele lor îndeletniciri, asvîrliți în trenurile militare și turnați pe front ca niște simple vreascuri, ca să țîșnească focul sîngelui până la cer!

— A, dar acești cetățeni ai d-tale sau ai lui Latzko trebuia să învețe și patriotismul și scrima și boxul și jiu-jitsu și tragerea în țintă și toate celelalte arte utile, pe care cetățeanul-soldat se cuvine să le pună în slujba patriei, în ziua cea mare, în ziua de suprem examen național, în ziua marșului lui Rakoczy!...

Așa dar, vedeți drăceasca și nestinsa contrazicere: Trebue să ne civilizăm, dar nu prea-prea... Trebue să predicăm iubire și respect către popoarele de pretutindeni, dar cu rezerva mintală că într'o zi va trebui să ne scoatem mățelele reciproc... Trebue să proclamăm în școli, în cărți, în legi, că viața, că averea, că nevasta... etc. sînt scumpe și sacrosancte, dar să ne șoptim la ureche că într'o zi (cînd vor decreta diplomații) va fi cea mai mare fală, pentru noi, ca să dăm iama prin ele! căci va fi în numele patriei recunoscătoare.

Și contrazicerea și ironia și blestemul și dîra de sînge vor continua in saecula saeculorum!

Ca să biruești, în gînd, această nebunie, ca să ajungi să-ți potolești durerea și revolta, ca să te împaci sufletește cu jalnica poveste a speciei omenești, după mine unul nu-ți rămîne decît refugiul și cortul lui Iisus Christos așa cum l-au clădit, la picioarele Taborului, Pavel și Augustin.

G. GALACTION

* * *

I. C. Vissarion, *Petre Părealobul* (roman), edit. Pavel Suru, Bucureşti, 1921, 15 lei.

Fiindcă autorul cărții de față nu este la întâia sa lucrare, să începem întâiu cu un cuvînt despre celelalte scrieri ale sale mai cunoscute: „Nevestele lui moș Dorogan" și „Florica".

Într'un cadru alcătuit din detalii comune, bătăi, beții, furturi... d. Vissarion prezintă pe țăran așa cum este: nu vedem nimic din cerul posomorît din paginile unor autori, tot așa nimic din tendința altora de idealizare.

Însă faptul că d. Vissarion este el însuși un produs al mediului țărănesc ne explică îndeajuns prezența în povestirile sale a acelor laturi sufletești, care caracterizează mai ales pe omul din popor: simplitatea lui naturală, nota de veselie, soiul acela de humor, pe care supărările zilei nu-l întunecă deloc, dimpotrivă îi împrumută un haz și un farmec special. „Te-ai însurat, mă Marine? Să-ți trăiască! Și cînd ai pierde-o, mă frate-meu, s'o găsești în brațe la mine..."

Dar meșteșugul de a scrie al d-lui Vissarion n'are a face cu tehnica obișnuită la scriitorul cult. D-sa improvizează și scrie cum vorbește. Deși expresia este adeseori vulgară, d. Vissarion își dă în schimb impresia spontaneității, colorîndu-și fraza în felul omului dela țară, care știe să povestească: „Mi-a venit gust să vă spun despre Ileana mea... mai stați jos, băeți, că uite și iarbă și umbră..." începe d-sa povestirea. Apoi d. Vissarion devine cîteodată liric, și atunci cuvintele se întocmesc ca un adevărat cîntec: „Feții moșului, am văzut ce dulce-i viața, cînd te prinde dimineața cu iubita îmbrățișat și sătul de sărutat!..."

D. Vissarion a izbutit să schițeze în felul acesta cîteva tipuri interesante: Moș Dorogan este donjuanul popular înamorat de libertate și frumusețe, irezistibil, libertin și odios. Vizitiul subprefectului este țiganul vanitos și prost, iar moș Dumitru altă figură izbutită din „Un loiu la bătrînețe..."

Maniera sa obișnuită i-a slujit însă mai puțin, cînd a vrut să încerce un gen mai complicat. In „Petre Părcălabul" d. Vissarion a întîlnit greutăți de stil și de compoziție, pe care nu le-a putut birui cu technica sa rudimentară. De aceia găsim aici slab reprezentate chiar însușirile, care strălucesc de obiceiu în lucrările sale anterioare.

*

Petre Jarcalete, părcălab în satul Costeștiari, cu toate că iubește și este iubit de Zina, se însoară cu Ioana Patru-Parale, fată bogată de cîrciumar și prietină mai mare a Zinei. Un flăcău deochiat, Ivașcu, vrea să ia pe Zina cu sila. Atunci aleșii satului îndeamnă pe Petre să aibă milă și, până la măritiș, să ție pe Zina pe lîngă dînsul. Imprejurări ciudate fac ca dragostea între Petre și Zina să se aprindă din nou și mai tare. Petre se căiește acum că n'a luat pe Zina de nevastă. In cele din urmă Ioana se îmbolnăvește greu din naștere. Și boala prelungindu-se luni de zile, Ioana își ia într'o zi nădejdea dela viață și sfătuește pe Petre, dacă rămîne văduv, să ia pe Zina de nevastă... „Povața asta dă brînci dragostei dintre dînșii", zice autorul, și Petre greșește. O simpatie tainică face pe haiducul Radu Anghel și pe prietinul acestuia, Ivașcu, să se intereseze de boala Ioanei. Și Ivașcu aduce din partea lui Radu un leac ciudat pentru Ioana... In două săptămîni femeia este pusă pe picioare! Dar Petre știe că Zina are să nască în curînd și încearcă să fugă amîndoi. Ioana îi prinde, îi iartă și primește să conviețuiască „în trei", în urma sfatului lui Aga Chiemil că „inima omului este croită după legea turcească". Petre însă nevrînd să facă o taină din a doua sa nevastă, e dat în judecata divanului, și acesta îl achită.

Aceasta este povestea, pe care d. Vissarion o expune în romanul său, cu destulă elocvență. Stilul pe alocurea evocă viața: „Casa lui Petre, forfotind de cei peste o sută de colăceri-călări, părea un lagăr sau o tabără de armată". Sau, următoarea caracterizare sugestivă: „Părul galben, răsfirat pe tîmple și pe obraji, îi da asemănarea că e izbită de picături de ploaie, iar aicidecum o femee plînsă..." Fuga Ioanei este redată viu; scena, cînd vine Ivașcu și o găsește pe Ioana bolnavă, este impresionantă. Insă personagiile din roman nu sînt îndestul de studiate.

După d. Vissarion, Petre este o victimă a împrejurărilor. Zina este cea care „seduce" pe Petre. „De ce ne-a făcut (Dumnezeu) așa cum sîntem?.." întreabă dînsa revoltată. „Da. Nu-mi place viața asta... Păcat să rup o micșunea și să mi-o pui în păr!.. Păcat să iau un trandafir... Păcat să mănînc Miercurea smîntînă!.. Ba e păcat să mă și îndrăgostesc!.. Atunci ce nu e păcat?.." „Ne va bate Dumnezeu", obiectează Petre cu teamă. „Treaba lui", răspunde Zina. „Și a luat meseria de a bate pe cei ce se îndrăgesc? Treaba lui!.. Facă ce o vrea!.." Petre face tot ce-i stă în putere, ca să rămînă „om al cinstei casnice, om al pravilei, credincios legii și bisericii..."

Insă trecutul lui Petre Părcălabul cam distonează cu însușirile de om brav, pe care i le atribue mai tîrziu autorul. Petre este „poftitor". Inainte de a se însura n'a pus niciodată „stavilă poftelor lui." „La o lună după însurătoare, Ioana nu mai are pentru dînsul niciun farmec ascuns" și Petre „se gîndește să se despartă de Ioana". Dupăce aceasta cade la pat, Petre pare că seduce pe Zina, și dorește să moară Ioana, fără nici-o umbră de căință: „n'o vrea viața în trei, mărită-se cu cine-i place..." De aceia sună fals apărarea de mai tîrziu a lui Petre Părcălabul, că îi e dragă Ioana, și mai ales tirada dela urmă: „Ai D-voastră boeri mari, poate vă lasă inima să azvîrliți la gunoiu floarea dupăce ați mirosit-o. Dar noi, noi cei mici, care ne formăm sufletul din ciripitul ciocîrliilor, din cîntecul cucului, noi purtăm floarea ce-am apucat s'o rupem, până se veștejește!.. Și dacă s'a veștejit, tot n'o azvîrlim, ci o punem pe chichița lăzei, s'o mirosim din cînd în cînd..."

Aceleași contrazziceri la Ivașcu și la Zina. Ea abia a împlinit șaptesprezece ani, și a rămas o fată simplă de țară. Putem noi să admitem că a vorbit, cum am văzut, și că a fost în stare să „răstoarne tot gîndul" unui om cetit și „luminat" ca Petre Părcălabul, „prietin cu Văcărescu și Eliade Rădulescu..."? Dar să presupunem că Zina este un exemplar rar — d. Vissarion ne spune că-i un copil din flori „fata Sutstrucioasei cu coconu Costache". Zina e însă o ființă neștiutoare și nevinovată, care nu pricepe ce-i gelozia. Se lasă în voia inimii... „Ce o fi, o fi!.. și niciun gînd și nici o șiretenie..." Dacă ar întreba-o Ioana „de ce-mi iubești bărbatul", ea ar răspunde: „D-ta de ce-l iubești?.. Nu-i frumos?.." Cu toate astea și aici noi vedem că Zina știe să se prefacă. Cînd Ioana pe care o iubește „cum nu poate grai să spună" — o surprinde cu ochii plînși, Zina ascunde adevărul. Cu Petre vorbește în șoaptă, să n'audă Ioana, deși îi desparte un părete. La întîlnirea din grădină ce vine pregătită „ca să culeagă frunze pentru gîndeci". Ceva mai mult: Zina este după aceia mai stăpînă pe sine chiar și decît Petre și mai mulțumită. „Vrei acum să plec?.." întreabă Zina. „Nu vezi ce-am făcut?.." răspunde Petre. „Ce o fi, o fi!.." zice dînsa „și închide ochii ca moartă... înveselită peste răscoale, că nenicu Petre este al ei..."

In scrierile d-lui Vissarion nota „senzual" este caracteristică omului dela țară. Ivașcu își pune ochii pe Zina. Cînd se convinge că fata iubește pe Petre, se mulțumește cu Ioana. „Ii prinde mîna și i-o sărută." Atunci Ioana simte și ea un fior.

— Ivașcule, ce-i asta? Ce vrei să cred?..
— Ce vrei.
— Așa? Fugi că strig pe Petre...

Totuși d. Vissarion vrea să credem că Ivașcu ar fi iubit-o pe Zina mai cuminte.

Trecem peste unele defecte de procedare, peste întinderea nemăsurată a romanului, provenită din pricină că d. Vissarion n'a condensat îndeajuns capitolele, eliminînd măcar în parte noianul de vorbe nefolositoare. Să adăogăm însă un cuvînt despre cealaltă latură a artei: stilul. D. Vissarion tolerează nepăsător greșeli, care îi compromit cu desăvîrșire pana. Expresii ca „pușlama", „ghiorăe mațele", „cu ochii beliți"... și altele încă atîtea, precum și glumele strunate ale țăranilor la horă, în proza literară nu se pun.

Uneori eroii d-sale declamă ori se arată stîngaci. D. Vissarion nesocotește în graiu deosebirea de clasă și de timp. La 1819, boerii divanului vorbesc ca avocații de astăzi. Petre zice: „Pentru ce m'ați chemat, domnule zapciu?.." Un abuz este poate și folosința dialogului: d. Vissarion îl prelungește cîteodată inutil.

Așa cum a fost tratat subiectul, lipsește impresia totală a vieții. Nu vedem, de pildă, ce face satul, dacă lumea din afară poate să se deprindă cu întîmplarea asta rară și neobișnuită. Singurii, cu care Petre intră în conflict, sînt boerii divaniți; dar în chestiunea asta pe ei îi interesează numai articolul din lege. Povestea Părcălabului rămîne o afacere a lui particulară.

D. Vissarion face rău că se grăbește și, sub aparențe de fecunditate literară, își neglijează pregătirea. Luînd lucrul mai în serios, și dovedind pentru creațiile sale artistice mai mult sentiment de paternitate, ar putea să dea și'n genul acesta lucrări bune și interesante, căci în mediul, în care trăește d-sa — mediu primitiv și apropiat de natură — omul se înfățișează sub laturi ceva mai generale și deci mai caracteristice.

POMPILIU PÎRVESCU

* * *

Paul Valery, *Introduction à la méthode de Léonard de Vinci*, Paris, Ed. Nouvelle Revue Française, 1919.

Mica lucrare a d-lui Paul Valery, apărută cu mulţi ani în urmă în „la Nouvelle Revue Française", reapare într'o broşură care aduce ca noutate şi se complectează, prin cîteva „Note şi Digresii", aşezate în fruntea sa. Ele trebue să dea socoteală de starea de spirit a tînărului care compuse opusculul acum 25 de ani şi de preocuparea de a dobîndi, printre problemele care se ofereau inteligenţei sale, siguranţa unui punct de vedere intelectualist. Incercarea asupra lui *Leonardo da Vinci*, la rîndul ei, nu este altceva decît sforţarea de a introduce o vedere limpede şi intelectuală în tainele aşa de inextricabile ale creaţiunii. Lucrarea s'ar fi putut, în definitiv, numi *Albrecht Dürrer* sau *Benevenuto Cellini* — căci interesul cade mai ales asupra problemei subiective pe care şi-o pune scriitorul; e unul din acele *essai*-uri franceze care trăesc din pretext şi asociaţie, dar ocaziunea lui Leonardo da Vinci, pictor şi inginer, e recomandabilă în deosebi. In adevăr, acesta pare a fi bănuit schematismul raţional care figurează la baza creaţiunii şi puterea viziunii sale, învăluită în acel *sfumato* de care vorbeşte în *Tratatul asupra picturii*, pare a rezida în strigenţa şi siguranţa raporturilor geometrice din care ştia apoi să desvolte plinătatea şi graţia misterioasă a viilor sale apariţiuni. In manuscrisele care se găsesc la Bibl. Institutului de Franţa şi care, dela data compunerii lucrării de care am vorbit, au fost publicate de Ravaisson-Mollien, se pot citi următoarele: *„L'aria e piena d'infinite linie rette e radiose insieme intersegate e intessute sanza ochupatione luna dellaltra, rapresentano aquatunche obietto lauera forma della lor chagione"* (Man. A, fol. 2). E ipoteza schematismului raţional al naturii care se verifică, curios, în viziunea fizicistă a lui Faraday, care închipuia linii de forţă străbătînd tot spaţiul pentru a explica, astfel, fenomenele de electricitate şi gravitaţiune. Apropierea o face d. Paul Valéry. In legătură cu aceasta mi se pare mai interesantă apropierea pe care am găsit-o în altă parte, în cartea lui H. St. Chamberlain despre Em. Kant (F. Bruckman, München, 1916; ed. III) şi după care filozoful german se întruneşte cu maestrul italian în a recunoaşte că o puternică imagine (aşa dar bine individualizată, artistică) e totdeauna într'o solidă relaţiune cu „conceptele", adică cu forma generală şi raţională a obiectelor! E vestita teorie a schematismului Kantian: Dieser Schematismus unseres Verstandes in Ansehung der Erscheinungen — ist eine verborgene Kunst in den Tiefen der menschlichen Seele...

Observaţie care nu poate fi îndeajuns recomandată artiştilor de tot felul. Nu, fantezia nu e suficientă; fără o bază de observaţie reală şi precisă, ea nu poate produce decît înfiripări fără viabilitate. Lucrul acesta l-a înţeles Leonardo da Vinci; taina creaţiunii sale stă aici. Metoda sa, metoda pe care încearcă s'o desprindă d. Paul Valery pare a fi un fel de integrare a fenomenelor individuale în planul general al creaţiunii; o viziune în acelaşi timp singulară şi continuă...

Spun „pare a fi" căci, dacă îmi e îngăduit a judeca un autor chiar de reputaţia relativă a d. Paul Valery, scrisul său mi se pare foarte dificil. E făcut tot din *raccourci*-uri, din intenţiuni neanalizate; un stil de suggestiuni ascunse, de violenţe de limbă, de-asupra normelor şi dedesubtul limpezimii, anormativ şi „anti-aristotelic" (e un concept a cărui semnificare voiu căuta s'o lămuresc cîndva, în legătură cu anumite directive ale scrisului contemporan), stilul dela „Nouvelle Revue", în sfîrşit. D. P. Valery îl pune în serviciul unui temperament mai mult reflexiv decît poetic şi rezultă ceva care sileşte pe cetitor la o concentrare nepotrivită.

T. VIANU

* * *

Luigi Russo, *Giovanni Verga*, Napoli 1920, Ricciardi, Col. „Studj di Lett. e d'Arte No. 1", 6 lire, — cu un portret al romancierului.

Verga este un romancier care a ştiut să strîngă la timp nimerit cheia inspiraţiei epice, şi s'a sustras astfel degenerării într'o „causerie" care nu mai are nimic din cadrul genului, cum s'a întîmplat adesea cu mulţi romancieri francezi din ultima generaţiune.

Trăeşte aceiaşi viaţă tihnită pe care a apucat-o din tinereţă, acea viaţă de cuminte provincial sicilian, şi aniversarea celor 80 ani, împliniţi în toamna aceasta, a trecut fără zgomotul datorit literaţilor cu renume care-şi sărbătoresc onomasticele în aplauzele admiratorilor gălăgioşi.

I s'au închinat cîteva re-editări „de lux" şi i s'au consacrat studii literare.

Printre cele mai complecte, mai cinstite şi mai bine făcute, este aceia a lui Luigi Russo, care-şi propune în primul rînd să reabiliteze aşa cum se cuvine faima lui Verga în conştiinţa publicului italian. Căci Verga este un autor respectat, dar nu-i deloc popular. Cauze sînt multe şi toate converg spre concluzia că tocmai partea bună, calităţile superioare ale romancierului s'au opus la vulgarizarea lui în masa publicului. I-a repugnat aristocratului Verga să coboare în incinta adunării populare spre a-şi pleda cauza artei sale lipsită de orice preocupare practică. N'a vrut să abdice la puritatea creaţiei, alterîndu-şi opera cu acele elemente de efect trecător care fac gloria momentană a unui literat. (Exemplul îl dă colegul său mai tînăr *Guido Da Verona!*)

Acest fapt cîştigă dela început simpatia dezinteresată a esteticianului-crocianist Luigi Russo.

Studiul său n'are în el nimica pedant şi se face simpatic dela început; nu începe cu obişnuita biografie (care l-ar fi dat ocazie să impresioneze cu multe „noutăţi" şi particularităţi din viaţa lui Verga, pe care publicul n'o cunoaşte, dar ar fi curios s'o cunoască); conduce pe cetitor cu îndemînare pe linia firească a producţiei lui Verga, oprindu-l mai mult timp doar în faţa acelor opere, care dovedesc că merită atenţie; cu un cuvînt face critică de valorificare, şi în atitudine negativă, numai pentru a accentua mai apăsat acele cîteva creaţiuni superioare ce vor rămîne în literatura europeană a sec. XIX-lea de pe urma romancierului sicilian.

Dupăce găseşte complexul de cauze pentru care Verga nu e popular în ţara sa (în articolul-prim *Faima lui Verga*), cu care ocazie revizueşte opiniunile mai curente din critica italiană asupra lui, Russo demonstrează cum din epoca primei tinereţe (a romantismului) nu rămîne nimic, nici chiar cetita şi răs-cetita lui *Storia di una Capinera*! Aceasta epocă nu a servit creaţiei vergiane în sine, ci a fost mai mult o epocă de elaborare, de limpezire a conştiinţei artistice, şi care-l va conduce îndată, nu la o „convertire" la Realism, ci la „fireasca evoluţie artistică" a spiritului său.

Căci împotriva afirmaţiunilor curente — Verga nu e nici „Zola al Italiei", nici realist de dragul acestei formule estetice, cum este prietenul său *Luigi Capuana*! Realismul său are rădăcini în propriul său suflet, este o existenţă de sine; şi deaceia creaţia lui nu importă ca producţie, raportată la acea doctrină, ci importă ca creaţie superioară prin sine! *Pentru Verga* doctrina veristă nu are deci o simplă valoare educativă, ajutînd tocmai la acea limpezire a originalităţii creatoare din reziduul romantic depus de ambient.

Este aceasta a doua etapă, concretizată mai ales prin novelele din seria *Vita dei Campi* (din care face parte faimoasa *Cavalleria Rusticana*) şi prin culegerea *Novelle rusticane*, în care se evidenţiază acel „*impersonalism*" care însă nu e indiferenţă ci echilibru, şi acel „*umorism*" care nu e pesimism ci compătimire. In manifes-

tarea lor externă, aceste novele — cași romanele și dramele — sînt toate de ambient local, sicilian; iar personagiile curente sînt „învinșii umiliți", țăranii cu patimile și durerile lor. Se poate spune schematic că toată această producție epică oscilează pe trei axe: *iubirea plină de patimă, chinul foamei cu grija zilei de mîne,* și în sfîrșit *respectul, iubirea caldă pentru căminul domestic.*"

Prin aceste aspecte arta verghiană intră și ea în cadrul faimoasei *arte sociale*, abținîndu-se însă și aici dela acel sarbăd umanitarism creștino-romantic și dela tendința retorismului social; se vădește „socială" prin acea comprehensibilitate umanitară care înfrățește pe artistul superior cu viața și cauza celor slabi și umiliți.

Din aceste preocupări se filtrează tot ce e mai mare în arta lui Verga, seria de romane și novele intitulată *I Vinti* din care fac parte două capodopere: („nu numai ale lui Verga, și nu numai ale romanului italian din a doua jum. a sec. XIX, ci a însuși romanului european din acest timp") *I Malavoglia* și *Mastro-Don Gesualdo* (analiza lor detailată în cap. VII VIII pg. 145 segg.)

Pentru desăvîrșirea impresiunii produse de personagiile principale ale acestor romane, Russo omite să atragă atenție asupra aspectului că ele fac parte din neamul acelor „*desrădăcinații*", care au furnizat mai pretutindeni subiecte impresionante romanului verist din ultimele decenii. Incolo, din amănunțita sa analiză, se capătă o *fermă* convingere despre superioritatea artei verghiane și prin aceasta studiul își atinge cu prisosință scopul propus.

In mod cu totul secundar Russo dovedește și preocupări de istoric-literar, adăogind la finele volumului un *Apendice Bio-Bibliografie* în care oferă un abundent material informativ, bine adunat și în mare parte inedit, la care se adaogă o completă listă cu cronologia întregei producții a lui Giov. Verga.

OV. ROSSI

* * *

Raphael-Georges Lévy, *La juste paix ou la vérité sur le traité de Versailles*, Paris, Librairie Plon, 1920.

Tratatul din Versailles a primit, în opinia mondială, o dureroasă lovitură prin lucrarea lui Keynes.

Eșită dintr'o sorginte oficioasă, aducea, în afară de date precise și considerațiuni documentate, indignarea profundă a unui autor competent și autorizat. Lucrarea, căutînd să se ocupe numai de consecințele economice ale păcii, adică de bazele înseși ale tratatului căruia Keynes îi contestă orice posibilitate de realizare — devine, tocmai prin acest caracter special și precis, ișturalnică și superficială acolo unde caută să-și lărgească punctul de vedere.

Dealtfel toate preocupările în jurul acestui subiect devin cu atît mai false și mai îndepărtate cu cît caută să fie mai generoase. Tratatul din Versailles nu poate intra în cadrul vag al declarațiunilor wilsoniene.

El are o bază mai solidă și mai eternă. El formulează pacea pentru a lui Clemenceau, fundată pe forță și distrucțiune. Pacea aceasta, ca toate celelalte, nu caută să fie decît organizarea unui echilibru social prin proporționarea forțelor concurente, iar nu prin armonizarea lor. In ochii lui Clemenceau, care a predominat atmosfera, nu se poate asigura o mai lungă durabilitate acestui echilibru decît prin reducerea considerabilă a puterii germane, care, fiind într'o continuă și imensă dezvoltare, amenință veșnic zdruncinarea lui.

Punctul acesta de vedere e cu deosebire serios și nu e mai puțin să crezi în oportunitatea lui decît în posibilitatea ideală a înfrățirii universale.

Dealtfel se pare că aliații au înțeles să se considere liberați de

obligațiunea respectării restrînse a punctelor wilsoniene dela primul refuz al Germanilor și mai ales din ceasul dezastrului, orice s'ar zice, inevitabil și integral al forțelor lor militare. In tot cazul, discuția în jurul „contractului", stabilit la 5 Noembrie 1918 între Aliați și Germani e o simpatică operă inutilă. Ea nu poate fi luată în serios, în fața istoriei și a mentalității omenești, nici de partea trădată care, ea însăși, fusese trădătoare în două ocazii recente. (Brest-Lit. și Buc.)

Considerațiunile devin adequate și interesante, atunci cînd poartă asupra mijloacelor tehnice de realizare și în special asupra capacității Germaniei de a le oferi. In această privință, lucrarea lui Keynes aduce vaste contribuții și își explică succesul. Ecoul ei în Franța a fost considerabil. Aici, trăește destul optimism în chestiune a aceasta pentruca să fi produs cartea și consternare. Autorul a primit un blam public și general, iar cîțiva cunoscători au și luat condeiul.

Astfel, de curînd, R. G. Lévy, membre de l'Institut, Sénateur, a publicat un răspuns direct lui Keynes, a cărui carte e numită o „aberațiune".

„La juste paix" aduce sub o formă sobră și precisă, punctul de vedere francez. Căci cartea nu vine să adauge nimic la cele trei argumente franțuzești, care se întîlnesc în conversațiunile cotidiane sau în articolele de ziare: 1) Sarcina impusă Germaniei e intinsă, dar ea e departe de a depăși forțele sale. 2) Germania e datoare să o achite, cu prețul celor mai mari și mai profunde eforturi, fiindcă e vinovată prin agresiunea sa sălbatecă, care a antrenat lumea într'un războiu odios, și prin modul barbar în care a purtat acest războiu, producînd Europei pagube materiale imense. 3) Aliații, și în special Franța, trebue să vegheze fără cruțare la îndeplinirea integrală a datoriilor germane, fixate atît de modest și generos prin tratatul din Versailles, fiindcă numai astfel se va ajunge la repararea zonelor devastate și la echilibrarea budgetelor și pentrucă mai ales aceasta este singura condițiune reală a garantării unei păci durabile, care n'ar putea fi zdruncinată decît numai printr'o nouă agresiune germană.

In privința alcătuirii generale a tratatului, Lévy consideră criticele lui Keynes de o stranie falsitate (d'une étrange fausseté). Politica franceză n'a gîndit un moment la restabilirea fidelă a condițiunilor dinainte de 1870. In adevăr, „unitatea germană n'a suferit nici cea mai mică atingere"; iar Reich-ul, „adică guvernămîntul așa zis nou, a cumpărat în 1919 drumurile de fer, care erau încă proprietatea particulară a statelor, realizînd astfel un pas important în calea unității și a centralizării". Iar viața viitoare a Europei a fost preocuparea dominantă a Conferinței: „ea a redat patriilor lor provinciile care fuseseră brutal smulse, ea a dat independența acelora care justificau dreptul lor la viață proprie... Leitmotivul Tratatului dela Versailles este efortul cel mai scrupulos care s'ar fi putut concepe spre o organizație politică conformă principiilor justiției și libertății".

Cînd se ocupă de argumentul lui Keynes că aliații au ținut „la slăbirea unui inamic puternic și periculos", Lévy nu ezită să scrie în termeni energici și sinceri că „plenipotențiarii n'au luat măsuri destul de eficace pentru a asigura acest dezarmament".

Dar să trecem peste aceste considerațiuni de ordin moral și politic pentruca să rezumăm datele economice ale lucrării lui Lévy, care vor să demonstreze posibilitatea neîndoioasă a Germaniei de a se achita de toate obligațiunile sale.

Menționăm dela început observațiunea capitală a lui Lévy că toate calculele lui Keynes sînt făcute utilizînd date dinainte de războiu, fără să le traducă după cursul și prețurile actuale, care le multiplică imens valoarea. Apoi, Lévy adaogă la comentariile sale și situațiunea Franței, pe care Keynes o ignorează, și care e atît de zdruncinată încît nu se poate ridica în condițiunile normale chiar cu aportul german.

Cărbunele avea în 1913 în Germania o producțiune de 191 mil. tone, din care erau consumate pe loc 19, se exportau 33, și rămîneau

pentru trebuințele interne 139 mil. tone. Astăzi, Germania datorește 33 mil. tone anual diferitelor state, plus 20 mil. pentru cîțiva ani Franței, rămînîndu-i astfel mai puțin pentru industria proprie. Franța consuma înainte de războiu 60 mil. tone, din care producea 40 mil., importînd restul.

Prin devastarea regiunilor ocupate s'a redus la jumătate producțiunea, la care adăogînd cele 27 mil., pe care Germania trebue să le livreze, Franța nu are în total decît 47 mil. tone. Dar de bazinul Sarrei Lévy nu vorbește!

Pentru pierderile imense suferite de marina germană, prin stipulețiunile tratatului din Versailles, Lévy nu are decît vorbe de consolare! Erau și alte țări în situațiunea aceasta și însăși Germania a cunoscut-o destul de recent (sic).

Germania nu se poate plînge de exproprierile suferite de proprietățile sale în afară de frontiere: prețul lor trebue să fie imputat compiutului de reparațiuni. Astfel, Aliații oferă Germaniei un mijloc sigur și rapid pentru realizarea sarcinelor sale.

Nu mai continuăm. Specialiștii vor găsi în lucrarea lui Lévy date abundente în privința condițiunilor economice ale tratatului. Criticele lui Keynes sînt puțin atenuate. Metoda lui e complectată prin compararea continuă a situațiunii destul de zdruncinată și de îngrijitoare a Franței cu acea creată Germaniei prin tratatul din Versailles.

Peste tot însă același aer: Franța nu cunoaște decît o singură condițiune pentru asigurarea liniștei ei în fața evenimentelor istorice: reducerea factorului german în proporțiuni care să facă imposibilă o nouă agresiune a lui. Și pentru aceasta un mijloc unic: exercitarea unui control continuu și riguros asupra dezvoltării germane care să rămînă veșnic tributară cu prisosul ei Franței.

C. I. VIȘOIANU

*

* *

C. Siegel, *Platon und Sokrates*, Darstellung des platonischen Lebenswerkes auf neuer Grundlage, Leipzig, 1920.

Filozofia lui Plato e cuprinsă într'o lungă serie de dialoguri; fiecare dialog pornește dela întîmplări actuale și se desfășură cu spontaneitatea și mobilitatea vieții, însă fără continuare directă în alt dialog. Motive de ordin diferit, concepții filozofice deosebite sînt înfățișate în jocul discuției celei mai libere. Astfel, descoperirea trăsăturii de unitate între aspectele răzlețe, care sînt dialogurile lui Plato, este de o însemnătate fundamentală pentru înțelegerea acestei filozofii. Căci, fără îndoială, mișcarea dramatică atît de vie își are rezortul în viziunea statică a autorului, într'o concepție organică, care totuși e în continuă dezvoltare.

Un fir conducător e îndeobște recunoscut: ideile susținute de Socrate au un conex unitar. Socrate, protagonistul în dialogurile lui Plato, clădește, piesă cu piesă, în luptă loială și plină de umor, cu reprezentanții spiritului timpului, cu sofiștii și cu adepții ai filozofilor mai vechi — fondul principal din acea masă de idei care constitue filozofia lui Plato.

Socrate a susținut însă, în viața sa, o doctrină proprie, reținută de Xenofon în „Amintirile" sale, care revine și în primele scrieri ale lui Plato. In dialogurile lui Plato se poate urmări cum Socrate trece pas cu pas peste cadrul doctrinei proprii, devenind organul filozofiei platonice. Care e atunci semnificația lui Socrate în dialogurile lui Plato?

Plato, răspund unii interpreți, stă subt înrîurirea puternică a lui Socrate și, drept omagiu față de acesta, și-a desfășurat ideile sale prin persoana lui Socrate; filozofia lui Plato, adaugă alții, e o continuare directă a doctrinei socratice; Plato a pus o temelie mai solidă pentru morala lui Socrate.

Profesorul dela universitatea din Cernăuți C. *Siegel* descopere între personalitatea lui Socrate și metafizica lui Plato o legătură mai strînsă, mai organică. El formulează următoarea teză: „Metafizica lui Plato reprezintă încercarea de a explica și justifica filozofic personalitatea, activitatea și moartea lui Socrate". Metafizica lui Plato nu înseamnă o continuare sau o dezvoltare a învățăturii lui Socrate și nici adîncirea sau prefacerea acestei doctrine, care de fapt nici nu exista într'o formă fixă. Filozofia lui Plato nu e nici descrierea *vieții filozofice* a lui Socrate, cum susțin unii, ci *interpretarea filozofică* a activității lui Socrate. Plato meditează „cum e posibil și de înțeles un astfel de fenomen ca Socratitatea".

Siegel preîntîmpină o obiecțiune. El nu susține că Plato și-ar fi pus această problemă cu deplină conștiință, ci că în lumina acestei idei conducătoare, în sensul unei ipoteze științifice, se limpezesc diferite laturi din filozofia lui Plato.

Personalitatea lui Socrate și felul activității sale o cunoaștem și din „Amintirile" lui Xenofon. Comparînd pe Socrate al lui Xenofon cu cel al lui Plato, constatăm unele trăsături identice. Ele aparțin lui Socrate cel istoric. La Plato întîlnim însă și altele, nouă, care ne fac să înțelegem mai bine activitatea lui Socrate. Încît, scrie Siegel, „Socrate al lui Plato reprezintă întruparea lui Socrate cel istoric, care a ajuns pe cale metafizică la conștiința de sine".

Socrate al lui Xenofon e un om cu minte pătrunzătoare, cu vederi largi și cu un spirit de independență, pe care-l afirmă cu cel mai deplin curaj, chiar cînd e amenințat cu moartea. Viața sa, el a închinat-o binelui public, înfăptuirii ordinei morale, trezind în concetățenii săi sentimentul de datorie. Dar Socrate e un pedagog cu pătrundere psihologică; îndemnurile sale el le susține cu motive utilitare: fericirea individuală, el o arată drept urmare a faptelor altruiste. Aceste trăsături le putem fixa după descrierea lui Xenofon.

Cum e de explicat însă faptul că Plato, un om de un idealism atît de înalt, o fire entuziastă, a pus pe Socrate în centrul operei sale — pe un om care profesează o doctrină sobră și utilitară?

Siegel vede și aici dovada că Plato e fascinat de personalitatea lui Socrate, nu de doctrina sa. Etica lui Socrate nu se mărginește numai la lămurirea de noțiuni, ea se desăvîrșește deabia în domeniul practic. Și Plato nu se întreabă deci ce urmează din doctrina lui Socrate, ci cum e posibil acest fenomen, Socrate, în care el vede o putere demonică mult mai complicată decît bănuește observația empirică a lui Xenofon.

Siegel arată apoi cum ipoteza sa se verifică prin cercetarea mai amănunțită a scrierilor platonice. El stabilește între acestea un corp unitar. Apologia și Kriton, Charmides și Protagoras reprezintă originile metafizicei lui Plato; Gorgias, Menon, Phaidros, Phaidon, Symposion, Politeia și Theaitetos înfățișează dezvoltarea acestei metafizici. Din toate aceste scrieri, în care Socrate e persoana centrală, se desprinde o imagine complectă a personalității lui Socrate, care poate fi identificată cu Socrate al lui Xenofon. In aceleași scrieri, Plato, pentru justificarea teoretică a activității lui Socrate, ajunge la o serie de probleme, care alcătuesc o concepție unitară. In Symposion, eroul moral, care e Socrate, e plin de cea mai exuberantă veselie și plăcere de viață. Pentru Plato se ivește problema: cum e posibilă această împreunare de seriozitate morală și de veselie într'aceeași persoană. Din comunicările lui Socrate asupra iubirii (Eros) — care le datorește profetei Diotima se desprinde sensul: Și în plăcerile simțurilor este un element ideal, orice iubire este o năzuință spre vecinicie, iubirea senzuală este treapta inițiala pentru adevăratul Eros, frumusețea corporală e semnul exterior al frumuseței sufletești. Numai acest Socrate, cu încredere în valorile sufletești, poate sta neturburat și în fața morții; Socrate din Symposion nu desminte pe cel din Phaidon, cu tot contrastul izbitor între scenele din ambele dialoguri.

In Protagoras îl întîlnim pe Socrate în cercul sofiștilor. Socrate

combate concepția lui Protagoras că virtutea se poate învăța. Cum e de înțeles însă conflictul cu sofiștii pe această chestie, cînd activitatea practică a lui Socrate urmărește același scop? Deosebirea e aceasta: învățătura lui Socrate nu e retorică, nu e o captivare prin oratiuni insinuante, ci ea se face cu participarea interlocutorului. Socrate stirnește rațiunea care mijește în fiecare și nu se lasă în sama instinctelor altruiste pe care le preamărește Protagoras; și acestea trebue să fie regulate de cunoștința de sine și sprijinite pe ceva care nu se răfăcește. In Menon acest fel de învățătură e interpretat și psihologic. Științia este în germine înăscută fiecărui om și are nevoe numai de o trezire, de reamintire („anamnesă"), prin eforturi bine conduse.

Luînd dialog după dialog, Siegel arată cum din caracterizarea diferitelor laturi ale personalității lui Socrate derivă principalele probleme metafizice, și invers, că toate dialogurile care conțin elemente constructive din metafizica lui Plato, se ocupă și de caracterizarea lui Socrate. In dialogurile cele dintâia, în care încă lipsește această metafizică, Socrate e un interlocutor la fel cu ceilalți. In toate dialogurile constructive Socrate e persoana principală. O excepție seamănă să fie în Politeia, care e sinteza tuturor elementelor constructive, și în Phaidon, unde se concentrează problema cunoștinței. Dacă aceste dialoguri neglijează laturea scenică și nu se prea ocupă de persoana lui Socrate, explicarea se poate găsi în faptul, că sînt dialoguri rezumative: ele nu aduc probleme nouă, ci înfățișează rezultatele cercetărilor anterioare.

Cu o admirabilă autocritică, Plato a ajuns la convingerea că metafizica sa, îndeosebi doctrina ideilor, trebue pusă de acord și cu constituția lumii fizice. El începe a-și îndrepta atenția asupra amănuntelor mai concrete. In scrierile din bătrînețe, metafizica sa e supusă la o revizuire și ea sufere chiar o destrămare. In aceste scrieri și Socrate trece pe planul al doilea.

Lucrarea lui Siegel, privită în întregimea ei, e un interesant comentar pentru combinarea creațiunii filozofice cu cea artistică la Plato. Ca artist, Plato era preocupat de idei de scenă, ca filozof era stăpînit de trebuința de motivare a ideilor sale metafizice. Pentru ambele direcții i se oferea persoana lui Socrate.

Orice interpretare psihologică ar mai comporta conexul între personalitatea lui Socrate și metafizica lui Plato,—dovada, că un corp unitar din scrierile lui Plato conține toate elementele constructive din metafizica lui și că numai aceste scrieri se ocupă și de caracterizarea lui Socrate, se face pentru prima dată în vasta literatură asupra lui Plato. Constatările lui Siegel au valoare factică, ele aduc revizuirea multor chestiuni din literatura asupra lui Plato și dovedesc cu amănunte înlănțuirea metafizicei lui Plato după motive etice: cum e posibilă atitudinea morală în lume, aceasta se vădește ca problema centrală în filozofia lui Plato.

A. IEȘAN

* * *

Le Capitaine **Stephan Christesco,** *Evolution des Mondes et des Forces*, 1 vol. 8°, 220 pag. Edit. Alfred Costes (fost Schleicher). Paris, 1920. Prețul 7 frs.

Această nouă lucrare a savantului romîn Ștefan Christescu e o completare a operelor sale fundamentale *L'origine de l'Univers et son évolution sans fin* apărută la 1911 și *L'Energie créatrice et la Pensée Humaine*, apărută la 1919.

D. Christescu e la noi foarte puțin cunoscut de publicul cetitor, desigur pentrucă e... romîn. Publicul nostru cunoaște numai nume străine, chiar atunci cînd multe din aceste nume au onoarea a fi purtate de niște mediocrități patente; deaceia nu ne mai surprinde faptul că savanții noștri sînt uneori mai cunoscuți în alte țări decît în Romînia. Cine ar putea crede ca un simplu căpitan, fost doar șeful Marinei comerciale romîne, să facă comunicări la Academiile de Științi și Medicină din Paris, să țină conferințe la Sorbona și să scrie opere originale de adîncă metafizică științifică? Savanți celebri ca *Charles Richet*, *Flammarion*, *Edmond Perrier*, *Branly* și mulți alții i-au adus elogii bine meritate și criticul sever *Gabriel Séailles*, profesor de filozofie la Sorbona, îl clasează pe *Christescu* printre cei mai mari gînditori ai timpului.

D. Christescu, inginer de Construcții navale, se ocupă în orele libere, cînd nu face planuri de vapoare, cu construcția... Universului, această navă uriașă care plutește pe nesfîrșitul ocean al spațiului cu o iuțeală formidabilă și, inspirat de fenomenele observate în experiențele de desintegrarea materiei, deschide un orizont vast studiilor cosmice. D-sa consideră ca bază primordială ultra eterică a materiei particulele de *energie* animate de forțe atractive magnetice, ce le numește *eteroni*. Acești eteroni în virtutea atracțiunilor lor s'au combinat între ei în diferite grupe, mai mult sau mai puțin complexe, care fiind de asemenea înzestrate cu mișcări magnetice s'au transformat în vibrațiuni din cauza ciocnirii particulelor, conform legilor Mecanicei și astfel s'au creat nebuloasele primordiale de unde au eșit sistemele stelare și propriul nostru sistem solar.

E curios că această teorie cosmogonică a savantului *Christescu* a fost întrevăzută de geniul lui *Eminescu*.

...La 'nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă,
Pe cînd totul era lipsă de viață și voință,
Cînd nu s'ascundea nimica, deși tot era ascuns,
Cînd pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? genună? Fu noian întins de apă?
N'a fost lume pricepută și nici minte s'o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare făr' o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochiu care s'o vază,
Umbra celor nefăcute nu 'ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcată stăpînea eterna pace!
Dar de-odat' un punct se mișcă... cel dintâiu și singur. Iată-l
Cum din haos face mumă iară el devine Tatăl!...
Punctu-acela de mișcare (adică *eteronul* d-lui căpitan Christescu), mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpînul fără margini peste marginile lumii...
De-atunci negura eternă se desface în fîșii
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...
De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de haos, pe cărări necunoscute
Și în roiuri luminoase izvorînd din infinit,
Sînt atrase în viață de un dor nemărginit...

Am sublinial versurile caracteristice, prin care Eminescu ne arată acum 40 de ani că poezia lui va fi în concordanță cu teoria eteronilor din 1920! Dar în deosebire de concepția pesimistă a poetului despre distrugerea Universului,

...Cum s'o stinge, totul piere ca o umbră 'n întuneric
Căci e vis al neființei universul cel himeric...

savantul Christescu, conform legii conservării energiei, ne arată că energia de disociare a atomilor nu se pierde, ci revine la energia cinetică primordială, regenerînd astfel Natura.

Bazat pe principiul compunerii forțelor, d. Christescu admite că în natură toate corpurile posedă două mișcări, una de rotație și alta de

translație, dar aceasta din urmă se transformă în vibrațiuni pentru corpusculele infinitului mic (eteroni, atomi) etc. În timp ce pentru corpurile mari ia forma curbelor lui Kepler, din cauza atracțiunii universale. D. Christescu explică cu ajutorul teoriei eteronilor formațiunea tuturor corpurilor existente și compunerea tuturor forțelor: afinitatea, coeziunea, gravitatea, atracțiunea universală și mai adaugă încă două forțe:

1) *forța cosmogenă*, care are loc la formarea inițială a atomilor (sau cum am spune cu alte cuvinte: forța cosmogenă e forța care materializează energia creînd astfel materia).

2) forța de *atracțiune magnetico-cosmică* exercitată între sistemele lumilor, ce corespunde, după cum ne spune autorul, noii legi de atracțiune universală a lui Einstein.

D. Christescu își sprijină teoriile de o parte pe fenomenele de *conștiință* și pe *natura* energiei, de altă parte pe teoriile *organizației magnetice a lumilor și forțelor* și *evoluției mediilor*.

Gîndirea plină de avînt și îndrăzneală a autorului operei *„l'Énergie créatrice et la Pensée humaine"* unde ne transportă în domeniile nestrăbătute încă ale *psychoenergeticei*, *ultra-cosmosului* și *spațiului cosmogen*, o găsim și în *„Évolution magnétiques des Mondes et des Forces"*.

Pentru a introduce cetitorul în labirintul *Energetismului materialist*, d. Christescu face mai întîia o admirabilă schiță psichologică a gîndirii și memoriei, apoi ne descrie psichologia fenomenelor Naturii, psichologia fenomenelor radioactive, ne familiarizează cu discuțiile filozofice asupra masei, greutății inerției și materiei corpurilor din Natură, tălmăcind într'un mod popular natura energiei și după această pregătire ne expune o teorie originală a luminii: *teoria emisivo-ondulatorie*.

Autorul acestei teorii curioase admite că *emisiunea* radiantă a cauza energiei luminoase a cărei travaliu transmis într'un mediu material, produce ondulațiuni eterice ce se manifestă subt formă de lumină în aparatul nostru vizual.

Într'un capitol întreg consacrat *Evoluției mediilor*, autorul ne explică influența evoluției mediilor asupra adaptării corpurilor în natură și compară adaptarea evolutivă cu cea cosmică și biologică. O ipoteză îndrăzneață prin care explică evoluția mediilor și care ar putea fi ridicată la rangul de teorie, dacă va găsi mai mult sprijin în realitatea experimentală, e ipoteza *mediului cosmogen*. Prin această ipoteză savantul romîn admite existența unei a 4-a *stări* a materiei, dincolo de starea gazoasă, mai fină ca eterul. Mai mult, în loc de a *suprima* eterul ca Einstein, d. Christescu îl face să existe numai în vecinătatea sistemelor solare, ba ne mai arată cum noua teorie a atracțiunii universale a lui Einstein poate confirma existența *mediului cosmogen*. Astfel devința luminii în vecinătatea soarelui (observată și măsurată cu ocazia eclipsei totale dela 29 Mai 1919) d. Christescu o explică prin *refracțiunea* datorită *densității* mai mare a eterului în jurul soarelui!

Rămîne ca viitorul apropiat să decidă asupra adevărului acestor lucruri. Deocamdată teoriile lui Einstein nu pot fi clătinate nici cu un milimetru, ele fiind clădite pe axiome (postulate) și pe calcul matematic. Nici Christescu nu-l critică pe Einstein cîtuși de puțin, dar e de părere că noua lege a atracțiunii lui Einstein poate fi explicată prin „sistemul cosmogen", prin urmare noua teorie a gravității ar confirma ipoteza mediului cosmogen.

De altfel prin acest mediu primordial cosmogenic al materiei se poate explica foarte bine haosul magnetic primitiv al materiei și constituția nebuloaselor stelare, ceeace a încercat să facă autorul cu un succes strălucit.

D. Christescu e un îndrăzneț metafizician și un adevărat *franc-tireur* al științei, cum e și *Gustave le Bon*, cu care de altfel o rudă

nă prin multiplele sale ocupațiuni enciclopedice. Căpitanul Christescu, care e inginer de geniu naval, a scris tratate de inginerie... electrotehnică, se ocupă apoi cu astronomia, biologia, istoria, psihologia, filozofia și cîte altele. Acum tipărește zece volume de *„Histoire psychologique de la Philosophie"*, un volum despre *telepatie energetică* și o mulțime de alte lucrări a căror publicare a fost întreruptă din cauza răsboiului. Cu toate aceste multiple ocupațiuni, d. Christescu are timp să se ocupe și cu... gimnastica, punînd mare preț pe dictonul latin *„Mens sana in corpore sano"* și astfel, dintr'un băețaș debil care la 11 ani era predispus tiziei, căpitanul savant a ajuns un adevărat atlet, care a putut ridica 85 kg. cu un singur braț și 96 kg. la dinamometrul forțelor, cu pumnul.

Și cum acest căpitan este în acelaș timp și un atlet al gîndirii, ne putem explica ușurința cu care ridică teoriile cele mai grele și aruncă mintea cetitorilor în cele mai depărtate regiuni ale cugetării omenești.

L. FLORIN

* * *

Georg Marzynski, *Die Methode des Expressionismus*, Studien zu seiner Psychologie, Mit 24 Abbildungen, 1920, Verlag von Klinkhardt & Biermann. Prețul 11 mărci.

Marzynski opune, ca metodă, impresionismul pictural, expresionismului.

Impresionismul ar fi fost un fel de naturalism a cărui atenție încordată a fost îndreptată asupra culorii, pe care a încercat s'o redea cît mai exact, desfăcînd-o de influența falsificatoare a memoriei și a asociațiilor sufletești. Întăiu, în locul culorii de memorie, — de pildă hîrtia albă e considerată mereu ca albă, pecînd de fapt nu e albă decît subt lumina difuză de soare și ferită de reflexe colorate, — impresioniștii au pictat culoarea naturală a hîrtiei albe, care după împrejurări, variază, ce în violet sau verzui. Al doilea, în locul culorii, oarecum tridimensionale, și de obiect, impresioniștii au căutat culoarea naturală, așa zisă de suprafață. Și anume culoarea în afară de puritatea ei calității de ton, lumină și saturare, capătă o nuanță deosebită după obiectul la care gîndim că aparține. Pentru a scăpa de elementele asimilative și a ajunge la pura culoare de suprafață, se poate proceda științific privind culoarea printr'o deschizătură într'un ecran, așa ca să nu ghicim cărui corp aparține. Impresioniștii procedau însă mai comod, privind repede obiectul ca pentru schiță, din punctul de vedere intelectual, dar atenți din punctul de vedere al culorii.

Impresionismului care e obiectiv, i se opune expresionismul care e subiectiv. Expresionismul caută să reproducă imaginele memoriale și, mai general, astetical, fie strîngînd mai de aproape aceste imagini și transformîndu-le apoi după gust, fie utilizînd liniile și culorile ca mijloace unice de a produce efect pictural, după cum muzica produce efecte din simple sunete, nu din cuvinte. Bine-înțeles, zice Marzynski, deosebirea nu trebue exagerată. Nici un naturalism și deci nici un impresionism nu e lipsit de oarecare subiectivitate; după cum orice expresionism, cît de subiectiv, se raportă cu toate acestea într'ucîtva la lumea externă. Deosebirea constă într'o „depășire de acceat".

O. SAVUL

Revista Revistelor

Revue des Deux Mondes (Ianuar, 1921).

Louis Gillet analizează Suvenirile lui Margot Asquith. Autobiografia soției fostului prim ministru e una din operele care stîrnește azi mai multă vîlvă în Anglia, prin succesul ei de curiozitate și de scandal. Genul acesta destul de cunoscut în Franța e nou pentru publicul englez și hotărîrea autoarei de a-și da în vileag jurnalul în timpul vieții, ceva cu totul contrar moravurilor. Una din însușirile caracterului D-nei Asquit e însă sinceritatea absolută și îndrăzneala de a înfrunta în orice moment opinia. In amintirile sale, atunci cînd e vorba de copilăria, de tinerețe, de viața conjugală chiar, ea nu se dă înderăt în fața destăinuirilor indiscrete nici a detaliilor picante. Fiică a lui Charles Tennant, celebru constructor de mașini din Glascow, amic al lui Glastone și unul din șefii Angliei liberale, și a unei mame de o rară frumusețe care s'a ocupat însă prea puțin de educația ei, mica Margaret a crescut fără nici o direcție morală, în toată libertatea, cetind la întîmplare, agățîndu-se de arbori, suindu-se pe cai sau fumînd cu ștrengarii ținutului. Mai tîrziu miss Margot avea un cerc, un salon, amici și detractori și se bucura de o celebritate zgomotoasă, atunci cînd, înconjurată de adoratori, apărea ca amazoană, pe cîmpiile de curse sau la vînătoare. Cu toată viața ei mondenă, dineurile și balurile dela care nu lipsea, Margot nu era o persoană frivolă. Cuprinsă de dorința de a se apropia de popor, răspîndită prin anii nouă zeci ai secolului trecut, ea făcea un apostolat și experiențe sociale prin cartierele sărace și atelierele Londrei. Dar tînăra scoțiană voia mai ales să joace un rol și, la optsprezece ani, avea deja opiniile ei asupra lui Home-Rule și a chestiunilor militare. Camera ei de fată era un salon politic. Fără a fi frumoasă, ea exercita o adevărată atracție asupra unor oameni ca Balfour, lord Curzon sau John Morley cu care discuta cu multă seriozitate desbaterile din parlament. Rolul său în cenaclul cunoscut sub numele de „The Souls" (societatea spiritelor) a fost desigur considerabil. Originalitatea acestei societăți a fost liberalismul. Pentru prima oară partidele au funcționat fără un scop ascuns și prieteniile particulare nu au fost sacrificate luptelor de principii. In acest mediu s'a îndeplinit una din metamorfozele Angliei tradiționale. Vechea geografie a partidelor a fost desființată, programele și ideile s'au pierdut conturul. Aci trebue căutate originele modernismului. Istoricul viitor va găsi în privința aceasta elemente prețioase în suvenirile d-nei Asquith, dar mai ales o galerie a Engliterei la sfîrșitul secolului reginei Victoria, siluete prinse cu un creion ușor, în care regăsim finețea unei stăpîne de casă care obligă pe oaspeții săi să se amuzeze cu jocul delicat al portretelor. Cel mai interesant e desigur acel al lui Arthur Balfour, omul celebru și arhanghelul societății spiritelor. Evocate cu multă putere de viață și spirit sînt deasemeni preumblarea cu bătrînul Gladstone, o vizită la poetul Tennyson, întîlnirea în drumul de fier cu vestitul general Booth.

Suvenirile d-nei Asquith sînt scrise cu un talent literar incontestabil și cuprind pagini pline de farmec; totuși cetindu-le, nu poți uita că Anglia era o țară unde disciplina sentimentelor, rezerva expresiilor, austeritatea cuvîntului și pudoarea confidențelor erau o regulă a vieții morale; două secole de puritanism și o puternică viață burgheză ridicaseră niște cadre pe care imaginația nu le putea viola. De aici rezulta în ținuta și fizionomia țării o ordine, o demnitate ce păreau a fi trecut în sîngele și natura engleză.

Cartea d-nei Asquith ne dovedește că această disciplină începe a slăbi, că aceste cadre încep a ceda și pare a fi semnul unei revoluțiuni profunde în sensibilitatea engleză.

La revue de Paris (Ianuar, Mart 1921). *Arthur Raffalovich*. **Conferința financiară internațională dela Bruxelles.**

Deși universală, criza economică care a urmat războiului nu se manifestă pretutindeni în chip uniform. Ea atinge cu o intensitate variabilă țările și indivizii. Dacă numai unele popoare sufăr de foame și de frig, de lipsa de haine și de încălțăminte, de medicamente și de articole de menaj, pretutindeni viața s'a scumpit, relațiile economice și comerciale au devenit mai grele, nu numai din cauza restricțiunilor, prohibițiilor, creșterii drepturilor vamale, dar datorită încă dificultăților extreme de a plăti articolele necesare, care trebue importate dinafară, cu ajutorul altor mărfuri, servicii sau noi credite. Solidaritatea între aliați, unitatea frontului financiar constituit în Februar 1915 n'a supraviețuit armistițiului din 11 Noembrie și a încetat în Martie 1919. Lumea civilizată pare a se divida în două grupe; acea a națiilor care au suferit puțin în războiu sau au rămas neutre și acea a națiilor mai mult sau mai puțin încercate în timpul ostilităților cași a celor ruinate de înfrîngere.

Mulți și-au închipuit că ajutorul statelor bogate va continua cîtva timp cel puțin și în epoca de tranziție. Socotind cît s'a abuzat în timpul războiului de alocații și de ajutoare venite dela stat, această mentalitate nu are în ea nimic surprinzător. Lumea sufere de efectele unui spirit de pauperizare și de demoralizare socială care dovedește o slăbire serioasă a sentimentului de răspundere a indivizilor și a națiunilor. Această mentalitate a fost încurajată de promisiunile electorale ale politicianilor de pretutindeni, în frunte cu Lloyd George. Dar aceste promisiuni au fost eludate. Finanța engleză a curmat repede cu solidaritatea din timpul războiului; iar misiunile oficiale, trimise în Statele-Unite, au întîmpinat refuzul politicos dar hotărît atît al ministrului tezaurului cît și al băncilor private americane. Alături însă de fanaticii și iluzioniștii care persistau în a face apel la statele bogate, o întreagă categorie de oameni competenți, bancheri, neguțători, oameni politici au fost convinși de necesitatea unei cooperații internaționale. Vissering, prezidentul băncii neerlandeze, a luat în Noembrie 1919 inițiativa de a convoca la Amsterdam o reuniune de bancheri economiști, unde s'au discutat problemele financiare la ordinea zilei, prezentîndu-se guvernelor interesate un memoriu care indica remediile pentru ameliorarea situației. Diferite guverne au primit comunicarea memoriului elaborat la Amsterdam și care conchidea la convocarea unei conferințe internaționale. Austen Chamberlain a refuzat să ia inițiativa unei asemenea conferințe susținînd că ca

aparține de drept Statelor-Unite. Consiliul Societății Națiunilor a decis însă, în Februar 1920, convocarea unei conferințe internaționale pentru studierea crizei financiare și căutarea mijloacelor de a înconjura și atenua urmările ei primejdioase. Douăzeci și cinci de state, considerate ca cele mai interesate, au fost invitate să trimită cîte trei delegați. Promotorii conferinței ar fi voit ca ea să se reunească în Mai, dar a fost amînată la Septembrie. In cursul lui Martie însă consiliul suprem al aliaților a lansat faimoasa sa homelie care constitue un document de prima ordine. In el se găsește expozeul problemei caracterizate prin desorganizarea economică a lumii și enorma ridicare a prețurilor.

Cauzele multiple ale acestui fenomen sînt analizate: inflațiunea monetară, insuficiența producției, distrugerea capitalurilor, dispariția Rusiei ca unul din marele centre de aprovizionare a Europei în cereale, ouă, unt și materii prime, în fine absența unei păci reale a lumii.

Consiliul suprem recomandă măsuri de natură a micșora dificultățile Europei: restabilirea relațiilor economice cu Europa centrală, limitarea cheltuelilor militare și navale, libera circulație a mărfurilor în statele nouă și mărite, sfîrșitul crizei de leac, un apel la economia publică și privată, restaurarea equilibrului bugetar, însănătoșarea circulației fiduciare prin finanțe asigurate cu ajutorul impozitelor, încetarea emisiunilor monetare. Acest memoriu conține esența însăși a deliberărilor conferinței din Bruxelles. Membrii comitetului de organizare au venit înarmați cu o mare cantitate de documente oficiale și analize făcînd apel și la luminile cîtorva economiști reputați ca Brains, Cassel, Olde, Pantaleoni și Pigou. Raportul elaborat de comitetul de organizare și prezentat la 8 Octombrie 1920, cuprinde o descriere a situației care se termină prin această frază caracteristică: „O jumătate a lumii produce mai puțin decît consumă; exportul e insuficient pentru a plăti importul; creditele numai ar putea acoperi această lacună; dar cauza însăși care le face necesare, le face în același timp dificile".

Problema specială care a făcut obiectul lucrărilor conferinței a fost stabilirea unui sistem financiar, care să permită facilitarea schimbului și distribuția echitabilă a produselor între popoare. Recomandările celor 4 comisiuni speciale (finanțe publice, circulație monetară și schimb, schimb intern, credite) au fost aprobate în unanimitate. Ele cuprind alert de unele fraze vagi asupra economiilor și a organizării industrei cîteva elemente pozitive: condamnarea inflațiunii, adeziunea la etalonul de aur, înlăturarea monedei internaționale și chiar a monedei de compt internațional. O formulă concretă a fost propusă pentru organizarea creditului internațional. Conferința a adoptat ideia lui Van Meulen din Amsterdam, relativă la crearea unui institut care va fi pus la dispoziția statelor ce doresc să recurgă la credit pentru plata importațiunilor esențiale. Mecanismul ar fi acesta: un importator, dorind să cumpere mărfuri dela un exportator dintr'o țară străină, se va adresa comisiunii centrale pentru a obține autorizația de a importa în schimbul unor obligații garantate de statul din care face parte. Aceste obligații, după executarea contractului intervenit între importator și exportator, ar reveni importatorului care le-ar de guvernului său, care le va putea utiliza în noi operații. Acest plan pare simplu în aparență, aplicația lui e însă complicată și grea. Viitorul va dovedi dacă dreptatea nu e de partea scepticilor.

Activitatea conferinței a fost divers apreciată. Atmosfera morală în care s'a desfășurat a fost mai de grabă impregnată de pesimism. Hartley Withers, redactorul lui Economist, crede că dificultățile care se opuneau unei acțiuni internaționale practice și eficace, erau enorme și de neînvins. Tot binele care se aștepta dela ea era să convingă pe fiecare din statele reprezentate să-și pună casa în ordine din punct

de vedere financiar, să libereze întreprinderea privată și activitatea industrială de control, restricțiuni, imposite vexatorii sau excesive. Și în aceasta ordine de idei, conferința internațională a răspuns așteptărilor, semnalînd cel puțin primejdia și mijloacele raționale de a o preveni.

Intr'un articol, intitulat Geneva și Washington, *Louis Aubert* descrie prima adunare a societății națiunilor și discută atitudinea Statelor-Unite față de ea. Această adunare nu a fost, după părerea lui, o conferință diplomatică sau un congres de juriști, ci mai degrabă un parlament. Din cele patruzeci și două de puteri reprezentate în adunare, patrusprezece vorbeau limba spaniolă, grupul slav (Ceho-slovaci, Iugo-slavi, Polonii) a fost în strînsă legătură, deasemeni cel scandinav a lucrat în acord cu Olanda și Elveția. Japonia, China și India reprezentau Asia. Europa nu a mai fost ca altădată singurul personaj istoric. Printre cei patru membri nepermanenți ai consiliului, un loc a fost rezervat Americei de sud și un loc țărilor din celelalte continente. La noile alegeri, Grecia a fost înlocuită prin China. Greutățile cu care a avut de luptat adunarea au fost numeroase. Prima e acea care privește raportul dintre puterile mari și mici. Puterile mari sînt reprezentate în mod permanent de consiliul societății, care între ședințele adunării conduce singur afacerile. Inainte de adunarea dela Geneva, unele puteri cu interes limitat luaseră parte la elaborarea pactului și patru din ele ocupaseră în consiliu locurile care nu erau permanente. Dar de data aceasta, cele treizeci și trei de puteri, membri originari ai ligei, cași puterile care acceptaseră pactul, erau pentru prima oară întrunite și toate voturile cîntăreau deopotrivă. Puterile mici aveau de data aceasta o tribună. Și ele, prin analogie cu parlamentele naționale, au încercat să transforme consiliul în minister, făcînd interpelări și discutîndu-i prerogativele. Dar adunarea n'a acceptat ca relațiile dintre consiliu și adunare să fie acele care sînt într'un parlament, între puterea executivă și cea legislativă. Propunerea Argentinei asupra realegerii tuturor membrilor consiliului, chiar și a celor ce reprezintă marile puteri, a fost respinsă. Opoziția dintre marile și micile puteri a fost dublată de acea dintre foștii beligeranți și foștii neutri. Cei din urmă erau de părere că amărăciunile războiului nu mai trebue să continue în sînul unei societăți menite să servească drept teren de reconciliare între învingători și învinși. Ea trebue să rămînă deschisă tuturor popoarelor. Această teză a fost susținută de Elveția, Olanda și de Barnes, reprezentantul travailliștilor englezi. Adunarea a admis în societate Austria și Bulgaria; dar, în urma cuvintării lui Viviani, a hotărît că Germania nu poate fi admisă „cît timp nu prezintă garanții efective în ceeace privește sincera ei intenție de a observa angajamentele internaționale". Două puteri mari lipseau din adunare: Rusia sovietelor care a refuzat să stea de vorbă cu „această a doua internațională în redingotă" și Statele-Unite. Acestea, stînd deoparte, au intenția să formeze o altă asociație a națiunilor, deosebită de acea din Geneva.

După acei din Washington, Societatea națiunilor nu trebue să aibă un caracter politic și economic, ci să consiste într'un simplu acord juridic. Prezidentul Harding a declarat că poporul american dorește să evite obligațiile politice și militare ale tratatului de Versailles și ale ligei. Rămîne atunci ideia unei curți de justiție internațională a cărei jurisdicție să fie obligatoare și cu o autoritate necontestată, chiar fără întrebuințarea forței. O astfel de curte poate exista în Statele-Unite, unde are în spate o putere executivă, un congres, ministere și prestigiul unei seculare tradiții. O curte de justiție internațională pentru a funcționa presupune însă un anumit mediu juridic, moravuri, tradiții, legi, în scurt o adevărată viață internațională. O altă deosebire e acea că Washington nu ține ca Geneva la caracterul universal al societății, ci ar prefera scindarea ei în grupări continen-

tale. Conflictele mondiale care interesează totalitatea națiunilor ar fi judecate de o curte de justiție analoagă cu acea dela Haga, dar conflictele care nu interesează decît un continent, pot fi judecate de un tribunal internațional a cărui competință ar fi redusă la acest singur continent. Dar această grupare pe continente pare azi anachronică. Ea își avea rostul cînd panamericanismul se baza în Statele Unite pe tradiția izolării față de Europa și cînd America centrală și cea de sud se temeau de ambițiile ei coloniale. Dar azi, republicele americane dispun de cincisprezece voturi în Societatea națiunilor și, conform principiului „America a Americanilor”, Statele-Unite ar trebui să recunoască și quasi-independența afacerilor continentului asiatic. Dacă societatea națiunilor ar admite diviziunea afacerilor pe continente, unde ar intra acele ale imperiului britanic ale cărui interese sînt pretutindeni? Franța a încredințat societății națiunilor trei mari chestiuni: acea a administrării teritoriului Sarre, dreptul de investigație asupra armamentelor Germaniei și dreptul Austriei de a se uni cu Germania. Ea e dar direct interesată, ca societatea dela Geneva să prospereze. Trebue să facă însă totul ca să apropie de ea pe cei dela Washington. Căci mai mult încă decît de ajutorul material al Statelor-Unite, Societatea națiunilor, pentru a crește autoritatea ei morală față de rezistența unora, are nevoe de sprijinul lor spiritual.

Mercure de France (Februar, 1921).

Cîteva observațiuni asupra Kurzilor de d. *B. Nikitine*. In mozaicul de naționalități ale Asiei mici, Kurzii, popor de 3 milioane, neliniștiți și neliniștitori, sînt desigur un element de care trebue să se țină samă în soluția ce se va da acestei bogate și vechi regiuni. Studiul prezent ne arată structura socială și ne desvălue ceva din viața și obiceiurile lor. Kurzii sînt un popor format într'o infinitate de triburi, subdivizate și ele în secții din ce în ce mai mici, din cauza certurilor interminabile între grupuri și membrii aceluiași grup, fiecare tinzînd să-și impună pe șeful său ereditar. Un fel de pace armată: lucru foarte explicabil într'un mediu unde noțiunea de proprietate e cu totul redusă, unde lipsește o putere coercitivă, recunoscută și acceptată, care să regularizeze raporturile dela individ la individ, și unde fiece om înarmat e propriul său judecător.

Totuși această masă, la prima vedere așa de instabilă și incoherentă, are o erarhie proprie a sa. Pe primul plan sînt șeicii. Aceștia sînt descendenții misionarilor arabi, care au predicat islamul în Kurdistan, s'au stabilit acolo și s'au asimilat în așa fel că au devenit stîlpii sentimentului național kurd; lărgind necontenit cercul influenții lor, au ajuns șefi temporari, s'au îmbogățit și dispun de numeroase cete înarmate. Ei sînt și șefii comunităților de derviși. Fiecare șeic își are reprezentantul său în fiece trib important și prin el întregul Kurdistan e acoperit de o rețea invizibilă pentru străin, rețea prin care pot agita oricînd intrigile lor; la primul semn al șeicului, triburile care-l recunosc pun mîna pe arme. Propaganda dervișilor ce tinde la restabilirea credinții curate a islamului și a kalifatului este hotărît panislamistă, iar șeicii sînt dușmanii neîmpăcați ai oricărei influenți străine. Dacă șeicii au păstrat neatins prestigiul lor, șefii temporari ai triburilor, combătuți fără cruțare de autoritatea turcească, au pierdut mult din puterea lor.

Sistemul feodal kurd, deși atins greu de otomani, trăește în spiritul național și în nobilimea kurdă, foarte mîndră de strămoșii săi, a căror genealogie și fapte de arme le repetă oricînd cu multă emfază. Sînt cinci clase de nobili: molah-zade, șeic-zade, bek-zade, aga-zade și zeveh-dar. Competența judiciară a șefilor de trib e mărginită azi; cele mai severe pedepse ce le pot dicta sînt distrugerea proprietății vinovatului, tăierea pomilor din grădină, arderea casei și exilarea din trib; aceasta din urmă e cea mai gravă, ea este egală cu pierderea tuturor drepturilor. Asasinatul e judecat după principiul de răsbunare „tola”. Părinții celui ucis au dreptul de răzbunare asupra ucigașului, care este în același timp exilat pe 5 ani sau mai mult, după care vreme el poate, cu voia sfatului de bătrîni, reveni, dacă plătește prețul sîngelui vărsat. Adulterul e pedepsit cu moartea, iar prostituția e necunoscută.

Viața de familie a kurzilor e caracterizată prin marele respect ce se dă femeii; ea conduce casa, servitorii sînt la ordinele ei; fără voia sa nimeni nu se poate așeza la masă, nici mînca; în lipsa soțului, primește oaspeții, îi găzduește și stă de vorbă cu ei; nu-și acopere fața. Căsătoriile se fac din dragoste. Tatăl este șeful casei și dispune de toată averea; în fața lui nici un membru al familiei nu poate sta jos, nici vorbi fără voia sa. Primul născut urmează tatălui și nimic nu este așa de scump unui kurd ca urmașul său.

In ce privește ocupația zilnică, triburile kurde se împart în sedentare, semi-nomade și nomade. Cei sedentari sînt muncitori tenaci și foarte buni agricultori: sistemul lor de irigații datează din timpuri imemoriale și dealungul rigolelor sînt plantate frumoase rînduri de plopi. Unele din produsele lor agricole sînt celebre; exportă tutun, nuca gallica, guma adraganta, miere, struguri și fructe uscate. Din pricina munților, nu pot face agricultură în mare și lipsa căilor de comunicație e o piedică în comerț. Semi-sedentarii au o locuință de vară și una de iarnă; ei sînt păstori ca și nomazii; străbat cu turmele de veacuri aceleași drumuri și fiecare trib își are perfect delimitată pășunea sa.

In totul considerați, acest popor aric are excelente calități; împrejurările nenorocite în care a evoluat viața sa, au dezvoltat în ei relele aplicări, ce i-au făcut un nume așa de defăimat. Bune căi de comunicație însă și un regim care să-i asigure liniștea ar face din ei un element folositor civilizației omenești.

La Revue Mondiale (Ianuar, Februar 1921).

O justă caracterizare a evoluției literaturii germane în ultimele decenii găsim în articolul **Romanul german contemporan** al d-lui *Paul Colin*. Trei sînt stadiile acestei evoluții care a luat un ritm așa de accelerat că realizează în zece ani ceeace ar fi îndeplinit altădată în treizeci. In primul s'a lucrat la ridicarea prestigiului limbii, la înobilarea instrumentului literar, restituindu-i calitățile sale tradiționale și salvîndu-l de procedeele romanului-foileton; în al doilea s'a început reforma gîndirii; iar al treilea, numit expresionist, e pasionat de idei nouă și, pentru a le exprima, a revizuit încăodată stilul. „Expresionismul” german e „un fenomen de o mare adîncime”, ce nu samănă cu „impresionismul” francez, cu care nu are decît un singur caracter comun: acela de a fi o mișcare pur națională, un moment al gîndirii germane. Definiția e cam vagă. „Expresionismul” este încă ș'o revoltă contra realismului bastard, numit astfel pentrucă „e bazat pe exprimarea obiectelor, ideilor, caracterelor, pe exprimarea căutată, bineînțeles, în creerul și inima artistului” pentru a-i da toată spontaneitatea posibilă. Toată tinerimea germană, depe toate terenurile artei, s'a concentrat în jurul ideii expresioniste.

Heinrich Mann este reprezentantul primului stadiu al evoluției literare. Fără a fi un expresionist, el a pregătit terenul; el simbolizează radicalismul literar: e un precursor al revoluției, dar nu pare a fi prevăzut pînă unde va merge această revoluție. Printr'o sforțare viguroasă în contra tiraniei lui Sudermann și Ompieda, el dădu limbii și stilului calitățile de noblețe și armonie tradiționale. Romanele sale, cu o structură chinuită, caracterizată prin lipsă de imaginație și printr'o admirabilă putere de analiză psichologică, sînt o etapă de progres. Capodopera sa este *Die Kleine Stadt*, un roman remarcabil prin simpli-

tatea construcţiei şi fineţa analisei psicologice; el marchează ultimul termen al esteticei lui Mann, cu toate că a făcut mai puţin zgomot ca romanele sociale ale autorului: Die armen Leuten şi Zwischen die Rassen.

Rene Schickele face tranziţia între radicalismul lui Mann şi spiritul revoluţionar al Expresioniştilor. Compoziţia îngrijită îl leagă de cei dintâiu, originalitatea gîndirii de cei din urmă. Proza lui Schickele are un ritm grav şi măsurat; sever preot al justului dinsul combate tot ce-i superficial şi introduce în literatura germană un humor, o uşurinţă de imagini şi o mlădiere de linii, care a folosit confraţilor săi mai tineri. S'a manifestat în toate domeniile literaturii: ca poet şi dramaturg a degajat poezia de sentimentalism şi scena de comediile convenţionale; dar cele trei romane ale sale (der Fremde, Meine Freunde Lo şi Benkal der Frauentröster) şi cele două colecţii de nuvele prezintă etapele evoluţiei sale şi resumă psichologia sa.

Kasimir Edschmid este reprezentantul fazei a treia, a expresioniştilor. Expresionismul joacă în teatru şi poezie rolul principal; dar nici în roman locul său nu e fără importanţă. Romanul expresionist însă, care termină cu el reacţiunea începută şi preparată de predecesorii săi, are o durată prea mică şi e cristalizat în opere prea puţine, pentru a i se putea da o definiţie satisfăcătoare. Psichologia acestui gen e încă prea nebuloasă şi probabil că genul însuşi nu e clarificat asupra tendinţelor şi planurilor sale. Edschmid, creatorul romanului expresionist, deşi are abia treizeci de ani, e un mare agitator de idei şi formule artistice; aducînd în literatura germană un temperament bogat şi generos, el a grupat în jurul energiile tinere şi a închis definitiv calea oricăror încercări de reacţiune. *Die achatnen Kugeln*, ultimul roman al lui Edschmid, se distinge prin abilitatea tecnică şi prin dispreţul oricărei tradiţii; dar e o lucrare prea inegală cu pagini strălucitoare şi capitole sumare şi obscure, pentru a fi o operă solidă şi concentrată.

Chestiunea Irlandei, sîngeroasă şi tragică, continuă a preocupa opinia publică din apus. D. ***Régis de Vibraye*** **ne dă un excelent resumat al istoricului chestiunii:**

Cînd Normanzii au cucerit Anglia, Irlanda era cu totul neatîrnată. Enric al II Plantagenetul se gîndi cel dintâiu să-şi întindă stăpînirea peste insula vecină şi în 1169 cucereşte Dublinul cu pămînturile de primprejur, unde se aşează cîţiva Englezi, doritori de a face avere acolo. La atît se mărgini deocamdată cucerirea, căci în veacul al XIII şi XIV Anglia fu prea mult ocupată cu războaiele pentru apărarea provinciilor sale din Franţa şi întinderea stăpînirii sale asupra Scoţiei şi Galiei. Abia în 1394 Irlanda este supusă în total, cînd Ricard al II-lea debarcă în insulă şi obţine cu dibăcie recunoaşterea suveranităţii sale din partea celor patru regi ai ţării. Liniştea şi pace n'a fost însă niciodată acolo, pentrucă Englezii au privit-o totdeauna ca o colonie, unde puteau rupe şi răşlui din pămîntul Irlandei orice întindere, după voe; pentru a-şi face o moşie; această deposedare, cînd brutală, cînd vicleană, n'a primit-o niciodată Irlandezul. Deaceia pacificarea trebuia veşnic reîncepută. În vremea Elisabetei au fost lupte crîncene şi insula cu totul pustiită căci această regină irită spiritele şi, prin introducerea bruscă a Reformei şi, mai ales, prin confiscarea a jumătate din teritoriul Ulsterului în folosul coroanei, cum şi prin planul de a coloniza cu ţărani englezi întreaga insulă. Aceste colonizări oficiale, continuate de Iacob I şi Carol I, mai mult decît deosebirea de religie, sînt pricina începutului tridentei irlandeze.

Triumful revoluţiei lui Cromwell a fost pentru Irlanda cea mai nenorocită epocă.

Dînsa fusese credincioasă şi luptase pentru rege. Reacţiunea a fost spăimîntătoare: execuţii fără număr, catolicii constrînşi să părăsească insula, femei şi copii deportaţi în Indiile occidentale, preoţi spînzuraţi şi despoeri de moşii în masă. Veacul al XVIII este ceva mai liniştit: liberalii, neconteniţi la guvern, au destul de lucru cu războaele contra Franţei şi cu întărirea puterii regale spre a da prea multă atenţie insulei vecine. Situaţia ei nu se ameliorează însă. Marea Revoluţie provoacă şi aici o răscoală generală, care e urmată de o aspră represiune şi în anul 1800 parlamentul este suprimat, iar insula pur şi simplu anexată.

Subt acest statut dela 1800, nevotat de parlamentarii irlandezi, neadmis de popor, trăeşte Irlanda şi la 1920. El primeşte în cursul veacului XIX uşoare modificări. Astfel la 1828, Russel votează *Desfiinţarea jurămîntului*, fapt care aduce în Camera din Londra pe O'Connell, şeful irlandez şi mare orator. Subt influenţa sa Wellington propune în 1829 Camerilor *Emancipating Act*, care stabileşte egalitatea civilă între catolici şi protestanţi, fie englezi fie irlandezi. Astfel se rezolvă chestiunea religioasă, dar cea agrară rămîne întreagă şi gravitatea ei creşte din an în an: între landlorzii ce posedă domenii imense pe care le exploatează cu lăcomie, şi între arendaşii irlandezi ce-i consideră pe cei dintâiu ca spoliatori, nu poate fi decît o pace precară. Foametea dela 1850 şi 1857 face în Irlanda 900.000 mii de victime şi sileşte la emigrare în America sute de mii de Irlandezi. Fiii şi nepoţii acelora îmbogăţiţi în Statele-Unite, susţinează prin jurnalele şi băncile lor pe compatrioţii rămaşi în insulă.

Dela 1850 la 1880 populaţia insulei scade dela 8 la 5 milioane, iar deputaţii săi din Cameră formează un partid revoluţionar care cere autonomia insulei (Home Rule). Pe la 1880 situaţia devine franc revoluţionară.

Societatea secretă a *Fenianilor* cu 100.000 membri şi un buget de 1 milioane începe seria atentatelor. Gladstone obţine dela parlament un bil de represiune şi întăreşte puterea poliţiei, restrînge libertatea tribunii şi Parnell, şeful irlandez, este închis. Atunci crimele agrare se înmulţesc şi viceregele Irlandei este asasinat. Gladstone se decide a lecui definitiv rana irlandeză. Propune simultan două măsuri: una restabilirea unui parlament la Dublin (Home Rule) şi a doua, expropierea landlorzilor pentru utilitatea publică, iar moşiile răscumpărate de stat să fie date în plină proprietate arendaşilor (Land Purchase bill). Partidul liberal însă nu-l urmează: o parte se desface şi urmează pe Chamberlain. Gladstone se retrage şi legile sale cad cu 30 voturi numai (1886). Revenit în 1892 la putere, proectul său de Home Rule e votat de Cameră, dar e respins de Camera Lorzilor cu enormă majoritate.

Coaliţia unionistă cu Balfour şi Chamberlain venită la putere în 1895 face sforţări pentru atenuarea crizei irlandeze, fără a lua însă nici o măsură mai radicală. La 1906 liberalii revin la putere, pun la ordinea zilei proectul de Home Rule şi votează o serie de măsuri fiscale democrate. Camera Lorzilor, în urma refuzului de a primi bugetul, îşi vede puterile reduse şi se ştie că în 1914, după lungi şi violente discuţii, Home Rule este votat în fine. Se ştie iarăşi cum Englezii din Ulster, duşmanii reformei, se organizează subt Ed. Carson în chip revoluţionar pentru a împiedica aplicarea reformei şi războiul civil era gata să înceapă, cînd a izbucnit războiul mondial. Neaplicarea reformei, încetineala şi suferinţele războiului, trimiterea pe frontul francez a regimentelor irlandeze au făcut ca partidul naţionalist să-şi piardă prestigiul în faţa opiniei publice irlandeze, care s'a apropiat de partidul extremist Sinn-Fein. Acest partid subt impulsia lui Sir Roger Casement încercă revoluţia şi proclamă republica irlandeză.

Faptele ce au urmat şi continuă încă sînt de domeniu public. După acest lung istoric, autorul sfîrşeşte cu o pledoarie în favoarea acordării unei largi autonomii acestei nefericite ţări.

La Nouvelle Revue Française (Mart, 1921).

André Gide împrăştie în treacăt cîteva idei cu privire la **Clasicism**. „Consider clasicismul, spune el, ca

un armonios mănunchiu de virtuți, din care cea dintâiu e modestia. Romantismul e întotdeauna întovărășit de mîndrie, de îngîmfare. Opera de artă clasică povestește triumful ordinei și al măsurii asupra romantismului interior. Triumful individualismului și triumful clasicismului se confundă. Or, triumful individualismului e renunțarea la individualitate. Marele artist clasic își dă osteneală să n'aibă nici-o manieră; se silește să ajungă la Banalitate. Dacă ajunge la această banalitate ***fără efort***, însamnă, negreșit, că nu e un artist". Gide spune mai departe, după ce insinuează că pot fi, fără îndoială, opere enorme și geniale care nu sînt clasice deloc, „fără a fi nici romantice, pentru asta", — că nu cunoaște, dela antichitate încoace, alți clasici decît cei francezi, afară doar de Goethe „care nu devenea clasic decît prin imitarea celor Vechi". „Clasicismul, în care geniul francez s'a realizat cel mai deplin, tinde în întregime spre litotă. E arta de a exprima cît mai mult spunînd cît mai puțin. E o artă de pudoare și de modestie... Autorul romantic rămîne totdeauna dincoace (en-deçà) de vorbele lui pe cînd autorul clasic, trebue să-l cauți dincolo (par delà)". Romanticii trec prea repede dela emoții la cuvinte. Însemnat pentru ei e ***să pari, nu să fii*** emoționat. „Singurul clasicism legitim astăzi, sfîrșește Gide, singurul la care putem și trebue să nizuim e acel în ordinea căruia toate elementele care se frămîntă în lumea modernă, după ce își vor fi găsit o liberă expansiune, se vor orîndui după adevăratele lor relații reciproce. Deci o cît mai largă ***întregire***".

Le Monde nouveau (Ianuar, 1921).

La 1853, cînd flota americană a silit Japonia să facă comerț cu Statele Unite, Japonezii n'au putut rezista: erau atunci slabi — dar și capabili de asimilare. Repede, ei au luat dela Europeni tot ce aveau mai bun, modernizîndu-se din punct de vedere administrativ, industrial, comercial și diplomatic. Azi știm că Japonia a fost proclamată la Conferința de Pace a cincea printre marile puteri.

D. *Félicien Challaye*, care a călătorit în Extremul-Orient, ne înfățișează noua situație a Japoniei față de Puteri, după victorie. Dintre toate statele care au participat la războiul mondial, Japonia a avut cele mai mari avantaje cu cele mai puține sacrificii de sînge și de aur. A căpătat preponderența asupra Santungului, bogat în cărbune și fier, precum și asupra portului Tsingtao, care îi deschide toată China de nord. A luat și o parte din insulele din Oceania care au aparținut Germaniei.

Imperialismul japonez nu e totuși satisfăcut. El vrea să aibă Siberia orientală și „protectoratul" Chinei, după ce a anexat Corea. Prin Japonezi, rasa galbenă se ridică, ca egală, în fața rasei albe. Dar orgoliul nipponez a fost rănit de coaliția albilor dela Societatea Națiunilor, care au respins propunerea delegaților japonezi de a se consacra principiul egalității raselor. E firesc deci ca Japonezii să se împotrivească, la rîndul lor, la propunerea de dezarmare.

Și astfel ese la iveală o serie de antagonisme și simpatii care ne indică instructiva desfășurarea viitoarelor conflicte dintre rase. Franța se bucură în Japonia, după victoria din 1918, de o popularitate extraordinară. Pe lîngă prestigiul pe care i-l dau marile ei jertfe în războiu, trebue adăugat faptul că Franța a fost singura mare putere care a susținut propunerile japoneze la Conferința de pace.

Atitudinea Angliei față de Japonia a jignit mult opinia publică japoneză. Ea a fost „ingrată", ca și Australienii, față de serviciile Japoniei în războiu. Declarațiile ei largi sînt fățarnice, căci s'a opus la „egalitatea raselor" numai în interesul „imperialismului ei comercial". Alianța Japoniei cu Anglia e fără rost, căci Anglia nu dă Japoniei nici un sprijin în Siberia și China.

Aceiași evoluție a sentimentelor japoneze s'a produs, cu mai multă încordare, față de Statele-Unite. „Amiciția americano-japoneză" încheiată după semnarea armistițiului, s'a evaporat repede. Și America e „ingrată" îndată ce nu mai are nevoe de Japonezi. Ea n'a

desființat măsurile umilitoare contra emigrării Japonezilor în Statele-Unite; dimpotrivă, le va agrava. Nu vrea să recunoască nici egalitatea raselor. „Americanii care au eliberat pe negri, sînt necredincioși vechiului ideal: Wilson ar trebui să se rușineze amintindu-și de Lincoln". Micșorarea înarmării e o minciună. America se înarmează, dorind să ia locul Germaniei în China — și e principalul concurent al Japoniei. Politica Americei devine tot mai agresivă. Coreenii sînt ațîțați la revoltă, iar în Siberia ea va controla drumurile de fier.

Astfel antagonismul americano-nipponez devenind tot mai acut, primejdia unui suprem conflict între rase e tot mai apropiată. Japonia, încercuită de influența americană în Asia, nu se va mai putea dezvolta. Ea trebue să gonească America din China, Mongolia și Manciuria — ca să triumfe „doctrina monroe-ismului oriental". Asia a asiaticilor!...

Mai e de observat că Germania, după năruirea imperialismului ei care jena pe cel japonez, începe să-și recîștige vechile simpatii în Japonia. Căci, în concurența economică și industrială, Japonezii vor avea desigur nevoe de capacitățile tehnice ale Germaniei. „Reconstruirea economică a Germaniei va fi avantajoasă Japoniei". Studenții japonezi revin la universitățile germane.

Într'un cuvînt, Japonia cunoaște după armistițiu toate grijile războiului de care a fost scutită în „războiul fericit" din 1914-18: Teama de hotărîrea dezarmării, umilire la Conferința de Pace, decepție în China care îi respinge „amiciția"; regret de a pierde prada siberiană; revolta Coreei; teamă de supremația Americei în Extremul-Orient și teamă de perfidia Albionului... Iar simpatia entuziastă față de Franța nu poate consola și mai ales nu poate atrage un ajutor eficace în formidabila luptă a imperialismului galben cu cel alb.

La Vie nouvelle (Ianuar, 1921).

Literatul-filozof parizian *Han Ryner*, atît de puțin cunoscut la noi, dar care a prilejuit un curent „rynerist" în jurul operelor sale de sinteză dintre viață și filozofie, dă în această revistă de avant-gardă cîteva Sfaturi care prețuesc mai mult decît cunoștințele sterile:

„Omule, viața e profundă: coboară în adîncimi. Gîndirea, teoria și credința sînt porți joase, care duc poate în adîncimi. Dar poarta e o intrare și intrarea rămîne la suprafață... Omule, intră pe unde vei putea, dar depărtează-te de suprafață: coboară în adîncimi... Nu în durere... În bucurie! În voioșie! Gîndirea ta tenace să se adîncească până ce se va pierde pe sine și va găsi bucuria... Mergi departe, mai departe în dragostea sau în durerea ta..." Un optimism activ, creator, atît de necesar în vremea aceasta, cînd se găsesc prea puțini oameni care să îndrumeze omul covîrșit de propria lui sărăcie spirituală și de teama lui de înoire.

Curioase observații face d-na *Renée Dunan* asupra Dadaismului. Dacă acum el e în perioada căutării și a sbenghiurilor exagerate — el este totuși una din manifestările care vădesc o reformă ce va avea repercusiuni în artă, filozofie și chiar economie politică! Dadaismul poate fi caracterizat: „asociația liberă" scăpată de tirania logicei, a rațiunii, a conștiinții. Manifestarea directă a eului, expresia imediată a subconștientului, aceasta e singura regulă ce va domina „dadaismul" atît de ironizat acum, dar care va căpăta curînd alt nume serios. Mișcarea aceasta tinde să cuprindă toată literatura și arta modernă; ea e în legătură și cu teoria gravitației universale, reînnoită de Einstein, care se rezumă astfel: „linia dreaptă nu e numai irealizabilă, ea e o concepție absurdă și antinomică". Deci, linia curbă e singura ce corespunde logicei spiritului. Iată că revenim la șarpele ce-și mușcă coada al alchimiștilor, și la legătura cuvintelor sferă și înțelepciune...

După cît înțelegem, linia dreaptă ar fi deci rațiunea, logica clasică, științifică. Linia curbă e cercul integral al cunoștinței spirituale

pe care n'o dau decît intuiția, introspecția, simplicitatea, eul inconștient, etc..

L'Amérique (No. 1920).

Progresul electricității în cea mai industrială țară din lume, Statele-Unite, e un fapt îndeajuns de cunoscut ca să mai expunem cifrele uriașe care ar reprezenta numărul motoarelor, al HP. și al industriilor în care s'au aplicat.

Aplicațiile *electricității în agricultură* ne vădesc însă definitiva universalitate a motorului electric. Munca cea mai profund umană și mai „pitorească" — cultivarea pămîntului și recoltarea, cu toate celelalte activități secundare — tinde să devie o industrie în care omul nu va avea altceva de făcut decît să reguleze frînele mașinilor și să învîrtească butoanele electrice.

În America sînt tot mai numeroase fermele care au un motor sau care își procură curentul electric dela o uzină apropiată. Conductele electrice sînt prinse de plugurile... fără coarne. Se ară, se sapă, se greblează, se seamănă, se seceră, se adună, se transportă, se treeră numai cu mașini. Batozele pot lucra noaptea căci pe cîmp sînt instalate puternice lămpi voltaice. Irigația, canalizarea e acționată tot prin electricitate. La fermă, pentru toate treburile este cîte o mașină specială: pentru tocat fînul și legumele, pentru facerea baloturilor de furaje, mori pentru tot felul de alimente, mașini pentru descojirea porumbului, etc. Tot prin mașini electrice se execută toate treburile plictisitoare ale menajului: măcinatul cafelei, tocatul cărnii, facerea aluatului, curățitul prafului; tot cu mașini electrice se spală, se calcă, se ventilează, se usucă rufele, se lustruesc mobilele, se face înghețată, etc. Lăptăria e deasemenea electrificată; nu numai prepararea laptelui și a brînzeturilor; ci chiar vacile sînt mulse cu mașini electrice! O fotografie ne arată un staul enorm cu zeci de vaci legate de iesle. Fiecare poartă o centură ce ține subt mamele un aparat pneumatic care mulge; laptele se strînge în bidoane ermetic închise. Un singur om supraveghează. Și cînd ne gîndim că alții poeți și pictori au fost inspirați de rustica scenă a mulgerii, cu lăptărița îmbrobodită, așezată pe un scăunel, lîngă vaca ce s'a arătat deopotrivă de răbdătoare și la degetele agile ale omului și la clapele de cauciuc ale „mulgătorului pneumatic"!...

Dar americanii n'au industrializat numai agricultura și tind să mecanizeze orice muncă gospodărească. Ei industrializează și arta. *Cinematograful*, această *artă electrică*, a căpătat în scurt timp o covîrșitoare importanță. El e în rangul *al cincilea* printre marile industrii americane, nefiind întrecut decît de industria agricolă, metalurgică, carboniferă și de transporturi.

În Statele-Unite sînt acum peste 15.000 cinematografe care au zilnic cel puțin cîte 5 milioane de spectatori, adică 5 la sută din populația totală. Producția anuală a filmelor e mai mult de 2 milioane metri pentru St.-Unite și încă cîteva milioane pentru „export".

Sînt două mari centre de industrie: la New-York și în California în ținutul Los Angelos, care prezintă multe priveliști pitorești și locuri naturale pentru „inscenarea" filmelor care nu sînt totdeauna cu „aventuri extraordinare" și banditisme fantastice. Companiile cinematografice au creat în California uzini pentru fabricarea filmelor. Sînt acolo două orașe nouă, Culver City și Universal City, consacrate exclusiv cinematografului și unde locuesc mii de artiști și funcționari.

Dela primele comedii grotești și vederi pitorești s'a ajuns la inscenări uriașe. Recordul îl ține un film care a costat 1 milion de dolari, și care are o lungime de 70.000 metri. Au jucat pentru acest film 21.218 persoane dintre care 1.200 copii. S'a construit în mod special un oraș arab pentru a se cinematografia distrugerea lui prin foc. O insulă întreagă din marea Caraibilor, împreună cu întreaga ei populație, a servit numai pentru anumite scene.

Ne putem închipui ce mijloace de reclamă întrebuințează „regii filmului" pentru răspîndirea fabricatelor lor — și cu ce sume imense

sînt plătiți artiștii favorizați de public. În 1918 capitalul investit în această industrie era de 250 milioane dolari, aducînd un profit brut de 100 milioane dolari.

Cinematograful face o năruitoare concurență teatrelor și turismului. Arta însăși e mult stînjenită. Romancierii scriu mai mult pentru cinematografist decît pentru tipograf. Abia în ultimul timp cinematograful se dezvoltă în direcția cea mai firească și utilă: a învățămîntului.

El a început să fie aplicat în licee și universități la studiul științelor naturale, fizico-chimice, la prelegeri artistice și tinde să ilustreze istoria omenirii și a civilizației.

Il Marzocco (An. XXVI, No. 2 Ianuar 1921).

Ugo Levi se ocupă de ultimul roman al lui Blasco Ibáñez — **Mare Nostrum**, — cu ocaziunea traducerii lui în italienește (Ed. Battistelli, Firenze, 1921).

Producțiunea anterioară a romancierului spaniol și caracterizarea ce i se dă în mod curent (reflex al luptei dintre nebiruita voință umană și viața cîrmuită de nemilosul Destin) — se potrivește cu ceiace vom găsi mai de samă în romanul de față. Dacă odinioară lupta s'a dat între țăran și ogorul cel sterp (La Barraca); ori între artist și inspirațiunea rebelă (La maja desnuda) între Cugetător și Mulțimea informă, etc., de data asta lupta se dă între Mare și marinar — întocmai ca în romanul ibanesian, mai vechiu: „Flor de Mayo". Din toate aceste opere se desprinde o unitară concepțiune despre viață: „Pentru Ibanez, viața nu-i o grădină de delicii, unde să se întreție intrigi de iubire; e un vast cîmp de bătae din care cei tari pot eși învinși ori schilodiți, dar niciodată îmblînziți. Viața e, după aforismul lui Nitzsche, nu un scop, ci un mijloc prin care oamenii afirmă și fac să triumfe voința lor".

Aceiași îndîrjită voință de-a învinge, ori de-a se distruge pe sine, cînd se vede aproape de înfrîngere, animă paginele noului roman, care de altfel folosește, drept „intrigă", un fapt divers de cronică parisiană (condamnarea și executarea ca spioană germană a dansatoarei Mata-Hari, urmată de sinuciderea unui spaniol, îndrăgostit de frumusețea balerinei).

Cu acest material de actualitate controlabilă prin fapte reale, animat de ideile dominante ale romancierului și ridicat la rangul de poezie, mai ales prin acel minunat suflu de poezie a Mării care constitue meritul de samă al operei, — Ibánez reușește să dea o povestire a cărei peripeții suggeră la tot pasul memorabila Odissee homerică, adăugind astfel elementul simbolic la cel narativ.

Ulisse Ferragut — eroul — purta în suflet patima pentru mare pe care i-o lăsase moștenire multe alte generațiuni de marinari din neamul său; astfel că nici primejdia furtunilor, nici zbuciumul valurilor, nici liniștea casei din Barcelona, în care-l aștepta mereu dorul nevestei Cinzia și al copilașului lor, — nimic nu putea întoarce pe Ulisse din drumul mărilor. Harnic și strîngător, în scurt ajunse din cîrmaciu stăpîn, din stăpîn căpitan, și din căpitan armator. În această stare înfloritoare îl găsim la izbucnirea războiului mondial, cînd tocmai cumpărase în Scoția o nouă navă: „Mare Nostrum"; ajuns la Napoli, printr'o manevră greșită, vaporul împotmolindu-se, Ulisse se văzu silit să petreacă un timp acolo și, de dragul mării, începu să viziteze minunile partenopeene; dar, dintre ruinile dela Pompei și rozele dela Pesto, se ridică spre privirea lui, deprinsă doar cu singurătatea apelor, zîmbetul prea frumoasei Freya. Și atunci, sufletul lui sălbătăcit de furtuni, se deschide pe dată iubirii, care în scurt se schimbă în patimă; puțin îi pasă lui Ulisse că viața iubitei sale e învăluită într'o taină de nepătruns și puțin îi pasă de amintirea casei liniștite din Barcelona: puțin îi pasă chiar și cînd află că Freya e spioană germană. Deaceia își părăsește ca nebun tovarășii și vaporul, îmbarcîndu-se pe-o corabie spre a alimenta într'ascuns submarinele germane, din marea Balearelor.

Trec luni și ai lui nu mai știu nimic despre dînsul; tot fără știri

se întorcea acasă și fiul său care-l căutase la Napoli, cînd vaporul pe care se îmbarcase, fu torpilat de submarinele servile de Ulisse, sub înșuși ochii acestuia. Moartea copilului, ajutată de mîna tatălui, răscoli în sufletul acestuia dorul de răzbunare și pocăință, manifestat îndată prin izgonirea Frey-ei. În zadar aceasta îl căuta mereu prin diverse porturi (căci acum Ulisse se pusese în serviciul Aliaților, ducîndu-se unde era mai mare pericolul); în zadar Freya suferea umilințe și brutalizări din partea iubitului ei: imaginea copilului înecat îi va despărți pentru totdeauna. Desnădăjduită, — căci și ea îl iubea cu pasiune, — Freya se predă atunci autorităților franceze, care o și execută la Vincennes; cînd Ulisse află aceasta, toată patima înăbușită în suflet, îl copleșește din nou: „Se aude o explozie: pupa vaporului se saltă în sus, prora se scufundă și, după cîteva minute, Marea se așează la loc, ca în episodul Odisseii dantești, tragică, lină și tăcută, întocmai ca o piatră de mormînt".

Cronică, istorie și epopee; — totul învăluit în acea poezie a mării pe care Ibáñez o are în romanele sale cu o grandoare epică, pentrucă a trăit-o multă vreme în realitate în anii cînd, ca matelot pe-o corabie de pescar, a cutreerat mările Spaniei și ale Mediteranei, visînd romane ca „Mare Nostrum", pe maldările de funii cătrănite, privind la bolta clară și ascultînd cîntecele marinarilor, agățați de catarguri.

Sozialistische Monatshefte (Februar, 1921).

Ludwig Quessel scrie despre **ideia pacifistă a imperialismului**. Pe cînd pacifismul socialiștilor se bazează pe libertatea și egalitatea tuturor popoarelor, acel al imperialismului e întemeiat pe dominație și asuprire. Totuși ambele pacifisme au unele puncte de contact: antimilitarismul și caracterul lor planetar. Amîndouă sînt pentru desființarea armatei, sau pentru transformarea ei, într'un organ de poliție și pentru răspîndirea ideii pacifiste și înlăturarea războiului pe întreaga suprafață a globului. Ideia pacifistă la popoarele anglo-saxone e un produs al religiei,—la cele latine, al cunoștințelor. La englezi, e profund răspîndită credința, că ei sînt poporul ales, a cărui misiune divină e stabilirea păcii în univers. Această credință își are originea în epoca lui Cromwel și ea se poate observa în multe din cuvîntările populare ale lui Lloyd George. La Francezi, pacifismul e răspîndit printre intelectuali și el a fost clar formulat de sociologul Tarde. După părerea acestuia, războiul era starea normală în vechime, cînd omenirea era împărțită în state mici. Cu cît imperiile se măresc, cu atît războiul ia un caracter desigur mai grozav, dar tocmai din cauza aceasta devine mult mai rar. Cînd pe tot globul vor fi numai două sau trei puteri mari, ele își vor putea împărți ușor zonele de influență și, ocaziile de conflict micșorîndu-se, va dispărea și războiul.

În urma războiului mondial au rămas numai *trei puteri mari* care au între ele puncte de contact: Anglia, Statele-Unite, Franța.

În ceeace privește raporturile dintre Anglia și Franța, aceste două puteri nu se pot ciocni în Africa; iar în Europa, Anglia e dispusă să recunoască hegemonia Franței, de care nu se poate teme, cunoscînd bine slăbiciunea ei în oameni și capital. În schimb, ea păstrează mînă liberă în Asia, iar Statele Unite în America. Liga națiunilor, ca produs al antantei anglo-franceze și organ al pacifismului, a luat măsuri, în ceeace privește dezarmarea Europei centrale, a Germaniei, Austriei, Ungariei și Bulgariei împotriva lor. Franța se mai poate sprijini pe statele de curînd create: Ceho-Slovacia, Jugo-Slavia, Polonia și Romînia mare; iar Italia, Spania și Grecia nu-i vor opune nici o rezistență în privința aceasta. Păstrînd alianța cu Anglia, ca bază a politicei sale, Franța poate asigura ideia pacifistă în Europa.

Liga națiunilor împarte popoarele în trei categorii: membrii fundatori (Anglia, Franța, Italia, Japonia), membrii admiși (Elveția,

Olanda, Danemarca, Romînia, etc.) și cei excluși (Rusia, Germania, Abisinia, Mexico). În contrazicere cu principiile imperialismului, ea a admis popoare de altă rasă: Japonia, China, India. Dar din cauza aceasta, Statele-Unite au refuzat să intre în ligă, căci ele consideră dezarmarea Japoniei ca o condiție sine qua non a păcii mondiale. Dacă în ceeace privește Europa și Africa, liga națiunilor poate fi, în oarecare măsură, o garanție a păcii,—nu se poate spune același lucru în privința Asiei și a Americei. Dezarmarea Japoniei ar aduce și aici pacea, dar ea ar însemna hegemonia mondială a puterilor anglo-saxone.

Împotriva imperialismului, socialiștii caută să realizeze ideia pacifistă clădită însă pe altă bază, acea a libertății și fraternității popoarelor. Această idee nu va putea lua însă ființă, decît atunci cînd omenirea se va grupa în mari complexe economice, în interiorul cărora va fi imposibilă stăpînirea și exploatarea unei națiuni de către alta.

Die weissen Blätter (No. 8, 1920).

„Expresionismul" e o formulă specific germană, după cum impresionismul e specific în Franța și futurismul în Italia. Deși a apărut cu vre-o zece ani înainte de război, expresionismul sintetizează în mare măsură efortul inovator al Germaniei post-războinice, care se scutură de fetișismele și stîncile sociale, religioase, filozofice, artistice, literare...

Directorul revistei, *René Schickele*, caracterizează Expresionismul (literar) ca o îndoită revoltă contra naturalismului și a estetismului care stăpînea până acum. Numele scriitorilor germani, precursori și combatanți ai noului curent sînt: Heinrich Mann, Kurt Hiller, W. Herzog, Kasimir Edschmid, Leonard Frank, Sternheim, Benn, Döblin, Georg Kaiser, poetul J. Becher, Fr. Werfel, Wolfenstein, L. Rubiner, Kafka, Brod — la care trebue să adăugăm pe R. Schickele, precum și pe Fr. Pfemfert, criticul puternicei reviste „Aktion".

Cuvîntul și arma expresionismului ar fi: Strigătul — afirmarea bruscă, violentă a libertății creatoare, mai presus de zăgazurile formalismului tiranic. Contra scepticismului! contra îndoelii! Jos toate urîțeniile sociale! afară cu muzicile militare, cu acel fad și flasc „Gemüth" casanier, care conservă atît de bine bestia în om. H. Mann a rostit sentința: „Spirit și Faptă!" L. Rubiner a scris: „Poetul pătrunde în politică", Hiller lansează Activismul: misiunea practică și spirituală a intelectualului.

La început, în frenezia afirmării, deosebirea de stil dintre opere n'avea nici-un rol. Se căuta mai mult adevărul nou: raporturile nouă dintre realitățile sufletești și cele sociale. Critica n'avea ce căuta în faza elaborării entuziaste. Războiul, cu cohorta luptătorilor „cu gura și cu cerneala de tipar", a înăbușit noua mișcare. A izbucnit revoluția și, odată cu ea, expresionismul s'a risipit în valuri de entuziasm creator. Latura lui socială s'a lărgit. Pe expresionismul individualiștilor s'au grefat ideile colective: Pacifismul, solidaritatea popoarelor, lupta contra brutei din toate domeniile vieții. Acum, visul trebue să devină o realitate vie care dă tuturora și care ia dela toți. Mulțimea să iasă din prăpastie. E vremea ei... Să ne întrecem unii pe alții — să înaintăm. Ce ne mai pasă de „isme", de școală, de stil!...

Das Ziel (*Drittes der Jahrbücher für geistige Politik*, 1920).

Această interesantă publicație e organul mișcării activiste care tinde în Germania la spiritualizarea vieții politice. În epoca noastră care reduce totul în mod barbar la factorul economic, ea vrea să creeze o nouă mentalitate avînd, ca axiomul cel mai sigur și mai înalt, intangibilitatea vieții și să înlăture pentru totdeauna arma din rîndul mijloacelor permise de luptă. Căci, susțin activiștii, programul cel mai extrem și mai radical al revoluției politice, economice și culturale, poate și trebue să fie realizat, fără vărsare de sînge, prin mijloace pacifice și omenești.

În articolul final intitulat Re-

flexiuni asupra eschatologiei și metodologiei activismului, *Kurt Hiller* caută să precizeze raporturile cari atitudinea noului curent în fața socialismului. „Dacă voim să facem pe toți părtași la viața spiritului, și aceasta e datoria noastră, trebue întâiu să desființăm sistemul exploatării și să stabilim egalitatea punctului de plecare social și economic pentru fiecare individ. Infamele bariere artificiale, care împiedică jocul selecțiunii naturale, trebue înlăturate. Cel clasit sau slab să aibă posibilitatea de a fi el însuși și drumul deschis spre contemplarea dezinteresată a lumii și stăpînirea supraanimală a vieții. Dacă socializarea singură nu aduce paradisul, ea pregătește însă terenul pe care acesta poate fi clădit. Momentul economic e o treaptă indispensabilă, fundamentală, însă nu e totul". Simplismul economic e mărginit și demagogic. Salariatul nu e singura robie; alături de ea există altele, din care cea mai grozavă e acea a războiului. E o naivitate să credem că, odată cu victoria revoluției proletare, epoca războaielor va înceta. Căci cauzele lor nu sînt numai de ordine feodal dinastică sau capitalistă și ele nu ar fi posibile fără acele instincte atavice și canibale, care supraviețuesc în sîngele popoarelor și sînt cu grijă cultivate de cei interesați. Posibilitatea psihologică a războaielor va dura și după înmormîntarea capitalismului, dacă instinctele noastre înnăscute nu vor fi suprimate prin educație sau cel puțin îndreptate în altă direcție. Marxismul economic vrea ca toți oamenii să trăiască bine, lucru important; dar mai important e ca toți să trăiască. El ține samă numai de proletar și nu vede omul.

Pe lîngă revoluția economică, e nevoe și de alte revoluții. Dacă însă revoluționarii împotriva salariatului formează blocul uriaș al unei clase, acei care se ridică împotriva celorlalte robii, luptă până acum în chip izolat. Acești radicali ai culturii trebue să se întrunească într'o falangă, căci liberarea totală a omenirii nu poate fi decît opera spiritului.

In lupta lor pentru emancipare, masele au nevoe de conducători de elită. In vremea de azi, cînd parlamentarismul democratic e în agonie, consiliile de muncitori nu vor putea realiza nimic serios fără concursul consiliilor de intelectuali ce reprezintă competența. Numai completată cu dictatura morală a spiritului, dictatura clasei muncitoare va fi în stare să creeze ceva pozitiv.

„In această sinteză e viitorul, căci sarcina secolului în care trăim e să facă joncțiunea între direcția spirituală, care duce dela predica pe munte la manifestul comunist ,și acea care începe cu Platon și sfîrșește cu Nietzsche. Creștinismul trebue să devină senin, păgîn și elenic, iar Dyonisos să primească pe Christ în sufletul său".

Deși nu are acelaș caracter internațional, prin idealismul său generos, dar utopic și vag, activismul se apropie în multe privinți de curentul reprezentat în Franța de grupul „Clarté".

Logos (*Band IX, Heft I*).

Ernst Bernhardt. **Bazele plasticei grecești.** In secolul al șaselea în. de Cristos stăpînește în Grecia spiritul dionisiac. In secolul al cincilea epoca dionisiacă de sentimente nestăpînite face loc epocei de claritate apoliniană. La rîndul ei, această epocă se pierde în cea elenistică.

In aceste diferite epoci, spiritul caracteristic grecesc s'a manifestat în epoca apoliniană. Insușirile ei au fost: plenitudine, stabilitate, grație, finețe, forță, unirea particularului cu generalul producînd tipicul, receptivitate și spontaneitate, acțiune și juisare, unitate și varietate, individualism și comunism, liniște și mișcare. Cu astfel de însușiri, spiritul grecesc s'a manifestat prin poezie, filozofie, istorie, muzică, arhitectură, știință, educație și plastică. Mai mult decît prin oricare alt mijloc, spiritul specific grecesc s'a arătat prin plastică, și mai exact: prin plastica corpului de adolescent, așa cum îl cunoaștem astăzi în Doriforul lui Policlet, în Diadumenos, în Idolino, în Mars Borghese. Insușirile specifice grecești sînt bine

reprezentate în corpul adolescentului sănătos, și caracteristic este că istoria greacă începe și sfîrșește cu doi tineri: Ahile și Alexandru cel mare.

Der Cicerone (Octombre, 1920).

Daniel Henry: **Fernand Léger.** Actualul cubist francez și-a început învățămîntul artistic la École des Beaux-Arts; dar plictisit de pictura înțenecată ce se preda acolo, și atras de impresionismul luminos ce apăruse ca o reacțiune în contra picturii academice, părăsește școala, și pentru totdeauna. La început a fost influențat de impresionismul tîrziu și de tranziția al lui Cézanne, apoi trecu la cubismul pe care îl proclamaseră artă a viitorului Picasso și Braque prin 1907—1908.

Ca adept al cubismului, Léger expune pentru prima dată în 1910, la „Salon des Indépendants", un tablou unde simplifică și îngreuiază formele, în modul particular lui, așa cum îl constatăm și mai tîrziu. Formele în școale prin clarobscur mai întâia, dar mai apoi Léger revenі la coloare, deocamdată cenușie ca la Cézanne, și delicată în anii următori. Coloarea revenită nu are numai rolul de auxiliă a formei simple, ci și de producătoare de puternice contraste între formele tari și formele moi, precum sînt formele tari ale acoperămintelor și formele moi ale norilor de fum. In această categorie este seria „Fumuriilor". Pe cînd până în 1913 tablourile lui reproduceau încă ceva din natură, acum dă la iveală seria intitulată „Variațiuni de forme", unde totul se reduce la valori ritmice de forme. După 1913 redă din nou, în tablourile lui, natura mai clar. Totuși e căutat el mereu e ca tablourile lui să nu reproducă obiecte, ci să se inspire numai dela dînsele, ca să execute apoi în libertate forme neilustrative și în mișcare. Viața compozițiilor lui îl deosebește de arta severă, mai statică a lui Picasso și Braque. In timpul războiului și după acela, Léger alese ca punct de plecare mașinile, și fără a povesti despre ele, le interpretează în schimb par plastic, căutînd în tablourile lui varietate și intensitate.

Szemle, una dintre revistele maghiare ce apar la Cluj—și anume apărută foarte de curînd subt conducerea d-lui *Nagy Lázsló*, publică, săptămînal, fie literatură originală a unor scriitori maghiari din Romînia, fie traduceri.

Intre acestea din urmă, destul de interesante sînt amintirile despre Leon Tolstoi ale mătușei sale, contesa A. Tolstoi, fostă damă de onoare pe lîngă fiica țarului Nicolae I. Amintirile cele mai multe despre Tolstoi, ajunse în traduceri, sînt mai cu samă din anii filozofului și ai marelui creștin... In acestе amintiri, însă, îl vedem pe Tolstoi tînărul, abia întors dela războiul din Crimeia, ori mai apoi în Elveția, abia în vîrstă de 30 ani, dornic de viață, expansiv uneori, dar modest, stingherit. Și-a căutat mătușa la Geneva, anume ca să-l vindece de turburarea ce-i pricinuise, la Paris, o execuție capitală la care îl împinsese curiozitatea să asiste. Reformatorul în port simplu de mujic dela Iasnaia Poliana se îmbrăca foarte curățel în anii acela prin Elveția și făcea chiar lux în satisfacerea unor trebuințe ale vieții.

D. *Olajos Domokos* într'un articolaș **Organizarea maghiară și muncitorimea** (No. 2 din Ianuar) își arată amărăciunea că foaia partidului socialist maghiar a luat dintru început o atitudine dușmănoasă față de acțiunea „Ligii Maghiare" din Romînia, abia înfiiințată. Și nu numai atît; gazeta partidului a declarat că nu va lua parte în nici o organizare maghiară pentru dobîndirea drepturilor minorităților. „Dacă partidul socialist—scrie d. Olajos nu vrea să ia parte la cuceririle minorităților și stă numai în serviciul intereselor de clasă,—acesta este un punct de vedere care poate să constitue tema politicei sale; dar a pune piedică înaintea unei cinstite organizațiuni maghiare, care se găsește abia în primul stadiu de organizare — aceasta, chiar și ca tactică, e destul de rău. Organizarea minorității maghiare o socotim un lucru atît de important, încît partidul

socialist mai înainte de a fi rupt lăaci împotriva ei, s'ar fi adunat în consfătuire şi şi-ar fi fixat atitudinea într'o hotărîre luată în sînul partidului."

Alături de acest articolaş, care se termină cu un apel către muncitorimea socialistă maghiară de a eşi din preocupările de clasă şi de a lua parte activă şi la lupta pentru drepturile minorităţilor — „Szemle" cuprinde şi un apel al redacţiei către muncitori. Redacţia oferă şi baza pe care s'ar putea proceda la o conlucrare, care, fireşte, nu e programul complect al „Ligii maghiare" şi care s'ar concretiza în următoarele revendicări comune:

1. Folosirea limbii naţionale.
2. Revizuirea chestiei dreptului electoral.
3 Aranjarea treburilor şcolare pentru fiecare naţionalitate aparte.
4. Mintuirea libertăţii presei de sub cenzură.
5. Chestia administraţiei şi a procedurii judecătoreşti.
6. Starea de asediu.
7. Reprimirea funcţionarilor.
8. Orice propăşire culturală.
9. Autonomia.

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Raoul Vèze et Gabriel Volland, De Vénus à Léda. L'Olimpe, L'Edition.

In acest voiaj de circumnavigaţie mitologică, autorii s'au arătat rînd pe rînd artişti, poeţi, savanţi. Volumul cuprinde fine portrete de zei, cosmogonia, teomachia şi ne introduce în intimitatea zeilor. Mitologia ne apare vie şi bogată în tablouri surîzătoare şi graţioase, în scene familiare şi casnice, aşa cum reesă din scriitorii antici. Planşe, în afară de text, ilustrează această operă, în care vedem un spirit nou.

Bettermann, Petsch, Leitzmann, Stammler, *Schillers Werke*, Verlag des Bibliographischen Instituts in Leipzig, M. 63.

In genul marilor publicaţii de texte, care consumă viaţa mai multor editori, se dă aici în a doua ediţie critică, comentată şi revăzută, operele lui Schiller în nouă volume. Publicaţia e încă în curs de apariţie. Se cuprind toate scrierile şi poeziile mai importante ale lui Schiller.

ROMANE

Georges Duhamel, *Confession de minuit*, Mercure de France.

Un roman de un înalt interes psihologic, bazat pe o intrigă foarte simplă: Salavin, un simplu funcţionar de biurou, inconştient şi nenorocit, dornic de repaus, cedează, într'o bună zi, unei dorinţi irezistibile de a lua de ureche pe patronul său. Din acest moment creerul său funcţionează neregulat; gînduri şi dorinţi nouă i se ivesc şi se contrazic reciproc şi el devine prada lor.

André Corthis, *Sa Vraie femme*, Fasquelle.

Un studiu delicat al unei femei simple, divorţate, ce-şi iubeşte încă bărbatul şi care n'are curajul, cînd i se iveşte ocazia, de a lovi; ea preferă răzbunării martirul şi prin acest sacrificiu se dovedeşte a fi tocmai adevărata sa femee.

Georges Lecomte, *Bouffonneries dans la tempête*, Fasquelle.

E o lectură interesantă ca un foileton rocambolesc şi în acelaşi timp o satiră crudă a vremurilor nouă şi a mediului parizian: în faţa noastră defilează eroii dela păreţile sedentare, văduve vesele, logodnice schimbătoare şi negustori ce încep dansul milioanelor.

Franz Hessel, *Pariser Romanze*, Berlin, Ernst Rowohlt.

O serie de elegii ale unui anonim soldat german, care poartă fără convingere uniforma de soldat german şi nu încetează de a regreta Parisul, patria sa de adopţiune. Sînt scrisori adresate unui prieten francez şi conţinnă pe-

nă cînd eroul anonim dispare într'o luptă.

Gabriel Miró, *El Humo dormido*, Atenea, Madrid.

Prin fumul ce doarme, poetul privește peisajele și filatele Spaniei. Sînt amintiri din trecut și impresii din prezent. Miró posedă arta de a uni realismul aspru și sobru cu o nostalgie plină de farmec, sugestivă și muzicală. Unele din personajele sale, parcă vin direct dela Cervantes și Velasquez.

FILOZOFIE

Fr. Paulhan, *Les transformations sociales des sentiments*, Flammarion.

Volumul e o istorie psihologică a civilizației. După d. Paulhan, aceste transformări sociale se reduc la două: spiritualizarea și socializarea tendințelor. Aceste două procesus-uri, deși în strînse raporturi, nu se confundă: primul e o adaptare și o ascuțire a tendințelor în sensul cerut de modurile individuale de reacțiune și sistematizare psihică, mărginit însă necontenit de formele și reglementările pe care societatea le impune. Este antiteza și corelația dintre spiritul individual și cel social.

G. Le Bon, *Psihologie des temps nouveaux*, E. Flammarion.

Vremurile nouă nu sînt nouă decît foarte relativ; în viața societăților sînt elemente neveriabile, fără care, de altfel, psihologia socială ar fi imposibilă. Nici o catastrofă nu poate distruge legile statice ale mentalităților colective, care continuă să funcționeze într'o lume plină de tulburări, jafuri, deziluzii.

Albert Brousseau, *Essai sur la peur aux armées*, F. Alcan.

Această monografie aduce o contribuție utilă la studiul pozitiv al emoțiilor provocate și multiplicate de războiu. Ea conține un mare număr de observații precise, detaliate, culese de autor însuși sau de medici care au trăit în mijlocul combatanților. El definește condițiile fricii, considerînd-o sub forma ei normală și acea patologică, analizînd cu grijă varietățile și raporturile ei cu tulburările psihice individuale. Apoi determinînd acțiunea fricii asupra sintezei mentale individuale, el arată cum ea tinde la dezagregarea personalității. Din acest studiu se degajează necesitatea unei organizații perfecționate a medicinei legale în armată.

Margarete Jodl, *Friedrich Jodl*, sein Leben u. Wirken, 1. u. 2. Auflage, I. G. Cotta, Stuttgart u. Berlin, 1920, XIV+344 S.

O întregire a personalității științifice a filosofului vienez pe temeiul jurnalului său și a scrisorilor publicate în urma morții sale. Împrejurările politice ale imperiului habsburgic alcătuesc și ele fondul istoric al vieții profesorului Jodl, care nu rămîne străin în fața evenimentelor, ci le judecă, întimpinînd orice atac împotriva libertății de gîndire. Jodl este pentru separarea bisericii de școală, și cere o instrucție morală lumească. Dorește răspîndirea în popor a unei morale umane, care să nu atîrne de metafizică ori religiune. Educația l-a ferit de cusurul de a explica lumea numai în chip biologic. Într'un sens filozofia este pentru dînsul cunoaștere și știință, în alt sens filozofia are menirea să călăuzească viața și s'o formeze. De aceia filozofia trebue simțită, trăită. Toate aceste idei se găsesc și la baza operelor sale: Istoria eticei și manual de psihologie.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Alexandre Eckhardt, *Remy Belleau, sa vie, sa bergerie*. E. Champion.

Ceia ce-i nou în această operă, nu sînt propriu zis ineditele, ci precizările remarcabile care au scăpat adesea editorilor moderni ai lui Belleau. Aceste precizări sînt obținute prin cercetarea atentă atît a textelor poetului cît și a celor din jurul său. Astfel fixează data nașterii poetului și luminează primii ani așa de obscuri, relațiile sale cu familia Choiseul, prin care e introdus în familia de Guise, cum și cariera sa militară în campania din Italia.

A. Zerega-Fombona, *Le Symbolisme français et la poésie espagnole moderne*, Mercure de France.

Pentru autor nu este o soluție de continuitate între spiritul parnasienilor și simboliști; aceștí din urmă sînt o reacțiune în contra atitudinii negative a celor dintîiu. Sub influența simbolismului francez, literatura spaniolă a evoluat pînă la o artă autonomă și națională. Volumul prezent studiază mecanismul acestei renașteri a poeziei spaniole.

Ernst Anemüller, *Schiller u. die Schwestern von Lengefeld*. Verlag der Meyerschen Hofbuchhandlung in Detmold. No 4.

Autorul zugrăvește viața din îndepărtata reședință Rudolstadt, și în cadrul acesta ne înfățișează pe Schiller, pe Lotte, pe sora acesteia, precum și pe alte personagii și figuri cunoscute din vremea de atunci: Goethe, Wilhelm și Carolina von Humboldt, Knebel, Charlotta von Stein și alții. Intuitiv și amănunțit ni se prezintă idila încîntătoare din Volkstedt, unde Schiller a petrecut vara anului 1788 în sînul familiei Lengefeld.

Harry Mayne, *Immermann*, München, C. H. Beck (Oskar Beck) M. 60.

Mayne, care a mai lucrat și biografia științifică a lui Mörike, se ocupă de astădată de autorul lui „Merlin" și al lui „Münchhausen". Deși multe din lucrările lui Immermann sînt azi învechite, personalitatea scriitorului este interesantă și Mayne o urmărește pas cu pas în mijlocul familiei cu bogate tradiții prusiene, căutîndu-i legătura aproape organică cu epoca aceia zbuciumată a lui Napoleon. Il găsim pe Immermann conducînd un teatru și lucrînd în toate domeniile istoriei culturale germane.

ISTORIE.

Dr. Skevos Georghos Zervos, *Rhodes capitale du Dodécanèse*, Ernest Leroux, Paris.

Volumul e mai mult un album, dar un album cu ilustrații, planșe și fotografii, ce ne dă civilizația insulei din epoca de piatră, trecînd prin epoca pelasgă, și miceniană, omerică, clasică până la 1522, cînd e ocupată de Soliman al II-lea. Această simplă enumerare arată importanța operei.

Erich von Falkenhayn, *Der Feldzug der 9 Armee gegen die Rumänen und Russen 1916—17. I-er Theil: Der Siegeszug durch Siebenbürgen*, Berlin, Mittler.

Sînt memoriile fostului comandant german și povestesc cu mult lux de amănunte seria de operațiuni, al căror rezultat a fost retragerea armatelor romîne din fața Sibiului în trecătorile dela Surduc și Cîineni.

Dr. Richard Wolff, *Die deutsche Regierung u. der Kriegsausbruch*, Berlin, Hobbing, M. 4.

O expunere, pe temeiul actelor oficiale dinaintea războiului, a situației guvernului german. Cuprinsul uriașului material se dă în rezumat. Concepția generală o cunoaștem dinainte: este aceia, care în Germania dăinuește de multă vreme și care nu se împacă deloc aici cu prescripțiile păcii dela Versailles și aici cu declarațiile de vinovăție, ce le-au fost smulse delegaților cu sila. In orice caz colecția de documente măgulește spiritul german național, mai mult decît expunerea, în aceiași chestie, a lui Kautsky.

Graf **Brockdorff-Rantzau**, *Dokumente*, Deutsche Verlagsgesellschaft fur Politik u. Geschichte, Berlin, No. 18.

Șeful delegației germane de pace la Versailles a reunit în cartea asta toate actele confidențiale și publice, în care el pe vremea misiunii sale a luat poziție față de

politică externă, în special față de încheerea păcii. Pe lîngă cuvîntările, declarațiile și interview-urile publicate pe atunci în presă și expuse aici pentru întîia oară în formă autentică, cartea contelui Rantzau mai cuprinde și o serie de documente necunoscute încă care aparțin și ele istoriei politice a Germaniei nouă.

P. F. Alexander, *The discovery of America*, 1492—1584. XVIII-212 pg., The University Press, Cambridge, 1917.

Autorul se ocupă cu descoperirea Americei și își întovărășește textul cu multe ilustrații, hărți și note. Mai mult de jumătate din conținut e consacrat voiajurilor lui Columb. Prima călătorie e ilustrată de scrisoarea sa către Raffaello Sanchez. A doua călătorie, de scrisoarea doctorului Chance, medicul flotei lui Columb. A treia călătorie, de raportul către suveranii Spaniei. Restul cărții cuprinde relațiile despre călătoria lui Cartier (1535—36), cu care ocazie se explorează Saint-Laurent, apoi relațiile despre călătoria lui Sir Humfrey Gilbert în Florida și despre călătoria lui Filip Amadar și Artur Barlow în Virginia (1584).

ȘTIINȚĂ

Georges Valois, *La Monnaie saine tuera la Vie chère*, Nouvelle Librairie nationale.

Aceasta e sigur și e de dorit să înceteze cursul forțat al hîrtiei-monede. Autorul se înșeală însă de crede că aurul nu mai e etalonul valorei și apoi mai sînt și alte cauze de scumpire, căci sînt țări fără inflație de hîrtie-monedă și totuși acolo prețurile sînt cel puțin duble.

Jean Montagne, *Le Capital*. Albin Michel.

E o analiză foarte amănunțită pentru a clasifica diferitele genuri de capitaluri; utilitatea subtilelor distincții este însă îndoielnică. Astfel autorul deosebește *capitalul propriu zis* (bogăție producînd resurse societății fără muncă omenească) și *capitalul individual sau național*, ce produce venituri societății sau individului fără a munci.

A. C. Crehore, *The mystery of matter and energy*. XII—162 pg., D. Van Nostrand Company, New-York, 1917.

Broșura aceasta este o publicație de vulgarizare a cunoștințelor asupra materiei și energiei. După cîteva considerații generale asupra atomilor, autorul vorbește de electroni, făcînd teoria modernă a atomilor. Un capitol special e consacrat teoriei electromagnetice și energiei radiante. Intervenția eterului și raporturile lui cu materia, precum și problemele cunoscute subt numele de teoria relativității formează un capitol nou. Alt capitol tratează despre descoperirile recente, care însumează razele X la teoria electromagnetică. Urmează apoi numeroase aplicații ale teoriei electromagnetice. După acela vine concepția moleculelor din atomi, și la fine teoria și noțiunea siracierii discontinue a energiei.

POLITICĂ

René Favareille, *La Dotation syndicale, solution de la question sociale*, Berger-Levrault.

D. Favareille propune să se doteze sindicatele cu un fond de 5—6 miliarde și acestea să se însărcineze cu educarea proletariatului și transformarea economică a societății. În afară de chestia bugetară, este o altă obiecție: uzinele cooperative ar reuși ele? Pînă azi toate încercările au dat greș.

Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen*, III Band.

Acest al III-lea volum e important mai ales prin povestirile detaliate asupra raporturilor dintre Wilhelm al II-lea și bătrînul cancelar, prin relatarea împrejurărilor ce l-au silit pe Bismarck să demisioneze și prin portretul plin de ură al împăratului.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

Grigore Procopiu, *Se împărea fratului*, 1921, R.-Vîlcea, Pr. 3 l.
Bucura Dumbravă, *Ceasuri sfinte*, 1921, București, Pr. 12 lei.
N. M. Nigrim, *Zmeul*, 1921, București, Prețul 8 lei.
V. Costescu, *Corbu*, 1921, București, Prețul 8 lei.
Calendarul cooperatorului orășean, 1921, București, Prețul 6 lei.
P. Dulfu, *Faptă și răsplată*, 1921, București, Prețul 8 lei.
Marin Theodorian-Carada, *In cumpănă*, 1919, București.
Al. I. Alexandrescu, *Raporturile dintre Stat și Funcționari*. 1921, București, Prețul 15 lei.
Radu D. Rosetti, *Remember*, 1921, București, Prețul 14 lei.
M. Theodorian-Carada, *Cîțiva s'au ieșit*. 1920, București, Prețul 7.50 lei.
I. C. Vissarion, *Maria de altădată...* 1921, București, Pr. 14 l.
I. L. Caragiale, *Căsuță cu suoli. Norocul Culegătorului. Proces-Verbal. Din carnetul unui sufleur*, 1921, București, Pr. 1 leu.
V. Voiculescu, *Pîrgă*, 1921, București, Prețul 12 lei.
Th. D. Speranția, *Ce poate tenevia*, dramă populară într'un act. Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 2.50 lei.
Th. D. Speranția, *Mireasa*, dramă în cinci tablouri. Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 2.50 lei.
Th. D. Speranția, *Nana Vacilor*, comedie populară în trei tablouri, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 2.50 lei.
Florian Cristescu, *Două surde*, comedie populară în două acte, Edit. „Cartea Romînească", 1921, București, Prețul 2.50 lei.
Șalom Alehem, *Gimnaziul...* Trad. din idiș de I. Ludo, Edit. „Mîntuirea", 1921, București, Prețul 3 lei.
Ion Simionescu, *Petrolul*, Bibl. „Casa Școalelor", 1920, București, Prețul 2.50 lei.
Ion Simionescu, *Fierul*, Bibl. „Casa Școalelor" 1921, București, Prețul 2.50 lei.

Bibliografia, No. 6, Prețul 3 lei.
Cooperația Romînă, No. 1, abonament anual 40 lei.
Tribuna Școalei, No. 1, Prețul 5 lei.
Foaia Tinerimii, No. 1, Prețul 1.50 lei.
Foaia Plugarilor, No. 3, Prețul 2 lei.
Cartea Satelor, No. 1, abonament anual 36 lei.
Economia Națională, No. 1, Prețul 5 lei.
Mercure de France, No. 545, Prix 3.85 fr.
La Nouvelle Revue Française, No. 90, Prix 4.50 fr.
Cele trei Crișuri, No. 5, Prețul 3.50 lei.
Educația, No. 2, Prețul 3 lei.
Eroii Neamului, Februarie-Martie, abonament anual 200 lei.
Cuvîntul Liber, No. 4, Prețul 2 lei.
Lumina Creștinului, No. 1, Prețul 1.50 lei.
Revista Jiului, No. 9, abonament anual 40 lei.
Hiena, No. 27-28-29.
Ideia Europeană, No. 62, Prețul 1 leu.
Școala Basarabiei, No. 4.
Annales des Mines de Roumanie, No. 1—2, Prix 50 fr.
Vremea Nouă, No. 2—3, Prețul 4 lei.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI XLV

(Anul XIII, Numerele 1, 2 și 3)

I. Literatură